

તપ મહિમા.

યસ્માદ્વિઘ્નપરંપરા વિઘટતે દાસ્યં સુરાઃ કુર્વતે ।

કામઃ શામ્યતિ દામ્યતીંદ્રિયગણઃ કન્યાણમુત્સર્પતિ ॥

ઉન્મીલંતિ મહર્દ્ધયઃ કલયતિ ધ્વંસં ચ યઃ કર્મણાં ।

સ્વાધીનં ત્રિદિવં શિવં ચ ભવતિ શ્લાઘ્યં તપસ્તત્ત્વ કિમ્ ॥૧॥

“ જે તપથી કટપરંપરાનો નાશ થાય છે, દેવતાઓ દાસપાત્રું કરે છે, કામવિકાર શાંત થાય છે, ઇંદ્રિયોનો સમૂહ દમાય છે, કલ્યાણ પ્રસરે છે, મહાઋદ્ધિઓ-તીર્થંકરાદિ સંપદાઓ વિકસે છે-પ્રાપ્ત થાય છે, જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોનો સમૂહ નાશ પામે છે અને સ્વર્ગ તેમજ મોક્ષ સ્વાધીન થાય છે. એવો તપ શું પ્રશંસા કરવા લાયક નથી ? છે. ”

ધર્મિલકુમારને આશીલાવે છ માસ પર્યંત કરેલો આયંબિલનો તપ જ ફળ્યો છે. તે આ ચરિત્ર વાંચવાથી લક્ષમાં આવશે. તે વાંચીને લવ્યજીવોએ તપ કરવામાં ઉદ્યમવંત થવું ઘટે છે.

ધમ્મિસ કુમારનું ચરિત્ર એ આજના જનસમાજમાં અતિ ઉપયોગી વસ્તુ છે. વાંચક એમાંથી-એના એકાગ્ર ચિત્તે પડતી-એની ચડતી પડતીના ક્રમથી તેદ ભોધ પ્રાપ્ત કરે છે, તેથીજ કથાનુયોગમાં ધમ્મિસકુમારની કથા સ્વપ્રભાવવડે પોતાનું સ્થાન હીકે જગતી રહેલ છે.

ધમ્મિસ કથા, ધમ્મિસ ચરિત્ર, ધમ્મિસ રાસ આદિ અનેક પુસ્તકરૂપે આ કથાનક જૈન સમાજના કથાનુયોગમાં પડેલું છે. પ્રસ્તુત કથા જયશેખરસૂરિની ફિતિ તરીકે પ્રસિદ્ધ ધમ્મિસ ચરિત્રની પ્રસાદી રૂપ છે.

આજથી ૨૪૫૨-૭૨ (૨૫૨૪) વર્ષ પૂર્વે સિદ્ધાર્થ રાજાના કુળમાં તિલક સમાન શ્રી મહાવીર સ્વામી થયા. ચરમ તીર્થ કર મહાવીર સ્વામીની પાટે પચમ ગણધર શ્રી સુધર્માસ્વામી થયા. વર્તમાન સમયમાં અથવા તો તે પછી પરંપરાએ ચાલ્યો આવેલો સર્વ માધુ સાધ્વીનો સમુદાય એ બધો એમનો પરિવાર ગણાય. કેમકે વર્ષ માન સ્વામીના અગીયાર ગણધરોમાંથી મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ સમયે ગૌતમસ્વામી ને સુધર્માસ્વામી બેજ વિદ્યમાન હતા. મહાવીરસ્વામીએ ગૌતમસ્વામીને પોતાના નિર્વાણ પછી તરતજ કેવળજ્ઞાન ધરે એમ જાણીને સુધર્માસ્વામીને પોતાના પટ્ટપર સ્થાપી, સમગ્ર સાધુ સાધ્વીઓને માટે એમને લક્ષામણ કરી, પોતે નિર્વાણ પામી ગયા-મોઢે ગયા.

એ રીતે સુધર્માસ્વામી મહાવીર પ્રજાના પ્રથમ પટ્ટધર થયા. તેમની પાટે બીજા જન્મસ્વામી થયા. તેપણ શુક્તિએ ગયા, ત્યારથી શુક્તિમાર્ગ આ ભરત-શેવમાંથી બધ થયો. તેમની પાટે પ્રજવસ્વામી, સપ્તજવસ્વામી, યશોભદ્રસૂરિ, સંબુનિવિજય ને ભદ્રબાહુસ્વામી એ પાંચ શુતકેવલી (ચૌદપૂર્વી) થયા છે. છતાં શુતકેવલી રમ્યલભદ્ર હહેવાયા. પણ તેમને પાછલા ચાર પૂર્વ સુવત્તીજ મહેલા હતા.

એમની પાટપરંપરાએ કાળાંતરે અનેક ગચ્છો થયા, તેમાં અચળગચ્છ વિદ્યમાં પ્રખ્યાતિને પામ્યો એના મુખ્ય પટ્ટધર શ્રી આર્ય રસિનસૂરિ થયા. ત્યાર પછી પણ ધણા આચાર્યો તેમની પાટ થયા આદ શ્રી મહેદ્વ્રજસૂરિ થયા. શ્રી

મહેંદ્રપ્રભસુરિના હસ્તદીક્ષિત શિષ્યોમાં ત્રણ શિષ્યો મુખ્ય હતા. શ્રીમુનિશેખરસુરિ, શ્રી જ્યશેખરસુરિ અને શ્રી મેરુતંગસુરિ, એમાંના શ્રી જ્યશેખરસુરિએ આ ગ્રંથની સંસ્કૃતમાં વિક્રમ સંવત ૧૭૬૨ માં ગુજરાત દેશની અંદર રહીને રચના કરી છે. એમના બીજા પણ ગ્રંથો જેવા કે પ્રબોધચિંતામણિ, ઉપદેશ ચિંતામણિ, જૈનકુમારસંભવ આદિ નજરે પડે છે.

એ સંસ્કૃત ચરિત્ર ઉપરથી આજના જમાનાને અનુસરીને આ ચરિત્ર નવલકથાના રૂપમાં ગુજરાતી ભાષામાં આલેખવામાં આવ્યું છે. એમાંથી શૃંગાર રસ, વૈરાગ્યરસ, વીરરસ, શાંતરસ આદિ અનેક રસોનો પ્રવાહ ઝરી રહ્યો છે, જેનું જેનું મન હોય તેવી રીતે તે એમાં ભલે સ્નાન કરે. પણ જો વાંચક વાંચીને એમાંથી ડાંઘ પણ લાભ પ્રાપ્ત કરે તોજ લેખક અને પ્રકાશકનો પરિશ્રમ સફલ થાય, કેમકે આ કથાનક ઘણું રસવાળું અને ભાવ ભરેલું હોવાથી ખાસ લક્ષ્ય રાખીને એનું ભાષાંતર કરવામાં આવ્યું છે. તેને સુધારવાનો પ્રયાસ પણ થયો કરવામાં આવ્યો છે, તો સુર વાંચકો જરૂર એનો લાભ મેળવશે. કેમકે —

કાવ્યશાસ્ત્રધિનોદેન, કાલો ગચ્છતિ ધીમતામ્ ।

વ્યસનેન ચ મૂર્ખાણાં, નિદ્રયા કલહેન વા ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—“ શુદ્ધિમાન પુરુષોનો કાળ તો કાવ્યશાસ્ત્રના વિનોદમાંજ ન્યથ છે; બાકી વ્યસનમાં, ક્લહ કરવામાં ને પ્રમાદમાં તો મૂર્ખ પુરુષોનોજ સમય ન્યથ છે. ”

ધર્મિસ ચરિત્રની જ્યશેખરસુરિની આ કૃતિ જામનગરવાળા પંડિત હીરાલાલ હંસરાજ તરફથી સંસ્કૃત ભાષામાં છપાઇને બહાર પડેલી છે. બીજું ધર્મિસ કથા-એ નામનું પાનાના આકારમાં ને સંસ્કૃત વાણીમાં નાનું સરખું પુસ્તક શ્રી આત્માનંદ સભા તરફથી છપાઇને બહાર પડેલું છે. ધર્મિસનો રાસ પંડિત શ્રી વીરવિજયથએ આ સૈકાની શરૂઆતમાંજ (૧૯૦૨ માં) રચેલો છે; તે પણ છપાયો છે. એ રાસ શ્રીજ્યશેખરસુરિની કૃતિને આધારેજ રચાયો જણાય છે, છતાં દૃષ્ટિએ એમાં ભુદાં આવે છે. મુખ્ય કથાનક લગભગ મળતું જ છે, કેટલીક ઉપકથાઓ ભિન્ન છે.

રાસના કર્તા પંડિત વીરવિજયથ શ્રીવિજયસિદ્ધસુરિના શિષ્ય પ્રસિદ્ધ ક્રિષ્ણોદ્ધારક સત્યવિજયથ પંન્યાસની પરંપરામાં થયેલા શ્રીશુભવિજયથના શિષ્ય હતા. એ વીરવિજયથના બીજા પણ કૃતિઓ થયેલી છે. આરમ્ભતની, પંચકલ્યાણકની, નવાચૂપ્રકારી, ટ્રોસકપ્રકારી, પીસ્તાળીશ આગમની આદિ પુન્યઓનો ઈર્ષનરો તો પ્રથમ તેમનોજ હતો. કેમકે સાદી સરલ ભાષા અને આકર્ષક રાગ-રાગણી એ પુન્યઓમાં પ્રત્યક્ષ નજરે પડે છે.

આ ચરિત્રની અંદર આગેય દલીલનો માર આ માર્થ દુઃકમાં આપેલો છે તે વાંચવાથી આ ચરિત્રમાં રહેલી ખૂબી અમલ શક્ય છે. જેમાં પ્રામંથ્રીક કથાઓ પણ ઘણી આવેલી છે, તેનું લીંગ પણ પાછળ આવેલું છે. તેમાં અમલન મુનિએ દેલ પોતાનું જીવન અને મુજબમાંની કથા પણ વિસ્તારમાં આપેલ છે. તે ખાસ વાંચવા લાયક છે, હિપેટક છે, અમલક છે. બીજી કથાઓ પણ રસીક છે. આ ચરિત્રમાં આવેલા મુખ્ય પાત્રોની જોગખાણ આપવા માટે તેનું લીર પણ આ માર્થે આપેલ છે. નેથી તે તે પાત્રને જોગખવામાં અરુગતા થાય છે. આ ચરિત્રને ભાષામાં સખતાં તેના ૭૨ પ્રકરણો પાડવામાં આવ્યા છે, તેના અનુક્રમણિકા આ માર્થે આપેલી છે. તે પ્રકરણોનું મહાત્મ્ય વાંચતાં તે પ્રકરણમાં શું દલીલ છે તે દુઃકમાં અમલ શક્ય છે.

કમલમાં મુખે તે પછી દોષ છતાં એ ખુશોને ચોતરફ ફેલાવનાર તે પવનન દોષ છે, તેમ લેખકોની અજ્ઞાતા દુનિયાને પ્રસિદ્ધિમાં લાવતી એ તે સજ્જનોનું જ કર્તવ્ય છે. લેખકો અનેક પરિશ્રમે સખી રહે, વિનુ લેખકોના આવી અમુક દુનિનો સ્વાદ તે વાંચકોનું સદ્ય રહે અને લેવવાની રહે.

લેખકના હરથપમાને લીધે વાંચક મદાદપને આ પુસ્તકમાં કોઈ પણ અથગે કોઈ પણ દોષ કે જૂલ માન્ય પડે તે તેને માટે લેખક દ્વારા આજે છે. બાકી તે લેખકે એ મજા વાતને કદા નવસકયાના અરૂપમાં મૂકી ચોખ્ખ રથગે રંગ પડવાનું જ કાવું હતું છે, તે મિત્રાય કદાપના ચલાવીને પોતાનું કદાપણ પ્રાપ્ત પનાવું નથી. જન્યથ.

અચાક શુદ્ધિ ૧

સ ૧૯૮૨

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા,
ભાવનગર.

આ ચરિત્રમાં આવતા મુખ્ય મુખ્ય પાત્રોની ઓળખાણ.

જિતશત્રુ.	કુશાગ્રપુરનો રાજા.
ધારિણી	જિતશત્રુ રાજાની સ્ત્રી
અમિત્રદમન	તેનો પુત્ર
સમુદ્રદત્ત શેઠ	કુશાગ્રપુરનો શેઠ
સુભદ્રા	તેની સ્ત્રી
સુરેન્દ્રદત્ત	તેનો પુત્ર
સાગર શેઠ	તેજ નગરનો ખીજો શેઠ
સત્યભામા	તેની સ્ત્રી
સુભદ્રા	તેની પુત્રી-સુરેન્દ્રદત્તની સ્ત્રી
ધમ્મિલકુમાર	સુરેન્દ્ર ને સુભદ્રાનો પુત્ર
મહાખળ	વણારસીપુરીનો રાજા
યશોધર	તે નગરનો શેઠ
મનોરમા	તેની સ્ત્રી
ધર્મદત્ત	તેનો પુત્ર
શ્રીશેષ શ્રેષ્ઠી	તે જ નગરનો વેપારી
સુરૂપા	તેની પુત્રી-ધર્મદત્તની સ્ત્રી
ધનવંસુ	યશોભતિના પિતા
યશોભતિ	ધમ્મિલની પ્રથમ સ્ત્રી (૧)
વસંતતિલકા	ધમ્મિલની રખાયત સ્ત્રી (૨)
વસંતસેના	વસંતતિલકાનો મા (અક્કા)
સુભતિ	યશોભતિની સખી
અરિદમન	માગધપુરનો રાજા
વિમળા	તે રાજાની પુત્રી-ધમ્મિલની સ્ત્રી (૩)
કમળા	તેની ધાવ્ય માતા
નાગવંસુ	ચંપાનગરીનો સાર્થવાહ
નાગદત્તા	તેની પુત્રી-ધમ્મિલની સ્ત્રી (૪)
કપિલ	ચંપાપુરનો રાજા
કપિલા	તેની પુત્રી-ધમ્મિલની સ્ત્રી (૫)
પુરુષાનંદ	વૈતાલ્ય ઉપરના શંખપુરનો રાજા.
વિઘ્નભતિ-વિઘ્નતા	તેની પુત્રી ધમ્મિલની સ્ત્રી (૬-૭) [ભાઈ.
વસુદત્ત	ચંપા પાસેના કરબટનો રાજા. ચંપાપતિનો
વસુમતી (પદ્માવતી)	તેની પુત્રી ધમ્મિલની સ્ત્રી (૮)
મેઘજય	કામાન્મત વઘાધર.
મેઘમાળા	તેની બહેન-ધમ્મિલની સ્ત્રી. (૯)

શ્રી ધર્મિલ ચરિત્રનો ટુંક સાર.

કુશાભપુરમાં સમુદ્ધત મેડને સુરેન્દ્રન નામે પુત્ર હતો. તે પુત્રને માટે તેજ ગામના સ્ત્રીશ મામરમેદે પોતાની પુત્રી સુભદ્રા આપવા કહેજી મોકલ્યું. સુભદ્રાની ને સ્વીકારવાની હજી થઈ, તે વખતે સુરેન્દ્રે 'પરીપ્રા કર્યા વિના સ્ત્રી પ્રદણ કરવી યોગ્ય નથી' એમ જાણ્યું તે ઉપર ધર્મદત્તની કથા કહી બતાવી છતાં પિતાને અમર થવાથી સુરેન્દ્રે કન્યાની પરીપ્રા માટે ચાર પ્રતિજ્ઞા એક સ્ત્રી સખી આપ્યો, અને એનો યોગ્ય ઉત્તર કન્યા આપે તો તેનો સ્વીકાર કરવા હજી. આગરમેડની પુત્રી સુભદ્રાએ તે સ્ત્રીઓના મનમાન્યો ઉત્તર સખી આપ્યો, તેથી તેનો ને સુરેન્દ્રનો વિવાદ થયો. સુરેન્દ્રન યોગ્ય વચનો થવાથી તેના પિતાએ ધરનો બાર તેને બગાવી ચારિત્ર લીધું, અને તેનું આરાધન કરી સ્વર્ગે ગયા.

સુભદ્રાને પુત્રની વાંચના થઈ. અને ધર્મના આરાધનરૂટે તે સફળ થઈ. તેને પુત્ર થયો. તેનું નામ ધર્મિલકુમાર પાડ્યું. તેણે સર્વ કળાનો અભ્યાસ કર્યો. તે યોગ્યવચનો થતાં તેના પિતાએ તેના કમ્પ કરવાની તજવીજ કરવા માંડી, ધર્મિલે તરતમાં પરજીવાના વિચારનો અનાદર કરી તે ઉપર એક ગ્રાવાળી કથા કહી બતાવી. તરતમાં તે વિચાર મુક્તથી રહ્યો. તેજ નગરમાં ધનવત્સુ મેડ રહેતો હતો તેને યશોમતિ નામે પુત્રી હતી. તે કળાકુસળ થઈ હતી. તેને યોગ્ય વય થતાં પોતાને યોગ્ય વર માટે ચિંતા થઈ. તેની સખી સુમતિએ ને વાત તેની માતાને કરી, તેણે ધનવત્સુ શેડને કરી તેણે સુરેન્દ્રનના પુત્ર ધર્મિલ કુમારને યોગ્ય વર જાણી કહેજી મોકલ્યું. સુરેન્દ્રને સ્વીકાર્યું અને ધર્મિલ સાથે યશોમતિનો વિવાદ થયો.

કેટલોક સમય વીત્યા બાદ ધર્મિલનું ચિત્ત ધર્મવાસિત વિશેષ પ્રકારે થયું. તેથી ને સમારમુખ નરક ઉદારી થયો તેણે યશોમતિને પોતાનો પરાગ્ય લાવ જણાવ્યો. તેથી સમારમુખની હજીક યશોમતિ બહુ ખેદ પામી. આ વાત સખીદારા તેણે પોતાની માસુને જણાવી. તેણે ધનવત્સુ શેડને કહ્યું કે—'આપણા ધર્મિલ તો સમારમુખમાં સમજીતોજ નથી, તેથી તેને માટે કંઈક કરવું જોઈએ આપણે તેને જુગારીવાની મેળતમાં મૂકીએ, તેથી ને સમાર મુખનો રમીયા થશે.' મેડે તે વાત બ્રહ્મચરેલી જણાવી તે ઉપર હંસ ને કાગળ દર્શાવ કહ્યું, પણ મેડાણી સમજ્યા નહીં, અને શેડની હજીક નહીં છતાં ધર્મિલને જુગારીની મેળતમાં મૂક્યો. તે જુગારી થયો અને એક દિવસ તે જુગારી મિત્રો સાથે વસંતમેળા વેરવાને ત્યાં ગયો.

તેની પુત્રી વસંતતિલકા સાથે તેની પ્રીતિ અંધાણી, તે તેને ત્યાંજ રહ્યાં. તેના ભોગવિલાસ માટે તેના પિતા પુષ્કળ દ્રવ્ય દરરોજ મોકલવા લાગ્યા. અન્યદા તેના પિતાએ તેને ઘરે તેડી લાવવા પોતાના મહેતાને મોકલ્યો. ધમ્મિલે ઘેર આવવાની ચોખી ના પાડી. મેતાએ તેની સ્ત્રી તેના વિયોગે મરવા પડી છે એમ કહ્યું. ત્યારે ‘તે ભલે મરતી’ એમ કહી ધમ્મિલે તેને રજા આપી.

મહેતાએ આવીને ધમ્મિલના માતાપિતાને તે વાત કહી. તેઓ બહુ ખેદ પામ્યા. ધમ્મિલની માતા પણ પોતાના કૃત્ય માટે પરતાવા લાગી અને ઘણી દિલગીરી કરવા લાગી. શેઠે તેને અનેક પ્રકારે આશ્વાસન આપ્યું અને સાસુ વહુને ધર્મકાર્યમાં વિશેષ બોડાવા કહ્યું. સાસુ વહુ [યશોમતિ] પાસે આવ્યા. વહુને શિખામણુ આપી ધર્મમાર્ગમાં બોડાવા કહ્યું. તેણે તે સ્વીકાર્યું. શેઠાણીએ શેઠ પાસે આવી તે વાત કરી અને હવે પછી ધમ્મિલને દ્રવ્ય ન મોકલવા કહ્યું. શેઠને તો તે વાત રૂચતીજ હતી. શેઠે કહ્યું કે ‘ઓના પાસમાં પડ્યા પછી પ્રાણીઓ છુટી શક્તા નથી.’ તે ઉપર તેમણે સોમિલ દિવજની કથા કહી અને શિખામણુ આપી, પણ શેઠાણીને શાંતિ ન વળી. તેણે કહ્યું કે—‘મેં એને હલકી સોજતમાં મૂક્યો તે ભૂલ કરી, પણ એમ થવાનું હોય છે ત્યારે સમજી પણ ભૂલે છે.’ તે ઉપર તેણે શિવવિપ્રની કથા કહી. એ પ્રમાણે પરસ્પર વાતો કરીને કાળ અતિત કરવા લાગ્યા.

કાળતું કામ કાળ કરે છે ધમ્મિલને વેશ્યાને ત્યાં રહેતાં વર્ષો વીતી ગયાં. માતાપિતા મરવા પડ્યા. તેમણે યશોમતિ જે ધર્મરાધનમાં તત્પર રહેલી હતી તેને બધી ભલામણુ કરી. ધમ્મિલ એ હકીકત જાણતાં પણ ઘરે ન આવ્યો. દ્રવ્ય મોકલવું તો અંધ થયું હતું, પરંતુ વસંતતિલકા તેના પર આસક્ત થયેલી હોવાથી તેની માતાની ઈચ્છા નહોં છતાં ઘરમાં રાખ્યા હતા.

યશોમતિએ સાસુ સસરાને અંતસમયની આરાધના કરાવી. તેઓ મરણ પામ્યા. યશોમતિ તેમની અંતક્રિયા યોગ્ય રીતે કરીને પિયર નજરાં સાસરાના ઘરમાંજ રહી. અત્યારે તેના દુઃખની સીમા નહોતી. તેણે ધમ્મિલના મંગાવવા પ્રમાણે દ્રવ્ય મોકલવા માંડ્યું. પ્રાંતે દ્રવ્ય ખુટવાથી તેણે પોતાના આભૂષણો મોકલ્યા. વસંતસેના (અક્કા)એ તે પાછા મોકલ્યા. યશોમતિ ઘરઆર તમામ વેચી નાખી પિયરમાં આવીને રહી. તેની આ સ્થિતિ થવાથી તેના માતાપિતા પણ બહુ દુઃખી થયા.

અહીં વસંતસેનાએ ધમ્મિલને તજી દેવા માટે વસંતતિલકાને ત્રણ સમજાવી પણ તે ન સમજી. પછી કેટલોક વખત જવા દઈ એક દિવસ

અપ્રાગ્ને પોતાને ધરે મહોચ્ચ માંગ્યો અને તે પ્રસન્નમાં વચનનિષ્ઠ રે
ધમિમલ અને તે ચંદ્રાસ મહિરા પાર્ષ દાંથી. તે જને બેશુદ્ધ હા-
એટલે દાસી મારફત ગાડીનો બધોજત કરાવી મધ્ય મુવી પડી રહ્યો
પહેરે ધમિમલને બેશુદ્ધ અવરથમાં હિપ્પાટી ગાડીમાં નાખી નવરે અર
વગડમાં મૂકી આપ્યા.

પહેર દિવસ ચડ્યા પડી મહિરાનું ધન હતું. એટલે ધમિમલ બંધને
આમપામ બંધને હિદાય થયો. વેસવાની સોજન માટે હવે તરફતાર મુજબ
પણ તે રાંધ્યા પડીનું આપણ હતું. પડી તે ત્યાંથી હિમિ પેટનું ફા-
ગંબો. ત્યાં માતાપિતા મરણ પામ્યાના, ધરનાર વેચાઈ ગયાના ને કં-
પિયર ગયાના અમરે જાણી જાણી બેઠા પામ્યો. તેણે નમરે અમર નાંખી
આપવાન દરવાના બે તથા પ્રવલો હ્યાં પણ શેરેવતાએ તે નિષ્કર દર
છેવટ તેણે સલાહ આપી કે ' તું સિન્ધુ વન તરફ જ, ત્યાં એક મુનિ
જિરાજે છે, તે તારા હિવનો માર્ગ જનાવશે હતુ તારે બેચાડવું છે
ધવું છે. '

શેરેવતાના મહાદથી ધમિમલ સિન્ધુ વન તરફ ચાલ્યો. ત્યાં પહેરે
મુનિવંદન હતું. ધમિમલના સાંભળા તેમાં ને અગાડતા મુનિએ વિ-
જયપાઞ રાજની કથા અનિ રાગ ન દરવા હિપર કરી પડી ધમિમલ
નેતા દુઃખનું દારણ પૂછ્યું, ધમિમલે કહ્યું, તેમાં હતુ પણ તેનો વેચાઈ
રાગ છે એમ અમ્યું, મુનિએ વેસવામનથી પ્રાપ્ત થતા થયા દુઃખે જ
નાવ્યા અને પરરપર થણી વાગે કરી છેવટ ' પોતાના દુઃખ કરનાં ધમિમલ
હયું. તેના પ્રારંભમાં ગુણુવર્માની કથા ધર્મધર્મમાં તાપર મહેવા હિપર કરી
(એ કથા ધણી વિસ્તારથી સુમારે પૃષ્ઠ ૫૦ માં છે) તારપડી ધમિમલને
વિચાર હતુ પણ સમાર હોવાનો થયો ન હોવાથી—સાંસારિક સુખનું
અભિલાષા હોવાથી વધારે અમર થતા માટે પોતાનું અગિય દરેક
માણ્યુ. (અગાડતા મુનિની કથા પૃષ્ઠ ૧૭૩ થી ૨૬૮ સુધી છે.) અને
તેમણે કહ્યું કે ' સ્ત્રી જાનિ કાષ્ઠપણ રીતે વિચાર કરવા લાગે નથી, તેના-
પર આશ્રિત ધરાવનારા અનેક જીવ જીવે એકી દાની મેળવી છે મારા
અનુભવમા એ વિશેષે આવી ચડે છે. ' ધમિમલે કહ્યું કે— ' હે મહારાજ !
આપે કહ્યું ને બરે, પણ હાંઈ બધી જોડો મરણી દોની નથી છેલી દિતમ
અને મારી પણ દોષ છે આપે ધનથીનું અગિય મળ્યું નથી દોષ ? ' આ
પ્રમાણ જોડનાના પડપાનથી ધમિમલે કહ્યું. મુનિએ પૂછ્યું કે— ' તે ધનથી
પાણુ હા. ' એટલે ધમિમલે તેની કથા કરી જાણી અને કહ્યું કે— ' ધનથીની

જેમ અન્ય પણ અનેક ઉત્તમ સ્ત્રીઓ હોય છે. વળી મારી ભોગેચ્છા હજી સમાપ્ત થઈ નથી; તો મને ફરીને સંસારના મુખોપભોગ પ્રાપ્ત થાય તેવો માર્ગ બતાવો. ’

અગડદત્ત મુનિએ કહ્યું કે—‘ ધર્મનું આરાધન આ ભવમાં ને પરભવમાં સુખ આપનાર થાય છે, તેથી તું છ માસ પર્યંત આયંગિવ્રતો તપ કર અને તે સાથે બીજું પણ ધર્મોપારાધન કર. ’ ધર્મિભલે તે વાત સ્વીકારી, અને દ્રવ્યમુનિનો વેશ ધારણ કરી, આયંગિવ્રત કરવા શરૂ કર્યા. નમસ્કાર મહામંત્રના નવલાખ જાપ કરવાનું શરૂ કર્યું. મુનિ પ્રમાણે જ સર્વ આચાર પાળવા લાગ્યો. ખાસ કારણ શિવાય મૌન રહેવાનું જ સ્વીકાર્યું. આ પ્રમાણે ધર્મનું આરાધન કરતાં છ માસ વ્યતીત થયા. છ માસને અંતે દેવવાણી થઈ કે—‘ હું ધર્મિભલ ! તું મનુષ્યપણામાં દેવ જેવા ભોગ ભોગવીશ. અને વિદ્યાધર વિગેરેની ડર સ્ત્રીઓ તારે થશે. ’ આ પ્રમાણે સાંભળ્યા પછી તેણે મુનિવેશ પાછો અગડદત્ત મુનિને અર્પણ કરી તેમને નમી આયંગિવ્રત તપનું પારણું કર્યું. અને આખો દિવસ વ્યતીત કરી રાત્ર માર્ગધરની બહાર એક જીર્ણમંદિરમાં જઈને સુતો.

હવે તેના ભાગ્યનો ઉદય થયો. કર્મની વિચિત્રતા પ્રગટ થઈ. મધ્ય રાત્રે તે જીર્ણમંદિરની બહાર એક રથ આવ્યો. તેમાં બેઠેલી એક સ્ત્રીની સાથે આવેલી વૃદ્ધાએ શબ્દ કર્યો કે—‘ અહીં ધર્મિભલકુમાર છે ? ’ ધર્મિભલે તે શબ્દ સાંભળ્યો. તેને આશ્ચર્ય તો થયું, પરંતુ અવસર ઝાળખી જઈને તેણે કહ્યું કે—‘ હા, છે. ’ એટલે તે બાઈ બોલી કે—‘ ચાલો, આ રથમાં બેસી-જાઓ, આપણે ચંપાપુરી તરફ રવાને થઈએ. ’ ધર્મિભલ કેટલોક વિચાર કરીને તરત જ બહાર આવ્યો અને રથ ઉપર આરૂઢ થઈ ચંપાપુરી તરફ રથ ચલાવ્યો. માર્ગમાં રથમાં બેઠેલી સ્ત્રી કેટલીક વાત કરવા લાગી. તેના ધર્મિભલ ટુંકામાં જ જવાબ આપી પતાવવા લાગ્યો. પેલી સ્ત્રીને આશ્ચર્ય થયું કે—‘ આજે બપોરે તો મારી સાથે બહુ વાતો કરતા હતા અને અત્યારે વધારે બોલતા નથી તેથી શું મારાપર ગુસ્સે થયા હશે ? પણ શીકર નહી, સવાર પડતાં તેનો ગુસ્સો ઉતરાવીને શાંત કરી દઈશ. ’ હવે રાત્રી વહેવા લાગી અને રથ પણ ચાલવા લાગ્યો.

પ્રાતઃકાળ થતાં એક નદીને કીનારે એ રથ અટક્યો—એસનારીએ ઉભો રખાવ્યો, એટલે ધર્મિભલ તેના ઘોડાને છોડીને પાણી પાવા લઈ ગયો. તેને જતો જતાં પેલી સ્ત્રી તો વિસ્મય પામી કે—‘ આ કોણ ? આ તો કોઈ દરિદ્રી જેવો દુર્બળ અને સ્યામવર્ણી જણાય છે. ’ આ પ્રમાણેના તેના બેદના ઉદ્ગાર સાંભળતાં જતાં ધર્મિભલે તો ઘોડાને પાણી પાઈ કીનારે રથને જોડ્યા. તે

પખતે રથમાં બેઠેલી સ્ત્રી વિમળાગ્ન્ય તેની નિર્બલ્મના કરી. પણ તેની ધાવ્યમાતા કમળાગ્ને વારીને શાન કરી. ત્યાંથી આગળ આલતાં તેઓ એક ગામ પાસે આવ્યા. વિમળા કમળાને બદાર બેસાડીને ધમ્મિક્ષ બોજન-સામગ્રી એળવવા માટે ગામમાં ગયો. અને ત્યાંના ગામધણીના ઘેડાને ભુદ્ધિથી રાત્રે રહિત કર્યો. ગામધણીએ ખુશી થઈને તેને રહેવા મકાન આપ્યું. તેમાં વિમળા કમળાને બાણાની લાવીને ધમ્મિક્ષ રથો.

રાત્રે ધમ્મિક્ષે કમળાને વિમળાનું જતાંત પૂછ્યું. તેણે કહ્યું કે- 'વિમળા મારાધપુરના રાજા અરિદમનની પુત્રી છે. તે પુરુષદ્વિગ્નિ છતાં એક દિવસ એક પુરુષપર આસક્ત થઈ. તેનું નામ પણ ધમ્મિક્ષ હતું. તેની સાથે રાત્રે હર્ષભંદિરમાં આવવાનો સંકેત કર્યો. તે ન આવ્યો તે તેને બદલે તમે આવ્યા. વિમળા તમારી ઉપર બીજકુલ રાજ ધરાવતી નથી; પણ દ્વેષ ધરાવે છે. ' ધમ્મિક્ષે વિમળાને પોતાની ઉપર રાગવતી કરવા માટે તેની પ્રાર્થના કરી. કમળાએ અનુકૂળતાએ પ્રયત્ન કરવાનું કહ્યું.

બીજે દિવસે ત્યાંથી ચંપા તરફ આવ્યા. માર્ગમાં ધમ્મિક્ષે અનેક પ્રસારનું પોતાનું પરાક્રમ બતાવ્યું. તે ઉપરથી કમળાએ વિમળાને ધમ્મિક્ષને સ્વીકારવા કહ્યું, પણ તે માની નહીં. કમળાએ સતી સ્ત્રીને એકલા ન રહેવા સૂચવ્યું. વિમળાએ સતી એકલી હોય તો પણ તેને કશો હર હોતો નથી. એમ કહી તે ઉપર સ્ત્રીગવતીની ઠથા ફહી. રથ તો પંથ કાપ્યા કરે છે, ને ચંપાની નજીકમાં આવ્યો. તેવામાં સામેથી ઘણા માણસોને આવતા જોઈ ધમ્મિક્ષ 'એ કોણુ હશે ?' એમ વિચારમાં પડ્યો. તેટલામાં તેમાંથી એક માણસે ધમ્મિક્ષ પાસે આવીને કહ્યું કે- 'આપે મારેસ અર્જુન ચોર અમારા પક્ષીપતિ અગ્નિતસેનનો શત્રુ હતો, તેથી અમારા સ્વામી તમારી ઉપર પ્રસન્ન થયા છે. તે આપને મળવા માગે છે. ' ધમ્મિક્ષે મળવાની દા પાડી, બંને મળ્યા અને તેના આમકથી તેની પક્ષમાં જતું પડ્યું. પક્ષીપતિએ ઘણો સહાર કર્યો. કેટલાક દિવસ ત્યા રહી રજા મેળવી ચંપા તરફ આવ્યા. ચંપાની બદાર રથ રાખીને રહેવાનું સ્થાન જોવા ધમ્મિક્ષ શહેર તરફ આવ્યો. માર્ગમાં કેટલીક જળકીડા કરતા કમળો ઉપર આલાકી વાપરી, તે કમળો ત્યાં જ જળકીડા કરવા આવેલા રાજકુમારે દીડા. તેણે માણસ મોકલી ધમ્મિક્ષને બાણાઓ સદજ વાનમા પરસ્પર મિત્રાઇ થતાં તેણે પોતાના મેમાન થવા કહ્યું. ધમ્મિક્ષે સ્વીકાર્યું. પક્ષી દ્વારથીપર બેસી વિમળા પાસે બંને જણુ આવ્યા અને શહેરમાં જવા માટે તેમને રથમાં બેસાડ્યા. શહેરમાં દરબારી ઉનારે હિતવા રાજકુમારે બંધી સગવડ કરી આવી ધમ્મિક્ષ સાથે મિત્રાઇ બંધી એકલ 'વિમળા ધમ્મિક્ષને આધીન

નથી ' એવી વાત કુમારને કાને આવતાં તેણે પરીક્ષા કરવા માટે બધા મિત્રોને બીજે દિવસે પોતપોતાની સ્ત્રી સહિત ઉદ્યાનમાં આવવા કહ્યું.

આ હકીકતથી ધમ્મિક ટ્રિતામાં પડ્યો. તેણે પોતાને ઉતારે આવી કમળા પાસે ઉભરો કાઢ્યો અને પોતે ગાથા જ્વાનો વિચાર જણાવ્યો. કમળાએ વિમળાને સમજાવવાનું કહ્યું. તેણે વિમળા પાસે આવી બહુ રીતે સમજાવી. સ્વચ્છંદતાથી દુઃખી થવા ઉપર વચ્ચુદત્તાની કથા કહી બતાવી. તે સાથે રાજાએ પણ હિતવચન નથી માનતા તો દુઃખી થાય છે તે ઉપર અરિદમન રાજાની કથા કહી સંભળાવી. આ બે કથા કહ્યા પછી અસર-કારક શબ્દોમાં કહેવાથી વિમળાએ કમળાની વાત કશુંક કરી અને ધમ્મિકને પરણવાનું સ્વીકાર્યું. કમળાએ એ વધામણી ધમ્મિકને આપી. તે રાત્રીએ જ ધમ્મિક ગાંધર્વ વિવાહથી વિમળા સાથે પરણ્યો. અને બીજે દિવસે સવારે તેને લઈને રાજકુમારે કહેલ સ્થાનકે ગયો. ત્યાં અનેક પ્રકારની ક્રીડાઓ કર્યા પછી બધા પુરૂષો જમ્યા બાદ પોતપોતાના પતિના આસન ઉપર બેસી સ્ત્રીઓ જમી. પછી અનેક પ્રકારનો આનંદ મેળવી સાયંકાળે સૌ પોતપોતાને સ્થાને આવ્યા. ધમ્મિક બહુ જ હર્ષિત થયા અને પોતાનો પુણ્યોદય થયાની તેને ખાતરી થઈ.

અન્યદા વિમળા સાથે ધમ્મિકને પ્રણય ક્ષણ થયો. વિમળા રીસાણી. ધમ્મિકે તેને મનાવતાં વસંતતિલકાના વખાણ કર્યા. તે સહન ન થવાથી વિમળાએ કંકણ વચન સાથે ધમ્મિકને પાદપ્રહાર કર્યો. ધમ્મિક ધરેથી નીકળી રાજકુંવર પાસે ગયો તે તેની સાથે ક્રીડા કરવા ઉદ્યાનમાં ગયો. ક્રીડા કરીને પાછા વળતાં ધમ્મિક એક નાગદેવના મંદિરમાં ગયો. ત્યાં એક યૌવના નાગદેવને પૂજવા આવી. પૂજન કરીને તેણે પોતાને યોગ્ય વર મળવા પ્રાર્થના કરી. એટલે ' તારી ઇચ્છા આજે જ પૂર્ણ થશે. ' એમ મૂર્તિની પાછળ રહીને ધમ્મિકે કહ્યું. કુમારિકા રાજી થઈ. મંદિર બહાર નીકળતાં જ ધમ્મિક તેની દૃષ્ટિએ પડ્યો. પરસ્પર વાર્તાલાપ થતાં પ્રીતિ થઈ. પરસ્પર ઓળખાણુ આપી. ધમ્મિકને જ દેવનો આપેલો વર માની તેને ત્યાં રોકાવા કહી તે કુમારિકા નાગદત્તા પોતાને ધરે આવી. માતાપિતાને વાત કરતાં તેમણે ધમ્મિકને તેડાવ્યો. અને તે રાત્રે જ નાગદત્તાને તેની સાથે પરણાવી. દાયજનમાં ઘણું દ્રવ્યાદિક આપ્યું. રહેવા મકાન આપ્યું. ધમ્મિક ત્યાં જ રહીને નાગદત્તા સાથે આનંદ કરવા લાગ્યો.

તે ચંપાપુરીના રાજા કપિલને કપિલા નામે પુત્રી હતી. નાગ-દત્તાના સખીપણાથી બંનેએ એક પતિને વરવાનો સંકેત કર્યો હતો. તેથી તેણે તે વાત પોતાના પિતાશ્રીને જણાવી. રાજાએ તો પોતાની પુત્રીને

ચોખ વર પ્રાપ્ત થયા ક્યવંવર મંડપ રચ્યો. તેમાં ધમ્મિકને પણ આમ તળુ હતું. કપિલાએ ધમ્મિકના કંઈમાં વરમાળા આરોપી. રાજ્યને મનોમય માધે તેને ધમ્મિક માથે પરજીવી. પછી રાજ્યે આપેલા મહેલમાં કપિલા ને નામદત્તા માથે તે રહેવા લાગ્યો.

વિમળાને ધમ્મિકનો તીરસ્કાર દર્શાવે પછી પારાવાર ખેદ થયો. તે બહુ પશાતાપ કરવા લાગી. ધમ્મિકને પણ તેનું રમરણ થવા હતું હતું. એક દિવસ ધમ્મિક દાથી ઉપર બેસીને સદેશમાં ફરવા નીકળ્યો. વિમળા-વાળા મહાન પાસે આવતાં દાથી ચોભાણો. વિમળાએ નીચે આવીને પતિને વધાવ્યા. ધમ્મિકે તેને દાથી ઉપર બેસી લીધી અને રાજ્યે આપેલા મહેલમાં દાથીને નામદત્તા ને કપિલાની સાથે રાખી. ત્રણે આનંદથી સાથે રહેવા લાગી.

એક દિવસ રાજ્યને કોઈએ બેટ ફરેલા વહમતિવાળા અથ ઉપર બેઠી ધમ્મિક કવવા નીકળ્યો. નગર બહાર જઈને અમને દેરાવ્યા પછી ઉભો ગાખવા લગામ બેસી, તેમ તો તે બહુ જ દેશ્યો, અને એક અટવીમાં ધમ્મિકને લાઇ મયો. ધમ્મિકે રાજ દીલી મરી એટલે તે ઉભો રહ્યો. ધમ્મિક નીચે ઉતરી આભુગાભુ ફરવા લાગ્યો. ત્યાં તેણે એક ખડ્ગ દીધું, પણ તે તેજસ્વી વધારે હોવાથી કોઈ બેચર ખૂલી ગયેલ હશે એમ તેણે સંભાવના કરી. પછી ખડ્ગ દાથમાં લઈને પાસેની વંશજળ ઉપર ચલાવ્યું. તેટલામાં તો એક વિદ્યાસાધકનું મસ્તક શરીરથી છુટું પડેલું તેની નજરે પડ્યું. તે જોઈ ધમ્મિકને પારાવાર પશાતાપ થયો. પછી તેના સંબંધવાળું કોઈ આટલામાં હશે એમ ધારી તે ફરવા લાગ્યો. એટલામાં એક વાવમાંથી એક વિદ્યાધરી નીકળી. તેને ધમ્મિકે 'તું કોણુ છે?' એમ પૂછ્યું, તેના ઉત્તરમાં તેણે કહ્યું કે- 'વૈનાદય ઉપર સંબંધમાં રાજ્ય કરનારા પુરુષાનંદ રાજ્યને બે પુત્રાઓ છે ને એક પુત્ર છે. તે પુત્ર જેના દાથથી મરાશે તે બે પુત્રી-ઓના વર થશે એમ જાનીએ કહ્યું છે. તે કામોન્મત્ત રાજપુત્ર ૧૬ વિદ્યાધર પુત્રીએને દરી લાગ્યો છે અને તેની બે બહેનો તથા ૧૬ કન્યાઓને એક મહેલ બાંધીને અહીં રાખી છે. તે વિદ્યા સાધવા ગયેલ છે, ને હવે તરતમાં જ તેને ચંદ્રદાસ ખડ્ગ સિદ્ધ થવાનું છે. 'આ હકીકત સાંભળ્યા પછી ધમ્મિક કુમારે કામોન્મત્ત પોતાથી દણાવાનું કહ્યું. એટલે તે મિત્રસેનાએ કહ્યું કે- 'તમે અહીં ચોભાણો. હું અમારા સ્થાનમાં જઈ તેની બહેનો વિગેરે સૌને વાત કરી સૌ રાજી થાય તો તમને આવવા માટે લાલ ખ્વન ઉઘી કરીશ અને જો સૌ નારાજ થશે તો મ્વેન ખ્વન ચલાવીશ. તો આપ ચાલ્યા જાઓ.' તેના ગયા બાદ ધમ્મિક ત્યાં ચોભાણો. થોડા વખત પછી મ્વન ખ્વન દેખાતાં ને ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો.

ધમ્મિક્ક ચાલતાં ચાલતાં એકે કરબટ નામના ગામ પાસે આચ્ચો. ત્યાંનો રાજા વસુદત્ત જે ચંપાપતિનો ભાઈ થતો હતો તેની પુત્રી વસુમતિને તેનો વ્યાધિ મટાડીને પરણ્યો. પછી ચંપાપતિ સાથે વસુદત્તને સલાહ કરાવવા તે ચંપાપુરી ગયો. ત્યાં નગરમાં પેસતાં લોકોને દરબારનો હાથી છુટી જવાથી હાલકલોલ સ્થિતિમાં જોયા. અને સાગરદત્ત શ્રેષ્ઠપુત્રને આડ કન્યા સાથે પરણવા જતો દીકો. એટલામાં ઉન્મત્ત થઈને છુટેલો હાથી ત્યાં આવી પહોંચ્યો, એટલે ભાગનાશ થઈ રહી. સાગરદત્ત કન્યાઓને ત્યાં જ છોડીને નાસી ગયો. ધમ્મિક્કકુમારે હાથીને વશ કર્યો અને તેના સપાટામાં આવડી આડ કન્યાઓને ગયાવી લીધી. હાથી માવતને સોંપી દઈ તે રાજ-સભામાં આચ્ચો. રાજા પોતાના જમાતાને આવેલ જાણીને તેમજ હાથીને તેણે વશ કરેલ જાણીને ગદ્ય ખુશી થયો. તેણે ધમ્મિક્કનો પૂર્ણ સત્કાર કર્યો. ધમ્મિક્ક ત્રણે સ્ત્રીઓને મળ્યો. અશ્વહરણ પછીની હકીકત કહી બતાવી. પછી પેલી આડ કન્યા પણ સાગરદત્તને ન પરણતાં ધમ્મિક્ક સાથે પરણી. ધમ્મિક્કે ચંપાપતિને તેના ભાઈ સાથે સલાહ કરાવી દીધી. તેણે તેની પુત્રીને ચંપાપુરીએ મોકલી.

એક દિવસ ધમ્મિક્ક પોતાના મહેલમાં હાંચકતો હતો. ત્યાં આકાશ-માંથી એક વિદ્યાધરી વિદ્યુન્નતા ત્યાં ઉતરી અને પોતાની ઝોળખાણ આપ્યા બાદ 'જગસાધકને લજવા બાદ કેમ બાળી ગયા ?' એમ ધમ્મિક્કને પૂછ્યું. ધમ્મિક્કે ધોળી ધ્વજા જોવાનું કારણ કહ્યું. તેણે મિત્ર-મેતાની તે જૂઠ્ઠા થયેલી હતી એમ જાણાવ્યું. પછી ધમ્મિક્કની આજ્ઞાથી તે અટારે વિદ્યાધરીના માતાપિતા સાથે ત્યાં આવી અને ધમ્મિક્કે તેની સાથે પાણી-ચરણ કર્યું. પછી કુલ ત્રીસ સ્ત્રીઓ સાથે ધમ્મિક્ક ત્યાં આનંદથી રહેવા લાગ્યો.

અન્યથા વિદ્યુન્મતિએ વિમળાને પતિપર પાદપ્રહારનું કારણ પૂછ્યું. તેણે 'આવા પતિને પ્રાપ્ત કરી આપનાર ને પગની તમે બધા પૂજા કરો' એમ કહી આનંદ કરાવ્યા. પછી વિમળાએ ધમ્મિક્કને વસંતતિલકાનું વૃતાંત પૂછ્યું. ધમ્મિક્કે કહી બતાવ્યું. એટલે પતિની આજ્ઞા મેળવીને વિદ્યુન્મતિ વસંતતિલકાને બગચે આપવા આગરામાં જુલાયપુર ગઈ. ત્યાં વસંતસેના ને વસંતતિલકા વચ્ચે થતી વાત તેણે પ્રચ્છન્નપણે સાંભળી. પછી પ્રગટ થઈને વસંતતિલકાને ધમ્મિક્કના બધા બગચે આપ્યા. ત્યાં વાત કરતાં વસંતમિત્તિની વાત નોંધી. તેને દુઃખદાયક અવસ્થા વિદ્યુન્મતિએ જાણી. પછી તે બંનેને પતિનો સત્કાર મેળાવ કરાવ આપવાનું કહી તે ચંપાપુરી પાછી આવી. અને બધી સ્ત્રીઓ નિહિત ધમ્મિક્કને તે વાત કહી બતાવી. ધમ્મિક્કે કુલાચરુર સ્ત્રીની સલાહ નેવાઈ કરી.

ધમિલ ત્રીજી સ્ત્રીએને લલને કુશામપુર આવ્યો. ત્યાંના રાજા અભિરામને તેનો સારી રીતે સ્વદાર થયો. તેના આપેલા ઉતારે ધમિલ-કુમાર ઉતર્યા. પછી ધમિલ વસંતતિલકાને ત્યાં ગયા. ત્યાં માતાને પુત્રી વચ્ચે થતી વાન તેણે સાંભળી. વસંતતિલકાનો પોતાપર અપ્રતિમ રાગ જોઈ ને પ્રમત્ત થયો ને પ્રગટ થયો. વસંતતિલકા બહુ ખુશી થઈ. રાજાએ તેને ધમિલને અર્પણ કરી, તેમજ પોતાના રાજ્યનો ત્રીજો ભાગ આપી રાજા બનાવ્યો. પછી તે યશોમતિના પિયરવાળે ઘરે ગયો. ત્યાં તેની અને તેની લાભીએ વચ્ચે થતી વાનો સાંભળી. પછી પ્રગટ થયો. યશોમતિ બહુ દર્પિત થઈ. બંને વચ્ચે ઘણી વાનો થઈ. પછી યશોમતિના પિતાએ પુત્રીને ડેટલાઈ દાવળ સાથે સાચરે વગાવી. ધમિલની બંધી સ્ત્રીએ તેને મોટી માનીને તેને પછે પછી ધમિલ સાંસારિક અપ્રતિમ આનંદ ભોગવવા લાગ્યો. પછી ધમિલનો રાજ્યાભિષેક થયો. ધમિલે ચાર સ્ત્રીએને મુખ્ય પદરાણી બનાવી. વિમળાના માનાપિતા પણ ત્યાં આવી પુત્રીને ડેટલાઈ દાવળે આપી ગયા.

અન્યથા ધમિલ પોતાના મહેલના દીવાનખાનામાં બેઠો છે. તેવામાં વસંતતિલકાએ તેની પાસે બેસીને પૂછ્યું કે- 'સ્વામી ! મહાસે તમે વેશ બાંધીને મારી પાસે કેમ આવ્યા હતા ?' ધમિલ તે સાંભળીને ચોંક્યો. પણ તેને ખબર પડવા ન દેવા માટે કહ્યું કે- 'તને અમન આપવા માટે એમ કહ્યું હતું. 'આમ જવાબ દીધા પછી તેની રીતે આવનાર કુટુંબ વિદાયને પછી પાંચ પોતાના મહેલ ફરતો મિલુ પથરાયો ને પાને. છુપાઈને રહ્યો. પછી પેલા કામી વિદાયને અદસ્તપણે આવતાં તેના પગ મિલુમાં પગા એટલે તેને તલચારના પ્રદારથી મારી નાખીને ત્યાં જ દારી દીધા.

જે દિવસ પછી ધમિલ પોતાના ઉદ્યાનમાં એક ચિલાપર બેઠો હતો ત્યાં એક વિદાયની આકાશમાંથી ઉતરી આવી. તેણે પોતાની દણીકન કહેતાં પ્રથમ મેઘવત્સ નામના પોતાના કાનોન્મલ લાલ્લી દણીકન દીધી. પછી મેઘમાળાએ કહ્યું કે- 'તે ત્રણ દિવસ અગાઉ મેં તે પાછો આવ્યો નહીં, તેથી હું તેની તપાસ કરવા નીકળી અને અહીં આવતાં તે આપથી મળ્યો. હું એમ જાણી કોષમાં આપની પાસે આવી, પણ આપને જોતા જ માંડી કોષ સમી મેં પ્રતિમિ વિદાયને પણ કહ્યું હતું કે- 'મારા જાણીને જો દણીકને તે મારો પતિ થશે માટે આપ માને સ્વીકાર કરો. ' ધમિલે તેની અંગ રડાઈને તેની સાથે મધવ વિધિથી પાંડીઅદભુ કહ્યું એટલે

અન્યથા વિમળાને પુત્ર થયા તેનું પદવિદાય નામ પાડ્યું તેને

ભણાવ્યો, પરણાવ્યો અને તેની યોગ્ય ઉમ્મર થતાં બધો ભાર તેના પર મૂકી ધર્મારાધન કરવા માટે ' ગુરૂમહારાજ પધારે તો ફીક ' એમ ઇચ્છવા લાગ્યા. ગુરૂમહારાજ ધર્મરૂચી અણુગાર ત્યાં પધાર્યા. ધર્મિભક્ત વિગેરે વાંદવા ગયા. ગુરૂમહારાજે ધર્મદેશના આપી. ધર્મિભક્તે પૂર્વભવ પૂછ્યો. ગુરૂએ કહી જતાવ્યો. તે સાંભળી ધર્મિભક્તને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. તેથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાથી ધર્મિભક્તે ગૃહભાર પદ્મનાભને ભજાવી યશોમતિ ને ત્રિમળા સાથે ચારિત્ર ગ્રંથણ કર્યું.

ચારિત્રનું સારી રીતે આરાધન કરી, પ્રાંતે અણુસણ આદરી, આયુષ્યનો સમાપ્તિએ કાળ કરીને ધર્મિભક્ત અચ્યુતેન્દ્રના સામાનિક દેવ થયા. બે સ્ત્રીઓ પણ ત્યાંજ દેવપણે ઉત્પન્ન થઇ. આયુ પૂર્ણ થયે ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહમાં મનુષ્યપણે જન્મ ધારણ કરી અવસરે ચારિત્ર લઇને પ્રાંતે મોક્ષ સુખને પામશે. આ પ્રમાણે આ ચરિત્રનો સાર છે. વિશેષ તો આ ચરિત્ર સાદાંત વાંચવાથી જાણી શકાશે. તેથી અહીં આ રહસ્ય સમાપ્ત કરવામાં આવે છે. જુદાં પ્રાંતે પૃષ્ઠ ૪૧૫-૧૬ ઉપર આપેલ રહસ્ય પણ વાંચીને મનન કરવા યોગ્ય છે. ઈત્યલભ.

ઇતિ ધર્મિભક્ત ચરિત્ર રહસ્ય સમાપ્ત.

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ
પ્રકરણ ૧	મુરેન્દ્રની જાત્યાવસ્થા. ...	૧
" ૨	મુરેન્દ્ર અને મુજાદા. ...	૮
" ૩	સ્ત્રી કેવી દોષી જોઈએ? ...	૧૪
" ૪	પત્ની અને મિત્ર. ...	૨૧
" ૫	શાસ્ત્રપ્રતિ શાક્ય કુર્વાત. ...	૨૭
" ૬	સમીની વાટે. ...	૩૧
" ૭	સંસાર સુખની વાટે. ...	૩૫
" ૮	ધર્મિસકુમાર. ...	૪૨
" ૯	બાગા (વશામતિ) ...	૪૮
" ૧૦	કુમર (વશામતિ ને ધર્મિસકુમાર) ...	૫૩
" ૧૧	મરિવર્તન. ...	૫૭
" ૧૨	(ધર્મિસકુમારના) માતા પિતા. ...	૬૨
" ૧૩	વંશવાને ત્યાં (ધર્મિસકુમાર.) ...	૬૭
" ૧૪	દાસના કપાં દેશે લાખ્યા. ...	૭૩
" ૧૫	શિખામણનો મુદ્દિપયોગ. ...	૭૮
" ૧૬	શિવ વિષ્ણુ. ...	૮૬
" ૧૭	વસતસેના. ...	૯૭
" ૧૮	ધર્મિસકુમારને યુક્તિવડે બહાર કાઢવો. ...	૧૦૨
" ૧૯	અંદા ! આ શું થયું ? ...	૧૦૮
" ૨૦	મમ દેરાના (અમરકલ મુનિના) ...	૧૧૩
" ૨૧	દુઃખની બે વાત. ...	૧૧૮
" ૨૨	ગુણવર્મા. ...	૧૨૩
" ૨૩	પરોપકારને માટે. ...	૧૩૧
" ૨૪	રક્ત્ય રોહિત. ..	૧૩૭
" ૨૫	પ્રિયાની ખાતર. ...	૧૪૪
" ૨૬	નુખદુ ખની વાટે. ...	૧૫૦
" ૨૭	આ ન બાગા કે બગા ? ...	૧૫૭
" ૨૮	પાપનુ પ્રાપ્તિ. ...	૧૬૪
" ૨૯	અમરકલમુનિનું આત્મ જ્ઞાન. ...	૧૭૩

„ ૩૦ મું	દેશવટો.	...	...	...	...	૧૭૮
„ ૩૧ મું	વણારસીમાં	...	...	...	...	૧૮૫
„ ૩૨ મું	મદનમંજરી.	...	...	...	...	૧૮૮
„ ૩૩ મું	ગજમદમદન.	...	...	...	...	૧૯૪
„ ૩૪ મું	અદ્ભૂત હુંટારો	...	...	...	...	૨૦૦
„ ૩૫ મું	તરુર વિદ્યા.	...	...	...	...	૨૦૪
„ ૩૬ મું	રિપુદમન.	...	...	...	...	૨૧૨
„ ૩૭ મું	વીરમતિ.	...	...	...	...	૨૧૬
„ ૩૮ મું	મન્મથની મુંઝવણ.	...	...	...	...	૨૨૫
„ ૩૯ મું	સ્વદેશ ગમન.	...	...	...	...	૨૨૮
„ ૪૦ મું	માર્ગમાં.	...	...	...	...	૨૩૩
„ ૪૧ મું	વનવિદાર.	...	...	...	...	૨૪૧
„ ૪૨ મું	અમૃતમાં ઝેર.	...	...	...	...	૨૪૭
„ ૪૩ મું	કમલસેના.	...	...	...	...	૨૫૧
„ ૪૪ મું	બેદનો રોકાટ.	...	...	...	...	૨૫૬
„ ૪૫ મું	દીક્ષા મહોત્સવ.	...	...	...	...	૨૬૫
„ ૪૬ મું	ધનત્રી.	...	...	...	...	૨૭૦
„ ૪૭ મું	સમુદ્રચંદ.	...	...	...	...	૨૭૬
„ ૪૮ મું	સંસાર મુખને ધરણે.	...	...	...	...	૨૮૭
„ ૪૯ મું	વિમલા.	...	...	...	...	૨૯૪
„ ૫૦ મું	ચંપાની વાટ.	...	...	...	...	૩૦૯
„ ૫૧ મું	શીલવતી,	...	...	...	...	૩૦૪
„ ૫૨ મું	શીલવતે માટે.	...	...	...	...	૩૧૧
„ ૫૩ મું	આ ને અખળા કે પ્રખળા....	...	...	...	...	૩૧૬
„ ૫૪ મું	શીલવતી માહાત્મ્ય.	...	...	...	...	૩૨૨
„ ૫૫ મું	શીલવતીનો પૂર્વભવ.	...	...	...	...	૩૨૭
„ ૫૬ મું	ચંપામાં.	...	...	...	...	૩૩૦
„ ૫૭ મું	વનુદત્તાની સ્વચ્છંદતા.	...	...	...	...	૩૩૬
„ ૫૮ મું	સ્વચ્છંદતાને ખાતર,	...	...	...	...	૩૪૫
„ ૫૯ મું	વનુદીક્ષા.	...	...	...	...	૩૫૨
„ ૬૦ મું	નાગદત્તા.	...	...	...	...	૩૫૬
„ ૬૧ મું	ભાગ્યોદય.	...	...	...	...	૩૬૩
„ ૬૨ મું	અટવીમ.	...	...	...	...	૩૬૭

૧૩ મું	જૂન અને તેનું અગિયારમું.	...	...	૨૧૨
૧૪ મું	જામનું કવનું અરવને ૧૯૭૦.	...	...	૨૧૩
૧૫ મું	એકસપાળા વિગ્નમનિને વિગ્નકલા...	...	...	૨૮૧
૧૬ મું	કવનું કમરબી ...	...	...	૨૮૧
૧૭ મું	વનનમાં ...	...	...	૩૨૩
૧૮ મું	મનીની પીઠજી ...	...	...	૩૨૪
૧૯ મું	વિવાધરજાગા મેધમાગા ...	...	...	૪૮૦
૨૦ મું	ધર્મકેસના ...	...	...	૪૦૪
૨૧ મું	અમિષ્ઠનો પૂર્વજન. (આગુ)	...	...	૪૦૬
૨૨ મું	દીપા અને દેવદ.	...	...	૪૧૩ થી ૪૧૬

શ્રી પ્રમિલ અરિવમાં આવેલી પ્રાસંગિક કથાઓ.

પૃષ્ઠ.

૧	ધર્મદન ને સુખાની કથા.	...	...	૧૭ થી ૩૧
૨	એક કોપાળની કથા.	...	...	૪૪ થી ૪૭
૩	દંત અને દામની કથા.	...	...	૧૪ થી ૧૪
૪	સોમિષ્ઠ કિજની કથા.	...	...	૮૨ થી ૮૪
૫	સિવ વિદ્યાની કથા	...	...	૮૧ થી ૮૩
૬	વિજયપાળ રાજા.	...	...	૧૧૩ થી ૧૧૭
૭	ગુણરમાં ...	...	...	૧૨૩ થી ૧૭૨
૮	અગસ્ટલ મુનિ.	...	...	૧૭૩ થી ૨૧૮
૯	ધનથી ...	...	...	૨૭૦ થી ૨૮૪
૧૦	શીવની ...	...	...	૩૦૪ થી ૩૨૬
૧૧	વસુદેવા. ...	...	...	૩૩૬ થી ૩૪૫
૧૨	અરિષ્ઠન ...	...	...	૩૪૫ થી ૩૪૨

ખાસ ખરીદો ને લાભ લ્યો !

૧	શ્રી ત્રિશષ્ઠિ શલાકા પુરુષ ચરિત્ર ભાષાંતર, પર્વ ૧ લું. ૨ ભું.	૩-૪-૦
૨	” ” ” ” પર્વ ૩-૪-૫-૬	૩-૪-૦
૩	” ” ” ” પર્વ ૭ મું.	૧-૮-૦
૪	” ” ” ” પર્વ ૮-૯	૨-૮-૦
૫	” ” ” ” પર્વ ૭-૮-૯	૪- -૦
૬	” ” ” ” પર્વ ૧૦ મું.	૨-૮-૦

ઉપરનાં બધાં પર્વોની છુટકા સાથે લેનારના રૂ. ૨) ઓછા એટલે રૂ. ૧૧)

લેવામાં આવશે.

૭	શ્રી ઉપદેશ પ્રાસાદ ભાષાંતર. ભાગ ૧ લો. (સ્થંભ ૧ થી ૪)	૨-૮-૦
૮	” ” ” ” ભાગ ૨ નો. (સ્થંભ ૫ થી ૯)	૨-૦-૦
૯	” ” ” ” ભાગ ૩ નો. (સ્થંભ ૧૦ થી ૧૪)	૨-૦-૦
૧૦	” ” ” ” ભાગ ૪ થો. (સ્થંભ ૧૫ થી ૧૯)	૨-૮-૦
૧૧	” ” ” ” ભાગ ૫ મો. (સ્થંભ ૨૦ થી ૨૪)	૨-૮-૦

ઉપરના પાંચે ભાગ સાથે લેનારનો રૂ. ૧૧ ઓછો એટલે રૂ. ૧૦)

લેવામાં આવશે.

૧૨	શ્રી શત્રુંજય મહાત્મ્ય ભાષાંતર.	૨-૮-૦
૧૭	શ્રી ગૌતમકુળક બાળાવબોધ (અનેક કથાઓ)	૩-૪-૦
૧૮	શ્રી અધ્યાત્મ કલ્પદ્રુમ ભાષાંતર. (આવૃત્તિ બીજી)	૨-૮-૦
૧૯	શ્રી ઉપમિતિ ભવપ્રપંચા કથા ભાષાંતર-ભા. ૧ લો. (પ્ર. ૧-૨-૩)	૩-૦-૦
૨૦	” ” ” ” ભા. ૨ નો. (પ્ર. ૪-૫-૬)	૩-૦-૦
૨૧	” ” ” ” ભા. ૩ નો. (પ્ર. ૭-૮)	૩-૮-૦
૨૨	શ્રી અધ્યાત્મસાર ભાષાંતર.	૨-૦-૦
૨૩	શ્રી વસ્તુપાળ ચરિત્ર ભાષાંતર.	૧-૮-૦
૨૪	શ્રી મલ્લીનાથ ચરિત્ર ભાષાંતર.	૧-૮-૦
૨૫	શ્રી પરિશિષ્ટ પર્વ ભાષાંતર.	૧-૮-૦
૨૬	શ્રી ઉપદેશ કલ્પવલ્લી (મન્નહનિષ્ણાણુઆણુ)ની રીકાણું ભાષાંતર.	૧-૮-૦
૨૭	શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર ભાષાંતર.	૨-૦-૦
૨૮	શ્રી ધન્યકુમાર ચરિત્ર ભાષાંતર.	૨-૮-૦
૨૯	શ્રી ભોજપ્રબંધ ભાષાંતર.	૧-૮-૦
૩૦	શ્રી હિતશિક્ષાના રાસનું રહસ્ય.	૧-૮-૦

ધર્મિમુક્ત કુમાર.

યાને

જંગલો પુણ્ય પ્રભાવ.

પ્રકરણ ૧ લું.

સુરેન્દ્રની બાલ્યાવસ્થા.

આ જ જૂદિપ લાખ જોજનના પ્રમાણવાળો, જે લાખ જોજન પ્રમાણ લવણસુદ્રથી વીંટાયેલો, પ્રેમદાની વદન આકૃતિ પ્રમાણે સુવૃન (ગોળ) સ્થાળીને આકારે શાસ્ત્રમાં કહ્યો છે. વદનાકૃતિમાં જેમ બાલપ્રદેશ ચોલાનું સ્થાન ગણાય છે તેમ જ જૂદિપમાં લાલ પ્રદેશને સ્થાને ભરનકેત્ર ચોલી રહ્યું છે. જેમ નગરની ફરતો કીલ્લો આવેલો હોય તેમ આ જ જૂદિપની આગુણાત્મ ફરતી સુવર્ણમય જગતી-કીલ્લો આવેલો છે. લવણસુદ્રનાં પ્રલયસમાં ઉચ્છગતાં મોર્ત્ત જે જગતીને અથડાઈને પાછા સુદ્રના અથાગ જગમાં ભળી જાય છે. જગતી કાશ્વતી ટપાથી કાઈ દાણે તેનો નાશ થતો નથી. તે સપાટ પ્રદેશથી આડ જોજન ઉંચી અને બાર જોજન મૂળમાં પહોળી તેમજ ઉપર દેડ ટોચે ચાર જોજન પહોળી છે. તે જગતીની ઉપર

મધ્યમાં બે ગાઉ ઉંચી અને પાંચસો ધનુષ્ય પહોળી વેદિકા છે અને તે વેદિકાની બંને બાજુએ અઢીસો અઢીસો ધનુષ્ય ન્યૂન બે જોજનના વિસ્તારવાળાં વન આવેલાં છે. જગતીની આરે બાજુએ મોટા આર દરવાજા આવેલા છે, જે દરવાજા આઠ જોજન ઉંચા અને આર જોજન પહોળા છે. દરેક દરવાજાના અધિષ્ઠિત દેવો છે. પૂર્વ દિશાના દરવાજાનું નામ વિજય, પશ્ચિમ દિશાના દરવાજાનું નામ વિજયંત, ઉત્તર દિશાના દરવાજાનું નામ જયંત અને દક્ષિણ દિશાના દરવાજાનું નામ અપરાજિત છે. તે દરવાજાના સ્વામી તેજ નામના દેવો છે. તેનો પરિવાર ઘણો છે. સર્વ દ્વીપસમુદ્રની જગતી વજ્રમય ને મણિરત્નોની લિન્ન લિન્ન જાતિવડે કરીને બનેલા દરવાજાથી શોભી રહી છે. એવી જગતીથી મનોહર આ જંગૂદ્વીપ સર્વ દ્વીપોમાં શિરોમણિ સમાન છે. તેમાં પણ ભરતક્ષેત્ર તો વેળુમાં પડેલા રત્ન સમાન છે. લાખ જોજનના જંગૂદ્વીપમાં ઠેઠ દક્ષિણ દિશાને છેડે ભરતક્ષેત્ર આવેલું છે. ભરતક્ષેત્રનું પ્રમાણ પરદ જોજન ને ૬ કળાનું શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. તેની ઉત્તર દિશાએ ચુદલ હિમવંત પર્વત પીળા સોનાનો છે અને દક્ષિણ, પૂર્વ ને પશ્ચિમે લવણસમુદ્ર રહેલો છે. ભરતક્ષેત્રની મધ્યમાં પૂર્વ પશ્ચિમ આડો વૈતાલ્ય પર્વત પડેલો છે. ચુદલ હિમવંત પર્વત ઉપરના પદ્મદ્વિપમાંથી નીકળેલી ગંગા અને સિંધુ નદી ઉત્તર ભરતમાં થઈ વૈતાલ્યને લેદીને દક્ષિણ ભરતમાં આવેલ છે, અને જગતીને લેદીને લવણસમુદ્રને મળેલ છે. એવી રીતે ઉત્તર ભરતના ત્રણ ખંડ અને દક્ષિણ ભરતના ત્રણ ખંડ મળીને આ ભરતક્ષેત્ર છ ખંડમાં વહેંચાયેલો છે. ચક્રવર્તી એ છએ ખંડ તાબે કરીને સમસ્ત ભરતનો અધિપતિ થઈ શકે છે. ત્યારે વાસુદેવ-પ્રતિવાસુદેવ દક્ષિણ ભરતના ત્રણ ખંડ તાબે કરે છે પણ વૈતાલ્યને લેદીને ઉત્તર ભરતમાં જઈ શકતા નથી. વૈતાલ્ય પર્વતની પહેલી મેખલાએ વિદ્યાધરોના રમણીય ઉત્તર દક્ષિણે પર્યાસ ન સાઠ નગરો આવેલાં છે. બીજી મેખલાએ તિર્યંગ્મુલક વ્યંતર દેવતાઓનો નિવાસ છે.

વૈતાલ્ય પર્વતની દક્ષિણ બાજુના ભરતાર્ધની મધ્યમાં મગધ દેશમાં કુશાવપુર નામે નગર આવેલું છે. જ્યાં વિમાનને વિષે દેવતાઓની માફક યુવાનો અનેક પ્રકારે કીડા કરી રહ્યા છે. તેમના મેયોન્મેયપણાથીજ તેઓ મનુષ્ય છે એવું જાણી શકાતું હતું.

ધનાદ્યતા, પ્રથુના, યૌજ્યના અને યૌદ્ધતા તેમજ પાત્રતાએ કરીને નગરની જોડાજોડાણીનો મધ્ય સુધે નષ્ટો દેવો. તે નગરમાં ગગનમંડળમાં જેની ધ્વજાઓ નૃત્ય કરી રહી છે એવા અનેક મહામનોદર લેનમંદિરો જેનીની સમૃદ્ધિનું તથા ધર્મની વૃદ્ધિનું સૂચન કરી રહ્યાં હતાં. ત્યાં જનશત્રુ નામે મહા પરાક્રમી રાજા રાજ્ય કરતો હતો, જેના પ્રતાપની છાયા તમે પ્રજા મુખી, સતેષી અને નિર્ભય હતી. ત્યાં વ્યાપારની અનેક પ્રકારે વૃદ્ધિ હતી. શત્રુરૂપ અધિકારના સમુદાયે જીતીને નગરમંડળમાં જેમ અદ્યક્ષનો દેવ થયો હોય તેમ તે રાજા આ મુદ્દામાં સર્વત્ર પ્રકાશિત-પ્રસિદ્ધ હતો. વિધિએ દરેક વસ્તુને વિષે જો કે કંઈ પણ દોષ મૂક્યા હોય છે, જેમ કે સમુદ્રમાં હારપણું, ઈંદુમાં કલંક, વિપ્લુમાં માથાપણું અને કાદવમાંથી કમળની ઉત્પત્તિ, આવી દોષવાળી વસ્તુનો જાણે ત્યાગ કર્યો ન હોય તેમ લોકો ઇર્ષ્યાથી તેમનો ત્યાગ કરીને નિર્દોષ એવા તે રાજાને ભજવતી હતી. શત્રુના સમુદાયે દાનરૂપ જલદના વર્ણવવાવડે કરીને તે નગરને પ્રસન્ન કર્યા હતાં એવી રીતે લોકો અને જુદા જાતને પ્રીતિ તેની પાને રોવાથી ઇર્ષ્યાને લીધે ક્રોધરૂપી રીતે દેશ પહેંડા આ પૂર્વાચક ડગના જામણ હતી હતી. એ જનશત્રુ રાજાને ધારિણી નામે પરમ શીલસ્ત્ર પત્ર તરૂપ બચળવાળી સ્ત્રી હતી. તેને નુકર હતા મહા જુદિવાળા અમિતદમન પુત્ર હતા તે નગરના સમુદ્રદેવ નામે નાજમાન્ય એવા મોટા અપદાર્થોના વસંતો હતા હીરા, માણિક્ય મોતી, ત્રણાસ, ન. નરિય, નુદામ વગેરે તેના ઉદરમાં ભરા હતા. અર્ચાત સમુદ્રે જે ન એલે, નેના પાતાળા ઉદરમાં જમાન્યા છે તેમ આ સમુદ્રદેવના નરિયા નેના પ્રદાનનું ચર કપાડીરે કાપી નેત્ર હતું. સુભદ્રા નામે તે નેના નુશીલા પત્ની હતી. અનેક નાનકડે કન્યાન પિત્ર દાદા હતા આને એકજ રોત્વ તેમ મેદા હતા, નાના જુદા, દાદા નાનકડા નજ એકજ રોત્વ. જસાનકુમાર નામના અનંતેના દરેકેક દાન વિષયાના નાકેક વ્યર્તાન થયા.

એક દિવસ એ નરિય જુદાએ પાછલી નામે નરખના પેન

ના એકજ નરખ નરિયાને નાના નકર તેનારૂપ મેદેસા હતા

મધ્યમાં છે. આ ઉંચી અને ઘાંચળા મનાય. પશ્ચિમી વેદિકા છે અને તે વેદિકાની અને બાબુએ સ્પર્શીએ સ્પર્શીએ મનુષ્ય અને જીવનના વિચારવામાં મન આવેલાં છે. જગતનીની વારે બાબુએ માન્ય વાર રૂચાત આવેલા છે. જે દરવાજા આડે જન હોવા અને વાર જોજન પશ્ચિમ છે. દરેક દરવાજાના અધિગિત હોવાં છે. પૂર્વ દિશાના દરવાજાનું નામ વિજય, પશ્ચિમ દિશાના દરવાજાનું નામ વિજય, ઉત્તર દિશાના દરવાજાનું નામ જયંત અને દક્ષિણ દિશાના દરવાજાનું નામ અપરાજિત છે. તે દરવાજાના રવાળી રોજ નામના હોવાં છે. તેનો પરિવાર મળે છે. સર્વ દ્વીપસામુદ્રની જગતી વજ્રમળ ને મણિરત્નોની બિન્ન બિન્ન જાતિનાં કરીને મનતા દરવાજાથી શોભી રહી છે. એવી જગતીથી મનાદર આ જંગ્મદ્વીપ સર્વ દ્વીપોમાં શિરોમણિ સમાન છે. તેમાં પણ ભરતદેવ તો પેળમાં પડેલા રત્ન સમાન છે. તાળ જોજનના જંગ્મદ્વીપમાં ઉડે દક્ષિણ દિશાને છેડે ભરતદેવ આવેલું છે. ભરતદેવનું પ્રમાણ પરદે જોજન ને દેહવાતું શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. તેની ઉત્તર દિશાએ સુદલ દિશાવંત પર્વત પીળા સોનાનો છે અને દક્ષિણ, પૂર્વ ને પશ્ચિમ ત્રણસામુદ્ર સંદર્ભ છે. ભરતદેવની મધ્યમાં પૂર્વ પશ્ચિમ આડે વૈતાલ્ય પર્વત પડેલા છે. સુદલ દિશાવંત પર્વત ઉપરના પદ્મદ્વમાંથી નીકળેલી ગંગા અને સિંધુ નદી ઉત્તર ભરતમાં થઈ વૈતાલ્યને લેદીને દક્ષિણ ભરતમાં આવેલ છે, અને જગતીને લેદીને લવણસામુદ્રને મળેલ છે. એવી રીતે ઉત્તર ભરતના ત્રણ ખંડ અને દક્ષિણ ભરતના ત્રણ ખંડ મળીને આ ભરતદેવ છ ખંડમાં વહેંચાયેલો છે. ચક્રવર્તી એ છઠ્ઠો ખંડ તાળે કરીને સમસ્ત ભરતનો અધિપતિ થઈ શકે છે. ત્યારે વાસુદેવ-પ્રતિવાસુદેવ દક્ષિણ ભરતના ત્રણ ખંડ તાળે કરે છે પણ વૈતાલ્યને લેદીને ઉત્તર ભરતમાં જઈ શકતા નથી. વૈતાલ્ય પર્વતની પડેલી મેખલાએ વિધાધરેના સમણીય ઉત્તર દક્ષિણે પરચાસ ન સાઠ નગરો આવેલાં છે. બીજી મેખલાએ તિર્યગ્ગુણ્ણક વ્યંતર દેવતાઓનો નિવાસ છે.

વૈતાલ્ય પર્વતની દક્ષિણ બાબુના ભરતાર્ધની મધ્યમાં મગધ દેશમાં કુશાગ્રપુર નામે નગર આવેલું છે. જ્યાં વિમાનને વિષે દેવતાઓની માફક યુવાનો અનેક પ્રકારે કીડા કરી રહ્યા છે. તેમના મેપોન્મેષપણાથીજ તેઓ મનુષ્ય છે એવું જાણી શકાતું હતું.

ધનાક્રયના, પ્રભુના, ઐશ્વર્યના અને સૌંદર્યતા તેમજ પાટવનાએ કર્શને નગરની જાલોજલાલીનો મધ્ય મૂર્ચ નપતો હતો. તે નગરમાં ગગનમંડળમાં જેની ખજાનો નૃત્ય કરી રહી છે એવા અનેક મહામનોહર નૈનમંદિરો નૈનોની સમૃદ્ધિનું તથા ધર્મની વૃદ્ધિનું સૂચન કરી રહ્યાં હતાં. ત્યાં જીતશત્રુ નામે મહા પરાક્રમી રાજા રાજ્ય કરતો હતો, જેના પ્રનાયની-હાથા તજે પ્રજા મુખી, સંતોષી અને નિર્ભય હતી. ત્યાં વ્યાપારની અનેક પ્રકારે વૃદ્ધિ હતી. શત્રુરૂપ અધિકારના સમુદાયે જીતીને નજીમંડળમાં જેમ પ્રહરાજનો દિવ્ય થયો હોય તેમ તે રાજા આ ભૂલોકમાં સર્વત્ર પ્રકાશિત-પ્રસિદ્ધ હતો. વિધિએ હરેક વસ્તુને વિષે જો કે કંઈ પણ દોષ મૂક્યા હોય છે, જેમ કે સમુદ્રમાં ક્ષારપણું, ઈંદુમાં કલંક, વિપ્લમાં માયાપણું અને કાદ-વમાંથી કમળની ઉત્પત્તિ, આવી દોષવાળી વસ્તુને જાણે ત્યાગ કર્યો ન હોય તેમ લક્ષ્મી હર્ષ્યાથી તેમનો ત્યાગ કરીને નિર્દોષ એવા તે રાજાને લાજતી હતી. શત્રુના સમુદાયે દાનરૂપ જલદના વર્ષાવવાવડે કરીને તે રાજાને પ્રસન્ન કર્યો હતો. એવી રીતે લક્ષ્મી અને બુદ્ધિ બન્ને સ્ત્રીઓ તેની પાસે દોષથી હર્ષ્યાને લીધે કીર્તિરૂપી સ્ત્રી દેશ-પરદેશ આ પૃથ્વીમંડળમાં જામણ કરતી હતી. એ જીતશત્રુ રાજાને ધારિણી નામે પરમ શીલશ્રંપત્ત તદ્દપ ભૂષણવાળી સ્ત્રી હતી. તેને મુંદર છતાં મંદ બુદ્ધિવાળો અભિરૂદ્ધમન પુત્ર હતો. તે નગરમાં સમુદ્રદત્ત નામે રાજમાન્ય એવો મોટો વ્યવહારીઓ વસતો હતો. હીરા, માણિક, મોતી, પ્રવાલ, રત્ન, મણિ, મુવર્ણ વગેરે તેના ઉદરમાં ભર્યાં હતાં, અર્થાત્ સમુદ્રે જેમ અનેક રત્નો પોતાના ઉદરમાં સમાવ્યાં છે તેમ આ સમુદ્રદત્તના મંદિરમાં અનેક પ્રકારનું જર ગવાહીર ગંગકી રહ્યું હતું. ‘સુભદ્રા’ નામે તે શેઠને સુશીલા પત્ની હતી, બન્ને પ્રીતિવડે કરીને સિદ્ધ દેહ છતાં જાણે એકજ હોય તેમ રહેતાં હતાં, શરીર જુદાં છતાં બન્નેનાં મન એકરૂપ હતાં, સંસારમુળ લોગવતાં બન્નેનો કેટલોક કાળ દેવતાની માફક વ્યતીત થયો.

એક દિવસે એ સુશીલ સુભદ્રાએ પાછલી રાતે સ્વપ્નમાં સ્વેત હાથી જોયો. પ્રથમ દેવલોકનો સ્વામી શકેન્દ્ર તેનાઉપર બેઠેલો હતો. તેણે દર્શન આપીને કહ્યું કે ‘હે ગન્ધી! તને બુદ્ધિમાન અને લક્ષ્મી-

વાન પુત્ર થશે. ' એવી અમૃતથી પણ મીઠી વાણી સાંભળીને તેણી જાગૃત થઈ. પતિને તે વાત નિવેદન કરી. પતિએ કહ્યું કે ' એ પ્રમાણે તારે એવોજ પુત્ર થશે. ' પછી શેષ રાત્રી નવકારસ્મરણમાં પૂર્ણ કરી. અનુક્રમે સુલદ્રા ગર્ભવંતી થઈ અને પૂર્ણ દિવસે તેણીએ સુંદર પુત્રને જન્મ આપ્યો. બાળક છતાં સંપૂર્ણ કળાએ કરાને શોભતો પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર હોય તેમ તે શોભતો હતો. તેના નાળનિશ્વરની જગ્યાએ ખાડો ખોદતાં ભૂમિમાંથી ધન પ્રગટ થયું. સમુદ્રદત્ત શેઠને ખબર પડતાં તે ઘણો હર્ષિત થયો, દારિદ્ર્યરૂપ કાષ્ટને બાળવાને અગ્નિની જ્વાળા હોય તેમ આવું સુવર્ણ મણિ માણેકયુક્ત નિધાન જોઈને તે પ્રસન્ન થયો. " પુત્રના પુણ્યથીજ આ નિધાન પ્રગટ થયું. આ બધાનો પરમાર્થ શું હશે? " એમ તે વિચાર કરતો હતો, તેટલામાં એક દ્વેષી જોવાથી તેનો પરમાર્થ તેના સમજવામાં આવ્યો. તે સમજ્યો કે નિશ્ચય આ બાળકનું અફભૂત લાગ્ય જણાય છે. આ નિધિ છે તે તેની લક્ષ્મીનું કારણ છે અને મણિ આદિ તેની બુદ્ધિનું કારણ છે. દંડના વચનમાં દ્રઢ વિશ્વાસ કરતા સમુદ્રદત્તે તે નિધિવડે કરીને પુત્રનો જન્મમટો સવ કર્યો. " કેટલાક પુત્રો તો હુષ્ટ વ્રણની માફક ઉત્પન્ન થઈને મરી જાય છે, કેટલાક બીજાની તારના તર્જના સહન કરી પરાભવ પામતા છતાં હુષ્ટમાં જીવન ગુમાવી મરી જાય છે. ખરે! હું ધન્ય છું કે રત્નાકર સમાન ગંભીર અને સૂર્ય સમાન તેજસ્વી એના પુત્રરત્નને પામ્યો છું. " એમ વિચારતા સમુદ્રદત્તે પુત્રજન્મને સમયે પોતાને ઉચિત એવું સર્વ કંઈ કર્યું. મુક્ત હાથે પ્રગટ થયેલું નિધાન વાપરવા માંડ્યું. કુટુંબી, દેનેહી વગેરેને લોજન કરાવી સંતોષી સ્વપ્નને અનુસારે બારમે દિવસે પુત્રનું મુરેંદ્રદત્ત એવું નામ રામ રાખ્યું. શુક્લપશુના શરીની માફક કંમે કરીને પાંચ ધાવમાતાથી લાલનપાલન કરાવતા પુત્ર મોટો થવા લાગ્યો. યોગ્ય ઉમરને થતાં વિવૃત્તિ ઉપાધ્યાય પાંચ વિદ્યા-કળાનો અભ્યાસ કરાવતા પિતાએ મકયો. અરૂપ સમયમાં-ચાણ વર્ષમાં તે પોતાની મુહુર્તિએ કરીને સદૃશ શાસ્ત્રરૂપી સમુદ્રના પારને પામ્યો. જે શાસ્ત્રના યોગ્ય અન્યને દુષ્ટ કરીને પાત્ર થઈ શકતો નહોતો તેવું કડબુ શાસ્ત્ર પણ મુરેંદ્રદત્તને અરૂપ પ્રવાન સાધ્ય થતું હતું. જનશત્રુ

“ ગુરુ ! આપની વાણીનો પરમાર્થ આ બધા શું જાણે ? ” સુરેન્દ્રે મૈનતા તોડીને ગુરુને કહ્યું.

“ કેમ વાર ? ” ફરીને ગુરુએ પૂછ્યું.

“ જે રાજના મસ્તકને પગવડે ઓળંગે—મૃદુ તાડના કરે તે વિદ્વાનજનોને—પંડિતજનોને પણ પૂજ્ય હોય છે. ” સુરેન્દ્રનો આવો જવાણ સાંભળીને ગુરુ મનમાં ખુશી થયા.

પરંતુ “ એમ કેમ ? એમ કેમ ? ” એવી આરે તરફથી સુરેન્દ્રને પૂછ્યા થઈ. સર્વે કોળાહળ કરવા લાગ્યા.

કોળાહળ કરતા વિદ્યાર્થીમંડળ પ્રત્યે શ્રેષ્ઠિપુત્ર બોલ્યો—
“ બંધુઓ ! સાંભળો. હડહડતી અગ્નિની જ્વાળામાં કોણ પ્રાણી પરવાને ઇચ્છે ? મણિધરને મસ્તકે રહેલી મણિ લેવાને કોણ જાય ? જંગલમાં એવા મૃગેન્દ્રની કેસરા કોણ લઈ શકે ? એવી રીતે પૃથ્વીશના મસ્તકે ચરણોથી આઘાત નિઃશકપણે કોણ કરે ? પરંતુ હે બંધુઓ ! અતિ દોરથી લાલનપાલન કરાયેલા એવો પ્રાણપ્રિય બાળ પુત્રજ તાત એવા પૃથ્વીપતિને ચરણવડે તાડન કરી શકે ; કેમકે રાજાનું એ સર્વસ્વ હોય છે. એવાને મારવો કે પૂજવો તે તરેજ હોય. ” સુરેન્દ્રે ગુરુએ પૂછેલા પ્રશ્નનો સ્પષ્ટ ઉત્તર આપ્યો.

સુરેન્દ્રની આવી શુદ્ધિકૃતશક્તિ જોઈને અધ્યાપક હર્ષથી મસ્તક ધ્રુણવવા લાગ્યો. “ બરેબર આને લાણાવીનેજ મારી વિદ્યાનું દ્રવ્ય મેં ગ્રહણ કર્યું છે. ” એવો ગુરુને સંતોષ થયો.

મુલદ્રા સર્વે શિષ્યોની મધ્યમાં ચક્રોરી જેમ તારાગણમાં શોભતા ચંદ્રમાને ઘુમ્મે તેમ લલજલવડે કરીને, સ્નેહવડે કરીને, આર્દ્ર દ્રષ્ટિએ કરીને સમુદ્રના અપલ્ય સુરેન્દ્રને જોઈ રહી હતી.

“ કોઈ દિવસ આ મારે કલેશનું કે રોષનું કારણ થયો નથી, પણ ઉલ્ટો પિતાની માફક મારી ઉપર પણ લક્ષિત રાખતો હતો, તે લક્ષિતનુંજ આ દ્રવ્ય છે. કારણકે ‘ વિનયમૂલો સર્વ વિદ્યાનામ્ ’ કોઈ લાચરના યોગેજ આવો વિનયવાન શિષ્ય પ્રાપ્ત થયો છે, માટે મંડળની ઈચ્છાએ મારે પણ તેનું સન્માન કરવું—ગૌરવ વધારવું. ” ઇત્યાદિ ચિંતવતો ઉપાધ્યાય સ્નાન કરી શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી અરુણ

આબરણ ધારણ કરી દેવાર્થા કરવામાં પ્રવૃત્ત થયો ને શિષ્યોને સુવર્ણ સમાન સુંદર કમળોના પુષ્પો પૂજાર્થે લાવવાને આજ્ઞા કરી. જેથી બજારમાંથી તાજાં ખીલેલાં કમળનાં પુષ્પો લાવી શુરેને શિષ્યોએ અર્પણ કર્યાં, અને એવાં ઉત્તમ સુગંધમય કમળોવડે દેવાર્થન કરતાં છતાં પાકકે મુરેન્દ્રનું લલક-કેટ્યાણ ઇચ્છ્યું. એટલામાં નૃપસુત પોતાના મંદિરમાંથી પદ્મમાલા નામની દાસીને લઈને આવ્યો. શુરે શિષ્યો પાસે પદ્મમાળા મંગાવી એટલે તેઓ કમળો લાવ્યા. ત્યારે રાજપુત્ર પદ્મમાળા નામની દાસીને શુરપાસે તેડી લાવ્યો. “આ કોને લાવ્યો.” ઉપાધ્યાયે રાજપુત્રને પૂછ્યું.

રાજપુત્રે કહ્યું. “આપે પદ્મમાલા મંગાવી હતી ને ? તો કનક વર્ણુત્રમી આ પદ્મમાલાને આપની કને હું તેડી લાવ્યો છું.”

શુરે કહ્યું—“ નહિ, નહિ, મેં કંઈ એને તેડાવી નથી. જો આવાં કમળો મેં મંગાવ્યાં હતાં, તું મારું કંઈવું સમજ્યો નથી. ”

“ પ્રભુ ! પ્રાયઃ મંદ બુદ્ધિવાળા જનોની એવીજ સ્થિતિ હોય છે. ” રાજપુત્ર પોતાની ભૂલ સમજ્યો અને પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો.

વિદેશ જનારને ઊઠારીના શુક્રન થાય તેની માફક દાસીને જોઈને તે શુર મનમાં દુઃખિત થયા, અને વિચાર કર્યો, “ એક પણ શાસ્ત્રનો આ જ્ઞાતા નથી તેમજ અકકલે કરીને પણ આ રાજપુત્ર બુદ્ધિવગરનો જણાય છે. ખુદ વિધિવશે કરીને સ્વભાવેજ મૂર્ખ રહ્યો છે. તો હવે તેનાપર ગમે તેટલો ઉદયમ કરવા છતાં પણ શું ફળ ? કે જે સમયને પણ જાણતો નથી. ક્યાં દેવપૂજનો અવસરને ક્યાં દાસીનું આગમન ? રાજકુંવરે ગોવાલની માફક એટલું પણ ન વિચાર્યું ? આવા મૂર્ખને જાણાવનાં અને નાહક કંઠશોષજ થવા પૂરતું ફળ છે. મુરેન્દ્રદત્તના શ્રેય માટે દેવપૂજન કરતાં મને દાસીનું દર્શન થયું. જેથી અનુમાન થાય છે કે એ પહેલાં કુબેરના સરખું લક્ષ્મીવડે કરીને સુખ લોગવશે, પણ અંતે નીચ જાતિની વનિતાના દુઃખથી દુઃખી થશે. ” દાસીના દર્શનથી પાકકે એ પ્રમાણે મનમાં નિરધાર કર્યો અને પુનઃ સ્નાન કરીને શુદ્ધ થયા.

રાજકુંવર પદ્મમાલા દાસીને લાવ્યો તે જોઈને સર્વે શિષ્યો

હસી પડ્યા, અને વિશેષે કરીને સુલદ્રાને તો અધિક હસવું આવ્યું. જેથી સ્થાન થયું છે વદનકમલ જેવું એવો રાજપુત્ર વિલખો થયો—શરમાઈ ગયો. તેના મનમાં ઘણો પશ્ચાત્તાપ થયો. આટલો દીર્ઘ સમય તે ઉપાધ્યાય પાસે લાગ્યો પણ ખરી રીતે શાસ્ત્ર શીખી શક્યો નહીં અને સ્વાભાવિક યુદ્ધિને પણ ખીલવી શક્યો નહીં, તેથી તેનો પરિશ્રમ બ્યર્થ ગયો હોય તેમ તેને લાગ્યું.

પ્રકરણ ૨ જી.

સુરેન્દ્ર અને સુલદ્રા.

“ પૂર્વ ભવે જાંધેલું દુષ્કર્મ કેવું અત્યારે મને ઉદય આવ્યું છે કે જેના વિપાકથી હું મૂર્ખ રહ્યો ? અને આ સર્વેનો હાંસીપાત્ર થયો. વિદ્વાન એવા આ છાત્રોને ધન્ય છે કે જેઓ સંકટો અંથના જ્ઞાતા, પંડિત અને વિદ્વાનોમાં શિરોમણિ થયા છે. ખરે ! દુષ્ટ વિધિ હૃદયમાં દુષ્ટ ભાવ ધારણ કરતો મારો દ્વેષ કરે છે, જેથી આ સર્વે શિષ્યોમાં હું મૂર્ખનો શિરોમણિ રહ્યો. અરે ! એ બ્રહ્મતનયા સરસ્વતી શામાટે મારી ઉપર પ્રસન્ન થતી નથી ? તેણીએ જાતિના સરખાપણાએ કરીને આ બ્રાહ્મણશિષ્યોને અને સ્ત્રીઓને પંડિતાઈ અર્પણ કરી અને મારી સાથે પંક્તિભેદ કર્યો. પંક્તિભેદ સહન કરવો એ જગતમાં દુસ્સહ છે. ” એ પ્રમાણે ચિંતાથી જેના વદનની કાંતિ ગ્લાનિ પામેલી છે એવો નૃપસુત વિલખો ખની પોતાના પૂર્વકૃત કર્મની નિંદા કરતો હતો, પશ્ચાત્તાપ કરતો હતો, તે વખતે તેની પાસે આવી મૃદુ શબ્દોએ કરીને સુરેન્દ્ર બોલ્યો—“ સજે ! ખેદ કેમ કરે છે ? અફસોસનો ત્યાગ કર. આ મણિવડે પવિત્ર કરેલું જળ પી જા, જેથી સ્વયંવરા એવી ભારતી તને વરશે—પ્રસન્ન થશે. તારી પોતાની અજ્ઞાન કર્મની નિંદાથી જેમ તીવ્ર તાપથી હિમ પીગળી જાય તેમ તારૂં દદ પણ દુષ્ટ કર્મ હું માનું છું કે હવે ગળી જશે—નાશ પામશે. ” એ પ્રમાણે મૃદુ શબ્દોવડે કરીને સુરેન્દ્રે

નૃપપુત્રને સમજાવી-શાંત કરી મળિયો પવિત્ર કરેલું અને તેને અર્પણ કર્યું-પાયું. જેથી તેના દૃઢયમાં કોઈક પ્રભાવ થયો.

મળિમંત્રાદિના પ્રભાવને ચિંતવતો અને રત્નેદના સ્વપ્નાવ-ધાના મુદ્રેન્દ્રને જ્ઞાલિંગન કરતો રાજપુત્ર જોયો-“મિત્ર! જેની શેત્રે માના પિતા ન કરી શકે તેવી રીતે તેં મને સુઝાવેલું. જાવું અપૂર્વ કાર્ય તેં કર્યું. તું મારે બાળ્યો પણ અધિક છે! કેમકે પંદિતોને પણ દુઃખે જોષ કરવા યોગ્ય, અને પશુપક્ષી પણ નવાવડે, સ્ત્રીઓને પણ દ્વાર્કાનું સ્નાનકે જોવા મને તેં બાળે જોષવાન કર્યું. તારા બાપા અજુમોઝ ઉપકારનો હું અનુભવી ક્યારે થઈશ ? મારી સ્વપ્ના જોવી બાળ શુદ્ધાએ તેનું વર્ણન શું કર્યું ? પરંતુ મને । જે સમયે રાજ્યની ધુસને હું ધારણ કરીશ, ત્યારે તને નમસ્કારની પદવીથી વિભૂષિત કરી રાજ્યમાં-તાડું સન્માન વધારીશ.” રાજકુલે આ પ્રમાણે ઉપકાર માન્યો અને ત્યારથી ઉમાની પ્રીતિ દૃઢ થઈ. અઘ્યાસ પણ તેઓ અને સાથે કરવા લાગ્યા અને મુદ્રેન્દ્ર રાજકુલને શિષ્યવ્રતમાં બનતી કોશિષ કરવા લાગ્યો.

અનુક્રમે દેવલોક સમય વિત્યા બાદ ભણી ગણીને જેમ સમુદ્ર-માંથી સાંધાત્રિકા રત્નો મેળવે તેમ શુદ્ધ પામેથી અનેક પ્રકારની વિદ્યા પ્રાપ્ત કરીને સર્વે વિદ્યાર્થીઓ પોતપોતાને ઘેર ગયા. મુખદ્રા પણ શાસ્ત્રરૂપ સમુદ્રનો પાર પામીને સફળ શાસ્ત્રની સાતા થઈ.

યૌવન પ્રાપ્ત થતાં કન્યાના પિતાને તેને યોગ્ય વર જોગવાની ઘણી ચિંતા રહે છે. તે નિયમને અનુસરીને સાગર શેકને પોતાના અતુર અને વિદુષી પુત્રી માટે યોગ્ય વરની ચિંતા થવા લાગી. ‘આ બાળાને વર કેણુ લાભવાન થશે ?’ જોમ વિચાર કરતા પિતાને લેઈને મુખદ્રાએ કહ્યું-“પિતાશ્રી ! શામાટે આપ મારી ચિંતા કરો છો ? વિધિએ મારે યોગ્ય વર પણ જગતમાં ઉત્પન્ન કર્યો હશે. તમે મારા પાણિમહણની ચિંતાથી બરાબર ખાતા નથી, મુખે મુતા પણ નથી; પરંતુ તમને હું અધિક શું કહું ? સમય આવતાં હુંજ યોગ્ય વરને વરીશ.” મુખદ્રાએ પિતાની ચિંતાને નિગારી. તેમના દૃઢયને શાંત કર્યું.

બાળા સુવાવય પામ્યા છતાં સખીઓ સાથે દૃઢ એવા હૃદય-
પિંજરમાં અનંગ પક્ષીને બાંધી સુલદ્રા વિનોદમાં-કીડાની લીલામાં-
પોતાનો કાળ નિર્ગમન કરતી હતી.

એક દિવસ કામદેવના તાપથી સકળ જનોના અંગને પીડા
કરનારી એવી વસંતઋતુ આવી. ઉદાનો, બાગ, બગિચા વગેરે ફળ,
ફુલ, પત્રાદિક શોભાએ કરીને કાઠ્યાં ફુલ્યાં સતા ઝુકી જુમી રહ્યાં છે;
કાચલો ‘કુહુ, કુહુ’ શબ્દ કરતી સર્વ જનોનાં મન રંજન કરતી
તેમનાં હૃદયના ઉંડાણમાં કોઇ અપૂર્વ ઉત્સાહ રેડી રહી છે. મેના
પોપટ પોતાના પાઠો પઠન કરી રહ્યા છે. નભોમંડળમાં વિહાર કરતો
વિધુ વિરહીજનને સતાવી રહ્યો છે. જગતનો જય કરવામાં તત્પર
અને વિશ્વમાં અદ્વિતીય પ્રતિભદ્ધ એવો વીર કેશરી પુષ્પધન્વા
કુસુમાદિ શસ્ત્રાસ્ત્રથી સજ્જ થઈને પૃથ્વી ઉપર પોતાનો પ્રતાપ
જણાવતો ઉતરી આવ્યો છે. લોકો પોતાના આત્માની શાંતિને માટે
ઉદાનોમાં, લતાકુંભોમાં, કુસુમોમાં, પ્રિયાઓની આસક્તિમાં પોતાનું
મન બંહેલાવી રહ્યા છે. ભ્રમર જેમ જુદા જુદા પુષ્પોની પરાગ લેતો
છતો પણ તૃપ્તિ પામતો નથી તેમ લોકોનાં મન પણ અતૃપ્ત રહે છે.
એવી વસંતઋતુ આવી ત્યારે કુશાગ્રપુર નગરવાસી જનો કીડા કર-
વાને ઉદ્યાનમાં ગયા. ‘લોગી જનો અને યોગી જનોની ઇષ્ટ સિદ્ધિ
વનમાંજ હોય છે.’ સુરેંદ્ર પણ સરખા મિત્રોની સાથે કીડા કરવાને
આકાશમાં જેમ ચંદ્ર વિહાર કરે તેમ ઉદ્યાનમાં આવી અનેક પ્રકારે
મિત્રો સાથે ખેલવા લાગ્યો. એટલામાં ક્યાંયથી મધુરો સંગીતનો
ધ્વનિ કર્ણગોચર થવાથી અનિમેષ નયનોએ ફણલાર તે જેવા લાગ્યો,
સાંભળવા લાગ્યો અને પાછો નંદનવનમાં જેમ કીડા કરે તેમ મિત્રો
સાથે કીડા કરવા લાગ્યો. પરંતુ તેનું ચિત્ત કીડા કરવામાં લાગતું
નહિ. અમૃતના લોજનને ઇચ્છક થયો હોય તેમ તે ગાન તરફ તે
પ્રીતિવાળો થયો. ‘લોગીજનોને સર્વત્ર લોગો મળા જાય છે.’ સુરેંદ્રે
એક મિત્રને પાસે બોલાવી તેની તપાસ કરવાને મોકલ્યો. થોડીવારે
તેણે આવીને જણાવ્યું કે “આપણા ઉદ્યાનની નજીક સાક્ષાત્ લક્ષ્મી
હોય તેવી સાગરશ્રેણીસુતા સુલદ્રા પોતાની સાહેલીઓ સાથે કીડા
કરવાને આવી છે. મિત્ર ! તે બાળાનું શું વર્ણન કરે ? નાનુક

કમળાની નાજિકા સમા તેના હૃદય, ચંદ્ર સમું વદનકમળ, રક્ત અધર પલ્લવ, સુંદર ઘાટીલા કણ, અલંકાર વિભૂષિત ભૂજલતા અને મલયાચળના પવનની મુગધ સમો જેણીનો શ્વાસોશ્વાસ છે એવી બહે સાક્ષાત્ વસંતશ્રીજી બાળાનું રૂપ ધરોને કામદેવને સંહાય કરવાને આવા હોય એવી એ બાળાનું આ સંગીત છે.”

“બીજી કાંઇ નવીન વાતચિત તેમનાથી તે સાંભળી કે ?” મુરેદે પૂછ્યું.

તેણે કહ્યું. “હું ત્યાં ગયો ત્યારપછી સખીઓ સાથે તે વિનાશમાં પડી. સખીઓએ તેણીને કહ્યું—‘હે વરાહિ ! સત્ય કહે, અહીં કાંઈ નથી. શા માટે તું કાંઈ વરને વરતી નથી ? સ્ત્રીઓનાં કુળ, કળા, રૂપ, લીલાં ઇત્યાદિ વિશાળ શુભો પતિ વગર વ્યર્થ છે. જેમ મુરુખના સર્વે શુભો લક્ષ્મી વગર વ્યર્થ છે. યોગ્ય ઉમર થવા છતાં અવિવાહિત રહેવાથી લોકમાં અપવાદ બોલાય છે તે વાત હે સખી ! શું તું ભૂલી બાય છે ? જેમ લતા વૃક્ષ સાથે વીંટાળીને વૃદ્ધિ પામે છે; વિદ્યુત્ અંબુદનો આથય લઇને ચમકારા કરે છે, તેવીજ રીતે સ્ત્રીઓ સ્વામીને વરીને ગૌરવ પામે છે. યદિ તું લોગથી વિરક્ત હો તો મત કેમ લેતી નથી ? ઘરમાં રહેવું અને કુંવારા રહેવું એ તો સ્ત્રીધર્મથી વિરુદ્ધ છે.”

સખીનાં આવાં વચનો સાંભળીને મનુષ્યની પ્રતિમા ધારણ કરીને બહે ખુદ ભારતી બોલતી હોય તેમ ધન્યનંદિની બોલી— “સખીઓ ! તમે કહ્યું તે સર્વે વાસ્તવિક છે. કિંતુ હું સ્વામી તો દાઇ જોવાજ કરીશ કે જે પ્રેમ અને શાંતિનું એક મંદિર હોય. આ જગતમાં તો પ્રાયઃ અજ્ઞાની જનોજ ભરેલા છે. સ્ત્રીએ કદાચિત્ એક પુરુષ સાથે લગ્ન કર્યું, અને તે દુર્ગુણી નિકળ્યો તો કારાગારમાં પડેલા પુરુષની માફક તેણીને મુખ ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય ? માટે ધીરજ રાખીને હું યોગ્ય વર પ્રાપ્ત થતાં જરૂર પરણીશ. તેમ છતાં લોકો અપવાદ બોલે તો શીલસંપન્ન જનોએ શામાટે કરવું ? બાકી તો મારા જેવી અપજા ચિત્તવાળી બાળાને હાલમાં મત તે ક્યાંથી હોય ? હું બહુ ઇંદે માતાપિતાના હૃદયમાં રાહ જોવી લાગું છું, પણ

ઉતાવળે હું શું કરી શકું ? કારણ કે યોગ્ય પતિપ્રાપ્ત એ દૈવાધીન વસ્તુ છે. ”

સખીઓ પૂછ્યું કે—“ એવા કયા વરને તું ઇચ્છે છે કે જેથી કહે છે કે એ દૈવાધીન છે. ”

શ્રેષ્ઠીપુત્રી જોત્સી—“ ભુઓ ! સાંભળો ! સુકૃતનો સાર શું ? નરજન્મનો સાર શું ? વિદ્યાપ્રાપ્તિનું ફળ શું અને સુખનો સાર શું ? આ ચારે પ્રશ્નોનો જે યોગ્ય ઉત્તર આપી પરમાર્થ સમજાવશે તેને હું પરણીશ. હે સખીઓ ! આ માફ વચન તમે સત્ય માનજો. ”

તેમની આ પ્રમાણેની ખાનગી વાતો તેઓ મને ન જોઈ શકે તેમ વૃક્ષની આડે છુપાઈને મેં સાંભળી લીધી અને તે તમારી પાસે આવીને હતી તેવી કહી છે. ”

હવે મિત્રનાં એ પ્રમાણેનાં વચન સાંભળીને સુરેદ્રે તે પ્રશ્નોનો ઉત્તર એક શ્લોકમાં કાગળ ઉપર લખ્યો અને તે કાગળ રમતમાંથી નિવૃત્ત થઈને ઘર તરફ જતાં તેનાનાની નજીક તરૂવરની કાળે તેઓની નજર પડી શકે તેમ જેમ દેવમંદિર ઉપર ધ્વજ આરોપણ કરે એમ ખાંધ્યો. પછી મિત્રો સહિત તે પોતાને મોકાને ગયો.

સુલક્રા સખીઓ સાથે જોલતી અનુક્રમે તે વૃક્ષ નજીક આવી. ત્યાં અદ્ય સમય વિશ્રાંતિ લઈને ઘરે જવાને સખીઓ સાથે રવાને થતી હતી, એટલામાં તે પત્ર ઉપર તેની દૃષ્ટિ પડી. એટલે કુતુહળથી સખીઓ પાસે એ કાગળ મંગાવી તે વાંચવા લાગી.

સુકૃતસ્ય કૃપાસારં, સત્કર્મ નરજન્મનઃ

વિદ્યાયાસ્તત્ત્વધીઃ સારં, સંતોષઃ શર્મણાં પુનઃ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—સુકૃતનું સાર કૃપા, મનુષ્યજન્મનો સાર સત્કર્મ, વિદ્યાનો સાર તત્વાવગોચ અને સુખશાંતિનો સાર સંતોષ સમજવો.

પોતાના હૃદયના મર્મનો તત્કાળ ખુલાસો થયેલો જોઈ જાણી સુલક્રા આશ્ચર્ય પામી. અહો ! કોઈ પિથુને મારા હૃદયનો અભિપ્રાય જાણી લીધો લાગે છે અથવા તો કોઈએ સુકિત પ્રસુકિતવડે મારા હૃદયનો મર્મ જાણીને મારા પ્રશ્નોનો ખુલાસો કર્યો જણાય છે. આ પ્રમાણે વિચારતી જાણા મનમાં ખુશી થઈ તેણીનાં નેત્રકમળ

વિદ્યારંભ : થયાં, કપોલ અકુલિન થયાં, દેવું 'દર્શની' શાસ્ત્રી-
શાસ્ત્રી હાસ પાશુ, પ્રિયની માફક વરંવાર તેજી પેલા
શ્લોકને લેવા લાગી, પણ વિજ્ઞાદિ વાજીંત્ર વગર તે દર્શની
નાચવા લાગી. 'પ્રાયે કરીને સીઓને હર્ષ અને શોક દુઃખે અ-
વવા યોગ્ય હોય છે.' તેજીએ પોતાની વાચાજ અડવાવટે સખીઓને
કહ્યું. "મારી ઉપર કૃપા કરીને જુઓ ! કોઈએ આ મારા પ્રશ્નો
ઉત્તર લખ્યો છે, આને પણ પૃથ્વી કાંઈ પંડિતાઈ વગરની નથી, સ-
ખીઓના સત્ત્વની મિદ્ધિઓ આને, પણ વિદ્યમાન છે, પણ આદર્શ
એટલું થાય છે કે દૂર રહેતાં છતાં આ લેખકે મારા વિચાર કેવી રીતે
જાણ્યો કે જેથી તેણે મારા પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં એ શ્લોક લખી મોક-
લ્યો ? મારા જ્ઞાનંદરૂપ મહાસાગરને વિષે અંદરૂપ આ પ્રિયના ઉ-
દયથી ભરતી આવે છે; પણ તેણે કેવી રીતે જાણ્યું એજ માત્ર શંકા
છે." એ પ્રમાણે હર્ષચેતી થઈને બોલતી અને ગોઠ રાક્ષસથી મુ-
ઝાયેલી તે પત્રનાં અક્ષરો જોગખવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી. પછી
અક્ષરો બરાબર જોગખીને તે પુનઃ બોલી—"હે સખીઓ ! હું
જીતી ! જીતી ! આ પ્રિયને મેં જાણ્યો ! જાણ્યો ! જોગખ્યો ! તમે
સર્વે ખુશી થાઓ !"

"કોણ ? કોણ ? કોણ છે એ લખનાર ? તારા કોઈ પુરનાર ?
તારું જીવન જીવનાર ? બોલ ! બોલ ! મટ બોલ !" સખીઓએ
આતુર વદને પૂછ્યું.

"તે સમુદ્રદત્ત શ્રેષ્ઠીનો મુકતામણિ સમે પુત્ર મુરેંદ્રદત્ત છે,
આને તારા હૃદયને સંતોષ થયો. આ અક્ષરો એનાજ હાથવટે
લખાયેલા છે." બાળાએ ઉત્સુકતાપૂર્વક કહ્યું.

"સખી ! તેં કેમ જાણ્યું કે એના અક્ષર છે ?"

"પૂર્વે મારી બાલ્યાવસ્થામાં ઉપાધ્યાયની પાસે અમે સાથે
અભ્યાસ કરતાં હતાં, અભ્યાસમાં સર્વે વિદ્યાર્થીઓમાં તે વિશેષ
કુશળ હતા. તેમનાં હું શું વખાણ કરું ? તે સમયના તેમના અક્ષ-
રોનો મને પરિચય છે. સાક્ષાત્ આ અક્ષર એનેજ બરાબર મળતા
છે. પોતાની બુદ્ધિવટે કરીને સર્વે છાત્રોમાં તે અગ્રણી હતા. સર્વને

તેમણે છતી લીધા હતા. બાણે ખુદ જુદરૂપિત પણ પોતાના અંધ
 બુદ્ધિથી સુરેંદ્ર સાથેના વાદમાં હારી જવાથી વિલખા થઈને સ્વર્ગમાં
 ગયા હોય નહીં શું ? તેમજ સ્વર્ગાંશિર્યવડે કરીને એમણે સાગરને
 પણ પોતાથી હલકો કર્યો હતો. નહિ તો વડવાનળ અગ્નિવડે એ
 કેમ ગ્રસાય ? વળી કામદેવ પણ તેમનું રૂપ સૌભાગ્ય જોઈને શરમી-
 દો પડી હવિતવ્યથી કંટાળતો શંભુના તૃતીય નેત્રરૂપ અગ્નિકુંડમાં
 પડીને મૃત્યુ પામ્યો લાગે છે. તેમની વાણીરૂપ અમૃતનું પાન કરનારા
 કહે છે કે-“પંડિતજનોએ અમૃતને અમૃત વ્યર્થ કહ્યું છે. ખરું અમૃત
 તો તેમની વાણીમાંજ છે. એથી અમૃતને આ પૃથ્વી ઉપર નકામું
 બાણી સ્વર્ગમાં રવાને કરી દીધું છે.” આવી રીતે સખીઓ આગળ
 તેણીએ સુરેંદ્રનું ધ્યાન કર્યું. વળી તેના મનમાં એક પ્રશ્ન ઉભો થયો
 કે “કદાપિ મારી માફક એ પણ કાંઈ પ્રશ્નો કરશે તો ? હું મંદ
 બુદ્ધિવાળી શી રીતે તેનો ઉત્તર આપી શકીશ ? અને જો ઉત્તર
 નહિ આપી શકું તો મૂર્ખ એવી મને તે કેમ ગ્રહણ કરશે ? અહો !
 હજી પણ તેની સાથેના વિવાહમાં ઘણાં વિદ્વો તો રહેલાં છે. અથવા
 તો આ સમસ્ત જગતનો જેને વ્યાપાર કરવાનો છે એવા દૈવ સંબંધી
 ચિંતા કરવાથી શું ? ” એ પ્રમાણે સખીઓ સાથે વાર્તાલાપ કરતી
 તે પોતાને મંદિરે ગઇ.

પ્રકરણ ૩ જી.

‘વરુ કેવી હોવી જોઈએ ?’

સંસારના વિરહજન્ય તાપથી, અગ્નિવડે કરીને જેમ તૃણ
 જ્વલન થાય તેમ તપના, અને યશોરાશિનો એકત્ર મળેલો સમુદાય
 થાય એવી સુમદ્રા મનને પ્રસન્ન કરવાને માટે જૈનપ્રાસાદમાં તે
 દિવસે ગઇ. મંદિરમાં પ્રવેશ કરતાંજ આંતરભાવથી તુટ થયેલી
 એવી સુમદ્રા મનના દ્વેશને દૂર કરી અર્દાંતની સ્તુતિ કરવા લાગી.
 “હે ભગવાન્ ! જ્યવંતા વસો. હે જગતના આધાર ! હે નિઃકા-
 વલ્ય બંધો ! હે ઉપદારી શુદ્ધ ! હે જગન્નાથ ! તમે ધ્યાન કરવા

યોગ્ય છે, આનંદદાયક છે. શીતાર્ત જનોને સૂર્ય સમા, દિશાઓ ભૂલેલાને રસ્તો બતાવનાર, રોગી જનોને ઔષધસરખા, એવા છે પ્રભો ! અમ દુઃખી જનોના તમે સહાયક છે. સંસારસાગરમાં આપદાઓ રૂપ અથાગ જળમાં ડુગતા પ્રાણીઓને મનુષ્યભાવમાં તમે એકજ નિર્ધામક સમાન છે. વૈવ રોગ રહિતપણું આપે, સરઝમીની વિધા આપે, રાત્રી ધન આપે, કિન્તુ છે પ્રભો ! તમે તો સકળ કાર્યમાં સિદ્ધિ આપનારા છો. તો તમને ઉપમા કેની આપીએ ? તમારા પ્રસાદરૂપ પ્રાસાદના અઝલાગ ઉપર રચિત રહેલાને સન્મુખ ધમ્મી આવવી વિપત્તિરૂપી વાઘલું દુઃખ દેવાને શક્તિવાન થતી નથી. હે દૈવ ! તમેજ મારા દેવ, ગુરુ, પ્રભુ, માતા, પિતા, સખા કે સ્વામી જે કહું તે છે; તો મારી ઉપર પ્રસન્ન થઈને મારી આપદા દૂર કરો. દયા લાવી મારી આગ્રા પૂર્ણ કરો. હું હમેશાં તમારી સેવા, પૂજા, ભક્તિ કરીશ. ” ઇત્યાદિ રતુતિ કરતી તે ભગવંતના ચરણમાં નમી. હૃદયના શુદ્ધ ભાવથી ઉભરા કાદની અને ખરેખરા ભાવથી ભક્તિ કરતી-પ્રાર્થના કરતી મુખદ્રાને જોઈને પ્રાસાદના અધિષ્ઠાયિક દેવ તેની ઉપર પ્રસન્ન થયા. તેમનું વરદાન મેળવી એ બાળા પોતાને ઘેર ગઇ.

કામથી બળતી એવી તેણીને ક્યાંય શાંતિ થતી નહીં. શાંતિ મેળવવાને ધણું વલખાં મારતી પણ લાચાર ! એ અનંગના તાપમાં તપવાનેજ સરભાઈ હોય નહીં શું ? તેને આભૂપણુ દૂપણુ સમાં થયાં, વજ્રો શસ્ત્રની માફક ખુંચવા લાગ્યાં, રમણીય ભવન-પોતાનું ઘર તે વનસમું લાગ્યું, અને પુષ્પની માળાઓને તેણી અગ્નિની જ્વાળાગ્રમી લેવા લાગી. વિયોગની પીડાએ કરીને તેણી ગૂન્ય-બાવરી થઇ ગઇ. એવી રાત્રિવિષય તેણીને દુઃખી જોઈને સખીઓએ તેના પિતા સાગર શેઠને તેની વાત કરી, અને ગુરુદેવ માટે ભલામણ કરી. શેઠ પણ ગુરુદેવ જેવો યોગ્ય બ્રાહ્મણ મગવાને હોવાથી અન્યંત ખુશી થયો, તરતજ સ્નેહી જનોને બોલાવી સન્કાર કરી સર્વે વાત સમજાવીને તેમને સમુદ્દત શેઠને ઘેર મોકલ્યા, કેમકે જગતમાં દન્યા માટે વરની યાચના કરવા જતાં કે કન્યા આપવા જતા કાંઈ મનુષ્યને ભયના પ્રાપ્ત થતી નથી. ’

તે પુરૂષ સમુદ્દત શેઠને ઘેર આવ્યા, મેહોએ તેમને માન.

સન્માનથી સત્કાર્યા અને આગમનનો હેતુ પૂછ્યો. તે વળતે તેમાંથી ગુણે કરીને ગંભીર એવો એક પુરુષ જોડ્યો—“ શેઠ ! સાગર શેઠની સુતા સુલદ્રાની તમારા પુત્ર સાથે સગાઈ કરવી છે. આપના પુત્ર સુરેંદ્રને તેજવંત, સૌભાગ્યવંત, નિર્મળ અંતઃકરણવાળો, ગૌરવર્ણવાળો અને નિર્ભય જાણીને સાગર શેઠે અમને મોકલ્યા છે. જેવા તમારો પુત્ર સુરેંદ્ર છે તેવીજ ગુણાકૃતિવાળી અમારી સુલદ્રા છે. એ ઉભયના લગ્ન સંબંધથી આપણો સંબંધ દૃઢ થાઓ. વળી સાગર શેઠે કહ્યું છે કે આ અમારી પ્રાર્થના તમે ભાંગ કરશો નહિ; કેમકે સુરેંદ્ર અને સુલદ્રાનો સંબંધ સુવર્ણમાં કુંદનની જેમ—સુદ્રિકામાં મણિની જેમ શોભાયુક્ત થઈ પડશે. ” એ પ્રમાણે ગૌરવયુક્ત વાણી સમુદ્ર શેઠે સાંભળી; અને એ સર્વે હકીકત સુરેંદ્રને તેમણે કહી સંભળાવી.

આ પ્રમાણેની તેમની વાણી સાંભળીને સુરેંદ્ર જોડ્યો—“ સાર-થીની માફક માતા પિતા તો વરવધને પરણાવીને દૂર રહે છે, પણ એ સંસારની ધુરા જીવનપર્યંત જેને વહન કરવાની છે, જેની સાથે વિશેષમાં વિશેષ પરિચય કરવાનો છે, એવી સ્ત્રી કેવી હોવી જોઈએ ? સફલતામાં ઉત્પન્ન થયેલી, ગુણવંતી, નમ્ર સ્વભાવવાળી, સંકટ સમયે ધીર, અને જેનું ભાગ્ય ઉજ્જવળ હોય એવી ધનુર્યષ્ટિ સમાન સ્ત્રી જોઈએ. સુખશાંતિને માટે લગ્ન કરવામાં આવે છે, પણ જો સ્ત્રી નિર્ગુણી મળે તો લોહની શૂલિકા ઉપર પુરુષને રહેવું એ શ્રેષ્ઠ, પણ એ અધમાચરણવાળી સ્ત્રીના પરિચયમાં રહેવું તે સારું નથી. પોતાના વિવાહની વાત સાંભળીને કોણ પુરુષ વા સ્ત્રી ખુશી થતાં નથી ? પરંતુ પિંજરામાં સપડાતું એ પક્ષી ભવિષ્યની આકૃત જોઈ શકતું નથી. ઉદ્ધત, સ્વતંત્ર, સ્વેચ્છાચારી, વારંવાર દુર્વચનરૂપી રજને ફેંકતી, એવી દુષ્ટા સ્ત્રી અદ્ય સમયમાં પુરુષને ભાગી દે છે. બહાર યશકીર્તિને વરેલા, મહિમાવાળા, ઉદાર અને રાજમાન્ય હોય છે, એવા પુરુષો પણ ઘેર આવ્યા છતાં એ કુભાર્યાથી બીતા છતા દાસ-પણું કરે છે. પરીક્ષા કર્યા વગર લગ્ન કરવાથી અંતે દુઃખી થવું પડે છે; કેમકે કલેશકારિણી કુલટા સ્ત્રી ઘરમાં આવવાથી તે પુરુષના સર્વસ્વનો નાશ કરી નાખે છે. હે તાત ! આ સંબંધમાં હું તમને

એક દ્રાણ કહું, જો કે તમે મારું વડોડ છે ને હું તો એક અજ્ઞ વચરકે ગાગકું, છતાં આ નીતિ વચન મુજબ દ્રાણ સંભાળવા યોગ્ય છે.” એમ કહીને મુરદે આ દ્રાણ તાત અરિત સર્વને સંભાળાવ્યું.

“આ ભરતસેત્રમાં વાતારગી નગરી અપૂર્વ શોભાને ધારણ કરતી હતી. એ નગરીમાં મહાખણ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. ત્યાં રાજાને પત્નિ માનવા યોગ્ય એવો યશોધર નામે ઁદી, લક્ષ્મીને કરીને બીજો કુબેર હોય તેમ કવ્ય મેળવવાના ઉપાયમાં અતુર એવો રહેતો હતો. જેમ ગિરીશને ગૌરી હતી, તેમ યશોધર ઁદીને મનોરમા નામે પ્રિયા હતી, જેના સંગમવટે કરીને યશોધર પાનાનો કાગ મુખમાં વ્યતીત કરતો હતો. એવી રીતે મુગળીઆની પેઠે પુત્ર રહિતપણે તેમનો ઘણો કાગ ગયો. અનુક્રમે મુજનના પ્રલાયે ધર્મ-દત્ત નામે તેમને પુત્ર થયો. યોગ્ય ઉમરે ભણાવી, મુવાત્કયામાં તેજ નગરના શ્રીશ્રેષ્ઠ ઁદીની મુકુષા નામની કન્યા સાથે તેનાં લગ્ન કર્યાં. બાપની મહેરઆનીથી દુકાનના વ્યાપારદોઝગારથી દૂર રહેતો તે ધર્મદત્ત પત્ની સાથે રાત્રીદિવસ લોભ લોભવામાંજ સમય નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.

એક દિવસ પુણ્યવૃક્ષનાં પાકેલાં ફળની માફક મુશોભિત અલંકાર ધારણ કરીને ધર્મદત્ત સરખે સરખા મિત્રોની સાથે શહેર-માં ફરવા ગયો. માર્ગમાં તે અનેક પ્રકારની કોડા કરતો જતો હતો. કસ્તૂરી મૃગની માફક તેને મુગધ મુકન લેઈને લોકો જેમ ગમે તેમ જોડવા લાગ્યા. કોઈ તેના લાભની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા— “અહો! જોયું એનું આ અદ્ભૂત લાભ! કે જેનાથી જન્મે મનુષ્ય છતાં તે દેવની માફક કલિ લોભવે છે.”

બીજાઓ જોઈયા—“ એમાં એની શું પ્રશંસા કરે છે ક જે પિતાએ સ્ત્રીકાર કરેલી-ઉપાર્જન કરેલી આ લક્ષ્મીને માતાની માફક લોભવે છે. પ્રશંસા તો એના તાતની કરવી કે જે એવો વ્યથ સહન કરે છે, કેમકે કિલ્લમ એવો પુત્ર પલ્લુ પિતાને તો પ્રિય હોય છે.”

એ પ્રમાણે લોકશ્રુતિ સાંભળતો ધર્મદત્ત વિચારમાં પડ્યો કે-
 “પરોક્તમેષુ પૂર્વોક્તાન્માન્યં” इति न्यायः ” “વૈયાકરણી લોકો પૂર્વે
 કહેલ કરતાં પછી કહેલ માન્ય રાખવું” એવો ન્યાય માને
 છે. માટે જગતમાં સત્યવાદી ઉપર શું કોપ કરવો, સાચું કહે-
 નાર તો દુર્લભ હોય છે. યુવાવસ્થામાં પિતૃધનનો વ્યય કરનાર હું
 પણ એ ન્યાય નથી જાણતો. પિતાનો વૈભવ તો કેને માટે છે ?
 જે કાણો હોય, અંધો હોય કે પાંગળો હોય એવી ખોડખાંપણવાળો
 કાંઈ પણ વ્યવસાય કરવાને અશક્ત હોય એજ પિતાના વૈભવનો
 ઉપયોગ કરે. અન્યથા તો તે અપયશરૂપી લતાના અંકુર સમાન સમ-
 જવો.” એવા વિકટપરૂપ પ્રચંડ વાયુવડે દ્યોભાયમાન તેના ચિત્ત-
 રૂપી સમુદ્રને વિષે ધન ઉપાર્જન કરવાની આશારૂપી ઉદ્ભત કલ્લોલ
 ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા. તરતજ ધર્મદત્ત પોતાના મકાને આવી પિતાને
 વિનંતિ કરવા લાગ્યો:-“ પિતાજી ! લક્ષ્મીની ઇચ્છાએ હું દૂર
 દેશાંતર જવાને ઇચ્છું છું, માટે મને રજા આપો.”

આપણે ત્યાં લક્ષ્મીના ક્યાં તોટા છે ? કે જેથી સગા કુટુંબનો
 સાથ હોતી પરદેશ ભટકવું પડે ? ” આમ કહીને પિતાએ તેને પરદેશ
 જવાની ઇચ્છાથી વાર્યો તો પણ તેણે પોતાનો આગ્રહ હોડ્યો નહિ અને
 ત્યારે ‘કોઈ પણ કાર્ય માટે નિષેધ થાય છે ત્યારે યુવાન જીગરની તે
 પ્રત્યે આનુરતા વૃદ્ધિ પામે છે.’ એ નિયમને અનુસરીને ઉત્તમ એવું
 કરિયાણું લઈને લક્ષ્મીનો લાલ થાય તેવું શુભ લગ્ન જોઈ
 પરદેશ જવા માટે નીકળવાની તેણે તૈયારી કરી. તેનો અતિ આગ્રહ
 જોઈને પિતાએ પણ અનુમોદન આપ્યું.

પતિને પરદેશ જતો સાંભળીને સુરૂપાએ એકાંતમાં સ્વામીને
 કહ્યું “સ્વામીનાથ ! હું પણ તમારી સાથે આવીશ.”

“હે સુમ્તે ! તું એવું મા જોલ. પરદેશમાં મનુષ્યો ઠગ અને
 દુષ્ટાવાસી વધી હોય છે, તેથી તારું ત્યાં કામ નહીં. તું અહીં ઘેર
 રહીને માનુષ સસરાની સેવા કરજે. સુકુમાર શરીરવાળી તું રસ્તો શી
 રીતે કાઢી શકીશ ? ” સ્વામીએ નિષેધ કર્યા છતાં પણ સુરૂપાએ
 પોતાનો કદાચહ હોડ્યો નહિ. સ્વમુરે પણ સુકિનયુક્ત વચનોવડે

કરીને તેને વારી, પણ પોતાનો આમહ તેણે છોડ્યો નહિ, તેથી તેણીને સાથે લઈને તે, શુભ લગ્ને પરદેશ જવાને ચાલતો થયો. પ્રિયાની સાથે ચાલતાં માર્ગમાં તેને કેટલાક દિવસો વહી ગયા. એકદા બુદ્ધિના ધામ એવા વરરૂચિ નામના વિપ્રનો તેને માર્ગમાં જતાં સથવારો થયો. અમૃતના સ્વાદસમી તેની મધુર વાણીવટે પદ્મનાભ અને જળની માફક તે બંનેની મિત્રતા વૃદ્ધિ પામવા લાગી. એક દિવસ ધર્મદત્તે કહ્યું. " અજે ! માર્ગે જૂઠું પસાર થાય તેવી કોઈ ઉત્તમ વાર્તા કહે ! "

તે મિત્ર બોલ્યો-“ મિત્ર ! કથામાં પ્રીતિવાળા એવા તારું કાર્પણ્યપણું મેં જાણ્યું; પણ એ ઉચિત નથી. જે પાંચથોં સુવર્ણ-મહોરો આપે તો એક ઉત્તમ કથા કહી સંભળાવું. તેણે પણ વરરૂચિને પાંચથોં મહોરો તરતજ આપી. કેમકે ‘દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાની તાકાત જેના બાહુમાં રહેલી છે એવા પુરૂષો દ્રવ્યનો વ્યય કરવામાં શંકા પામતા નથી. ’

સુવર્ણમહોરો ગ્રહણ કરીને મિતાક્ષરમાંજ ધર્મદત્તને વરરૂચિએ કહ્યું-‘ ન નીચજનસંવર્કઃ, કાર્યઃ સ્વહિતમિચ્છતા ’ “ પોતાનું કન્યાણુ ઇચ્છનારાએ નીચ જનની સોબત કરવી નહિ. બાઈ ! મારી કથા પૂરી થઈ. ” વરરૂચિએ કહ્યું.

“ આહા ! આમાં તેં શું કહ્યું. હે બુદ્ધિમાન ! કોઈ સારી કથા કહે. ” ધર્મદત્તે કહ્યું.

“ અરે ધિમાન ! આ કથા એટલી મિતાક્ષરી છતાં પણ પ્રસંગ-વચ્ચાનુ ઘણાજ દુર્ગમે આપનારી છે. ” ગંભીરતાપૂર્વક તે બ્રાહ્મણ મહાશયે કહ્યું.

“ એ મિત્ર ! બાળકોને પણ હાસ્ય આવે એવું આ તેં શું કહ્યું ? ખરું જોનાં તો તેં મારું ધન ફાગડનું પડાવી લીધું. હજી પણ કથારસમાં ગોરસની માફક મારી અપૂર્વ આકાંક્ષા છે. શરૂ કરી કે તરત સંપૂર્ણ થઈ એવી કથા તે હોય વાર ? ” એ પ્રમાણેની આર્તિવાળા તેને દિજો કહ્યું. “ હે મિત્ર ! અત્ય કથા ॥ એવું મારીને ચોક્ક ના કર. અત્ય પણ આ કથા તને સમય આપતાં જે

લોકમાં હિત કરનારી થશે. હવે ફરીને જો કથારસના અધિકપણથી તેને સાંસગવાની ઇચ્છા હોય તો બીજા એક હબ્બર દિનાર આપ. ”

વરરૂચિનાં એ પ્રમાણેનાં વચન સાંભળીને કથારસમાં લીન એવા તે સાહુસિકે બીજા હબ્બર દિનાર તેને આપ્યાં. તેવારે બ્રાહ્મણ બોલ્યો “ સ્ત્રીવિશ્વાસો ન કર્તવ્યો, ધીમતાં હિતમિચ્છતા. ” “ કલ્યાણને ઇચ્છનારા બુદ્ધિવાન પુરૂષે સ્ત્રીને વિશ્વાસ ન કરવો. ” આ પ્રમાણેની બીજી કથા સાંભળીને તું તારી ધીરજ જોઈ દેતો નહિ. પણ અંતરમાં તે માટે વિચાર કર્યા કરજે. સમય આવ્યે તેનો ઉપયોગ કરજે. ” વરરૂચિએ કહ્યું.

“ અહો ! આ વિષ્ર તો લોભના સમુદ્ર જેવો છે, કે જેણે મને કથાના બદનાથી આ મુજબ દંડ્યો. ખરે લોભથી પરાલભ પામેલા સ્વરૂપવાન એવા પણ આ દિલે મહાસ્થાનને પામતા નથી. જેને તૃષ્ણા ઘણી એવાની લક્ષ્મી પણ શાંત થતી નથી. પ્રાપ્ત કરીને તૃષ્ણાના તાપથી આતુર એવા વિષ્રો જગતમાં મીઠું બોલનારાનું હોય છે. વળી કપાળમાં મોટું તિલક કરીને જાણે લોભની સાક્ષાત મૂર્તિ હોય તેવા દેખાય છે. ‘ ત્રણ લોકને વિષે મારા કરોળા બીજે કોઈ હુબ્બ નથી ’ એવું જાપન કરવાને ત્રણ રેખા ચુકાત સૂત્રને તે હૃદય ઉપર ધારણ કરે છે. તૃષ્ણારૂપી તરંગોથી ભરેલું આ ‘ત્રાહ્મણોનું’ શરીર હોય છે. એના લોભવશે કરીને એ બદાત મેં તેને ધન આપ્યું, તે જો પૂર્વ લવતું કરજ હશે તો તેનાથી મુક્ત થયો. ” ઇત્યાદિ વિચાર કરતો ને તેની સાથે માર્ગનું ઉદ્ધવન કરતો જેમ વડાબુવડે સમુદ્રના પારને પામે તેમ ‘ શ્રીપુર ’ નામના નગરે તે આવી પહોંચ્યો. ત્યાં શહેર બહાર પાતાના માનુસેકારા તંબુ ખેંચાવી ઉતારે કર્યો. પાતાના સાર્થને ત્યાં રાખી પાંતે નેર લઈ રાજદરબારમાં જવા તૈયાર થયો. તે સમય તેના મિત્ર વરરૂચિ મધુર શબ્દોવડે તેને કહેવા લાગ્યો “ હે મિત્ર ! ચિરકાળથી તું આ નગરના રહેવાસી છું. સરવૈ સમય બહાર ફરીને પાંડો પક્ષી જેમ પાતાના માળામાં આવે તેમ મારે વતન આવું છું. તું મારા પ્રિય મિત્ર છે, તો મારી

મિત્રાઈ બૂલતો ના. કોઈ વખતે સંકટ આવે ત્યારે મને સંભારતું, ને હું તને એક અમૂલ્ય વસ્તુ આપું છું તે લે. ” એમ કહી તેને યોદા જવ આપ્યા.

“ આ થવનો શો ગુણ છે ? ” ધર્મદત્તે પૂછ્યું.

“ જો, સાંભળ. આ રહસ્ય કોઈની આગળ કહેતો નહીં. આપણી મિત્રતાની નિશાની સૂચક આ થવ બાબતે. હે મિત્ર ! મંત્રવટે પવિત્ર કહેલા આ થવ જગતે સિંચન કર્યા છતાં ઝટ ઉગે છે, ફૂળે છે. જેમ અત્યુચ્ચ પુણ્ય પાપનું તરત ફળ મળે તેમ આ જડદી ઉગે તેવા છે. ” એમ કહીને વરફાવિ મિત્રને થવ આપી પોતાનાં જાળમચ્ચાં અને પ્રિયાને જોવાને આતુર થયો છતો પોતાને ઘેર આડ્યો ગયો. ધર્મદત્ત પણ થવ પોતાનો જીને આપી રાજદરબારમાં જવાને આડ્યો.

મકરાણુ ૪ થું.

પત્ની અને મિત્ર.

રાજયોગ્ય લેટણું લઇને સદાચારી એવો ધર્મદત્ત રાજગઢના સિંહદાર મુખી આવ્યો. તેણે દારપાળને જણાવવાથી તે રાજા પાસે ગયો. દારપાળે રાજાને નમીને કહ્યું. “ હે દેવ ! કોઈ એક ઇશ્ય આપના દર્શનની ઇચ્છાએ સિંહદારે ઉભો છે. ”

“ તેને ઝટ લાવ. ” રાજાએ હુકમ કર્યો.

સમરો જેમ સુગંધથી આકર્ષાયો છતો પુષ્પ તરફ જાય, તેમ વેત્રી શ્રેષ્ઠીસુતને સલામા તેડી લાવ્યો. ધર્મદત્ત રાજસભામાં આવી સિંહાસન આગળ રહેલા પાદપીઠ ઉપર લેટણું મૂકીને રાજાને નમ્યો. રાજાની પાસે એક આસન મૂકેલું હતું તેની ઉપર રાજાની આજ્ઞાથી બેઠો ને જન્મે વાર્તાલાપ કરવા લાગ્યા. વાકિતએ અને

સ્નેહમય વાણીએ તેણે રાજાને ખુશી કર્યો, જેથી રાજાએ તેને પ્રમાદ કર્યો. ‘જગતમાં ગુણીજન ક્યાં પૂજાને પામતો નથી ?’ રાજાએ તેને કહ્યું કે ‘જ્યાંસુધી તમે અહીં રહો, ત્યાંસુધી તમારે મારી કુચેરીમાં દરરોજ આવવું.’ રાજાનો આદેશ તેણે અંગીકાર કર્યો.

રાજાએ શ્રેષ્ઠીસુતને નગરની મધ્યમાં રહેલો ત્રણ ભૂમિકાનો પ્રાસાદ પ્રસન્ન થઇને રહેવાને આપ્યો. ત્યાં રહીને તે નગરના વ્યાપારીઓ સાથે કથવિકથ કરવા લાગ્યો. એમ વ્યાપાર રોજગાર કરતાં ધર્મદત્તને ગંગદત્ત નામના એક નીચ જન સાથે મિત્રતાની ગાંઠ બંધાણી. તે મિત્રાઈ લીલ ને રંભાની જેમ, રાહુ ને ચંદ્રમાની માફક, ઊલાડી ને હંસની પેઠે, અને અગ્નિ ને વૃક્ષની માફક જણાવા લાગી. લોકોએ તેને ઘણું સમજાવ્યું કે “એ ધૂર્ત-ઠગારા અને ફૂર ચિત્તવાળા સાથે તમારે મિત્રતા ન હોય ? એની સોળત તમને યોગ્ય નથી.” છતાં પણ તેણે તેનો ત્યાગ કર્યો નહિ.

ધર્મદત્ત ન હોય ત્યારે પણ કપટનું મંદિર એવો તે ગંગદત્ત સુરૂપાની સાથે હાસ્યવિનોદ કરતો ઠઠા મશ્કરીમાં સમય વીતાડતો હતો. તે જાણતાં છતાં પણ સરલાશય એવો ધર્મદત્ત તેને રોકતો નહીં. કેમકે ‘જે સાધુ હોય છે તે બીજાને સાધુ જ જુએ છે.’ અવસર પામીને તે ગંગદત્ત સુરૂપામાં લુપ્થ થયો. તેમની વચમાં કંઈપણ આમન્યા રહી નહીં. લોકોથકી તેનું દુષ્ચરિત સાંભળીને ઋણુ એવો ધર્મદત્ત વિચારવા લાગ્યો કે “લોકો બીજાનાં કાર્યમાં નાહકે ડખલ કરનારા હોય છે. પોતાને ઘરે જમતાં છતાં તે પરની નિંદામાં તત્પર જણાય છે. અમારા બન્નેની મિત્રતા તેઓ સહી શકતા નથી અને તેથી મારી પણ દોષ બોલવામાં તેઓ મણા રાખતા નથી.”

તેને આવો સરળ અને મૂર્ખ જાણીને પ્રકટમત્સરી એવા ગંગદત્તે વ્યભિચાર દોષે કરીને પોતાની કરેલી તેની પત્ની સુરૂપાને કહ્યું—“ખ્યારી ! જો આ ધર્મદત્તને મારી નાખવામાં આવે તો આપણે સાથે રહીને નિર્ભયપણે લોગ લોગવીએ.”

“એમજ થાઓ.” એ દુઃશિલા મુરખાએ તેનાં વચનને અનુમોદન આપ્યું. ફર એવી રીતેના ચપળ મનને .ધકાર થાઓ.

ત્યારથી તે દુષ્ટ ગંગદત્ત ધર્મદત્તને મારવાનો ઉપાય ચિંતવતો અનુકૂળ સમયની રાહ જોવા લાગ્યો.

“એક દિવસ ગંગદત્તની સાથે ધર્મદત્ત રાજસભામાં ગયો. આડીઅવળી અનેક વાતચિતો કરતાં રાજાએ પૂછ્યું—“પૃથ્વી ઉપર જમણુ કરનાં કાંઈ તમે આશ્ચર્યકારી જોયું ?”

“દેવ ! જે જે મેં આશ્ચર્ય જોવું જોયું તેમાં મને તો કાંઈ આશ્ચર્યકારી લાગ્યું નહિ, પણ મારા ઘરને વિષે થોડા યવ છે તે આશ્ચર્યકારી છે.” ધર્મદત્તે કહ્યું.

“કેવી રીતે ?” રાજાએ આતુરતાથી પૂછ્યું.

“તેને વાપીને જળ મિથુંન કરે તો સુધ ઉગે છે—ફળે છે.” તેણે કહ્યું. રાજા વિસ્મય પામ્યો “ત્યારે તે, મને ઝટ બતાવો.” રાજાએ કહ્યું. તેમની આ વાત સાંભળીને પોતાના લાગ આપ્યો બાળી વિટ જોવા ગંગદત્તે મસ્તક ધુલ્યાવ્યું. તે જોઈ રાજાએ તેનું કારણ તેને પૂછ્યું.

શયતાનની માફક છળ પામીને ગંગદત્તે કહ્યું. “દેવ ! અમ્મ-બંધવાનું જોવું આનું જોણવું સાંભળીને કોનું મસ્તક ન કર્યે ! ધનના સંનિપાતવટે કરીને એ ચાલાકદલા જોણે વાય છે; પણ ઉત્તમ બુદ્ધિવાળા આપે તેની વાત સત્ય માનવી નહિ. જો એની વાણી સત્ય હોય તો હું મારું સર્વસ્વ આપને અર્પણ કરું, નહિ તો જે હાથમાં મહણ કરીને એના ઘરમાંથી મારે ગમે તે વસ્તુ હું લઉં.”

રાજાએ ધર્મદત્તના સન્મુખ નજર કરી ધર્મદત્તે પણ તે સ્વરૂપ માન્ય કરી, કેમકે યવ મારે તેને પોતાને પૂરતી ખાચી હતી તેમની બન્નેની સ્વરૂપમાં રાજા સાક્ષીબૂત થયો. પછી રાજાએ “તેમના સત્યાસત્યની પરીણ પ્રમાણે દેશે, તમે તમારા યવ લાવજો.” એ પ્રમાણે કહ્યું તે સાંભળી તે બન્ને રાજસભામાંથી નવાને દેશ પડી

“ મારા ઘરને વિષેજ યવ છે, તો તે માટે શું વિષાદ કરવો ? ”
એમ ચિંતવતો ધર્મદત્ત પોતાના વ્યાપારકાર્યમાં પ્રવર્ત્યો.

દુષ્ટ ગંગદત્તે ધર્મદત્તને ઘેર જઈ રાજસભામાં થયેલી વાત તરત સુરૂપાને કહી સંભળાવી અને ધર્મદત્તે તેને આપેલા યવની પ્રાર્થના કરી. સુરૂપાએ ઇચ્છ્યતનુજને હવિતથક્રી પણ વહ્નલ એવા યવ પોતાના ચારને આપીને તે જગાએ ણીજા યવ મૂકી દીધા; અને તેણી કહેવા લાગી કે “ હે નાથ ! જ્યારે સમય આવે ત્યારે જે હાથે કરીને તમે મને ગ્રહણ કરજો, લગ્ન સમયે મારા સ્વામીએ મને એક હાથે ગ્રહણ કરી છે, પણ તમે મને જે હાથે ગ્રહણ કરજો, જો, જો, સુવર્ણ, રત્નાદિ વસ્તુના લોભમાં હવતી જાગતી મને ભૂલી જતા. ”

સુરૂપાનાં એવાં વચન સાંભળીને ગંગદત્ત બોલ્યો. “ પ્રિયા ! બહાલી ! ધીરજ રાખ ! જે હાથે હું તનેજ લઈશ. ” એ પ્રમાણે સ્નેહથી તેણીને મનાવતો તે જલદી પોતાનું કાર્ય કરીને ત્યાંથી આવ્યો ગયો. સમય થતાં ધર્મદત્ત પણ પોતાને ઘેર આવ્યો, રાજસભામાં મિત્ર સાથે જે વાત બની હતી તે પત્નીને સરળ સ્વભાવે કહી સંભળાવી, કેમકે ‘ સરળસ્વભાવી માણસ શત્રુને પણ શુભ વાત કહી દે છે. ’

પતિની વાણી સાંભળીને સુરૂપા બોલી—“ તમે આ શું અત્યુચિત કાર્ય કર્યું, સરતમાં તમે હારો ને મને એ ગ્રહણ કરે તો તેનો કોણ નિષેધ કરશે ? ” એમ બોલતી તેણી ઉપપતિના ધ્યાનમાં રક્ત ચિત્તવાળી થઈ.

“ હું જાણું છું કે તું મારા આ કાર્યથી ભય પામે છે, પણ એ કોઈ રીતે સરતમાં મને છોડે તેમ નથી. ” આ પ્રમાણે કહીને તે સુરૂપાને ધીરજ દેતો હતો, છતાં કૃત્રિમ ખેદ કરતી તેણીએ ચારના વિયોગે દુઃખે કરીને રાત્રી પસાર કરી.

પ્રભાતમાં તેણીના આપેલા યવ લઈને મિત્રની સાથે તે

પ્રેમગુણ-પ્રમુદ્ધ

શ્રી પ્રતિ શાસ્ત્ર મુનિ,

હવે બીજો દિવસે ગંગાતટે રાત્રને અંધાર હતી—“રાત્રનાં તમે સાક્ષી છતાં ગ્રાસ કરવા મોઝા પશુને કોણ નથી જામતું. મિત્ર મિત્રની આગળ માર્થના કરવી એ જેમ લજ્જાકરક છે, તેમ લજ્જા પશુનો પરિત્યાગ પણ જગતમાં દુર્લભ છે.”

ગંગાતટનાં એ મુજબનાં વચન સાંભળી રાધા ધર્મદત્ત ઉપર દુઃખ થતા હતા ધર્મદત્તને ઘેર આવવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. તે દિવસમાં ધર્મદત્તને આવીને વિનયપટે રાત્રને અંધાર હતી કે—“રો દેવ ! આપ મુજ ગરીબની રંધે મુખેડીમાં પધારીને તેને પાવન કરો, અને આને જોઈએ તે આપી અને કરજથી મુક્ત કરો.”

ધર્મદત્તની વિનયશીલ મૃદુ વાણી સાંભળીને રાત્ર સાંત થઈ પરિવાર સાથે તેને ઘેર ગયો. ‘ધર્મદત્તના ધરમાંથી’ આ પ્રાપ્તિના ગંગાતટ જે હાથે મુંઝવણ કરશે ? એ જોવાના કોતુહીલેડિયા પણ રાત્રની સાથે ધર્મદત્તને ઘેર ગયા.

હવે ધર્મદત્ત દેાની આગળ ઉતાવળે ઘેર આવીને પાંતાની પત્નીને કહેવા લાગ્યો—“મિત્રે ! ઉઠ, સર્વે કાર્ય હમણાં છોડી દે. રાત્ર આપણે ઘેર આવે છે, માટે તેમને સાફ ઉત્તમ આસન આપણા મળા ઉપર છે તે લાવ. જો આ નિઃસરણી રહી તે મૂકીને માળ ઉપર ચડી જત ને જટ તે સિંહાસન નીચે ઉતાર.”

સુરૂપા પણ “પોતાની ઇચ્છા હવે જે સમય જાય છે તેટલામાં સિદ્ધ થશે, પછી તે પોતાના ચાર ગંગાતટની સાથે રહેચ્છાએ કીડા કરશે” એવા વિચારમાં ખુશી થતી જમણા ઉત્સાહથી કાર્ય કરવા લાગી, અને તેણીએ નિઃસરણી લાવીને મૂકી. પછી તે તત્કાળ રાત્ર માટે સાફ સુચોભિત સિંહાસન ઉતારવાને માળ ઉપર ચડી ગઈ અને ‘આ ઉતાડ ? આ ઉતાડ ? એમ પતિને બતાવવા લાગી.’ એટલામાં કદ એવા ધર્મદત્તે જાણે મિત્રા અપરાધી હોય તેમ

મહારાષ્ટ્ર-પ્રમુખી

શ્રી મનુ શાસ્ત્ર પ્રમાણ.

હવે બીજો દિવસ ગંગદત્તે રાજાને અજ્ઞાત કરી—“રાજાની નમિ સાદી છતાં પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય વસ્તુને કોણ નથી પામતું. પ્રિય મિત્રની આગળ પ્રાર્થના કરવી એ જેમ લગભગપર છે, તેમ હજી વસ્તુનો પરિત્યાગ પણ લગભગમાં દુર્લભ છે.”

ગંગદત્તનાં એ મુજબનાં વચન સાંભળી રાજા ધર્મદત્ત ઉપર રૂદ્ધ થયા છતાં ધર્મદત્તને ઘેર આવવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. તેટલામાં ધર્મદત્તે આવીને વિનયવટ રાજાને અજ્ઞાત કરી દે—“હે દેવ ! આપ મુજ ગંદીબની શંક સુપીમાં પધારીને તેને પાવન કરો; અને આને જોઈએ તે આપી મને દરજ્જા મુકન કરો.”

ધર્મદત્તની વિનયશીલ મૂઢ વાળી સાંભળીને રાજા યાંત્ર ચણ પરિવાર સાથે તેને ઘેર ગયો. ‘ધર્મદત્તનાં ધરમાંથી’ આ શબ્દના ગંગદત્ત બે હાથે શું શબ્દ કરશે ? એ જોવાના ઠોણી સેડિા ખેલુ રાજાની સાથે ધર્મદત્તને ઘેર ગયા.

હવે ધર્મદત્ત સોની આગળ ઉતાવળે ઘેર આવીને પોતાની પત્નીને કહેવા લાગ્યો—“પ્રિયે ! ઉઠ, સર્વે કાર્ય હમણાં ઠોડી દે. રાજા આપણે ઘેર આવે છે, માટે તેમને સાફ ઉત્તમ આસન આપણા માળ ઉપર છે તે લાવ. જો આ નિઃસરણી રહી તે મૂંઝીને માળ ઉપર ચડી જા ને જટ તે સિંહાસન નીચે ઉતાર.”

મુરખા પણ “પોતાની ઇચ્છા હવે જે સમય જાય છે તેટલામાં સિદ્ધ થશે, પછી તે પોતાના ચાર ગંગદત્તની સાથે સ્વેચ્છાએ કીડા કરશે.” એવા વિચારમાં ખુશી થતી બમણા ઉત્સાહથી કાર્ય કરવા લાગી, અને તેણીએ નિઃસરણી લાવીને મૂંઝી પછી તે તત્કાળ રાજા માટે સાફ સુશોભિત સિંહાસન ઉતારવાને માળ ઉપર ચડી ગઈ અને ‘આ ઉતાડ ? આ ઉતાડ ?’ એમ પ્રતિને બતાવવા લાગી. એટલામાં રૂદ્ધ એવા ધર્મદત્તે જાણે પ્રિયા અપરાધી હોય તેમ

નિઃસરણી ત્યાંથી ઉપાડીનેઃદૂર મૂકી દીધી. કપટ થયેલું જોઈને સુરૂપા વિલાપ કરવા લાગી, ને પતિને કહેવા લાગી-‘હા ! સ્વામી ! આ શું કયું ?’

“છાની રહે, છાની રહે, થોડીવાર પછી ઉતારી લઇશ.” ધર્મદત્તે કહ્યું.

“કુવામાં ઉતારીને દોરડું શામાટે કાપી નાખ્યો છો ? નિઃસરણી મૂકો, હું નીચે ઉતરી જાઉં, તમારા કાર્યમાં હું સહાય કરનારી થાઉં.” એ પ્રમાણે વિલાપ કરતી સુરૂપાની ધર્મદત્તે ઉપેક્ષા કરી.

રાજા નગરજનો સાથે ત્યાં આવ્યો. તેમને ધર્મદત્તે આદર સત્કારથી ખેરાડ્યા, નગરજનોનો પણ સત્કાર કર્યો. ત્યાં પોતાની મૂર્તિ હોય તેવો વરરૂચિ ધર્મદત્તના જોવામાં આવ્યો, તેને જોઈને તે પ્રસન્ન થયો. વરરૂચિની શિખામણ કાંઈક તેના ધ્યાનમાં ઉતરી હતી, એટલા ઉપરથી પ્રિયાનું દુશ્વરિત તેના સમજવામાં આવ્યું હતું. તે સમજ્યો હતો કે ‘વરરૂચિને આપેલી પંદરસો દિનાર આજે સફળ થવાની છે-ઉગી નિકળવાની છે. તેની આણુમોલ ખન્ને સર્વોત્તમ શિખામણો ધ્યાનમાં રાખી હોત તો આજે આ સમય ન આવત. તેથી જ ગંગદત્ત જેવો મિત્ર મળ્યો અને ઉપરથી પ્રાણ પાથરનારી પ્રાણપ્યારી સુરૂપા થઈ. ખેર ! જે મિત્રને માટે મારા મનમાં અનેક સંકટપવિકટપો થતા હતા તેજ આજે મને આ આકૃતમાં સહાયકારી થયો.’ પછી તેણે દીર્ઘ સ્વરે ગંગદત્તને કહ્યું.-‘મિત્ર ગંગદત્ત ! જે વસ્તુ તને રચતી હોય તે ખુશીથી ગ્રહણ કર.’

ધર્મદત્તની વાત સાંભળીને એ અધમ ગંગદત્ત ઘરમાં આવ્યું જાણ્યું ચારે તરફ જોવા લાગ્યો. પણ તે ચિત્ત ચોરનારી માથુક ડામાકુલ એવા ગંગદત્તના જોવામાં ક્યાંય પણ આવી નહિ. આકૃષ્ટ ચિત્તવાળા એવા ગંગદત્તને જાણીને સુરૂપા પોતે તેની દૃષ્ટિએ પડી. તેણીને માળ ઉપર જાણીને નીચે ઉતરવા માટે દૂર રહેલી નિઃસરણી બે હાથે તેણે ઉપાડી અને માળ ઉપર ચઢી શકાય તેવી જગ્યાએ મૂકી; એટલે તરતજ વરરૂચીએ સંકેત કરેલો શ્રેષ્ઠપુત્ર સ્ફુટ અક્ષરે બોલ્યો-“હું ! હું ! મહાનુભાવ ! નિઃસરણી હવે ન મૂકો. તમે

તમારી મરજીથી જ એ હાથે એને સહજ કરી છે. એ રીતે આપણી સરન હવે પૂર્ણ થઈ છે, ને રાજા પણ સાક્ષી છે, તો હે નગરજનો ! તમે સાંભળો. અહીંયાં સુવર્ણ ભરેલી પેટી પડેલી છે, આ તરફ રત્નની અનેક ભતો ઠગાટમાં મૂકવામાં આવી છે, છતાં એની કંઈ નિઃસરણીમાં જ પડી, તેજ તેને ગમી ગઈ. એ એને એમાં દિલ લાગ્યું તો તે ભલે લઈ જાય. ”

તે વરરૂચિની આ પ્રમાણેની વાણી સાંભળીને રાજા સહિત લોકો “ સાધુ ! સાધુ ! ઠીક થયું, ઘણું સારું થયું. ” એ પ્રકારે કહેવા લાગ્યા અને સર્વ નગરના લોકોમાં તે વિટરુણ હાંસીને પાત્ર થયેલ.

ધર્મદત્તે પણ ગંગદત્તની દુષ્ટતાનો મર્મ આ સમયે પ્રત્યક્ષ જોયેલ. રાજાએ પણ વિષયી-વ્યભિચારી ગંગદત્તને તર્જના કરીને ત્યાંથી હાંકી કાઢ્યો.

માળ ઉપર રહેલી મુરખા આવી રીતે પોતાની ક્ષેતી જોઈને “ હવે હું લોકને શું મોહું બતાવીશ ? ” એમ વિચારતી શોકાકુળ ચિત્તવાળી થઈ આપઘાત કરીને મરણ પામી દુર્ગતિએ ગઈ. ધર્મદત્તના ધરતું એ પ્રમાણેનું નાટક જોઈને રાજા સહિત સર્વે લોકો પોતપોતાને ઘેર ગયા. ધર્મદત્તે પણ સ્ત્રીના મૃતકાર્યથી પરવારીને પોતાના મિત્ર એવા વરરૂચિને બીજા પંદરસો દીનાર મોકલાવ્યા; અને પોતાના કાર્યમાં અહાય કરી, પોતાની આંખ ઉપાડી તે માટે તેનો ઉપકાર માન્યો.

એક દિવસ વરરૂચિ ધર્મદત્તને મળવા આવ્યો. વાર્તાલાપના પ્રસંગમાં તેણે ધર્મદત્તને કપકો આપતાં કહ્યું કે—“ મિત્ર ! તારા આવા અતિ ઋણુપણને ધિક્કાર થાયો ! માણસ નિર્મળ અંતઃ-કરણવાળો છતાં નીચની સોજતથી તેના ગુણો જતા રહે છે. જો ! ખારી ભૂમિમાં મેઘનું જળ પડવાથી તે મીઠું છતાં પણ ખારું થઈ જાય છે. ગમે તેવો મહાન નર પણ કુકલત્ર-કુભાર્યાને યોગે કરીને કળા રહિત થઈ જાય છે. અરે રાજા હોય તોપણ એવા અધમ અંસર્ગથી હલકી મતિવાળો થઈ જાય, તો અન્યની શી વાત ? વિષ-

નિઃસરણી ત્યાંથી ઉપાડીને દૂર મૂકી દીધી. કપટ થયેલું જોડને સુરૂપા વિલાપ કરવા લાગી, ને પતિને કહેવા લાગી—‘હા ! સ્વામી ! આ શું કર્યું ?’

“ છાની રહે, છાની રહે, થોડીવાર પછી ઉતારી લઇશ.” ધર્મદત્તે કહ્યું.

“ કુવામાં ઉતારીને દોરડું શામાટે કાપી નાખે છે ? નિઃસરણી મૂકે, હું નીચે ઉતરી જઈ, તમારા કાર્યમાં હું સહાય કરનારી થાઉં.” એ પ્રમાણે વિલાપ કરતી સુરૂપાની ધર્મદત્તે ઉપેક્ષા કરી.

રાજા નગરજનો સાથે ત્યાં આવ્યો. તેમને ધર્મદત્તે આકર સત્કારથી જોડાવ્યા, નગરજનોનો પણ સત્કાર કર્યો. ત્યાં પોતાની મૂર્તિ હોય તેવો વરરૂચિ ધર્મદત્તના જોવામાં આવ્યો, તેને જોડને પ્રસન્ન થયો. વરરૂચિની શિખામણ કાંઈક તેના ધ્યાનમાં ઉતરી હતી એટલા ઉપરથી પ્રિયાનું દુશ્વરિત તેના સમજવામાં આવ્યું હતું તે સમજ્યો હતો કે ‘વરરૂચિને આપેલી પંદરસો દિનાર આ સફળ થવાની છે-ઉગી નિકળવાની છે. તેની અણમોલ ખન્ને સર્વોત્તમ શિખામણા ધ્યાનમાં રાખી હોત તો આજે આ સમય ન આવતેથી જ ગંગદત્ત જેવો મિત્ર મળ્યો અને ઉપરથી પ્રાણ પાથરતો પ્રાણપ્યારી સુરૂપા થઈ. ખેર ! જે મિત્રને માટે મારા મનમાં આ સંકલ્પવિકલ્પો થતા હતા તેજ આજે મને આ આક્રમમાં સંકલ્પ કરી થયો.’ પછી તેણે દીર્ઘ સ્વરે ગંગદત્તને કહ્યું.—‘મિત્ર ગંગદત્ત જે વસ્તુ તને રૂચતી હોય તે ખુશીથી ગ્રહણ કર.’

ધર્મદત્તની વાત સાંભળીને એ અધમ ગંગદત્ત ધરમાં જ બાજુ ચારે તરફ જોવા લાગ્યો. પણ તે ચિત્ત ચોરનારી મ કામાકુલ એવા ગંગદત્તના જોવામાં ક્યાંય પણ આવી નહિ. એ ચિત્તવાળા એવા ગંગદત્તને જાણીને સુરૂપા પોતે તેની દષ્ટિએ તેણીને માગ ઉપર જાણીને નીચે ઉતરવા માટે દૂર રહેલી નિઃસરણી દાઢે તેણે ઉપાડી અને માગ ઉપર ચઢી શકાય તેવી જ મૂકી. એટલે તરતજ વરરૂચીએ સંકલ્પ કરેલો શ્રેષ્ઠપુત્ર સ્કુટ બોલ્યો—‘... ! હ ! મહાનુભાવ ! નિઃસરણી હવે ન મૂકે

નમારી મરણી જ ને રાથે જીવે મરણુ દરી છે. એ રીતે આપણી મરણ દયે પૂજું થઈ છે, ને રાજા પણ આણી છે, તો હે નગરજનો ! નમે સાંકળો. અડીયાં ગુવળું બરેલી પેટી પટેલી છે, આ તરફ રત્નની અનેક જાતો દુગાટમાં મુકવામાં આવી છે. છતાં એની દષ્ટિ નિઃસરણીમાં જ પડી, તેજ તેને ગમી ગઈ. એ જીવે જીવમાં રિલ લાગ્યું તો તે બધે લઈ જાય. ”

તે વરુચિની આ પ્રભાણેની વાળી માંભાળીને રાજા સહિત લોકો “સાધુ ! સાધુ ! ઠીક થયું, થઈ ગયું.” એ પ્રકારે કહેવા લાગ્યા અને સર્વ નગરજા લોકોમાં તે વિરુદ્ધ ટાંચીને પાત્ર થયે.

ધર્મદત્તે પણ ગંગદત્તની દુષ્ટતાનો મર્મ આ મુખે પ્રત્યક્ષ જોયો. રાજાએ પણ વિપત્તિ-અભિચારી ગંગદત્તને તર્જના કરીને ત્યાંથી હાંધી કાઢ્યો.

માગ ઉપર રહેલી મુરૂપા આવી રીતે પોતાની કુનેલી જોઈને “હવે હું લોકને શું મોડું બતાવીશ ?” એમ વિચારતી ચોકાકુળ ચિત્તવાળી થઈ આપણાત કરીને મરણ પામી દુર્ગતિએ ગઈ. ધર્મદત્તના ઘરનું એ પ્રભાણેનું નાટક જોઈને રાજા સહિત સર્વે લોકો પોતપોતાને ઘેર ગયા. ધર્મદત્તે પણ ઝીના મૃતકાર્યથી પરવારીને પોતાના મિત્ર એવા વરુચિને બીજા પંદરસો દીનાર મોકલાવ્યા; અને પોતાના દાર્ધ્યમાં સહાય કરી, પોતાની આંખ ઉઘાડી તે માટે તેનો ઉપકાર માન્યો.

એક દિવસ વરુચિ ધર્મદત્તને મળવા આવ્યો. વાર્તાલાપના પ્રસંગમાં તેણે ધર્મદત્તને કપકો આપતાં કહ્યું કે—“મિત્ર ! તારા આપા અતિ ઋણુપણાને ધિક્કાર યાજો ! માણસ નિર્મળ અંતઃ-કરણવાળો છતાં નીચની સોળતથી તેના ગુણો જતા રહે છે. જો ! ખારી ભૂમિમાં મેઘનું જળ પડવાથી તે મીઠું છતાં પણ ખારું થઈ જાય છે. ગમે તેવો મહાન નર પણ કુકલત્ર-કુભાર્યાને યોગે કરીને કળા રહિત થઈ જાય છે. અરે રાજા હોય તોપણ એવા અધમ સંસર્ગથી હલકી મતિવાળો થઈ જાય, તો અન્યની શી વાત ? વિપ-

રૂપી વદલીનું સેવન કરવાથી તે તો માત્ર આ લવનોજ નાશ કરનારી થાય, કિંતુ સ્ત્રી તો ધ્યાનમાત્રથી પુરૂષના જે લવનો નાશ કરે છે. બળતા સ્થાનની માફક સ્ત્રીઓ સંસારમાં પુરૂષને તાપના હેતુભૂત છે; માટે આર્ય એવા જે સજ્જન પુરૂષોએ તેને છોડી છે તેજ જયવંત વર્તે છે. ” એ પ્રમાણેની વરરચિની ચંદ્રના અંશુ સમી મધુર વાણી સાંભળીને જેને વૈરાગ્ય દિપ્ત થયો છે એવા ધર્મદત્તે લવથી ઉદ્ધિગ્ન થઈને સાતે ક્ષેત્રમાં પોતાનું સકળ ધન વાપરી નાંખ્યું; ને ઉત્કૃષ્ટ તપ કરવાવડે સંસારરૂપી પંજર ભેદવાની ઇચ્છાવાળા તેણે સુમતિ નામના ગુરૂની પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી. ગુરૂ પાસે અનુક્રમે અગિયાર અંગના પારગામી થઈને તે ધર્મદત્તમુનિ પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરવા લાગ્યા. અનુક્રમે તે વાણુરસી નગરીમાં આવ્યા, અને વાંદવા આવતા નગરવાસી જનોને ઉપદેશ આપીને આર્હત ધર્મનું સામ્રાજ્ય એકછત્રપણે ત્યાં ફેલાવવા લાગ્યા. તેના માતાપિતા પણ તેને વાંદવા આવ્યા. ધર્મદત્તનો વૈરાગ્યમય ઉપદેશ સાંભળીને યશોધર શ્રેષ્ઠી ચિરકાળથી સાલતો પુત્રવિયોગ પણ ક્ષણમાત્ર ભૂલી ગયો. સાધુનો વેશ હોવાથી તેમજ તપથી શરીરની સ્થિતિ બદલાઈ ગયેલ હોવાથી યશોધર શ્રેષ્ઠી પોતાના પુત્ર-ધર્મદત્ત મુનિને ઓળખી શક્યા નહિ; પણ વ્યાખ્યાનમાં તેમનો ઉપદેશ સાંભળીને તેમને વૈરાગ્ય આવ્યો. તે વારે દીનવદન એવા માતાપિતાએ તેમને દીક્ષા લેવાનું કારણ પૂછ્યું, તેના જવાબમાં પોતાની હકીકત ટુંકામાં જણાવી તેણે માતાપિતાને કહ્યું કે—

“ અહિં સંસારરૂપ નાટકમાં આ મારો પુત્ર, આ મારો ભાઈ એવા અજ્ઞાનજન્ય સંકેતપથી શા માટે દુઃખી થવું ? કારણ કે અનેક ભવભ્રમણમાં પિતા પુત્ર થાય છે, પુત્ર પિતા થાય છે. સમસ્ત પ્રાણીઓ વિવિધ પ્રકારના ભવો કરવાવડે પુત્રપણાને પામે છે, તેમ છતાં પણ તમારું પુત્રપ્રેમથી મન વિહ્વળ થતું હોય તો તમે મને પોતાનેજ ધર્મદત્ત જાણો. ” ધર્મદત્ત મુનિના આવા ઉપદેશથી અને સ્વર તથા વય ઉપરથી માતાપિતાએ તેમને ઓળખ્યા. તેમણે ઉચ્ચ સ્વરે પુત્રને કહ્યું કે “ અરે પુત્ર ! તો આ શું કર્યું ? ”

માતાપિતાને બોધ થવાને માટે તેણે કહ્યું—“ તમારા જેવા

આવું વૃત્તાંત । સંલગ્નિમંગલદીક્ષાચર્યાચાર્યકેલિ : જુહિમતે પુરૂષ
પાણિપ્રહણ કરે । નીનાડ ૪ ની તાગલ મિર્જાસ ૧૬ કિ

[illegible][illegible][illegible]

કુળના માણસો સારી શુભવંત રૂપવંત એવી કન્યા માટે આપણે
ઘેર તારે સારૂ પ્રાર્થના કરવા આવે અને હું ના પાડું એ કાંઈ
વાસ્તવિક ન કહેવાય. વ્યવહારમાં જરા ઉલટું કહેવાય. લોકો
કહેશે કે ભાઈ ! શું ધનનો મદ ચલ્યો છે ? અમારી કન્યામાં શું
ખોડખાંપણ હતી, કે અમે શું હલકા કુળના હતા, જેથી ઉલટા તેમને
ઘેર આપવાને ગયા, છતાં ના પાડી ? માટે હું એમને ના તો પાડી
ગાદીશ નાહ.” સુરેન્દ્રે કહેલી વાત સાંભળ્યા પછી સમુદ્રદત્ત શ્રેષ્ઠીએ
તેને આ પ્રમાણે કહ્યું.

“ તમારો અતિ આગ્રહ છે તો મારા ચાર પ્રશ્નોના ઉત્તર
તે જાણા આપે તો હું તેની સાથે તમારી મરજીમુજબ ખુશીથી
પાણિયકુણ કરીશ.” પુત્ર સુરેન્દ્રે પિતાનાં વચનને કાંઈક અંગીકાર
કરતાં કહ્યું.

“ તારા તે ચાર પ્રશ્ન ક્યા ક્યા છે ? ” એમ પિતાએ તેને
પૂછ્યું. પિતાના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં સુરેન્દ્રે તે ચાર પ્રશ્ન કહી જતાવ્યા—

“ નિશ્ચલઃ સ્નેહલઃ કોત્ર, કઃ પ્રકાશો નિરંતરં ।

કો વા સર્વોત્તમો લાભઃ, કિં ચ રૂપમવિશ્રમં ” ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—“ નિશ્ચય સ્નેહ કયો ? નિરંતર પ્રકાશ કરે એવું
શું ? સર્વોત્તમ લાભ શું કહેવાય ? અને અવિશ્રમ—શુદ્ધ રૂપ કયું ? ”

“ આ ચાર પ્રશ્નોના જે તે યોગ્ય પ્રત્યુત્તર આપશે તો તે
મારી પ્રાણપ્રિયા થશે.” તેનો આવો નિશ્ચય જાણીને શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું.
“ વત્સ ! તારે કદાચટી થવું તે યોગ્ય નથી. સારા કાર્યમાં વિલગ
કરવાથી તે કાર્ય સિદ્ધ થઈ શકતું નથી. સાગર જેવો સંગ્રામી,
સુભદ્રા જેવી કન્યા. અને આવા સ્વજનવર્ગ એ ભાવ્યયોગેજ
આપણને પ્રાપ્ત થયા છે. આવો આરો યોગ અન્યારે જતો કરીએ તો
હરીને ક્યારે પામીએ ? ”

“ પિતાજી ! મેં જે કહ્યું છે તે કદિ વૃથા થયે નહિ, તો હવે
બાંધે ચિતાવડે કરીને શું ? ભાવ્યમાં જેની સાથે સંગાથ લખાયો
હો તેની સાથે થયે.” સુરેન્દ્રે કહેલી વાત કહી સાંભળાવી.

“જેમ તેમ જોણું, જે તે જાણું અને ત્યં ત્યં મેનુ”
 ને મુનું એ જાણકોને માટે હોય; સુવાન અને વિચારવન પુરૂષ
 તેમ દરતા નથી. તો ગ્રેહ જીવાન્મોદે તેની પમે દુષ્ટ કસ-
 વચાથી શું? બેદિલીથી કસવેલા વિવાદનું પરિણામ શાકે
 આવનું નથી.” એમ હસીને આવેલા ગેરના સંબંધીતને ગેરનો
 રત્ન લઈ પાછા ક્યાં સાગરગ્રેહ પામે આવીને તેમણે વિવાદનું
 આવેલા વિષની વાત કહી સંબંધાવી અને સુબદાને ચાર પ્રશ્નો
 આપ્યા. પ્રશ્નો બેદને સુબદા સુત્રાણી સખીઓ સાથે તે પૂર્વ
 દૃષ્ટિ દેવા લાગી—“આ અપૂર્વ પ્રશ્નો છે. હું એનો ઉત્તર આપી
 શકું તેમ નથી.” એમ જોણી તે જાણ દેવા લાગી, તેવારે
 પૂર્વ અદિહંતના મોદેરમાં તેની પ્રાર્થનાથી પ્રસન્ન થયેલા દેવતાઓ
 આકાશમાં રહીને જોડ્યા, અર્થાત્ આગ્રશવાળી થઈ. “પુત્રી! શોક
 ન કર. મુજે સમાધે રહે. અમે તને સહાયદારી થઈશું.”

આદર્શ ભક્તિથી પ્રસન્ન થયેલા દેવતાઓની સહાયથી તરતજ
 બળે પૂર્વ ભણી ગઈ હોય તેમ સુબદાએ તે પ્રશ્નોનો ઉત્તર આ
 પ્રમાણે લોકગદ લખ્યો.

નિશ્ચયઃ સ્નેહલો ધર્મ-શ્રિતપ્રમદો નિરંતરં ॥

વિદ્યા સર્વોત્તમો લાભઃ, શીર્ઠ્ઠ રૂપમવિસર્પ ॥૧॥

ભાવાર્થ—ધર્મ ક્ષેત્ર એજ નિશ્ચય સમજવો, અર્થાત્ નિશ્ચ-
 ય ક્ષેત્ર તો એક ધર્મનોજ છે, નિરંતર પ્રકાશક એક જ્ઞાનજ છે,
 સર્વોત્તમ લાભ વિદ્યાલાભ છે, અને અવિશ્વસ રૂપ તે શીલ છે.

એ પ્રમાણે લોક લખીને સુબદાએ સખીઓને આપ્યો.
 હર્ષથી ખુશ થતા સખીઓએ તે લોક સાગરગ્રેહને આપ્યો. ને
 સાગરગ્રેહ સમુદ્રદત્ત શેઠને મોકલાવ્યો, પાતાની પાસે બેઠેલા મુરંદને
 પિતાએ તે લોક આપ્યો. મુરંદે તે વાંચી બેથો. તે લોક તેને
 લોકોત્તર આનંદ કરનારો થયો.

સમુદ્રદેહી પણ વિચારમાં પડ્યા. “વાહ! આ જાણ છે
 છતાં પણ એની બુદ્ધિ કેવી અધિક છે! વયોવૃદ્ધ પુરૂષ પણ આવી

અપૂર્વ મતિ જોઈને કોણ હર્ષથી પોતાનું માથું ધૂણાવતા નથી ? નહીં આ બાબાને જે નેત્ર ઉપરાંત ત્રીજું જ્ઞાનરૂપી નેત્ર પણ છે કે જેનાથી તેણી લોકથકી દૂર એવા ઈતર અર્થેની પણ જોઈ શકે છે- જાણી શકે છે. આવા વિજ્ઞાનથી ખચીત તે બાબા ગુણના સ્થાન-રૂપ હશે. ગુણવતી અને બુદ્ધિમતી આ બાબાને વિષે જો આનું ચિત્ત નહિ માને તો પછી તેને ખરેખરો પશુ સમજવો. ” એમ વિચારીને તેણે પુત્રનો અભિપ્રાય પૂછ્યો. સુરેંદ્રે પિતાના વિચારને અનુમોદન આપ્યું, એટલે સમુદ્રદત્ત શ્રેષ્ઠીએ આવેલા માણસની સાથે “માથું કબુલ રાખ્યું છે” એમ સાગરશેઠને કહેવરાવ્યું. તે માણસે સાગરશેઠને સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી.

એ હકીકત સાંભળીને સાગરશેઠ બહુ ખુશી થયો. સુલદ્રા પણ પોતાના મનોરથ ફળીભૂત થયા જાણીને આનંદિત થઈ. સાગરશેઠે સગપણ કર્યા પછી બન્ને ઘરે વિવાહની તૈયારીઓ થવા લાગી, રમણીઓ મંગળ ગીત ગાવા લાગી.

વર વહુ બન્ને લગ્નના દિવસ ગણવા લાગ્યા. એમ કરતાં કરતાં લગ્નનો દિવસ પણ આવી પહોંચ્યો અને સુરેંદ્રનાં મોટા મહોત્સવ-પૂર્વક સુલદ્રા સાથે લગ્ન થયાં. હસ્તમોચનમાં સાગરશ્રેષ્ઠીએ કોટી ગમે ધન આપી જામાનું સંતોષ્યો. લગ્નક્રિયા સંપૂર્ણ થતાં સુરેંદ્ર વધુ સહિત પોતાના પરિવારે પરવર્યો થકો પોતાને ઘરે ગયો, અને મનુષ્ય છતાં અમરની ઉપમા સમાન લોગો સુલદ્રાની સાથે લોગવવા લાગ્યો. પૂર્વે એક બીજાની કળાકુશળતાની જેમણે પરીક્ષા કરી છે એવાં તે જે જણનાં મન પ્રીતિરૂપ દોરીથી એવા મજબુત બંધાયાં કે તેને ભેદવાને કોઈ પણ સમર્થ થયું નહીં. કોઈ વખત વાણીના વિલાસમાં સમય પસાર કરતાં અને કોઈ વખત સમસ્યાઓમાં સમય વીતાડતાં તે અશનવેળા^૧ પણ જાણતાં નહિ. ઇત્યાદિક અનેક પ્રકારની સંસારની રમતોમાં મસ્ત રહેતાં, અને અતિ પ્રેમથી એક બીજામાં આસક્ત થયેલ એવાં તે દંપતી સંસારમાં સુખલોગ સિવાય બીજાં સર્વે કાર્ય ભૂલી ગયાં. સુલદ્રા

પણ જિનમંદિરમાં લગવાન આગળ કરેલી પ્રતિજ્ઞા મુખમાં પડવાથી વિસરી ગઇ. પ્રાપ્ત થયેલા લોગોમાં લીન થયેલી સુલદ્રા ચેત્ય તો ફર રહ્યું પણ પોતાના ઘરમાં રહેલી પ્રતિમાના પણ દર્શન કે પૂજન કરતી નહીં. સંસારમાં પ્રાણીઓ પ્રાયઃ કરીને પુણ્યયોગથી મળેલા લોગમુખમાં આસક્ત થઇને તે સમયે ધર્મકાર્ય ભૂલી જાય છે. એવી રીતે સંસારમુખ લોગવતાં ઘણા કાળ તેમનો નિર્ગમન થયો.

પ્રકરણ ૭ મું.

સંસારમુખની વાટે.

“ સંસારમાં પ્રાણીઓને વૃદ્ધાવસ્થા ઘણીજ દુઃખદાયક હોય છે. મનુષ્યો એમ સમજે છે કે યૌવનવયમાં સંસારમુખ લોગવીને વૃદ્ધાવસ્થામાં આપણે ધર્મ કરશું, પણ તેમની એ ભૂલ તેમના અદ્યક્ષપણથી સમજવામાં આવતી નથી. વૃદ્ધ વયે શરીરની શક્તિઓ જ્યારે મંદ પડી જાય છે ત્યારે મુખની લાલસાઓ ઉભરી વધતી જાય છે; માટે ચતુર પુરૂષે વૃદ્ધાવસ્થાથી રેફ જ્યાં લગી જર્જરીભૂત થયો ન હોય તે પહેલાં આત્મમુક્તિ કરવામાં તત્પર રહેવું. મેં લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરી સંસારમાં આજ લાગી અનેક પ્રકારના લોગો લોગવવામાં-માત્ર અર્થ અને કામની સાધના કરવામાં મારી અમુલ્ય છંદગી શુભાવી છે; પણ એ બંનેનું મૂળ ને ધર્મ તે હું વિસરી ગયો છું. હવે મારે આ અવસરે તેમાંજ લક્ષ્ય આપવું યોગ્ય છે. હા ! સંસારમાં મનુષ્યો અદ્યક્ષ સમયના પ્રયાણને માટે પણ પાથેય- (ભાતાં) ની સગવડ કરીને પછી જાય છે, તો પરલોકના લાંબા વખતના પ્રયાણમાં પ્રાણીઓ કેમ નિશ્ચિત-પણે રહેતા હશે ? અરે ! સામાન્ય શત્રુ માથે જાજતો હોય તો પણ પુરૂષોને સુખે નિદ્રા આવતી નથી, તો મૃત્યુરૂપી જયંકર શત્રુ અદર્શિય પાત્રે છતાં મૃદ મનુષ્યો આશ્ચર્ય છે કે સ્વસ્થપણે રહે છે. તો હવે પ્રમાણ સમયે સંસારનો ભાર ઉપારવામાં સમર્થ એવા પુત્રને ગૃહનો ભાર લગાવીને શિવવધુની દત્તી સમી આર્દ્રતી

દીક્ષાને હું ગ્રહણ કરીશ. ” એવા વિચાર કરતો એક પ્રાદ વયનો પુરૂષ (સમુદ્રદત્ત શેઠ) પાછલી રાતના પોતાના વિશાળ મહા-લયમાં પોતાના પૂર્વજીવનની બધી આવૃત્તિ કરતો હોય તેમ વૈરાગ્યયુક્ત થઈને પ્રભાત સમયની રાહ બેતો હતો.

સૂર્યોદય થયા પછી સમુદ્રદત્ત શ્રેષ્ઠીએ પુત્ર સુરેન્દ્રને બોલાવી ઘરનો અને વેપારનો ભાર તેને લાગાવી દીધો, વ્યાપાર વહીવટમાં જે કંઈ બતાવવું હતું તે સમાપ્ત કરી પોતાના હૃદયની વાત પુત્રને જણાવી. પુત્રે ઘણા જ આડમ્બરથી વિધિવિધાન સાથે દીક્ષામહોત્સવ કર્યો અને શ્રેષ્ઠીએ શુરૂ પાસે વ્રત અંગીકાર કર્યું. પછી અનેક પ્રકારનાં તપ કરવાવડે દૈઘ એવાં પૂર્વોપાદ્યંત કર્મોના સમૂહનો નાશ કરી સમાધિવડે મૃત્યુ પામી તેઓ દેવગતિના સુખ પામ્યા. પાછલી અવસ્થામાં પણ તેમણે આત્મહિત સાધ્યું.

તે સમુદ્રદત્તશ્રેષ્ઠીનો સમવયસ્ક રાજા અમિત્રદમન પણ પરલોકે ગયો, એટલે તેનો પુત્ર-સુરેન્દ્રનો મિત્ર ‘જિતશત્રુ’ રાજ્યની ધુરાને ધારણ કરવા લાગ્યો. પોતાના પરાક્રમથી તેણે ઘણા શત્રુઓનો ગર્વ ઉતાર્યો. તેણે બાહ્યાવસ્થામાં મિત્ર સુરેન્દ્રને આપેલું વચન તે ભૂલી ગયો નહોતો. પોતાના નવા રાજ્યઅમલમાં નવા કુટેલા શત્રુરૂપી અંકુરોનો નાશ કરીને તે નિવૃત્ત થયો, એટલે એક દિવસ મોટા સમારોહપૂર્વક દરબાર ભરીને તેણે સુરેન્દ્રને નગરશ્રેષ્ઠીની પદવી આપી, તેની મહત્તા વધારી; છતાં પણ સુરેન્દ્રે રાજસત્કાર પામીને મર્યાદા કે ન્યાયનીતિનો ત્યાગ ન કર્યો. સુલદ્રા તો ભર્તારનું સન્માન પામીને ધર્મકાર્યથી રહિત, દેવીની માફક સુખમાં જ પોતાનો કાળ વ્યતીત કરતી હતી.

સુલદ્રાને પ્રતિજ્ઞાથી બ્રહ્મ થયેલ બાણીને ઐત્યાહિષાધિક વ્યંતરે ગ્રિતવવા લાગ્યા. “ અહો ! સુલદ્રાની માયા તો બુઝો ! તેણીએ અમારી સાથે ઠગાઈ કરી. પૂર્વે જિનેશ્વરની ભક્તિથી અને તેની પ્રતિજ્ઞાથી પ્રસન્ન થયેલા અમે તેના કાર્યમાં સહાયકારી થયા, એટલે પોતાનું કાર્ય સિદ્ધ થયા પછી જન્માંતરની માફક પોતાનું પૂર્વ વચન તે ભૂલી ગઈ. ઐત્યની ભક્તિ તો દૂર રહી, કિંતુ રોગ ગયો એટલે જેમ વૈદ્ય

વેરી થાય તેમ આ તો એક નમસ્કાર સરખો પણ કરતી નથી. જો કે પુત્રી માફક ગણીને અમે એને પરણાવી છે છતાં પણ પિતાની માફક એ પ્રમાદિનીને થોડીક શિક્ષા પણ કરી જતાવવી, આપણે તેના ગર્ભને સ્થંભન કરવો કે જેથી તે પુત્રનું મુખ જોવા પામે નહિ. " ઇત્યાદિ વિચાર કરતા ત ચૈત્યવાસી દેવતાઓએ લગ્નથડી જ દુર્ગહોની માફક તેના ગર્ભનું સ્થંભન કર્યું. જેથી ઘણો કાળ જવા છતાં તે પુત્રનું મુખ જોઈ શકી નહિ. જગતમાં એવી કોઈ વસ્તુ નહોતી કે જે તેમના મંદિરમાં ન હોય; પણ એક બાલ્યકીડાની ચેદાને કરતો એવો મનને પ્રિય પુત્ર નહોતો. તે સિવાય સર્વે કંઈ તેમને ત્યાં હતું. ખીજી સર્વ રીતે કુદરત તેમને અનુકૂળ હતી.

એક દિવસ નિશા અમથે-દિવસ ઉદયને થોડીવાર હતી, છતાં હજી અંધકારનું ભેર શમ્યું નહોતું એવા અવસરે પોતાના વિશાળ મહેલની બારીએ તે ઉભી હતી, આતરફ નજર કરતાં તેણીએ એક સ્ત્રીને ઉતાવળે જતી જોઈ. તે સ્ત્રીએ એક બાળક ટેડ ઉપર તેડેલું હતું, ખીજું આંગળીએ વળગાડેલું હતું અને એકને સ્કંધ ઉપર ધારણ કરેલું હતું. ફાલેલી લતાની માફક એ સ્ત્રીને જોઈ અચાનક મુલકાના દૃદયમાં ખેદ થયો. તેનું મોં પડી ગયું. શોકની છાયા છવાઈ રહી. તેને જાન થયું કે "હજી મને પુત્ર થયો નથી. પરંપ્રાણે આજે કેટલાંય વર્ષો પાછીના પ્રવાહની માફક વહી ગયાં પણ એક પુત્ર વિના તે સર્વે નિર્દર્શક ગયાં. હા ! જગતનો ન્યાય તો જીત્યો ! એ વિધિ શું આવાં જ ઉલટાં કામો કરે છે કે જેને ઘણા દીકરાઓ હોય છે તે પ્રાયઃ નિર્ધન હોય છે; અને ધનવાનને પરે એક પુત્રની પણ તાણ હોય છે-એક પણ હોતો નથી. એ વેરી વિધિના દુષ્ટેષ્ટિતને ધિક્કાર છે ! અરે એક તો સ્ત્રીજન્મ જ સર્વદા કષ્ટદાયક છે. હગલે હગલે તેને શંકા થયાં કરે છે. પગલે પગલે તેણી જાય પામ્યા કરે છે. તેથી પણ વંધ્યાપણું તો તેને ઘણું વધારે પ્રગટ દુઃખદાયી છે. સંસાર ગમે તેવું સુંદર અને ભાંધિલું હોય પણ જગ ન હોય તો તે શોભતું નથી. પૃથ્વી વીરથદી પણ વીર પુરુષોને પ્રગટ કરનારી ન હોય તો, અને તેવું મોટું અને મનોરંજન મંદિર હોય પણ ધ્વજ ન હોય તો, જોડનાર કારણ વગર જડગણદ કરતો હોય તો,

એ સર્વે નિર્થક છે—લઘુતાને પામે છે. વળી રાજા જેમ ન્યાય વગર શોભે નહિ તેમ આવક વિનાનો ખર્ચ, અહુ વિનાનું મુખ, હાર વગરનું હૃદય અને સદાચાર વગર ગુરૂ પણ શોભા પામતા નથી, તેમ માડું આ ગૃહ ચિત્તને આનંદદાયક એવા પુત્ર વગર શોભતું નથી. જગતમાં અપત્ય રહિત સ્ત્રીઓ આનંદનું મંદિર થતી નથી. જે સ્ત્રીઓ પુત્રવતી છે તેને જ હું ધન્ય માનું છું. અભદ્રા એવી હું કે જેનું નામ માતૃપિતાએ સુભદ્રા પાડ્યું છે, તેમાં હું માનું છું કે તેમની કાંઈક ભૂલ થઈ છે, કેમકે નામથકી હું સુભદ્રા છતાં કોઈ મંગળકારી કાર્યમાં રિક્તા તિથિની માફક લોકો—સર્વજનો મને દૂર કરશે. ” ઇત્યાદિ વિકટપ કરતી અને ચિંતારૂપી દાવાગ્નિમાં દગ્ધ થતી મંદ પગલાં ભરતી સુભદ્રા મહેલની અંદર આવી ગઈ. પ્રભાતનો સુવર્ણમય સવિતા નારાયણ ઉદય પામ્યો ને જગતમાંથી ગત્રી સંખંધી અંધકારનો નાશ થયો, કિંતુ તેણીના મ્હેં ઉપર રહેલી અનપત્યના દુઃખની છાયા તો વૃદ્ધિ જ પામવા લાગી. લુહારની ધમણુમાફક તે જોરથી શ્વાસોશ્વાસ લેવા લાગી. સજગતી યત્નાની માફક તેના અંતરમાં પ્રદિપ્ત થયેલી પુત્ર સંખંધી ચિંતા તેને બાળવા લાગી. તેણી જ્ઞાન કરતી નહોતી, ખાતી ખીતી નહોતી, હસતી નહોતી, બોલતી નહોતી, જાણે સર્વસ્વ નાશ પામ્યું હોય તેમ તે આખો દિવસ શોકમય થઈને રહ્યા કરતી હતી. સંસારનો સર્વ વ્યાપાર છોડીને, પુત્રની આકાંક્ષાવાળી સુભદ્રા, પુત્રવિયોગિની એવી જાણે યોગિની હોય તેમ રહેવા લાગી. પોતાના આત્માને અત્યંત દુઃખી માનવા લાગી.

એક દિવસ રાજાની પાસેથી આવેલા મુરેંદ્રશ્રેષ્ઠી સુભદ્રાને તેવી સ્થિતિમાં જોઈ તેણીને તેના દુઃખનું કારણ પૂછવા લાગ્યા— “ પ્રિયે! આજ તારા ચિત્તમાં શું દુઃખ છે કે જેથી તારું આ અંદ્ર-વદન અંધકારથી ગ્રસ્ત થયેલું છે ? ” પતિએ આ પ્રમાણે પૂછ્યું છતાં આ દેવનો જ દોષ છે એમ ધારીને તે મૌન રહી-કાંઈ બોલી નહીં.

“ તારું દુઃખ મને કહીને તારો ભાગીદાર બનાવવાને શું હું યોગ્ય નથી ? એક ચિત્તવાળા સ્ત્રી પુરુષોને સુખદુઃખમાં લેદપણે રહેવું તે યુક્ત નથી. ” ફરીને મુરેંદ્રે તેણીને કહ્યું.

કાજગ સમાન કાળાં નેત્રમાંથી અશ્રુ નીકળી રહ્યાં હતાં.
વસથી તેનું પ્રમાર્જન કરતી મુલકા રડતી હતી.
ગિન ! મારા દુઃખ તરફ ન જુઓ, મારા દુઃખ તરફ ન જુઓ,
રહો, જે પાપ મેં જાતજાતમાં કરેલું તેને કારણે મારા દુઃખનો
જેઈએ. જે દુઃખનો પ્રતિકાર કરવાને હું કશું કરી શકું
નથી, તો પછી માનવોથી તો શું થાય ? મારા દુઃખનો
વૃથા છે તો પછી તેના પ્રકાશવડે કરીને શું કરી શકું ?
પરિવાર છતાં આ પછે એકલાં છીએ, દુઃખનો પ્રતિકાર
અંધ છીએ, કૃતિમાં કશું છે કે-પુત્ર વગર કે-પુત્રી વગર.
તે માટે પુત્રનું મુખ જોયા વગર કે-પુત્રી વગર.
પુત્ર રહિત તમે આટલી બધી દુઃખનો પ્રતિકાર કરી શકો છો.
તેનો દાર્દ્ર્ય ભોગવનાર નહિ હોય. મારા દુઃખનો પ્રતિકાર
સાથે દોષ જોઈએ ? આપણી દુઃખનો પ્રતિકાર
સર્વસ્વ છે પ્રિય ! પુત્ર વગર કે-પુત્રી વગર.
તમે મેળવી છે, વૃદ્ધિ પમાડી છે. મારા દુઃખનો પ્રતિકાર
પુત્ર વગર અન્ય દોષ જોઈએ ? મારા દુઃખનો પ્રતિકાર
મુંઝાયેલી તેણીએ હૃદયને કંઈ કરી શકી નહોતી.
પછી શ્રેષ્ઠી જોત્યા કે-

“હે પ્રિયે ! તારું દુઃખ મારું દુઃખ છે.”

જાણું છું કે મુલકાને મારું દુઃખ છે. મારું દુઃખ છે.
પરન્તુ એ દૈવાધીન દાર્દ્ર્ય મારું દુઃખ છે. મારું દુઃખ છે.
પણ હું મુલકા ! પુત્રની દુઃખનો પ્રતિકાર કરી શકું છું.
ઉપક્રમ કરવાને યત્ન કરું છું. મારું દુઃખ છે. મારું દુઃખ છે.
પણ વૈદ્યો શું ચિકિત્સા કરી શકે ? મારું દુઃખ છે. મારું દુઃખ છે.
મંત્રાદિશસ્ત્રિવડે કરી શકે ? મારું દુઃખ છે. મારું દુઃખ છે.
યોગે નદીમાં ડુબી જાય તો શું કરી શકે ? મારું દુઃખ છે. મારું દુઃખ છે.
દુષ્ટમંત્રી બંધાયેલા તો શું કરી શકે ? મારું દુઃખ છે. મારું દુઃખ છે.
પામે છે, માટે નહીં. મારું દુઃખ છે. મારું દુઃખ છે.
અસાધ્ય દાર્દ્ર્ય પુત્ર વગર. મારું દુઃખ છે. મારું દુઃખ છે.
તેણે પ્રિયને આશ્વસન આપ્યું.

ની

મજ
મોટા

મારું દુઃખ છે

સર્વ પરિજન

પ્રાધના સૂત્ર માફક

પ્રતિદિવસ યુરનાં

પામે છે, માટે નહીં.

પણ યવા લાગ્યો.

મનાથ દીન અને

એક દિવસ તે નગરના ઉદ્યાનમાં સંસારસાગરમાં ડુબતા પ્રાણીઓને પ્રવહણ સંમાન ત્રણ જ્ઞાને શુદ્ધ એવા યુગંધર મુનીશ્વર વિચરતા વિચરતા પધાર્યા. જેમ જેમ નગરજનોને જાણર પડતી ગઈ તેમ તેમ પૌરવાચી જનો તેમનાં દર્શન કરવાને જવા લાગ્યા. સુરેંદ્રશ્રેષ્ઠી પણ પ્રિયાની સાથે રથમાં બેસીને મુનીશ્વરને વંદન કરવાને ગયા. તે સર્વે પર્યદા આગળ મુનિ મધુરગિરાએ દેશના દેવા લાગ્યા. “હે ભગ્યજનો ! ભવારણ્યમાં ભ્રમણ કરતા પ્રાણીઓને અમૃતરસ સમો મનઃપલવ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમાં પણ અનેક ધર્મ-લેહોમાં કલ્પદ્રુમ સમો જૈનધર્મ તો પૂરા ભાગ્યથી પામે છે. જે જૈનધર્મરૂપ કલ્પવૃક્ષનું મૂળ તો બોધિગ્રીવ-સમકિત છે. દયા એ તેનું થડ બાણવું, દાનાદિક ગુણો તેની શાખાઓ સમજવી, લક્ષ્મી એ તેનાં પાંદડાં અને અને કીર્તિ પુષ્પ બાણવા. તેમજ એ જૈનધર્મરૂપી વૃક્ષનું ફળ તો મુક્તિગમન સમજવું. મિથ્યાત્વરૂપી અધકારવડે કરીને વિવેકરૂપી લોચન જેનાં નાશ પામ્યા છે, એવા ભ્રષ્ટભતિ છવો પોતાનું અણુમોલ માનવજીવન ક્ષણિક વિષયમુખમાં હારી બંધ છે.” એ પ્રમાણેની દેશના સાંભળીને લોકો પોતપોતાના સ્થાનકે ગયા.

તે સમયે સુરેંદ્રદત્તશ્રેષ્ઠી તે મુનીશ્વરની સ્તુતિ કરતાં કહેવા લાગ્યા કે—“હે પ્રભો ! ઉભયલોકની પીડાને દૂર કરવામાં આપ સમાન અન્ય કોઈ સમર્થ નથી. જેવી રીતે ધર્મકથાવડે તમે પરલોકના હિતનો ઉપાય બતાવ્યો તેમ મને આલોકમાં હિતકારી પુત્રપ્રાપ્તનો ઉપાય બતાવો. નિશ્ચય હું પુણ્યવાન છું કે મને આપનાં દર્શન થયા છે, કેમકે નિર્ભાગી છવો ધૂવડ જેમ સૂર્યનું દર્શન ન પામે તેમ આપનાં દર્શન પામી શકતા નથી. વિદ્યા વિદ્યમાન છતાં યોગ્ય જનોનાં દુઃખ દૂર કરવાને યોજવામાં ન આવે, તો જાણકાર અને નહિ જાણકારમાં તફાવત શું ? ”

સુરેંદ્રશ્રેષ્ઠીનાં આવાં વચન સાંભળીને મુનીશ્વર બોલ્યા કે—
“સંસારમાં તમે કહ્યું તે સર્વે સાવચ્છ છે, તે માટે મોક્ષાર્થી જનો એ પાપપ્રવૃત્તિમાં આકર્ષાતા નથી; પરંતુ તમે ધર્મ સાધન કરો એથી તમારી એ આશા સફળ થશે. જે કાર્ય કરવામાં દેવતાઓ પણ શક્તિવાન નથી, જ્યાં પરાક્રમ પણ ચાલતું નથી, મંત્રાદિવડે

કરીને જે અસાધ્ય હોય છે, એવું દુર્લભ કાર્ય એક માત્ર ધર્મવટે કરીને સાધ્ય થાય છે. જે પુરૂષા ધર્મના ત્યાગ કરીને મંગલારમાં મુખોની ઈચ્છા કરે છે, તે જડ પુરૂષા બીજને વાળ્યા વગર દુઃખ પ્રાપ્તિની આશા રાખે છે. દુનિયામાં પણ જોવાય છે કે વ્યાપાર વગર લક્ષ્મી નથી, શુદ્ધિ વગર ઝોધ નથી, મેઘ વિના વૃષ્ટિ નથી, ભાંગન વિના પુષ્ટિ નથી, મુઠો વગર લદાઈ નથી, મનુષ્યો વગર ત્રામ નથી, સદભાવ વગર મિત્રતા નથી, તેવી રીતે પુણ્ય વગર સાધ્યની પ્રાપ્તિ થતી નથી. માટે હે કેહિત્ ! તમે ચૈત્યને વિષે પૂજા, શુદ્ધી ભક્તિ, સુપાત્રદાન ને અનુકંપાદાન, જપ અને તપ જે પાંચ વસ્તુઓ સકળ આપદાટ્ટી દુર્ગનો નાશ કરવાને અર્થ છે તે કરેલ." શુભંધર મુનિની એ પ્રમાણેની સુધાસમી વાણી પ્રકૃતિએ કરીને નિર્મળ એવા શ્રેષ્ઠીએ હૃદયમાં ધારણ કરી. તેમજ ચૈત્યપૂજાની વાત મુનિના સુખ-યદી સાંભળીને સુભદ્રાને પોતાના કુમારપણામાં કરેલી પ્રતિજ્ઞા સ્વપ્નની માફક સ્મરણમાં આવી, અને વિચારમાં પડી કે, "હા ! પ્રમાદવશે હું સ્વપ્રતિજ્ઞાભ્રષ્ટ થઈ ! ખચીત ! અજ્ઞાનયદી જિન-પ્રતિમાની મેં અવજ્ઞા કરી, તેથીજ વંધ્યત્વનો દોષ મને પ્રાપ્ત થયો, આજથી હવે મારે જિનેશ્વરની ભક્તિ કરીને પછીજ લોજન કરવું." ઇત્યાદિ વિચાર કરી અહિંચરો સાથે ત્યાંથી ઉઠીને સુભદ્રા જિનમંદિરમાં ગઇ. ત્યાં જઇને મુઘ્ધમુગ્ધી એવી સુભદ્રા પિતાની માફક જિનેશ્વરને શ્રમાવલી પૂજા ભક્તિ કરવા લાગી. તેમજ ચૈત્યાધિષ્ઠાયિક વ્યંતરદેવતાઓની પ્રસન્નતા માટે તેણીએ મોટો મહોત્સવ કર્યો.

મુરંદ્રશ્રેષ્ઠી શુદ્ધને વાંદી તેમની શિક્ષા હૃદયમાં ધારણ કરતો પોતાને ઘેર આવ્યો, સંતુષ્ટ હૃદયવાળી સુભદ્રાએ સર્વ પરિજન સાથે પતિને જમાડીને પછી પોતે લોજન કર્યું.

ત્યારથી શ્રેષ્ઠી પણ શુદ્ધનાં વચનને વિધિનાં સૂત્ર માફક ગણતો જિનેશ્વરની ભક્તિ કરવા લાગ્યો. પ્રતિદિવસ શુદ્ધનાં દર્શન કરી તેમના ચરણમાં વંદન કરી પાત્રન થવા લાગ્યો. અદુર્નિશ આપદાટ્ટી ઝર્જિત્તીથી દસાયેલા અનાથ દીન અને

જનોનાં દુઃખને પોતાની લક્ષ્મીરૂપી સ્વાથી દૂર કરવા લાગ્યો; વળી પંચ નમસ્કાર મંત્રને પ્રતિદિવસ હૃદયમાં ધારણ કરી તેનું સ્મરણ કરવા લાગ્યો. તેમજ આચાર્યશાસ્ત્રિ તપ કરવામાં પણ નિરંતર સાવધાન રહેવા લાગ્યો. રાત્રની સહાયતાથી સર્વે પ્રાણીઓ પ્રતિ કંઠા નજરે જોનારા સુરેંદ્રે નગરમાં અમારી પટલ વગડાવ્યો. એવી રીતે કીડીથી કુંજર ને રંકથી રાય પર્યંત સર્વે જીવોને ભયમાંથી તેણે મુક્ત કર્યા, જિનચૈત્યોમાં અધાન્નિકા-મહોત્સવ કરાવવા લાગ્યો, પ્રતિદિવસ એવી રીતે ધર્મકાર્યમાં મગ્ન રહેતાં ધર્મના પ્રભાવથી ને દેવતાઓના સાંનિધ્યપણથી છીપમાં મુક્તાક્ષણી જેમ સુભદ્રાએ ગર્ભને ધારણ કર્યો.

પ્રસન્ન વદનવાળી, અને ગૂઢ ગર્ભને ધારણ કરનારી, પ્રભાતકાળની સંધ્યાસમી કંઈક અણુ અને કંઈક પીત એવી વિલક્ષણ કાંતિવડે શોભતી સુભદ્રાને જોઈ તેણીને ગર્ભવતી જાણીને શ્રેષ્ઠી પણ વાણીથી અતિરિક્ત એવા હર્ષને પામ્યા. ગુરનાં વચનથી આ સંસારમાં તેને પુત્રરૂપી મહાન લાભ થતો હોવાથી તેમનાં વચનને તેઓ વારંવાર યાદ કરવા લાગ્યા, અને તેમને ઉપકાર માનવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૮ મું.

ધમ્મિલ કુમાર.

સોરઠો.

“ જારે રવિ ઉગત, ચોસઃ દીવા ને જાણે;

જસ ઘેર પુત્ર ન હુંત, મનની મનમાં રહી ખરે ! ”

ગર્ભના હિતને માટે સુભદ્રા વિધિપ્રમાણે તેનું પાલન કરવ લાગી. તે સાદું અને હલકું જ ભોજન કરતી, અતિ નિદ્રા નહિ તેમ અતિ જાગરણ નહિ. એવી રીતે તેણી નિદ્રા લેતી હતી. પહેર વામાં, ઓઢવામાં નિયમિત રીતે વર્તતી હતી, તેની સાહેલીએ ડગલે ડગલે તેની કાળજી રાખતી હતી. એ પ્રમાણે ગર્ભનું પાલન

રતાં સરોવરમાંથી જેમ કમળ પ્રગટ થાય, છીપમાંથી જેમ મોતી નેપજે તેમ મુલદ્રાએ યોગ્ય સમયે પુત્રને જન્મ આપ્યો. પુત્ર-જન્મના મહોત્સવ સમયે પિતા લક્ષ્મણ દ્રવ્યનો વ્યય કરવા લાગ્યો, ક્રમે ક્રમે શ્રીમંતોને લક્ષકોટી દ્રવ્ય કરતાં પુત્રજન્મનો લાભ અધિક મનાય છે એવી નીતિ છે. વળી રાજમાન્ય તે રાજા જેવોજ ગણાય એ ન્યાય-નયમને અનુસરીને સુરેન્દ્રની પ્રીતને અર્થે પૈરવાગી જનો પણ નગરશેઠના પુત્રજન્મનો મહોત્સવ કરવા લાગ્યા. નામ-કરણને દિવસે પોતાના સ્વજન, સંબંધી, કુટુંબીજન વગેરે સર્વેને જમાડી-સંતોષી નગરશેઠીએ તેમની આમંગ જણાવ્યું કે-“ધર્મ કરવાવડે કરીને આ પુત્ર થયો છે.” એટલે કુટુંબીજનોએ ‘ધર્મિભક્ત’ એવું તે પુત્રનું નામ પાડ્યું. પાંચ ધાવમાતાથી લાલનપાલન કરાતો, શુદ્ધપક્ષમાં જેમ ઇંદુની કળા વૃદ્ધિ પામતી જાય તેમ ધર્મિભક્ત વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. ખાણું, પીણું, બેસણું, ઉઠણું એ સર્વે પુત્રની ક્રિયા પિતાને ઉત્સવના હેતુભૂત થવા લાગી. વયે કરીને, શરીરે કરીને વૃદ્ધિ પામતો ધર્મિભક્ત જ્યારે પાંચ વર્ષનો થયો, ત્યારે પિતાએ કળા-અભ્યાસમાં નિપુણતા મેળવવાને માટે તેને કળાઆ-ર્યને મુખત કર્યો. અદ્ય વર્ષોમાં કળાઆર્યને સાક્ષીભૂત રાખીને ધર્મિભક્ત સકળ કળામાં-વિદ્યાભ્યાસમાં પારંગત થયો. એ સર્વે કળાઓ એક ધર્મકળા વગર શૂન્ય છે. એવું જાણનાર શ્રેષ્ઠીએ તેને ધર્મનો અવબોધ થાય તે માટે સાધુની પાસે ધર્મભ્યાસ કરવાને મોકલ્યો. તે સમયે ધનવત્સુ શેઠની યશોમતી કન્યા પણ તેમની જ પાસે ધર્મનો અભ્યાસ કરતી હતી. ધર્મિભક્ત સાધુ પાસેથી ધર્મસંબંધી નવનવું શુભ મેળવવા લાગ્યો-અભ્યાસ કરવા લાગ્યો. અનુક્રમે ધર્મશાસ્ત્ર સંબંધી સદ્ગત વિચારોમાં તે વિદ્વાન સાધુ સરખો થયો, જ્યાંજ્યાં નવ પદાર્થો વિસ્તારથી તેના હૃદયમાં સ્ફુરવા લાગ્યા. નાટકની રંગભૂમિમાં પાઠ કરના નટના હૃદયમાં જેમ પોતાનું કર્તવ્ય સ્ફુરે તેમ બાધ્યાવસ્થાનું તે કબે કરીને ઉજ્જવળ કરતો રમણી જનને વલ્લભ એવા યોગનવનમા આપ્યો. કિંતુ તે અનંગ શિકારીનો હજીમુખી શિકાર થયો નહોતો. ઉંડા જંગમો જેમ માછલું હીન હોય તેમ હજીમુખ તેનું મન શુભ અભ્યાસમાં-નવનવું જ્ઞાન મેળવ-

વામાં જ લીન રહેતું હતું, જેથી કામરૂપી બગડો તેને પકડવાને અશક્ત થયો હતો. પંચેન્દ્રિયરૂપી અપણ ઘોડાઓ બે કે સ્વભાવે કરીનેજ અપણ હોય છે—દુઃખે કરીને દમવા યોગ્ય હોય છે; છતાં પણ સત્સંગથી—ગુરૂના ઉપદેશથી—જ્ઞાનના અભ્યાસથી ઇન્દ્રિયોતું આપણ તેણે સ્વાધીન કર્યું હતું. સુરેન્દ્ર પણ પુત્રને યોગ્ય ઉમ્મરને જાણી તેને માટે કન્યાની તપાસ કરવાનો વિચાર કરવા લાગ્યો; ત્યારે કરપીડનથી ડરતો ધમ્મિક પિતાના ચરણમાં નમન કરીને વિનંતિ કરવા લાગ્યો. “ પિતાશુ ! સુખશાંતિનો નાશ કરનારી મારા લગ્ન સંબંધી વિચારણા કરશો નહિ, કિંતુ જ્ઞાનરૂપી અમૃતની તૃપ્તિમાં મારા દિવસો જાઓ. વિવાહ કરેલા પુરૂષના દિવસો નિરંતર ચિંતામાંજ જાય છે. આ મારી સ્ત્રી, આ મારો પુત્ર, આ મારી લક્ષ્મી, ઇત્યાદિક વિચારણામાં તેના સ્વતંત્ર સુખનો નાશ થાય છે; તેમજ સ્ત્રી પુરૂષની કળાકુશળતા, દયા, કવિત્વ આદિ ગુણશ્રેણિનો નાશ કરનારી હોય છે. પિતાશુ ! તે સંબંધમાં એક દૃષ્ટાંત કહું છું તે સાંભળો:—

“ પૂર્વે ભોગપુર નગરમાં અરિમર્દન રાજા રાજ્ય કરતો હતો, જાણે ખીજે શકેન્દ્ર હોય તેમ પૃથ્વીની સર્વે દિશાઓને પોતાના પ્રતાપે કરીને તેણે તાબે કરી હતી. ત્યાં વનમાં કોઈએક ગોવાળ ગાયો ચારતો ચારતો કોઈ કંમની નીચે પથરની શિલા ઉપર બેઠો કે સહસા તે ઉલ્લાસને પામ્યો, તેની અજ્ઞાનતા નાશ પામી, તે ગોવાળની અશુદ્ધ ભાષા વિદ્વાનની માફક શુદ્ધ થઈ ગઈ, ને અકસ્માત્ કવિત્વશક્તિ તેનામાં પ્રગટ થઈ. ખુદ સરસ્વતી તેના ઉપર પ્રસન્ન થઈ હોય તેમ તે નવાં નવાં ઉચ્ચ ભાવભર્યાં કાવ્ય બનાવવા લાગ્યો. પોતાની આ અપૂર્વ શક્તિનો અમત્કાર નૃપસભામાં બતાવવાને માટે તે ગોવાળ પશુ પાળવાનું કાર્ય છોડી દઈને રાજદરબારમાં આવ્યો. સભામાં અભિનવ કાવ્ય બોલવાવડે પ્રૌઢ કવિઓ પણ જેનો મર્મ સમજી શકે નહિ એમ તેમને અમત્કાર પમાડતો તેણે ધરાધિપને પ્રસન્ન કર્યો. તેની કવિત્વશક્તિથી પ્રસન્ન થઈને રાજાએ પોતાની પાસે તેને આસન આપીને બેસાડ્યો; કેમકે જગતમાં લતાઓમાં જેમ કદપલતા શ્રેષ્ઠ છે તેમ કૃષ્ણાઓમાં વાકકૃષ્ણાનો

મદિમા અપૂર્વ િ. રાજાએ પ્રમુખ મંત્રિને તેની આજ્ઞા મુજબ પૂર્વે ગાલી કહે તેટલા માટે એને શુદ્ધ થવું આવશ્યક ન લેતો. ધનવાન બનાવ્યો.

કેવળાએ આદાર, વિદાર ને આનંદ કરતો. ગોવાળ શુંજ બિનવાળો થઈને રાજની પાંચને ગાથા નવી નવી લખાવતો. દેવો, જ્યોતી રાજસભાના જે મોટા મોટા મદા દિવિંગો, પ્રતિભાવાન અને શાસ્ત્રના પારંગત હતા તેમની અવજા કરતો રાજા તે દેવો જની દિવિવશક્તિથી તેની ઉપર અનિશય વાજ થયો. આ પ્રમાણે જોઈને ત્યાંના મદા દિવિંગો એકત્ર થઈ વિચારમાં પડ્યા. “ અહો ! આ આપણો રાજા મૂઢ એવા ગોવાળ ઉપર મોદિત થયો છે. એને તો આ ગોવાળ જ પ્રિય થઈ પડ્યો છે; પણ એમાં આશ્ચર્ય નથી; કારણ કે તુલ્ય જાતિવાળી પણ સ્વરૂપશુંદર દારી પોતાની થતુરાઈવડે રાજાને પ્રિય થઈ પડે છે. તે સમયે કુજવંતી રાણીઓની તો અવજાજ થાય છે. આ અધમ જાતિના ગોવાળની કળામાં શુંજાથેલ રાજા આપણી અવજા કરે છે, તો તે માટે કાંઈ ઉપાય શોધવો જોઈએ. જુઓ, આપણે સર્વે સમરત કાવ્યાદિ કળામાં પરિપૂર્ણ છીએ, છતાં રાજાને પ્રમોદ નહિ મળવાથી આપણા ઘરમાં દાવિષ કાયમ રહ્યું છે. ઉપરાંત આ ગોવાળે આવીને આપણા સર્વના જાણમાં પથરા નાખ્યો છે. તો આ વિપયમાં હવે આપણે શું કરવું ? ” ઇત્યાદિક વિચાર કરતાં તેમણે એક ઉપાય શોધી કાઢીને એક દિવસ રાજસભામાં તેમણે રાજાને કહ્યું. “ મહારાજ ! આ આપણા નવા કવિને આપ પૂર્વના સામ્યચક્રીજ પામ્યા છો, માટે આ ગોવાળ-પશુપાળ છે એમ જાણીને તેની અવ-જેલના કરશો નહીં. કેમકે શ્રીમદ્દાદેવે પોતે પણ પશુપાળનું નામ તો ધારણ કરેલું છે. વળી એની કવિવ શક્તિ, પ્રાકૃત ભાષા એ સર્વે અપૂર્વ છે. અમારા સરખાને પણ માન્ય અને દેવને પણ હુલ્લો એવા એનામાં ગૌરવયુક્ત ગુણો છતાં એ વંદની માફક એકલા છે, પરણેલા નથી. આપ શ્રીમાન તેના નાયક હોવા છતાં તેની આટલી પણ કદર ન થાય એ અમને મોટું દુઃખ છે. અમારે પણ માન્ય, આપને પણ માન્ય એવા આ સર્વોત્તમ કવિને ખાવા પીવાનું ઠેકાણું

નથી. સ્ત્રી કે બાળબચ્ચાં નથી. કુટુંબમાં પણ તેઓ એકાકી હોવાથી તેમને કાંઈ મોલો પડતો નથી. તેની કૌટુંબિક સ્ત્રીઓ કોઈ તેમને ત્યાં આવે જાય તેવું નથી. વ્યવહારમાં સ્ત્રી વગરની એકાકી શું છુંદગી છે ? દેવતાઓ, ઋષિઓ, મનુષ્યો અને પશુપક્ષીઓ પણ યુગલરૂપે હોય છે, તોજ જગતમાં શોભા પામે છે. તેઓ આનંદમાં રહે છે. તો હે દેવ ! આ આપણા કવિ એકાકી કેમ ? જ્યારે આપ તેમને પરણાવશો અને બાળબચ્ચાંનો તેમને અનુસવ થશે, ત્યારે કૌટુંબિકપણાની તેમની ઉજ્જવળ કીર્તિ શોભાને પામશે. વ્યવહારમાં તેમની ઇજત આખરમાં ત્યારેજ વધારો થશે. ”

કવિઓનાં એ પ્રમાણેનાં યુક્તિયુક્ત વચનો સાંભળીને રાજના હૃદયમાં તે સત્ય જણાયાથી રાજાએ તેની જાતિની કોઈક રૂપવતી કન્યા સાથે ગોવાળનું પાણિગ્રહણ કરાવ્યું. જગતમાં ખુદિવંત પુરૂષોની યુક્તિવડે કોણ નથી કળાતું ? ગોવાળ પણ લગ્નની વાત સાંભળીને મનમાં પ્રસન્ન થયો, તેમાં પણ રાજા પોતે પ્રસન્ન થઈને વિવાહ કરાવી આપે, તો તે કેને ન રૂએ ?

હવે પરણ્યા પછી એ મહાકવીશ્વર ગોવાળ પોતાની સ્ત્રી સાથે રાજાએ આપેલા ગૃહમાં રહેવા લાગ્યો. પછી “આજે ઘરમાં તેલ નથી, આજે ઘી નથી, આજે અમુક અનાજ નથી. ” ઇત્યાદિક એક મૂર્ખ સ્ત્રીની ઉક્તિથી કુહાડાની માફક ગોવાળનું હૃદય પ્રતિદિવસ વિદારાતું ગયું. રોજના એ જડ સ્ત્રીના સંકલેશથી ડગલે ને પગલે શંકા પામતા એ કવીશ્વરનું મન અસ્ખલિતપણે ચિંતારૂપી સમુદ્રમાં ખુડયું. એક તરફ એ તન્વંગીએ ચિંતાવડે શરીરનો આસ કરવા માંડ્યો. તેમાં ધનની ચિંતાનો વધારો થયો, એટલે એવા અનેક વિચારોમાં તેની કવિત્વશક્તિ ધીમે ધીમે ગળી ગઈ-ઓછી થઈ ગઈ. જેથી પાંચસો ગાથા તો શું બઠકે એક દિવસમાં તે ગોવાળ બે ગાથા પણ તૈયાર કરવામાં સમર્થ રહ્યો નહિ. એવી રીતે નાશ પામી છે પ્રજા જેની એવા ક્ષીણ કળાવાળા ચંદ્રમાની જેવા ગોવાળને જોઈને એક દિવસ રાજાએ પૂછ્યું—“ અરે ! આ શું થયું ? તું હમેશાં શીઘ્ર કવિ થઈને મારા ચિત્તરૂપી પિંજરામાં રહેતો હતો. તે આજે તું એક શ્લોક પણ કેમ પૂરતો બોલી શકતો નથી ? ”

ગોવાળ બોલ્યો “ મહારાજ ! આપની રાજસભાના આ મહા-
કવિઓએજ મને કુવામાં—સંસારના બંધનમાં નાખી પરાક્ષ રીતે
મારી એ અપૂર્વ કવિત્વ શક્તિનો નાશ કરાવ્યો છે. સમુદ્રના જળ-
સખી અનંતી ગૃહસંબંધી ચિંતા એક મૂર્ખ સીવડે મને વગગી,
જેણે મારી પાંચને ગાથા કરવાની એ અપૂર્વ કાવ્યશક્તિને નષ્ટ
કરી. આ બધું મૂર્ખ સી મળવાનું પરિણામ છે. ” ધમ્મિલે પિતાની
આગળ આ દુષ્ટાંત કહીને પછી કહ્યું કે—

“ હે તાત ! આ પ્રમાણે સર્વ કળાનો નાશ કરનારી સ્ત્રીને
ભણતો છતાં પાણિમહણના પાસમાં હું કેમ પડું ? ”

પિતાએ કહ્યું “ હે પુત્ર ! આણું દુર્વાક્ય બોલવાવડે કરીને
થણા સમયથી ઉત્પન્ન થયેલી માતાપિતાની આશાફી લતા છેદ-
વાને તું યોગ્ય નથી. પરંપરા વગર જગતમાં પુરુષનું તારણ્ય
અરણ્યમાં રહેલા ગજની માફક નિષ્ફળ જાય છે. કળાનો નાશ તો
અવયામ નહીં રાખવાથી થાય છે, એમાં સ્ત્રીજનને દોષ આપવો એ
બોદુ છે. કેમકે પુરુષોને સુકલત્રના યોગથી કવચિત્ કળાનો પ્રકર્ષ
પણ થાય છે. જે પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર પૂર્ણ કળાએ કરી યુક્ત છે કે
નહિ ? હિમ જેમ વૃત્તાંકને ઢકન કરે છે તેવું કાંઈ વડલાના વૃક્ષને
બાળતું નથી, તેમ નિપુણ પુરુષોને કુલીન સ્ત્રી સુખનું કારણ થાય
છે, દુઃખનું કારણ થતી નથી. ” મુરેંદ્રે એવી રીતે યુક્તિયુક્ત વચ્ચ-
નોવડે પુત્રને સમજાવ્યો અને તેને નિરૂત્તર બનાવ્યો.

તે પછી મુરેંદ્ર શેડે પુત્રને માટે એક યોગ્ય કન્યાની તપાસ
કરીને તેના પિતા પાસે માગણી કરી. તેના પિતાએ પણ મુદ્દાશાવં
મુરેંદ્ર શેડના માગણી સ્વીકારી, સૌભાગ્યશાળી એવા ધમ્મિ-
લની સાથે પોતાની કન્યાનું સગપણ કર્યું. ધમ્મિલને મિત્રો
મારફતે આ વાતના ખજર પડતાં તેણે જાહેર કર્યું કે “ હું પર-
ણીય છતાં સાધુની સગત છોડીશ નહીં; માટે જેને કન્યા આપવી
હોય તે મને વેરાગી ધારીને આપજો. ” પરંપરાએ ધમ્મિલની આવી
વાણી સાંભળીને “ રજે તે સાધુ થઈ જાય તો આપણી પુત્રીનો
જન્મારો રદ થાય ! ” એમ વિચારી પેલી કન્યાના માતાપિતાએ

પોતાની કુમારી કન્યાને બીજા શ્રેષ્ઠપુત્ર સાથે પરણાવી દીધી. તે બનાવ બન્યે કેટલોક સમય વહી ગયો. મુરેંદ્ર શ્રેષ્ઠ પણ અનુકૂળ સમયની રાહ જોતો દિવસ વ્યતિત કરવા લાગ્યો.

—❧—

મકરણ ૯ મું.

‘ખાલા.’

સોરઠો.

“ફાટયું હીરાગળ હોય, તાંતણુ લઈને તુબીએ;

કાળજ ફાટયું કાંય, સાંધો ન લાગે સૂરનો.”

“અહો ! શું કરું ? લાણુવામાં તો ચિત્તજ ચોંટતું નથી. પાઠ બરાબર ન થતો હોવાથી ગુરૂના-શિક્ષકના રોજ આલંબા-ઠપકા સાંભળવા પડે છે. પણ લાચાર ! ન્યારે ન્યારે મનને દબાવીને પુસ્તકમાં ધ્યાન આપું છું ત્યારે ત્યારે એ મુંદર મ્હોં ! એ મુંદર મૃગસમ નયનો ! એ મનોહર આકર્ષક મૂર્તિ ! એ લાવણ્ય, સૂક્ષ્મ પ્રતિભાએ મારી નજર સામે ખડું થઈને મધુર મધુર હાસ્ય કરતું માડું ચિત્ત ચળાચમાન કરે છે; અને એ પ્રિય મૂર્તિમાં હું અને માડું હૃદય એકતાર થઈ જાય છે. એ અને હું એકજ જ્ઞાતિમાં ઉત્પન્ન થયાં છીએ. એકજ ગુરૂ પાસે શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરીએ છીએ. વળી એ પણ મુંદર છે, વિદ્વાન છે, વૈભવવંત છે, શુણ્વંત છે, એનો ને મારો સંબંધ યોગ્ય છે, માટે પતિ તો આ ભવે બસ એજ ! જે માતાપિતા રાજી ખુશીથી એની સાથે મારો સંબંધ ન કરે તો કુમારિકા રહું પણ બીજાને તો ન જ વરૂં ! આ ભવમાં તો એ, એ ને એજ !” સંપૂર્ણ નવીન યૌવનના લાલિત્યમાં રમણ કરતી એક બાળા પોતાના મહાનના નાનાં પણ એક મુંદર ઓરડામાં વિચાર કરતી આરામખુરશી ઉપર વ્યથ ચિત્તે પડેલી છે. પડખામાં એક બે પુસ્તકો પડ્યાં છે. વારે વારે પુસ્તક વાંચવાનો પરિશ્રમ કરે છે, પણ વ્યર્થ ! તેણીનું ચિત્ત તો કુદરતના નિયમને અનુસરીને હાલમાં કેટલાક વળનથા પરવશપણાને પ્રાપ્ત થયું છે. ખાતાં પીતાં, હરતાં ફરતાં, સખીઓ સાથે રમતાં, કીડા કરતાં,

સર્વત્ર મિત્ર લાગતું નથી. તેની સખીઓ પણ જાનો દેવ રહી શકી નહિ.

“ આ તબક્કામાં નો એ, એ ને એજ ! ” એ ઉદ્ઘાટકો જના-
યાને ખુદલા દિલે હૃદયમાંથી બહાર નીકળી પડ્યા. જોલનારને કંઈ
ખબર હતી કે સાંજનાર પડખામાં એક જગુ શુભચુપ ઉભું છે.
જુદગાથી એ શબ્દો જોડાયા પછી બાળાએ પગથી ફરકી રહેલી
એ ક્યામ નાગળી સખી કેશલનાઓમાંથી દેખાતું ફક્ત વર્ણવ
મનોહર મુખ પોતાના જે હાથથી દાડી દીધું, કે તરનજ તેના વિચા-
રોને પ્રચ્છાપણે સાંજનાર વ્યક્તિએ આસને કદમે તેની પાસે
આવી તે બાળાના પાંચા ઉપર પોતાનો નાજુક હાથ ફેરવ્યો.

“ જમુ ! જોન ! તને શું થાય છે ? બહી ચપને કરે કે એ,
એ ને એ તે કાલુ ? ”

બાળાનું નામ જમુ એટલે યશોમતિ હતું. યશોમતિએ
પોતાનું એ વિરહવ્યથાની લીપીથી અંકાયેલું-રંગાયેલું અર્જુ
પ્રજાસમ વદન ઉઘુ ઠરું; અને જોલનાર તરફ વક દિલે ભેયું.
વિરહની મૂંઝલાથી પ્રતિબદ્ધ એ હૃદય મૌન રહ્યું. જમુએ શાંત નજ-
રથી તેના તરફ જોયા કર્યું.

“ જોન જમુ ! તારા હૃદયની વાત કરે. શા માટે અચકાય
છે ? એકલી અટુલી તું ચાનું મુંઝાય છે. હાલી સખી ! દિલનું
દર્દ બીજાને દહેવાથી કાંઈક ઓછું થાય છે. એનો ઉપાય થાય છે.
એ તું ક્યાં નથી જાગતી ? ” ફરીને આવનારી વ્યક્તિએ આ પ્રમાણે
કહીને યશોમતિનું ધ્યાન ખેંચ્યું.

“ સુમતિ ! તું મારી બધી વાત સાંભળી ગઈ કે ? ” આખરે
તે બાળા પોતાના કાયલસમા મીઠા સ્વરે જોલી. જોલેજોલમાં
રહેલી માધુર્યતા તે સાંભળનારજ પારખી શકતું હતું. એ હૃદયનાં
ઉંડાણમાં રહેલા સૂક્ષ્મભાવો મધુરા શબ્દો દ્વારા પ્રત્યક્ષ થતા હતા.

“ હા ! સખી ! તેથી શું તું નારાજ છે ? જમુ ! સખી !
આજે તને થયું છે શું ? હૃદયનું એ દુઃખ અંતરમાં દબાવીને રાજ

આમ શા માટે મુંઝાય છે ? પોતાની બાળસ્નેહી સખીને તે વાત કહેવાથી શું નુકશાન છે ? ” આવનારી વ્યક્તિ યશોમતિની પ્રિય સખી સુમતિ હતી, તેણીએ કહ્યું.

“ સખી ! તું સાંભળીને શું કરશે ? માફ દુઃખ કાંઈ તારાથી ઓછું જ દૂર થઈ શકશે, નાહક તું પણ સાંભળીને દુઃખી થશે.”

“ તું આમ એકલી એકલી રહ્યા કરે છે. ઋદ્ધિ, સિદ્ધિ, દાસદાસીની સાંહિબીમાં તારે શું બામી છે ? માતાપિતાની પ્રીતિ પણ તું પૂર્ણ પામી છે. ”

“ છતાં ભાગ્યમાં એક મોટામાં મોટી બામી છે. ”

“ તે બામી શું ? ”

“ બામી એજ કે સ્ત્રીને મન ગમતો વર ન મળે તો બધું ધૂળધાણી છે. જીવનના નાશની એ નિશાની છે. ”

“ તો કહે, તારું ચિત્ત હરનાર ભાગ્યવંત કોણ છે ? તને આવી રીતે બહાવરી બનાવનાર કોણ પુરૂષ છે ? ”

વાત કહેવી કે નહિ તેના વિચારમાં પડવાથી યશોમતિ અચકાણી.

“ કેમ બોલતી નથી ? શું વિચાર કરે છે ? કહીશ તો કાંઈ ખોટ જવાની નથી, તને કાંઈ પણ લાલ થશે. આવડી બધી શંકા-શીલ ક્યારની બની ? ” આ પ્રમાણે સાંભળી તે કાંઈક ચીડાણી. પછી કાંઈક શાંત થઈ સતી બોલી—

“ સુમતિ ! જરી ધીરી પડ. પ્રેમી હમેશાં વહેમી હોય છે. તારા શુદ્ધ સખીભાવ માટે મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. તને કહેવામાં એકાંતે મને લાલ છે. ” યશોમતિએ વચનની માધુર્યતાથી સખીના દિલને શાંત-સ્નેહાળ કર્યું.

“ ત્યારે એ પુરૂષ કોણ છે ? ”

યશોમતિ બોલવા જતાં જીવ્હા અચકાણી. સુમતિ હસી.

યશોમતી બોલી—

“ આપણાજ નગરમાં રહેલા સુરેન્દ્રદત્ત શેઠનો કુમાર—ધમ્મિક કુમાર ! ”

“વાહ ! કુળ તો જખડું શોધ્યું છે. કહે તો ખરી એ બધું જમ બન્યું છે ? ” સુમતિએ પૂછ્યું.

સમજ કે એ બધું વિધિની મરહુથી બન્યું છે. એનેજેવાથી, એની વિદ્વતાથી, એના શુભવંતપણાથી માડું દૃઢ્ય તેની પાછળ પેલું બન્યું છે.”

“હીક છે. પ્રભુ તારી ઈચ્છા પૂર્ણ કરશે. વિધિ તને અનુકૂળ થશે. એકજ દીપકથી જોમ વસ્તુ પ્રગટ દેખાય છે.તેમ જ દીપકથી સ્નેહ પ્રતક્ષ થાય છે.”

“સુમતિ ! કહે તું મને એમાં કાંઈ મદદ કરશે ? ” યશોમનિના એ મધુરા શબ્દોમાં ઉત્કંઠા-આતુરતા હતી. જાણે સુમતિની પ્રાર્થના કરતી હોય એવી તેની અંદર ભાવના છુપાયેલી હતી.

“મદદ શું ? હવે તો તું જો તો ખરી, ધર્મિભક્ત અને જમુને એકમેક બનાવી દઉં. અત્યાચાર તારી માતાપાસે જઈને સર્વ વાત કહી સંભળાવી તારો નિશ્ચય જણાવી દઈશ. એટલે યોગજ દિવસમાં એનું પ્રત્યક્ષ દ્રશ્ય તું જોઈ શકીશ.”

“અરે ! એમ કરવાથી તો માતાપિતા કદાચ શુભો થશે; અને તને અને મને કદાચ કષ્ટો આપશે.” આળાએ ભવિષ્યમાં વાતનું દર્શન કરાવ્યું.

“તારે તેનું શું કામ છે ? એ બધું હું સંભાળી લઈશ. મારે માથે જોડી લઈશ. શું થાય છે તે તું તારે જોયા કર.”

“તારું કાર્ય ક્ષોભમંદ થાઓ ?” યશોમતિએ આશીર્વા આપી.

સુમતિ વરતજ યશોમતિને ધીરજ આપીને તેની માતાની પાસે ગઈ. તેનાં માતાપિતા ને પ્રસંગને મારેજ વાત કરતાં હતાં, તેમાં માતાએ યશોમનિના વચ્ચે ચિત્તની વાત કરીને કહ્યું કે “છોકરી હવે ઉમરમાં આવી છતાં તમારી આજ ઉઘરતી નથી. એના દૃઢ્યના ભાવો કેવા ઉછળી રહ્યા છે, છતાં એ મોંએથી જોલી શકતી નથી, પણ આપણે હવે સમજવું જોઈએ.”

“તે બધું આરાધ્યાનમાં છે. એને લાયક વરની હું શોધમા

જ છું. રાત્રિદિવસ એનીજ ચિંતામાં છું.” ધનવસુ કે જે યશોમતિનો પિતા હતો તેણે પત્નીને કહ્યું.

“કહો તો તમારી ચિંતા આજ ઘડીએ હું મટાડી દઉં. કાકાજી !” સુમતિ તેમની પાસેજ આવીને ઉભી હતી તે પ્રસંગોપાત વાત નીકળતાં વચ્ચમાંજ બોલી ઉઠી. સુમતિ ધનવસુશેઠના પિત્રાધ્યઓમાંની હતી. તેના કુટુંબની હોવાથી તે ધનવસુને ‘કાકા’ કહીને બોલાવતી.

“સુમતિ ! તું કેવી રીતે મટાડી દઈશ ? બોલ જોઈ દીકરી ! કાંઈ સુદ્દાની વાત બની છે ?” ધનવસુ શેઠ ચમક્યા અને મર્મ જાણવાના ઉદ્દેશે સુમતિને પૂછ્યું.

“હા ! કાકાજી ! આપણા નગરમાં આપણીજ જ્ઞાતિના સુરેન્દ્રદત્ત શેઠ છે, તેને તમે ઓળખો છો ?”

“હા ! હા ! તેનું કેમ !” અધીરાઈથી શેઠે પૂછ્યું.

“તેમના કુમાર-ધમ્મિલકુમાર આપણી જમુને યોગ્ય છે.”

“એટલુંજ છે કે કાંઈ વિશેષ છે ? જે ચાર ઠેકાણાં ધ્યાનમાં છે, તેમાંથી સારું જોઈને કરશું.” ધનવસુએ પતાવ્યું.

“કાકાજી ! ખીજી મહેનત જવા દો ! આપણી જમુનું દિલ ધમ્મિલમાંજ પરોવાયું છે. એજ રંગમાં રંગાયું છે. તેને મન એ એકજ ગમેલ છે.”

“દીકરીનું મન જો ત્યાં માનતું હોય તો એ ધમ્મિલકુમારને તમે જોયો છો ? સુરેન્દ્રદત્તશેઠનું ઘર તો માતબર કહેવાય છે.” ધનદત્તા યશોમતિની માતાએ સુમતિની વાતમાં અનુમતિ આપતાં શેઠને કહ્યું.

“એ ઘર પણ સારું છે, ધમ્મિલ પણ હોશિયાર છે અને ભણેલો ગણેલો છે. ન્યાતબતમાં પણ સુરેન્દ્રશેઠનો સારો માન મરતબો છે.”

“તો પછી જો દરેક રીતે યોગ્ય હોય તો જોશીને શું પૂછવું ? રાત દિવસ દીકરી એને રટી રહી હોય ને આપણે વિલંબ શા માટે કરવો ? એક બે દિવસમાં જ નક્કી કરી નાંખો.”

“હીક છે. હું આજેજ સુરેંદ્રશેઠને ઘરે જઈ ચોક્કસ કરી તને સાંજના ખબર આપીશ.” તેમ કહી શેઠ બહાર ગયા; સુમતિ પોતાને ઘરે ગઈ અને યશોમતિની માતા ઘરના કામકાજમાં મુથાણી.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

“યુગલ.”

સંધ્યા સમય હતી હમણાંજ વ્યતિત થયેલ છે. નિર્મળ આકાશમાં વિદ્યુત્તરની આસપાસ પરિભ્રમણ કરતા તારાઓ ઉભરાઈ રહ્યા છે, ચાંદનીના અમૃતને વરસનાં શિતળ કિરણો જગત ઉપર ધીરે ધીરે પ્રસરી રહ્યાં છે. એ ચાંદનીનાં તેજનો આનંદ અનુભવતી યુવતીયુગલમાંની એક યુવતીએ મધુર હાસ્ય છોડ્યું. “સખી ! તારું મુખચંદ્ર-ચંદ્રવદન એવું તો મુંદર લાગે છે કે તે જોઈને આ ચંદ્ર પ્રિયારો શરમાઈને આકાશમાં જતો રહ્યો.”

“આ મુંદર રજનીચંદ્રનાં શિતળ કિરણોનો સ્પર્શ ચંદ્ર-નથી પણ અધિક મુખગ્રાંતિ આપે છે.

“અને તેથી પલ્લુ અધિક મુખકર સ્પર્શ એક બીજી વસ્તુનો છે. સખી ! તં તને આજે જરાબર સમજશે. જોજે. હૃદયિયાર રહેજે. જે મુખની અભિમાન ધડી માટે રાત્રિદિવસ તું ગણતરી હતી તે ધડી હવે આવી પહોંચી છે.”

“અહો ! સખી સુમતિ ! શું થશે ! મને તો બીક લાગે છે; દિલ તો ધડક ધડક થાય છે. લાલે બોલાતું નથી, અરે, સહેવાતું એ નથી. બધું શું હશે ?”

“સર્વ કાંઈ બાળાઓને પરવડાને પ્રથમ દિવસે એમજ થાય છે. નવીન સમાગમ નવીન ઉગતા યૌવનના એ અભિભાવ લાવા મુઠે મુઠે અને ધડકને હૃદયેજ લેવાય છે.”

વાર્તારત્રમાં હીન બનેલી એ સખીઓ યશોમતિ અને સુમતિ હતા. સુમતિએ ધનવત્સુ શેઠને ધર્મિભક્તમારની ભલામણ કરેલી

અને યશોમતિની માતાએ અનુમોદન આપવાથી ધનવન્તુ શેઠ તરતજ સુરેન્દ્રદત્તના મકાને ગયા. ત્યાં શેઠની સાથે વાત કરીને વેવિ-
શાળતું નક્કી કરી તરતજ ધર્મિન્નને તિલક કરી શ્રીકૃષ્ણ આશ્રયું.
લગ્નના દિવસ જોવાની શુભ દિવસે જાનને ઘરે વિવાહના યોગ્ય
માંડયા. વર કન્યા એક બીજાને ત્યાં જમવાને મિષે જવા આવવા
લાગ્યાં. આંખોથી, હાવસાવોથી, જોવાથી, અરસપરસ સ્નેહ વૃદ્ધિ
પામવા લાગ્યો. સ્વજન કુટુંબીજનો સાજન માજનમાં અભિનવ
વસ્ત્રો પહેરીને મહાલવા લાગ્યા, કોટુમ્બિક સ્ત્રીઓ લગ્નના દિવસોમાં
ધવળ ગીતો ગાવા લાગી. વરના સમવયસ્ક સ્નેહીઓ-મિત્રો પ્રિયાના
ઉપાસનપૂર્વક મીઠી મસ્કરીરૂપ પુષ્પાંજલિ અર્પવા લાગ્યા. કન્યાની
સાહેલીઓ કન્યાને વરના યોગ્યપૂર્વક પગવવા લાગી. એવી રીતે વર-
કન્યાઓને લગ્નના દિવસોમાં એ મીઠી પગવણીઓના ઉડાણમાં
પવન ભવિષ્યના સુખનાં છમકલાં પ્રત્યક્ષ થવા લાગ્યાં. એમ દિવસ
જતાં લગ્નનો દિવસ આવી પહોંચ્યો; અને તે દિવસની ધામધુમ
તો બેઠક વધી પડી. જાને ધનવંત હતા. એક એક ફરજંદવાળા હતા.
આવો અવસર બીજી વખતે આવવાનો સંભવ જોજો હોવાથી વિ-
વાહમહાસભમાં શું ખામી રહે ?

મોટી ધામધુમથી લગ્નની અણમોલ ઘડી પસાર થઈ ગઈ.
હૃદયમાં સાકર પડી ગઈ. વર અને વધુની લગ્નગાંઠ આજન્મપર્યંત
કેન્દ્ર્યમય-વજ્રમય મજબુત થઈ ગઈ. કન્યા પરણીને સાસરે આવી.
વરની માતાએ વરકન્યાને પોંખી લીધાં. એવી રીતે વરઘોડીયાં પર-
ણીને ઘરે આજ્યા. પરણ્યા પછીનો આજ પહેલો દિવસ હતો. યશોમ-
તિ કેન્દ્રલી મુઝાય નહિ માટે મુમતિ તેની સાથે આવી હતી. હમણું
આપણે જોઈ ગયા હોએ કે નિશાએ પોતાના પ્રભાવની શરૂઆત
કરી હતી અને નિશાનાથ પ્રેમીયુગલોનાં દિલ મદોન્મત્ત બનાવી
રહ્યાં હતાં.

દિવાનખાનાનો વિશાળ ઝોરડો તે જમાનાની ઉચ્ચ શરીર-
વાળા નરુનાનો આનાત કરાવતો હતો. બિન્ન બિન્ન ખુરશીઓ,
મેઢાઓ, નુકર છત્રાવલન વિગેરે બરોબર વ્યવસ્થિત હતાં.
નકલ કે એક નુકર દેવક કેપર મોટા સ્વર્ણમય આગમાં પુરેલા તથા

શુભકાઓ તથા માળાઓ પહેલી હતી. છીજ ટેબલ ઉપર નવીન શુભકને પ્રથમ દિવસના દહાવા લેવાને માટે ઉચ્ચ જાતિના અત્તરની મિશ્રિત શુભાગજનની પીચકારીઓ મૂકવામાં આવી હતી. તેમજ અત્તરની શીશીઓ પણ રાખવામાં આવી હતી. ત્રીજા મનોદર ટેબલ ઉપર વિશાળ થાગમાં અનેક જાતિના તાજાં મેવાની બદામ, દ્રાચ, પચ્તાં, અંછર જેવી અનેક વાનીઓ હતી. ઘાથો પકવાતનો એક થાગ બરફી, જલેબી, ઘાસી, મુરદેણી, મગજ વિગેરે ઉત્તમ અને તાજી મીઠાઈઓથી ભરેલો મૂકવામાં આવ્યો હતો. પાંચમા થાગમાં પાન સોપારી, દાથો ચુનો, એલચી, લવીંગ, વરિયાળી, ચૂર્ણ, ધાણા વગેરે મુખવાસની ચીજો હતી. તે સર્વે હકીકત શુભતિ યશોમતિને સમજાવતી હતી.

શુભતિ યશોમતિની પ્રાણપ્રિય સખી અને મુગધજુના સંજાં-ધવાળી નામ પ્રમાણે જ શુભવાળી હતી. જો કે યશોમતિ જેવી તે ગર્ભશ્રીમંત નહોતી, છતાં સાધારણ રીતે તેનો પિતૃપક્ષ અને સ્વમુર પક્ષ ઠીક હતાં. તે યશોમતિથી લગભગ બે વર્ષે મોટી હતી. હુંક મુદતમાંજ પરણીને સાસરે ગયેલી હોવાથી દુનિયાના રંગ રાગના અનુભવવાળી હતી. તેનો પતિ પણ વિદ્વાન, ધર્મનિષ્ઠ અને શુભ-સંપન્ન હતો. બન્નેમાં ફેનેહ બીજના ચંદ્રની જેમ વધ્યે જતો હતો, હુંકમાં શુભતિને સ્વમુરપક્ષમાં વર અને ઘર બન્ને પોતાને અનુ-કૂળ હતાં.

ધર્મિમત્તને આવવાનો મુમય થવાથી શુભતિએ યશોમતિની રજા લીધી. " સખી ! જમુ ! હું જર્થશ હવે !" જો આ સર્વે ચી-જોનો ઉપલોગ તમને બન્નેને મુખ થાય તેમ તમારે મરજી મુજબ કરવાનો છે. " લોગની વસ્તુઓના થાગ તરફ આંખળી બતાવતી શુભતિ ગોલી અને તરતજ ત્યાંથી નીકળી સર્વેને મળી લેટીને પો-તાને ઘરે આવી.

એકલી પટેલી યશોમતિ આમ તેમ આંટા ફેરા ફરવા લાગી. દિવાનખાનામાં અનેક દીવાઓ પ્રકાશ આપી રહ્યા હતા. ક્ષણમાં તે પ્રકાશને જોતી, તે ક્ષણમાં બારી આગળ ઉભા ઉભા આંદનીનાં અમૃત ઝરતાં ફિરજોને નીરખતી. જરા ખડખડાટ થતાં ચમકતી.

“એ આવ્યા! એ શું બોલશે? એ શું વાત કરશે?” વિગેરે અનેક સંકટપ્રતેના ધડકતા હૈયામાં ઉત્પન્ન થતા હતા. વળી આરામચેર ઉપર પડીને પુસ્તક વાંચતાં પણ આજના સુવર્ણમય રણિયામણુ દિવસે તેમાં દિલ ક્યાંથી લાગે? અમથી અમથી ગુણાજળની પીચકારી ભરીને છોડવા લાગી. “આમ પીચકારી મારીને હું એમને ગભરાવી દઉંશ.” ‘પુષ્પનો દહો જોસથી લગાવીને માઈ જળ બતાવીશ.’ એમ બોલતી વળી પુષ્પના ગુચ્છ સાથે રમવા લાગી. વળી મારીએ ઉલી ઉલી ચંદ્રના કિરણો સાથે વાતો કરવા લાગી.

ધમ્મિલ પોતાના આપ્તમંડળમાંથી પરવારીને ઝટ પ્રિયાના મંદિરમાં આવ્યો. પ્રિયા શું કરે છે? તે જોવાને ઘણાજ ધીમા પગલે ઉપર આવ્યો તો પ્રિયાને ચાંદનીના ચળકાટમાં સુગંધ થયેલી જોઈ. આસને આસને તેની પછવાડે આવીને ઉભો રહ્યો; અને તેની આંખો તારી દીધી કે પ્રિયા અમકી-ધૂણી ઉઠી. જે સમયની અતિ આતુર તારી તે રાત્રી જોતી હતી; તેનું મંજળાચરણ શરૂ થતું હતું. જે કામદેવનું આક્રમણ કરવાને મોહનીમંત્રને જાગ કર્યા કરતી હતી, તે કામદેવ અન્યારે સાક્ષાત તેના પડખામાં હતો. એકાંત હતા. ભો-ભાવોગમની સર્વે સામગ્રી લાગત હતી. “તમે આવ્યા....હાશ”.... બોલતાં બોલતાં જાણે શ્રમિત થતાં હોય તેમ તેણીના ચરણ કંપવા લાગ્યા. ધમ્મિલે તેણીની આંખો ઉપરથી પોતાનો હાથ લઈને તેણી ને જુજડચયુગ્મમાં દગાવી દીધી.

શરદ્ગાત્રીમાં યશોભતિ શરમાળી પાણુ શરમ છોડાવનાર પછવાડે પડ્યો હોય, ત્યારે શરમ ક્યાં મુઠી ચાલી શકે વાડ? એ ધડકતું હૃદય એ કપતા ચરણ. એ ઉછળતું મન, એ શરમાળ આંખો સર્વે શાત થઈ ગયું. એ પરણ્યાની પોંડલી રાત્રિ અનેક પ્રકારની ભાવિષ્યવેદના વસ્તુની સેવના કરતા મુળમાં વ્યતીત થઈ ગઈ, ત્યાર-પછીની એવી કટલીક રાત્રિઓ તેમની મુળમાં પસાર થઈ ગઈ.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

પરિવર્તન.

“કોસ્તી ભાષ બધી, કોઈ કામ નહિ આના,
સમ્ય દહા દધ આખીર, કોઈ કામ નહિ આના.”

સમયની ગતિ વિચિત્ર છે. માણસનાં ભાગ્ય પણ જગતમાં તેવાંજ છે. આજે જે અમીર હોય છે તે કાલે કૂકીર થઈ રખડતા હોય છે, એક દિવસ સિંહાસન ઉપર આરૂઢ થઈ ગર્જના કરતા પુરૂષાને સમયને બળે લીખેનો ટુકટો પણ મળતો નથી. જગતની એ શબ્દમંજુર પણ અવિચળ સત્તાઓ પ્રાણીઓની ઉપર એવી તો ચાલી રહી છે કે તેની આગળ પ્રાણી લાચાર લાચાર થઈ જાય છે. વામુદેવ, બળદેવ અને ચક્રી જેવા સમર્થ પુરૂષો પણ વિધિની એ અચળ સત્તાને મહાત્ત કરવાને શક્તિવાન નથી. પરિવર્તન એ જગતનો ગુણ છે. કાળે કરીને કાંઈને કાંઈ નવીન બન્યાંજ કરે છે. જેથી આજે હોય છે તેનાથી આવતી કાલે જગતમાં ભુદું જ દેખાય છે. ભાવીના એ અગમ્ય ભેદો માનવીની અદ્યપ શક્તિથી કળી શકાય કે ?

ધર્મિભક્તકુમાર અને યશોભતિનાં લગ્ન થયાંને ઠેકલાક દિવસો પસાર થઈ ગયા. અનુક્રમે ધર્મિભક્તનું ચિત્ત ધર્મમાર્ગ તરફ વળવાથી સંસારની મોજમગ્નથી તે વિરક્ત થઈ ગયો. યશોભતિને—એક વખતની પોતાની પ્રાણાધિક પ્રિયાને પણ તે હવે ભૂલી ગયો. પ્રતિદિવસ સામાયિક પ્રતિક્રમણ વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં રક્ત રહે ને શ્રદ્ધાચર્યજન પાળવામાં ધણો જ સાવધ રહે, તેમજ પોતાની પ્રિયાના પરિચયથી પણ હંમેશ અજાણો રહે. વળી પોતાનાથી ઉચ્ચ ગુણાધિક સાધર્મી બંધુઓ જે હંમેશ પાપધ, પ્રતિક્રમણ, તપ, જપ કરનાર એમના સહવાસમાં રહે અને સંસારના દરેક પાપમય વ્યાપારકાર્યથી પોતે દૂર ને દૂર રહે. પાપથી ઈરીને ધંધામાં પણ ધ્યાન આપતાં હું એવો ધર્મરસિક ધર્મિભલ ધર્મકાર્યમાં જ અધિકપણે ધ્યાન આપવા લાગ્યો.

પોતાના પતિનું ચિત્ત અદ્ય સમયમાં ધર્મમાર્ગ તરફ વળેલું અને પતિએ પોતાને તજેલી જોઇ યથોમતિનું ચિત્ત હુમેશાં ઉદ્ધાસ રહેવા લાગ્યું. તે પતિને લોભાવવાની ખાતર અનેક પ્રકારના રંગરાગ અને વસ્ત્રાભૂષણથી અલંકૃત થઈને હાવભાવ કરવા લાગી. પણ તેને ક્યાં ખબર હતી કે તેનો પતિ તો વૈરાગ્યના માર્ગ તરફ ઢળેલો હતો. તેનો માયાભરેલો પ્રપંચ સર્વે વ્યર્થ હતો. આથી તે નિરાશ થઈ ગઈ, અને પોતાના વિપરીત ભાગ્યની નિંદા કરતી એ સતી વિધિની અચળ ચત્તાને વશ થઈને રહી પડતી. જે એક દિવસ પતિ ઉપર પોતાની અવિચળ સત્તા ચલાવીને તેના હિલનું સામ્રાજ્ય લોગવતી હતી તે આજે એ વિરક્ત પતિની નજરમાં પાપના પુંજ સમ, મળમૂલથી ભરેલી અને દુર્ગતિમાં લઈ જવાને દત્તી સમાન લાગતી હતી. આજસુધી જે ધર્મિન્નનું ચિત્ત પ્રિયામાં પ્રતિગદ્ધ થયું હતું તે હવેથી પ્રભુમાં અનંત શક્તિવાન પરમાત્માની અનંતશક્તિમાં—શુક્તિના સુખમાં નમ્ર થઈ જવું હતું; તેથીજ યથોમતિનાં મૂલ્ય આજે ઘટી ગયાં હતાં.

ત્યારે પોતાના સાધર્મીજંધુઓથી તે એકલો પડતો ત્યારે પોતાના એકાંત ખંડમાં ધાર્મિક પુસ્તકો વાંચી મનની ધારાને ધર્મના રસ્તા પર ચિત્ત કરતો હતો, અથવા તો પ્રભુના ધ્યાનમાં એકાગ્ર ચિત્તવાળો થઈને તેની સાથે તદ્દપ જની જતો હતો. સાક્ષાત્ વૈરાગ્ય રહીને પ્રતિમા સ્વરૂપ એ ધર્મિન્ન ધર્મમાં એક ચિત્તવાળો થઈને હવે માંસાદિક પ્રસંગો ભૂલી ગયો હતો.

એક દિવસ યથોમતિ પોતાનું આત્મગણ એકલું કરીને ધર્મિન્ન પોતાના એકાંત ખંડમાં શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરી રહ્યો હતો. અધ્યાત્મ જ્ઞાનને અભ્યાસ કરી રહ્યો હતો ત્યાં આવીને ઉભી રહી. કેટલીકવારે ત્યારે ધર્મિન્નની નજર તેનાપર પડી, ત્યારે શાંતભાવથી તેણે નિમજ્જનવદા માંડ્યું. “યથોમતિ ! તું આજે અહીંયા કેમ આવી ?”

“હું અહીંયા આવવા જેટલો પાપ મને લઈ નથી. નાથ ! હું આજની રાત્રી સુતે રાત્રિ દિવસ આપના નાડવાસનાજ રહેનારી છું. એ હું આપ નથી જાણતો ?” યથોમતિએ કહ્યું.

“જાણતો કે. અત્યારે હું આત્મનિરૂત્તરની પ્રવૃત્તિમાં છું. આ

નમાં છું. હાલમાં તો તું જા. કુરસદે હું તારી વાતો સોંભજીશ. ”
ધમ્મિલે સ્વસ્થ દૃષ્ટિએ કહ્યું.

“ ક્યાં જાઉં ? સ્વામિન! તમને છોડીને ક્યાં જાઉં ? આપ
ખબુ મારી સાથે ચાલો. ચાલો ઉપવનમાં આપણે જાગકીડા કરીએ !
અને માનવજનના મોંઘા દહાવા લઇએ. ”

“ જાગકીડા ! એ તો એકંદ્રિય જીવોને પીડા; પુણ્યવંત મા-
ણસને એમ કરવું શું ઉચિત છે કે ? નાહક એ અપકાયના જીવોની
વિરાધના આપણે શામાટે કરવી ભેદજાણે વાડ ? ”

“ હીક ! તો ચાલો ત્યારે ઉભાણી કરીએ. સારાં સારાં લોજન
આપણે સાથે ભેટીને આજ તો ઘણા દિવસે આરોગીએ. દિલની
આગ શાંત કરીએ. ” યથોમતિએ કહ્યું.

“ ઉભાણી કરી, ખાવું, પીવું એ કાંઈ જિનેશ્વર ભગવંતનો
ધર્મ નથી. ભગવંતે તો આંખિલ, ઉપવાસ પ્રમુખ તપ કરીને અણા-
હારી પદ પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપદેશ કરેલો છે. ”

“ હીક ત્યારે ઉત્તમ ધૃત, શાક, પકવાત વગેરે લોજનનો શાળ
અહીંયાં લાવું ! આપણે સાથે ભેટીને હેનપ્રેમથી આરોગીએ. ”

“ એવાં ધૃત, શાક વગેરે મેં નિયમમાં પાર્યાં નથી, માટે
તું તારે એકલીજ તને હીક લાગે તેમ કર, મને તેમાંનું કશું
ખપશે નહીં. ”

“ એમ..... આ કનકાવળી, રત્નાવળી, નવસેરો હાર આપણા
સંહારમાં છે તે આજે તો મને પહેરાવીને ગણાબર શણગાર
સજવો ત્યારે ! ”

“ સંસારમાં એ બધું મોહનું પ્રાણજ્ય છે. એવા હારો પહેર-
વાથી શું ? એના કરતાં તો સૂત્રની માળા લ્યો, અને નવકાર ગણો,
જેથી અનેક ભવાંતરમાં બાંધેલું આત્માનું દુષ્કર્મ સર્વે દ્વર ટળે અને
તમારું મનાવાંચિત કળે. ”

પોતે જે જે સીજની માગણી કરે, પતિનો જવાબ એથી ઉત્ત-
રોજ મળે, જેથી આશાના હિટાળે શ્રુતી સ્મૃતી યથોમતિ ફેટલું

સહન કરે ? સમાના કુટુમ્બ નાના હુલ્લ જોડવા રહી પડ્યું. સ્વર્ગમાંથી સ્વર્ગમાંથી સ્વર્ગની પાસે વળેલા ગાળી. પમિના મરણમાં હતી પડી. તેના મનને મરણ પડી રહતી રહતી વિનંતિ કરવા લાગી. “હા ! સ્વામિન ! આપ વેરાગી થઈ જાં મારો ન્યાય કરશો ? આ નિરપરાધી સ્વર્ગમાંને કેને આધારે મરશો ?”

“પ્રભુને-અનંતશક્તિવાન પરમાત્માને આધારે ! જે તારા મને મારા સરખા અનેક ભક્તોના સિકારનાર છે-સર્વ શક્તિમાન છે.”

“એ પ્રભુનો આધાર તો વૃક્ષપાખામાં-સાધુપાખામાં કામ લાગે, જગતમાં તો સ્ત્રીનો સાંભા આધાર પવિત્રો છે.”

“નહી, એમ કહે છે આખરે તો તને મને ને સારી આત્મના હૃદયને સાંભા આધાર એક પરમાત્માનોજ છે. ભક્તોને સંસારથી પાર ઉતારવાનો પરવાનો તો ખુદ એનો પોતાનો છે.”

“સ્ત્રીને પતિ એજ પરમાત્મા વિધ છે. સાસ્ત્રો પણ કહે છે કે પત્નીને પતિ એકજ પ્રભુ છે. હા ! પ્રભુ ! પ્રભુ ! મારો હાથ ઝાલો ! મને ના તલો ! ના તલો !”

“શ્રી એ તો મોહમાયાનું કથાન છે. ધર્મના સરિયામ માર્ગમાં અંતરાય કરનારી છે. હું એક ત્યાગી વેરાગી, કહે તને શું કહે ? તને કેવી રીતે સ્વીકારું ?”

“અરે ! મારો સ્વીકાર કરીને ગૃહસ્થપણે તમે ભગવંતે કહેલા શ્રાવકધર્મનું આરાધન કરશો તો હું તમને અંતરાય નહીં કહે ! નાથ ! જરા મારી સામે નજર કરો ! આ આશાભરેલા મારા યૌવન ઉપર જરી દયા કરો ! શા માટે દેવસમા એ અણમોલ લોગોને તલો છો ?”

“લોગો એ તો રોગોને કરનારા છે. વિષયો એ વિષકૃપવૃક્ષ ને વધારનારા છે, દુર્ગતિને આપનારા છે. એવા વિષયોને તજી વીતરાગ એવા પ્રભુને ભજ અને તારા આત્માનું કથ્યાણ કર.”

“હા ! હતાશ ! મારું ધ્યેય ભુદું છે. પતિનું ધ્યેય ભુદું છે. આ દુઃખિયાનું જગતમાં કેણું છે ?” એમ બોલતી યશોમતિ આખરે

દૃઢ્ય ભન્ન થવાથી મૂર્ચ્છિત થઇ ગઇ. અને આસ્તેથી એક ચીસ નીખાઇ ગઇ. ધમ્મિલ તો બેળાકળો થઇ ગયો. સુમતિ પ્રમુખ તેની સખીઓ અચાનક આવેલી જે બહાર ઉભી ઉભી આ સંવાદ સાંભળતી હતી તે અંદર ધસી આવી. સુમતિએ યશોમતિના મસ્તકને પોતાના જોશમાં લઇને પવન નાખવા માંડ્યો, બીજી સખી જાગ દાવીને તેના મુખ ઉપર નામવા લાગી; તથા બીજા પલ્લ મૂર્ચ્છાના ઉપચાર કરવા શરૂ કર્યા. ધમ્મિલને નિરાંત વળવાથી તે ત્યાંથી ઉઠીને બીજા ખંડમાં ચાલ્યો ગયો.

અદ્ય સમયમાં યશોમતિની મૂર્ચ્છા વગી અને તેણીએ પોતાની આંખો ઉઘાડીને જોયું; તો પોતે એક મોટા વિગ્રાજ છત્રપલંગ ઉપર પડેલી હતી. સુમતિ તથા બીજી બે ચાર સખીઓ તેની બન્ને બાજુએ બેસીને શાંતિના ઉપચાર કર્યા કરતી હતી. તેણે સુમતિ સામે જોયું; બીજી સખીઓ તરફ જોયું અને એક નિઃશ્વાસ મૂક્યો, પાછી આંખો મીચી દીધી—અંધ કરી દીધી.

“સખી ! તારે અને પતિને કેમ છે ? બરાબર બન્ને વચ્ચે પ્રેમ છે કે એની કાંઈ ભુદીજ નેમ છે ? ” સુમતિએ યશોમતિને ભાનમાં આવેલી ભાળીને પૂછ્યું.

“સુમતિ ! એ વારી ગયેલા ચાર દિનના ચટકા પાછા પોર અંધારી રાત છે, પાર્વતીને શંકરની નેમ છે.”

“એટલે ? ” સુમતિએ વિશેષ ખુલાસો બાજુવાને ફરીને પૂછ્યું.

“એટલે એ કે પાર્વતી ભાવનાં ભોજન માગે તો શિવ આદરનાં દુગ મગાવે, સભોગની પ્રાર્થના કરે તો એક પગે ધ્યાન ધરવામાં લીન થઇ બલ્ય, આબૂપલ્લ, અલંકાર પહેરાવવાની ઈચ્છા કરે તો પોતાના શરીર ઉપર લટકતા બે ચાર સર્પ બતાવે—આપે. અત્તર ફુલેલથી પાર્વતીજ વિલેપન કરવા ચાહે તો પોતાની પાસે મહેડી ભરમ આપે. મોટા મદિર માગે, તો પોતાની નિવાસભૂમિ સમગ્રાન બતાવે. આવા પતિથી લગ્નની એ અનાથ દુઃખિની પાર્વતી કુવે પડીને પલ્લ પોતાનું દુઃખ સમાવી શકતી નથી.” યશોમતિએ નિરાશ થતાં કહ્યું.

અર્થ ? આટલું બધું વિપરીત થઈ ગયું. તારો ઘણી ક્યારનો આંત્રી વિરક્ત થઈ ગયો. ” સુમતિએ આશ્ચર્ય દર્શાવ્યું.

ગંભીરીતે કંટકીક વાર સુધી એ સંબંધી વાતોચિતો કરીને યથોમતિ સંપૂર્ણ સાવધ થયા પછી સુમતિ પ્રમુખ સખીઓ તેની રૂત લાઈને ઘરે જવાને નીકળી. સુમતિએ ઘરે જતાં પહેલાં ધમ્મિકની માતાને—સુભદ્રા શેઠાણીને સર્વ હકીકતથી માહિતગાર કરીને સખીઓ સાથે તે પોતાને ઘર ગઇ.

પ્રકરણ ૧૨ મું

માતાપિતા.

“ સાંભળો છો ને, આપણા ધમ્મિકની ગામમાં લોકો વાતો કરે છે તે ? ” એક દિવસ સુભદ્રા શેઠાણી સાંજના જમી પરવારીને નિરાંતે શેઠની પાસે બેસી હતી ત્યારે તેમણે વાર્તાની શરૂઆત કરી.

“ કેમ શું કંઈ વળી ? બ્રાહ્મણમાં કાંઈ કહેવાપણું આવેલ છે કે હા ? ” શેઠાણીની વાત સાંભળીને સુરેન્દ્રદત્ત શેઠ ચમક્યા અને શેઠાણીને પૂછ્યું.

“ કહેવાપણું શું ? શેઠાણી તો કોની હાંસી કરે છે. સંસારના આચારવિચારમાં જરાપ સમજતો નથી. નીતિવ્યવહાર પણ બાજુતો નથી. આચારથી વેળાની ઘડને વટાવે પણ તરૂને બેઠો છે ને રાત દિવસ કંઈકી આવી નીચોમતિ મનમાં ને મનમાં મુંઝાયા કરે છે. ”

“ એ હું જાણું છું મા. ” આચારથી વૈરાગ્ય થવાને તેને શું કરવું જોઈએ ? રાત્રીના સમયે તેની ગામમાં રમતો બાણીને આપારમાં રાત્રીને હું જોઈતો જાઉં. કેમકે તેમણે પરણ્યો છે તો બહેન એ સંસારના આચારથી વૈરાગ્ય થવાને શું કરવું જોઈએ ?

“ એ હું જાણું છું મા. ” આચારથી વૈરાગ્ય થવાને તેને શું કરવું જોઈએ ? રાત્રીના સમયે તેની ગામમાં રમતો બાણીને આપારમાં રાત્રીને હું જોઈતો જાઉં. કેમકે તેમણે પરણ્યો છે તો બહેન એ સંસારના આચારથી વૈરાગ્ય થવાને શું કરવું જોઈએ ?

રક્ત રહે છે. વૈરાગ્યના રંગમાંજ રંગાયેલો રહે છે. મને લાય લાગે છે કે એ છોકરો નહીં સાધુ થઈ જશે, સમજ્યા ? ”

“ તું તો છોકરાનાં બહુ વખાણ કરતી હતી, શેજ ઉડીને તેના ગુણ ગાયા કરતી હતી ને આજે આમ કેમ વાડ ? ”

“ એ વખાણી ખીચડીજ આજે દાંતે વગગી છે. આવા મોટા ઘરનો ભાર પુત્ર વગર કોણ ઉપાડશે ? એથી પુત્ર નહોતો ત્યારે પણ દુઃખ થતું હતું. આજે છતે પુત્ર પણ મને શાંતિ નથી. ” શેકાણીએ ધમ્મિક માટે બગાષો કરવા માંડ્યો. “ જલદી એનો ઉપાય કરે, નહિ તો એ છોકરો ઘરમાં રહેવો પણ મુશ્કેલ છે. ”

“ ડીક છે, તેનો ઉપાય પણ કરવામાં આવશે. ” શેક જોડ્યા.

“ મારો તો વિચાર એવો છે કે એને ભુગારીઓના ટોળા ભેગો રાખવો, જેથી એનો વૈરાગ્ય બધો જતો રહેશે, અને સંસારમાં ફસાશે. ” શેકાણીએ પુત્રને ઠેકાણે લાવવાનો રસ્તો બતાવ્યો.

“ સાતે વ્યસનમાં દુતવ્યસન એ મોટામાં મોટું પાપ છે. ગુણી પુરૂષોના ગુણનો ઘાત કરનાર છે. માંસના પ્રસંગી મનુષ્યમાં દયા હોતી નથી, મદ્યપાની પુરૂષના યશ્નનો નાશ થાય છે. વેશ્યાની સોળતે કુળનો ને લક્ષ્મીનો ઘય થાય છે, અને હિંસા-શિકારથી ધર્મનો નાશ થાય છે. ચોરી કરનારને મરણનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે ને પરદાશ એ સર્વનાશની નિશાની છે. ભુગટીઓની સોળતે ધનનો નાશ પ્રત્યક્ષ છે, દરેક વ્યસનો એક ખીજથી અધિક અધિક નાશ કરનારા છે. એ તો ઓલામાંથી નીકળીને સુલામાં પડવા સમાન છે. ભુગારના પ્રસંગે મહામતી નગરાય દમયંતીને તથા રાજ્યસાહબીને પણ હારી ગયા. મહાસભર્ય પાંડવો રાજ્ય તો હારી ગયા પણ દ્રૌપદીને પણ પણ્મા મૂકીને હારી ગયા ને રાજ્ય તથા વનવાસી થયા, માટે ઉચ્ચ અને સમગ્ર જનોને નીચ ભુગટિયાની સંગત કરવી એ અઘટિત છે. ” શેકે પાનાના વિચારનો વિરોધ દર્શાવ્યો.

“ પણ છોકરાને એવી હલકી સોળત વગર મુધારવો મુશ્કેલ છે, ત્યારે તેનું ચિત્ત ઠેકાણે કેવી રીતે આવશે ? તે મુધરશે

એટલે આપણે ત્યાંથી તેને જોઈ લેશું—હલકી પ્રવૃત્તિમાંથી અટકાવશું.” શેઠાણીએ અભિપ્રાય આપ્યો.

“ એ બધી વાતો છે પણ કાંઈ બની શકે નહિ ઉચ્ચ પણ નીચની સંગતથી નીચ થાય છે. તેનો નાશ થાય છે. સાંભળ, પૂર્વ હંસને કાગડાની સોળત થઈ. એક દિવસ હંસ અને કાગડો એક મોટા વટવૃક્ષની ડાળ ઉપર બેઠા હતા, ત્યાં કાગડો વિદ્યા મૂકીને ઉડી ગયો. એ વિદ્યા નીચે બેઠેલા રાજા ઉપર પડવાથી રાજાએ ઉચે નજર કરી તો સદેહ કાગડો દેખ્યો. તરતજ રાજાએ :પેલા સદેહ કાગડા ઉપર બાણનું અનુસંધાન કર્યું. એટલે આ સદેહ કાગડો તરફડતો નીચે પડ્યો; રાજાએ પોતાના પરિવારને કહ્યું “ જોયો આ સદેહ કાગડો ? ”

રાજાનાં વચન સાંભળીને તરફડતો હંસ બોલ્યો—

“ નાહં કાકો મહારાજ ! હંસોઽહં વિમલે જલે !

નીચસંગપ્રસંગેન, મૃત્યુરેવ ન સંશયઃ ” ॥ ૧ ॥

“ હે રાજા ! હું કાગડો નથી પણ નિર્મળ જળ ઉપર નિવાસ કરનાર હંસ છું, પરંતુ નીચની સોળત કરવાથી આખરે હું આ સ્થિતિને પ્રાપ્ત થયો. ” એમ બોલતો હંસ મરણ પામ્યો. શેઠ દાંતાપૂર્વક શેઠાણીને સમજાવ્યું.

“ એ બધી વાત તમારી સાચી, પણ છોકરાને સુધારવાને ત્યાં નહિ તો વેશ્યાને ઘેર મૂકવો પડશે, પણ કાંઈક તો તમારે કરવું જ પડશે. ” શેઠાણીએ સ્વીકૃતિ આપી.

“ એ હલકી સોળતમાં તું પુત્રને જોઈ બેસીશ; એટલું નહિ પણ આ આપણી ધનસંપત્તિ પણ જોવાનો સમય આવશે. સમજ, જો સાંભળ. એક દિવસ કોઈ નગરનો રાજા અશ્વારૂઢ થઈને નગર બહાર ફરવા ગયો હતો. ત્યાં વક્રગતિથી અશ્વ રાજાને અટવીમાં લઈ ગયો. ભયંકર જંગલમાં લીલની પાલી નજીક તરૂની શીતળ છાયામાં રાજા ઉભો રહી વિશ્રાંતિ લેવા લાગ્યો. તેવામાં ત્યાં વૃક્ષની ડાળે એક પાંજરું હતું, તેમાંથી પોપટ ઉચ્ચ સ્વરે બોલવા લાગ્યો—‘ અરે લીલો !

દોડો ! દોડો ! આ રાજા આબૂપણે સહિત ઉભો છે, તેને પકડો, હું ઈ ઈએ અને લક્ષ્મી લેગા થાએ.' વારંવાર એમ બોલવાથી ભય પામેલો રાજા એકલો હોવાથી નાહો; અને તાપસોના આશ્રમમાં જઈને ભરાણો. ત્યાં કુશપતિના ઘરની નજીક પાંચરામાં રહેલો પોપટ બોલ્યો- 'અરે તપસ્વીઓ ! ઉઠો, આપણા પુણ્યવશે ભૂલા પડેલા રાજા આપણા અંગણે આવ્યા છે, તેમની આગતાવગતા કરે. અવશર ઉચિત તેમની ભક્તિ કરે.' જેથી તપસ્વીઓએ આવીને ગળની બાંધી ભક્તિ કરી. એટલામાં રાજાનું સૈન્ય રાજાને શોધતું ત્યાં આવી પહોંચ્યું. રાજાએ તાપસપતિ-કુશપતિને મુખ-શાતા પૂછીને કહ્યું કે " બીજાની પક્ષીમાંનો પોપટ અને આ પોપટ એમાં કેટલોય આભ જનીન જોડેલો દેર છે ? બંનેની રીતમાતમાં ધળોજ તફાવત છે. "

" રાજા ! વનના એક વિશાળ તરૂંવર ઉપર એક દ્વીરયુગલ માળો બાંધીને તેમાં રહેતું હતું. તેમના અંગથી ઉત્પન્ન થયેલા અંબે બે બાંધવ હતા. માતાપિતાની સાથે એક દિવસ સરોવરની પાળે અંબે રમતા હતા, એવામાં પાણી પારથી એ આવીને અંબને બંનેને પકડ્યા. એકને બીજાની પક્ષિમાં બેસ્યો, તે ત્યાં ચારાની સંગતિથી ખરાબ આચાર વિચાર શીખ્યો. અને અહીં બેસ્યો, જેથી સાધુપુર-પાણી સંગતથી દુઃ વિનયદિક શીખ્યો. હે રાજા ! દુર્ગત પાત્ર સજ્જનની પાસે રહેવાથી સજ્જન થાય છે. મલયાચરના ચંદ્રવાસથી હાંબ પજુ અંદનપણાને પામે છે. " પોપટે પાંચરામાંથી રાજાને વચ્ચમાં ખુલાસો કર્યો.

એ વાત સાંભળી રાજા 'સંગત તેથી અંદર નો વિચાર કરેલા પોતાના સૈન્યસહિત નગરમાં ચાલ્યો ગયો. આટે એવી ભુગટિયાની અને વેરપાની સંજોગમાં હાહારને મૂકવાનો વિચાર તું હોયી દે એ નીચ સંજોગે કોઈ ખાટપુ નથી અને આપણે ખાટવાનું પણ નથી. " રોકે એ રીતે શેઠાણીને નમણવી, ને નમય થઈ જવાથી પેટી ઉપર ચાલ્યા ગયા.

શેઠાણી એકલા એકલા વિચારમાં પડ્યા કે “નકી પુત્રને એના બાપે જ બગાડ્યો છે. વળી દુનિયાં તો ગમે તેમ જોલે, પણ તે કદિ જીતાવાની નથી. માટે આપણે તો તેને સાડુ બનતો ઉપાય કરવો જોઈએ.” એમ વિચારીને માતાએ જુગારી લોકોના ટોળામાં પુત્રને અકલ હાંશિયારી આવવાને ઉલટ ધરીને મૂક્યો.

જુગારીઓની સોબતની ધમ્મિલને તાત્કાલિક અંસર થઈ. તેણે પોસહ પડિકકમણાં વિસારી દીધાં, ભણવા ગણવાનું મૂકી દીધું, વૈરાગ્યરંગ બધો ઝાંખો પડી ગયો, એટલું જ નહીં પણ સંસારનો પાશ એને તીવ્રપણે લાગ્યો. જુગારી સાથે રોજ ખેલવું, હસવું, રમવું, કામકીડા કરવી એજ તેનો રોજનો વ્યવસાય થયો. દુનિયાના અનેક રંગરાગમાં એ ધર્મી ધમ્મિલ આસક્ત થઈ ગયો. કોઈદિવસ વનકીડા કરે, તો કોઈદિવસ જળકીડા કરે, જુગાર ખેલે વળી વેશ્યાને ઘેર ગીતગાન સાંભળવામાં પણ મશગુલ રહે. એમ કરતાં કરતાં એક દિવસ તે નગરમાં વસંતસેના નામની પ્રસિદ્ધ ધનવાન વેશ્યા રહેતી હતી, તેની પુત્રી ચોસહ કળાનિધાન, રૂપશુભી બાણ વસંતતિલકા નામે હતી. નાટ્યકળામાં ને સંગીતકળામાં તેની નિપુણતા અપ્રતિમ હતી. ચંદ્રવદની, મૃગનયની, કુંલસ્તની, આદિ અનેક અલંકારિક વિશેષણોને તે વસંતતિલકા યોગ્ય હતી, નવીન યૌવનના આમંત્રણને વધામણાં આપી રહી હતી.

એક દિવસ ધમ્મિલકુમાર મિત્રોની સાથે વસંતતિલકાના મંદિરે ગયો. વસંતતિલકાએ કામદેવના અનુજ્ઞાં સમાન ધમ્મિલને આદરમાન આપ્યું; અને તેનો હાથ ઝાલીને ચિત્રશાળા જોવાને લઈ ગઈ. કામના ભાવને ઉત્પન્ન કરનારાં અનેક ચિત્રો જોઈને તેમજ વસંતતિલકાના મનમોહક વિનયવંત વચ્ચનો સાંભળીને ધમ્મિલ લોભાણો. મૃગનયનીની આંખના કટાક્ષબાણોથી વીધાણો. કમળમાં જેમ ભોગી ભ્રમર લપટાય તેમ વસંતતિલકા સાથે તે મોહમાં પડ્યો અને તેને મંદિરે રહીને પાંચ પ્રકારના વિષયમુખ પ્રતિદિવસ ભોગવવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

વેશ્યાને ધેર.

એક નવમુંદર યુવની પોતાના આલિશાન મકાનની અગ્નિનય ચિત્રોથી રમણીય ચિત્રશાળામાં નવા નવાં ચિત્રોને જોતી મનને આનંદ પમાડી રહી હતી. ચિત્રો જોતાં જોતાં એક મોટા આરિસા પાસે આવીને તે મુંદરી ઉભી રહી, આરિસામાં પોતાનું ધોવન નિહાળ્યું. એને પોતાનું બાળધોવન અફબૂત લાગ્યું. અત્યારે કદાચ તેણીના મુંદર શરીર ઉપર કદાચ એજ વસ્ત્ર જણાતાં હતાં, મસ્તકના સ્પર્ધની ફણા સરખા શ્યામ કેશો કટીથી પળ નીચા રહ્યા છતાં મંદ મંદ પવનની લહેરાથી આમતેમ ઉડતા બાંધનમાંથી મુક્ત થયાનો આનંદ વ્યક્ત કરી રહ્યા હતા. અદાર વર્ષનું નવીન નવોદાનું તારવ્ય ખીલેલી શુભાળની કળીની માફક ખીલ્લી રહ્યું હતું. બચિત જોનારને તે પ્રથમ નજરે આકર્ષક થાય તેવું મુરમ્મ હતું. “નગરના અનેક યુવાનો આ યૌવનનો ઉપલોગ કરવાને અનેક પ્રકારની લાલચોથી લલચાવવા મારી પાછળ ગાંઠા યઇ ગયા છે તે બચિત થોડ્ય છે. આ રૂપમાંજ તેઓ અંધ બન્યા છે; પણ કમનશીળ બિચારા ! આ મધુર અંપાકળીની મીઠાશ તો લાઅશાળી ધમ્મિલ-કુમારજ આખી રહ્યો છે. મનુષ્ય ભવનાં ઉત્તમ શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ એ પાંચ પ્રકારનાં સુખો તે ભોગવી રહ્યો છે. આજે સુકૃતનાં કદાચ તો એજ ભેગવી રહ્યો છે. અહો ! પુરૂષ છતાં સ્વરૂપમાં દેવો મારી પણ સ્પર્ધા કરી રહ્યો છે. મારા લાઅયથોગેજ એ મને મળી ગયો છે. હા ! ધમ્મિલ ! ધમ્મિલ ! તારામાં મારી પ્રીતિ કેવી દૃઢમાં પાણીની માફક, તલમાં તેલની માફક, પુષ્પમાં મુગંધની માફક એકતાર યઇ ગઇ છે; તેથીજ હું એક વેશ્યાની પુત્રી છતાં તારી અર્ધાંગના-પ્રાણપ્રિયા થઇને તારી દાસી બની છું. રખેને તારા જેવું અણુમોલ રત્ન મારા હાથમાંથી-લાઅમાંથી જતું રહે ?” તે નવોદા બાળા વસંતકુમારી આરિસામાં પોતાનું સ્વરૂપ નિહાળતી અને ધમ્મિલ સંબંધી ઉઠગાર દાઢતી વિચારના તોફાનમાં ચડી હતી.

ત્યાં આયનામાં તરતજ એક બીજું સ્વરૂપ પ્રતિગિંગિત થયું અને તે સુંદરી શરમાણી-ગભરાણી. ક્રૂર શરીર ઉપર ચણીઓ અને કળલે એ જેજ વસ્ત્રો હોવાથી તે એક ખુણામાં છુપાઈ જવાને દોડી; અને આવનારી નવીન વ્યક્તિ પોતાને દેખે નહિ તેમ અંધારે ખુણામાં જઈને ઉભી રહી.

આવનાર વ્યક્તિ તે વસંતનો પ્રાણપ્રિય આશક ધમ્મિકજ હતો. ચિત્રશાળાનાં સુંદર કમરામાં ધમ્મિક ક્યારનોય ઉભો રહીને વસંતના વિચારો-હાવભાવો ગુપચુપ જોઈ રહ્યો હતો. એ ઉગતા નવીન સૌંદર્યની આકર્ષતાના આઘાતમાંથી ધમ્મિક પોતાના ચિત્તને વશ રાખી શક્યો નહી અને જ્યારે હૃદય લેદાયું-વિલ્વળ થયું, પ્રિયા-માશુકને લેટવાને ટળવળી રહ્યું, એટલે તરતજ તે પછવાડે આવ્યો અને આયનામાં તેનું પ્રતિગિંગ પડયું કે વસંત શરમાણી, ખુણામાં ભરાઈ ગઈ. તેણી તો પોતાનો ઘચાવ કરવાને ધમ્મિકની નજરથી દૂર થઈ ગઈ, પણ વસંતની એ નાશભાગ તો ધમ્મિકના હિત-સુખને માટે થઈ. ધમ્મિક પણ પછવાડે પછવાડે ખુણામાં આવ્યો અને આસ્તેથી તેને હૃદય સાથે આંખીને જોડ્યો. “ખુણામાં એ કેાણ ચોર ભરાયો છે ?”

“ખુણામાં ભરાઈ ગઈ તોપણ તમે તો મને પકડી પાડી.” ધમ્મિકના આલિંગનરૂપ બંધનમાં પડેલી કોયલ સમા મધુર સ્વરે એ મધુરી કોકિલા ટહુકી.

“ઠીક થયું, તું ખુણામાં-અંધારામાં ભરાઈ ગઈ તે !” ધમ્મિકે કહ્યું.

“કેમ વાર ?” પોતાની કેળના ગર્ભસમી એ નાનુક ભૂજ-લતાઓ ધમ્મિકને ગળે વીંટાળતી એ મધુરી વસંત બોલી.

“આશુક માશુકની છાની રમતો તો અંધારામાંજ રમાયને !” ગાલે ચુંબન કરતાં અને જોલતાં ધમ્મિક હસ્યો, તે સાથે વસંત પણ હસી પડી.

‘વાહરે તમારી છાની રમતો ! પારકા ઘરમાં ભરાઈને આવી જ ચોરીઓ કરતાં શીખ્યા કે ? શાહુકાર તો બહુ મજાના છે !’

એ શબ્દો મીઠાશઘી ભરપૂર હતા. અંદર એકલો પ્રેમરસ ઉભરાઇ જતો હતો. બોલનાર અને સાંભળનાર બન્ને એક બીજામાં ક્ષધમાં સાકરની માફક મગી ગયાં હતાં, રોનેડ-પ્રેમની અપૂર્વ રમત રમી રહ્યાં હતાં. પ્રણય સમયના હાવભાવલયાં એ પ્રાણધારીના આશક ઉપરની કુરબાનીના શબ્દો હતાં.

“ મલના નહિ તો ગમે તેવા પણ અમારી પ્રાણધારીના તો અમે માનીતા છીએ, સમજીને ! મનમોહિની ! ” ધમ્મિલે પોતાની બૂજલતામાં દૃઢ રીતે તેને રાખતાં કહ્યું.

“ એ વગી તમારી પ્રાણધારી કોણ છે ? યશોમતિ કે બીજી કોણ ? ” રમણીએ ધમ્મિલની બૂજલતામાં દૃઢ બંધાતાં અને આંખો સાથે આંખો મેળવીને પ્રેમભર્યો નિઃશ્વાસ નાંખતા કહ્યું.

“ ઓય ! ઓય ! તમે તો આમને આમ દળાવીને મારી દેશો મને ! ચાલોને હિંટોળા ઉપર ! જરા વાતો કરીએ ! હું તો ઉભી રહી રહીને થાકી ગઇ વ્હાલા ! ” વસંતકુમારી બોલી.

“ મારી નાશુકે જીભાગની કાળી શું કરમાઈ ગઈ ? ચાલ ત્યારે હિંટોળે જુલોએ. ” ધમ્મિલે કહ્યું.

કુમાર વસંતકુમારીને ઉઘડીને ચુંબનોથી તેને ગાંઠે મહોર-છાપ મારતો હિંટોળે આવીને બેઠો અને પ્યારીને ખોળામાં બેસાડી દુલરાવી માનવજીવનનાં અણુમોલ વ્હાવા લેવા લાગ્યો. “ વ્હાલી ! જેમ મારી પ્રાણધારી ! જેનો હું મનગમતો મેમાન છું. ” વાતો કરતાં કરતાં હિંટોળો પણ જાણે ખુશીથી નૃત્ય કરતો હોય તમ નાચવા લાગ્યો.

“ ના, કોણ એ તમારી માનીતી ? ” માશુકે આશકના શરીરે આલિંગન દેતી બોલી. એ વખતે હાવભાવો-વિલાસો-નયનોના દંસારા પોતપોતાનું કામ કરી રહ્યા હતા, આશક માશુકને દિનદશાનું જ્ઞાન ન હતું. જોને દૃઢપણે એક બીજામાં મગી જવાને તલ્લમી રહ્યાં હતાં, પુષ્પધન્વાના તાપથી તપેલાં એ ભાવ્યવત જીવંતો એક બી-જામાં મગી જઈ દુનિયામાંથી મગી શકે તેટલું સંપૂર્ણ મુખ મેળવતાં હતા. માનવનું અણુમોલ જીવન સાર્યક કરતા હતા.

“ જો ત્યારે આ મારી માનીલી ! જે રાતદિવસ મારા બેભા-
માં રમે છે. જેના હૃદયમાં હું રહી રહ્યો છું, જેનું ચૈતન્ય રૂપ ગુણ હું
ચુટી રહ્યો છું. તે આ...જ ” બોલતાં બોલતાં ધમ્મિએ તેના મોંમાંથી
મોંમાં મેળવ્યું, આંખો મીચાવી. જો રક્તગર્જિત અધરેનું અમૃત
આરોગનાં પાણી તેને તૃપ્તિ થતી નહોતી.

“ પ્રાણ ! તમારો આવેશ આંખો પ્રેમ દાંમેશ રહેશે ને ?
દાણમાત્ર પણ પ્રભુ તમારો નિયોગ અને ન કરાવે ! એક મઠી પણ
તમને મારા હૃદયથી હું અળગા કરી શકતી નથી. તમારો વિરહ
હું સહી શકતી નથી. ” વસતો કહ્યું.

“ હૃદયેશ્વરી ! હું તો તારો વેગાળ દાસ જેવો થઈ રહ્યો છું, પણ
તારો પ્રેમ તો છ'ંદગીર્ણિત દાગમ રહેશે ને ? કે વળી અને તું બૂલી
જશે. અને તો ફિક્કર થાય છે કે તું અને કદાચ છોડી દેશે, તો તારી
પાછળ ઝૂરીઝૂરીને મારો પ્રાણ જશે. બહાલી ! પ્રિયનમે ! ” માશુકના
સર્પની કળાન્તમા શ્યામસ્વરૂપ કેશકલાપને હૃદય ઉપર રમાડતાં
ધમ્મિએ ગેસ કરતાં કહ્યું.

“ પ્રાણેશ ! હું તો છ'ંદગીભરની તમારી દાગી છું. તમારા
હુકમની તાબેદાર છું. આ યૌવન ! આ છવિત ! આ સૌંદર્ય !
આ માફે સર્વસ્વ શરીર સૌભાગ્ય આપના સુખને માટે છે, આરામને
માટે જ છે, આપને આનંદ-સુખ મળે. મનુષ્ય ભવતું ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ
પ્રિયાતું સુખ આપ ઇચ્છાપૂર્વક લોગવો. લિલ્લ લિલ્લ પ્રકારની
પુરૂષને સુખ આપનારી મારી અલિનય કળા આપને માટે જ છે,
માફે સર્વ કાંઈ છે તે આપતું જ છે. “ પ્રિયાએ સ્ત્રીની અદ્ભુત
કળા બતાવી આશકતું દિલરંજન કર્યું. ”

“ વહાલી આ બધું તું સત્ય કહે છે કે ? તો તો મારા જેવો
કોઈ ભાગ્યવંત નહિ હો ? હમણાં તો મારા માતાપિતા પ્રતિદિવસ
આઠ હજાર સુવર્ણમોરો મોકલે છે તેથી બધું ઠીક છે, પરંતુ જ્યારે
તે નહિ મોકલે અને જો આવક બંધ થઈ જશે, પછી તારા પ્રેમની
બાંધર પડશે. ”

“ નહિ મોકલે તો શું થયું ? આપણે આહીં ધનની ક્યાં કમી

છે, તમારા પ્રનાય છે. ખાશું પીશું અને મોજમજ કરશું, હાંદગી પૂરી થાય તોપણ ક્યાં ખૂટે એમ છે ? ”

“ આ બધું તું સાચા અગરથી જાણે છે ? જેનું હો મને હગતી નહીં. ”

“ પ્રાણેશ ! તમારા ચરણના સોગમ ખાઈને પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે જીવનભરની હું તમારી દાસી થઈશ. તમે મને છોડી દેશો તો તમારા વિયોગે હું જુરીજુરીને મરી જઈશ. ”

“ પણ તારી માતા વસંતસેના કેમ માનશે ? દ્રવ્યકોબી તારી માં માસી તરફથી દ્રવ્ય આવતું બંધ થનાં તરતજ તે મને તજ દેશે. મને છોડવાની તને બળાતકારે ફરજ પાડશે. તે કોઈ બીજા માણે તુ-જાર સાથે તને પ્રીતિ કરાવશે. ”

“ જીવિતેશ્વર ! તમારા ચરણના સમ ખાઈને કહું છું કે તમારા સિવાય આ જન્મપર્યંત મારે અન્ય પુરૂષ જાણ ખાપ છે. મારી માતાને હું સમજાવીશ. તેમ છતાં એવો સમય કદાચ આવશે તો હું તમને તો નહિજ છોડી દઉં. તમને છોડી દઉં તો સમજે કે મારા જીવિતને, છોડી દઉં. મારા જીવનના તો આપ એકજ માલિક છે. આ અનાધાત પુખ્તના તો આપ એકજ સ્વામિનું છે. ”

“ તો તો દુનિયામાં પછી મારા મુખમાં શી મજા રહી ? જસ જીવનભર હું તારા અને તું મારી. ” ધમ્મિભલે ખુશાલીનાં શબ્દો કહ્યાં.

“ હા, એમજ ” બંનેનાં ચિત્ત કામદેવના મહે ચડીને એક બીજામાં જુલો રહ્યાં હતાં. પુખ્તધન્વા અનંગ પ્રચ્છન્નપણે તેની દોરી ચલાવે જતા હતા. અત્યારે એકાંતમાં તેમનાં ચિત્ત અસ્વસ્થ હતાં, વચ્ચે અવ્યવસ્થિત હતાં, શરીરનું જ્ઞાન પણ ભૂલતાં હતાં, તેટલામાં તો દાદરમાં કોઈનાં ઉપર ચઢવાનાં પગલાં સંભળાયાં. સાથે ધંટડીને મધુરો રણકાર કર્યું ઉપર અથડાયો અને એ તોફાને ચડેલું યુગલ ચમક્યું, કામદેવનું ઘેન ઉતરી ગયું અને નિરાંતે આરાકના બાહુ-પાશમાં બંધાયેલી-તેના શરીર સાથે શરીર મેળવીને રહેલી-અસિ-નય પ્રેમકળાઓથી મસ્તીમાં પડેલી મૃગલી પાશના ફાંસામાંથી એકદમ છુટી થઈ અને કોઈ ઉપર આવે તે પહેલાં તો અંદરના

ખંડમાં ધુજતી ધુજતી હોડી ગઈ. તેટલામાં તો એક દાગી ઉપર આવીને ધમ્મિકકુમારને સલામ ભરી ગામે ઉભી રહી, અને જોડી. “કુમાર ! તમારા ઘરનો કેઈ માણસ આવ્યો છે તે તમને મળવા માગે છે.”

“કોણ છે એ ? તેં પૂછ્યું હતું કે શા માટે તે મને મળવા માગે છે ?”

“તમારા ઘરનો મહેતો છે. કહે છે કે તમારા માતાપિતાનો સંદેશ કહેવા આવ્યો છું. એક ખબર લાગ્યો છું.”

“ઠીક ! જા, તેને અંદર મોકલ.”

દાગી નીચે ગઈ અને થોડીવારમાં તે માણસ ઉપર આવીને ધામ્મિક પાસે ઉભો રહ્યો. “આપ કેટલાય વખતથી અહીં રહ્યા છો, હવે આપ ઘરે ચાલો તો ઠીક ! તમારા માતાપિતાએ મને તેડવા મોકલ્યો છે.”

“અહીંયાંજ મને ઠીક છે—અનુકૂળતા છે. મારા માતાપિતાને મારું શું કામ છે ?”

માતાપિતાને પુત્રનું કામ કેમ ન હોય ? તમે ઘરે આવીને રહો, અને વ્યાપારધંધામાં પાવરધા થાઓ; તો તમારા માતાપિતા નિવૃત્તિ મેળવીને ધર્મસાધન કરી શકે—પરલોક સાધી શકે.”

“મારા માતાપિતાને કહેજો કે હું હવે ઘરે આવી શકીશ નહિ. મારા માતાપિતા જો મને સુખી જોવાને ઇચ્છતા હોય તો તે સુખ હું અહીં મેળવી રહ્યો છું, ભોગવી રહ્યો છું. હું સુખી હોઉં એથી અધિક મારા માતાપિતાને શું જોઈએ વાર ?”

“તમારી સ્ત્રી રાતદિવસ તમને અંખે છે, તમારા વિયોગે તે ઝુરી ઝુરીને મરે છે.”

“મરવા દો ! હું અહીંથી આવું તો વસંતતિલકા વગર ઝુરી મરું ! મને તો અહીંયાંજ રહેવા દો ! મને રૂચે તે કરવા દો ! મારા માતાપિતાને મારા સુખના સમાચાર દેજો અને દ્રવ્ય નિયમિત મોકલતા રહેજો.” ઘૃષ્ઠ થઈને ધમ્મિકે કહ્યું.

“ આખરે તમારો ત્યારે આવોજ જવાબ છે ? ” મહેતો બોલ્યો.

“ હા, એમાંજ મારા મુખનો માર્ગ છે. ” તેણે કહ્યું.

“ ઠીક ત્યારે રજા લઉં છું. ”

“ વાર, આવજો ! ” મહેતો નિરાશ ચિત્તે ઘર તરફ ચાલ્યો ગયો.

વસંત આ બધી વાતચિત્ત મ્રાંભગતી હતી. તેણીનું હૃદય કુમારના આવા જવાબથી પ્રીદા પ્રીદા થયું હતું. એ હૃદયનો પ્રેમ-પ્રવાહ ઉભરાઇને બહાર જતો બતાવવા તે માણસ જેવો નીચે ઉતર્યો કે તરતજ હાવભાવે આંખો નચાવતી, ધમ્મિલને મળવાને તે બહાર ધમ્મી અને ધમ્મિલ પણ અંદરના ચોરડામાં ધસ્યો. બન્નેનાં હૃદયો પ્રેમથી એક બીજાને લેટવાને આતુર થયેલાં તે અધ-વયમાંજ બન્ને એક બીજાને હર્ષથી બાઝી પડ્યાં. એક બીજાએ હૈયા ઉપર ચઢેલો ભુસ્સો ઉતાર્યો. એવી રીતે ધમ્મિલ અને વસંતતિલકાનેા મૌનસાદિક મુખ ભોગવનાં કેટલોક સમય પસાર થઇ ગયો.

મુકરાણુ ૧૪ મું

“ હાથનાં કર્માં દેવે વાગ્યાં. ”

જગતનાં લોકો પુત્રને માટે અનેક પ્રકારના તપ, જપ અને યજ્ઞ કરે છે. પુત્રને જ સ્વર્ગ આપનાર માને છે. વંશવૃદ્ધિને માટે, પૌતાની શુભ ગતિને માટે તેને જ પૌતાનું સર્વસ્વ માને છે; અને અમારે તો અનેક પ્રકારના યજ્ઞ વગેરે કરતાં પુત્ર થયો તે પણ અમારો ન થયો. આહા ! તેને માટે મારા હૃદયમાં કેવી કેવી હાંચો હતી ? દેવા મનોરથો અંતરમાં ભર્યા હતા ? તે બધા ઠલવાઇ ગયા. પણ કોઇ રીતે છોકરો ધરદષ્ટુ ન જ થયો. માનવના પ્રયત્નો બુદ્ધા છે, વિધિનાં વિધાન બુદ્ધા છે. પુત્રને કેકાણે લાડવા માટે બની શકે તેટલા ઉપાય કર્યા પણ આ તો ઉલટાં “ હાથનાં કર્માં દેવે વાગ્યાં. ” ને કયું તે

જોડાને માટે થયું. હવે શું કરવું ? મેં તો જાણ્યું કે પુત્રનું ચિત્ત સંસારમાંથી ઉઠી ગયું છે તે નકી સાધુ થઈ જશે, તો મર ઉત્તર થઈ જશે, તેના વગર શૂન્ય જેવું થઈ જશે, જેથી તેના પિતાની ના-મરણ છતાં મેં તેને સંસારના બંધનમાં નાંખવાને જુગટિયા લોકના ટોળામાં રાખ્યો, દ્રવ્યની આહુતિ આપી, પણ સર્વે વ્યર્થ થઈ. મારી મહેનત બરબાદ ગઈ, ને છોકરો તો વેશ્યાગામી થઈ ગયો. સંસારના બંધનમાં બંધાવાથી પ્રથમ તો હું ખુશી થતી હતી, પણ આ તો ઉલટી ખૂરી થઈ; તેને માટે રોજની આઠ આઠ હજાર સોનામોડોરો મોકલવી પડે છે. મેં જાણ્યું કે વેશ્યાને ત્યાં સર્વ કળા શીખીને છોકરો હોંશિયાર થશે; પણ ધારેલા દાવ તો અવળા પડ્યા. ખરે વિધિમુશ્કળ બળવાન છે. ” એક પ્રૌઢ વયમાં આવેલી સુંદર સ્ત્રી ઉપર પ્રમાણેના વિચારો કરતી ઉદાસ અંદરે પોતાના વિશાળ મકાનના સુંદર ચોરડામાં અત્યારે જોવામાં આવે છે. તેની પુષ્પ ઉમર છતાં તેના શરીરનાં સુલક્ષણો ઉપરથી તેનું મુખ, સૌભાગ્ય અને લક્ષ્મી પ્રગટ જણાય છે; પરંતુ પુત્રના દુરાચારથી અત્યારે તેનું મન કાંઈક ખિન્ન થયું છે. પુત્રને ઠેકાણે લાવવાની કાંઈપણ યુક્તિ હવે તેની પાસે રહી નથી; અને જે યુક્તિ હતી તેનો ઉપયોગ કરવાથી ઉલટી અવળી પડી ગઈ. જેથી તે નિરાશ ચિત્તે દિવાનખાનામાં બેઠી બેઠી ઉપર પ્રમાણેના વિચારો કર્યા કરતી હતી. પુત્રવધૂને જોઈને અંતરમાં બ-જ્યા કરતી હતી. આ રમણી તે ધર્મિભક્તની માતા સુલદ્રા હતી.

“ મેં તો તને પ્રથમથી જ કહ્યું હતું કે પુત્રને નીચ સોળતમાં રાખવો રહેવા દે અને જેમ દૈવની ઇચ્છા હોય તેમ થવા દે. પણ તેં મારું કહ્યું માન્યું નહિ, તું તારી હઠમાં ભરાઈ. સ્ત્રી હઠ બળવાન છે. છોકરાને તેં હાથે કરીને નીચની સંગતિમાં રાખ્યો અને પછી દુરાચારી થયો અને તે થાય જ. પ્રથમથી જ આપણે જાણીજૂજીને ભૂલ કરીએ, અવળે માર્ગે ગમન કરીએ, તો પછી તેનું પરિણામ આપણે શાંતિથી લોગ-વવું જોઈએ. કંથેર વાવીને તેમાંથી આમ્રફળની ઇચ્છા રાખવી અથવા તો કાચના હુકડાને રત્ન માનીને તેનો ઉપયોગ કરવો એ નરી મૂર્ખતાજ છે. ” શેઠ સુરેન્દ્રદત્તે ઘરમાં પ્રવેશ કરતાં સ્ત્રીને કહ્યું.

“ હું શું જાણું કે પરિણામ આવું આવશે ને પુત્રને હાથથી

જોઈ બેઠાશું ? આ તો બકડું કાઢતાં ઉઠ પેસી ગયું. જોવા ગઈ પુત્ર તો જોઈ આવી ખસમ "જોવું થયું ! શું કડું ? દેવું" બળીને ખાખ થઈ જાય છે. આ તો દ્વાયનાં કર્યાં મનેજ દેવે વાચ્યાં. રાતદિવસ પુત્રની રટના કડું છું; છતાં તેને માળાપની ક્યાં પરવા છે ? માળાપો પુત્રને માટે મરી પીટે છે, ત્યારે આવા પુત્રો સ્વચ્છંદી બળીને ઉઠતા દુઃખ કરનારા થાય છે. "

"હરે, પશ્ચાત્તાપ શા માટે કરે છે. બહી થઈને પુત્રનો મોહ છોડી દે. આજના પુત્રો તો કવચિત્ જ માતાપિતાને બંધિતમાન થાય છે. જોવા દુઃખદાયી પુત્રને માટે 'જેઠ કરવાથી સર્થું' ! જે પુત્ર આ લોકમાં જ આપણને દુઃખ કરનારો થયો—વૃદ્ધાવસ્થામાં સંતાપ જનક થયો, તે મુવા પછી શું મુગતિ અપાવનાર હશે ? સંસારની જીવી ક્ષણિક વસ્તુઓમાં ગાઠ મોહ રાખીને તું શા માટે 'જેઠ કરે છે ? જ્ઞાની થઈને તું તારા આત્માનું ન જગાડ ! સંસારનું સ્વરૂપ તો જોવું કારમુંજ છે. જે વસ્તુમાં આપણે મુખ માનીને પ્રવૃત્તિ કરીએ તેમાંથીજ દુઃખ, કલેશ અને અંતે પશ્ચાત્તાપ કરવાનો સમય આવે છે. " વૃદ્ધ પુરૂષે પોતાની ધર્મપત્નીને શાંતિ આપવા માંડી. તેનું ચિત્ત કાંઈક વેરાઅથી રંગિન થાય તેવો તેણે પ્રયત્ન કર્યો.

"શું કરીએ ? સ્વામિન્ ! અમને અજાણજનને માયા વહાલી હોય છે. પુત્ર, કલત્ર, ભાંડુ તેમજ લક્ષ્મી વગેરે વિવિધ વસ્તુઓમાં અમારું ચિત્ત રંગાયેલું હોય છે. એ પુત્રના વિયોગે રાત દિવસ હું બૂંચું કડું છું. પુત્ર મુધરશે, સંસારના બંધનમાં બંધારશે, બિચારી યશોભનને દાલ મુખના દિવસો આવશે, જીવી આશાએ રોજની આઠ આઠ હબર દિનાર મોકલાવીને ધનથી એ રાંડ વેશ્યાનું ઘર ભર્યું ને આપણું ઘર ખાલી થયું. અફસોસ ! આ તો પુત્ર પલ્લુ ગયો અને ધન પલ્લુ ગયું. કુલે ગયું અને તેની મુગધ પલ્લુ ગઈ ! " મુલદ્રાએ રચકા ભરતાં ભરતાં અંતરનો બળાપો બહાર કાઢ્યો.

"વિધિની એમજ મરજી હરે, માટે ચોક કરવો છોડી દે. પુત્રથી કાંઈ સ્વર્ગગતિ કે મોક્ષગતિ થવાની નથી. ચોક કરવાથી દુઃખી થઈશ, પશ્ચાત્તાપ કરતાં રાત્રીદિવસ રહ્યાં કરીશ, અને આર્ત ધ્યાનમાં પરવાથી તારા આત્માનું બગાડીશ, માટે હવે તો ધર્મમાં

તારૂં ચિત્ત લગાડ. સામાયિક, પૌપધ, પ્રભુપૂજા વિગેરેમાં ચિત્તને જોડીને હવે શેષ રહેલું જીવન સુધારી લે. ” શેઠે જણાવ્યું.

“ હા ! મનને ઘણું શાંત રાખવા પ્રયાસ કરૂં છું; પણ રડયું વારે વારે સાંભરી આવે છે-લાગી આવે છે. અરે શું કરૂં ? યશોમતિને જોઈ છું અને રડું છું. હા ! એ જીત્યારીનું શું થશે ? પતિના વિયોગે એ બચપણમાં જુરી જુરીને મરી જશે. ગરીબ જિત્યારી ! શ્રીમંતને ઘરે જન્મ લીધો, શ્રીમંત સાસરું મળ્યું, છતાં તેણીએ સુખ તો નજ દીધું. અદ્ય કાળમાંજ એનું સુખ લુટાઈ ગયું. સ્વપ્નની માફક ચાર દિનની ચાંદની ચળકી ને વિજળીની માફક તરત અદશ્ય થઈ ગઈ. ” સુભદ્રાએ દુઃખલયા અવાજે કહ્યું. આંખમાંથી આંસુ પાડવા માંડ્યાં, વહુને સંભારવાથી હૈયું ભરાઈ આવ્યું-રડવું આવ્યું.

“ જગતમાં તો જેવો જેનો ઋણાનુબંધ હોય તેમજ બને છે, આપણું ધાર્યું શું બને છે ? આત્માએ જેવાં જેવાં કર્મબંધનો બાંધ્યા હોય તે પ્રમાણે અવશ્ય લોગવવાં પડે છે. જગતપ્રસિદ્ધ હનુમાન જેવો પુત્ર હતો, અને બળમાં રાવણ સરખો. પવનકુમાર પતિ હતો, છતાં પણ મહાસતી અંજનાદેવીને બાવીશ વર્ષ પર્યંત પતિવિયોગનું દુઃખ સહન કરવું પડ્યું હતું. જગતપ્રસિદ્ધ શ્રીકૃષ્ણની પટ્ટરાણી રૂક્મણિને સોળ સોળ વર્ષ પર્યંત પુત્રવિયોગનું દુઃખ સહન કરવું પડ્યું હતું, રામ અને લક્ષ્મણ સરખા પુત્રોને જન્મ આપનારી જગતપૂજ્ય માતાઓને પણ ચૌદ ચૌદ વર્ષ પર્યંત પુત્રનો વિયોગ સહન કરવો પડ્યો હતો, એ સર્વ શાથી થયું હતું તે તું સમજે છે ? એ બધું કર્મનું રહસ્ય હતું. પૂર્વે કરેલાં દુષ્કર્મોની એ સજા હતી. સમર્થ વિધિએ-કર્મોએ કોઈને છોડ્યા નથી. સાડું કે નરસું સર્વ કોઈને સહન કરવું જ પડે છે, માટે વ્યર્થ ખેદ શાને કરે છે ? એ છોકરો તારે મન તારો છે, પણ તેને મન તો તારો કાંઈ હિસાબ નથી, સમજી ! માટે એ મોહબંધન તોડી નાખ ! એક ધર્મમાર્ગમાંજ ચિત્ત રાખ ! માનવ જેવો દુર્લભ અવતાર પ્રાપ્ત કરીને આર્ત્તધ્યાનમાં પડી મોહને વશ થઈ શામાટે તે હારી બચે છે ? અત્યારે એ છોકરો તારો સગો ન થયો, તો દુર્ગતિમાં પડતાં શું તને એ બચાવી શકશે ? એ

બધી સંસારની જાંલગ છે ! ખાલી બ્રમજાગ છે ! એવી બ્રમજાગમાં બંધાઇ આત્મા અજ્ઞાનતાથી દુર્ગતિમાં જાય છે. ” શેઠે કહ્યું.

“ હા ! સ્વામિન ! મોહ દુર્નિવાર છે. યથોમતિને—એ કેળના ગર્ભસમી વટુને જોડે છું ને હૃદયમાં ચળગું છું. બિચારી એકલી એકલી ખુલે એમીને એકાંતમાં રહે છે. મુંઝાઈ રીખાઈ મરે છે. હાય ! એ દુઃખ તે કેમ સહું જાય ? દુનિયામાં બધાં દુઃખ કરતાં વિયોગનું દુઃખ અતિ તીવ્ર હોય છે. જેને અનુભવ હોય તેજ એની કિંમત સમજી શકે છે. દુઃખિયાના દુઃખની સુખિયાને શી ખબર હોય ? ” સુભદ્રા નિઃશ્વાસ ઉપર નિઃશ્વાસ નાંખતાં બોલી.

“ એના નિવારણ માટે ખીજો શું ઉપાય છે ? દૈવ આજે આપણી ઉપર રૂઢયું છે. તેથીજ પુત્રનું ચિત્ત ઘર ઉપરથી ઉડયું છે, અત્યારે તો ધીરજ ધંડીને ધર્મનું અવલંબન લેવું એજ આપણને અને વટુને ઉચિત છે. ધર્મસાધન કરતાં વિધિની મંચિયા હશે તો કોઈ દિવસ વટુને સુખના હક્કાલ આવશે. નાહક શોક સંતાપ કરવાથી એનું પરિજામ શું આવશે ? ”

“ અરે પ્રભુ ! હા દૈવ ! છોકરો વેશ્યાગામી થયો—દુરાચારી થયો, ધન ખલુ ખલાસ થયું ; છતાં ધાર્યું તો આખરે દૈવનુંજ થયું. હવે બિચારી વટુને સુખના દિવસો ક્યારે આવે ? છોકરો ધર્મ ક્યારે પાછો આવે ? ”

“ એ તો ભવિષ્યના પટલાની વાત છે, દૈવની મંચિયાને આધિન છે. માણસે દૈવને અનુકૂળ કરવું હોય, પ્રતિકૂળ થયેલ વિધિને સાનુકૂળ કરવો હોય તો તેણે ધર્મમાર્ગનું અવલંબન કરીને ધીરજથી સમય બચાવવાનું કરવું. કાળાતરે વિધિ અનુકૂળ થાય છે ત્યારે ભાગ્યના પાશા સવળા થાય છે. હૃદયના ઉડાણમાં રહેલી એ અખિનવ હિંમતી સુખયાંતરે પૂર્ણ થાય છે. તારે તો વટુને ધીરજનું અવલંબન આપીને ધર્મમાર્ગે જોડવી, જેથી તેના ચિત્તમાં વેશ્યાઓના રંજ લાગના, જિનેશવના વીતરાગપણાની મહાન પ્રભા તેણીના આત્મામાં પ્રવેશ કરીને જેથી તેનું મોહજ ધન ચિચિલ થશે અને તેના વિરહ-બ્યાકુલ આત્માને દાહક શાનિ મળશે. ”

“હું પણ ઇચ્છું છું કે મારી એ દુઃખી વહુ બધું ભૂલી જાય ! તેના હૃદયમાં શાંતિ થાય ! અરે એ બિચારીએ આપણા ભર્યા ઘરમાં આવીને શું સુખ જોયું ? એવી ગુણિયલ અને ડાહી વહુ છે, છતાં એનાં ભાગ્યમાં દુઃખ છે. આહા ! શું વિધિની વિચિત્રતા છે ! ”

“એ બધું સંસારનું નાટક છે, માટે તમે જાનને સાસુ ને વહુ ધર્મમાર્ગનું અવલંબન કરો. હમેશાં પ્રભુપૂજા, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ અને જ્ઞાનધ્યાનનો અભ્યાસ કરતાં મોહબળ કાંઈક ઓછું થશે; હાલ તો જગતની મૃગજળની તૃષ્ણા છાંડી, ત્રણ કાળ જિનપૂજન કરો, નમસ્કાર મંત્રનું ધ્યાન ધરો, સામાયિક કરી સમતાભાવને વરો અને શેષ ધન જે રહ્યું છે તેને સાત ક્ષેત્રમાં યથાશક્તિ વાપરો.” શેઠ સાસુવહુને ધર્મમાર્ગમાં જોડાવાનો ઉપદેશ કર્યો.

“અત્યારે તો અમારી એજ ગતિ છે. દુઃખિયાને ધર્મ સિવાય બીજી શી ગતિ હોય ? ” શેઠાણીએ કહ્યું.

શેઠાણીને ધર્મમાર્ગનો ઉપદેશ કરીને સુરેન્દ્રદત્ત શેઠ તો સમય થઈ જવાથી બજારમાં જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. શેઠના ઉપદેશની અસર શેઠાણીને થઈ. તે તરતજ ત્યાંથી ઉઠ્યાં અને યશોમતિના ખંડમાં ગયાં. ત્યાં યશોમતિ બેઠી બેઠી ધર્મનાં પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરી રહી હતી. ત્યાં શેઠાણી મનમાં બોલ્યા. “અહો ! શી મારી સુલક્ષણા વહુ છે ! ઉભય કુળને અજવાળે તેવી છે.” પછી ખુંખારો કરીને બોલ્યાં—“યશોમતિ ! શું કરે છે ? ”

પ્રકરણ ૧૫ મું.

‘શિખામણનો સહઉપયોગ.’

સુલક્ષા શેઠાણીનો શબ્દ સાંભળીને યશોમતિનું ધ્યાન ખેંચાયું. સાદાં વસ્ત્રો અને અલંકારહીન છતાં સૌંદર્યની પ્રતિમા જેવી યશોમતિએ સાસુને આવકાર આપ્યો. “પધારો, સાસુજી ! આ આપણું

શ્રાવક સંબંધી આચાર વિચારનું પુસ્તક છે, તેનું હું અધ્યયન કરું છું.” શબ્દો મોડક છતાં સાદા અને સરલ હતાં. ગંભીર દૃઢ્યના ઉઠાણમાંથી નીકળતા હતા. નિરાશ મનુષ્યના અંતરમાંથી જાણે એ પ્રગટ થયા હોય તેવો એ શબ્દોમાં ભાવ હતો.

“જ્ઞાનનો અભ્યાસ એ ચિત્તને વશ કરવાનું ઉત્તમ સાધન છે. જ્ઞાનમાં ચિત્ત રાખવાથી સંસારની આગળ પાછામાં બટકતું મન તેમાંથી નિવૃત્ત થઇને તેમાં સ્થિર થાય છે. જ્ઞાનના સફળોધથી આત્માને કાંઇ જુદોજ શાંતિનો અનુભવ થાય છે.” સુભદ્રા ચેકાણીએ યશોમતિની પાસે આમને બેસતાં કહ્યું.

“આપનું કહેવું સત્ય છે. જ્ઞાનધ્યાનમાં—સજીવાગણવામાં મારું ચિત્ત ધીરે ધીરે હવે લાગતું જાય છે. અજ્ઞાનપણા કરતાં જ્ઞાનની લહેજત—તેનો સ્વાદ કાંઇ જોરજ સમજાય છે. દુઃખના દિવસોમાં પણ દૃઢ્યમાં શાંતિ અનુભવાય છે.” એ પોતાના શબ્દો પોતાને દિલાસા-રૂપ હતા. બોલનારીનું વદન ચંદ્રવદન છતાં ગંભીરતાથી ભરેલું હતું—શાંત હતું.

“તારા જેવી સફળી વહુથી હું ઉજળી છું. ફીકરો તો કપુત ઉઘ્યો, પણ વહુ સુલક્ષણી છે, તેથી મને સંતોષ છે.”

“કોઇનો એમાં શું વાંક ? મારા ભાગ્યમાં એટલી કંઈક ખામી—ચૂક પછી હશે તે અવશ્ય લોગવવી પડશે. દુષ્કર્મ જાંધ્યું હોય તે લોગવ્યા વગર કાંઈ જોઈએ જ છુટે છે. સંસારમાં દુઃખના દિવસો પણ ધીરજથી લોગવી લેવા જોઈએ; કેમકે મુખ પછવાડે દુઃખ અને દુઃખ પછવાડે મુખ એમ ચક્રની ધારાની માફક સંસારની રેંટમાળ ફર્યાજ કરે છે, આપણું તેની આગળ શું ઉપજે છે ?” પતિથી તળયેલી તરૂણ તપસ્વિનીના એ શાંત રસભર્યા મધુર શબ્દો હતા, ભાવથી ભરેલા હતા.

“વહુ બેટા ! તું જાણું સમજે છે. તારા જેવી સમજીને વિશેષ શું કહેવું ? તારે કાંઈ પુસ્તક પાનામાં દ્રવ્યની જરૂર પડે તો બેસક વાપરજે, અથવા તો ધર્મકૃત્ય કરવામાં, પ્રજાલકિતમાં, જિનેશ્વરની ત્રિકાળ પૂજા કરવામાં આપણા ઘરની સંપત્તિ પ્રમાણે ખર્ચ કરજે.

હવે પછી મારી સાથે તારે પણ જિનેશ્વરની પૂજા કરવા અને સામાયિક પ્રતિક્રમણ કરવા હમેશાં આવવું, જેથી તારું ચિત્ત કાંઈક શાંત થશે, વૈરાગ્યથી સાંસારિક બંધનો પણ શિથિલ થશે. ”

“ ઘણી મજાની વાત છે, એવી રીતે ધાર્મિક ક્રિયામાં વ્યતિત થયેલો કાળજ આપણો લેજો થયેલો લેખાય. શુદ્ધ ભાવથી ઉપયોગપૂર્વક કરેલી શુદ્ધ ક્રિયાઓથી દુષ્કર્મો ભેદાશે અને આત્મા પાપકર્મથી રહિત બની સ્વચ્છ-નિર્મળ થશે. ”

“ જરાજર છે. ધર્મથી પાપનો નાશ થાશે, દુઃખ દૂર થશે, અને સુખના દિવસો આવતાં તારાં મનોરથ પણ પૂર્ણ થશે. ”

“ તે તો કુદરતની મરજી હશે તેમ થશે, પણ આત્માએ પોતાની આત્મશુદ્ધિને અર્થે શુદ્ધ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ તો અવશ્ય કરવી જોઈએ; કારણ કે સુખનું મૂળજ ધર્મ છે. આત્માને પાપથી નિર્મળ બનાવીને-નિઃકર્મ કરીને સુદ્ધિત જેવી અણુમોલ વસ્તુ પણ ધર્મજ મેળવી આપે છે. માટે મારા આત્માના હિતને સારૂ થયાશક્તિ ધર્મ-માર્ગમાં હું પણ આપની સાથે અવશ્ય જોડાઈશ. ” યશોમતિએ સામુનાં વચનને અનુમોદન આપ્યું.

“ બેટા ! ધીરજનાં કૃપા મીઠાંજ હોય છે. વિધિ જે કરે છે તે સારુંજ કરે છે. દુઃખ એ મનુષ્યજીવનની કસોટી છે. સુવર્ણને પણ પરીક્ષા આપવાને કસોટીએ કસાવું પડે છે, ત્યારેજ તેની કિંમત અંકાય છે, તેમજ દુઃખમાંજ મનુષ્યના ધૈર્યની કસોટી થાય છે; અને એ પરીક્ષામાં પસાર થતાં સ્વયમેવ સંયોગો તેને અનુકૂળ થાય છે. તારે અત્યારે પરી પરીક્ષા આપવાનો સમય આવ્યો છે. ધીરજથી સહન કરી ધર્મધ્યાન કરવામાં સમયને વ્યતિત કરીશ તો જરૂર ફતહ પામીશ, સુખ પામીશ. સહગુણી જીવને કાંઈ કાયમ દુઃખ આજીવ હોય છે ? ”

સુલદ્રાશેડાણી વડુને સમજાવીને કહ્યા અને બહાર આવ્યાં તો એક બહાર જવાના તૈયારી કરી રહ્યા હતા, તેથી તેમની પાસે આવીને કહ્યું. “ જુઓ. હવે છેલ્લો દ્રવ્ય મગાવે તો એક કુટ્ટી કોટી પણ માંગલતા નહિ, હવે તમારે દયા લાવતા નહીં.

આપણે દ્રવ્ય નહીં મોકલીએ, એટલે તરતજ એ દ્રવ્યની સગી સંત
વેશ્યા એને ઠાઠી મુકશે એટલે હારીને તે ઘેર પાછા આવશે.”

“ બહુ સાડે. હવેથી એમજ કરીશ. મેં તો તને પ્રથમથીજ
કહ્યું હતું કે દ્રવ્ય મોકલવું રહેવા દે, પણ તારે મને વાતજ ક્યાં ઉત-
રતી હતી, આખરે હવે તે વાત ધ્યાનમાં આવી.” શેઠ બોલ્યા.

“ હા, દેશાણે આવી પણ મોટી આવી, ભવિષ્યની આગતને
કાંઈ ઓટી ખજાર પડે છે કે આમ થવાનું છે ? ”

“ એ તો ઠાકર લાગે ત્યારેજ સમજાવે એવો માનવીસ્વભાવ
છે. જગતમાં વાયુ કોણ રહે છે ? સર્વે વાયુ રહે છે.”

“ તેથીજ તેઓ મારી માફક દુઃખી થાય છે. પહેલેથી સમજે
તો પાછળથી પશ્ચાત્તાપ કરવો ન પડે.” શેઠાણીએ કહ્યું.

“ મારેજ હું તો રાજ કહું છું કે એ દીકરો સ્વર્ગ નહિ આપે,
માટે પુત્રનો મોહ છોડીને સાચુ વડુ બન્ને સાથે ધર્મ સાધન કરે.
જે કંઈ મુખ મળવાનું હશે તે ધર્મના પ્રસાદ મળી શકશે.”

“ હશે, આવો જે થાય તે ભલા મારે ! ” શેઠાણી બોલ્યાં
અને શેઠ બહાર ચાલ્યા ગયા. વળી સાંજના શેઠાણીને રડતાં જોઈને
શેઠ દિલાસો દેવા લાગ્યા અને ઠપકો પણ દેવા લાગ્યા.

“ સુવદને ! અતિ વિવાદ કરવાયો શું ? જેનાં વિવેકરૂપી અધુ
નાશ પામ્યાં છે તે અથાગ જળવાળા ઉંડા કુવામાં પણ પડે છે, એમાં
આશ્ચર્ય શું ? પુત્રને જોવાની તને અતિ આકાંક્ષા હોય તો તું સ્વયં
જવા છતાં તેનું દર્શન તને દુર્લભ છે; કેમકે માછલું કદાચ જળમાંથી
બહાર નીકળે, પક્ષી ક્વચિત્ પાંજરામાંથી ઉડી જાય અને
હાથી આલાનસ્થાંભથી સાંકળ તોડીને દૂર જાય, છતાં પણ સ્ત્રીના
પાશમાંથી પુરૂષ છુટી શકતો નથી. ધાન્યની માફક હમેશાં જેમાં
દગાવાનું છે એવા સ્ત્રીરૂપી નવીન ઘરદમાં જે ફસાયા છે ત પુરૂષ
સોમિત્ર દિવજની માફક હમેશાં દુઃખી જ થાય છે ને વિચાર વગર
પોતાના હાથે કરેલાં કાર્યોનો પાછળથી તેને પશ્ચાત્તાપ થાય છે.”

“ તે દિવજ કોણ હશે ? અને તેને શું થયું હતું ? ”
રડતાં રડતાં મુલદાએ પૂછ્યું.

શેઠે કહ્યું—તેની વાત આ પ્રમાણે છે—

“કોણાક સન્નિવેશમાં સોમિલ નામે એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. બાહ્યાવસ્થામાં તેને તેના માતાપિતાએ દારિદ્ર્યપણાથી તણ દીધો હતો, જેથી ઘેર ઘેર ચાચના કરી માગી ખાતાં કાંઈક ધન એકઠું કરીને તે પરણ્યો. ઘરસંસાર લોગવતાં અને ભિક્ષાવૃત્તિ ઉપર આશ્રવિકા ચલાવતાં અનુક્રમે તે પુત્રપૌત્રાદિકના પરિવાર-વાળો થયો. કેમકે જગતમાં જોવાય છે કે બીજા અદ્ય-સૂક્ષ્મ હોવા છતાં વડલાનું વૃક્ષ ઘણું વિસ્તારવાળું હોય છે.

એક દિવસે તે બ્રાહ્મણે નિશાને અંતે વિચાર કર્યો કે “હું પહેલાં ગરીબ-દરિદ્રા હતો, તે હાલમાં કાંઈક ધન પામ્યો છું, તો પૂર્વે જેણે અનેક દુઃખ જોયાં છે એવા મને આવી કૃપણતા ઉચિત નથી. કેમકે વિદ્યુતના ઝળકારાની માફક લક્ષ્મીની ચપળ ગતિને કોણ જાણે છે ? માટે જો કે મારી પાસે અદ્ય દ્રવ્ય છે તો પણ તે દ્રવ્ય અનુસારે હું એક સરોવર કરાવું કે જેથી મારી પાછળ પણ લોકો મને ચાક કરે.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તેણે પોતાના ગામને પાદર એક લવ્ય સરોવર-તળાવ બંધાવ્યું. ગ્રીષ્મઋતુ વીત્યાબાદ વર્ષાઋતુ આવી, ત્યારે મેઘના વરસવાથી તે સરોવર ચારે બાજુ જળથી છલાછલ ભરાઈ ગયું. તે જોઈને તેને વિચાર થયો કે—“જગીત આંખ મુંદર હોવા છતાં પણ ભૃગુટી વગર શોભા પામતી નથી, તેમ આરમણીય સરોવર કાંઠે તરવરો હોય તોજ શોભા પામે ! અન્યથા જળથી પરિપૂર્ણ છતાં પણ એ શોભતું નથી.” આમ વિચારીને તેણે સરોવરને કિનારે સારાં સારાં વૃક્ષો રોપાવી તેને ઉછેરવા માંડ્યાં. તરવરો ફાલી ફુલીને તળાવની શોભામાં વધારો કરવા લાગ્યાં, એટલે ત્યાં એક દેવમંદિર બંધાવી બગીચો તૈયાર કરાવ્યો; ને મંદિરમાં પોતાના ઇષ્ટદેવની પ્રતિમા સ્થાપન કરી. પછી પ્રતિવર્ષ તે બ્રાહ્મણ પોતાના ઇષ્ટદેવની આગળ એક એક નિર્બળ બકરાનો ભોગ આપી બગીચામાં કરવા લાગ્યો. પાપકર્મને ધર્મ માનતો તે બ્રાહ્મણ એમાં અધિક પ્રીતિ ધરવા લાગ્યો. ‘ખરે ! મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવોને દયા ક્યાંથી હોય ?’

કેટલોક કાળ એવી રીતે નિર્ગમન કરતાં મરણ સમયે તેણે

પોતાના પુત્રોને ઈષ્ટદેવ આગળ પ્રતિવર્ષે બકરાનો ભોગ દેવાની ભલામણ કરી. મરણ પામીને પશુના ધ્યાનથી તે દિવસ પશુઓની માં જ બકરા થયા. તેના કથન અનુસારે તેના પુત્રો પણ પ્રતિવર્ષે એકેક બકરાનો ભોગ આપવા લાગ્યા ને પૂર્વ પરંપરાથી ચાલ્યો આવતો ક્રમ તે પુત્રોએ પણ એ રીતે ચાલુ રાખ્યો; કેમકે સંસારની પાપમય રૂઢીઓ દુઃખે તજવા ચોખ્ખા હોય છે.

એકદા તે દિવસનો શુભ બકરાં ફરતો ફરતો તે પશુવાટિકામાં આવ્યો, વાટિકાને જોઇ જાણે પોતે કાંઇ ભૂલી ગયો હોય તેમ યાદ કરવા લાગ્યો; તો તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. તેવડે તેણે ઘણા ઠાગના પરિચયવાળું પોતાનું તળાવ, દેવમુવન વિગેરે જોયું, પોતાનો પૂર્વભવ યાદ આવ્યો. તે સાથે ભાત્રી મૃત્યુ જાણીને પોતે પણ ખીચા લાગ્યો.

તેના અલીપ દેવને ભોગ આપવાનો દિવસ નજીક આવ્યો, એટલે કર વાધ જેમ શિકાર ઉપર તલપ મારે, તેમ દયાહીણ તેના બહુ-દેખે તેને જ પકડીને ઘેરી લીધો-પકડી લીધો.

હોમને દિવસે અગ્નિકુંડની આગળ પ્રામળ્યે વેદની શ્રુતિઓ બજાવા લાગ્યા. ખીચા બાજુ વાજીત્રોના નાદ સંભળાવા લાગ્યા. ત્રીઓ મંગલ ગીતો ગાવા લાગી અને બકરાના હોમની તૈયારી પણ થવા લાગી. કેટલાક પ્રામળ્યપુત્રો બકરાને ગળામાંથી બાંધી તેને ખેંચતાં ખેંચતાં અગ્નિકુંડ આગળ લઇ જતા હતા, પ્રામ-લ્યો તેની પાછળ વેદની ધ્વનિ વર્ષાવના હતા, મરણભયથી કંપતો બકરાં બુદ્ધિમુખ પાલ્લે જતા હતા, આ સર્વે ખીના નજીકમાં વૃક્ષની નીચે બેઠેલા એક મુનિવરે જોઇ એટલે તે બોલ્યા. “અરે બકરા! સ્વયમેવ તે તળાવ બધાચું, તારે હાથે આ બધાં વૃક્ષો તં રોપા-વ્યા, અને તે તારા હાથે તારા દેવની આગળ બકરાને મારી નાખવાનું કાર્ય ચાલુ કર્યું, તો હે મૃદ! હવે શાને રટે છે? મરણથી શામાટે ટરે છે? સમગ્ર ધારણ કરીને દરેલું કર્મ આજે નને ઉદય આવેલું છે તે જોગવી લે અન્યથા આવા આત્મધ્યાનવરે તારે કેટલાય ઠાગના ભવ લેવા પડ્યે અને આવી રીતે કપાવુ પડ્યે.” એ મહામુનિ-ની અમૃતથી પણ વધારે મીઠી વાણીનું પાન કરી બકરાં નરનર

શેઠે કહ્યું—તેની વાત આ પ્રમાણે છે—

“કોણેક સન્નિવેશમાં સોમિલ નામે એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. બાલ્યાવસ્થામાં તેને તેના માતાપિતાએ દારિદ્ર્યપણાથી તણ દીધો હતો, જેથી ઘેર ઘેર ચાચના કરી માગી ખાતાં કાંઈક ધન એકઠું કરીને તે પરણ્યો. ઘરસંસાર ભોગવતાં અને ભિક્ષાવૃત્તિ ઉપર આજીવિકા ચલાવતાં અનુક્રમે તે પુત્રપૌત્રાદિકના પરિવાર-વાળો થયો. કેમકે જગતમાં જોવાય છે કે બીજા અદ્ય-સૂક્ષ્મ હોવા છતાં વડલાનું વૃક્ષ ઘણું વિસ્તારવાળું હોય છે.

એક દિવસે તે બ્રાહ્મણે નિશાને અંતે વિચાર કર્યો કે “હું ‘વહેલાં ગરીબ-દરિદ્રા હતો, તે હાલમાં કાંઈક ધન પામ્યો છું, તો પૂર્વે જેણે અનેક દુઃખ જોયાં છે એવા મને આવી કૃપણતા ઉચિત નથી. કેમકે વિદ્યુતના ઝળકારાની માફક લક્ષ્મીની અપજા ગતિને કોણ જાણે છે ? માટે જો કે મારી પાસે અદ્ય દ્રવ્ય છે તો પણ તે દ્રવ્ય અનુસારે હું એક સરોવર કરાવું કે જેથી મારી પાછળ પણ લોકો મને ચાહ કરે.” આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તેણે પોતાના ગામને પાદર એક ભવ્ય સરોવર-તળાવ બંધાવ્યું. ગ્રીષ્મઋતુ વીત્યાબાદ વર્ષાઋતુ આવી, ત્યારે મેઘના વરસવાથી તે સરોવર આરેખાળુ જળથી છલાછલ ભરાઈ ગયું. તે જોઈને તેને વિચાર થયો કે—“બચીત આંખ સુંદર હોવા છતાં પણ ભૂગુટી વગર શોભા પામતી નથી, તેમ આ રમણીય સરોવર કાંઠે તરૂંવરો હોય તોજ શોભા પામે ! અન્યથા જળથી પરિપૂર્ણ છતાં પણ એ શોભતું નથી.” આમ વિચારીને તેણે સરોવરને કિનારે સારાં સારાં વૃક્ષો રોપાવી તેને ઉછેરવા માંડ્યાં. તરૂંવરો ફાલી ફુલીને તળાવની શોભામાં વધારો કરવા લાગ્યાં, એટલે ત્યાં એક દેવમંદિર બંધાવી બગીચો તૈયાર કરાવ્યો; ને મંદિરમાં પોતાના ઇષ્ટદેવની પ્રતિમા સ્થાપન કરી. પછી પ્રતિવર્ષ તે બ્રાહ્મણ પોતાના ઇષ્ટદેવની આગળ એક એક નિર્બળ બકરાનો ભોગ આપી બગીચામાં કરવા લાગ્યો. પાપકર્મને ધર્મ માનતો તે બ્રાહ્મણ એમાં અધિક પ્રીતિ ધરવા લાગ્યો. ‘ખરે ! મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવોને દયા ક્યાંથી હોય ?’

કેટલોક કાળ એવી રીતે નિર્ગમન કરતાં મરણ સમયે તેણે

પોતાના પુત્રાને કૃષ્ણદેવ આગળ પ્રતિવર્ષે બકરાનો ભોગ દેવાની ભલામણ કરી. મરણ પામીને પશુના ધ્યાનથી તે દિવસ પશુયોનિમાં જ બકરો થયો. તેના કથન અનુસાર તેના પુત્રા પણ પ્રતિવર્ષે એકેક બકરાનો ભોગ આપવા લાગ્યા ને પૂર્વ પરંપરાથી આવ્યો આવતો કામ તે પુત્રોએ પણ એ રીતે ચાલુ રાખ્યો; કેમકે સંસારની પાપમય રૂદ્ધિઓ દુઃખે તજવા ચોચ દોષ છે.

એકદા તે દિવસનો શુભ બકરો દુરતો દુરતો તે પશુવાટિકામાં આવ્યો, વાટિકાને જોઇ જાણે પોતે કાંઇ ભૂટી ગયો હોય તેમ યાદ કરવા લાગ્યો; તો તેને જાનિમરણ જ્ઞાન થયું. તેવડે તેણે ઘણા કાળના પરિચયવાળું પોતાનું તજાવ, દેવમુખન વિગેરે જોયું, પોતાનો પૂર્વભવ યાદ આવ્યો. તે સાથે ભાવી મૃત્યુ જાળીને પોતે પણ બીવા લાગ્યો.

તેના અશ્વીષ્ટ દેવને ભોગ આપવાનો દિવસ નશુક આવ્યો, એટલે કરવાઇ જેમ શિકાર ઉપર તલપ મારે, તેમ દયાહીણ તેના બહુ-દોષે તેને જ પકડીને ઘેરી લીધો-પકડી લીધો.

હોમને દિવસે અગ્નિકુંડની આગળ પ્રાણજો વેદની શ્રુતિઓ ભણવા લાગ્યા. બીજા બાજુ વાજત્રોના નાદ સંભળાવા લાગ્યા. સ્ત્રીઓ મંગળ ગીતો ગાવા લાગી અને બકરાના હોમની તૈયારી પણ થવા લાગી. કેટલાક પ્રાણજપુત્રો બકરાને ગળામાંથી બાંધી તેને ખેંચતાં ખેંચતાં અગ્નિકુંડ આગળ લઇ જતા હતા, પ્રાણજો તેની પાછળ વેદની ધ્વનિ વર્ણવતા હતા, મરણભયથી કંપતો બકરો ખુમેખુમ પાલ્યે જતો હતો, આ સર્વે બીના નશુકમાં વૃક્ષની નીચે બેઠેલા એક મુનિવરે જોઇ એટલે તેં જોત્યા. “અરે બકરા! સ્વયમેવ તેં તજાવ જંધાવ્યું, તારે હાથે આ બધાં વૃક્ષો તેં રોપાવ્યાં, અને તેં તારા હાથે તારા દેવની આગળ બકરાને મારી નાખવાનું કાર્ય ચાલુ કર્યું, તો હે મૂઢ! હવે શાને રડે છે? મરણથી શામાટે રડે છે? સમજા ધારણ કરીને કરેલું કર્મ આજ તને ઉદય આવેલું છે તે ભોગવી લે. અન્યથા આવા આર્તધ્યાનવડે તારે કેટલાય છાગના ભવ લેવા પડશે અને આવી રીતે કપાવું પડશે.” એ મહામુનિની અમૃતથી પણ વધારે મીઠી વાણીનું પાન કરી બકરો તરતજ

શાંત થઈ ગયો. ઉત્તમ મંત્રવડે જેમ સર્પનું ઝેર નાશ પામી જાય તેમ એ બકરાનું સાંસારિક અજ્ઞાનરૂપી ઝેર નાશ થઈ ગયું. શાંત થઈ છે મનોવ્યથા જેની એવા બકરાને શાંતિથી આવડે. આવતો જોઈને બ્રાહ્મણો વિસ્મય પામ્યા અને તે મુનિપુંગવ પાસે આવીને પૂછવા લાગ્યા. ‘હા મુને! તમે આ બકરાને શું કંઈ કે જેથી તે શાંત થઈ ગયો ?’ એ પ્રમાણે પૂછતાં તે બ્રાહ્મણોને મુનિએ તે બકરાને કહેલ કથન કહી સંભળાવ્યું. તેવારે બ્રાહ્મણો બોલ્યા કે—

“ તમારું કહેવું બકરો સમજ્યો, પણ અમે તીવ્ર બુદ્ધિવાળા સમજી શક્યા નહિ, તો તેનું રહસ્ય શું છે ? તે અમને સમજાવો. ” એ પ્રમાણે બોલતાં વિપ્રોને છાગનો પૂર્વભવ મુનિએ કહી સંભળાવ્યો.

તેનું આવું વૃત્તાંત અને પોતાની અવહેલના સાંભળીને જાતિ-મદથી કોપ પામેલા સર્વે બ્રાહ્મણો જાણે વડવાનળ અગ્નિ હોય તેમ કોધની જ્વાળાઓ વરસાવતા તે તપથી કૃશ થયેલા મુનિને ગાળો દેતા કહેવા લાગ્યા. “ અરે ભિક્ષુ ! એ તું શું બકે છે ? મદ્યપાન કરેલાની માફક યદ્વાતદ્વા બક્યાજ કરે છે. અમારો એ પિતા તો સ્વર્ગ-લોકમાં ગયેલો છે ને આ બકરો તો કોઈ બીજો છે. તે પોતાના મંત્ર-બળથી પ્રતિવર્ષે એક એક પશુને સ્વર્ગમાં મોકલતો હતો, એવા પુરૂષની દુર્ગતિ બોલતાં તારી છલ તુટી પડતી કેમ નથી ? ”

અમૃતમય વાણીને વરસાવતા તે મહાપુરૂષ બોલ્યા—“ અરે બ્રાહ્મણો ! તમે અજ્ઞાનવડે કરીને હમેશાં જૂઠું જ બોલો છો અને હવિતનો નાશ થતો હોય તો પણ યતિઓ જૂઠું બોલતા જ નથી. સ્વસ્થ થાઓ. તમારી શંકા એ બકરોજ પોતે દૂર કરશે. એને પૂર્વભવનું જ્ઞાન થયું છે, માટે એને બંધનમાંથી મુક્ત કરો ને તમારે ઘેર લઈ જાઓ. પોતાના ઘરમાં ગોપવેલું-દાટેલું ધન તમને તે બતાવશે. ”

એ મહામુનિની આવી અદ્ભુત વાણી સાંભળીને દ્વિજના પુત્રોએ—તેને બંધનમુક્ત કર્યો અને વિસ્મય પામેલા તેઓ તેને પોતાને ઘેર તેડી ગયા. ઘરની અંદર જઈને જે જગ્યાએ ધન દાટેલું હતું ત્યાં તેણે પોતાની ખરીઓથી ઘા કરવા માંડ્યા; એટલે તેના પુત્રોએ ત્યાં ખોદીને ભૂમિના અંદર ગોપવેલું ધન કાઢી લીધું.

બકરાના નિમિત્તે જેમને જૈનમત ઉપર પ્રતીતિ ઉત્પન્ન

અર્થ છે એવા તે શ્રાક્ષણપુત્રોએ સાધુ પાસે આવીને પોતાનો અપરાધ ખમાવ્યો.

એ મહામુનિ જ્ઞાનની ખાણસમાન હતા, તેમણે શાવિક એવા તે ઉપાસકોને, અન્યતીર્થી જ્ઞાનેને હુઃએ પામવા ચોખ્ખા એવો દયામય ધર્મ કહી બતાવ્યો—“ હે ભોજાજનો! ક્રીડામાં આસક્ત એવા દેવનાઓ મું કોઈના વધ ઇચ્છે છે? મનુષ્યોજ તેમના નિમિત્તે આવી રમત કરે છે. ખીજના અમૃદ્ય શુભનો ફાગટ નાશ કરે છે. વેદમાં કહેલો પ્રાણીવધ પણ પાપજંધનના કારણભૂત છે. સ્વર્ગના ભોગથંદ્રી છાજો, જાનીની માફક નિરાગવાળા (તેની ઇચ્છા વિનાના) હોય છે, છતાં તમને સ્વર્ગ પ્રિય હોય તો તમારા પુત્રાદિકને યજ્ઞમાં દોષીને કેમ મોકલતા નથી? અરે! તેઓ કહે છે કે ‘તૃણનું ભક્ષણ કરીને આનંદપૂર્વક રહેતાં, અમને તમારા સ્વર્ગથંદ્રી પણ અધિક મુખ છે. અમને તમારું સ્વર્ગ ભેગતું નથી. અર્દી-યાંજ તૃણ ભક્ષણ કરનાં અમને રહેવા યો.’ છતાં ધર્મના નિમિત્તે જે પ્રાણી વધ કરે છે તે અંગારા વરસાવવાવટે વનને વધારવાની ઇચ્છા કરે છે. ’ ઇત્યાદિક શુરૂની વાણી સાંભળીને દ્વિજો—પ્રાણીઓ ખુશી થયા. જિનશાસ્ત્રન પામીને તેઓ સંસાર થંદ્રી અલય-નિર્ભય થયા. અને એવી રીતે યથાશક્તિ શ્રાવકધર્મ અંગીકાર કરીને તેઓ પાતપોતાને ધર ગયા. બકરાના ભવમાં જેમ તે પ્રાણીને—પોતાનાં કંઈકાં કર્તવ્યનો પથ્યાત્તાપ થયો, તેમ એકદન વગર વિચાર્યું કાર્ય કરીને પછી પાછગથી તેનો પથ્યાત્તાપ કર્યો એ નરી મૂર્ખતાજ છે. તો હે ભદ્રાદૃતે! ભણકાર વિચાર કર અને આ બધું આર્ત ધ્યાન દર કર. ”

સુરેંદ્ર એકીની આટઆટલી શિક્ષા છતાં જેનું દિલ માયા માજ મસ્ત છે, જેને ભણનાત્ર પણ પુત્રવિયોગથી ગ્રાંભિ નથી, રાત દિવસ એક પુત્રનું જ જેને રંદણ છે, એવી મુશ્કેલી રહવા લાગી. એનો દર રંદનાં રંદના રૂંધાઈ ગયો એ હૈયામાં દુઃખના દનુરા બાજવા લાગ્યા અને રચકે રચકે બોલવા લાગી. “ પ્રિય! એ પ્રમાણે કદી દુઃખીને ન લંભે. ભગ ઉપર દાર ના નાખે. તમારા એ મર્મ વેધી વાડ્યોવટે અને વિરોધ ન સત્તાપે. પુત્રના વિયોગે હૃમણું

હું હિતાહિત સઘળું ભૂલી ગઈ છું, મોહના પૂર જોડમાં ડુબી ગઈ છું, તથા મારા આત્માને પણ હું ભૂલી ગઈ છું. કેવળ પૂર્વનાં કરેલાં કર્મોજ આ ભવમાં પ્રાણીને કળાકળ આપે છે એ ખરી વાત છે. પંડિત પુરૂષો પણ ઘણા વિચારપૂર્વક કાર્યનો આરંભ કરે છે, છતાં કાર્યની સિદ્ધિ તો દેવને આધિનજ રહેલી હોય છે; કેમકે સાંસારિક સર્વ લક્ષ્મી દેવાધિન છે. ગુણવાન એવા પંડિત પુરૂષો પણ ભાગ્યવશે કરીને દુઃખરૂપી ખાડામાં પડી જાય છે. દીકરો વ્યવહારમાં દક્ષ થશે એ આશાએ મેં તો આ કાર્ય કર્યું હતું, છતાં તે મારાજ દુઃખને માટે થયું, કે જેવું શિવ પ્રાણીને થયું હતું.’

પ્રકરણ ૧૬ મું.

‘શિવ વિપ્ર.’

શેઠે ‘તે શિવવિપ્ર કોણ થયો છે’ એમ પૂછ્યું—ત્યારે શેઠાણીએ કહ્યું કે:—

“જ્યાં વનરૂપિતિ, કળ, કુલ આદિએ કરી નવપલ્લવિત ભૂમિ છે એવા મગધદેશમાં સુગ્રામ નામે એક ગ્રામ હતું. ત્યાં સર્વે લોકો સુખી ને સંતોષી હોવાથી ગરીબોને મન શ્રીમન્તોનો હિસાબ પણ નહોતો, છતાં પણ જેમ મગ સારા છતાં તેમાંથી એકાદ કોરડું નીકળે છે, તેમ પૂર્વના દુષ્કર્મના ઉદયે કરીને દરિદ્રાવસ્થાપાળો એક શિવ નામનો વિપ્ર પોતાના દિવસો દુઃખમાં ગુજારતો હતો. ગાદ્યાવસ્થામાં તેનાં માતપિતા મરણ પામવાથી એકાકી એવો તે મહા દુઃખે પોતાનો નિભાવ કરી શકતો હતો. જગતમાં દરિદ્રાવસ્થા એ પ્રાયઃ સર્વે આપદાઓનું મૂળ છે, તેથી એ શિવ બહુજ ચિંતાતુર રહેતો હતો. “હા ! શું કરું ? વનમાં જઈ કે ઘરમાં રહું ? કે દૂર દેશાવર જતો રહું ?” ઇત્યાદિક ધન મેળવવાને માટે તે અનેક સંકલ્પ વિકલ્પ કરતા હતો.

એક દિવસ તે દુઃખથી મુંઝાયેલો કાષ્ઠ લેવાને માટે વનમાં ગયો. વનમાં વનેચરની માફક ભ્રમતાં તેણે કોઈ યોગીને જોયા, જેથી તેને વિચાર થયો કે—“યોગીઓ હમેશાં રસસિદ્ધિના જાણનારા હોય

છે, તો ખરેખર ! આમના દર્શનથી હવે મારું દારિદ્ર્ય પણ નાશ પામશે.” એમ વિચારીને તેણે યોગીને દંડવત નમસ્કાર કર્યા. યોગીએ આશીર્વાદ આપ્યો. “વત્સ ! તું જલદી શ્રીમાન થા !”

“ શુર ! મને તો જન્મથી દારિદ્ર્ય જ વરેલું છે. મારેને લક્ષ્મીને તો વૈરભાવ છે, આ ભવમાં અમારે સલાહ થાય તેમ નથી, તો મરુ-ભૂમિમાં તરવરની માફક આપની આશીર્વાદ અત્યારે તો વિરૂદ્ધ છે, છતાં પણ આપ કૃપાથી પ્રસન્ન થયા હોયો તો સ્વયંવરાની માફક સકળ સિદ્ધિઓ મને પ્રાપ્ત થશે.” શિવ બ્રાહ્મણે જણાવ્યું.

ત્યારથી શિવવિગ્ર પ્રતિદિવસ યોગીની સેવાભક્તિ કરવા લાગ્યો. શરદ્ઋતુમાં તૃયાતુર થયેલો માણસ સરોવરને જોઈને પ્રસન્ન થાય તેમ યોગી શિવની ભક્તિથી પ્રસન્ન થયા, અને કહ્યું. “ હે વત્સ ! તું પાડાનું પુચ્છ લાવ અને તેને તેલમાં પલાળીને ચુકવ ! ”

યોગીની આજ્ઞા પ્રમાણે તેણે તેમ કહ્યું. તે પછી યોગીએ તેને જણાવ્યું કે—“ હે વત્સ ! હું તને અદ્વૈતાગ્રામમાં કુબેરના જેવા ધનવાન બનાવી દઉં ! ” એમ બોલતા યોગી બ્રાહ્મણને લઈને જંગલમાં આજ્ઞા. દ્રવ્યની આશાવાળો વિગ્ર રસ્તામાં આવતા પત્થરના સાથે ઘસાવાથી રૂધિરવાળો થયો. એક તરફ ભયંકર ક્ષુભાટોપવાળા સૂર્યે કુંકાડા મારી રહ્યા હતા, તેમજ ફર પશુઓ આમ તેમ ઢોડા-ઢોડી કરી રહ્યાં હતાં. એવા ભયંકર અરણ્યમાં ઝાડીની ઘટાને લઈને અંધારું આવતું તો પુચ્છની મથાણ મગગાવીને તેઓ ચાલતા હતા. એવી રીતે રસ્તો દાખતા તે અનુક્રમે અટવીની બહાર આવ્યા. ત્યાં યોગીએ તેને એક મંદિર બતાવ્યું અને કહ્યું “ હે વિગ્ર ! આ સિદ્ધિશ્વરી દેવીનું મંદિર ! એને પ્રસન્ન કરીને જલદી તું રત્નકુંપિકા મેળવ. ”

તેણે પણ નયકમાં રહેલા બાગમાંથી પુષ્પો લાવીને દેવીની પૂજા કરી જે હાથ બેઠી નવીન કાચ્યવડે તેની સ્તુતિ કરી.

દેવીએ તેની ભક્તિની પરીક્ષા કરી પ્રગટ થઈ તેને કહ્યું. “ હે વત્સ ! તારી ઉપર હું પ્રસન્ન છું ! મારે કંઈ વસ્તુ ધર, હું તને તારૂં દરિદ્ર્ય આપુ. ”

દેવીનું વચન સાંભળીને બ્રાહ્મણે પોતાનું કપડું પહેલું

માગ કરનાર આ રોહિણિગિરિ પર્વત છે. એના મૂળમાં રત્નો ભરેલાં છે. જેથી અહીં ખોદી મહાક્રાંતિમાન, એવાં રત્નો કાઢી અદ્ભુત કરીને દારિદ્ર્યને અમે નિલાંજલી આપી અમારે ઘેર જશું.”

તેમની એવી વાણી સાંભળીને લોભથી રોબિન યગેલા ચિત્તવાળા તે 'પ્રાક્ષણે' એ સુવર્ણ ચવથી કોઢાળે ખરીદ કરીને પોતે પણ ખોદવા માંડ્યું. અનુક્રમે ખોદવાવડે તેણે પણ ઘણાં મળિ પ્રાપ્ત કર્યાં. પોતાને ભાગે આવેલાં રત્નો લઈને તે દિન પણ ખુશી થઈને તેમની સાથે સાથે પોતાના વતન તરફ વળ્યો. બીજા કેટલાક ખોદનારાઓ માર્ગના બચથી કરીને પ્રાક્ષણ સર્વમાન્ય છે એમ સમજી તેની સાથે અન્યોઅન્ય એક બીજાને ન ઠગવાના સોગંદ ખાતા ને રસ્તો કાપતા એ ભયંકર અટવી જોગંગી ગયા. હવે રાત્રી પડવાથી એક વૃક્ષની નીચે સર્વે જણા પોતપોતાનાં રત્નો પોતાને જોશકિ મૂકીને પોતાના ઘરની માફક મુતા. તે સમયે નજીક વૃક્ષ ઉપર રહેલો એક વાંદરો તરૂં ઉપરથી નીચે ઉતરી એજ સોમિલદ્રિજની રત્નની પોટલી લાડુની પોટલી સમજીને ઉપાડી વૃક્ષ ઉપર ચઢી ગયો. જ્યારે વાંદરો તે પોટલી ઉપાડી વનમાં જતો હતો ત્યારે સર્વે જણા જાગી ઉઠ્યા ને તેની ખગર પડતાં પ્રાક્ષણ તો હાથપીટ કરવા લાગ્યો.

તે વાતરને પકડવાને સર્વે જણા દોડ્યા તો ખરા, પણ વાંદરો તો પોટલું લઈને અદ્રશ્ય થઈ ગયો, અને ગરીબ ગિચારો કર્મનો બળીયો પ્રાક્ષણ તો હાથ ધસતોજ રહી ગયો. પાણીના અતિ ઉંડા-જીમાં સરકી ગયેલું ખંધુ માછલું કદિ હાથમાં ન આવે તેમ પાછા વાનરભાઈ સ્પાટામાં ન આવ્યા. સર્વે જનોએ રહતા પ્રાક્ષણને શિખા-મણ આપી સમજાવ્યો. હત્યા કરનારા મનુષ્યને જેમ હત્યા તેની પુઠે લાગેલી હાથ તેમ જગતમાં પોતાને અભાગિયાઓમાં શિરોમણિસમાન ગણતો તે પ્રાક્ષણ દારિદ્ર્ય લઈને મહાન મુખવાળો પોતાને ઘેર ગયો. હાથમાં આવેલું જતું રહેવાથી પ્રતિદિવસ તે ચમચી હણાયો. હાથ તેમ પશ્ચાત્તાપ કરતો રહતો હતો. તેના દુઃખની ગામઘણીને ખગર પડવાથી તેણે તેની ઉપર કૃપા લાવીને ઉત્તમ શાલિ અને રોહિણી

નામની એક ગાય આપી, કેમકે સનન પુત્રોની લક્ષ્મી પરના ઉપ-
કારને માટે જ હોય છે. એક દિવસ વર્ષાઋતુ આવી ત્યારે તે પ્રાક્ષણે
ઉત્તમ જમીનમાં શાલિ વાવ્યા ને ગાય પણ ગર્ભવંતી થઈ. થોડા
દિવસમાં કોઈ મોટું પર્વ આવ્યું, જેથી શાલિનું ક્ષેત્ર અને ગાય પો-
તાના સોમદેવનામના પુત્રને અને સોમશર્માનામની પુત્રીને સોંપીને-
તેમની રક્ષાનું કાર્ય લગાવીને ધનનો લાલચુ પ્રાક્ષણ નજીકના ગામે-
માં પર્વણી માગવાને ગયો. ત્યારે તે પ્રાક્ષણ દૂર ગયો ત્યારે તે ગામ-
માં એક નાટકિયાનું ટોળું આવ્યું. તેમણે પોતાની કળાવડે નગરના
જનોને પ્રસન્ન કરીને ઘણું ધન મેળવ્યું. અદ્ય સમયમાં તેઓને
ધન્યા ઉપરાંત અધિક ધન મળેલું જોઈને સોમદેવને વિચાર થયો કે-
“ અહો ! જગતમાં કળા એ એકજ શ્રેષ્ઠ વસ્તુ છે. લોકો પણ કેવા
કળાપ્રિય છે કે અદ્ય સમયમાં તેણે હજારો રૂપૈયા ધીજીતું દિલ
ખુશ કરીને મેળવી લીધા, ત્યારે મારો બાપ બિચારો ભિક્ષાવૃત્તિ
કરીને થાકી જાય છે, છતાં તેને પેટપૂરતું પણ મળતું નથી. તો
ભિક્ષાવૃત્તિથી ક્ષુદ્ર આજીવિકાવાળી આ પ્રાક્ષણવૃત્તિને ધિક્કાર થાઓ !
હું પણ આ કળા શીખી આની માફક દ્રવ્ય મેળવું. કેમકે લક્ષ્મી
વગરનો માણસ તૃણથી પણ જગતમાં હલકો ગણાય છે. ઉચ્ચ જાતિ-
માં જન્મ થયો તેથી શું ? ધનવાન માણસ નીચ જાતિનો હોય તો
પણ જગતમાં માન સન્માન પામે છે. જગતમાં પણ સુગંધ
યુક્ત કમળ કાદવમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, છતાં ત સનનનોને પણ
માન્ય હોય છે. દેવતાઓની પૂજા પણ એજ કમળોથી થાય છે. વિશ્વ
કાળા હોય છે છતાં પ્રભુતાને પામેલા છે. ચંદ્ર કલંકી છે છતાં
સર્વને એ વદ્ધલ છે. એવી રીતે લક્ષ્મીવાન ગમે તેવો હોય તો પણ
સર્વને એ માનવા યોગ્ય હોય છે. ” એ પ્રમાણે સોમદેવ વિચાર
કરીને પોતાના પ્રહ્લકુળની આશંકા છોડીને તે નાટકીઆઓ સાથે
મળી ગયો. ધનના લોભે કરીને તેણે પોતાની જાત, કુળ, ગૌરવ બધું
છોડી દીધું ને નામ પણ બદલી નાખ્યું. ત્યારપછી જગતમાં
‘ મધુ ’ એવાં ઉપનામે સોમદેવ જાણીતો થયો.

સોમશર્મા યુવાન અવસ્થામાં કોઈના દાણ વગર પોતે એકાકી
ઘરમાં હોવાથી તે કોઈ વંઠની કુસોજતમાં પડી ગઈ. તેની સાથે

પ્યારમાં પડવાથી જોતની ને ગાયની રક્ષાનું કાર્ય તેણે છોડી દીધું. એ ગર્ભવતી ગાય ધાત્ર પાછી વગર મરણને વશ થઈ ગઈ, ને તેને બદલે આ સોમશર્મા ચારની સોળતમી ગર્ભવંતી થઈ. શાલિનું તંપાર થયેલું ખેતર પણ નકાસું થઈ ગયું, નિંદવા યોગ્ય રોપાઓથી ભરાઈ ગયું. દીકરો નટ થઈ ગયો, ગર્ભવંતી દીકરી ચારની સાથે પટ્ટાપન કરી ગઈ.

કેટલેક દિવસે તે શિવ બ્રાહ્મણ થોડુંએક ધન એકઠું કરીને ઘરની સંભાળ લેવાને આવ્યો, પણ તણે ઘરે કોઈને જોયું નહિ. તેણે પોતાનું ઘર બધું તપાસ્યું ને કંઈ ન જોવાથી આશ્ચર્ય પામ્યો. પાટોશીને તેણે પૂછ્યું—“ભાઈ! આ બધું શું થઈ ગયું?”

પાટોશીએ તેની ઉપર કડ્ડલા લાવીને આગંત સર્વે દફકીકત કહી સંભળાવી. એક શ્લોકમાંજ તેને બધો તેના ઘરનો ભરમ સમજાવી દીધો.

સોમદેવો નટો જાતઃ, સોમશર્મા ચ ગુર્વિણી ।

શાલિ વ પ્રસ્વર્ણેર્જ્જ્ઞો, ન પ્રમૂતા ચ રોદિણી ॥ ૧ ॥

અર્થ—“સોમદેવ નટ થયો, સોમશર્મા ગર્ભવંતી બનીને બાગી ગઈ. તારા શાલિ નકામા રોપાઓના ભરાવાથી કસ વગરના થયા ને રોદિણી ગાય પ્રસવ્યા વગર યમપુરીમાં વિદાય થઈ.”

આ વૃત્તાંત સાંભળીને જન્મથી પોતાનું વૃત્તાંત સંભારતો તે બ્રાહ્મણ ઘરમાં રહેવાને અસમર્થ હોવાથી વનમાં જઈ પોકેપોક મૂકીને રજો. વૃક્ષોને પણ પોતાના દુઃખથી રડાવતો એ વિષ્ણુ દુઃખનો ઉભરો આંત થતાં કંઈક આંત થયો; એટલામાં તેના ભાવ્યોગે કોઈ કૃપાળુ મુનિ ત્યાં આવ્યા. તેમણે શ્વાન મુખવાળો અને દુઃખનું મંદિર એવો તેને જોઈને પૂછ્યું—“હે ભદ્ર! કેમ બાળકની માફક રડે છે?”

જવાબમાં બ્રાહ્મણે પોતાનું દુઃખપૂર્ણ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું. ત્યારે મુનિ બોલ્યા. “હે ભદ્ર! રડ નહિ. પીરજ ધર. કોની લક્ષ્મી? કોની પુત્રી? કોનું ઘર? એમ વિચાર કર. એ વસ્તુઓ આ જીવે ભવો-ભવ મેળવી અને છોડી છે. પોતાની દરિના બ્રમથી-કાળાપણાથી આ-કાશમાં એક ચંદ્ર છતાં જેમ બે દેખાય છે, તેમ મોહથી મુગ્ધ થયેલા

જીવને સંસારમાં પણ તેવું જ દેખાય છે. તે સાચાને ખોટું માને છે; ખોટાને સાચું માને છે. જિનેશ્વર અને તેના લક્ષ્મી વગર સર્વે પ્રાણીઓ એક સ્વાર્થમાં જ રકત હોય છે. મહિલા, પુત્ર, પુત્રી વિગેરેમાં જે પ્રેમના સંકેત છે, તે ધતુરાને કંઈપણ માનીને તેની ઉપર પ્રેમ કરવા બરાબર છે. ભવાંતરમાં જતાં તે કોઈ જીવની સાથે જતાં નથી. આત્મા અનેક પ્રકારનાં કષ્ટ સહન કરીને લક્ષ્મી મેળવવાના અનેક પ્રયત્ન કરે છે, છતાં તે તો ભાગ્યને અનુસાર જ મળે છે. જીવ અહ્ય ધનનું રક્ષણ કરવાને માટે અનેક પ્રકારના સંકેતવિકેત્ત કરે છે, છતાં તે મળેલું પણ જતું રહે છે, અને કર્મજ આગળ આવીને ઉભું રહે છે. ત્યાં બુદ્ધિ બિચારી શું કરે ? જો સાંભળ ! વિંધ્યાચળની અટવીમાં ગૌરવર્ણવાળો કોઈ દાથી તરવરનાં સુકાં પાંદડાંનું લક્ષણ કરતો નિર્ભયપણે સુખમાં ફરતો હતો, પરંતુ તેના કપોળમાંથી મદ્દ ઝરતો હોવાથી તેની સુગંધથી આકર્ષાયેલા સેંકડો ભ્રમરાઓ સમુદ્રમાં પડપાટાની માફક તેની આસપાસ ગુંતરવ કરવા લાગ્યા. પ્રાતાઃકાળમાં વનમાં ઇતર પશુપંખીઓએ તે દાથીને પોતાની મુંઠ ઉંચી કરીને જાણે આકાશરૂપી તરવર ઉપરથી તારાઓરૂપ કુલ ચુંટતો હોય તેવાં જોયાં. તેના મસ્તકમાં અનેક મોતીઓ રહ્યાં હોવાથી જાણે ધૂળનું વાહન હોય એવાં તે જાણાયા. સ્થિર ઉભેલો હોવાથી શું આ તે ખીલેલું વૃક્ષ હશે કે વનસત્તમીને કીડા કરવાનો મહેલ હશે એવાં તે લાગતો હતો. વનવાસી પંખીઓ તેને અનેક રીતે જોતાં હતાં.

અન્યથા તે દાથી જેમ કોઈ શ્રીમાન્ કીડા કરવાને ઘરમાંથી બહાર નીકળે તેમ આદંબરથી ખેલવાને નદી તરફ જતો હતો. એવામાં બીજી બાજુએથી કોઈ રીકારી પશુઓને લઇવાને માટે પોતાના મામથક નીકળેલો ત્યાં આવ્યો. નદીમાં ખેલતા એ દાથીને જોઈને તે રીકારી ખુશી થયો. તેણે તેની ઉપર દષ્ટિ રાખીને એક બાજુ તારવું. “આ ભદ્રજાતિના દાથીને મારવાથી મને મોજાઈતો કામ અવશ્ય થશે એવો ! આજ બાળ્યોનેજ લક્ષ્મી સ્વયંમેવ મને વરવા આવી છે.” એમ વિચારતા વિચિત્રિત બાળ્ય જેવામાં તેણે હેરાયું તેટલામાં તેના પગ જે જમીન ઉપર હતો તેની નીચે તેના પગ નીચે સ્પર્ધનું થીંક હતું. જેથી તેના ચરત્તરે તેનું હિર

અંધ થવાથી અંદર પવન જતો અટક્યો ને સર્પ મુંઝાયો, જંગી તે પવન લેવાની ઇચ્છાએ બીલમાંથી બહાર નીકળ્યો, અને તેના ચર-
બુને દંડ દીધો. તેના દંડથી શીકારીએ પગ ઉપાડી લીધો ને સર્પ
બહાર નીકળ્યો. ઝેર ચઢવાથી પર્વતની માફક એ શીકારી સર્પની ઉપર
જ તુટી પડ્યો. તેથી એ સર્પ પણ ત્યાંજ મગદાયો. સર્પે દેશેલો એ
વ્યાધ પણ મોતની ગડબાંગ કરતો ત્યાંજ હંમેશને માટે પડી રહ્યો
ને ઝેરમિશ્રિત છુટેલા બાંભે હાથીને ત્યાંજ વિધી નાંખ્યો, ને
લક્ષ્મી તો મરેલા હાથીનાં મસ્તકમાંજ પડી રહી. આ દ્રશ્ય ત્યાંથી
જતા કોઈ વિદ્યાધરે જોયું. તે આશ્ચર્યથી મસ્તક ધૂળાવવા લાગ્યો
ને નીચે પ્રમાણે વિધિને દ્વપણ આપતો બોલ્યો. “ અહો !

અમૂલિમસ્ય દુષ્ટન્ય—દહન્યસ્યાન્યત્પુનર્દદિ ।

અદેશ્યાન્યદિધિત્ત્વન્ય—દુર્દેવ ચક્રે તદસ્ય પિન્ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—“હે વિધિ ! હાથીના દુદયમાં શું હતું ? શીકારીએ
શું વિચાર કર્યો હતો ? સાપે શું ધાર્યું હતું ? છતાં એ ત્રણેથી
વિરુદ્ધ તેં તારૂંજ ધાર્યું હતું. એકેનો મતોરથ તેં પૂરો થવા દીધો
નહિ; તારોજ દહો ખરો કર્યો. તારી એ બેધાને ધિક્કાર છે !”

હાથીનું આ વૃત્તાંત સાંભળીને હે સૌમ્ય ! તું ધર્મને વિરો
ધુદ્ધિ ધારણ કર. જગતનું આવું ક્ષણિક સ્વરૂપ જાણતાં છતાં હે
ભાઈ ! તું શા માટે દુઃખી થાય છે ? ”

લક્ષ્મી અને સ્ત્રીથી પરાડ્મુખ થયેલો શિવ બ્રાહ્મણ મુનિના
ઉપદેશથી વૈરાગ્ય પામીને ચારિત્ર અદ્વણ કરી શિવમુખને
ભજનારો થયો.”

આ પ્રમાણે શિવ બ્રાહ્મણનું દ્વેષાંત સાંભળીને હે બ્રાહ્મણાથ !
વિચારીને કાર્ય કરનારા પણ દુર્દેવના વશે કરીને દુઃખી થાય છે.
એમાં મારો પણ શું દોષ ? ”

એવી રીતે એક બીજા કથાવટે દિલાસો દેતાં દુદયના દુઃખને
શાંત કરતાં પોતાનો વખત વ્યતિત કરતાં હતાં. કાષ્ઠની અંદર રહ-
લો કીટો જેમ કાષ્ઠને કોરીને પાણું કરી મૂકે છે, તેમ પુત્રની ચિંતાએ
તેમનાં એ વૃદ્ધ શરીર આપેલા ચીકણાની સમાન સત્ય વગરનાં

જણાતાં હતાં. હૃદયના ઉંડા નિઃસાસાથી હુઃખી એવા તેમનાં શરીર હાડનાં ખોળાં જેવાં માંસ રહિત બનવા માંડ્યાં, તે છતાં સંસારની વ્યાવહારિક કેટલીક ક્રિયાઓ તે પૂર્વના સંસ્કારથી બેભાનપણે પુતળાંઓ જેમ એટા કરે તેમ કર્યે જતાં હતાં.

સમય તો પોતાનું કાર્ય કર્યે જાય છે. વળત કાંઈ કોઈને માટે થાભાતો નથી. કોઈનો સુખમાં તો કોઈને હુઃખમાં વળત તો જાય જ છે. સુરેંદ્ર શેઠના ઉપદેશથી શેઠાણી અને યશોમતિ બન્ને ધર્મમાર્ગમાં જોડાયાં. સુલદ્રા શેઠાણી જિનપૂજનમાં, સામાયિક, પૌષ્ઠ અને પ્રતિક્રમણ આદિ સર્વે ક્રિયામાં વહુને સાથે લઈ જતાં. સાસુ વહુ બન્ને જણાં રોજ ત્રિકાળ જિનપૂજન કરે. બપોરે-મધ્યાહ્ન સમયે સામાયિકનું અવલંબન લઈ સમતાભાવ ધારણ કરીને જ્ઞાનધ્યાનનો અભ્યાસ કરી જ્ઞાનનો વધારો કરે. રોજ સવાર સાંજ બન્ને ટંક પ્રતિક્રમણ કરે. પર્વતિથિએ પૌષ્ઠવ્રત લઈને જ્ઞાનધ્યાનમાં સમય વ્યતિત કરે. રોજ નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરે. તેમણે યથાશક્તિ જિનપ્રતિમા, જિનચૈત્ય, જ્ઞાન, સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, અને શ્રાવિકા એ સાતે ક્ષેત્રમાં ધન વાપરવા માંડ્યું. કુરસદના સમયમાં નવકાર મંત્રનો જાપ જપવા માંડ્યો અને જ્ઞાનના અભ્યાસથી અજ્ઞાનપણું દૂર કરવા માંડ્યું. એવી રીતે ધર્મકાર્યમાં સાસુવહુ નિરંતર પોતાનો સમય વ્યતિત કરવા લાગ્યા. શેઠ તો ભદ્રક પરિણામી હતાજ. નાની ઉંમરમાંથીજ તેમનામાં ધાર્મિક સંસ્કાર પડેલા હતા. એટલે તેઓ તો નિયમિત રીતે યથાશક્તિ ધર્મસાધન કર્યે જતા હતા; અને એ રોજના ધાર્મિકપણાના અભ્યાસથી ત્રણે કાળ જિનેશ્વરની પૂજાવડે કરેલી આરાધનાના પ્રભાવથી તેમનાં તીવ્ર મોહબંધનો શિથિલ થયાં હતાં. કાંઈક જ્ઞાનના સફલાવથી સંસારના યથાતથ્ય સ્વરૂપના જાણકાર થયા હતા, જેથી દુનિયાના ક્ષણિક ભાવો ઉપરની અજ્ઞાનજનક ભ્રમભળ તેમની ઓછી થઈ ગઈ હતી. શ્રાવકનાં વ્રત પાળવામાં, જિનેશ્વરની ભક્તિ કરવામાં, અને ભગવંતે ભાષેલા શ્રાવકના આચારવિચાર પાળવામાં તે ચુસ્ત હતા. વૈરાગ્યવંત છતાં કુટુંબનું પાલણુપોષણ કરવાની પોતાની ફરજ સમજીને રાગદ્વેષના તીવ્રબંધ વગર તે ફરજ બજાવ્યે જતા હતા. કુટુંબના માણસોની પણ સંભા-

જાપૂર્વક કાગળ રાખ્યે જતા હતા. એવી રીતે એક પોતાનું સાંસારિક અને વ્યવહારિક જીવન કાર્ય શાંતપણે ધર્મને બાધ ન આવે તેમ કર્યે જતા હતા. અનુકૂળતાએ કામ અને અર્થનું આરાધન પણ સાચવતા હતા. એ પ્રમાણે ધર્મધ્યાનમાં મથાગુલ થયેલા એ ત્રણે જણનો ઘણો કાગળ વ્યતિત થયો.

વેશ્યાને ત્યાં દ્રવ્ય હતું અટકાવ્યું, છતાં પુત્રદર્શનનો મોહ તેમનો સંપૂર્ણ થયો નહિ. છોકરા તો વેશ્યાને આધીનજ રહ્યો. અહિં માતા પિતા-એક એકાલીનો અંતકાગ પાસે આવી લાગ્યો; પરંતુ ધર્મિભક્તને માતા પિતાનું મરણ સાચવવાની હમણાં દુરસદ નહોતી, તે તો વસંતના સ્નેહમાં એટલો મથાગુલ-આમૃત હતો કે જેથી બીજી કોઈ પણ વાતનું તેને બાનજ નહોતું. જેમ મદિરાને નિસો કંદેલા માણસને દુનિયાનું બાન રહેતું નથી, નિદ્રાને વશ પડેલા છુપો કાંઈ પણ બાહ્ય જ્ઞાન ધરાવી શકતા નથી; તેમ ત્રીના વશમાં પડેલાને દુનિયાનું કાંઈ પણ જ્ઞાન રહેતું નથી. માતા પિતાનો મરણ સમય નજીક આવ્યો, પણ પુત્રદર્શનની ઈચ્છા તો અધુરીજ રહી. નગરમાં, કુટુંબમાં, ભગ્નાં સંબંધીઓમાં અનેક પ્રકારે ચર્ચા થતી હતી. લોકો જેને જેમ ગમે તેમ બોલતું હતું. પોતાનો અંત સમય નજીક જાણીને એક વેપારદોજગાર પ્રથમથીજ સમેટી લીધો હતો, જેથી એ સંબંધી ચિંતાને દાવે અવકાશ નહોતો. યશોમતિ બાટે ઘણું ધન રાખી, તેને કેટલીક શીખામણ આપી, સાને છેત્રમાં બાંધીતું કેટલુંક ધન વાપરી નાખ્યું; અને પોતાના મરણ બાદ ન કાંઈ તો પીધર રહેવાની યશોમતિને બલામણ કરી. “પિયરમાં બોલમંત્રિ વિગેરેના કંઠાસથી સુંઝવણ આવે તો આ ઘર મકાન સર્વ નાશજ છે. તારી હમણાંમાં આવે તેમ ઉપયોગ કરજે. ધન ખરચજે. આજ મુખી જેમ ઉભય કુળને તે અજવાળ્યું છે, તેમ આપણા મુલ્ક કુળને ઉજવજ કરજે. અમારું કુળ દીપાવજ. તારા સહર્વનથી, દુઃખ સહન કરવાની શક્તિથી અને જગતની સારી ખોટી કુસુકિનઓ ધીરજથી સાંભળી લઈને સમય વ્યતિત કરવાથી સ્વર્ગમાં રહ્યા રહ્યા અમારો આત્મા તારી ઉપર આશીષ વરસાવશે. વહ બેટા! દુઃખમાં પણ ધીરજ ધરીને કાગળો પડવાની તારી આત્મશક્તિ અમે બાળી છે. અ

મારા મરણ બાદ પણ તારી એ શક્તિને ખીલવળે. પ્રભુ ઉપર ફક્ત આસ્થા રાખી રોજ જિનેશ્વરને પૂજી એક વીતરાગના ધર્મનું જ તું અવલંબન રાખજે. જગતમાં માણસને દુઃખથી છોડાવનાર વીતરાગભાષિત એક ધર્મજ છે. ધીરજથી જે માણસો તેનું અવલંબન લે છે, તેને કાળાંતરે પણ સુખના દિવસો આવે છે. કરેલું ધર્મકૃત્ય ભવિષ્યમાં આડે આવે છે. વહુ બેટા ! તું પણ થોડો કાળ ધર્મનું અવલંબન કાયમ રાખીને દુઃખ સહન કરીશ, તો ધર્મ પસાચે એ છોકરો તને પગે પડતો આવશે, સર્વે સાક્ષી થશે. આજ સુધી તો અમારું તને અવલંબન હતું, હવે તું એકલી નોધારી થઈશ, અમારા મરણ બાદ લોકો કંઈ કંઈ બોલશે, કારણ કે ગામને મોઢે કંઈ તાણું વસાતું નથી, તેથી તારે બધું સહન કરવું પડશે. ત્યારે સ્ત્રીને સાસરે દુઃખ હોય છે, ત્યારે તેવી સ્ત્રીને પિયરમાં પણ પિયરીઆ કનડે છે. ભોળાંધરો મેણાં મારે છે. અત્યારે તો એ બધું તારે સહન કરવું પડશે, દુઃખના દિવસો એવી મુશિળતો ભોગવતાં પૂરા થશે ત્યારે સુખનો સુવર્ણમય સૂર્ય તારે માટે ઉદય પામશે, સ્વર્ગમાં પણ અમારો આત્મા ત્યારે હર્ષ પામશે.” સસરાએ—સુરેન્દ્ર શેઠે યશોમતિને શીખામણ આપી. ઘર મકાન તેમજ સ્થાવર જંગમ વિગેરે જે મિલકત હતી તે સર્વે જતાવીને આવીઓ વહુને સોંપી દીધી.

આખરે એવો દિવસ પણ આવી પહોંચ્યો કે જે દિવસો શેઠ શેઠાણીના મૃત્યુના દિવસો હતા. યશોમતિએ દશે પ્રકારની આરાધના કરાવી, તેમની આગળ ધર્મશાસ્ત્રનું અધ્યયન કરીને નવકાર મંત્ર સંભળાવવા માંડ્યા. ઘણી ઉત્તમ રીતે આરાધના કરાવીને તેણીએ તેમનું મરણ ઉત્તમ રીતે સંધાવ્યું. સાસુ સસરા એવી રીતે આરાધના-પૂર્વક મરણ પામીને દેવલોકે ગયા. કુટુંબીજનની મદદથી વહુએ સાસુસસરાની મરણોચિત સર્વ ક્રિયાઓ કરી; અને પોતાને ભોળતાંજ દાસદાસી રાખીને સમતાથી સસરાને ઘરે રહેવા લાગી. ખીચારી એકલી અટુલી નિરાધાર બનેલી તે પોતાનું દુઃખ સંભારીને એકાંતમાં રડી પડતી. એક તરફ પતિ વેશ્યાના મંદિરમાં પડ્યો પાથર્યો રહેતો હતો, બીજી તરફ સાસુ સસરા તરતમાંજ પરલોક ગમન કરી ગયાં હતાં, તેનો તાજે શોક હતો, વળી સગાં વહાલાં

તેના પતિ સંબંધી અનેક વાતો કરતાં હતાં, જેને જેમ કહે તેમ જોલતું હતું. આ બધું તે સાંભળતી અને ધીરજથી કાળ નિર્ગમન કરતી હતી, અને ધામ્મલ જે જે મંગાવતો તે તે મોકલે જતી હતી. વળી પાછું ધન આવવાથી વેશ્યાની મા અક્કા ખુશી થઈ અને ધમ્મિલ તનું ચિત્ત પણ પ્રસન્ન થયું. એમ કરતાં કરતાં કેટલોક સમય પસાર થઈ ગયો અને યશોભતિ પાસેથી ધન પણ ખુટી ગયું. ત્યારે છેવટે તેણીએ પોતાનાં અંગનાં આભૂષણ પતિને મોકલાવ્યાં, તે આભૂષણ અક્કાએ પાછા મોકલાવ્યાં, અને તેણે મનમાં ધાર્યું કે ‘હવે ધમ્મિલ નિર્ધન થઈ ગયો છે, માટે તેનો રસ્તો કરી નાખવો જોઈએ.’

વેશ્યાએ પાછા મોકલેલાં આભૂષણો યશોભતિએ લીધાં, પણ હવે ધરમાં ધન બધું ખલાસ થવાથી પતિને કંઈ મોકલાવી શકી નહિ. પરંતુ હાટ વગેરે જે સ્થાવર મિસ્ત્રત હતી તે સર્વ વેચી નાંખી તેનું દ્રવ્ય કરી લીધું અને પોતે છેવટે અહીં એકે ઉપાય નહિ રહેવાથી માણસોને રજા આપી પિયર આવી. ત્યાં માતાપિતાએ દુઃખભર આંસુએ ન્ડવરાવી અને હૃદય સાથે ચાંપી એ દુઃખી દીકરીને આશ્વાસન આપ્યું. ધનહીન થઈને ભરેલા મોટા ઘરે દીકરીને આપી છતાં દીકરી એશિયાળી થઈને ઘરે આવી, જેથી યશોભતિની માતા ધનહતા થોડાણી રહી પડ્યાં, ધનવસ્તુ થોડને પણ ગણુ લાગી આવ્યું કે ‘છતે જમાઈએ દીકરીને વિધવા જેવી રીતિ લોગવવાનો સમય આજે આવ્યો.’ હા! પણ વિધિની અચળ મરત્તા આગળ સૌ કોઈ લાચાર છે.

મકરાણુ ૧૭ મું

વસંતસેના.

“મા ! મા ! આજે અત્યારમાં ગ્રામાટે મને જોલાવી ? ” એક સૌંદર્યસંપન્ન રમણીએ પોતાના મકાનના એક ખાનગી ખંડમાં પ્રવેશ કરતાં સામે બેઠેલી વૃદ્ધ ઉમરની પોતાની માતાને કહ્યું.

“ દીકરી ! આમ આવ. આજે તને એક ખાનગી વાત કહેવાની છે—સલાહ દેવાની છે. ” ડાશીએ—તેની માતાએ કહ્યું.

“ શી સલાહ દેવી છે ? માડી ! ” માતાની પાસે બેઠક લેતાં તે તરૂણી ગોલી.

પોતાની સૌંદર્યસંપન્ન દીકરીના હાવભાવ, તેનું લાલિત્ય—પાંડિત્ય જોઈ ડાશીને ઉમળકો આવ્યો. “ અહો ! આવી કુળાકુશળ છોકરીથી તો આપણે રોજ હબરો રૂપિયા પેદા કરીએ. ” તે મનમાં ગણગણી, પણ પાછી વળી તે એકજ ઠેકાણે વળગેલી—ચોટેલી હોવાથી અકળાણી.

“ બેટી ! આજે તને એક સલાહ દેવી છે. કદાચ તે તને કડવી તો લાગશે, પણ હું શું કહું ? આપણા કુળાચાર તું ભૂલી ગઈ છે. નહિ જેવી વાતમાં તું ફસાઈ ગઈ છે. ” ડાશી બોલતાં બોલતાં અટકી, દીકરીના હૃદય ઉપર પોતાના કથનની શું અસર થાય છે તે જોવાને તેણીના ચંદ્રવદન તરફ એકાગ્ર દૃષ્ટિથી જોયા કર્યું. સમન્તવટથી કે શિરજોરીથી પોતાનો નિશ્ચય આજે તેણીને પાર પાડવો હતો, જેથી ધીરજથી ડાશીએ વાર્તાની શરૂઆત કરીને દીકરીનું વલણ કંઈ ખાનુએ ઢળે છે તે જાણવાને તેણીએ અંતરચક્રનો ઉપયોગ કરવા માંડ્યો.

“ એટલે માડી ! તું શું કહેવા માગે છે ? જટ કહે; તારી વાત સાંભળવાને મને હમણાં વખત નથી. ” દીકરીએ ગેપરવાઈથી ડાશીને કહ્યું.

દીકરીનું વચન સાંભળીને જમાનાની ખાધેલ પકકી ડાશી ચમકી, મનમાં ગણગણી, ગુસ્સે થઈ; પણ એકદમ તડને ફડ કરવાથી પોતે ફાવી શકે તેમ નહોતું. તેથી તે લોહીનો ગોટ ગળી ગઈ; અને પોતે જાણે કાંઈ થયું ન હોય તેમ શાંતપણે ધીરજથી બોલી—

“ હજી હમણાંજ તને બોલાવી, એટલીવારમાં તું ઉતાવળ કરે છે ? દીકરી ! પોતાની માતા સામે તારા સરળી છોકરીએ ઉદ્વેગ કરે ને માતાના ઉપકારો અત્યારથી ભૂલી જાય એ કાંઈ સારું ન કહેવાય ! ”

માતાનાં એવા શબ્દોથી દીકરી કાંઈક શાંત થઈ. “ પણ માતા !

તારા કહેવાનો આશય હું કાંઈ સમજતી નથી. કાંઈ ખુલાસાથી વાત કર તો સમજ પડે. ”

“ તો હો, હું તને સમજાવું. જરા શાંત ચિત્તે માફ કર્યન સાંભળ, જરી વિચાર કર. ”

“ ઠીક ત્યારે, તારે જે કહેવું હોય તે કહે. ”

“ જો ઉતાવળી ચાલ નહિ ! હું કહું તે ઉપર ધ્યાન આપજો. કદાચ સાંભળતા તને અણુગમે લાગે તો પણ ઉતાવળ કરીશ નહિ. એમાંજ આપણું હિત છે—સર્વસ્વ છે. ”

“ ભલે ! હું પૂરતો વિચાર કરીશ. આપણા હિતની વાત હું શા માટે નહીં સાંભળું ? ”

“ દીકરી ! આજ ઘણા વરસથી તારો આશક ધર્મિન્ન રાત-દિવસ તારા પડખામાં પડ્યો પાથર્યો રહે છે. આજ મુખી તો તેના ઘરથી મનમાનતું ઘન આપણને મળતું હતું. તારી જીવાનીનાં સૌંદર્યનું મૂલ્ય આપણને એ રીતે પ્રાપ્ત થતું હતું. પરન્તુ.....” ટાંચી અટકી ને દીકરીના વદન ઉપર થતી વિકૃતિ જોવાને—નિરખવાને જરી થાભી.

“ પરન્તુ એટલે, પછી આગળ શું ? ” દીકરીએ આતુરતાથી પૂછ્યું.

“ પરન્તુ આજ કેટલાય દિવસથી તેના નરકથી તારા સૌંદર્યના લોભનું કાંઈપણ મૂલ્ય આપણને મળતું નથી, ને હવે તે નિર્ધન થઈ ગયો છે. તેનો કંઈ અધી સ્પર્શ ગયો છે. ”

“ તેથી શું ? ”

“ તેથી શું ? હવે તે આપણા ઘરમાં રહેવા ચોચ નથી રહ્યો. એના નિર્ધનને ઘરમાં રાખીને ઉલટું આપણું દ્રવ્ય તેને ખવડાવવું અને રાતદિવસ એ કાગળ તારા પડખામાં પડી રહે એ આપણા ધંધાને કેમ પાલવે ? ”

“ ત્યારે આપણે હવે શું કરવું ? ” દીકરીએ આગળનું રહસ્ય બાજીવાને માનને—અકકાને પૂછ્યું.

“ શું કરવું ? શું કરવું ? શું ? તારે એને પાણિયું નાખિ-
યેર આપી દેવું, તેને છોડી દેવો ! એના કરતાં સવાયા કંઈક ધના-
લ્યના કુંવરો તારા દર્શન માટે તલસી રહ્યા છે. મોં માઝ્યા દામ
આપવાને આતુર થઈ રહ્યા છે. ” ડોશી અકકાએ ખુલાસો કર્યો.

“ પણ માડી ! એમ શા માટે કરવું જોઈએ ? એણે આપણને
પુનઃજન્મ દ્રવ્ય આપ્યું છે. આપણા ઘરમાંનું ઘણું ખર્ચું દ્રવ્ય તો એ-
નાથીજ આવેલું છે ને હવે એને આપણાથી કેમ છોડી દેવાય ? ”

“ દ્રવ્ય આપ્યું એમાં નવાઈ શું કરી, બેટા ! તને ખબર
છે કે એ દ્રવ્યના બદલામાં તારા સરખી અપ્સરાએ એને પોતાનું
કૌભાર્યં વન આપેલું છે. આજ સુધી તારા સ્ત્રીત્વપણાનો નિરંકુશપણે
મેં ભોગવટો થવા લીધો છે. એ દ્રવ્યના બદલામાં તેં એને મુખ
આપવામાં શું મળ્યા રાખી છે ? ” અકકાએ ખુલાસાથી વસંતનિ-
લકાને કહી સંભળાવ્યું. તે સુંદરી તે ધમ્મિકની માશુક અને વેશ્યા-
ની પુત્રી વસંતનિલકા હતી. ડોશી અકકાનું નામ વસંતસેના હતું.

“ તો હવે ભલે એજ તેનો ભોગવટો કરે. આપણા
ઘરમાં ધનની શું કમીના છે ? જીંદગી ખર્ચત ખાતાં પીતાં ને મુકા
દાંધે વાપરતાં મુટે તેમ નથી. વગી તે નિર્ધન થયો તો તે આપણા
થીજ થયો. આજમુધી તેનું કુળ ખાધું અને હવે તેના નિર્ધનપ-
ણાને તેને છોડી આપણે કુળહરામ થવું ? માતા આવું વચન
કોણેવું તને કોને છે ? ” વસંતે કહ્યું.

“ પણ તું આપણા ધધાની વાતો કાંઈ સમજે છે કે એમજ
મટે છે. વચાલ નાવર આપણા તો વેશ્યાનો ધધો કાંઈવાય.
એકને એક કેદાને વાત નહીં તેના કુળી મનવાનું કામ આપણું ન
મોટું છે. કદી એનાના ને શું જોયું છે ? જો તારા માટે કેટલાએ
નવનુવાસો પડ્યા હતા. નાના નવા છે તે જવનવા પુરૂષો ભોગવી
સરખી મરણી મેળવે છે. તારા માટે કદી આપણી નિર્જીરીનું
તરોડું નહીં આપણું જાણું. અવનવા ધધાના વચાલ કરે. ”

“ એના વાત તું મારી આપે તો હું નિઃશબ્દ છું ? આંકે
જિતે તે. એ વચાલકાના કાન તું કે નહીં જીવિતમાં મેં એમજ

સેંપેલું છે. મા ! મા ! મહેરબાની કરીને તું કહવા સખ્તો બોલી મારા અંતરાત્માને ન દુલખ ! એમાંનું હવે મારાથી કંઈ બનવાનું નથી. આ ભવે કે આવતે ભવે મારે તો એ એક ધર્મિભક્ત સ્વામી છે. મારે તારૂં કહેવું હું કેમ કળહ કરું ? ”

“ છોકરી ! તું તો સદંતર ગાંડી થઈ ગઈ છું. આવાં આવાં ગાંડાં પેલાં શું કાદે છે ? આપણે વેશ્યાને વળી એકને વળગી રહેવું શું ? આપણે એ સાચી પ્રીતિ કરીએ તો આપણને ભૂખે મરવાનો સમય આવે, સમજી ! તું હજી નાદાન છે—બાગક છે, તેથી સમજતી નથી, પણ હું કહું છું તેના ઉપર પૂરતો ખ્યાલ કર, વિચાર કર. ”

“ મેં તો વિચાર કરેલોજ છે, તારૂં કહેવું મારાથી આ ભવે તો કદાપિ માની શકાયે નહિ. ગમે તેવો પણ તારો દીધેલો એ મારો પતિ છે—હું એની પત્ની છું. ”

“ વેશ્યા શું કાર્મની પત્ની થઈ શકે છે ? એ તો દ્રવ્યનીજ સગી બને છે. જ્યાંકુધી તેની પાસે જર હોય ત્યાં લગી તે ખાધા કરે છે. જરનું જોર તુટ્યું તો તરતજ તે ચતુરા એકને છોડીને બીજા કરે છે. તારી માફક શું એકજ કુવામાં બધી ડુબી મરે છે ? ”

“ ભલે તારે કહેવું હોય તે કહે. મારે મન તો તે સાચું છે. માફ થિત હાટેહાટ તેને આધિન—પરવશ થઈ ગયું છે. એને છોડવા જતાં પહેલાં હુંજ તેની પાછળ ઝુરી ઝુરીને મરી જઈશ. એ નકદી માનજે. ”

“ એ બધી તારી વાલિયાનની વાતો જવા દે. હું કહું તે પ્રમાણે તારે કરવુંજ પડ્યો. મૂર્ખ છોકરી ! એવી બોલી તારી જકક કામ લાગશે નહિ. હજી પણ કહું છું કે સમજ, ને એ કંગાળને છોડી દે. ” ટાણીએ સમજવવાથી કામ ન થવાને લીધે દમ ભરાવવા માંડ્યો.

“ માડી ! કાર્મપણ રીને હું એને છોડીશ નહિ. હું તને વારં-વાર શું કહું ? મેં એનો હાથ પકડ્યો છે, એણે મારો હાથ પકડ્યો છે. અમે બન્ને જીવંતીમાં એક બીજાના મુખ દુ ખના સાચી થઈને રહેશું, પણ એકબીજાને છોડીને છૂટાં નહિ થશું તે નહિજ થશું ! ”

“ શું ત્યારે તું તારૂંજ ધાર્યું કરશે ? અને આટલે વર્ષે અનુ

ભવની ખાધેલ હું તે માફ વચન શું ફેગટ જશે એમજને? છોકરી! તને પાળી ઉછેરીને મોટી કરી તેનું આજ ફળ! કેમ ખરૂંને? હું જે કહેતી હઈશ તે તારા હિતનેજ માટે! તારું અહિત કરીને મારે શું તારી પાસેથી રાજપાટ લેવું છે?”

“રાજપાટ તો નહિ, પણ માફ અહિત કરીને તમારે ધન-વાનોને લુંટીને દ્રવ્ય તો અવશ્ય લેશું કરવું છે, કેમ ખરૂંને માડી! ઘરમાં આટઆટલું અનર્ગળ દ્રવ્ય છે, છતાં તારી તૃષ્ણાને પણ હદ છે? હજી કેટલું દ્રવ્ય મને લિપ્ત લિપ્ત પુરૂષોના પડખામાં ચુંથાવી લેશું કરવા ધાયું છે? યાદ રાખજો! મુવા પછી પાપથી પેદા કરેલું એ દ્રવ્ય કોઈની પાછળ જતું નથી, પણ કરેલું પાપ તો અવશ્ય કર્તાની પાછળ જાય છે.”

દીકરીની વાળી સાંભળીને ડોઝી અંખવાણી પડી. નકકી છોકરી હવે હાથમાંથી ગઈ, તે માફ કહેવું માનશે નહિ, પણ અત્યારે તો હવે માન રહેવું એજ ઠીક છે. અનુકૂળ સમય મેળવીને એનો રસ્તો સાફ કરી નાંખીશ. જે કાર્ય આમ ખુદ્દી રીતે ન જની શકે તેવું હોય તેને કપટથી પાર પાડવું, પણ જાનનેને છુટાં તો અવશ્ય પાડવાં અને છુટા પડશે ત્યારેજ તેનો ગમ ભૂલાશે. અન્યથા હવે વારંવાર એને કહેવું વૃથા છે. “ઠીક છે દીકરી! અત્યારે તો જા. મારા કહેવા ઉપર તું હજી પૂરતો વિચાર કરજે અને પછી મને કહેજે.” તરતજ રોપાતુર વસંતનિલકા પોતાના ચોરડા તરફ આડી ગઈ. ડોઝી વસંતમેના તે દેખાણી ત્યાં લગી તેના તરફ જોઈ રહી. “ઠીક છે! તું પણ જો કે હું શું કરું છું.” તે મનમાં ગળગળી.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

ધમ્મિક્કને યુક્તિવંત વરમાંથી બહાર કાઢવો.

“હવેજ જન હવેજજ હરે ત્રીય પત્તમા જાજ
કિનમયે છે પાછી, માદા જરી નમાજ.”

અકસ્માત વસંતમેનાએ પોતાની પુત્રી વસંતનિલકાને ધમ્મિક્કને

દારી મરવો માટે શ્રામ, દામ, દંડ અને ભેદથી સમજાવી, પરન્તુ તેનું પરિણામ શું આવ્યું તે આપણે જોઈ ગયા છીએ. કમ ભરાવા જતાં દલાય દીકરીને ખોઈ બેસવાનો વખત આવે એમ ધારી તે વખતે તે મૌન થઈ ગઈ. પોતાનું ધાર્યું પાર પડે એમ અકકા ટોશીને લાગ્યું નહિ. આથી તેણીએ કોઈ ભેદ નીતિનો ઉપયોગ કરીને કાર્ય સિદ્ધ કરવાનો વિચાર કર્યો. ■ આહા ! જ્યેષ્ઠ આજ ઠાકની છોકરીઓ ! કેવી માખાપની ઉપરવટ યજ્ઞને ઘર કરી લે છે. દીકરીના હિતની વાત કરી તોપણ એને ગળે ન ઉતરી. આપણા વેશ્યાનો ધંધો કેવી રીતે ખીલી શકે તેપણ તે ન સમજી. બમરો જેમ જુદા જુદા પુખ્ત ઉપર બેસીને તેની પરાગનો રસ ચૂસે છે તેમ આપણે વેશ્યાન્તતિએ નવનવા અમીર ઉમરાવ અને શ્રીમંતોને હાથમાં રમીને લક્ષ્મી એકત્ર કરવી જોઈએ. આપણે વેશ્યાન્તતિને વગી એક પતિ કેવો ? પણ છોકરીને મારી વાત રૂચી નહિ, અને પેલા કંગાળમાં હુબ્બ થઈ ગઈ. માટે કોઈપણ ઉપાયે તે જન્મેને જુદાં તો પાડવાં જ જોઈએ. જગથી ન થાય તો દગથી કામ કરવું. એવું કોઈ કાર્ય નથી કે જે બુદ્ધિથી સાધ્ય ન થાય; પણ બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરતાં આવડવું જોઈએ, એ છોડી એના મનમાં શું સમજતી હશે ? હીક છે, સમય આવતાં તેનો પણ ઘાટ ઘડી નાંખીશ.” અકકા વસંતસેના મનમાં ને મનમાં એમ ફેફડતી હતી. દીકરીની આવી ઉદ્ધત વર્તણૂક તરફ તેને તિરસ્કાર આવ્યો હતો. જેથી તે વખતે તો ટોશી મૌન રહી ગઈ, ગમ ખાઈ ગઈ ને અનુકૂળ સમયની રાહ જોવા લાગી.

લગભગ એક માસ જેટલો સમય વચમાં પસાર થઈ ગયો, નવી વાન જુની થઈ ગઈ. ટોશીની કાંઈપણ હીલચાલ નહિ જોવાથી વસંત પણ મનમાં ખુશી થઈ. સમજી કે પીડા પતી. થોડા માંજ ટોશી સમજી ગઈ. હવે હમેશનું મુખ થઈ ગયું. લવિષ્યની આપત્તિ હતી તે હવે ટૂંકી ગઈ, તેથી તેપણ રાજી થઈ, અને નિશ્ચિંતપણે દિવ્ય લોગો લોગવવામાં પોતાનો સમય વ્યતિત કરવા લાગી.

એક શુભ દિવસે અકકા-ટોશીએ પોતાના ઇષ્ટદેવની માનતા

કરવાને નિમિત્તે મોટો ઓચ્છવ માંડ્યો, અને તે દિવસે એકસો ને આઠ કુમારિકાઓને જમવાને નોતરી, તેમજ શહેરમાં રહેનારી દરેક વેશ્યાઓને વસંતસેનાએ આમંત્રણ કર્યું. આખો દિવસ રંગ રાગ અને નાચ ગાનમાં પસાર કરી ધામધુમથી ઓચ્છવ પૂર્ણ કર્યો. વસંતતિલકા અને ધર્મિન્દ્રને પણ તેમાં ભાગ લેવાને બોલાવ્યા. અકકાની દાસીઓએ તેણીના હુકમ પ્રમાણે બધાંની સરભરા વ્યવસ્થાપૂર્વક કરી. ઓચ્છવમાં ને ઓચ્છવમાં દિવસ પૂર્ણ થયો, પછી બધાને જમવાને બેસાડ્યાં. ઉત્તમ જાતિનાં પકવાન્ન કે જેમાં ધારી, ઘેખર, જલેબી, મગજ, મગદળ, પૂરી, ખરપ્પી, લાડુ વગેરેની અનેક જાતો હતી, તે સિવાય અનેક જાતનાં શાકો, દાળ, ભાત, કરંબો વગેરેથી સર્વેને જમાડીને તૃપ્ત કર્યાં. તે પછી છેવટનાં પાન, સોપારી આપીને સર્વેને વિદાય કર્યાં; અને બાળિકાઓને શ્રીકૃષ્ણ ને પાન આપ્યાં. એવી રીતે આનંદમાં રાત્રીનો પ્રથમ પ્રહર વ્યતિત થયો. છેવટે સર્વેએ મદિરાપાન કર્યું, તેમજ અકકાએ કપટવડે કરીને ધર્મિન્દ્ર અને વસંતતિલકાને ચંદ્રહાસ મદિરા દાસી મારફતે પીવરાવી દીધી, જેથી તેઓ જેવાં પોતાના પલંગ ઉપર શયનગૃહના ઓરડામાં ગયાં કે સુતાંની સાથેજ અચેતન જેવાં થઈ ગયાં. એવી રીતે અકકાનું એક કામ તો પાર પડ્યું. અકકાએ પછવાડેથી તપાસ કરી તો બન્ને નિર્થેષ્ટ જેવાં થઈને પડ્યાં હતાં. મદિરાના પ્રતાપથી તે બેભાન જેવી સ્થિતિમાં હતાં.

પોતાના એકાંત ખંડમાં આવીને આસ્તેથી વસંતસેના-અક્કાએ ધુમ મારી. “દાસી ! એ દાસી !” જવાબમાં બે ત્રણ અકકાની માનિતી દાસી થાક-શ્રમથી બારીએ રાત્રીનો થંડો પવન લેતી હતી તે આવીને એકદમ હાજર થઈ. “શું છે બાઈ સાહેબ ?”

“જુઓ ! તમારે બે ત્રણ જણીએ મગીને એક કામ કરવાનું છે. કામ ગુપ્ત છે. કોઈ ન જાણે તેમ કરવાનું છે.” અક્કાએ આસ્તેથી પોતાની પાસે બેસાડીને દાસીઓને કહ્યું.

“વાણ સાહેબ ! તમારું સાહેબ ! પણ તે કામનું નામ ?” એક મુખ્ય દાસીએ કહ્યું.

“જે, સાંભળ, આજે જે મેં જોયું છે માંડીને આવડો મોટો ખર્ચ કર્યો છે તે શા માટે કર્યો છે તે તું જાણે છે ?”

“નાહી ! કાંઈ બાધા-માનતા હશે તેથી, બીજું શું હોય વળી ?” દામીએ કહ્યું.

“બાધા એ નથી ને આખડીએ નથી ! એ બધો એક જાતનો દંભ છે. જેને માટે આટલું બધું મેં ખર્ચ કર્યું છે તે મહાન કાર્ય તો હજી બાકી છે; અને તે તારે કાચે કરવાનું છે, સમજી ?”

“ધણીજ ખુશીથી, કરમાવો તે કાર્ય. ”

“જે અંદાજ મદિરાનું પાન કરીને વસંત અને ધર્મિય બન્ને જોવાનું દશામાં પડ્યાં છે. તે મદિરાને કેટલું એવા છે કે પહોર દિવસ સુધી ત્યાં લગી તેના નિશા રહેશે; અને તેમના એ નિશામાં ધર્મિય અને વસંતને આપણે છુટાં પાડવાં છે, જેથી તે કદિ પણ એક બીજાં મળી શકે નહિ. તેમને છુટાં પાડવાનું કાર્ય તારે કરવાનું છે, અંપા ! સમજી ?” દામી સુખ્ય દામીને ઉદેશીને બોલી.

“એમાં શું મોટી વાત છે ? એ તો મારા એક ડાબા હાથનું કામ છે, બાહજી !” અંપા લટકા કરતી ધમડપૂર્વક પોતાના ત્રી-બાનિના ઉત્સાહથી બોલી.

“કેવી રીતે તું તેમને અલગ કરી શકીશ ?” દામીએ પૂછ્યું.

“કેવી રીતે ? અત્યારે લગભગ મધ્ય રાત્રીનો સમય થવા આવ્યો છે. ત્રીજો મહરવીત્યા બાદ એ કંગાળને જોવાનું અવસ્થામાંજ વસંત તિલકાની પાસેથી ઉઘડીને ગાલમાં નાખીશું અને પછી ગામ બહાર વગડામાં જઈને એને છોડી દઈશું, એટલે એટો પાર !” અંપાએ જાણે એમાં મોટી વિચારન હોય તેવી રીતે જોપરવાળી કહ્યું.

“બરાબર છે, તારી એ યુક્તિ ઠીક છે, આપણું કાર્ય એથા ! અવશ્ય સિદ્ધ થશે, એ ધર્મિય વસંત તિલકાથી હંમેશનો છુટે પડશે, ત્યારેજ આપણું કાર્ય પાર પડશે ”

“તમે તે માટે હવે નિર્ણય રહો, હવે એ અમારે માથે !”

“ જો ત્યારે તેની કાળજી હવે તારે માથે, પણ પાછી દિવસ ઉગ્યા પહેલાં ઘેર આવી જજે. ”

“ એ માટે તમે ચિંતા કરશો નહિ, જેમ જનશે તેમ ત્વરાએ અમે એ કામ કરી ઘેર આવી જશું. ”

“ ઠીક ત્યારે, આપણા ગાડીવાળાને કહી રાખ કે ગાડું ત્રણ પહોર રાત્રી વીતે ત્યારે તૈયાર રાખે. ”

“ તે માટે હું જાંદોળસ્ત કરૂં છું. ” ચંદા બોલી.

“ ઠીક ત્યારે હું હવે સુવા જાઉં છું, ચંપા ! ” ડોશી નિરાંત કરીને બોલી.

“ બેશક, ખુશીથી સિધાવો. હવે એ જોખમદારી અમારે માથે. ” ચંપાએ કહ્યું.

તે પછી ડોશી પોતાના સુવાના ચોરડામાં આવી ગઈ. ચંપાએ ગાડીવાળાને ગાડી થોડીવાર પછી તૈયાર કરવાની સૂચના આપી; અને પોતાના ચોરડામાં આવી. ત્યાં તેની સાચીત દામ્ત્રીએ તેની રાહ જોતી બેઠી હતી. પોતાના કાર્યને હજી થોડા સમયનો અવકાશ હોવાથી તેમની સાથે આડી અવળી વાતો કરી તે સમય પસાર કરવા લાગી.

રાત્રીનો ત્રીજો પ્રહર વીતી ગયો હતો. ચોથા પ્રહરનાં ચોધડિયાના અવાજો સંભળવા લાગ્યા, કે તરતજ ચંપા એકદમ ઉભી થઈ અને નીચે આવી, તો ગાડીવાળો ત્યાં આગળ ગાડી છોડી ઘોડાને ચાર નાખીને પોતાની ગાડીની બેઠક ઉપર ધોરતો હતો. તેને ચંપા એ ધીમેથી બે ત્રણ સાદ કર્યા, પણ પરોઢની મીઠી નિદ્રામાંથી જાગૃત થવાને તેને કુરસદ નહોતી. નિદ્રામાં પણ પરોઢની નિદ્રા ઘણી મીઠી હોય છે, તેમજ તે સમયે જગતમાં પણ શાંતિ હોય છે. મધ્યરાત્રી પર્વત દુનિયાની ધમાચકડીમાં મશગુલ રહેલા જીવોને પણ આ વખતે તો શાંતિ હોય છે. ચાર, કુંટારા કે ભુગારી લોકો પણ આ સમયે શાંતિ ભોગવતા હોય છે. અહો ! એ પરોઢ સમયની મીઠી-મધુરી નિદ્રા ! જેને એનો અનુભવ હોય તેજ સમજી શકે છે ! બે ત્રણ સાદ કરવાથી પણ જવાગ નહિ મળવાથી ચંપા ગુસ્સે થઈ.

“ મૂર્ખો ! બગદની માફક ઘોર છે, જોને ! માથે બપુંઠર કામ લટકેલું છે અને આને ઉંઘ આવે છે ! ” તે મનમાં જાણી; અને તેનું જાવડું ઝાલીને જોયું. “ કેમ જલ્દી ઉંઘ આવે છે કે ? નક્કરો ! ” ગાદીવાળો તરતજ જાણીને જાણ્યો. “ કેમ કેટલી વાર છે ? ” અર્ધી ઉંઘમાં તે જાણ્યો.

“ વાર શેની ? હજી શું ઘોર છે ? આ દિવસ ચડવા આવ્યો ! ઉઠ અને ચાલ મારી સાથે. ”

ગાદીવાળો જાણ્યો અને અરૂપ સમયમાં તૈયાર થઈ ચંપાની સાથે આવ્યો. તેઓ બન્ને કંઈ જોરડા જોરડીઓ વટાપીને વસંતના દિવાનખાનામાં આવ્યાં. ત્યાં બન્ને જણા અવ્યવસ્થિત વસ્ત્રમાં એક બીજાને ગાઠ આલિંગનપૂર્વક મુતાં હતાં. ત્યાં ચંપાએ ગાદીવાળાને બહાર ઉભો રાખીને અંદર આવી ધર્મિયને વસંતના આલિંગન-માંથી છુટો કર્યો. મહા મુશીબતે તેને પલંગ ઉપરથી નીચે ઉતાર્યો, અને વસંતતિલકાને જરાબર ઝોઢાડીને મુવાડી. ધર્મિય પલંગથી નીચે હતો પણ મદિરાનો કેદ તેના ઉપર સંપૂર્ણપણે જામેલો હતો તેથી એને કંઈ ખબર પડી નહિ. તરતજ દાગીએ ગાદીવાળાને હાક મારી, તે અંદર આવ્યો, અને બન્ને જણા તેને-ધર્મિયને લઈને નીચે આવ્યા ને ગાદીમાં નાખ્યો. ગાદીનેરથી ચલાવી. થોડા સમયમાં ગ્રંદેરની બહાર ગાદી નીકળી ગઈ. ગાદી વગડામાં આવી ત્યાં ચંપાએ ગાદીને ઉભી રખાવી અને બન્ને જણાએ મગીને ધર્મિય-ને નીચે ઉતાર્યો. ગાઠ ગાદીમાં-વગડામાં તેને મૂકી દઈને તેઓએ તરતજ ગાદીને ખાંધી ગ્રંદેર તરફ ચલાવી.

સ્વાર્થી મનુષ્યો બીજાનું ગમે તે થાય પણ પોતાનો સ્વાર્થ આધવાને પાટી પાની કરતા નથી. ધર્મિયનું આવા ક્યંદર જંગલમાં શું થયે ? તેની પરવા એ લોકોને જોઈ જ હતી. ધર્મિય નિર્ધન થયો, એટલે એમને નકામો હતો. જંગલમાં એનું જે થવાનું હોય તે થાય, પણ તેમની તેને ઘરમાંથી કાઢવાની ઇચ્છા તો એ મુજબ પાર પડી હતી.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

“ અરે ! આ શું થયું ? ”

“ ક્યા કરે આદને વાલેકા બરોસા કોઈ;
જગતમાં કીસીકા હોતા નહિ કોઈ. ”

લગભગ પ્રહર દિવસ ચલ્યો હતો. સૂર્યનારાયણે પોતાની પ્રભા ફેલાવી જગત ઉપર પોતાની સત્તા જમાવવા શરૂઆત કરી દીધી હતી. દિવસના ભાવને જણાવનારાં પંખીઓએ કેકારવ કરીને આખું વન જાગવી મૂક્યું હતું. તે વખતે કંઈક મદિરાનો કેદ ઉતર્યો અને પંખીઓના કોલાહલવાળા શબ્દો તેમજ સૂર્યની ગરમીથી ધમ્મિલની આંખ ઉઘડી ગઈ. તો પોતે ક્યાંનો ક્યાં પડ્યો છે તે જોવા લાગ્યો. શું પોતે સ્વપ્નામાં તો નથી ? આંખો ચોળી, આસપાસ નજર કરી, “ ના, ના, સાક્ષાત હું જાગૃત અવસ્થામાં જ છું. ત્યારે આમ કેમ ? હું ક્યાં સુતો હતો અને અત્યારે ક્યાં છું ? એ વસંત ! એ ચિત્રશાળા ! એ રમણીય છત્ર-પદ્મ ! એ બધું ક્યાં ગયું ? તેને જાહેર મારી કાઢા તો કચરાથી ખરડાયેલી છે. પદ્મને જાહેર આ ખડખડી પૃથ્વી છે અને મહેલને જાહેર આ તો ગાઢ ઝાડી રહેલી છે. ત્યારે આ શું થયું ? આ સ્વપ્ન તો નથીજ. સાચે સાચ હું જાગૃત છું; પણ હાં, હાં, હવે સમજાયું ! વેશ્યાનતિ દ્રવ્યની જ સગી હોય છે, હું નિર્ધન થયો જોયો એ રાંડ અક્કા-ડોશીએ મને કાઢવાનો આ તાગડો રચ્યો જણાય છે. તેણે મારા શરીર ઉપરથી આભૂષણો પણ ઉતારી લીધાં છે. કેવી મારી ફેળેતી કરી છે. અહો ! ધિગ્ મામ્ ! મારા જેવા વેશ્યા-વિલાસી પુરૂષોને ધિક્કાર છે ! આજ સુધી દ્રવ્ય લાવી લાવીને-મંગાવી મંગાવીને એનું ઘર ભર્યું, તોપણ આજરે તો આ દશ થઈ ! અથવા તો વેશ્યા કેની સગી થઈ છે ? છતાં મારા જેવા મૂર્ખ પુરૂષો તેને પોતાની માનીને ઘર ખાલી કરે છે-તેમાં આસક્ત જાને છે. દ્રવ્ય ખુટ્યું કે ઉપરથી જીત્તાના માર જામે છે. વેશ્યાનાં ચાર ! સદા ખુદાર ! કાંટાના જિછાના ! જીત્તાના માર ! એ કહેવત કાંઈ ખોટી તો નથીજ. દ્રવ્ય હોય તો ચરણમાં પડતી આવે,

દામી થઇને રહે અને ધન ખુટ્યું કે બચ ! ખેત ખેતાર ! વેશ્યા, વાપ, અગ્નિ, રાજા, અહિ-સર્પ, એ દોષની સાથે સ્નેહ કરતા નથી. તાતે દ્રવ્ય ન મોકલાયું લેયી આવી સ્થિતિ મર્-ફેલી થઇ. " એમ વિચારના વમગમાં ગયો, પણ વિચાર કરે કંઈ વળે તેમ નહોતું. તરતજ હડીને બેઠા થયો-ઉભો થયો ક્યારે ખંખેરી પોતાનાં વગો ઠીક કર્યાં, અને શહેરને રસ્તે નગરમાં આવ્યો. અનુક્રમે તે પોતાને ઘેર આવ્યો, તો શૂન્ય ઘર બેધું, વિચારમાં પડ્યો. માતાપિતા ક્યાં ગયાં હશે, આમ્રપાસ રહેલા એક પાટોસીને પૂછ્યું. પાટોસી જાણતું હતો. " ભાઈ ! આ ઘરમાં મુરેંદ્રદત્ત શેઠ રહેતા હતા તે ક્યાં ગયા વાર ? " નિરાશ થિતે ધમ્મિલે પૂછ્યું. હૈયું તો ધડક ધડક ધડકી રહ્યું હતું. તેનો જવાબ આંભાગવાને તેનાં નયનો અતિ આતુર હતાં. પોતે પણ અમથી થાકી ગયેલા તો હતોજ. પોતાના ઉપર વીતેલા આજના વીતકથી તે બહુ નાશીપાસ થયો હતો.

" તમે દોણ છો ? આ શેઠને માટે કેમ પૂછો છો ભાઈ ? " તે વિપ્ર બોલ્યા. તેના બોલવામાં કંઈક મશ્કરી હતી.

" મારે જરૂર છે. ભાઈ ! તે અન્યારે ક્યાં ગયા છે ? ઘર કેમ બંધ જણાય છે વાર ? "

" અરે ભાઈ ! શું એની વાત હતું ? એ શેઠને એક કપુત પુત્ર હતો, જે રાત દિવસ વેશ્યાને ત્યાં ને ત્યાંજ પડી રહેતો હતો, અને ઘરેથી ધન મંગાવી મંગાવીને વેશ્યાનું ઘર ભર્યે જતો હતો. એમ કરતા કરતાં શેઠના ઘરમાંથી ધન ખુટી ગયું અને માતાપિતા એ વહેલ દીકરાના પાપમાં ને પાપમાં દેવલોકે ગયા, ઘર ઉડ્ડ થયું. "

" અરે ! શું એ બધાં મરી ગયાં ? ત્યારે તેમના દીકરાની વધુ ક્યાં ગઇ ? " ધડકતે હૈયે તેણે વિપ્રને પૂછ્યું.

" ધમ્મિલની સ્ત્રીમાટે પૂછો છો ભાઈ ? "

" હા, ભાઈ ! "

" તે તો સાસુરિયાનું સ્નાન કરીને પિયર ગઇ. પોતાના મા-બાપને ઘેર ગઇ. "

“ કેમ વારૂ તે અહીંયાં ન રહી શકી ?” તેણે ફરીને પૂછ્યું.

“ અહીં રહીને શું કરે ? ઘર, વખાર, દુકાન વગેરે વેચીને તેનું નાણું કયું. તે પણ એ યશોમતિએ ઘણીને મોકલી આપ્યું. ઘરમાં કાંઈ ન રહ્યું ત્યારે તે હારીને માતાની પાસે ગઇ. ” વિપ્રનાં એ પ્રમાણેનાં વચન સાંભળીને વજ્રથી બાણે હણાયો હોય તેમ ધમ્મિલને મૂર્છા આવી, બેભાન થઇને તે ઢળી પડ્યો. વિપ્ર તો મુંઝવણમાં પડ્યો. “ અરે ! આ કોઈ :પરદેશીને શું થયું ? રખે મરી જશે તો વળી મારે મોટી પંચાતીમાં ઉતરવું પડશે !” પંખો નાખી મહોડે પાણી છાંટી તેની મૂર્છા વાળવાનો તેણે પ્રયત્ન કર્યો. થોડીવારે ધમ્મિલની મૂર્છા વળી. “ ભાઈ ! તમને આ શું થયું ? શું તમારે એમની સાથે કાંઈ સગપણ છે કે ? ”

“ હા ભાઈ ! છે. મને પણ કાંઈ લાગે વળગે છે. ” વાતને ટુંકી કરીને તે ફરીને પૂછે તે પહેલાં તો તેની પાસેથી તેજટ આડ્યો ગયો. નગરની બહાર એક તળાવને કિનારે આવ્યો. ત્યાં માતાપિતાનું સ્નાન કરીને પછી નિર્મળ થોડુંક પાણી પીધું, વડલાના મોટા તરવરની નીચે સૂતો, ક્ષણ ભર નિદ્રા લીધી. વળી પાછો જાગ્યો. હૃદયમાં લાગી આવવાથી પોકે પોકે રડ્યો. અત્યારે પોતે એકલો હતો. તેની સરભરા કરવાને વસંતતિલકા તેની પાસે નહતી. તેને રડતાં છાના રાખે તેવું કોઈ પાસે નહોતું; કેમકે યશોમતિ પિયર હતી. માથુંક વસંતતિલકા પોતાને મંદિર હતી. જગતમાં ત્યારે વિધિ વક્ર થાય છે ત્યારે અંતરના માણસને પણ વિધિ પહેલેથીજ દૂર કરે છે. જગત પ્રસિદ્ધ શ્રીકૃષ્ણ જેવાને દારિકાનો દાહ પોતાની નજરે લેવો પડ્યો, પોતાનાં માતાપિતા પોતાની નજર આગળ ગળીને મરણ વશ થયાં છતાં એ મહાભૂજ કૃષ્ણ ને બળભર્ય તેમને બચાવી શક્યા નહિ. જે કૃષ્ણ કાળને વશ કરી શકે એવા મહા સમર્થ પુરૂષ હતા તે પણ ત્રણ ખંડનું રાજ્ય, એ યાદવો, એ સમૃદ્ધિ, એ વિલાસો સર્વ કંઈ વિધિવશે ખોઈ બેઠા. પોતાની નજર આગળ વાસુદેવપણાનું સૂચન કરનારાં રત્નો પણ અદૃશ્ય થયાં, એ સોળ સોળ હબ્બર રાણીઓ ને આઠ પટ્ટરાણીઓ, હબ્બરે પુત્ર પૌત્ર તેમાંથી એકપણ પાસે ન રહ્યો. એકાદી વાસુદેવ અને બળદેવ બંને પાંડવોનો

આશ્રય લેવાને પાંડુમથુરા તરફ આટ્યા, છતાં એ વક્ર હૈય તેમને છોડે તેમ નહોતો. શ્રીકૃષ્ણને તૃપ્તા લાગવાથી જગલદ્ર પાણી લેવા ગયા, પાણીને મિષ્ટ વિધિએ જન્મેને હું મેશને માટે જુદા કર્યા. વૃક્ષની નીચે સુતેલા શ્રીકૃષ્ણના ગ્રાણુ જરાકુમારના ગાળથી જુદા થયા. એવી રીતે સમર્થ પુરુષો પણ વિધિની આગળ મ્હાત થયા છે—લાચાર થયા છે.

અત્યારે ધામ્મલક્ષ્મીને જગત શૂન્ય જણાવા લાગ્યું. “ હા ! આ કુશાચનગર કેવું ધનસંપન્ન છે ? ક્યાં એ નગરીના ધનાઢ્યા ? ક્યાં હું ઇંગાળ ? અરે ! હવે મારું શું થશે ? હા ! શું થઈ ગયું ને શું વીતી રહ્યું છે ? એ માતાપિતાનો છેલ્લો મેળાપ પણ મને થયો નહિ. માતા ક્યાં ગઈ ? પિતા ક્યાં ગયા ? યથોપતિ પિયર ગઈ ! હાય ! મારી આ દશા થઈ ! ધન વગર તે મનુષ્યની હાલતી છે ! જગતમાં નિર્ધન માણસ અને મુવેલો માણસ એ જન્મે સરખા છે. હવે મારે શું કરવું ? ” એવા એવા વિચાર કરતો, શણમાં રાતો, શણમાં હવ્વકાં બરતો, જંગલમાં આમતેમ નચર કરતો હતો; પણ અત્યારે દિલમાં એને આરામ નહોતો, શાંતિનું સ્થાન નહોતું. “ હાય ! હવે ક્યાં જવું ? નિર્ધન માણસ તો જગતમાં અવતાં મુવા જેવો છે ! હવે દ્રવ્ય વગર મારે પણ અહીંને શું કરવું ? બસ, હું પણ આપધાન કરીને આ દુઃખમાંથી છુટ્ટા થાઉં. ” એમ ચિંતવતો તે અર્જુ ઉદ્યાનમાં આગ્યો. ત્યાં ઠાઠ વનપાલક પોતાની તલવાર પડખામાં રાખીને સરડંધમાં સૂતેલો હતો, તેની તલવાર લઈને ધર્મિભલે પોતાના ગળા ઉપર બેસી ચલાવી પણ તે વનના અધિષ્ઠાયિક વ્યંતર દેવતાએ તલવારનો ઘા વ્યર્થ કરી તલવાર પ્રચ્છેદપણે હરણ કરી લીધી. પત્રી એકાંતમાં બંધને ચેહ ખટકી તેમા અગ્નિ પ્રદિપ્ત કરીને જાળી મરવાને નિમિત્તે તેમાં પડ્યો તો અધિષ્ઠાયિકને બળે તેચિતજ થઈ ગઈ. જેથી ધર્મિભ લને અન્યત ખેદ થયો. “ અરે ! મારા મરવાના પ્રયત્નો પણ આમજ વ્યર્થ જાય છે, હવે મારે શું કરવું ? ધન વગર હું અહીંને પણ શું કરું ? નિર્ધન માણસ શું જગતમાં અવતાં લાયક છે ? જતા મોતના દરેક પ્રયત્નો મારા વ્યર્થ જાય છે. હા ! હનાશ ! લાચાર ! લાચારીને એકવાર પ્રયત્ન અજમાવુ ! ” તેણે કાલકૃત

વિષ ભક્ષણ કર્યું, તો દેવતાએ તેનું ઝેર અપહર્યું. વૃક્ષ ઉપર ચઢીને થાહોમ પડતું મૂક્યું, તો નીચે દેવતાએ ધૂળનો ઢગલો કરી તેને બચાવી લીધો. એમ મરવાના અનેક ઉપાય કર્યા પણ વ્યંતરદેવતાએ તે સર્વ વ્યર્થ કરી નાખ્યા. પછી અદૃશ્ય રહીને તે દેવતા બોલ્યો—“અરે મનુષ્ય ! શામાટે મોતને ઇચ્છે છે ? મરવાનું સાહસ કેમ કરે છે ?”

“ અહો ! તમે કોણ છો ? મારી જેવા પાપીને મોતથી શા માટે બચાવો છો ? ”

“ હજી જગતમાં તારે કંઈક નવીન રંગો અનુભવવાના છે તેથી. ”

“ હા. ખરી વાત છે, હજી મારે આવા કંઈક કલેશો ભોગવવાના હશે. ખરૂંને ? ”

“ ગમે તેમ પણ તારે હમણાં મરવાનું નથી, એવું વિધિનું વિધાન છે. તેથીજ હું તને બચાવું છું. ”

“ મારે ત્યારે આવી નિર્ધન સ્થિતિમાં હવે શું કરવું ? ”

“ તુ સ્નિગ્ધ વન તરફ જા. ત્યાં કલ્પવૃક્ષ સમાન એક મુનિ-રાજ હાલમાં રહેતા હે છે, તેમનાથી તારી ચરતીની શરૂઆતનું બંધન રોપાશે. તે પુત્ર્ય ગુરુરાજ તને હુઃખ દૂર કરવાનો-પાપનો નાશ કરવાનો ઉપાય બતાવશે. ”

“ જેવી વિધિની મરજી. ” ધર્મિન્દ્રના નિરાશ હૃદયમાં કંઈક અશા આવી ને તે દેવતા અદૃશ્ય થઈ ગયો. “અંહો ! વિધિ કેવું બદલાય છે ? માનુષ્યનું ધાર્યું શું થાય છે ? હજી પણ ભવિષ્યમાં શી શી ઘટના બનવાની હશે એ ભવિષ્યના અંધશરમય પડદામાં એવાની કેવી શક્તિ હશે ? ” કલ્પાદિક વિચાર કરતાં તે સ્નિગ્ધ વન તરફ ચાલ્યો.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

“ધર્મદેશના.”

“ઉત્તર યેઠાં ફરી વસે, નિર્ધનીયાં ધન હોય;
ગયાં ન જોળન આંપડે, મુવા ન જોવે કોય.”

“આ પારાવાર રહિત અસાર સંસારમાં મહામોહરૂપી જલિમ શત્રુએ જગતના સર્વે જંતુઓને પોતાને વશ કર્યા છે. મૂઢ પ્રાણીઓ રાગદ્વેષને આધીન થઈને સંસારમાં એવા તો બાંધાઈ ગયા છે કે મદિરાથી ઉન્મત્ત માણસ જેમ ભાનરહિતપણે વ્યવહારને સમજતો નથી—મા જ્ઞેનના સંબંધને પણ સમજતો નથી, તેમ મોહમાં મુઝાયેલો પ્રાણી ધર્મકાર્યમાં સાવધ થતો નથી. સંસારમાં રાગ એ પ્રાણીને મોટામાં મોટો શત્રુ છે. રાગને પરવશ પડેલા છવો દેશ વિદેશ રખડે છે. અનેક પ્રકારનાં કલેશ, દુઃખો રાગને વશે સહન કરે છે. રાગને આધીન થઈને મુવર્ણનંદી સોનારે પ્રભવગતી અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યો. રાગને વશ પડીને બારમે ચક્રી પ્રસદત સાત-મીમાં રહ્યો રહ્યો ‘હા ચાડમતી !’ ‘હા ! ચાડમતી !’ નામના પોકાર પાડી રહ્યો છે, અને ચાડમતી ‘હા પ્રસદત !’ ‘હા પ્રસદત !’ એવી બૂમો છઠ્ઠી નારડીમાં રહી રહી પાડે છે. વિધિ વિચિત્ર છે કે અનેક પ્રકારનાં દુઃખો વિધમાન છતાં મનુષ્યનો રાગનો બાંધ ત્રુટતો નથી. રાગને વશે પ્રાણીઓ વિષ ભક્ષણ કરે છે, નદી સમુદ્રમાં પડીને ડુબી મરે છે, પર્વત ઉપરથી કે વૃક્ષ ઉપરથી ઝંપાપાત કરે છે, કુવામાં પડીને મરે છે, મરવાને માટે અનેક પ્રયત્નો પણ કરે છે. અરે ! રાગને વશે પ્રાણી અગિયારમે શુભ્રાણેથી પડીને હેઠલ જતો રહે છે. કામ-રાગ, રોહરાગ, અને દ્વિરાગ એ જગતમાં પ્રાણીના મોટામાં મોટાં બાંધન છે. તેમાં પણ દ્વિરાગવાળો માણસ તો પોતાનો અને પરનો મુલ્યે વિચાર કરતો નથી. અતિ રાગે કરીને વિજયપાલ રાજ થયો. હે પ્રાણીઓ ! તે તમે સાંભળો.

પુરીમતાલપુર નગરીમાં પૂર્વે વિજયપાલ નામે રાજા હતો. એક દિવસ ને રાજા રથવાડીએ ફરવા નીકળ્યો. ત્યાં નગરમાં

એક શેઠની પુત્રી પદ્માવતીને ઝડપી ઉપર ઉભેલી એ રૂપમાં રંભા સમાન એવું તેણીનું અનાદ્યાત યૌવનનું લક્ષણ જોઈને રાજા વિહ્વળ થયો—આસક્ત થયો. રાજામહેલમાં જઈને તે શેઠ પાસે કન્યાનું માથું કરીને તેને પરણ્યો. રાજા નવી રાણી પદ્માવતી સાથે એવો તો આસક્ત થયો કે રાતદિવસ અંતઃપુરમાં જ તે તેણીની સાથે રહેવા લાગ્યો ને રાજસભામાં આવવું પણ બંધ કરી દીધું. પદ્માવતી સાથે વિષયસુખ લોગવતાં કેટલોક કાળ વ્યતીત થયો. એક દિવસ ભાગ્યયોગે તામ શૂળના રોગવડે પદ્માવતી મરણ પામી. મરણ પામેલી નિશ્ચેષ્ટ એવી પદ્માવતીને જોઈ રાજા ઘેરો થયો. રાણીના વિયોગે કરીને તે અંતરમાં વિરહના તાપથી અતિ દુઃખ અનુભવવા લાગ્યો. મોઢે તેને એટલો બધો મુંઝવો કે પદ્માવતીના શબને અગ્નિસંસ્કાર પણ ન કરવા દે. મંત્રીએ તેને ઘણા સમજાવ્યો પણ મોઢે મુંઝાવેલા પ્રાણીઓ હિત વચન સાંભળતા નથી. મંત્રીએ કહ્યું “મહારાજ ! રાણી તો મરી ગઈ, આ તો જીવ વગરનું તેનું ખાલી જોખું તમારી પાસે પડેલું છે.”

“ તારા માળાપ મરશે, તારા પુત્ર અને સ્ત્રી મરશે, મારા રાણી તો જીવે છે. તે સમય આવે જોલશે. ” રાજાએ મોઢમુઢ થઈને કહ્યું.

“ સત્ય છે, મહારાજ ! એ રાણી આપનાથી રીસાઈ છે; મારે આપની ઈચ્છા હોય તો હું મનાવું—ઓલાવું ? ”

પ્રધાનનાં વચન સાંભળી રાજા ખુશી થયો. “ ઘણી ખુશીથી. ”

“ તો આપ અહીંથી દૂર થાઓ ! રાણી સ્વયં જોકાંવં એટલે આવજો, ત્યાં લગી આપ એકાંતમાં રહેજો. ”

પ્રધાનનાં વચન સાંભળીને રાજા “ બહુ સારું. ” એમ કહીને અંદર ચાલ્યો ગયો.

તે પછી પ્રધાને એ રાણીના મૃતકને એ રીતે રાજાને જાણીને અગ્નિસંસ્કાર કરાવ્યો અને રાજાને કહ્યું. “ મહારાજ ! એ તો તમારાથી રીસાઈને સ્વર્ગમાં ગઈ રહી. ”

તેથી રાજા અતિ દુઃખી થયો અને નિયમ લીધો કે “ મારું પુત્રી રાણીને ન જોઉં ત્યાં સુધી ભોજન ન લઉં. ”

એમ કરતાં હથ દિવસ વધી ગયા. પણ પદ્માવતીનાં હાથોન યયાં નહિ. મંત્રીએ જાણ્યું કે ‘ મોદ્દમુઘ રાજા આમને આમ મરી જશે, માટે કાંઈ બુદ્ધિગમ્ય ઉપાય તો કરવો જોઈએ. ’ પછી તેને એક યુક્તિ કરી.

રાજા પાસે એક વિપ્ર વધામણી લઈને આવ્યો—“ મહારાજ ! પદ્માવતી સ્વર્ગમાં છે, તે અનેક પ્રકારનાં ગ્રુખ લોગવં છે ને ત્યાંથી થોડા દિવસમાં તે આપની પાસે આવશે. આપ ચિંતા કરશો નહિ. પણ આપ તેનાપર ઠાગળ લખી આપો.” વિપ્રનાં આવાં દુર્લભ વચન સાંભળીને રાજા હર્ષીત થયો. પ્રધાનને કહી તેની આગતાસ્વાગતા કરાવી, ભાવતાં સોજન જમાડી, દાન દક્ષિણા દઈને ઠાગળ લખી આપી વિપ્રને વિદાય કર્યો. એવી રીતે યુક્તિપૂર્વક સમજાવીને મંત્રીએ રાજાને સોજન કરાવ્યું.

વળી કેટલેક દિવસે તે વિપ્ર મંત્રીનો ગ્રેયો કરીને રાજા પાસે આવ્યો, અનેક પ્રકારનાં નારંગી, દાદમ, દાક્ષ વગેરે ઉત્તમ સ્વાદ-વાળાં ફળ રાજાની આગળ ભેટ ધર્યાં; અને કહ્યું “ મહારાજ ! રાણીએ આપને આ મધુર સ્વાદવાળાં ફળ ભેટ મોકલ્યાં છે, ઘણા ઘણા પ્રેમપૂર્વક આપને જોલાવ્યા છે. આપના સમાચાર પૂછ્યા છે. ” વિપ્રનાં વચન સાંભળીને રાજા અધિક ખુશી થયો. અને તેને અલંકાર વગેરે આપીને તેના અધિક સત્કાર કરી વિદાય કર્યો નગરમાં આ વાત પ્રસરી ગઈ, જેથી એક ધૂર્ત પુરુષે રાજાની મૂર્ખતાનો લાલ લેવા વિચાર કર્યો. એક બનાવટી ઠાગળ લઈને રાજસભામાં આવી તે ધૂર્ત ઠાગળ રાજાના હાથમાં મૂક્યો. રાજાએ ખોટીને જોયો—ખુશી થયો “ આહા ! ઠાગળ તો રાણીએ લખેલો છે. પ્રધાનશુ ! વાંચો જોઈએ ! એમાં શું લખ્યું છે ? ” મંત્રી ધૂર્ત માણસની કૃતિલતા ઉપર ચીડાતો રાજાનો ઠાગળ વાંચવા લાગ્યો.

શ્રી. શ્રી. શ્રી.

પ્રાણપ્રિય પ્રાણનાથ !

સંવિનય જણાવવાનું જે આપની દાસી હું નિરંતર આપનું સ્મરણ કર્યાં કરું છું. મારા દિવસો આપના વિરહે યુગસમા જાય છે. આપની પાસે આવવાને ઘણું દિલ થાય છે, કિંતુ સાહેલીઓ મને

ક્ષણમાત્ર પણ વીલી મૂકતી નથી. તમે કોટીગમે દ્રવ્ય મોકલજો, ત
ધન કરજમાં આપીને અમે તરત તમારી પાસે આવશું એમ
નિશ્ચય માનજો. ”

લી૦ આપના ચરણની દાસી પદ્માવતી.

તરતજ રાજાએ પ્રધાનને હુકમ કર્યો કે “ એને દ્રવ્ય આપો,
અને રાણીને પહેરવાને ઉત્તમ આભૂષણ, કંચુઓ, ચીર વગેરે વસ્ત્ર
એની સાથે મોકલી આપો. ’

“ જેવો આપનો હુકમ ! ” મંત્રીએ કહ્યું. પછી વિપ્ર તરફ
ફરીને “ ભટ્ટજી ! રાણીને મળવાને આપ કયા રસ્તે જશો ? ”

“ જે માર્ગે પહેલાંનો વિપ્ર ગયો તે માર્ગે આ ભટ્ટજીને પણ
મોકલો. ” વચમાં રાજાએ કહ્યું. “ પહેલાંનો વિપ્ર તો અગ્નિમાં પડીને
સ્વર્ગે ગયો હતો, મહારાજ-ભટ્ટજી ! તમે પણ તેજ રસ્તે જાઓ. ”
પછી મંત્રી ભટ્ટજીને લઈને નગર બહાર આવ્યા. ત્યાં ચિતા ખડકા-
વીને તેમાં અગ્નિ સળગાવી અને ભટ્ટજીને તેમાં નાખવા માંડ્યો.
તેણે ઘણા કાલાવાલા કર્યા, છુટવાને ફાંફાં માર્યા, પણ વ્યર્થ. પ્ર-
ધાને તે ધૂર્તને અગ્નિમાં જળાવ્યો અને કહ્યું કે-“ ભટ્ટજી ! સ્વર્ગ-
માંથી રાણીનો સંદેશો લઈને જોલા આવજો. ”

કેટલેક દિવસે રાજાના આગ્રહથી મંત્રીએ પદ્માવતીને લાવી
આપવાને કહ્યું. નગરમાં શોધ કરતાં ‘ પદ્મા ’ નામની વેશ્યા નવીન
યૌવનનાં વધામણાંને આમંત્રણ દેતી રૂપમાં અપ્સરા સમાન મંત્રીના
જોવામાં આવી. તેને સર્વે હકીકત સમજાવીને ઉદ્યાનમાં રાખી.
પછી રાજાને મંત્રીએ વધામણી આપી કે “ રાણીજી પધાર્યા છે, ને
તે બહારના ઉદ્યાનમાં છે. ”

પ્રધાનનાં વચન સાંભળીને રાજા હાથી ઉપર બેસી પૂર ઠાક-
માઠ સાથે રાણીને તેડવાને નગર બહાર ઉદ્યાનમાં આવ્યો. ત્યાંથી
રાણીને લઈને તે નગરમાં ફરતો ફરતો રાજદરબારે આવ્યાને ઉતર્યો.
રાણીને જોઈ રાજા હરખાયો. આકૃતિમાં જરા ફરક હતો, પણ એનાં
લાંબા દિવસના સહવાસમાં આકૃતિ ફરી જવાનો સંભવ હતો.
રાજાએ રાણીને સ્વર્ગની વાતો પૂછવા માંડી; એટલે જેમ મંત્રીએ

શીખવ્યું હતું તેમ તેણીએ કહેવા માંડ્યું. તે પણ ચતુર હતી, વેશ્યાભવિતિમાંથી તે રાજરાણીનું માન પામી હતી. વળી બુદ્ધિમાં પણ અધિક હતી, જેથી રાજાને સમજાવવો તે તો તેને મન એક જાતની રમત હતી. જો કે મંત્રીએ તેણીને પ્રથમથીજ સૂચે પાઠ બજાવી રાખ્યા હતા, છતાં પોતાની બુદ્ધિ ચંતુરાઈથી તેમાં રસ જોવાની રાજાની આગળ તેને વર્ણવવા માંડ્યા; અને અત્ય સમયમાં પદાવેશ્યાએ રાજાનું દિલ પોતા તરફ ખેંચી લીધું. એવી રીતે ‘પદ્મા’ ‘પદ્માવતી’ થઈ. રાજા તો એમજ સમજ્યા કે મારી પદ્માવતી સ્વર્ગમાં મારાથી રીસાપ્રતે આવી ગઈ હતી તે પાછી મને આવી મળી. રાણી મનાણી એટલે મારી આપણ ટળી. એવી રીતે જો મોહમુગ્ધ થયેલો રાજા પદ્માવતીનું મરણ સમજી શક્યો નહિ અને પદ્માવતીનાં મરણ પછી પદ્માને પદ્માવતી માનીને ઘણા કાળ તેની સાથે વિષયમુખ જોગવ્યું. મરણ પછી નીચ મોહના ઉદયે તે રાજા ઘણા સંસાર પરિજ્ઞમણ કર્યો. એવી રીતે મોહમાં મુગ્ધ થયેલા પ્રાણીઓ સંસારમાં મુંઝાયા છતાં ધર્મને આવરી શકતા નથી, માટે હે ભવ્યજનો! જો મોહનિદ્રા દૂર કરીને ધર્મને આરાધો અને સંસારથી પાર ઉતરો.” એ પ્રમાણે સિન્ધુ વનમાં અગરદત્ત મુનિ મુવર્ણકમગરૂપ સિંહાસન ઉપર બેઠા બેઠા ભવ્યજનોને ધર્મદેશના આપી રહ્યાં હતા. સુર, નર, નારી વગેરે અનેક જનોનો વર્ગ તેમની વાણીનું પાન દરી રહ્યો હતો. ત્યાં ધર્મિવક્રમાર પણ આવીને શુરને વંદના કરી તેમની ધર્મદેશના સાંભળવા લાગ્યો. ને ધર્મથી વામિન થયો. તેનું ચિત્ત વૈગમ્યથી કાંઈક આર્દ્ર-કેમળ થયું. દેશના સર્વર્થ થયે સર્વ ધોનાર્થ પોતપોતાને ઠેકાણે આપ્યો ગયો, પણ ભવ્ય જીવોને ઉપકાર કરનારા, તેમનું દુઃખ દૂર કરનારા એવા અગરદત્ત મુનિ આગળ ધર્મિવક્ર હાથ જોડીને બેસી રહ્યો. “કૃપ-વૃક્ષ સમાન જાવા મુનિનો મેઘાપ ભાવ્યથીજ થાય છે.” ધર્મિવક્ર મનમાં ગણગણ્યો.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

‘ દુઃખની બે વાત ’

“ સંપત્ત ગઈ તે સાંપડે, ગયાં વળે છે જ્ઞાણ;
ગયો વખત આવે નહિ, ગયા ન આવે પ્રાણ. ”

“ દેવાનુપ્રિય ! તેં મોતનું સાહસ શામાટે આદર્યું હતું ? એવી રીતે અકાળ મરણ કરીને તો પ્રાણી દુર્ગતિમાં જાય છે. કરેલાં દુષ્કર્મો આપઘાત કરવાથી કાંઈ ટળી શકતાં નથી. આ ભવમાં નહીં તો અવશ્ય આગામી ભવમાં તે ઉદય આવે છે; અને લક્ષ્મી એ તો સાહસિક પ્રાણીને તુચ્છ છે—પ્રયત્નસાધ્ય છે. દુઃખ આવે મરવાના ઉપાય યોજવા તે કાંઈ ઉત્તમ પુરૂષનું લક્ષણ ન કહેવાય. દુઃખ પણ માણસે ધીરજથી સહન કરવું જોઈએ. રથના ચક્રની ધારાની માફક સંસારમાં પ્રાણીને સુખ અને દુઃખ બન્ને આવે છે. તો દુઃખમાં કાયરતા દાખવવી એ શું વ્યાજબી છે ? ” અગડદત્ત મહામુનિ કે જેમણે જ્ઞાનથી ધમ્મિકલના પરિણામ જાણેલા હતા તેમણે ધમ્મિકલને પોતાને શરણે આવેલો જોઈને કહ્યું.

“ સ્વામી ! હું શું કહું ? જગતમાં મારા જેવો દુઃખી કોઈકજ હશે. જે દુઃખ ભોગવવાને હું તદ્દન અશક્ત—અસમર્થ છું. તે દુઃખમાં—આવી આપત્તિમાં મારે શું કરવું ? તે માટે હું મુંઝાઈ ગયેલો છું. સંસારના તાપથી તપ્ત થયેલા પુરૂષને શરણ યોગ્ય એવા આપ-શ્રીને શરણે હું આવેલો છું. ” ધમ્મિકલે દુઃખથી ઉભરાતા હૃદયે કહ્યું.

“ કુમાર ! એટલું બધું તારે શું દુઃખ છે કે જેથી આટલી બધી તને મુંઝવણ થાય છે ? ધીરજથી—સહનશીલતાથી પરિષેા સહન કરવાથી આત્માને શાંતિ થાય છે. તારું દુઃખ એવું તે કેવું છે ? તે વિસ્તારથી કહે જોઈએ; પોતાનું દુઃખ બીજાને કહેવાથી દુઃખીને દુઃખ ઓછું થાય છે—દુઃખનો ભાર શિર ઉપરથી હલકો થાય છે; માટે કહે, કે જેથી અમે પણ જાણીએ. ” ગુરૂએ કહ્યું.

“ પ્રભુ ! આપ તો ત્યાગી, વૈરાગી, મહા સમર્થ, ભગવંત સ્વરૂપ છો; પરંતુ દુનિયા તો બહારના સુખમાં મગસૂલ છે. બીજાની

તે દોને પડી દોય ? સમર્થ છતાં સર્વ કોઈ પોતપોતાના સ્વાર્થમાં જ
મગ્ન રહેનારા દોય છે. વિરલા જનોજ જીજ્ઞાસુ દુઃખ ભાંગનારા
દોય છે. બરસમુદ્રમાં ડુબનારનો હાથ ઝાલવાને દોજ સમર્થ છે ?
નિઃસ્વાર્થપણે સ્નેહ રાખનારા એવા સમર્થ પુરૂષો તો વિરલાજ દોય
છે. કરેલા શુભને જાણનારા પણ જગતમાં વિરલા જનો દોય છે. પાર
કાના દુઃખે દુઃખ ધરનારા અને અંતરમાં સંતાપ કરનારા પણ અલ્પ
દોય છે. આ બધામાં જેણે દુઃખ જોયું નથી, દુઃખ શું છે તે અમ-
જતા પણ નથી, એવા સુખી પુરૂષો જીજ્ઞાસુ દુઃખ શી રીતે મટાડી
શકે ? વસ્તુની જેને પરીક્ષા નથી તે શું તેની કિંમત કરી શકશે ?
દુઃખીને દેખીને જેના હિલમાં દયા ઉત્પન્ન થતી નથી—દૃઢપણમાં કોણ
પણ પ્રકારની લાગણી નથી, એવા માણસ આગળ વાન કહેવાથી પણ
શું ? ” ધર્મિયે દૃઢપણા ઉઠાણમાં રહેલી દુઃખની ઉર્મિઓ કાંઈક
બહાર કાઢવા આંડી.

“કુમાર ! હું પણ તારા જેવા એક વખત દુઃખી હતો, દુઃખ
શું છે તે હું જાણું છું—વગી દુઃખ મેં અનુભવ્યું પણ છે.
દુઃખીને દુઃખ કહેવાથી તારું દુઃખ ઓછું થશે—તને ધીરજ
વાગશે. વગી જે દુઃખ હરવાને અસમર્થ છે તેની આગળ દુઃખ
ગાવાથી શું ? એમ પણ તારે અમજવું નહિ, કેમકે તારા સંકટનો
નાશ કરવાને હું સમર્થ છું, માટે કહે તારે શું દુઃખ છે ? ” મુનિએ
પોતાની પૂર્વસ્થિતિનું સ્મરણ કરાવી વર્તમાન સમયમાં પણ
પોતાની દુઃખહરણ કરવાની શક્તિ સૂચવી.

“આહા ! ભગવન્ ! આજે મારે તો કટપતરૂ ફાળ્યો, બૂખ્યાને
મનગમતું લોજન મળ્યું, તરસ્યાને અમૃત મળ્યું, આપને દીઠે મારે
આંગણે તો સોનાના સુરજ ઉગ્યા, અમૃતના મેઘ વરસ્યા, ભયંકર
રોગમાં સડતાને રોગનો નાશ કરનાર નાડીવૈદ્ય મળે તેમ આજે સંસાર
રૂપી રોગથી ગસ્ત થયેલા મને આપ જેવા નાડીવૈદ્ય મળ્યા.
ભગવન્ ! કુશાશ્વપુર નગરમાં સમૃદ્ધમાન્ સુરેન્દ્રત્ત રોકેલો હું પુત્ર
હું. યોગ્ય ઉમરે અધ્યાપક પાસે સર્વે સ્થાનકજ્ઞ ભણીને યૌવનવય
પામ્યો; અનુક્રમે વેશ્યાને ઘેર રહ્યો, અને તેની સાથે પ્યારમાં
પડ્યો. જ્યાંસુધી વેશ્યાને ધન મળ્યું ત્યાં લગી તો વેશ્યાને ત્યાં પડ્યો

પાથર્યો રહ્યો, પણ આખરે સ્વાર્થી અને ધન એજ જેની મતલબ છે એવી તેણીએ મને વનમાં હુડસેલી લીધો. પ્રભાતે જાગૃત થઈને મારે મંદિરે ગયો તો પાડોશીથી સાંભળ્યું કે માળાપ તો મરણ પામી ગયા છે અને ઘર ધન વગેરે જે કાંઈ હતું તે તો છોડીને નિમિત્તે વેશ્યાને ઘરે પહોંચ્યું છે. કહો, ભગવન ! આવા દુઃખદાયક સમાચાર સાંભળીને કેાની ધીરજ રહે ? દુઃખમાં માણસની મતિ જ્યારે મુંઝાઈ જાય છે ત્યારે કુવે પડીને અથવા તો વિષ લક્ષણ કરીને તે આપઘાત કરે છે. એવા સામાન્ય નિયમથી મેં પણ જીર્ણ ઉદ્ધાનમાં દુઃખથી મુગ્ધ બનીને મરવા માટે અનેક ઉપાય કર્યા હતા. ” કુમારે કહ્યું.

“ ત્યારે તેમાંથી સલામત કેવી રીતે રહ્યો ? વનમાં તને કેાણે બચાવ્યો ? ” મુનિએ પૂછ્યું.

“ તે વનના અધિષ્ઠાયિક કેાઈ વ્યંતર દેવતાએ. તેની વાણી સાંભળી મરવાનો વિચાર છોડીને તમારે શરણે આવ્યો, તો લોહચુંખક જેમ ચમક પાપાણુનું આકર્ષણ કરી તેને ખેંચી લે તેમ તમારા તેજે મને આકર્ષી લીધો છે. નેત્રને આનંદદાયક અમૃતાંજનરૂપ મને આપનું દર્શન થયું તેથી જાણે માફ દારિદ્ર આજથી નષ્ટ થયું. ” કુમારે મુનિની સ્તુતિ કરતાં પોતાનું આત્મવૃત્તાંત કહ્યું.

“ ભાઈ ! વેશ્યાનો પ્યાર હુમેશાં એવોજ હોય છે. તેની ખાતર ઉત્તમ પુરૂષો વેશ્યાગમન તો શું જડકે પરસ્ત્રીગમનનો દોષ પણ વહોરતા નથી. વેશ્યાગમનથી જળ બુદ્ધિ અને વીર્યનો નાશ થાય છે, તેજનો ક્ષય થતાં નિર્જાળતા પ્રાપ્ત થાય છે, વિશેષ દ્રવ્યનો ક્ષય તો અવશ્યમેવ થાય છે. આ લવમાં પણ સર્વસ્વનો નાશ કરનારી અને પરલોકમાં દુર્ગતિને આપનારી કિંપાકના કૃળ સરખી વેશ્યાનો કયો વિવેકી જન ઉપલોગ કરે ? તો પછી તારા જેવો ગુણી વિવેકી જન વેશ્યામાં રક્ત થાય—આખર લગી પણ તેમાંથી નિવર્તે નહિ તો કરેલી ભૂલનો ભોગ તો અવશ્ય થવુંજ જોઈએ. પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત તો કરવુંજ જોઈએ ! ” મુનિએ વેશ્યાગમનનો દોષ જણાવતાં ધર્મિભલને બોધરૂપ સમજાવ્યું.

“ગમે તેમહો સ્વામી ! પણ હજી લગણ એ વેશ્યા મારા ચિત્તમાં વસી છે, મજાકના રંગની માફક તેના સ્નેહનો પાશ મારા આત્મામાં

સચોટ અસર કરીને રહ્યો છે. ભગવન ! એ લાગેલો શંક આ બન્યું તો પશ્ચાત્ત એમ નથી. હાંનમાં લટકેલી શુભાશીની રેખાઓ એમ મદલ-પર્યંત કાયમ રહે છે, તેવીરીતે એનો આર ભાર અંતરમાંથી ભુગ્ધ તેમ નથી. એ કે એણે તો દુર્જનના દાખરીને મને તેના મંદિરમાંથી અલિપ્ત કર્યો, છતાં ધણા સ્નેહથી તેણીને મં માતા દુઃખમાં માર-છ કરી રાખી છે. તેની ખાતર તો પશ્ચેલી પ્રિયાને પણ મં દર નહીં હોય છે. તેની પાછળ ધનધાન્યની ખરાબી કરીને અગીર્ષને બદલે દુઃખીરી પ્રાપ્ત કરી છે. એને હું કેમ છોડી શકું ? ” ધર્મિભક્ષે પોતાનો વેશ્યા ઉપરનો દદ રાગ જણાવ્યો.

“ જેનાથી તું આટલો ખરાબ થયો, દુર્દશાને પ્રાપ્ત થયો, છતાં હજી તેની પછવાડે આટલો બધો દિવાનો થયો છે ? ”

“ પ્રભુ ! જે વેશ્યા સાથે મને પ્રીતિ હતી તેનો આમાં કંઈ દોષ નથી. જેવી મારી પ્રીતિ તેની ઉપર છે તેવી જ તેની પ્રીતિ મારી ઉપર હતી, તે એવી કે આજ કંઈ વર્ષોથી ફાળુમાત્ર પણ અમે એકબીજાથી જુદાં પડેલાં નહિ. રાતદિવસ અમે એક બીજાના સહ-વાસમાં—સ્નેહમાં દેવતાની માફક શુભમાં કાળ નિર્ગમન કરતાં હતાં. જેવા એનો વિયોગ મને આજે છે તેવી જ રીતે તે ગિચારી પણ મારા વિયોગે જુરી જુરીને ખચિત પ્રાણત્યાગ કરશે. ” ધર્મિભક્ષે પોતાની માશુકની સ્થિતિ વર્ણવી બતાવી.

“ ત્યારે તે વેશ્યાના મંદિરમાંથી વેશ્યાનો આટલો બધો અનુરાગ છતાં તારે કેમ બહાર નીકળવું પડ્યું ? ” મુનિએ તેની માનેથી જ બોલાવવા માટે ધર્મિભક્ષને પૂછ્યું.

“ પ્રભુ ! ભગવન ! તે વેશ્યાની મા—અકા—ટોશી છે. હું ધનવાન હતો અને ઘેરથી નિયમિત ધન આવતું હતું, ત્યાં લગી તો તેણીએ કાંઈ કર્યું નહિ, પરંતુ હું નિર્ધન થયો, ઘેરથી ધન આવતું બંધ થઈ ગયું કે તરત જ તેની—ટોશીની સ્વાર્થવૃત્તિ તરફડીઆં મારવા લાગી. મને દર કરવા માટે પોતાની પુત્રીને ધણું ધણું તેણે સમજાવ્યું—દમ બરાબરો, પણ તેની પુત્રીએ તેણીનું કહેવું માન્યું નહિ, ત્યારે તેણીએ કપટ કરીને રાત્રિને સ્વપ્ને મને મંદિર-

પ્રકરણ ૨૨ મું.

શુભવર્મા.

“ નરકાદિક અપોગતિમાં લઈ જનારા નિવૃત્તોનો ભાગ કરીને જે પુરૂષો ધર્મકાર્યમાં પ્રતિદિવસ રત્ન કરે છે તે પુરૂષોને શુભવર્માની પેઠે ધન્ય છે. ” શુક્રએ કહ્યું.

“ એ શુભવર્મા કોણ ? ” ધર્મિષ્ઠે તેનું ચક્રિત્ર સાંભળવાની ઇજાસાથી પૂછ્યું. શુક્રએ કહ્યું—“ સાંભળો—

અનેક રાનો, હીરા, માલેક, સુવર્ણ જે કંકાલે રહેતાં છે, એવી હસ્તિનાપુરીનામની નગરી કુરુદેશના આબૂપલ્લરૂપ ગ્રામી રહી છે. તે નગરનો દ્રઢધર્મા નામે રાજા અને તેની નામપ્રમાણેનાજ શુભવાળી ચંદ્રાનના નામે રાણી હતી. જેનું રૂપ જોતાં જોતાં સંતોષ નહિ પામવાથી દેવગાંગાઓ નિર્નિમેષલોચની થઈ ગઈ હતી. તે રાણીને સિંહ-સ્વપ્નથી સચિત મહાપરંકમવાળો શુભવર્મા નામે પુત્ર થયો. ઉદય થતા સૂર્યની પ્રભા જેમ જગત ઉપર પોતાનો પ્રભાવ પાડે છે તેમ બાળક છતાં પણ શુભવર્મા શત્રુઓના હૃદયભુવનોને કંપાવનારો થયો. બાળકપણમાં પણ તેનાનાં એવા શુભો હતા કે જેથી લોકો તેનો સહવાસ ઊઠી શકતા નહિ. યોગ્ય ઉમરનો થતાં પિતાએ ઉપાધ્યાય-પાસે કળા શિખવાને મૂક્યો. અર્ધ સમયમાં તે સઘળી વિદ્યાનું અદ્વિતીય સ્થાન યઈ પહોંચ્યો. અભ્યાસ કરતાં રાજપુત્રને સાગરસમા ગંભિર મંત્રીપુત્ર ‘ સાગર ’ ની સાથે દોસ્તી થઈ. બન્ને વિદ્યામાં, શુભમાં, વયમાં સમાન હતા. બુદ્ધિશાળી હતા. એક બીજાને મદદ કરનારા હતા. તેઓ અનુક્રમે સકળ વિદ્યાના પારગામી થયા.

એક દિવસ રાજકુમાર રાજસભામાં બેઠો બેઠો વાર્તાલાપ કરતો હતો, ચંચળ અપળાક્ષીઓના ચિત્તને હરણ કરનારું તેનું યૌવન જોઈને રાજા તેને માટે યોગ્ય કન્યાની તપાસમાં હતો, એવામાં પ્રતિ-હારીએ સભામાં આવીને રાજાના ચરણમાં નમીને અરજ કરી કે—

“ શ્રીપુરનગરમાં શ્રીવિષ્ણુ રાજા છે, તેનો મંત્રી આપની પાસે આવવાને ઈન્દ્રિતો દ્વાર આગળ ઉભો છે, તો આપનો શું હુકમ છે ? ”

રાજાએ હુકમ કર્યો—“તેમને સન્માન સહિત અંદર તેડી લાવ.”

સંત્રી તેને અંદર તેડી લાવ્યો. રાજાને નમસ્કાર કરીને તે મંત્રી હિલો રહ્યો. પછી નજીકમાં આસન રખાવ્યું હતું તે ઉપર તેને બેસાડ્યો. એક બીજાના કુશળવર્તમાન પૂછ્યા. તે પછી મંત્રીએ કહ્યું ‘મહારાજ! અમારા સ્વામી શ્રીવેણુરાજાને કનકવતી નામે કનકના જેવી કાંતિવાળી કન્યા છે. સ્ત્રીની ચોસક કળામાં નિપુણ, વિદ્યાથી પરિપૂર્ણ, અલંકાર વગર પણ ગુણાલંકારથી શોભાયમાન એવી તેણીને યૌવન અવસ્થામાં આવેલી જોઈ અમારા સ્વામી તેને માટે યોગ્ય વરની ચિંતામાં પડ્યા. “અરે! આ રૂપરત્નની ખાણ, ને ગુણલક્ષ્મીની મંજુષા જેવી મારી પુત્રીનો સ્વામી કોણ થશે?” એમ વિચારી તેમણે મંત્રીને પૂછ્યું. “પ્રધાનજી! પશ્ચિમી જેમ સૂર્યને વરી છે તેમ મારી પુત્રીને યોગ્ય વર કોણ થશે?”

“હે નાથ! જગતમાં ધણીય કન્યાઓ છે પણ આવી સ્વરૂપવાન કન્યા તો મેં ક્યાંય જોઈ નથી. વિધિએ તેને આવું રૂપ, સૌભાગ્ય, કળા આદિ આપ્યું છે તો તેને માટે યોગ્ય વર પણ તેજ વિધિએ નીચે હશે. કન્યાને અમુક વર સાથે પરણાવવા કરતાં તો એને માટે સ્વયંવરમંડપ રચાવવો કે જેથી તેનું પુણ્ય પોતાને યોગ્ય વર શોધી લેશે.” રાજાએ પણ અણગમ સ્વામીલક્ષ્મી એવા મંત્રીનું વચન માન્ય કર્યું; કેમકે રાજાનાં ખરાં નેત્રો તો પ્રધાનજી હોય છે, ખાત્રી અંગના નેત્રો તો માત્ર શરીરની શોભાને માટે જ છે.

રાજાએ શિશુપીએને બોલાવી એક મનોહર સ્વયંવરમંડપ બંધાવ્યો. એ મંડપના ચિત્રામણમાં નાચ કરતી વારાંગનાઓને જોઈ પ્રેક્ષકનાં ચક્ષુ પોતાનું આપડ્ય છોડી દઈને સ્થિર થઈ જાય છે. મથાળે ફરકતી સુંદર ધ્વજત્રયોથી આવતા જતા મુસાફરોને પરિશ્રમ તેને જોવાથી દૂર થઈ જાય છે. મંલોમાં કરેલી ચિત્રવિચિત્ર રચનાના પ્રતિબિંબ નીચે સ્ફટિક ભૂમિ ઉપર પડવાથી ચિત્ર વિના પણ તે ભૂમિ ચિત્રવાળી થઈ જાય છે. નીચેની જમીન સ્ફટિક સ્વચ્છ જડી લીધેલી હોવાથી દરથી સરોવરના પાણીની સપાટી માફક શોભે છે. સ્વયંવરમંડપમાં રાજા અને રાજપુત્રાને બેસવાને યોગ્ય સુંદર મંચાઓ ગોઠવવામાં આવ્યા છે. મંડપની ચારે

દિશાએ આર દરવાજા કરાવ્યા છે. એવી રીતે ગાલને મંદપની તૈયારી કરીને આર દિશાએ દેશપરદેશના રાજા અને રાજકુમારોને જાણાવવાને માટે હતોને મોકલ્યા છે, અને આપને પુત્ર સદિન આમંત્રણ કરવાને માટે મને મોકલ્યો છે. તેથી પ્રગટ થઈને આપ જલ્દી મારી સાથે આવો. આપના નરજોવટે અમારું નગર પાવન કરે. ” પ્રધાનનું એ કથન સાંભળીને રાજા વિચારમાં પડ્યો કે “હું હવે જુદ થયો છું, જેથી માટે તો મનમાંજ રહી રહીને આત્મસાધન કરવું જોઈએ, તેને બદલે પાણિમદળ કરવું અથવા તો એવા મંદપમાં બેસવું એ શું મને યોગ્ય છે ? ” એમ વિચારી રાજા પોતાની જગ્યા અવરજા અને મંત્રીનું કથન સાંભળીને વગી મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે “હવે એ મુદ્દરો તો શુભવર્માનેજ યોગ્ય છે; અને મારે તો શુદ્ધમાં રહીને આત્મસાધન કરવું તેજ યોગ્ય છે. ” એમ ચિંતવી પ્રધાનનો સત્કાર કરીને તેની સાથે પરિવારધુજ્ઞ પોતાના પુત્ર શુભવર્માને શુભ મુદ્દતે મોકલ્યો. અનુક્રમે પ્રયાણ કરતાં શ્રીયેલુ રાજાની પ્રવૃત્તિમાં તેઓ આવ્યા, ત્યારે રાજા પોતેજ તેના શુભથી આકર્ષાઈને તેની સાથે આવ્યો અને તેને યોગ્ય ઉતારો આપી તેનું સન્માન કર્યું. એવી રીતે જે રાજાઓ પોતાના દેશથી આવના ગયા તેમને પ્રવેશમંદોલનવવટે જુદા જુદા ઉતારામાં ઉતાર્યા.

હવે સ્વયંવરનો દિવસ નજીક આવતો હોવાથી સ્વહિતની અભિલાષી રાજકન્યા કનકાવતી વિચારવા લાગી કે.—“મારું જોઈને જાણવામાં અમ્મમથ એવા મારા પિતાએ મારી ઉપરની અતિ કૃપાદૃષ્ટિથી સ્વયંવરમંદપ રચાવ્યો. પિતા માણસની પ્રગટ પરીક્ષા કરવાને સંપૂર્ણ સાધનો છતાં પોતાને માથેથી જાર ઉતારી મને સોંપે છે. વગી તેઓ સર્વ વાન જાણતાં છતાં રાજાઓના અંતરના શુભદોષ જાણી ન શક્યા, તો હું ધરના ખુણામાં રહીને તેમના શુભદોષને કેમ જાણી શકીશ ? કેમકે મહા પુરુષો જેમ વિજયલક્ષ્મીને ઈચ્છતા મુદ્દમાં મહા વરદિકે ઝગડી નીકળે છે તેમ સર્વે રાજાઓ અને રાજકુમારો ઉત્તમ વસ્ત્રાભૂષણો સજ્જને તે સમયે તો પોતાનું વાગ્યાનુર્ય બતાવવા જાત ચાલેલો પાસે પોતાની કીર્તિના યશોમાન કરાવશે એવી સ્થિતિમાં હું તેમના શુભદોષની પરીક્ષા

મારે સચોત્તમ વચ્ચાણકારમાં રાજ્ય શરૂને સ્વયંવરમંડપમાં આવ્યા. તેમને મોકલેલો પોતપોતાને ગોળ ગોઠવેલા મંચાઓ ઉપર બેસાડ્યા. જ્યારે શુભવર્મા કુમાર રાજ્ય શરૂને મંડપમાં આવ્યો ત્યારે તેને જોઈને સર્વે રાજાઓ નિરાશ થઈ ગયા. કનકાવતીને પ્રાપ્ત કરવાના તેમના હવાઈ વિચારો હવામાં મળી ગયા.

સેરુલામાં રનાન કરીને જેના અંગે મંદનનું વિલેપન કર્યું છે એવી સર્વાંગે અણકારેલું ધારણ કરતી કનકાવતી પાસળીમાં જોડીને પાછોત્રાના નાદ સાથે આવતી નજરે પડી, અને સર્વે રાજાઓનું મ્યાન તેના ભાળી આકર્ષાયું. એક રાખી વરમાળા લઈને પાસળીની આગળ ચાલતી હતી. પાછળ સ્ત્રીઓ મધુર મંગળ ગીતો ગાઈ રહી હતી. પાસળીમાંથી ઉતરીને તે કુંવરી સ્વયંવરમંડપમાં આવી કે સર્વે એને જોઈને વિચારમાં પડી ગયા. “અહો ! શું આ તે લક્ષ્મી કે સરસ્વતી ? રંગા કે રતિ ? નાગકુમારી કે વિદ્યાધરી ? આ કેળુ હશે ? આ રાજાઓને જેવામાત્રથી પણ આટલે દૂર આવવાનો આગળો પરિશ્રમ સફળ થયો છે.”

સર્વે રાજાઓના ચરિત્રાને જાણનારી એક વૃદ્ધા પ્રતિહારી રાજકુમારીને લઈને દરેક રાજાઓને આગળાવતી સ્વયંવરમંડપમાં આગળ આવી, અને જોડી—“કુમારી ! સર્વે રાજાઓ રૂપ, યૌવન અને લક્ષ્મીથી ગર્વિત થયેલા, કામદેવને છુતનારા એવા. તને મેળવવાની આશાએ આવ્યા છે, તો એમાંથી તારે લાયક એકને તું તેમના શુભ જાણીને શોધી લે. જે આ માલવદેશનો મહાશાહ રાજા, જેના તાપથી તપેલા શત્રુરાજાઓ વનમાં જઈને રહ્યા છે; અને જે સેવા કરનારાઓને કટ્યવૃક્ષ સમાન છે. વેલ જેમ વૃક્ષની સાથે વીંટાઈ રહે છે તેમ તારી વરમાળા પણ તું તેના કંઠમાં આરોપણ કર.”

“જે એ માલવેશ હતો તો જોડની માફક સર્વે રાજાઓની આગળ કેમ જોડો ?” કન્યાનું વચન સાંભળીને વૃદ્ધા આગળ આવી. “જે, જેણે પોતાના પ્રણય પરાક્રમે કરીને સર્વે રાજાઓનાં મસ્તક નમાવ્યાં છે, એવા આ સિંહ સમાન અંગાધિપ સિંહનરેશને હે વત્સે ! તમે વરો !”

“એ સિદ્ધની પાસે તો સિંહણ શોભે ને હું તો જળ વિનાની અખળા. કહો, મારે ને એનો મેળ કેમ મળે ?” દાસી તે સાંભળીને આગળ આંસી.

“જે આ મગધાધિપતિ મહાજલ રાજા ! જેની કીર્તિ શાઠ આરણ્યે રાત દિવસ ગાયાજ કરે છે; જેણે પોતાના અદિતીય અર્ધર્થવટે પરોપકાર દૃષ્ટિથી લોકોનાં ગૃહ પણ ધનધાન્યથી ભરીને રાજગૃહ જેવા કરી મૂક્યા છે, એવી અતુલ્ય અપદાના ધણીને પામીને સુખી થા.”

“એ મારે તાત સમાન પ્રણામ કરવાને યોગ્ય છે.” તેમ સાંભળીને પ્રતિહારિણી આગળ આંસી. “સકળ કળાનો નિધાન આ કાશી દેશનો વીરસેન રાજા. ખચીત તે તારે વરવાને યોગ્ય છે. પંડિત અને દેવતાઓને પણ વક્ષસ એવી આ રાજાની કીર્તિરૂપી ગંગા શંખની માફક શ્વેત વર્ણવાળી થઇને સમુદ્ર પર્યંત પહોંચી ગઈ છે, એવા આ રાજાને તારી વરમાળા આરોપ.”

“હે માત ! એ દેહે તો કાળો છે, છતાં તેની કીર્તિ ઉજવળ કેમ થઈ ગઈ વાર ? પ્રાયઃ કરીને જે ગરીબે કાળો-શ્યામ સ્વરૂપ હોય તે હૃદયનો પણ તેવોજ હોય.” કુંવરીનું ધીમેથી આવું વચન સાંભળીને દાસી આગળ આંસી. “જે આ સૌરાષ્ટ્ર દેશનો સૂર રાજા, જેને ભંડારીની માફક નિરંતર અપદાઓ સમુદ્ર અર્પણ કરે છે. દુર્ભાગ્યને હ.એ પામવા યોગ્ય શત્રુવંશ અને ગિરનાર પર્વતો જેના રાજ્યમા દ્વિચરના કરીને રહ્યા છે, તું પણ આવા પતિની સાથે મુખે મુખે તીર્થાને નમી શકીશ.”

“અરે મા ! એ સૌરાષ્ટ્રવાસીને રાત્રીના ભદ્રા ક્યાંથી આવવી હશે કે જ્યાં નજીકમાજ સમુદ્રની ભયંકર મજનાઓ ગાજી રહેતી હોય ?”

એવી રીતે દાસીએ ત્રણે દાખાઓનાં વર્ણન કર્યાં, છતાં કુમરીના ધ્યાનમાં એક પણ રાજ્ય આવ્યો નહિ. તેનું મન પણ કોઈમાં લોભાતું નહિ. જેથી રાજાને-તેના પિતાને ખેદ થયો. અનુક્રમે તે

તેની તરફ દોડ્યા હતા. જગત્માં આ અદ્વિતીય યુગલને જોઈને મુક્ત-કંઠે તેમની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. સ્ત્રીઓ આવો સૌભાગ્યવાન સ્વામી મળવાથા કન્યાની પ્રશંસા કરવા લાગી. પુરૂષો કુમારના વખાણ કરવા લાગ્યા કે ‘કેવી અદ્ભૂત કન્યા મળી ?’ કોઈએ વિધિની લીલાને વખાણી કે “વાહ ! શું એણે પોતાની અદ્ભૂત કળા જગતને બતાવી છે ?”

એવી રીતે પ્રશંસા કરતા લોકો કુમાર સહિત નગરમાં આવ્યા, રાજ્યએ એ નિમિત્તે મોટો પ્રવેશમહોત્સવ કર્યો. પ્રજાઓ એ મહોત્સવમાં લાગ લઈને પોતપોતાને ઘેર ગયા. પિતા સહિત કુમાર રાજમંદિરમાં ગયો. રાજ્યએ દીકરાને સર્વ સામગ્રીથી ભરેલું બીજુ રમ્ય મંદિર આપ્યું ત્યાં, એ નવીન યુગલ રહેવા ગયું. ત્યાં સુખમાં રહેતાં એ યુગલ એક બીજામાં પ્રીતિવાળાં હતાં પણ કુમાર પોતાની પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે પ્રિયાના વ્રતને દૂષણ લગાડતો નહીં. તેઓ દિવસે પોતાના વ્રતને દોષ ન લાગે તેવી કીડા કરતાં હતાં, કિંતુ રાત્રીના સમયે એ પરસ્પરી હોય એમ સમજીને કુમાર હમેશાં એનાથી દૂર રહેતો-એના મંદિરથી પણ પોતે દૂર રહેતો. કેટલાક દિવસો તે પ્રમાણે વધી ગયા.

એક દિવસ સૂર્યોદય થયા પછી કુમાર કનકાવતી સાથે ગોપી-વિનોદ કરવાને આવ્યો, ને વિનોદમાં ને વિનોદમાં મધ્યાહ્ન સમય થયો; એટલે ત્યાં જ સ્થાન કરીને જિનેશ્વરને પૂજી જંટલામાં કુમાર ભોજન કરવાને તૈયારી કરે છે, જોટલામાં એક યોગી ત્યાં આવ્યો. એ યોગીએ શરીર ઉપર રાખેલ ઘોળી હતી, એના હાથમાં દંડ ને કમંડળ હતું. દીપકના ચર્મને વસ્ત્ર માફક આવીને જાણે પ્રેતનો નાનો ભાઈ હોય એવો ભયંકર જણાતો તે કુમાર પાસે સદસા આવીને કહેવા લાગ્યો. “કુમાર ! મારા ગુરુ ભૈરવાચાર્ય અહીં નજીકના વનમાં તમને યાદ કરે છે. શા માટે યાદ કરે છે એ તો હું પણ જાણતો નથી.” એમ કહીને જંગલ તે પાછો ફર્યો, જોટલામાં કુમારે તેની પાછળ જઈને કહ્યું કે “તમારા ગુરુવચનને કહેજો કે પ્રભાતમાં હું જરૂર આવીશ.” યોગી પ્રત્યુત્તર સાંભળી સંતોષ પામીને ચાલ્યો ગયો.

કુમાર વિચારમાં પડ્યો. “એ ભૈરવાચાર્ય તે કોણ ? શા માટે મને બોલાવતા હશે ? એને ને મારે તો કાંઈ સંબંધ નથી.” ઇત્યાદિક વિચારમાં કુમારે રાત્રી બેસી જઈ ગઈ. બીજા દિવસની પ્રભાતને સહુ આંશુ ઉદય પામ્યો, મંગળપાઠકો મંગળ ગીતો બોલવા લાગ્યા. મધુરાં વાદ્યોના સુસ્વરોએ કુમારને જાગૃત કર્યો. પ્રભાતનું પોતાનું આવશ્યક કર્મ પૂર્ણ કરીને વસ્ત્રાભૂષણ સજ્જ ભૈરવાચાર્યની પાસે વનમાં ગયો. અગ્નિ સમીપ તપ્ત સુવર્ણ જેવી જટા મસ્તકે ધારણ કરેલી, પદ્માસને બેઠેલા અને જપમાળાથી જપ જપવામાં જ એકાગ્ર ચિત્તવાળા એવા ભૈરવાચાર્યને કુમારે સરળ પુદ્ધિથી નમન કર્યું. ભૈરવાચાર્યે કુમારને આશીર્વાદ આપીને પોતાનું વ્યાગ્રચર્મ બેસવાને માટે આપ્યું. કુમારે એનું નિવારણ કર્યું કે “આપના પૂજ્ય આસનને હું યોગ્ય નથી.” એમ કહેતો પોતાના સેવકે બિછાવેલા ઉત્તરાસન ઉપર અંજલિ બેઠીને તે બેઠો. “પ્રત્નો ! મારે યોગ્ય ને કાંઈ કાર્ય હોય તે કરાવો.”

યોગીએ તેની પ્રશ્નશ્રા કરતાં કહ્યું કે “તારું આપૂર્વ શૌર્ય, ગૌરવ, આચાર વિચાર એ સર્વે તારી મુખચેષ્ટા ઉપરથી જણાઈ આવે છે. તારી બૂલવૃત્તિ અલંકૃત બન્ને ભુજબો શત્રુઓને વજ્રદંડ જેવી કડોર છે અને સુજનનોને પદ્મનાભ સરખી ઉપકારક છે. જગતમાં પોતાના સ્વાર્થને નિઃશંક બિ આપીને જે એક પરોપકારમાં જ રમિક છે, એવા પુરૂષોને ધન્ય છે, તેજ ઉત્તમ છે. પોતાનો સ્વાર્થ સાધનારા મધ્યમ કહેવાય છે. અધમ પુરૂષો બીજાને સ્વાર્થ સિદ્ધ કરવા દેતા નથી, તેમજ પોતાનો સ્વાર્થ પણ સિદ્ધ કરી શકતા નથી. શું ધન કે શું યશ વા પુણ્ય એ સર્વ ઉપકારરૂપી તરૂંવરનાં ફળ છે. જ્ઞાનું તપાવ્યા છતાં જગત ઉપર ઉપકાર કરનારૂં થાય છે, મોતી વાંધાયુ છતાં કલ્યાણકારી થાય છે, ચંદનને જંમજંમ કાપવામાં આવે તેમ તેમ પોતાની મુગ્ધ વિકાસે છે, રસને મર્દન કરવામાં આવે ત્યારે જ તે દિમતી થાય છે, સમુદ્રનું મંથન કરવામાં આવે તો રાત દેવગત થાય છે; એમ સમજાવત પુરૂષોને બીજાનો ઉપકાર કરવા જતાં કદ પ્રાપ્ત થાય છતાં તે અન્ય ઉપર ઉપકાર અવશ્ય કરે છે.”

“શુર ! આપ મારી બોલી પ્રશ્નશ્રા ન કરો અને જે કાર્ય

હોય તે ત્વરાથી ફરમાવો કે જેવડે આપની સેવા બળવીને મારો જન્મ કૃતાર્થ કરે.” કુમારે કહ્યું.

“હે સૌમ્ય ! સાંભળા. મને ગુરૂમહારાજે એક મંત્ર આપેલો છે, જેને સિદ્ધ કરતાં આજકાલ કરતાં આઠ આઠ વર્ષ વધી ગયાં છે. હવે એને સિદ્ધ કરવાની ચૌદશની તિથિ નજીક આવી છે. તે દિવસે રાતના એની શેષ ક્રિયાની પૂર્ણાહુતિ થશે, પણ તે સમયે એક ઉત્તમ ઉત્તરસાધકની જરૂર પડશે કે જેણે ઉત્તરસાધક પૃથ્વી ઉપર કોઇ મારા ધ્યાનમાં આવ્યો નહિ. આજે તને સત્ત્વધાનને જોડેને જેમ સૂર્યને જોડેને કમલ ખીલે તેમ મારું મન પ્રકુલિત થયું છે. તે મારે હે વીર ! તું મારો ઉત્તરસાધક થા, જેથી મને મંત્ર સિદ્ધ થાય, અને તારી કીર્તિ નવેખંડમાં ફેલાય.”

“આપ કહો ત્યારે ચૌદશે આવીને આપની સેવામાં હાજર થાઉં. વધારે પ્રશંસાથી હવે રાધું.” કુમારે કહ્યું.

“આ આવતી અંધારી ચૌદશે પ્રહર રાત્રી વીત્યે ત્રણ શિષ્યોને લઇને હું સ્મશાનમાં જઇશ, તમારે પણ ત્યાં આવવું.” યોગીએ કહ્યું. યોગીનું એ પ્રમાણેનું વચન અંગીકાર કરીને કુમાર પોતાના પરિવાર સાથે પોતાને ઘેર ગયો.

હવે ચૌદશનો દિવસ આવ્યો ત્યારે પોતાના પિતાને કહ્યા વગર એકલો મિત્રોને પણ ન પૂછતાં કુમાર આલી નીકળ્યો અને સ્મશાનમાં આવ્યો. શસ્ત્રોમાં ફક્ત એક ખડ્ગજ તેણે વચ્ચમાં હુપાવ્યું હતું.

ત્યાં ભૂત, પ્રેત આદિ અનેક એટા કરી રહ્યાં હતાં. રાત્રી એ તો એમને મન સ્વર્ગનું રાજ્ય ! તેઓ રાત્રીને સમયે કીડા કરવાને નીકળે છે. મૃત મનુષ્યનાં મસ્તકનો તેઓ ઢોલો કરે છે ને તેના ધડના દાંડ તરીકે ઉપયોગ કરે છે, એવા ભયંકર ભૂતાવળની એટાથી નહિ ડરતો કાળી રાત્રીની ભયંકર ભાસની સ્મશાનભૂમિમાં તે બેઘડક આવ્યો આવ્યો. ગુરૂએ એને જોડેને હુપથી વધાવી લીધા. “આવ ! આવ ! વન્સ !” કુમાર ગુરૂની પાસે આવ્યો એટલે તેણે તેને કહ્યું- “હું હોમ કરવા બેસું છું, ને મારા શિષ્યો કાર્ય કરવા આવ્યા છે; પણ

તેઓ સંકટ હોવાથી તારી સદાય વગર ટપી ચક્રો નહિ. માટે કુમાર ! તું ખટ્ટા ખેંચીને હું હોમ કરું એ સમયે સાવધ રહેજે. "

" હું રક્ષક છતાં આપે ક્લેશ માત્ર દિવમાં આગ્રંકા ધરતી નહિ. ખેધક આપનું કાર્ય આપ ચાલુ કરો. મરુદ જો આપજીને આધિન હોય તો પછી ભુજંગનો ભય શું રાખવો ? " એમ કહી કુમાર ઉત્તરદિશામાં ખટ્ટા ખેંચીને ઉભો રહ્યો. બીજા ત્રણ ગિરિઓ ત્રણ દિશાઓને અંભાગના રક્ષણ કરવા ઉભા રહ્યા. પછી યોગીએ એક મંદગ કરીને એમાં એક મૃતક ગોઠવી તેના મુખને ફાટી તેમાં કુંડળી માફક અગ્નિ સંગ્રહાવ્યો.

પ્રગટ એવા મંત્રનો ઉચ્ચાર કરતો યોગી એ અગ્નિકુંડમાં કલ્પેશનાં કુલ અને શુભગની યોગી હોમવા લાગ્યો, પણ એટલામાં શાકિની, હાકિની કે બૂત પ્રેતના ભયંકર આકારો ત્યાં પ્રગટ થવાથી એ શુરશિષ્યોની હિંમત આગળ આવી નહિ. બ્રહ્માંડને ફાટી નાખે એવો ભયંકર ધડાકો યોગીની આગળજ અચાનક થયો અને જમીન ફાટીને બીલામાંથી જેમ ભયંકર સર્પ બહાર નીકળે તેમ એક મોટો ભયંકર વૈનાશ બહાર નીકળી આવ્યો. બગલી જવાળા સરખા એને મજાકે કેશ હતા અને તે બીલાડીના સરખાશ્વપા નેત્રવાળો, અગ્નિજવાળા સરખી ભયંકર મુખમાંથી વરાળો ફાડતો, ભાંગેલા ઘડાના જેવા ગાલવાળો, તાડ જેવી લાંબી ભુલવાળો, ઉંદના સરખા રકંઠવાળો અને ખાંડલીઆ સરખા પગવાળો હતો. એવા વૈનાશના ભયંકર દેખાવથી કુમાર વગર ત્રણે શિષ્યો અને શુર સૂપ થઈ ગયા. બીલાડીને જોતાં જે સ્થિતિ મૂંઝકોની થાય છે તેવી સ્થિતિ તેમની થઈ. એ કર વૈનાશ પાતાનો મુકગર ઉચકીને યોગીને ધમકાવવા લાગ્યો " દે હુદ ! કોની શક્તિથી મારી બૂમિમાં તું મંત્ર સાધે છે ? ગોલ, મને આરાધ્યા વગર તારી મંત્રસિદ્ધિ કેમ થશે ? પરવાતગી વગર પરબૂમિમાં આવવાથી કુનરાની માફક તું અપમાન પામીશ. " એના ત્રાસદાયક વચ્ચોથી યોગી હોભ પામ્યો, એટલે કુમાર પોતાની તલવાર ખેંચીને એની તરફ દોડ્યો. અને બોલ્યો. " અરે વૈનાશ ! એ યોગીરાજ મારી શક્તિથી મંત્ર સાધે છે. તારા આ વાંસના ફાટવાથી થતા શબ્દોની માફક ફર વચ્ચોથી હું કરવાનો નથી. જો તું

સરખે સરખા સાથે યુદ્ધ કરવા ગ્રાહ્યો હોય તો આમ મારી સામે આવ. એક લિક્ષાવૃત્તિ કરનારા યોગીને છતવાથી તારો મથ શું ફેલાશે ? જે માફ આ બહુ તારો નાશ કરવા સમર્થ છે. ”

કુંવરનાં એવાં વચન સાંભળીને વૈતાળ જોડ્યો.—“ અરે બાળક ! તારી સાથે મારે શું બળ બતાવવું ! બીજાને માટે તું કષ્ટમાં ના પડ, ને રાજપાટ ભોગવીને તારો મનુષ્યજન્મ તું સફળ કર. ”

“ હે વૈતાળ ! તું બાળક જાણીને મારી ઉપેક્ષા ન કર. નાતું સરખું સિંહતું બાળક શું પ્રોઈ એવા હાથીઓનાં મસ્તકોને નથી ફાડતું ? નાનો સરખો દીપકનો પ્રકાશ વિશાળ એવા અંધકારને નથી દૂર કરતો ? સ્વરૂપ માત્ર વજ્ર મોટા પર્વતને શું નથા તોડતું ? માટે નાના મોટાનો તદ્દાવત એ શું કામનો છે ? જગતમાં સત્ત્વ એજ એક મુખ્ય છે. જે પારકાનો સ્વાર્થ તેજ મારો સ્વાર્થ. સત્ત્વજન પુરૂષોને એથી અધિક બીજો શું સ્વાર્થ હોય ? કેમકે જગતમાં પરજનોના ઉપકાર વગર મેઘને બીજો શું સ્વાર્થ છે ? એમ મહાપુરૂષોનો પુરૂષાર્થ અનાથોનું રક્ષણ કરવામાંજ સફળ થાય છે. બીજાનો ઉપકાર થાય અને પોતાને પુણ્ય પ્રાપ્ત-યશ પ્રાપ્ત થાય એથી અધિક બીજું કયું ફળ હોય ? ” કુમારની એ પ્રમાણેની વાણી સાંભળીને વિસ્મય પામેલો એ દૂર વૈતાળ નટની માફક પોતાના દુષ્ટ વેશનો ત્યાગ કરીને દિવ્ય રૂપ ધારણ કરતો મધુર સ્વરે જોડ્યો—“ હે ધીર ! તારા સત્ત્વથી હું પ્રસન્ન થયો છું ; માટે કંઈક વર માગ. ”

“ હે દેવ ! જે તમે પ્રસન્ન થયા હો તો આ યોગીનું ઇચ્છિત સફળ થાઓ ! ” કુમારે એ દિવ્ય વેશધારી દેવને કહ્યું.

“ કુમાર ! એની મંત્રસિદ્ધિ તો સિદ્ધ થઈ જ છે એમ સમજ, પણ તું મારી પાસેથી કંઈક માગ ! કેમકે દેવદર્શન અમોઘ હોય છે. ” દેવતાએ કહ્યું.

“ જે એમ છે તો આપ જ્ઞાનથી મને કહો કે મારી પ્રિયા યૌવનવાળીને મારી ઉપર સ્નેહવાળી છતાં કયા કારણે તે શિયળ પાળે છે. ”

દેવતાએ અવધિજ્ઞાનથી તેનું સ્વરૂપ કુમારને સમજાવતાં કહ્યું—“ કુમાર ! પ્રજ્ઞાનનો સમય થવા આવ્યો છે અને દિવસે દેવતાઓ પ્રાય :

કૃત્રિમી દેખાવ છે. વગી તને કહેવાની વાત થતી હાંબી છે. માટે આ અંજન લે, તેના પ્રભાવથી તું અદૃશ રહીને તારી પ્રિયાની પાછળ નજર રાખતાં તું સર્વે હકીકત બાજી શકીશ.” પછી દેવતા તરતજ અંજન આપીને અદૃશ થઈ ગયો. અંજન પ્રાપ્ત કરીને કૃતદૃત્ય થયેલો કુમાર યોગી પાસે આવીને નમ્યો. યોગીએ આશીર્વાદ આપી. “વત્સ ! તારી શક્તિથી આજ આઠ વર્ષે મારો મંત્ર સફળ થયો. હું તારા ઉપકારમાંથી અનૃણી ક્યારે પણ થઈ શકું તેમ નથી; તો કહે તારું હું શું પ્રિય કંઈ ? તને શું આપું ?”

યોગીનાં વચન સાંભળીને કુમાર બોલ્યો “તમારી કૃપા નજર અમારા ઉપર હોય તો બધું છે ! તમારી કૃપાથી બીજું શું વધારે જોઈએ ?” એમ બોલતો કુમાર પોતાને ઘેર ગયો; અને યોગી શિષ્યોની સાથે પોતાને સ્થાનકે ગયો.

થોડીક રાત્રી બાકી હોવાથી કુમાર પોતાના મકાનમાં આવી સૂતો સૂતો આજની રાત્રીની અફબૂત બાબતોનો વિચાર કરવા લાગ્યો. તે સાથે પ્રિયાનું ચરિત્ર પણ એને કંઈક લોહ-ભર્મવાળું જણાયું. “જે થયું તે સર્વે સાદુંજ થયું. હવે એ અંજન આંજવાવડે અદૃશપણે હું પ્રિયાનું શુદ્ધ ચરિત્ર યોધી કાઢીશ. અર્ધ રહસ્ય શું છે એ તપાસ કરીને એનો અંત લાવીશ.” એમ વિચાર કરતાં પ્રભાત થયું.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

‘રહસ્યનો સ્ટોર.’

પ્રભાત સમય થવાથી કુમાર બગીચાને પ્રભાતિક આવશ્યક ક્રિયા કરી કનકવતીના ધામ તરફ જવાને નીકળ્યો. હંમેશના નિયમ પ્રમાણે તેની સાથે વાતચિત કરીને તેણે તેનું મન રંજન કર્યું. પોતે યોગી પાસે ગયો હતો અને શું કાર્ય કર્યું તેની ગંધ સરખી પણ કોઈને તેણે જણાવી નહોતી, જાણવા પણ દીધી નહોતી. અનુક્રમે

ગોષ્ઠી કરતાં તેમને જોવાનેજ હોય તેમ સૂર્ય માથા ઉપર આવ્યો-
મધ્યાહ્ન સમય થયો, જેથી કુમાર પોતાને ઘેર આવ્યો. ત્યાં સ્નાન
કરી જમી પરવારી સાંજ પડવાની રાહ જોતો તે બેઠો.

પ્રિયા આમ યૌવનવયમાં બ્રહ્મચર્ય કેમ પાળે છે તે જાણવાને
તે અતિ આતુર હતો; પરન્તુ તે પ્રિયાને પૂછી શકે તેમ નહોતું. તે-
મજ પ્રિયાવગર તેનો ખુલાસો બીજે કોઈ કરી શકે તેમ પણ નહોતું.
આતો સુદી વચ્ચે સોપારી જેવી સ્થિતિ હતી; પણ યોગીનો ઉપકાર
કરવા જતાં દેવતાએ પ્રસન્ન થઈને જે અંજન આપ્યું હતું તેનો
ઉપયોગ કરી નિશા સમયે અદૃશ્ય રહીને પ્રિયાતું વૃતાંત જાણવાને
તે અખીરે ગર્ભ રહ્યો હતો; છતાં તેટલો સમય પસાર કરવાને તે
મિત્રાની સાથે ગપગપ ચિત્તે ગોષ્ઠી કરવા લાગ્યો.

પંદોર રાત્રી વીતી ગઈ ત્યારે મિત્રોને રવાને કરીને પ્રિયાની
માથા જોવાને આંખમાં અંજન આંજીને સિદ્ધની માફક અદૃશ્યપણે
પ્રિયાના મકાનમાં તે ગયો, તો પંદોર રાત્રી વીતેલી છતાં પ્રિયાને નિદા
વારની નેમજ દીપકની માફક પ્રકાશ કરતી દીઠી. “આહા ! હજી
જન્મ કેમ જાગતી હશે ?” એમ વિચારતાં કુમારે કનકવતીને જો-
ઈને મંત્રાવી. “સખી ! કેટલી રાત ગઈ હશે ?”

આકાશ તરફ જોતી દાગી જોતી. “હે વિચક્ષણે ! સમય
થવા આવ્યો છે, તારે ત્યાં જવાને વસ્ત્રાલંકાર સજીને તૈયાર થાઓ.”

તે પછી સ્નાન કરી કિન્નર વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરીને સંધ્યા પુરી
કુદુમતુ નિકટ કની ગયો. નવોદા પત્ની પ્રિયતમને રીઝવવા જતી
હોય તેમ તેવાર થક નહ આવ્યી થોડા વેલકને કુનારને કામ અને કોથ
જનકને કિન્નર થવા ને નુ ઠાવ્યો. “બેડા ! આ શું ? ક્યા આશક પામે
જવાની આ દેવરીકો કરી ચકુ છે ? નહાતતી જાણી મે તેનું પા
પિન્નકલુ કયુ તેનુ વચન નહા. ન્દલાયે નાન્ય મજનુ, તેનું આ
દાન ? મેરે દેવતી તો દેવતી નાજુજ છે એન. નાયાનો પાર કેલુ
પારી મેરે દેવકેપ અલકારવાગા એવી જાજનને પ્રિકાર થાયે.
હે હે દેવો પેતાના પતિ નાયે પણ વિચ્છેન પમાતેને કાલે વચકે
હે દેવો દેવતી થોડા વેલક એ પ્રિકારવાગા છે એન કેમ મનવો ? એ

પોતે મનગમતી મજા લોગવે, અને હું એને જરોંસે પ્રહાર્ય પાળું. જેમ સરિતા હમેશાં નીચગામી છે, એવીજ નારીની સ્થિતિ છે; માટે આ તલવારથીજ એને કાપી નાખું કે જેથી એના વિશ્વાસઘાતનું ક્ષણ સદે પામે; અથવા તો એને એકલીને મારવાથી શું ? એના ચારને પણ પરમણીના ક્ષણનો સ્વાદ ચખાડવો; માટે પ્રથમ નિર્ણય કરવા દે કે એ આશક કોણ છે ? ” એ પ્રમાણે વિચાર કરીને ઉત્પન્ન થયેલા કોપને એણે સમાધ્યો. એટલામાં ચંદ્રશાખા આગળ એક વિમાન ખડખડાટ કરતું આવીને ખડું થયું, અને પોતાનું આગમન ધ્વજ ફફડાવવાવડે કરીને જતાવવા લાગ્યું. તે વિમાનને જોઈને કનકવતી સખીની સાથે તેની પાસે ગઈ ને જન્ને જણા વિમાનમાં બેઠા. કુમાર પણ અદૃશ્યપણે વિમાનમાં ચઢી બેઠો. તરત જ વિમાન આકાશમાર્ગે ઉડ્યું.

“ શું આ તે સ્વર્ગમાં જાય છે કે વૈતાલ ઉપર જાય છે ? ” ઇત્યાદિક અનેક સંકટપ વિકટપ શુભવર્માને થયા. વિમાન તો સડસડાટ કરતું આકાશમાર્ગે ઉત્તરદિશાને રસ્તે ચાલ્યું.

ઉત્તર દિશામાં એક મોટું રમણીય સરોવર હતું. તેની નજીકમાં નંદનવનપ્રમુખ આનંદજનક એક સુંદર ઉદ્યાન હતું. આકાશમાર્ગે ગમન કરતું વિમાન ત્યાં આવીને નીચે ઉતરી ઉદ્યાનમાં આવ્યું. સખી અને કનકવતી વિમાનમાંથી નીચે ઉતરીને ઉદ્યાનમાં ચાલ્યા; કુમાર પણ તેની પછવાડે ચાલ્યો. ત્યાં આગળ જતાં રત્નોના પ્રકાશથી શોભાયમાન એવું એક જિનભુવન તેમના જોવામાં આવ્યું, જે જિનમંદિરમાં દેવતાઓ અને વિદ્યાધરો પણ પોતાના આત્માનો ઉદ્ધાર કરવાને આવના હતા. ચંદ્રની ચાંદની માફક આનંદ કરનારું એવું મંદિર જોઈ ભગવંતની પ્રતિમાને નમવાને તે જાણા ભુવનના રંગમંદપમાં આવી. તો તેની પહેલાં ત્યાં ત્રણ કન્યાઓ આવી હતી. એ ઘારે કન્યાઓ જિનેશ્વરને નમીને બહાર જ્યાં વિદ્યાધરનો રાજ બેઠો હતો ત્યાં આવી નમન કરીને ઉભી રહી, અને એ મહાગણ વિદ્યાધરેશને પોતાના આવાગમનનું નિવેદન કર્યું. તે પછી વિદ્યાધરે રાત્રીએ સ્નાન કરીને શુદ્ધ ધર્મ પોતાના પરિવાર સાથે જિનેશ્વરનું અષ્ટપ્રકાર સ્નાન પૂજન વગેરે કર્યું.

છતાં નાચ કરાવે છે. જેને હું તથા મારાં માનપિતા સુદિન આપું
રાજકુટુંબ અમારા સર્વેવની માફક ગળી માન આપીએ છીએ,
તેને ઈસારા માત્રના હુકમથી આ હુદ દામીની માફક નૃત્ય કરાવે
છે. ખચીન એ સ્ત્રી પતિમાં પ્રીતિવાળી-બંધિવાળી, છે છતાં આ
હુદના બંધનમાં રૂનાયેલી જળાય છે; વળી રાત્રીએ જિનેશ્વરની
પૂજા કરવાનો નિષેધ કર્યો છે, છતાં આ અધમ રાત્રીએ પણ જિના-
ચન કરતો ઇચ્છાનુસાર પર્તો છે. આ વિદ્યાધરે જિનેશ્વરની આજ્ઞાનું
ઉલ્લંઘન કરીને અનાચારજ અંગીકાર કર્યો છે; તો આ અન્યાયીને
યુદ્ધમાં હણીને તેનું પ્રાર્થાચત્ત મારે બરાબર આપવું જોઈએ, છતાં
હજી આ હુદ ભવિષ્યમાં આગળ શું શું કરે છે તે જાણવાને
મારે યોગ્યું જોઈએ.” એમ વિચાર કરતો કુમાર શાંતપણે
ક્રોધને દબાવીને ઉભો હતો. એટલામાં અકસ્માત નૃત્ય કરતા કનક-
વતીની કદીના કદોરામાંથી ધુધરીઓ નીચે પડી, કુમારે લઘુ-
લાઘવી જગાથી તે ઉપાડી લીધી. નૃત્યના તાનમાં સર્વે મશગુલ
હોવાથી કોઈને ખબર પડી નહિ. નાચ પૂર્ણ થયા પછી કુમારીને
ખબર પડી કે નાચતાં નાચતાં ધુધરીઓ પડી ગઈ છે, તે શોધવા
માંડી પણ ન જાણવાથી તેણે વિદ્યાધરપતિને જાહેર કર્યું. તે વારે
ખેચરાધિશે કહ્યું કે “ વત્સે! આજે તો રાત્રી ઘણી વહી ગઈ
છે, મારે તું જા ! આવની કાલે હું તને ગમે ત્યાંથી શોધીને લાવી
આપીશ.” એમ કહીને સ્ત્રી જરખામ્ન કરી સર્વે પોતપોતાના
સ્થાનકે ગયા-નિદ્રાધિન થઈ ગયા.

કુમાર પણ પોતાના મંદિરમાં આવીને પોતાના સેવકોથી અલ-
સિતપણે મંદિરમાં દાખલ થઈને વિચારમાં તણાતો પલંગ
ઉપર પડ્યો. “ અરે ! એ વિદ્યાધર કોણ હશે ? મારી પ્રિયા મારા
વગર છતાં એને આધિન કેમ થઈ હશે ? આ સ્ત્રી મારા ઉપર પ્રીતિ-
વાળી છે, છતાં એ એને આધિન છે. એ બન્ને વિરુદ્ધ ભાવ છે.”
મત્યાદિત વિચાર કરતા રાત્રી પૂર્ણ થઈ ને સૂર્યનો ઉદય થયો; તેથી
જાગૃત થઈ આવશ્યક ક્રિયાઓ કરીને કુમાર પોતાના પ્રિયમિત્ર
મંત્રીપુત્રની સાથે પ્રિયાના મંદિરમાં આવ્યો. રસ્તામાં કુમારે એ

“એ બધું તો ઠીક ! પણ આ ધુધરી તમારા હાથમાં કેવીરીતે આવી ? સ્વામિન ! તે કોણ પણ સ્થળે મારા કદોરામાંથી નીકળી પડેલી તમારા મિત્રના હાથમાં આવી છે ?”

“આ ધુધરીઓ તારી છે ને તારા કદોરામાંથી ચરી પડી છે, એણું તું આ ઉપરથી કહે છે ? વગી તે ક્યાં પડી ગઈ હતી ?” કુમારે કનકવતીને પૂછ્યું.

“પૂર્વ જન્મના વૃત્તાંતની માફક એ ક્યાં પડી ગઈ તે હું જાણતી નથી. પણ એવાયા પછીજ મને એની ખબર પડી છે.” કુમારીએ કહ્યું. બાળતાં છતાં તેણે પોતાનું અસાનપણ જતાંબું.

ત્યારે આ મારો મિત્ર જ્યોતિષગ્રાન્થમાં પ્રવિણ છે. એને મારે કંઈ પૂછવું હોય તે પૂછી જો. નીર્ધારના વચનની માફક એનું વચન પણ પ્રમાણભૂત ગણાય છે; મારે તને સત્ય જવાબ આપશે.” કનકવતીએ સાગર-મંત્રીપુત્રને પૂછ્યું. “દીયરજી ! કહેા ! મારી ધુધરીઓ ક્યાં પડી ગઈ હતી ?”

“હું તમને જ્યોતિષથી એનું ગણિત કરીને આવતી કાલે જવાબ આપીશ.” એ પ્રમાણે તેને હાથમાં અને જમમાં નાખી તે ગાંને જણા પોતાને ઠેકાણે ગયા.

સ્નાન સોજન કર્યા પછી દિવસ પૂરો થતાં યથાસમયે તે અંજન આંછને શુભવર્મા અદસ્યપણે રાત્રે પ્રિયાના મકાનમાં ગયો; અને પ્રિયાની સાથે વિમાનમાં બેઠીને પહેલા દિવસની માફક તેજ દેવમંદિરમાં આવ્યો. પહેલાંની માફક સ્નાત્ર વગેરેથી જિનપૂજન કરીને વિદ્યાધરપતિ પોતાના પદિવાર સાથે રાત્રીને વિષે નૃત્ય કરાવવા લાગ્યો. એક ખીટી નાચવા લાગી, ને કનકવતી વિણા વગાડવા લાગી. સર્વે એક રસમાં હ્રુષ્ઠ થઈ ગયા; એટલે પગેના હણકા કરતાં કનકવતીના પગમાંથી ઝાંઝર નીકળી પડ્યું. તે આસ્તેથી કુમારે ઉપાડી લીધું. નાચ પૂરો થતાં કનકવતીએ સભામાં તપાસ કરી પણ ક્યાંય જડ્યું નહીં. જેથી વિદ્યાધરપતિને એણે બહોર કહ્યું. “હે રાજન ! મારું હુપ્ત આજે પણ કોઈ ઉપાડી ગયું છે.” નક્કી કોઈ ચાર જાગૃત થયો છે.”

વિદ્યાધરપતિએ રાત્રી વીતી જવા છતાં જ હતા તે વિદ્યાધ-

કુમારે પૂછ્યું—“ કેમ, આ ઝાંઝર તારું છે કે નહિ ? ” “ હા ! મારું પોતાનું જ છે. ” તેણીએ તેમની સામે જોઈને જવાબ આપ્યો.

“ હે નિમિત્તજ દિયર ! આ બૂપજો કયા સ્થાનકમાં શુભ થયા, એ કેમ કહેતા નથી ? ” કુમારીએ હાથબીત થઈને બીજું કંઈ જણવાને નિમિત્તે પૂછ્યું.

“ હે ગૌરાંગી ! તે સ્થાન અત્યંત તેજસ્વી ને અર્દાશી ધણું દૂર છે. દેવ સાનિધ્ય વગર મનુષ્ય પ્રાણીની ત્યાં જવાની શક્તિ નથી એવું એ વિકટ છે. ” મંત્રીપુત્રે કહ્યું.

“ તો ત્યાં પડેલાં આ આબૂપજો તમારી પાસે કેવી રીતે આવ્યાં ? ” રાજમુતા બોલી. “ જેને શુભવર્મા જેવો સફળ કામો નિધાન મિત્ર મળ્યો હોય, એને જગતમાં કંઈ વસ્તુ દુર્લભ છે ? ” સાગર મંત્રીપુત્રે કહ્યું. એમી બાળા અતિ લજ્જત પામી ગઈ. મનમાં અનેક પ્રકારના વિચાર કરવા લાગી. “ કયાં એ વિદ્યાધરોનું સ્થાનક ને કયાં આ માનુષી બૂમિકા ? ત્યાં વસ્તુનું પડવું કયાં ને એનું અર્દિ આગમન કયાં ? એ તત્ત્વ હું સમજી શકતી નથી કે દેવજની માફક આ સાગર ત્યાં પડેલી વસ્તુઓને અર્દા કેવી રીતે લાવી શકે છે ? કેમ પણ શક્તિવટ છે તો મારો સાત્વિક સ્વામી ત્યાં આવે છે અથવા તો અર્દા બેઠે બેઠે કેમ દૈવિક શક્તિથી એ સમાચાર જાણી લે છે—વસ્તુ મગાવી લે છે, ને રાજ મને હાથ અને આશ્ચર્ય પમાડવા માટે આપે છે. હજી પણ એની આંખો નિદ્રાથી ઘેરાયેલી છે. એજ બતાવી આપે છે કે નહીં મારા સ્વામી જ રાત્રીને સમયે ત્યાં આવી મારો સર્વે તમાસો જુએ છે, અને આ બન્ને એક થઈને મને લોજીને ઠગી રહ્યા છે. ” આ પ્રમાણે વિચાર કરતી મનમાં અતિ ખેદવંત થયેલી તેણી બોલી—“ કુમાર ! શા માટે મને લોજીને જોડું જોલીને આમ કહ્યો છે ? તમે જોલો છે કાંઈક અને વર્તો છો કાંઈક ? તમારે મન તો તે ક્રીડામાત્ર રમતજ છે ને મારું તો મર્મસ્થાન વિંધાર્થ જાય છે. હાથી પોતાની ખરજ મટાડવાને લતાઓને શું નથી ઉપેક્ષતો ? તમે બન્ને એક બાજુ છો, બીજી તરફ હું લોજી એકાકી છું, તમે પરાક્રમી, હોશિયાર અને

ચતુરસુબ્ધ છો. હું સંસારના પ્રપંચોથી અજ્ઞાત છું. તમે પુરૂષ છો, હું અળખા છું. જેથી હું તમને વિશેષ શું કહું ? ખેદવાળી એવી મારા પ્રતિ જેવી તમારી પ્રીતિ હોય તેમ કરો ! સ્વામી જ ન્યારે આવી રીતે મર્મવચનપૂર્વક મારી હાંસી કરે તો પછી મારે શું કરવું ? ” પ્રિયાનાં એવાં વચન સાંભળીને કુમારે એને આશ્વાસન આપ્યું, ને મિત્રની સાથે તે પોતાને સ્થાને ગયો.

બન્ને એક બીજાં જુદી જુદી વાતો કરતાં હતાં, છતાં હૃદયમાં સમજી ગયાં હતાં કે એક બીજાની વાત તેઓ જાણતાં હતાં, પણ વચનદ્વારાએ તેઓ ખુલાસો કરી શકતાં નહોતાં. પોતાનું વૃત્તાંત પોતાના સમર્થ પતિના જાણવામાં આવવાથી કનકવતી બહુ દુઃખી થઈ. એના મનમાં અનેક લાંજગડ થઈ ગઈ. “ હા ! એ વિદ્યાધરની દાક્ષિણ્યતાથી મેં સત્ય હકીકત પતિને કહી નહીં એ ઠીક ન કર્યું. અરે ! હું સતી છતાં પતિની નજરમાં કલંકવાળી ઠરી. ” ઇત્યાદિ સંતાપથી એણે આખો દિવસ દુઃખમાં પસાર કર્યો.

સમય થવાથી કુમાર ગુપ્તપણે અંજનના પ્રભાવથી રાજબાળા પ્રાણપ્રિયાને મહેલે આવ્યો, તો જમીન ઉપર જેમ માછલું તરફડે તેમ પ્રિયાને પલંગ ઉપર તરફડતી જોઈ. આજે એની આવી સ્થિતિ જોઈ કુમાર નવાઈ પામ્યો; એટલામાં દાસીએ કહ્યું. “ જહેન ! સમય થવા આવ્યો છતાં આજે કેમ તું તૈયાર થતી નથી ? આજે શું દુતમાં કંઈ હારી ગઈ કે કોઈએ તને દુઃખી કરી અથવા તો તાવ આવ્યો છે કે બીજું કંઈ કારણ છે ? જે કંઈ હોય ત મને કહે. ”

સખીનાં વચન સાંભળીને એ મૃદુભાષિણી દુઃખી થતી બોલી-
“ સખી ! મારા દુઃખની વાત તને શું કહું ? જગતમાં હું મંદ લાગ્યવાળી છું કે ન્યારે બાહ્યાવસ્થામાં પિતાને ત્યાં એકદા મેરૂ પર્વતના શિખર ઉપર દેવકુમારીની માફક પ્રાસાદની ઉપર હું રમતી હતી, તે વખતે આ દુષ્ટ વિદ્યાધરે મને જોઈ જેમ ગીધપક્ષી માંસ જોઈને તેની ઉપર તરાપ મારે, શિકારી જેમ શિકારને સકંજમાં લે એમ આ વિદ્યાધરે તરતજ મને ઉપાડીને દૂર અરણ્યમાં મૂકી દીધી. અને મને ધમકાવતો-ભય પમાડતો કહેવા લાગ્યો ‘ બાળે ! જો

મારું વચન અંગીકાર નહીં કરે તો આ તલવારથી તને હણી નાખીશ. માટે તો મૃત્યુથી ડરતી હોય તો મારું વચન અંગીકાર કર."

તેની ફર વાણી સાંભળીને મેં એતું વચન ભયથી અંગીકાર કર્યું. અને તે દિવસથી રાજ જિનેશ્વરના ભુવનમાં રાત્રીને સમયે નૃત્ય કરવાને વિમાન મોકલીને મને તે તેડી લાય છે. અર્ધ રાત્રી પર્વત તેની આગળ નાટક કરવું પડે છે. વળી એની રજા સિવાય મારે પતિ સાથે કંઈ પણ સંબંધ રાખવો નહિ એવી ખાસ બીક બતાવી છે. જીવવાની ઇચ્છાએ એ અધમનાં આવાં વચનો મેં કબુલ કર્યાં. બીતાં બીતાં મેં પાણિમહલ કર્યું, છતાં હજી મેં એ દુષ્ટના ભયથી શિયળ ખંડ્યું નથી. આ વાત મેં મારા પતિને પણ કહી નથી. છતાં સ્વામીએ કોઈ પણ રીતે આ વાત બાળી લીધી છે. મારી જોવા-યેલી વસ્તુ મારી આગળ રજી કરીને તે મને લાય અને આશ્ચર્ય પમાડે છે. હવે ત્યાં દેવી રીતે આવી શકું? ત્યાં આગળ કદાચ બન્ને ભેગા થાય અને કાંઈક નવાબુની થાય એના કરતાં તો ન આવું તેજ સાફ છે. આવી ચિંતાથી હે પ્રિયવદા! હું મુંઝાઈ ગઈ છું. આ દેવાધિન કાર્યનું શું પરિણામ આવશે તે કંઈપણ સમજાતું નથી. અરે! આને હું દુ-રાચારિણી નહીં છતાં સ્વામીની નજરમાં દુરાચારવાળી જણાઈ છું, તેથી હવે ભવિષ્યમાં શું થશે તે પણ સમજાતું નથી; હું તો જીવતાં છતાં જગતમાં આને મુલેલીજ છું, માટે તું એકલી જ ને પૂછે તો કહેજે કે એને ચરીરે ઠીક નથી, માટે આવી નથી. અરે! વ્યકોરી રાત્રીને વિષે અને દેડી દિવસે શાંતિ પામે છે પણ રાત્રીએ કે દિવસે મને પાપીનીને તો ક્યાંય શાંતિ મળતી નથી. ઠમલિની રાત્રે નિદ્રા લે છે, દેશવિણી દિવસે આરામ લે છે, છતાં દિવસે કે રાત્રીએ મને તો ક્યારે પણ નિદ્રા નથી—સુખ નથી, એક તરફ ભરથારની પ્રીતિ, બીજી બાજુ ખેચરનો ભય હે સખી! આવું સંકટ મારે કેટલો કાગ લો-ગવડું પડશે? માટે જ થવાનું હશે તે થશે પણ હું તો આજ આવવાની નથી, તું જ જા." રાજસુતાનાં એ પ્રભાષેનાં વચન પ્રચ્છતપણે હલેલા કુમારે સાંભળ્યા, જેથી તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે "અહો! મારા પુરુષાર્થને ધિછાર છે કે હું જગવાન પતિ છતાં પરવશ પડેલી મારી પ્રિયાનું આટલું કષ્ટ પણ હું દર કરી શકતો નથી. માટે

આજેજ એ અધમ વિદ્યાધર સાથે યુદ્ધ કરીને એનો અંત લાવવો જોઈએ, એનો નાશ કરીને જેમ અંધકારનો નાશ કરનાર સૂર્યનો ઉદય થવાથી કમળ પ્રકુલિત થાય છે તેમ પ્રિયાની પ્રીતિ મેળવવી જોઈએ.” કુમાર એમ વિચાર કરતો હતો એટલામાં વિમાન આવ્યું, તેમાં પ્રિયંવદા એકલી બેઠી, તે સાથે કુમાર પણ ચઢી બેઠો. તરતજ વિમાન હવામાં ઉડ્યું, તે ચૈત્યની નજીકમાં આવીને નીચે ઉતર્યું અને પ્રિયંવદા એકલી નાટક ચાલતું હતું ત્યાં આવીને હાજર થઈ. તેને જોઈને ક્રોધથી ધમધમતો વિદ્યાધરપતિ બોલ્યો—“રે દાસી ! તારી સ્વામિની કેમ ન આવી ? મારો સખત હુકમ છતાં તેણે આજે આવો મારો અપરાધ કર્યો. એની શું શિક્ષા લોગવવી પડશે તે તે જાણતી નહીં હોય ?”

ત્રાડ પાડતા એ ખેચરપતિનાં અગ્નિ સમાન વચનોથી ભય પામતી પ્રિયંવદા બોલી—“સ્વામિન્ ! એને શરીરે ઠીક નથી, જેથી હું એકલી આવી છું, માટે ક્ષમા કરો.”

“તું બોલું બોલે છે તો એની શિક્ષા પ્રથમ તું તો લોગવ. એને તો નહિ આવવાનું ફળ હું જરાજર બતાવીશ.” એમ કહીને વિદ્યાધરે પ્રિયંવદાને ગળામાંથી પકડી અને કહ્યું કે—“તારા ઇષ્ટદેવને હવે સ્મરી લે, તારા દિવસો ભરાઈ ગયા છે.”

ભય પામેલી પ્રિયંવદા છેવટે એ વિદ્યાધરપતિને કહેવા લાગી—“અરે વિદ્યાધરપતિ ! મેં જે ધાર્યું હતું તેજ આજે પ્રત્યક્ષ થયું છે કે કોલસાની દલાલીમાં હાથ કાળા થવાનાજ છે. સર્પના રાફડા ઉપર રહીને જીવવાની ઇચ્છા કરવી, તારા સરળા ચમના ભાઈની દોસ્તી કરીને નિરાંતે જીવવું, એ સર્વ અશક્ય વાત હતી. ખેર ! જેવી ભવિતવ્યતા ! પરંતુ મને સંસારસાગરથી પાર ઉતારનાર, દયાના સાગર એવા શરણ કરવા લાયક જિનેશ્વરનું શરણ પ્રથમ કરી લેવા દે. અરે હુદ ! તું શું એટલો ગધો ગર્વ કરે છે. દુનિયા વીરથક્રી પણ વીર પુરૂષોને ઉત્પન્ન કરે છે. પણ હવે અત્યારે વધારે વિવેચનથી સંયુત. મને શ્રી અરિહંત એવા લોકોત્તર પુરૂષનું શરણ હો ! અને બીજું મારી સખી કનકવતીનો પતિ કે જે એક જગતનું રક્ષણ કરવાને સમર્થ છે એ શુભવર્માનું શરણ હો.”

“અરે ! એ મરવાને ચોચ એવા મનુષ્ય કીડાનું મારી આગળ શું ગળું ? દેરીરીચિંદ આગળ ચકરાનું શું ગળું ? ભયંકર ભુજંગ આગળ દેડકાનું શું ગળું ? ” ઇત્યાદિ મર્જના કરતો જેવો તલવાર ખેંચીને પ્રિયંવદા ઉપર ધા કરવા જાય છે, એટલામાં એ પરબ્રાહ્મણે નાથ કરનાર ખડ્ગ ઉપર પોતાના ખડ્ગનો ધા કરતો કુમાર સદસા ત્યાં પ્રગટ થયો. “ અરે અધમ ! અજાણા જનને સંતાપનાર ! ઠા પુરૂષ ! ને તું ખરે વીર માની હોય તો એ બાળાને છોડી દે. આમ આવ, આમ આવ. બળવાન પુરૂષ ને નિર્બળને હજો તો એ બળવાનનું કુળ ઠલંકિત થાય છે. અરણ્યમાં જિનેશ્વર ભગવાનની પૂજા નિમિત્તે તેં અનાચાર કરવા માંડ્યો છે. તેનું કુળ તને અહીં જ મળશે. સારા વૈદ્ય પાસેથી લીધેલું ઔષધ પણ ને અવિધિથી ખાવામાં આવે છે તો નુકશાન કરનારૂં થાય છે. શુરૂએ જે મંત્ર આપ્યો હોય તે ને વિધિ પ્રમાણે જપે તોજ કુળ આપનારો થાય છે, યથા સમયે ખેતી કરે તોજ તે ધાન્ય અને ઘાસને વધારનારી થાય છે, તેવીજ રીતે ધર્મ પણ શુરની આજ્ઞા પ્રમાણે કરવામાં આવે તોજ કૃષિભૂત થાય છે; પણ રાત્રીએ જિનપૂજન કરવું, માળાપત્તી ચોરી છુપીથી બાળિકાઓને ઉપાડી તેમના સુખભોગમાં અંતરાય કરવો-ઇત્યાદિ તારાં એ પાપની શુદ્ધિ મારી તલવારવડે જ થાઓ. ” કુમારનાં ચાનકભરેલાં આવાં વચન સાંભળીને તે વિદ્યાધરેશ મહાબલ જેમ પાદ-પ્રહારથી સ્પર્ષ ધમધમે તેમ ક્રોધથી ધમધમતો પ્રિયંવદાને છોડીને કુમાર તરફ દોડ્યો અને બન્ને દાવપેચથી એક બીજાને હણવામાં તત્પર એવા યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. મહલની માફક ચરણના આધાતથી ભૂમિને ઠંપાવતા ફણમાં બાથંબાથા, ફણમાં ખડ્ગાખડ્ગી એવી બુદી બુદી રીતે ચિર સમય પર્વત એમનું યુદ્ધ ચાલ્યું. ચતુરાઈથી બંને એક બીજાના ધા ચુકાવી દેતા હતા. આખરે એ અધમ વિદ્યાધરના દિવંગ્ના ભરાઈ ગયા, એનું પુણ્ય પરવારી ગયું, જેથી યુદ્ધમાં એને કુમાર એક છતાં અનેકરૂપે દેખાવા લાગ્યો.

તેમનું આ યુદ્ધ આકાશમાં ઉભા ઉભા વિદ્યાધરો અને વ્યં-

પોતાની પ્રિયાની સાથે સુખભર નિદ્રામાં સુતો હતો ત્યાં આવીને અટક્યો, વિમાનમાંથી ઉતરી તે અંદર ગયો, તો જન્મેને નિર્ભયપણે સુખભર રીતે પોઢેલાં જોયાં. “ અહો ! મારા લાઇને મારીને કેવો નિરાંતે પ્રિયાને જગલમાં લઇને સૂતો છે ? ” તેનો કોપ અતિ વૃદ્ધિ પામ્યો; સુતેલા કુમારને ઉપાડીને તે ચાલ્યો ગયો અને નીચે સમુદ્ર આવ્યો, એટલે વિમાનમાંથી એ નરરત્નને દુષ્ટ વિદ્યાધરે સમુદ્રમાં ફેંકી દીધો. સમુદ્રના અથાગ જળમાં પડતાંજ એ સાત્વિકની આંખ ઉઘડી ગઇ અને પોતાને અથાગ જળમાં ડુબતો જોઈ પોતે તરવાનો પ્રારંભ કરી દીધો. ચારે બાજુએ સમુદ્રનાં લયંકર મોજાંઓ ગર્જન કરી રહ્યાં હતાં, અને નાના મોટા જળચર જંતુઓ શિકારને માટે સુખ ફાડીને તરી રહ્યા હતા. એવો લયંકર સમુદ્ર તરતાં અનુક્રમે એક પાટીયું તેના હાથમાં આવ્યું. તેની સહાયવડે તે સાત દિવસે સમુદ્રના તટ ઉપર આવ્યો. ભૂખ અને તરસની પીડાથી વ્યથિત છતાં માત્ર માનસિક હિંમતથી તે સાત સાત દિવસ પર્યંત સમુદ્રમાં પાટીયાના આધારે રહ્યો હતો. મહામુશ્કેલીએ કિનારે આવ્યા પછી વ્યાધિવાળો માણસ રોગ નાશ પામવાથી જેમ ઔષધ છોડી દે તેમ એ કાષ્ટનું પાટીયું કુમારે છોડી દીધું; અને ચારે બાજુએ જોયું તો એક તરફ લયંકર સમુદ્ર તો બીજી તરફ ગહન વન આવેલું હતું. એક દિશાએ મગરમત્સ્ય આદિ જળચર જીવો ક્રીડા કરી રહ્યા હતા, બીજી તરફ વ્યાઘ્ર, સિંહ, હીપડા આદિ પોતાનું પુરુષાર્થ બતાવતા ગર્જના કરી રહ્યા હતા; છતાં એક પરાક્રમજ જેનું શસ્ત્ર છે એવો તે ધીર પુરુષ-શુભવર્મા કુમાર જંગલને રસ્તે ચાલ્યો. કેટલેક દૂર આગળ જતાં એક તાપસ હાથમાં કમંડળ લઇને જળની શોધ કરતો વનમાં ભ્રમણ કરતો હતો તેનો ભેટો થઇ ગયો. આવા લયંકર અરણ્યમાં યોગીને-તાપસને જોઇને કુમાર ઘણો ખુશી થયો અને તેની પાસે જઇને તેમને પૂછવા લાગ્યો-“ હે મહાત્મન ! તમે કોણ છો ? અને ક્યાંથી આવ્યા છો ? ”

“ હું યોગી છું. તમારા જેવા ભૂલા પડેલાઓને માર્ગ બતાવનાર તરીકે પરમાત્માનું સ્મરણ કરતો હું તાપસોના સમુદાયમાં રહું છું, પણ તમે કોણ છો ? ” યોગીએ ખુલાસો કરતાં કુમારને પૂછ્યું.

“ મહાપુરુષ ! મારા મહેલમાં હું સુતો હતો ત્યાંથી કોઈએ અદૃશ્યપણે મને ઉપાડીને સમુદ્રમાં નાખી દીધો. તેમાંથી પાટીયાની મદદથી આજ સાત દિવસે હું બહાર નીકળ્યો છું અને આજે પ્રથમજ હું આપનું દર્શન કરું છું. ” ઇત્યાદિક દુઃકમાં કુમારે પોતાની હકીકત કહી સંભળાવી.

તાપસે તેના ચહેરા ઉપરથી બુખ, તરશ તથા ચાકથી કંટાળેલો બનીને જંગલમાંથી કેટલાંક સ્વાદિષ્ટ ફળ લાવી આપ્યાં. તે ખાવાથી તથા પાણી પીવાથી કુમારનો પરિશ્રમ ઓછો થયો. પછી તાપસે કહ્યું—“ હવે ચાલો અમારા આશ્રમમાં, અમારા ગુરુજીની પાસે, નેમના પરિચયથી તમને શાંતિ થશે. તમને તે યોગ્ય સગવડ કરી આપશે. ”

“ હા ! ચાલો. ” તેઓ બન્ને જણા ચાલતા અનુક્રમે તાપસના આશ્રમમાં આવ્યા. કુમારે આનંદ સહિત કુળપતિને વંદન કર્યું. એટલામાં નજીક ખુણામાં એણે પરિચયવાળો એક સ્ત્રીનો રહતો સ્વર સાંભળ્યો, જેથી તાપસને એનું નામકામ વગેરે પૂછ્યું. નિરધારીને જોતાં એ પોતાની પ્રિયતમા હોય એવું લાગ્યું, જેથી કુમારનું મન ઘણું અધીરું થઈ ગયું; એટલે તરતજ તાપસે એની અધીરાઈ દૂર કરતાં કહ્યું કે, “ મહાનુભાવ ! આ બાઈ તમારી સ્ત્રી છે કે શું ! ”

જવાબમાં કુમારે હા કહી.

“ જો તમારી સ્ત્રી છે તો એનું વૃત્તાંત તમને કહું તે તમે ખુશીથી સાંભળો. આજથી ત્રણ દિવસ પહેલાં હું વનમાં ફળ લેવાને ગયો હતો. ફરતાં ફરતાં જંગલમાં લતાકુંજની અંદર એક સ્ત્રીને મેં રહતી સાંભળી. રહતાં રહતાં તે શું બોલી રહી હતી. ‘ હે દિગ્ પાલો ! હે વનદેવીઓ ! તમે સર્વે મારી વિનાંતિ સાંભળો. હું તમને સર્વને પ્રજામપૂર્વક હાથ જોડીને અરજ કરું છું કે મારે નાદે મારા સ્વામી કેટલાં બધાં દુઃખ સહી રહ્યા હતા. મારી ઉપર તે પ્રાણથી પણ અધિક વાન્ધવ્ય રાખતા હતા. એણે કોઈપણ દૈવિક શક્તિથી મારી ખાનગી વાન બદલીને પોતાના પરાક્રમથી મારો

તમે મને પણ ડવાડ્યો છે, હજી પણ કંઈક મારું ભાગ્ય જાગૃત છે કે નેથી એવા સરસમુદ્રમાં નાખ્યા છતાં વિધિએ મઢદને માટે પાટીયું આપ્યું, અને સમતો સમતો અરણ્યમાં આવ્યો તો તમારું દર્શન થયું ને તમે મારી પ્રિયા સાથે મુલાકાત કરાવી. માટે વિધિ હજી સર્વથા દ્રેષી નથી.” એ પ્રમાણે કુળપતિની સ્તુતિ કરતો શુભવર્મા કુમાર એમને મોટો ઉપકાર માનીને તેમની સ્વંત લઈ પોતાની પ્રિયા સાથે તે પોતાને દેશ જવા તૈયાર થયો. દેટલેક દૂર મુખી તાપસો રસ્તો દેખાડવાને આવ્યા. મોટો ધોરી રસ્તો આવ્યો, એટલે તાપસો પાછા વળ્યા અને આ જાને સ્ત્રી પુરૂષ કુરૂદેશની વાટે ચાલ્યાં.

સાચંકાળ થતાં તેઓ ચાલતાં ચાલતાં અનુક્રમે નદીના તટ ઉપર આવ્યાં. જાને થાકી ગયાં હતાં, ચાલવાથી કંટાળી ગયાં હતાં, તેમનાં અંગ મુકોમળ હતાં વનનાં વનફળ ખાઈને નદીતું મીઠું જળ પી પોતાની કુધા તે જાને જણે દૂર કરી અને વાતો કરતાં જાને જણા ત્યાંજ જમીન ઉપર બેઠાં. કુમારે પૂછ્યું—“પ્રિયા ! વનમાં જેમ વનચરી હોય તેમ તું એકાકી વનમાં શીરીતે આવી ?”

“સ્વામી ! તમને ઉપાડીને સમુદ્રમાં નાખ્યા, તે પછી એ દુષ્ટ વિદ્યાધરે તરતજ ત્યાં આવીને મને પકડી અને કહેવા લાગ્યો—“દુષ્ટા ! તારા માટે મારા ભાઈનો વધ થયો અને તેના મરણથી તમે મુખે સંસાર લોગવો એ મુંઝીક કહેવાય ? તારા સ્વામીને તો મેં સમુદ્રમાં નાખ્યો છે, તે તો સમુદ્રના અધાગ જળના પેટમાંજ હ’મે. અને માટે મમાઈ જશે અને તને વાધ, સિંહ, ચિત્તાથી ભરેલા પર્વત ઉપર છોડી દઈશ કે જ્યાં તું એમને શિકાર થશે.” જોકે અન્ય પુરૂષના સ્પર્શથી હું ખૂંટાની હતી છતાં એ અધર્મી મને ઉચકીને પર્વતના મુંગ ઉપર ફેંદીને ચાલ્યો ગયો. પાણીના ઝરણાંની માફક ચિખર ઉપરથી નીચે ઉતરતી ઉતરતી હું તમને શોધતી સમુદ્રને કિનારે ફરવા લાગી. જેમ હાથમાં આવેલું ચિંતામણિ જતું રહેતાં વ્યાકુળતા થાય તેમ તમારો પત્તો નહિ લાગવાથી વ્યાકુળ થયેલી હું લગાડુંજમાં ગળે ફાંસા ખાતી હતી કે જ્યાંથી એ કુળપતિએ મને બચાવી. તે પછીનું—ખાદીનું વૃત્તાંત તો તમે જાણો છો.” એ પ્રમાણે તેઓ વાર્તાલાપ કરતાં હતાં, એટલામાં સૂર્ય અસ્ત થઈ

ગયો. બીજી વખત પણ એ ખેતરે તેમની નિદ્રાનો લાલ લઈને એકને સમુદ્રમાં ને બીજાને પર્વત ઉપર ફેંકી દીધાં તે પાછાં તેજ આશ્રમમાં મળીને કુળપતિની રજા લઈને નીકળ્યાં ને અહીં રાત્રી રહ્યાં.

નિદ્રા એ જો કે સર્વ ગુણનો ઘાત કરનારી છે, છતાં કેટલાકને એ સુખદાયક પણ છે. દુઃખીઓને, રોગીઓને, ચિંતાતુરોને નિદ્રા એજ વિશ્રાંતિનું સ્થાનક છે. પોયણીને રાત્રી સુખદાયક છે. નિશાચરોને—ઘૂવડને રાત્રી સુખ આપનારી છે, ત્યારે સૂર્યવિકસિત કમળો રાત્રી આવતાં સંકોચ પામે છે. ચક્રોર અને ચક્રોરી વિયોગમાંજ રાત્રા નિર્ગમન કરે છે. કુમાર પ્રિયાને મીઠી મીઠી વાતો સંભળાવતો હતો, એટલામાં પ્રિયાને નિદ્રા આવી ગઈ, જેથી પોતે પણ સુવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો. વળી વિચાર થયો કે “રજેને એ દુષ્ટ વિદ્યાધર આ વખતે પણ આવીને અમારી ગફલતનો લાલ લઈ ન્તય ?” એમ ધારી પ્રિયાને એકલી છોડી તે નજીકમાં સંતાર્થ ગયો. તરતજ એ દુષ્ટ વિદ્યાધર તેમને પાછાં મળેલાં જોઈ જુદાં કરવાને ત્યાં આવ્યો. પરંતુ સ્ત્રીને એકલી જોઈને ચમક્યો, છતાં પણ જોવો સ્ત્રીને ઉપાડવા ન્તયછે, તેવોજ કુમારે ખડગ ખેંચીને પડકાર્યો. “રે દુષ્ટ ! ઉભો રહે, આજે તું મારા સકંઠમાં આવ્યો છું, હમણાંજ તને તારા ખંધુને સ્થાનકે સ્વાને કરું છું.”

કુમારનો ગર્જના ભર્યો પડકાર સાંભળીને એ વિદ્યાધર વાદળની આગળ ખડગની માફક થરથર કંપવા લાગ્યો. એ રાંકડો કરગરવા લાગ્યો—“અરે કુમાર ! એક વખત મને માફ કરીને છોડી મુકો ! હવે કોઈ વખત તમને હેરાન કરીશ નહિ.”

“દુષ્ટ ! મારા સકંઠમાં આવેલો તને જવા દઉં ! કહે હવે તને શી શિક્ષા કરું ?” એભાન—નિદ્રામાં પડેલા માણસોને ઉચ્છ્રીને આવી રીતે હેરાન કરે છે તેનું ક્ષણ હવે આજેજ તું ભોગવ. ” એમ કહેતાંજ કુમારે તેની ઉપર તલવાર ઉગામી.

એ વિજયીની ક્રાંતિસમી ખડગધારા જોઈ ભય પામેલો વિદ્યાધર કુમારના ચરણમાં પડીને માફી માગવા લાગ્યો, વારંવાર આજીવન કરવા લાગ્યો. દયા આવવાથી કુમારે ખડગ મ્યાન કર્યું અને

પૂછ્યું. “બાપડા ! આવા સત્ત્વ વગરનો છતાં અગોત્રે તું વારં-
વાર હેરાન ગા માટે કરે છે ?”

“મારી બાળીના કહેવાથી” એ વિવાધરે કર્યું. “તું સત્ત્વન-
તમાં શિરોમણિ છે, હું મંદ બામ્બાળો-અત્તવ વગરનો છું. તારી સાથે
યુદ્ધ કરવાને સાક્ષાત્ ઇંદ્ર પણ શક્તિવાન નથી, તો હું તે કોણ
માત્ર ? શું નદીની રેણુ સૂર્યના મંડળનું આચ્છાદન કરી શકે ?”

“અરે મૂર્ખ ! એક નીચ બુદ્ધિવાળી નારીના કહેવાથી આવા
વિષમ કાર્યમાં તું પડ્યો છે. રાગી જેમ વેદની દ્વિતશિક્ષા
ધ્યાનમાં રાખ્યા વગર કુપચ્ચ સ્ત્રેવન કરે, તેમ તેં પણ એક સ્ત્રીની
નીચ બુદ્ધિથી કેવું અકાર્ય કર્યું ? સ્ત્રીઓની વાગ્દલાયમાં ક્ષમાયેલો
બગવાન પુરૂષ પણ અખતના પામીને પડી જાય છે, માટે હવેથી એ
તુચ્છબુદ્ધિ સ્ત્રીનાં વચન ઉપર ભરેલો રાખીશ નહિ. ” એમ કહીને
દયાંલાવી એ વિવાધરને છોડી મૂક્યો. જેમ સિંહના પંજામાંથી ચુપ્ત
થયેલું મૃગલું દોડી જાય, તેમ તે તરત જ પોતાને સ્થાનકે ભાગી
ગયો. સ્ત્રી ભરડામાં ચુતેલી તે પ્રજ્ઞાત યતાં જતી, એટલે કુમારે
રાત્રીની સર્વે વાત એને કહી સંભળાવી. પછી ત્યાંથી પ્રાતઃકૃત્યો
કરીને દર્ભથી અરણ્ય વિધાનાં હતાં, છતાં તેઓ એક દિશા તરફ
આજ્યાં.

પ્રકરણ ૨૭ મું.

‘ આ તે બાળા કે બાળા. ’

“હે ભગ્ય પ્રાણીઓ ! આ ભવસાગરમાં ચોરાશી લાખં
છવાયોનિમાં જામણ કરતો શુભ ભાગ્યવશેજ મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત કરે
છે. જેમ રત્નની ખાણમાંથી કોઈ પુણ્યવંત રત્નો પામી શકે, એવી
રીતે કદાચ મનુષ્યભવ મળે તોપણ અશુભ-મોક્ષદાયક શુભનો
મેળાપ તો કવચિત્ જ થવાનો. એ યોગ થયા છતાં પણ, ધર્મ ઉપર
અડાતો ભવિન્યનાને યોગેજ થાય છે. આત્માની ભવસ્થિતિ બધારે
પરીપક્વ થાય, ત્યારે વસ્તુતત્ત્વ યથાર્થ રીતે સમજવામાં આવે છે,

બાકી મનુષ્યો તો આત્મસુખને ભૂલી બાહ્ય સુખમાંજ રક્ત થાય છે. પાપ કરવાથી પરલોકમાં આપણું શું થશે ? એટલો પણ વિચાર નહિ કરતાં ફક્ત વર્તમાન સમયનેજ સુખ્ય ગણીને પાપકાર્યમાં રચ્યા પચ્યા રહે છે. એવા સંસારમાંજ ફક્ત મોહી રહેનારાઓને ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા કેવી રીતે થાય ? જેમ ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા થવી હુકર છે, તેમ જ કદી, તત્ત્વ જાણ્યું તો પણ તેને આચાર વિચારમાં મૂકીને ચારિત્ર સુધારવાની ઇચ્છા તો જવલ્લેજ થાય છે. હે ભગ્વે! જો તમારે જન્મ જરા અને મરણાદિક અનંત રોગોના ભયમાંથી મુક્ત થવું હોય તો પ્રમાદને ત્યાગીને ધર્મધ્યાનમાં સાવધ રહો. બાહ્ય દશાનો ત્યાગ કરીને આત્મભાવમાં જાગૃત થાઓ; પણ સંસારના આ બાહ્ય રંગરાગોમાં લીન ન થાઓ. એ તમને સંસારમાં રખડાવશે-જન્મ મરણનાં અનેક સંકટો બતાવશે, માટે જેમ વ્યાપારી પરદેશમાં ભટકીને અદૃષ્ટ ભારવાળાં અમૂલ્ય રત્નો શોધે છે, તેમ તમે પણ સંસારમાંથી મુક્તિને દેનારાં જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણ અમૂલ્ય રત્નો મેળવીને મુક્તિસુખની ચાહના રાખો, જ્યાં અનંત સુખ છે, અનંત શુભ છે એવા સુખને પ્રાપ્ત કરવા ને મોહના પ્રબળ કુટુંબનો નાશ કરવા તમે ધર્મરૂપ અપૂર્વ શસ્ત્રને ધારણ કરો અને તેની સહાયથી જ્ઞાન, દર્શન ને ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરીને તમે ભવસાગર તરો.”

એક નગરના ઉદ્યાનમાં અનેક લોકોથી વંદન કરાતા ગુણરત્ન નામના મુનિરાજ એ પ્રમાણે ભવ્યજનોને ઉપદેશ આપી પ્રતિબોધ કરી રહ્યા છે. તે સ્થળે આ યુગલ આવી ગુરૂને વંદન કરીને તેમની દેશના સાંભળવાને બેઠું. તેમણે ગુરૂમહારાજની આ પ્રમાણેની દેશના સાંભળી, જેથી કુમારનું ચિત્ત વૈરાગ્યથી આર્દ્ર થઈ ગયું. તેણે પોતાની પ્રિયાને કહ્યું—“પ્રિયે ! સંસારથી ખેદ પામેલું મારું મન સંસારને કારાગાર સમાન જાણતું હમણાં ગુરૂના વચને મુક્તિમાર્ગ તરફ ઢળ્યું છે. આ શત્રુ સમાન વિષયોને દૂર કરીને જો તારી રજા હોય, તો હું ગુરૂમહારાજ પાસે ચારિત્ર લઉં. આ શઠ વિષયોના વશે આપણે કાંઈ ઓછું દુઃખ જોયું નથી. રાજવંશમાં જન્મ્યા છતાં અરણ્યવાસી લીલ લીલડીની માફક આપણે જંગલમાંજ શુભ ગુણરત્ન છે; વળી કાળ આવીને ક્યારે સપ-

વશે તે પણ આપણે જાણનાં નથી. માટે: દીક્ષા લઈને તપ કરવા-
દે હું મારું આત્મકથાનું સાધવા ઇચ્છું છું. ”

“ હે દેવામી ! તમારું કહેવું અત્યંત છે, પરંતુ આજ્ઞા તારૂં
આપણા જોનાં એ સાદ્ય પ્રશંસા યોગ્ય નથી : ચારિત્ર લીધા
પછી કદાચ ઉદ્વિગ્ધ થોડા સ્વપ્ન થાય તો : ગ્રિવપદ લેવા જતાં
સંસારને વધારનાર થઈ પડીએ; માટે કોઈ જ્ઞાની ગુરૂને પછીને પછી
આપણે દીક્ષા લઈએ તો ઠીક: કારણ કે હજી મારી જોગેશ્વરી ક્ષીણ
થઈ નથી. વિષયો જીનવા તે તો યોગીઓને પણ કુર્બંય હોય છે:
તો પછી જોગની ઉચ્છાવાળા પુરૂષા કેવી રીતે જીની શકે ? પ્રથમ
એ અધમ ખેંચરના વચને જાંખાણી, બીજી વખત તેના ભાઈનો
ઉપદ્રવ થયો. જેથી આજ પર્વત જોગ વિના મારું યોગન બ્યર્થ ગયું
છે, માટે હાલમાં થોડો કાળ સ્થગર કરો ત્યારપછી કોઈ ત્રૈકાલિક જ્ઞાની
ગુરૂને પછીને આપણે યથોચિત કરશું. ” રાજતનયાના એ પ્રમા-
ણેનાં સુગંધ વચન સાંભળીને કુમારે કહ્યું—“ પ્રિયે ! મને કાળરૂપી
રાક્ષસનો વિચાર નથી કે એ ક્યારે આવીને આપણી ગરદન પકડશે !
દરો જેમ રમત રમતમાં ઉઠ્યા જઈ નીચા પડે છે તેવી કાળની આક-
ર્ષિતક ગતિ છે. તેમજ આવાં શ્રેયકારી કાર્યો જાવિધ્ય ઉપર મુલતતવી
રાખવાથી ધણાં વિષ્ણો ઉપસ્થિત થાય છે. મોટા પુરૂષોને પણ ઉત્તમ
કાર્યમાં વિગ્ર આવીલાં છે, જેથી જુદિવંતો સારાં કાર્ય કરવામાં
વિવ્રાંજ લગાડતા નથી. એમ કરતાં કદાચ મૃત્યુ થઈ જાય તો
શુભ કાર્યની પાંછા એની અધુરી રહી જાય છે. તોપણ હે તન્વંગી !
હજી તારું મન મત લેવામાં અસ્થિર છે, તો તારા ચિત્તની સ્થિરતા-
ને માટે થોડો કાળ હું રાહ જોઈશ. ” એમ કહીને પ્રિયાને નગરની
બહાર ઉદ્યાનમાં એક તરૂવર નીચે મૂકીને પોતે જોગનની સામગ્રી
લેવાને નગરમાં ગયો. જુગારમાંથી કાંઈક દ્રવ્ય સંપાદન કરી તેનાથી
તેણે કેટલીક ખાવાની વસ્તુઓ ખરીદ કરીને ઝટપટ પ્રિયાની પાસે
તે આવવા નીકળ્યો. પોતે હાથમાં ખાવાની વસ્તુ પકડીને આવતો
હતો, જેથી નગરમાં આવનારને એ સારા શુકન તરીકે લાભદાયક
થતું હતું. તેના તેજસ્વી ચહેરાથી, શ્યામવાની ખૂબીથી, તેમજ
આવી રીતે હાથમાં વસ્તુઓ લઈને એકલો ક્યાં જતો હશે ? એવી

છે. તેની પાછળ ઘેલો થઈ તેને મળવાને દિવાના જેવો થયો છે. માત્ર એ એકજ દોષ રાજની કીર્તિને કલંક લગાડનારો છે. એ પરદેશી પ્રેમદાને મળવાને માટે અમે આ વનમાં આવ્યા. ત્યાં એને મળ્યા પછી અન્ય કાર્યનું ખડાનું કાઢીને મને ગામમાં મોકલ્યો. જેથી સ્વામીનું કાર્ય કરીને હું સત્વર આવ્યો આવું છું, પણ કુમાર જોવામાં આવતા નથી, માટે જ હું તમને પૂછું છું કે તે તમારા જોવામાં આવ્યા છે ? જો આવ્યા હોય તો તે ક્યાં છે ? ” રાજકુમારને શોધતા એ પુરૂષ સ્પષ્ટપણે ખુલાસો કરી દીધો. તે મુગ્ધ પુરૂષ ક્યાંથી જાણે કે આ પુરૂષજ—તરુણજ તે યુવાન ગાળાને વચ્ચે હતો. તેણે બધું કોચું કાપ્યું હતું, છતાં ગુણવર્મા કુમારને જે જોઈતું હતું તે જણાઈ ગયું હતું. તેનો સંશય હવે નિશ્ચયના રૂપમાં ફેરવાઈ ગયો હતો. તે છતાં જાણે હોય તેમ સ્થિર ચિત્ત રાખીને તેણે તે પુરૂષને કહ્યું કે—“ તમારો રાજકુમાર એ ઇચ્છિત સ્ત્રીને મળીને નગરમાં ગયો જણાય છે. ”

“ તો શું અમારા રાજકુમારને તે મૃગલોચના મળી ? ” તેણે ફરીને પૂછ્યું. “ અરે મુગ્ધ ! એમાં શું મોટી વાત છે ? આ કાશમાં વિદુરનારો હિમાંશુ જો કુમુદિની સાથે મળી શકે છે, તો પછી એમના મળવામાં શું નવાઈ હતી ? ” કુમારે કહ્યું.

“ અંહો ! અતિ ખુશીની વાત છે કે રાજકુમારને અને તે પરદેશી લલનાને પ્રથમ દર્શનમાંજ આવો અધિક સ્નેહ જામ્યો એ ઘણું સારું થયું. ” એમ કહીને તે પુરૂષ ત્યાંથી સત્વર આવ્યો ગયો. પણ એ બિચારો ક્યાં જાણતો હતો કે પોતાના શબ્દરૂપ તમસોડના ખીલાઓ કુમારના રોમરાયમાં તે લોંબી ગયો હતો. એ શરૂના હૃદયમાં અનેક ઉત્પાત મચાવી ગયો હતો.

સ્વામી જાણે અગ્નિથી તપાવેલા લોખંડી ખીલાઓ પોતાના શરીરમાં દોઈ એક સાથે સાડાગવું કાઢી રોમરાયમાં લોંબતું હોય અને તેની જે વેદના થની હોય તેવા અનુભવ કરતો ગુણવર્મા કુમાર હાજી દીકરે વિચાર કરવા લાગ્યો. “ અંહો ! માણસની વૃત્તિઓ પગપગમાં કેવી બદલાય છે, અને તેમાં પણ અંચળ સ્ત્રીના મનની

વૃત્તિઓ બદલાતાં તો કંઈ વારજ નથી લાગતી. હા ! વનિતાજનની એ ગૂઢ માયાને ધિક્કાર થાઓ કે જે ત્રણ લોકને નિષે ધીરપુરુષોની મતિ ઉપર પણ અસ્ખલિતપણે કામ કરે છે. તે એક સ્ત્રીના મનરૂપ ગદુન વનમાં પ્રવેશી તેનું અવગાહન કરવાને શક્તિવાન થતી નથી. એક વસ્તુથી બીજી અધિક જ્ઞેવામાં આવતી નથી ત્યાં લગીજ તેને પોતાની માની તે ઉપર પ્રેમ કરે છે; પરંતુ એથી-અધિક જ્ઞેતાં તેનાં હૃદયનાં બાવો તુરતજ બદલાઈ જાય છે. સ્ત્રીપુરુષનું આવા અપગ મનવાળું જોડું યુગલ તરીકે ધ્યાંલગી રહી શકે ? આટઆટલી માવજત કરતાં, એની સેવા કરતાં, કષ્ટ સહન કરતાં પણ આ અંચળ મનવાળી આ મારી ન થઈ, આખરે બીજા પુરુષમાં એ રક્ત થઈ, કિંતુ ત્યાંલગી એને વિશેષ ઠલંક લાગ્યું નથી, ત્યાં લગી એને ઠેકાણે મૂકીને હું મારા આદમસાધનનો માર્ગ શોધી લઉં. ”

દોષનું મંદિર એવી સ્ત્રીઓ તો અર્ધ ઠેકાણે પુરુષને આપતિ-માંજ નાખનારી છે. સ્ત્રી પણ નારીજાતિ છે. માયા પણ નારીજાતિ છે. જાનેનું સ્ત્રીલિંગ હોવાથી સમાન છે. માયા એ મોહિનીનેજ વગણેલી છે, અર્થાત્ સ્ત્રીનું હૃદય એ માયાનું ગૂઢ મંદિર છે. હા ! જે એના હૃદયમાં છે તે એના વચનમાં નથી, જે વચનમાં જણાય છે તે દાર્પમાં-ક્રિયામાં જણાતું નથી. એવી સ્ત્રીઓ દેવી રીતે વિદ્યાસનું સ્થાનક થઈ શકે ? દાનવડે કે માનવડે, કળાવડે અથવા તો કૃપાવડે કૃતાંતની માફક કરે વનિતાઓ દોષ રીતે વશ થઈ શકતી નથી. એમને તો કૃપેઅઘાચારપણુંજ હૃદયમાં પ્રિય હોય છે.

અરે ! જેને માટે વિદ્યાધરપતિ સાથે યુદ્ધ કર્યું, સમુદ્ર તર્કો, વનેવન વનચરની માફક ભગ્યો, એ સ્ત્રી આજે બીજાના ચિત્ત-રજનને માટે થઈ. પાતાવાર રહિત આ સંસારનું સ્વરૂપ બ્રહ્મચારે દોષ સમયે છે ? આવા આ સંસારમાં પુરુષો સ્ત્રીરૂપી પાપાજીભય શિલાનું આઠ અવલબન લઈને-જે સ્ત્રીરૂપી શિલાને વગગવાથી ડુબી જાય છે, તે હજી શોધ્યા પણ જરૂર નથી. જેને માટે જે આટઆટલું સત્તુ-વશ્કારી બતાવી, આખરે એનું આ પરિણામ ! હશે ખેર ! હજી કંઈ વિશેષ બગડ્યું નથી. અર્ધાંધી નજીક જેના આંખનું નાજય છે, ત્યાં એને મૂકીને હું આ પાપ શિલાને

છોડી માફ આત્મસાધન કરી લઉં. કોઈ જ્ઞાની ગુરૂ પાસે વ્રત અંગીકાર કરી વિરાગી ઉપર રાગદ્વિતી જોનારી અને પોતાને જોળે લીધા પછી અનંતકાળે પણ નહિ તજનારી મુક્તિવધૂને પામું. અને અનાદિની આ સંસારની ખીડા મટાડી દઉં.” એમ વિચારી તરતજ; પ્રિયાની પાસે આવીને એ ધીર પુરૂષ ગંભીર વાણીથી જોડ્યો “ પ્રિયે ! હજી મધ્યાહ્ન સમય થવાને વાર છે, માટે આગળ આપણી મુસાફરી શરૂ કરીએ. નજીકના કોઈ ખીજા શહેરમાં રાત્રી નિર્ગમન કરીશું.”

“ સ્વામી ! આજની રાત અહીં રહીને પ્રાતઃકાળે આપણે આગળ ચાલીએ તો શું હરકત છે ? ” પ્રિયાએ રાત્રી અહીંજ વ્યતીત કરવાની માગણી કરી.

કનકવતીએ રહેવાને સૂચવ્યું, છતાં કુમાર તો પોતાની મુસાફરીની તૈયારી કરીને આગળ ચાલવા લાગ્યો.

એ જાળા વિચારમાં પડી-“ હું શું કરું ? ક્યાં જાઉં ? લયથી એને કાંઈપણ વધારે કહેવાની મારી હિમત ચાલતી નથી.” એ પ્રમાણે વિચારતી આકુળવ્યાકુળ ચિત્તે ચારે જાણુએ કાંઈક શોધતી ને મનમાં જડળડતી તે તેની પાછળ ચાલી.

પ્રકરણ ૨૮ મું.

‘ પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત. ’

કેટલેક દૂર જતાં અનુક્રમે કનકવતીના મામાનું નગર આવ્યું. એ સિંહપુરીમાં જઈને તેઓ સિંહરાજના દરબારમાં ગયાં. રાજાએ કોઈપણ રીતે પોતાની ભાગિનીપુત્રીને જોળણીને તેનું સન્માન કરી જોળામાં જોસાડી એના સુખ દુઃખની વાત પૂછી. “ દીકરી ! પોતાના ઘરની માફક તું અહીંજ અમારા આશ્રયે રહે અને મોજ મજા કર. તમે જે મને કાંઈ ભારે પડશે નહિ. માફ મકાન, સમૃદ્ધિ એ સર્વે તમારું જ છે.” રાજાએ એમ કહીને તેમને એક મકાન

કાઠી આપ્યું. હાસ દાઝી વિગેદની સમવડ કરી આપી. ત્યાં તેઓ બન્ને રહ્યાં. રાત્રીને સમયે શુભવર્મા એ રીતે દોડીને દીક્ષા લેવાની ઇચ્છાથી ગાત્યો ગયો. જેમ કારાગરમાંથી છુટો થતાં કેદીને જેટલો હર્ષ થાય, તે કરતાં રીના પાશુમાંથી છુટના શુભવર્માને અધિક હર્ષ થયો. ગમે તે પ્રકારે નગરના કીલ્લાનું ઉત્ખંધન કરીને તેણે શુભ-રત્ન મુનિની પાસે જઈ દીક્ષા મહાત્મ્ય કરી. બાહ્ય શત્રુઓને તો તે જીતવાને સમર્થ હતો, હવે અવ્યંતર શત્રુઓને જીતવાને એણે ભગવંતે કહેલો દીક્ષામાર્ગ અંગીકાર કર્યો. પોતાના આત્માનું ક્ષિત કરવામાં તે સંપૂર્ણપણે લક્ષ્ય આપવા લાગ્યો. સંસારના બાંધનોથી મુક્ત થઈને સિદ્ધના ધ્યાનમાંજ તે તત્પર રહેવા લાગ્યો.

પ્રાતઃકાળ થતાં જ્યારે કનકવતી નિદ્રામાંથી જાગી ત્યારે સ્વામીને પાસે નહિ જોવાથી તેણે મંદિરમાં સર્વે ઠેકાણે તપાસ કરી, નોકર ચાકરને પૂછ્યું, છેવટે એની લાગ નહિ મળવાથી એણે મામાને જાહેર કર્યું. મામાએ—રાત્રીએ નગરમાં—ઉપવનમાં તપાસ કરાવી ઘોટેશ્વારો મોકલીને નગરની આબુજાનુ સર્વ સ્થળે તપાસ કરાવી પણ કુમારનો ક્યાંઈ પણ પત્તો લાગ્યો નહિ.

છેવટે નિરાશ થઈને મામાએ જાણેજને પોતાની પાસે જોલાવી જોળામાં બેસાડીને શિખામણ આપવા માંડી—“દીકરી ! શામાટે ખેદ કરે છે ? પૂર્વભવનાં બાંધેલાં કર્મોને રોકવાને પડિતો પણ સમર્થ થતા નથી. સર્વ ઠેકાણે તારા સ્વામીની તપાસ કરી પણ ક્યાંઈ એનો પત્તો લાગતો નથી, છતાં તપાસ તો હમેશાં ચાલુ રહેશે. તું સુખેથી આપણે ઘરે રહે, મનમાં જરા પણ જોશ લાવીશ નહિ. કોઈપણ રીતે તારા પતિને શોધી કાઢીને હું તને મેળવી આપીશ—તારા કોડ પૂરા કરીશ. મુખપૂર્વક અહીં રહે, અને ધર્મ સાધન કર, જેના પ્રણાવથી સર્વે સારૂં થશે—તારૂં સમિહીત થશે. ” મામાએ એ મુજબ સમજાવેલી જાણેજ લોકાચાર પ્રમાણે સાદા વસ્ત્ર દિવસ શોક પાળીને અનુક્રમે તે વાત ભૂલી જવા લાગી. તેનું ચપગ ચિત્ત હવે નિરંકુશ થયું. રહ્યોસહ્યો અંકુશ પણ જતો રહ્યો હતો, જંથી સ્વચ્છંદપણે એના મનના ઘોરા આકાશમાં દોડવા લાગ્યા. દીલમાં અનેક અવનવા તરંગો ઉઠવા માંડ્યા. નવીન

ચૌવન હતું, હૃદય આશાઓથી ભરેલું હતું, ભોગેચ્છા તીવ્ર હતી, પતિનો વિયોગ હતો, એવી સ્થિતિમાં ચૌવનવતી અબળાઓ વ્યભિચાર વગર ખીલું શું કરે ?

કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે. તે રંકને રાજા અને રાજાને રંક બનાવી શકે છે. મનુષ્યથી ન જાની શકે તે કર્મ બનાવી શકે છે. માણસ સંયોગોને આધીન છે. ખચીત આજે જે ધનવાન હોય છે તેને એક દિવસ ખાવાને ટુકડો પણ મળતો નથી. એક દિવસનો ધર્મી માણસ સમય આવતાં પાપ તરફ યેધડક ઘસડાઈ જાય છે; કુલટા સ્ત્રીઓ સમયપરત્વે ઠેકાણે આવી જાય છે અને સતી સ્ત્રીઓ સમયને આધિન થઈને વ્યભિચાર તરફ આકર્ષાઈ જાય છે. સતીત્વનો દાવો કરનારી કનકવતી હવે સંસારના સ્વચ્છંદ સુખમાં આગળ વધવાની તૈયારી કરી રહી હતી. અત્યંત રૂપવાન શંખપુરના રાજકુમારને જોયો, ત્યારથીજ તેનું ચિત્ત ત્યાં લાગેલું હતું. તેની વચમાં તેનો પતિ જે તેને અંતરાય રૂપ હતો તે કાંટો પણ અત્યારે દૂર થયો હતો. તેનો માર્ગ હવે તેને મન નિષ્કંટક હતો. તેને તો ખબર હતી કે “મારા સ્વામીએ માફ હુદય ચરિત્ર જોયેલું હશે, જેથી મને મારા મામાને ઘેર મૂકીને એ વૈરાગી દીક્ષા લેવાને ગયા હશે ને મારા હુશુભોની એણે ઉપેક્ષા કરી હશે. તો મારે પણ હવે મારા મનનું ધાર્યું કરવું જોઈએ. એણે સમર્થ છતાં મારા દોષો ક્ષમા કર્યા, નહિતર ખીલે કોઈ હોત તો સ્ત્રીને મારી નાખે અથવા પોતે મરી જાય, પણ એ પુણ્યવાને વચનમાત્રથી પણ મારી ઉપર દ્રેષ બતાવ્યો નથી. તે દિવસે શુરૂની વાત સાંભળીનેજ એનું મન વૈરાગ્યમાં લીન થયું હતું. હાલમાં મારો અન્યાય જોઈને નકકી એ પ્રવૃત્તિ ગ્રહણ કરશે. જો એ દીક્ષા લે તોજ મારા સકળ મનોરથ સિદ્ધ થાય. હું પણ મારા ઇચ્છિત સ્થાનકે જઈને અભિલષિત સુખને ભોગવું.” ઇત્યાદિક ચિંતવતી તે ચોથા દિવસની રાત્રે મામાના ઘેરથી એકાકિની શંખપુરને રસ્તે રાજપુત્ર ગુણચંદ્રને મળવાને આવી.

સતીમાં ખપતી અબળા અત્યારે પતિનો ત્યાગ કરીને અનાચાર સેવવામાં કેવી તત્પર થઈ હતી ? પોતાના ચાર પાસે મધ્યરાત્રીએ જતાં એને કોઈનો ડર નહોતો. ચાર ઉપર એને પતિ કરતાં પણ

અધાગ પ્રેમ હતો. એના રૂપની એ જામરી બની હતી, એને મળવાના ઉત્સાહમાં દોડની પણ પરવા વગર તે ગ્રંથપુરી તરફ ધસી જતી હતી. આગા, તૃપ્તા, લોગની વાંચાવિગેરે પતિ મુખની નીચેચાના તરંગોમાં અત્યારે પરિશ્રમ પણ એને જણાતો નહોતો. કેમકે પારને મળવાનો દિગ્ગુહિત્સાદ દૃઢ્યમાં ભર્યો હતો. પુષ્પધન્વાએ એને પાતાનો મિત્રાર બનાવી હતી. લંઘી એ બાગા આ અનાચારને રસ્તે જતી હતી. છતાં ભાવી શું હોય છે તે દોષ જાણી શકતું નથી. મા-વૃક્ષ, પછી તે સ્ત્રી હો કે પુરૂષ પણ મુખ મેળવવાને તો તનતોડ મહેનત કરે છે, અનાચાર સેવે છે, છતાં મુખ પ્રાપ્ત થવું એ તો દૈવાધિન છે. પૂર્વના પુરુષ શિવાય પ્રાણીઓને ગમે તેટલો પ્રયાસ-ઉપમ કયા છતાં પણ મુખ પ્રાપ્ત થવું નથી. આ ગિચારી જે મુખ પતિ પાસેથી ન મેળવી શકી તે લેવાને બીજાની પાસે દોડી. અત્યારે તો ગમે લોકનો સ્વાર્થ બગાડી એ રસ્તે તે દોડી હતી. કામ કોષમાં મુંઝાયેલો અજાની આત્મા ઓછો સમજે છે કે હું ક્યાં જાઉં છું ? કયે રસ્તે જાઉં છું ? આ રસ્તે જવામાં મને લાભ છે કે કેમ ? મનને પરવશ થયેલા હવેની સંસારમાં એવીજ નિયતિ હોય છે.

કનકવતી શુભચંદ્ર કુમાર પાસે પહોંચી ગઈ, અને આટું વચનોએ એને સમજાવવા લાગી. ‘પ્રિય ! જ્યારથી તમને જોયા છે, ત્યારથીજ હું તમારી થઈ છું. પૂર્વે જરૂરના સમયે તમારી સાથે ગરાબર મળાશું નહોતું પણ હવે નિર્વિધને આપણે મનગમતાં સુખો લોગવી શકીશું. માફ મન તો એક તમને જ અંજે છે, ત્યાં પછી લોકાક્રિનો શું ભય છે ? તેની સાથે માફ મન નહિ છતાં મારે જવું ; પડવું ; પરન્તુ તરત જ તમારામાં માફ ચિત્ત હોવાથી હું પાછી આવી. ” આવી મનોહર વાણીવડે કુમારનું દીલ રંજન કરવાથી કુમારે પણ ખુશી થઈને તેનું અધિક સન્માન કર્યું. પ્રાણથી અધિક વહાસી ગળીને એને સર્વ રાણીઓમાં પટરાણીપદ આપ્યું. અને હમેશાં એનીજ સાથે રક્ષા રહેવા લાગ્યો. પોતાની બીજી રાણીઓની આવી રીતે ઉપેક્ષા કરવાથી બીજી સ્ત્રીઓ મનમાં આ કનકવતી ઉપર અતિ ક્રુદ્ધ થઈ ગઈ. દોષપણ રીતે એનો રસ્તો કરી નાખવાને તે તૈયાર થઈ ગઈ. સમુદ્રમાં પડેલું પાણીનું જિંદું જેમ સમુદ્રના

સાસનામાંજ જેનું ચિત્ત રહી ગયું છે એવી કનકવતી આત્મરોદ્ધાનમાં પડી ગઈ. મરણ સમયે જીવવાની ઘણી ઇચ્છા છતાં એ ભાવી ભવિતવ્યતા આગળ કોનું ચાલી શકે ? સ્વતંત્રપણે જે કાર્ય જીવ કરી શકતો નથી તે પરાધીનપણે એને કરવું પડે છે. અત્યારે શરીરની રંગરંગમાં ફરી વળેલું ઝેર કોઈ રીતે ઉતરે એવું નહોતું. દુનિયાના વિષમમાં વિષમ એવાં જન્મે પ્રકારનાં ઝેર કનકવતીનેા માણુ લેવાને ત્રણમી રહ્યાં હતાં. કામ ક્રોધનું ઝેર તેના હૈયામાં ભર્યું હતું, એની સાથે ણીભુ જીવલેણ બાદ્ય ઝેર મળ્યું હતું. એ જન્મે વિષધી વ્યાપ્ત એવી કનકવતીના હૃદયમાં અનેક દુઃખની લાગણી ઉત્પન્ન થઈ. જીવવાને અનેક વલ્લખાં માર્યાં—ખુમે પાડી, ધમપછાડા કર્યા; પણ એ સર્વે અત્યારે નકાસું હતું. મૃત્યુના મુખમાંથી જન્માવવાની કોઈની પણ તાકાત નહોતી.

મનુષ્યઈચ્છા કરતાં વિધિઈચ્છા બળવાન હતી, માણસની ઇચ્છા જીદી હોય છે, દૈવેચ્છા જીદાજ પ્રકારની હોય છે. એ દૈવેચ્છાને કોઈ ટાળી શકતું નથી. એની ઉપરવટ જઈને આજમુધીમાં કોઈએ પોતાનું મનમાન્યું કર્યું નથી, કોઈ કરવાને શક્તિવાન પણ થયા નથી, ઈંદ્ર, અંદ્ર, સૂર્ય, ચંદ્રી ને વાસુદેવ એ ગદ્યા સમર્થ પુરૂષો કહેવાય છે. એમનાથી પણ સમર્થ અક્ષય વીર્યવાન અને અનંત વીર્યવાન તીર્થંકર ભગવંતો ગણાય છે. સર્વેને ભવિતવ્યતા સહન કરવી પડે છે. દૈવનું લેણું—કર્મોનું કરજ અવશ્ય ચુકવવું જ પડે છે. નહિતર ઋપભદ્રે ભગવાન દીક્ષા લીધા પછી વર્ષ દિવસ પર્યંત આહાર રહિતપણે રહ્યા, એ કેમ બને ? બાહુબળી એકજ જન્માએ વર્ષ દિવસ પર્યંત કાઉમગ્ગધ્યાને રહ્યા, શરીરે વેણીઓ વીંટાણી ને એમાં પંખીઓએ પોતાના માગા કર્યા, છતાં પર્વતની માફક એ ધીર પુરૂષે આંખનું મટકું પણ માર્યું નહિ. એ બધું શા માટે ? કર્મોનું કરજ ચુકવવા માટેજ. એ બધું એ જાની મહાપુરૂષો પોતાની ઇચ્છાએજ—કર્મના નાશને અર્થેજ સહન કરતા હતા. મોહના પિંજરમાંથી મુક્ત થઈને મુક્તિમાં જવાને એ પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા. એવી સ્થિતિમાં પણ દુનિયાના મુખદુઃખોની એમને

ક્યાં પરવા હતી ? જ્યાંથી શરીર ઉપર મમત્વભાવ રહે છે ત્યાં સુખીજ આત્મા બાવાવિમાં રાત્રીને પોતાને સુખી યાદુખી માને છે. મોડમાવાને વજા પડીને અનેક પ્રકારનાં દુકર્મ કરીને મનુષ્યભાવ દારી કર્ષ સ્વપોગતિમાં તે ગાડો બંધ છે કે બેથી ઘણે કાળે પણ એ ગાડી પામેલ અનેક જન્મ મરણ કર્યા છતાં પણ મનુષ્યજન્મ દેખી શકતો નથી. તો પછી ધર્મ પામવાની તો વાતજ શી કરતી ?

શંક જિવારી કનકવતી ! ઉત્તમ મનુષ્યજન્મ પામી સુખ સમૃદ્ધિની સર્વે સંપત્તિ પ્રાપ્ત છતાં પૂર્વના લોભોપલોભના અંતરાયે એ સર્વે અર્થ ગરૂ હતું. એ સુણુવર્મા કુમાર અને કનકવતી રાજબાબા મનુષ્યભાવમાં બન્નેનો અલગૂત મેળાપ થયો, પરંતુ અહીંથી બન્નેના આગામી ભવસ્થિતિ ન્યારીજ હતી. સુણુવર્મા દેવલોકને અતિથિ હતો, કનકવતી આશી નરકની મેમાન હતી. સંસારમાં આ મેળાપ એ તેમનો આખરનો હતો, છતાં બન્નેએ તેનો જોઈએ તેવો લાભ તો નજ લીધો. હવે પછી અનંત કાળે પણ તેઓ સંસારમાં ફરીને મળી શકે તેમ નહોતું; કેમકે દેવલોકથી ચ્યવીને મનુષ્ય ભવ પામી ત્યાંથી સુણુવર્મા મુક્તિમાં જવાના હતા. કનકવતી નરકમાંથી નિકળ્યા પછી ભલે સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે, છતાં સુણુવર્મા ફરીને એને નજ મળે; તેમ છતાં એ બાબા એની પણ સગી ન થઈ. એણે કુમારને દગો દીધો, તો દેવે એને બરાબર શુભાંટ ખવડાવી, મુક્તિવધૂનો લાડકો એ સુણુવર્મા, એણે તો સીને માફ કરી. એના દુર્ગુણો તરફ ઉપેક્ષા કરી, તો એ મુક્તિવધૂનો અધિક લાડકો થયો. છતાં કુદરત કાંઈ રહેમ કરે તેમ નહોતી, કુદરતે તો કનકવતીને બરાબરજ શિક્ષા કરી હતી, ઘણા કાળ પર્યંત દુઃખ ભોગવ્યાજ કરે એવા કેડાણે એને ખેંચી હતી. કેમકે કરેલું પાપ તો કેડાઈને પણ છોડતું નથી.

તરફડિયાં મારતી અને ધમપછાડા કરતી કનકવતીને બચાવવાને ઘણી મહેનત કરવામાં આવી, અનેક કુશળ રાજવૈદ્યાને બોલાવવામાં આવ્યા. વૈદ્યોએ પોતાની અનેક યુક્તિ પ્રયુક્તિઓ વાપરી-ભિન્નભિન્ન જાતની ગુટિકાઓ અજમાવી. લંડારમાંથી વિષ ઉતારનારાં મણિ મંગાવ્યાં, પણ જે દિવ્ય હતાં તે અદશ્ય થયાં. પ્ર-

જાવ વગરનાં હતાં, તેમનાથી કંઈપણ લાભ ન થયો. તુટી તેની જગ-
તમાં છુટીજ નથી. આયુષ્યની દોરી પૂર્ણ થતાં તે કોઈનાથી સાંધી
ગ્રાપતી નથી, દોષજે સાંધી નથી. સર્વેને હાથ ધસતાંજ જવું પડે
છે. ઠરેલાં કર્મો સર્વેને લોગવવાં પડે છે. સાથી નરક પૃથ્વીમાં કન-
કવતીની જગ્યા નિર્માણ થઈ ગઈ હતી. ઘણા કાળ પર્યંત જ્યાંથી ની-
કળી ન શકાય એવી સ્થિતિમાં એને દુઃખ લોગવવાને રહેવાનું હતું.
ત્યાં નહોતી દાદ કે ક્રિયાદ ! એ દુઃખ-એ સંકટો જે નારકી લોગવી
શકે છે, તેનાથી થતી વેદનાને તેજ અનુભવી શકે. મનુષ્ય પામર
પ્રાણીને એની કદપના પણ ક્યાંથી હોઈ શકે ? જો એની કદપના
થાય તો તો પ્રાણી પાપજ ન કરી શકે, અનાચારજ ન સેવી શકે !
પરંતુ યૌવનવયથી ઉન્નત થયેલો મનુષ્ય અકાર્ય કરતાં તે
વખતે પાછું વાળીને જોતો નથી કે હું શું કર્યે જાઉં છું.

કનકવતીની ઝેરના પ્રયોગથી મોતની છેલી ઘડીઓ ગણવા
લાગી. એ પ્રિયતમ, એ સમૃદ્ધિ, એ મુખ, એ વાસનાઓ, એ વૈભવ
સર્વે હાજર હતું, મોતની છેલી ઘડીએ એ સર્વે તે નિહાળી રહી
હતી, પણ દોષનામાં એને જાણવાની શક્તિ ન હતી. કર્મને આ
સર્વેનો ત્યાગ કરીને તે અત્યારે એવા તો અધકારવાળા સ્થાનમાં
જતી હતી કે જ્યાં અનંત દુઃખ હતું—અધકાર કારાગાર હતું.

સાથી નરક પૃથ્વી જ્યાં ઓછામાં ઓછું સાત સાગરોપમ ને
ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્ય સાગરોપમનું આયુષ્ય છે, વચલા ગાળાનું આયુષ્ય તે
મધ્યમ આયુષ્ય ગણાય છે. જ્યાં પરમાધામીકૃત વેદના હોતી નથી,
પરંતુ અન્યોઅન્યકૃત વેદના અને ક્ષેત્રકૃત વેદના એ જે પ્રકારની
વેદના હોય છે, એ નરક પૃથ્વીમાં કનકવતીનો જીવ કનકવતીનું સ્ત્રી
શરીર છોડીને પોતાનાં દુષ્ટ કર્મને અનુસારે સાત સાગરોપમથી
અધિક આયુષ્યવાળા નારકીપણે ઉત્પન્ન થયો. નરકપૃથ્વીમાં
ઉત્તરોત્તર એક બીજીથી અનંતગણું દુઃખ વધારે હોય છે. પહેલીથી
બીજીમાં અનંતગણું, બીજીથી ત્રીજીમાં એમ ઉત્તરોત્તર અનંતગણું
સમજ લેવું.

સાત સાગરોપમથી અધિક દાગ પર્યંત કનકવતીનો જીવ અ-
નંતગણું દુઃખ લોગવશે ત્યાંથી નીકળીને પણ એ સંસારમાં અનંત-

કાળ પર્યંત બ્રગણ કરશે. ડગલે ને પગલે આપદાઓ-સંકટો-દુઃખો સહન કરશે, ને અકાળ મરણો કરશે. સાગરોપમ, સાગર+ઉપમા; સાગરમાં કેટલાં ગિંદુઓ હોય અથવા સાગરની સમાન વર્ષોએ સાગરોપમ; એટલે દશ કોડકોડી પટ્યોપમે એક સાગરોપમ થાય. અસંખ્યાતા વર્ષો એકડાં થાય ત્યારે એક પટ્યોપમ થાય. પટ્યોપમની વિગત જાણવા ઇચ્છનારે 'તેનુ' માન જીન શાસ્ત્રોચ્છી બહી લેવું. કોડને કોડે ગુણીએ તો કોડકોડી થાય.

દીક્ષા બ્રહ્મ કર્મા પછી લગવાનું ગુણવર્મા પોતાની આત્મશક્તિ ફેરવવામાંજ તત્પર રહ્યા. ગુરૂ સાથે વિહાર કરી શાસ્ત્રોત્તું અધ્યયન કરતા, યથાશક્તિ તપ કરી વિષયોને દહન કરતા, વાયુની માફક અપ્રતિબંધપણે વિહાર કરી લવ્યજનોને પ્રતિબોધ કરી રહ્યા હતા.

અનેક પ્રકારનાં તપ કરવાવડે દુષ્કર્મરૂપી અંધકારનો એમણે નાશ કરી નાખ્યો ને અંતકાળે સમાધિ મરણે કરીને સર્વે જીવો સાથે મૈત્રીભાવ ધ્યાવતાં જમતળમણાં કરતાં ગુણવર્મા કુમાર દેવલાકમાં ઉત્પન્ન થયા.

દેવલોકનાં સુખ દીર્ઘકાળ પર્યંત સાગરોપમ સુધી લોગવીને ત્યાંથી અવધીને ગુણવર્મા કુમાર ઉત્તમ મનુષ્યજન્મ પામીને ચારિત્ર લઈ સાંઘવધૂને વરશે.

એ પ્રમાણે અગડદત્ત મુનિએ ગુણવર્માકુમારનું ચરિત્ર ધમ્મિકને કહી સંભળાવ્યું. અને સ્ત્રીઓ ઉપર કંઈક પણ મમત્વ હોય તો તેનો ત્યાગ કરવાને જણાવ્યું. એ દ્રષ્ટાંત સાંભળીને ધમ્મિકે કહ્યું-“ ગુરૂરાજ ! આપે સત્ય કહ્યું; મેં પણ વિષયની આશાએ ઘણું કષ્ટ સહન કર્યું છે. ”

“ તો પછી મોહલુપ્ધ કેમ થાય છે ? એ વિષયોને તિલાંજલિ કેમ આપી શકતો નથી ? ” ગુરૂ મહારાજ અગડદત્તે કહ્યું.

“ લગવન ! શું કરું ? મારી આશા પણ હજી અધુરી છે. જો તે પૂરી નહિ થાય, તો કદાચ હું પણ આ લવારણ્યમાં ભૂલો પડીશ. કનકવતીની માફક મનુષ્ય લવ હારી જઈશ; માટે લગવન ! કોઈ રસ્તો જતાવી મારું સંકટ નિવારે, મને લવસાગરથી પાર ઉતારે. ’ ધમ્મિકે કહ્યું.

“ ધર્મપસાચે સર્વે સાફે જ થશે, આત્મા જો મુખની ચાહના કરતો હોય તો એણે ધર્મમાર્ગમાં જોડાઈ ધર્મારાધન કરવું. તેનાજ પ્રભાવે શુભવર્મા ભવચાગર તર્યો. કનકવતી ધર્મથી રહિત હતી તો ભવારણ્યમાં ડુબી ગઈ. વળી મેં પણ એવાજ કષ્ટમાંથી આત્મસાધન તરફ લક્ષ્ય લગાડ્યું છે. ” મુનિરાજે કહ્યું.

“ અહો ! આપનું અસ્તિત્વ પણ ખચીત સાંભળવા જેવું જ હશે, ત્યારે મારી માફક આપને શું દુઃખ પડ્યું ? સંસારનું બંધન કેવી રીતે તુટ્યું ? ” ધર્મિભણે પૂછ્યું.

“ જો સાંભળ, એમાંથી કંઈક સાર અહણુ કરજો. ” એમ કહીને અગદત્ત મુનિએ પોતાનું આત્મવૃત્તાંત કહેવાનું શરૂ કર્યું.

પ્રકરણ ૨૯ મું.

અગદત્તમુનિનું આત્મવૃત્તાંત.

આ બુદ્ધિ ઉપર પૃથ્વીને વિષે તિલક સમાન, શંખાપુરી નામે નગરી હતી. ઉત્સાહશક્તિ, મંત્રશક્તિ અને પ્રભુત્વશક્તિથી એ નગરી ત્રણે લોકમાં પ્રસિદ્ધ હતી. ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણને આધારહિતપણે સાધતો મુંદર નામે રાજા ત્યાં રાજ્ય કરતો હતો. તેને ચતુરસુબળ, રૂપમાં રંભાસમાન, સૌભાગ્યવતી, શિયલવતી મુલત્રા નામે પદરાણી હતી. તેણીના ઉદરરૂપ સરોવરને વિષે હંસ-સમાન અગદત્ત નામે પુત્ર થયો. અનુક્રમે વયમાં આવતાં તે શરૂ પાસેથી સર્વે વિદ્યાકળાને જ્ઞાતા થઈને જાહેર કળાને જ્ઞાતા થયો, શુભવાન છતાં તેનામાં પણ એક દોષ પ્રગટ થયો. નગરમાં તે જ્યાં જ્યાં ચોરી કરવા લાગ્યો. એમ કરતાં સર્વે વ્યસનનો તે સેવનારો થયો, ન્યાયધર્મના પવિત્ર માર્ગથી તે દૂર ગયો અને પ્રભુમાં તેથી તે ત્રાસ અને ભયરૂપ થયો; ક્રમકે વિધાતા શુભવાનમાં પણ દોષારોપણ કરી દે છે. જ્યારે વિધિએ સૃષ્ટિ રચી ત્યારે રત્નને કિંમતી છતાં દલહિત કર્યું. ચંદ્રમા જગનને આનંદદાયક છતાં મૃગના

કલંકથી અંકિત થયો—જનાવ્યો, કમળમાં સુગંધ, સુંદરતા સ
કંઈ મૂક્યું ત્યારે કાંટા ઉપજાવ્યા. સંયોગમાં સુખનો સ્વાદ મૂક
તો તેની પછવાડે વિયોગ તૈયાર કર્યો. પંડિત છતાં નિર્ધનત્વ આપ
સમુદ્રમાં અગાધ જલરાશિ છતાં તેને ખારો જનાવ્યો, ને ધનવાન
કૃપણતાનો દોષ મૂક્યો. ઉત્તમજનની સંગતિ છોડીને લક્ષ
ચ્છેદનને ઘેર રહી. ધર્મી માણસ ધન અને સુત વગર રહે અને તે
નારી નીચજનની સોળત કરતાં પણ અચકાય નહિ. એવી રી
વિધાતાએ ઉત્તમ વસ્તુઓમાં પણ એકેક દોષ મૂક્યા છે.

એકદિવસ રાજકચેરીમાં નગરીના વ્યવહારી લોકોએ આવી
રાજાને ફરિયાદ કરી. “ મહારાજ ! આપના કુંવરથી નગરમાં ત્રા
દેલાય છે. પ્રજાનાં ધન, માલ, આણરૂ, ઈજ્જત સર્વ કાંઈ હુટાય છે
અનેક નિર્દોષ નરનારીઓ હેરાન થાય છે. આપ એ માટે કાંઈ જાંઘો
જાત કરો કે જેથી આપના રાજ્યમાં પ્રજા સુખે રહી શકે. ”
વિરૂદ્ધ ભૂપ સમક્ષ કુંવરના અવગુણ કહેવા માંડ્યા. રાજકુંવરની
ફરિયાદ સાંભળીને રાજા વિચારમાં પડ્યો. “ જોહો ! એકનો એ
પુત્ર પણ કુપુત્ર નિવડ્યો એનાં કરતાં તો મુજો સારો; માતાપિ
તાના કુળની લાજ તો શુભાવે નહિ. જેને જેતાં દીલ ઠરે નહિ એવો
પુત્ર શું કામનો ? આ પુત્રે તો રાતદિવસ વ્યસનોમાં રકત રહીને
માતાપિતાની ઈજ્જત આણરૂ ઉપર મથીનો કુચડો ફેરવ્યો. ધન
પતિ, શ્રીમંત, રાજાઓ પુત્રને માટે દેવની માનતા કરે છે. એની
તપસ્યા—માનના કરતાં પણ અવિનિત પુત્ર પ્રગટે તો સુખવત્તને તે
લક્ષ્મ કરે. જયપાણમાં માતા હુલસાવતી, લાડ લડાવતી છતી અનેક
પ્રકારના તેને માટે મનારથ કરે છે; પરન્તુ જ્યારે તે મોટો થાય ત્યારે
કુટુમ્બી પણ અધિક થઈને જાપતું નામ જાળે છે. જેની જાત
માતા મધુર ભાજનનો ત્યાગ કરી ચાદું, નિઃસ્વાદ અને નિરસ ભાજન
કરે છે અનેક પ્રકારના રોગના લયમાંથી જાજપણમાં તેની રક્ત
કરે છે તેના જ્યારે મોટો થાય ત્યારે જીવિતનો નાશ કરવામાં જ
જાતે. જ્યારે અનેક પ્રકારના કુચરનો કહીને માતાપિતાને ત્રા
સ કરાવે. જ્યારે નાક પાણી કુચર કરીને જેને માટે જ
સુખ કરે. ફળિયાને કોને છે. પાને પાને નહીં, પીને નહીં અને ફળિયા

દેશ રામદીને દાનધર્મ નદી દરનાં પાણી જેની જાનર બેથું કરે છે તેવું એકદું કરેલું ધન ઘરમાં પુત્ર જોગવે છે. જનપણમાં માતા તેનાં મગમૂત્ર ધ્રુવે છે, તેને માટે અનેક પ્રકારની આશા લાગે છે, પણ મોટો ધરો ને પરણ્યો કે માતાનો મદીને રીનો થઈ જાય છે ને માતાને રડવા વખત આવે છે. વળી પરિજન પણ જ્યાંડગી પુત્ર નથી હોતો ત્યાંડુધી ધનની આશાએ મેળા કરે છે, ને પુત્ર જન્મ થતાં આશા મૂકી પોતાને ઘેર જાય છે, એવા પુત્રો મોટા થતાં દુરાચારી થઈને નામ જોળે છે. માતાપિતાને દુઃખ દરનારા થાય છે. ખરે ! મનુષ્ય દરનાં તો મશુ જાતિ ગુણી હોય છે કે જેમને પુત્રની ચિંતા હોતી નથી અને ગુખબર વનમાં રમે છે. જાગકવય પૂરી થતાંજ તેઓ આકરીમાં જોડાઈ વાહન વિગેદેમાં પોતાનું શુવર પૂર્ણ કરે છે. આ તો માળાપ વૃદ્ધ થાય કે ક્યારે મરે ? એવી પુત્ર ચિંતા કરે કે પોતે છુટો થઈ મનગમનું કરી શકે. માતાપિતાને કોઈપણ ઉપકાર હૈયામાં આવતોજ નથી. એવા પુત્રો સર્પના સરખા લયંકર હોય છે. કેટલાક પુત્રો કોલિકરાય સરખા માતાપિતાને દુઃખ-દાયી હોય છે, કે જેઓ માળાપનો શુવ લેવામાં પણ આંચકો ખાતા નથી. એવા પુત્રને ઘરમાં રાખવો તે મલિધી ભૂષિત નાગને સંઘડવા જેવું છે. " ઇત્યાદિક વિચાર કરીને રાજાએ પ્રજાને ધિરજ આપી. કેમકે રાજાનો ધર્મ પ્રજાને પુત્રની માફક પાલન કરવાનો છે. જે રાજા પ્રજાનો પિતા થઈને રેયત ઉપર ત્રાસ જુલમ વતવે છે-અન્યાય કરે છે તે રાજા દીર્ઘકાળપર્યંત રાજ્ય લોગવી શકતો નથી. પ્રજાનો નિઃશ્વાસ, તેના અંતરને દુઃખવડું એ રાજ્ય ઉપર કુદરતી ફટકો છે-જેણી માર છે. છનું છે કે—

“ સાખો જીવરમાના નિસામા કોઈક દિન છુડું કરે,
માટે દયાની દટિથી પાણો પ્રજાને આદરે;
આ રાહડી રેવન કદિ સોખી તમેને કુદરતે,
એને પ્રીતિથી પાળતી કે માગવી એને અરે ! ”

પ્રજામા સતોષ હોય તો રાજ્ય આજ્ઞાદીવાળું હોય છે, માટે રાજાએ રામરાજ્ય પ્રમાણે ધર્મરાજ્ય કરવું જોઈએ. જે રાજા પોતે રક્ષણ કરનાર છતાં પ્રજા દુઃખી હોય, અસતોષી હોય, અધિકારી-

ઓના ત્રાસથી પીડાતી હોય, ને રાજા તે માટે કાંઈપણ અંદોષસ્ત કરે નહિ તો એ રાજા રાજ્ય કરવાને લાયક નથી. રાજાએ ગુન્દે-ગારોને પછી તે મોટો અધિકારી હોય કે પુત્ર હોય, ગમે તે હોય તેને યોગ્ય શિક્ષા કરવી જોઈએ. ચોર, લુંટારા, જલિમ, જુદમ-ગારોના લયો શોધીને નાણુદ કરવા જોઈએ અને પ્રજામાં શાંતિ, આખાદી, ધર્મભાવના, પ્રેમભાવના, જાહેજલાલી જાગૃત કરવી જોઈએ. વ્યાપારીલોકોને ઉત્તેજન આપીને સુધારા વધારા કરી રૈયતની અગવડતા દૂર કરી રૈયત કેમ સુખી થાય તે માટે રાત દિવસ નવનવા વિચાર કરવા જોઈએ. એમ વિચારી રાજાએ પ્રજાને કહ્યું—“ તમારી અગવડતા હું સત્વર દૂર કરીશ, રૈયતને જેમ સુખ થશે તેવો પ્રબંધ કરીશ. હવેથી તમે નિશ્ચિંતપણે રહેજો. ” ભુપનો એ પ્રમાણે દિ-લાસો મેળવીને વ્યવહારીઆઓ રાજાને નમીને પોતાને સ્થાનકે આજ્યા ગયા.

હવે રાજાએ પુત્રને ખાનગીમાં બોલાવીને તેની તર્જના કરવા માંડી. “ પુત્ર ! સારા સારા વ્યવહારીઆઓ તારે માટે કડવી દ્રવિયાદ કરે છે. હજી તો રાજ્યની લગામ મારે હાથ છે, છતાં તું રૈયતને પીડે છે એ નવાઈ જેવું છે. તું જાણે છે કે આ મોટા સામ્રાજ્યનો ભવિષ્યમાં તું પણ લોકતા થવાનો છે. રાજા નહિ છતાં પણ તું દુરાચાર-અન્યાય કરે છે તો સ્વતંત્ર રાજા થતાં તું કોણ જાણે શું જુદમો કરશે ? રાજાને તો પ્રજાનું રક્ષણ કરે—પાલન કરે તેવો પુત્ર જોઈએ. તું તો પ્રજાનું ભક્ષણ કરનારો છે. તને શિક્ષા આપવી તે પણ અયોગ્ય છે. મારા કુળને તે કલંકિત કીધું. વીંછી, કંટક, અને વંક કેમે કયા સ્ત્રીમાં થતાં નથી; તેમ તું પુત્ર છતાં મારે દીવા વિના અંધારું છે. લોકો કહે છે કે—

“ ચોસક દીવા જો બળે, બારે રવિ ઉગાંત;
અંધારું છે તસ ઘરે, જસ ઘર પુત્ર ન હુંત.”

પણ એ જૂઠી કહેવત છે. જેના ઘરે તારા જેવો વંકલ પુત્ર છે, તેનાં માતાપિતા રૂવે છે. અરે ઓ અન્યાયી પુત્ર ! સર્વે વ્યસનના સેવનારા ! છેલ્લો હું તને હુકમ કરું છું કે મારા રાજ્યની હદ પાર થા ! મારી નજર આગળથી દૂર થા ! જ્યારે હું તેડાવું તે સમયે

મારી હજુર આવજો. ગરીબ પ્રભને રંબડનારા ! પ્રભને વ્યર્થકારણે પીડી અન્યાય કરવા કરતાં તું દૂર ચા. તને છેલ્લા શબ્દો કહી દઉં છું કે આજ ક્ષણે તું મારી નજરથી દૂર ચા. ” રાત્રાંકોધથી ધૂનતા હતા. તેણે એકદમ ગુસ્સાથી રાજ્યની હઠખહાર થવાની પુત્રને શિક્ષા કરી. કુંવર રાજાનો ગુસ્સો જોઇ થરથર કંપવા લાગ્યો. રાજાનો છેલ્લો હુકમ સાંભળીને પાછો પગલે તરતજ બહાર નીકળી વિલગ થયો અને દેશદ્વારો પાસે આવી સર્વે હૃદયીકત કહી સંભળાવી. પછી કહ્યું કે—
 “ સાધ ! રાજાએ—મારા પિતાએ તો મને નિરાશ કર્યો છે, માટે આવે સમયે તમે મારા મદદગાર થશો ? ”

વાત સાંભળીને મિત્રો વિચારમાં પડ્યા. “કુમાર તો હવે સ્થાનક બ્રહ્મ થયો, સર્પ શંકરના કંઠમાં હોય છે ત્યાં લગીજ માન પામે છે. કહ્યું છે કે—રાખી શકે તો આપણું પાણી રાખ, રતિભાર ઉતરેલું પાણી લાખ ખરણે પણ પાછું ચઢતું નથી. રાજાનું અપમાન પામેલાને લોકમાં કોઇ સલામ પણ કરતું નથી. અત્યારે જે કંગાળથી પણ વિશેષ કંગાળ છે, કેમકે રાંકને પણ રહેવાને જુપટાં હોય છે અને કુમારને ઉભા રહેવા તો ઠામ પણ નથી.” ઇત્યાદિ વિચાર કરી સૌ પોતપોતાને ઘરે ચાલ્યા ગયા, પણ કુંવરને કોઇએ આવકાર આપ્યો નહિ. પછી નિરાશ ચિત્તે અગદદત્તકુમાર માતા પાસે ગયો તો માતાએ પણ બોલાવ્યો નહિ. માતાને પ્રજ્ઞામ કરી મહેલની બહાર નીકળ્યો. “ અહો ! કેટલું બધું પરિવર્તન થઇ ગયું. આજે માફે કોઇ સચું ન રહ્યું ! એક રાજકુમારની આ દશા ! જેવી વિધાતાની ઇચ્છા ! એક પિતાશુ નારાજ થયે છતે બધું જગત પલટાઇ ગયું. દુનિયામાં કોઇ કોઇનું નથી. જ્યાં ત્યાં શુભોજ પૂજનું સ્થાનક પામે છે. ” આવા મનમાં વિચાર કરતો કુંવર નગર બહાર નીકળ્યો; પણ રાજાના ભયથી કોઇએ આશ્રય આપ્યો નહિ. એટલુંજ નહિ બદકે સ્વયં પ્રબળ એના ત્રાસથી કંટાળી ગઇ હતી. જેના તેના ઘરમાં ચોરી કરવી એ તો તેને મન એક રમત હતી. ગમનની ખાતર માણસોને ત્રાસ આપવો, તેમને રંબડવા, અનેક પ્રકારે ન કરવા યોગ્ય દર્શવ્યો તેમની પાસે કરાવવા તે તેને મન એક મોજ હતી. દેવતાની કોઇ સારી ખેન, બેટી

તેની નજરે પડી તો તેને સપડાવવા તે અનેક પ્રયત્ન કરતો. એવી રીતે સાતે વ્યસનમાં આસક્ત હોવાથી પ્રબળ મન તે રાક્ષસ સમાન હતો. ઘણી શિળામણી અપાયા છતાં સુધરવાની આશા તેને માટે ઓછીજ હતી, જેથી ન છુટકે આગેવાન વ્યવહારીઆઓએ રાજાને ફરિયાદ કરી હતી, જેને પરિણામે તે રાજાના કોપનો લોગ થઈ પડ્યો હતો. અત્યારે તે રાજકુમાર છતાં કંગાળનો પણ કંગાળ હતો. ખાવાને અન્ન કે પીવાને પાણી તેમજ ઉભા રહેવાને જગ્યા પણ કોઈ તેને આપે તેમ નહોતું.

નગરમાં ભટકતો ભટકતો આખરે તે નગરની બહાર કામદેવને મંદિરે આવ્યો. પેટમાં ભૂખ અને તરસ બન્ને પોતાનું જોર અજમાવી રહ્યાં હતાં. નિરાશ ચિત્તે ત્યાં જોડો. રાત્રી પડેલી હોવાથી ચંદ્રમાનું અજવાળું જગત ઉપર જામી રહ્યું હતું. ધન ધાન્યથી ભરેલી નગરી છતાં અત્યારે તેને મન ઉંચે આલ અને નીચે ધરતી સિવાય સર્વ કાંઈ શૂન્ય હતું. દુઃખથી તેણે એક મોટો નિઃશ્વાસ મૂક્યો.

પ્રકરણ ૩૦ મું.

‘ દેશવટો. ’

“ દોસ્તી ભાઈબંધી કોઈ કામ નહિ આતા,
સમ્ય કહા હય આકતમે કોઈ કામ નહિ આતા. ”

“ કોઈ કુળવાન ખાનદાન કુટુંબનો નથીરો જણાય છે. ભાલન પ્રદેશ ઉપર કેવું રાજતેજ ઝળાકી કહ્યું છે. છતાં જણાય છે કે અત્યારે તો એને વિધિ પ્રતિકૂળ થયું છે. જ્યોતિષશાસ્ત્રો આવા પુરૂષના ભાગ્યને ઘણાજ ઉચ્ચ પ્રકારનું કહે છે. ચાહે તો મોટો રાજરાજેશ્વર થાય અથવા તો યોગીજનોને પૂજ્ય મહાન તપસ્વી યોગીશ્વર થાય, છતાં અત્યારે ચિંતાથી તેના સુંદર વદન ઉપર કેવી દુઃખની શ્યામ વાદળી પ્રસરી રહી છે. ” ત્યાં આગળ તરતનાજ ઉતરેલા એક નિમિત્ત જાણનારની દૃષ્ટિ અચાનક ચાંદનીના તેજમાં અગડદત્ત કુમાર ઉપર પડી. દૂરથીજ તેને જોઈને ઉપર પ્રમાણે તે મનમાં ગણગણ્યો. પછી “આવા ઉત્તમ પુરૂષની સેવા કદી વ્યર્થ જતી

નથી; માટે અવસર ઉચિત તેની લક્ષ્મી કરું; તેને ચોગ્ય સલાહ આપું.” એમ ધારી તેની પાસે આવી તેણે કહ્યું કે—“ ભાઈ ! આવી મધ્યરાત્રે આમ એકલા કેમ જણાવ્યો છો ? છો તો કોઈ રાજવંશી જેવા ને આમંત્ર્યેકાદી કેમ ? ” નિમિત્તિયાએ પૂછ્યું.

“ હા, એક દિવસ તેમ હતું પણ અત્યારે હું તે સ્થાનથી બ્રજ થયો છું. પિનાના કોપનો લોગ થયો છું. ” હુઃખ અને ભૂખ તરસથી પીડાતા કુમારે જવાબ આપ્યો.

“ હાય ! વિધિની માયા છે. યથ વિધિ ને કરે છે તે સાફ જ કરે છે. માણસને માથે દશા વીરી આવે છે. ઉત્તમ પુરુષોનેજ આકૃત આવે છે, બીજાને નહિ. રામચંદ્રજીને ચૌદ વર્ષ વનવાસ વેઠવો પડ્યો. પાંડવ સરખા સમર્થ વીરપુરુષો પણ વનવન રખડ્યા. ચંદ્ર-રાજાને બાર બાર વર્ષ પર્યંત અપરમાતાના પ્રતાપથી મનુષ્ય છતાં તિર્યંચ-કુકડાનો અવતાર લોગવવો પડ્યો, માટે હુઃખમાં ધીરજ રાખવી, ભાઈ ! સર્વે સાફ થઈ જશે. ઉત્તમ પુરુષે પિતાની લક્ષ્મી લોગવવા કરતાં બાહુબળથી લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરવી જોઈએ. તમારે પણ પરદેશમાં તમારા ભાગ્યની કસોટી કરવી જોઈએ.” નિમિત્તિયાએ અવસરોચિત સલાહ આપી.

“ મહારાજ ! તમે કોઈ પંડિત જણાવ્યો છો. પંડિતની સલાહ હમેશાં સમયોચિતજ હોય છે, તેવીજ તમારી પણ છે. ” કુમારે જવાબ વાળ્યો.

“ હશે ભાઈ ! હુઃખીને ધીરજ દેવી તે અમારી ફરજ છે, પણ ભાઈ ! તમે ભૂખ્યા લાગો છો. મારી પાસે ભાતુ હાજર છે. જરી નાસ્તો કરશો ? ” તેણે લોજન માટે આમંત્રણ કર્યું.

“ જેવી તમારી ઇચ્છા. ” પેટમાં ભૂખ તો હતીજ, પિનાના આખરી હુકમ પછી કોઈએ તેનો અગ્ર પાત્રી માટે ભાવ પણ પૂછ્યો નહોતો. વગી રખડવાથી ઘાટી લોચપોચ થઈ ગયો હતો. છુપાએ તેમાં વધારો કર્યો હતો, જેથી બદ્ધનું—નિમિત્તિયાનું આમંત્રણ તરતજ સ્વીકારી લઈ ગટ ઉભો થયો.

“ પધારે ત્યારે. ” નિમિત્તિયો તેને પોત્રાનું પોટકું હતું

ત્યાં તેડી લાવ્યો. પોટકું છોડીને ભાતું કાઢી અગડદત્ત કુમારને લોજન કરાવ્યું. પાણી લાવી આપી તેની તૃપા શાંત કરી. એવી રીતે લોજન કરીને રાજકુમાર તૃપ્ત થયો—સ્વસ્થ થયો.

“ મહારાજ ! તમે પણ કોઈ પરદેશી લાગો છો. ગુજરાત છો ? અહીંના રહેવાસી હો તો મને લોજન કરાવવાની તમારી હિંમત આલે નહિ. અહીંના સર્વે લોકો મારાથી દૂર નાસે છે.” જમી પરવારીને કુમારે કહ્યું.

“ અમારે પરદેશી મુસાફરને શું ? પરોપકાર કરવો એ દરેક માણસનું કર્તવ્ય છે. પરોપકાર વગરનું જીવતર તે વ્યર્થ છે. પૂજા, પ્રતિક્રમણ, પરચરખાણ, પૌપધ અને પરોપકાર એ પાંચ પકારથી સુક્ત જેનું જીવતર છે તેનેજ ધન્ય છે. એ પાંચ પકાર સેવતાં કદાચ મરણ આવે તોપણ શું ? ”

“ પરદેશમાં આપ ગુજરાન તો લિક્ષાવૃત્તિ ઉપરજ ચલાવતા હશે ? ” કુમારે પૂછ્યું.

“ હું નિમિત્ત કહી શકું છું જેથી જગત મને નિમિત્તિયા તરીકે ઓળખે છે. ઉત્તમ પુરૂષોનું નિમિત્ત-લાવીફળ કહેવાંથી મને દ્રવ્યપ્રાપ્તિમાં જરા પણ હરકત નથી આવતી. અને મારા ગુજરાનથી વધારો રહે તે હું પરોપકારી કાર્યોમાં ખર્ચી નાંખું છું.”

“ જગતમાં નિઃસ્વાર્થપણે સેવા કરનારા તો કોઈ વિરલજ હોય છે. ખીજાના દુઃખે દુઃખી તો પ્રભુપદનો ઉમેદવાર હોય તેજ થઈ શકે. ” કુમારે કહ્યું.

“ અમારા જેવા તો ખીજું શું કરી શકે ! છતાં યથા-શક્તિ અમારાથી બને તેટલું કરીને મનુષ્ય જીવન કેમ સફળ થાય—પરમાર્થમાં જાય, તે માટે મળેલી તકનો લાભ લેવાને અમે બનતા સુધી ન ચૂકીએ. ”

“ મહારાજ ! છેલ્લી એક વાત કહો. મારો ઉદ્દય કઈ દિશાએ જવાથી—ક્યાં જવાથી થશે ? ” કુમારે પૂછ્યું.

અગડદત્ત કુમારનો આ પ્રશ્ન સાંભળીને નિમિત્તિયો વિચારમાં

પડ્યો, કંઈક ગણતરી કરી, નિરીક્ષણ કર્યું, અને છે.ટે જણાવ્યું—
“કુમાર ! આ કામદેવ-રતિપતિના મંદિરથી પૂર્વ દિશામાં જળે,
કાશી દેશમાં જળે, ત્યાં વાલ્મીકી નગરીમાં તમારા ભાગ્યનો ઉદય
થશે—તમારા મનોરથો બધા સિદ્ધ થશે.”

“આપનું વચન હું અંગીકાર કરું છું.” રાજકુમારે નિમિ-
ત્તિયાનું વચન માથે ચઢાવ્યું અને પેતાના અંગ ઉપરના આભૂ-
ષણમાંથી એક લાળ રૂપેયાનું આભૂષણ તેને દક્ષિણમાં આપ્યું.

વાર્તાવિનોદમાં ને પછી નિકામાં ત્રણ પછેર રાત્રી બન્ને
જળાએ વ્યતિક્રમાવી. રાત્રીના ચતુર્થ પ્રહરે—અગદદત્તકુમાર પૂર્વ
દિશા તરફ ચાલ્યો, અને નિમિત્તિયો પેતાના ઇચ્છિત સ્થાનકે
ચાલ્યો ગયો.

અગદદત્તકુમાર અનેક ગ્રામ, નગર, સરોવર અને વન જોતો
જેટક પટ્ટણુ—જેડા આવ્યો, તે ગ્રામ જોઈ ત્યાંથી આગળ વન, સરો-
વર પ્રમુખ નિરખતો—અનેક પ્રકારનાં ફોતુક જોતો એક ગિરિ નજીક
આવ્યો, ફોતુકથી તેની ઉપર ચઢ્યો, તો ત્યાં વજામાતાનું એક
મંદિર આવેલું હતું. તેની આગળ બે પુરોહિત બપ-ધ્યાન કરતા તેણે
દીકા, ને અગ્નિપ્રંદમાં હોમ-હવન કરતા જોયા. પણ બન્ને પુરોહિતે
વિદ્યા સિદ્ધ થતી નહોતી. તે પુરોહિતે આ નવીન આગંતુકને જોઈને
ઉભા થઈ જુહાર કર્યા અને જોડ્યા—“તમારા આવવાથી અમારા
મનોરથ પૂર્ણ થશે. દાઢ, તલવાર અને પહેરવેશ ઉપરથી તમે
કાત્રી જેવા લાગો છો, પરંતુ સુસાક્ષર ! તમે કંઈ ધણે દ્રવ્યો
આવો છો ?”

“તમારું અનુમાન સત્ય છે. મારા સરખા કામકાજ હોય તે
જેટક હોદા. મારાથી બનતી ચોથા મદદ હું તમને આપીશ.”
રાજકુમારે કહ્યું.

“કુમાર ! શુદ્ધ અને વિદ્યા આપી છે. તે હું સિદ્ધ કરું છું;
પણ ઉત્તરમાધ્ય વિના મારું કાર્ય પાર પડતું નથી. મારે જો મારા
ઉત્તરમાધ્ય ચાલ્યો નો હું જો વિદ્યાને સાધ્ય કરું !” તે બન્ને
બધામાંથી એક જુદા જોડ્યા.

“તમે તમારી વિદ્યા નિર્ભયપણે સાધ્ય કરો. હું ખૂબ મહેલ કરીને તમારી પાસે ચોક્કી કરતો ઉભો છું. કોઈ તમને પીડી શક્યો નહિ.” કુમારે કહ્યું.

એમ કહી રાજકુમાર ખૂબ જોશીને તેમની ચોક્કી કરતો ઉભો, અને બંને જણ વિદ્યાનો જાપ કરતા મંત્ર સિદ્ધ કરવા લાગ્યા. તેમની ક્રિયાના પ્રાણદયપણાથી વજામાતા એકદમ પ્રગટ થઈ અને બોલી “હે રાજકુમાર ! આ બંને જોડા ગામના ઘણીના કુમાર એકજ માતાના ઉદરથી જન્મેલા છે, વયમાં આવતાં બંને જણા નીતિશાસ્ત્ર વગેરે લાણીને કળાકુશળ થયા; પરંતુ જેવું પાત્ર તેવોજ લાભ થાય છે. એક સુમતિ અને બીજો દુર્મતિ. એ પ્રમાણે જગતમાં તે પ્રસિદ્ધ થયા. શત્રુઓથી પરાભવ પામી તે બંને પોતાની નગરી છોડી જમુના પાર ગયા. ત્યાં મથુરાના વૃંદાવનમાં તેમને એક જોગી મળ્યો. મંત્ર તંત્રનો જાણ અને ગુણનો સમુદ્ર એવો તે જોગી મહા સમર્થ હતો. ચોસઠ ચોગિની પણ જેના ચરણમાં પડી નમન કરતી હતી, તે જોગીને નખોદપુરી નામે એક ચેલો હતો. તે અવિનયી, વ્યસની, જૂઠો અને દગાથી ભરેલો હતો. ગુરૂનો દ્વેષી થવાથી લોકોએ ગુરૂથી તેને દૂર કર્યો. દુર્મતિએ તેની સોબત કરી, રોજ તેની પાસે સુવા લાગ્યો, અને તેઓ ભંગી જેવા ગુરૂનાં છિદ્ર જેવા લાગ્યા. જગતમાં જેવાને તેવા મળી જાય છે, અંધાને હેયા-કુટાઓ આવી મળે છે. જોઈતાને જોઈતું મળી રહે છે. મૂરખને મૂરખ મળે છે, ચતુરને ચતુર મળે છે; નીચ જનો છુપાં કૃત્ય ગમે તે કરે પણ તે કોણ જુએ છે? ગધેડું ભૂંકે કે કુતરું રહે અથવા તો ખરનું મુખ ચાટે તેમ જે નીચના પ્રસંગને લઈને વટલાય તેને કોણ જુએ? નખોદપુરી હમેશાં ગુરૂથી છળ ભેદ રમવા લાગ્યો, જેથી ગુરૂની સેવા માટે તે આવે તે પણ ગુરૂને ગમતું નહોતું, કેમકે તે મર્મ વચન કહીને ગુરૂને દમન કરી રહ્યો હતો હતો. જગતમાં પણ રાહુનો પરાભવ દ્વિજરાજ (ચંદ્ર) સહન કરે છે, પરંતુ તેનું શાંતિભર્યું અમૃત રાહુ મેળવી શકતો નથી. ગુરૂ પણ ધ્યાન સમે તે કુશિષ્યને દૂર રાખતા. આવા કુશિષ્યની સોબતથી દુર્મતિ ગુરૂની સાચી ભક્તિ કરી શક્યો નહિ. પછી દેવી સુમતિને કહે છે—“હે સુમતિ ! તે ગુરૂની સાચી ભક્તિ કરી છે; અને તે સેવાના રૂળ તરીકે

શુરૂએ તને બે વિદ્યાઓ ઉદ્દામથી આપી છે, તે વિદ્યાઓ તે: પણ શુરૂને પાયે નર્મીને ગ્રહણ કરી છે. વળી શુરૂએ તને તે વિદ્યા સિદ્ધ કરવાને અહીં મોકલ્યો છે; તે પણ વિનયે કરીને મોહિની અને શત્રુપરાજયિની બન્ને વિદ્યાઓ મારી આગળ સિદ્ધ કરી છે, તો તે બન્નેની હું તને સિદ્ધિ આપું છું. મારાં વચનથી તે બન્ને વિદ્યાઓ તને સિદ્ધ થશે હવે તું તારા ઘર પ્રત્યે જા. તારા ભાઈ આ દુર્મતિને એકે વિદ્યા સિદ્ધ થશે નહિ; કેમકે શુરૂએ પ્રસન્ન થઈને તેને આપી નથી; પણ શુરૂથી ધારી કરીને એ વિદ્યાઓ તેણે લઈ લીધી છે તેથી તેને સિદ્ધ થશે નહીં. ” એમ કહીને દેવી અદૃશ્ય થઈ ગઈ. પછી ત્રણે જગ્યાએ પોતપોતાનું કાર્ય પૂર્ણ કરીને સોજન પકાવી ઉદરને ઈન્સાફ આપ્યો, અને શ્રમિત થયેલા હોવાથી આરામ લેવા લાગ્યા.

વિદ્યા, મંત્ર, તંત્ર, કે યંત્ર એ સર્વ વિનય વડે શુરૂ પાસેથી પ્રાપ્ત કર્યા હોય તોજ ફળદાયક થાય છે. નીતિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—

હૌમી મત્સરિર્જોગમૂષણપરો નીચપ્રસંગી સદા,

હિદ્રાન્વેષક સદગુરોરવિનયી દ્વેષી ગુરુજામપિ;

પૂર્ણોઽસત્યમમત્સ્ય લંપટ સ્વલઃ દુષ્ટઃ કુમાર્ગાનુગ-

સ્તૈષાં યંત્રક્રમંત્રસાધનવિધિ સિષ્યન્તિ નો કદિચિન્ ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—“અતિલોભી, ધણેા મત્સર કરનાર, ચોર્યવૃત્તિવાળો, હલકા જનની સોખન કરનાર, અન્યનાં છિદ્ર જોનાર, સહશુરૂનો અવિનયી, શુરૂનો દ્વેષ કરનાર, પૂર્ત, હમેશાં અસત્ય બોલનાર, પરદારા-પંશ્યા લંપટ, ખગ, છુવહિસાદિક દુષ્ટ કામ કરનાર અને કુમાર્ગે ગમન કરનાર—એવા પુરૂષોને યંત્ર, મંત્ર, તંત્ર કે ઠાંપણ સાધનવિધિ ક્યારે પણ સિદ્ધ થતાં નથી. ”

આરામ લઈને જાગૃત થયા પછી રાજકુમાર અને સુમતિને પુટા પડવાનો સમય આવ્યો, તેવારે સુમતિએ કુમારનો બહુ ઉપકાર માન્યો અને તેના સ્નરજી તરફે કુમારને મોહિની મંત્ર આપ્યો. કુમાર પણ મંત્ર લઈને તેને નમસ્કાર કરી આગળ ચાલ્યો. અને સુમતિ દુર્મતિની સાથે પોતાને રથાનકે ગયો.

અગડદત્તકુમાર ફરતો ફરતો અમરાવતી નગરીએ આવ્યો. તો ત્યાં બહારના ઉદ્યાનમાં કોઈ મુનિ ધર્મોપદેશ દેતા હતા. તેમને વંદન-નમસ્કાર કરીને ધર્મોપદેશ સાંભળવા તે બેઠો. મુનિનો ધર્મોપદેશ સાંભળી તેના ચિત્તમાં કષાયનો કાંઈક ઉપશમ ભાવ થયો, હૃદયમાં શીતળતા થઈ, જેથી દેશનાને અંતે મુનિપાસે જીવહિંસા અને ચોરીનો તેણે નિયમ લીધો. રાજકુમારે ગુરૂને નમીને “ ભગવન્ ! નિયમ આપીને આજે મને સંસારચક્રી ઉદ્ધર્યો-મને ભવસાગરથી તાર્યો. ” વગેરે ભાવભર્યા-ભક્તિભરેલા શબ્દો કહી ગુરૂનો આભાર માન્યો.

“ કુમાર ! તમને આપેલા નિયમનું હંમેશા સ્મરણ કરજો. તેનું પાલન કરજો, પણ વ્રત લઈને તેનો ભંગ કરશો નહિ. ક્ષત્રીઓ લીધેલી પ્રતિજ્ઞા કદિ છોડતા નથી. બોલેલું વચન, આપેલો કોલ કદાપિ તોડતા નથી. ” આ પ્રમાણે કહીને ગુરૂએ હંમેશા વ્રતનું સ્મરણ અને રક્ષણ કરવા સૂચવ્યું.

“ પ્રભુ ! એ વ્રત-પ્રતિજ્ઞાઓ તો મારે પ્રાણ સાટે છે. ગમે તેવી સ્થિતિમાં પણ એજ મારું જીવન છે-જીવનનો મહામંત્ર છે. આપની પાસેથી લીધેલાં એ વ્રતોનું પ્રતિદિવસ હું પાલન કરીશ. ગમે તવી મુશીબતોમાં પણ હું તનું રક્ષણ કરીશ. ” કુમારે કહ્યું.

“ એ વ્રત તમારી રક્ષા કરશે, અનેક આક્રમકમાંથી-સંકટમાંથી પ્રચ્છન્નપણે તમને બચાવશે-સહાય કરશે. માણસોને કવચિત્ એવો પણ સંજોગ ઉભો થાય છે કે વ્રતભંગ થવાનો પ્રસંગ. ઉપસ્થિત થાય, પરંતુ એવા સમયે તેના સત્યની કસોટી થતાં એવી કઠીણ પરીક્ષામાંથી જો તે પાસ થાય છે-ફતેહ મેળવે છે, તો તે જીતી જાય છે. બારે માસ ભલેને વ્રત પાલન કરે પણ કસોટીના સમયે જો તે સૂકી જાય-વ્રતનો ભંગ કરે તો તે સર્વસ્વ હારી જાય છે. તત્પર્યંત પાળેલું વ્રત તેનું વ્યર્થ જાય છે, તેની ખરી પરીક્ષા તો કસોટીના સમયેજ થાય છે. ” ગુરૂએ સમયોચિત કહ્યું.

“સ્વામિન્ ! મનુષ્યજન્મ જેવો ઉત્તમ જન્મ અને આપ જેવા ગુરૂનો સમાગમ તો પૂર્વના પુણ્યથી જ થાય છે અને તેમાં પણ વ્રત લેવાની ઈચ્છા તો એથી પણ અધિક પુણ્ય હોય તોજ થાય છે. ” કુમારે કહ્યું.

“ બરાબર છે. પૂર્વે આરાધ્યું હોય તોજ આ બવમાં ઉદય આવે છે—મિથ્યા થાય છે. ”

“ પ્રભુ ! આપના પસાગે સર્વ શાંત થયે. સત્સંગનિવું પરિણામ હમેશાં સારુંજ આવે છે. ”

“ કુમાર ! મનનું રક્ષણ કરતાં પરદેશમાં—માર્ગમાં એ સામા મિત્રનું કાર્ય કરે છે તે ધ્યાનમાં રાખજો. જેમ બને તેમ પાપકાર્યથી દૂર રહેજો. ”

“ આપનું વચન માથે ચઢાવું છું. ” રાજકુમાર આ પ્રમાણે કહી શરૂને નમીને ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો.

પ્રકરણ ૩૧ મું.

‘ વાણીગ્રંથીમાં. ’

પવિત્ર મુરસરિતા-ગંગાના જળ પૃથ્વીના ઘણા પ્રદેશનું રૂંધન કરતાં જગતની સપાટી ઉપર વહી રહ્યાં છે. નાની નાવડીઓ તેમજ મોટાં વહાણો ગંગાનદીમાં આમતેમ ડોલતાં નજરે પડે છે. એ કાળાં ભ્રમર જેવાં જણાતાં ગંગાના જળ અગાધ ને ઉંડાં હતાં. નાના મોટા અનેક જળચર જંતુઓ તેમાં ફરેલોલ કરતા કવચિત્ કવચિત્ જલ સપાટી પર તરી આવતા હતા. માનવના ઉંડા હૃદયની માફક એ અધિક ઉંડા જળનું માપણી કરવાનું કાર્ય મહત્વભર્યું હતું. તેના બાંધેલા નકશીદાર ઘાટોથી નદીની શોભા ઘણીજ સુંદર જણાતી હતી. કિનારાપરજ મોટું કાશીનગર—વાણી-રત્ની શહેર આવેલું પોતાની શોભામાં અધિક વધારો કરી રહ્યું હતું. શહેરના મોટા મોટા યુરજો, મકાનો અને નગરીના દેખાવો કિનારે રહ્યાં પહોંરમણીય જણાતા હતા. રામઘાટ, મણિકર્ણિકાનો ઘાટ, ભદેલીઘાટ વગેરે બાંધેલા ઘાટો શહેરને શોભાવી રહ્યા હતા. એ મુરસરિતાનું પવિત્ર જળ હજાર હજાર ગાઉથી લોકો

મંગાવતા હતા. તે એવું પવિત્ર ગણાતું હતું. સારા ભારતવર્ષ ઉપર તેના પવિત્રપણાની છાપ સચોટ હતી. જેવી રીતે ગંગાનું જળ પરદેશમાં પવિત્ર મનાતું હતું, તેવીજ રીતે કાશી શહેર પણ ભારત-વર્ષમાં હિંદુઓને માટે પુણ્યનાં ધામસ્વરૂપ ગણાતું હતું. ભારતના મનુષ્યોને આધારરૂપ, પંથીજનોને પ્રાણસ્વરૂપ અને તૃષાતુર જનોને અમૃતમય એવી ગંગાનદીના તટ ઉપર અત્યારે પરદેશી જેવા જણાતો એક ક્ષત્રીય-પુરૂષ થાક્યોપાક્યો હાથપગ ધોતો અને શ્રમને દૂર કરતો નિર્મળ પાણી પીતો નજરે પડે છે. ગંગાના લાંબા પટને જોતો ઘડીકમાં શહેર તરફ જોતો મનમાં કાંઈ ગડમથલ કરતો તે જણાતો હતો. “વાહ ! ભારતમાં ગંગાનદી અને કાશીનું માહાત્મ્ય દ્રેષ્ટ ગણાય છે તે સર્વાંશે સત્ય છે. જરાય અતિશયોક્તિ જેવું નથી. વારણા અને અસી એ બે નદીની મધ્યમાં આ નગરી વસી માટે વાણારસી કહેવાઈ. પૂર્વના સંચિતે કરીનેજ આવાં આવાં દુર્લભ સ્થાનો જોવાની-અવલોકન કરવાની માણસને તક મળે છે. ગંગાને અને પવિત્ર કાશીક્ષેત્રને લોકો તીર્થ તરીકે માને છે તે ખચીત તીર્થસ્વરૂપજ છે, એમાં કશું પણ ખોટું નથી. પાણી પીને થોડીવાર વિશ્રાંતિ લઈ શાંત મને તે પરદેશી મુસાફરે નગરીમાં પ્રવેશ કર્યો. અનેક પ્રકારનાં કૌતુક જોતો, ફરતો ફરતો તે નગરીનું નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યો. અનુક્રમે એક મોટો મઠ તેના જોવામાં આવ્યો. ત્યાં અનેક વિદ્યાર્થીઓ-છાત્રો વિદ્યાભ્યાસ કરી રહ્યા હતા. સામે ગાદી ઉપર ઉપાધ્યાય પવનચંડ તેમને પાઠ આપી સમજાવી રહ્યા હતા. આપણે મુસાફર પણ જ્ઞાનનો રસ આજવાને ત્યાં ગયો ને ઉપાધ્યાયને નમીને તેમની આગળ બેઠો.

નવીન પરદેશીને પોતાની સમીપે બેઠો જાણીને પંડિતે સર્વ વિદ્યાર્થીઓને પાઠ આપીને એક પછી એક વિદાય કર્યાં. પછી સ્નેહ-પૂર્વક પૃછ્યું-“ભાઈ ! કેણુ દેશથી તમે આવ્યા છો ? અને તમારું નામ શું ? શા કારણે અહીં આવવું પડ્યું ? કયા ઉત્તમ વંશમાં તમે ઉત્પન્ન થયા છો ? તે સર્વ વાત નિવેદન કરો કે જેથી અમારો આત્મા સંતોષ પામે.”

તેના જવાબમાં કુંવરે-તે પરદેશીએ પોતાનું ચરિત્ર હુંકા-

જુમાં હતી સંબળાવ્યું. અઘણી તે ઈનિષ્ઠાંત નેનું નૂનાંન સંબ-
ળીને ઉપાધ્યાય બોલ્યા—“ વત્સ ! માતપિતાને તજ્યા એ રૂઝું શાઈ
કયું નહિ. જાતિજનોમાં તેમજ સજ્જન વગેરે સમુદાયમાં રોડું
દામ કરતાં તને લજ્જત ન આવી. માતપિતા એ જગતમાં તીર્થ-
સ્વરૂપ છે; જેથી ઉત્તમ જનો તો નિરંતર તેમના ચરણનું પૂજન
કરે છે. શાઓમાં પણ માતપિતાનો પુત્ર ઉપર દેટલો બધો ઉપકાર
વખાળ્યો છે. માતપિતા અને શુદ્ધી કરતી વાળી પણ બવિધમાં દિવ
કરનારી થાય છે. રોગી માલુસ ઔષધથી રોગનો નાશ થતાં વૈધને
વખાળે છે. માળાપ અને શુદ્ધ ગમે તેટલી તારના તર્જના કરે પણ
એથી એ પુત્રને ઉન્નાર્ગથી વારે છે—તેનું દિવ કરે છે. ગરેરી મજિને
ધસે છે ત્યારેજ તેનું તેજ વધે છે. માતાપિતા તો રોપને વખોડે પણ
કાંઈ પુત્રને વખોડતા નથી. જેમ મંત્રનો જાતુનાર જેના દિલમાં
ભૂત પેકું હોય તેને મંત્રવડે કરીને પછાડે છે, તેથી કાંઈ તેમનુષ્યને
પછાડતો નથી પણ ભૂતને પછાડે છે. જગતમાં માલુસ શુભે કરીને
મોટાઈ પામે છે, પારકો કે પોતાનો એવું કાંઈ તેમાં જોવાતું નથી;
કેમકે શરીર ઉપરથી મગ દૂર કરાય છે, અને વનમાં જન્મેલું કુમુમ
મસ્તકે ધરાય છે. માતપિતા, શુદ્ધ એ સર્વ પોતપોતાના કુળમાં
રહ્યા થકા મહત્તાને પ્રાપ્ત કરાવે છે. જો સાંભળ ! મહાપુરુષગુણમાં
સુંદર નામે વ્યવહારી હતો. તે વૃદ્ધ માતપિતાને ચરણે નમીને
રોજ લોજન કરતો. તેને વિજયમાન એ પુત્ર હતા, બહુ વ્યાપાર
કરવાથી ઘણા દ્રવ્યનો તે સ્વામી થયો હતો. પણ કુદરતનો
નિયમ છે કે જેમ લોભ વધતો જાય તેમ લોભ પણ વૃદ્ધિ પામે
છે. જેમ ઇંધણથી અગ્નિ વધે છે તેમ લોભથી લોભ વધે છે.
એવા તૃણાક્રમી દાહને સમાવવા તો જ્ઞાન-વૈરાગ્યની જરૂર છે; પણ
શુદ્ધ વિના જ્ઞાન મળે નહીં ને અતિ લાલે મુહૂમ ચક્રવર્તીની માફક
અતિ લોભ થાય. તે સુંદર વ્યવહારી પણ ઘણો માલ લઈને જહાજે
ચડ્યો. પોતાના માતાપિતા વિગેરેને સમજાવી જન્ને પુત્ર વિગેરેની
સાથે તે વહાણે ચડ્યો. ઘર હાટ વિગેરે સજ્જન કુટુંબી જનને ભગાવી
પરદેશ ગયો. સાચ્યોગે સમુદ્રની મધ્યભાગે આવતાં જ પ્રચંડ પવ-
નના પ્રતાપથી મોટો પ્રલય થયો—સમુદ્ર ખગલગી રહ્યો, સર્વે પ્રભુનું

નામ સ્મરણ કરતાં જળશાયી થયા અને વહાણ પણ શતખંડ થઈ ભાંગી ગયું. માતા, પિતા, પુત્ર, સ્ત્રી એ સર્વ જળમાં ડુબી ગયાં અને ભાગ્યયોગે સુંદર શેઠ એક કાષ્ઠના પાટીઆના અવલંબનથી સમુદ્રને કાંઠે આવ્યો. અનુક્રમે ભમતો ભમતો કાણાપુર નગરે તે પોતાને ઘેર આવ્યો. ત્યાં માતાપિતાનું મૃત કાર્ય કરીને નવી સ્ત્રી પરણ્યો. અનુક્રમે તેને પુત્રો થયા. ધન પણ કમાણું. એવી રીતે સ્ત્રી, પુત્ર, ધન વિગેરે સર્વ કાંઈ મળ્યું, પણ એક માતા પિતા કરીને મળ્યાં નહિ, જેથી જીવિત પર્યંત તેનું હૈયું ખળ્યા કર્યું.”

ઉપાધ્યાયનો ઉપદેશ સાંભળીને તે ગુરૂના ચરણે નમીને બોલ્યો—“ગુરૂરાજ ! ખચીત આજે તમે મને પ્રતિબોધ કર્યો, જેથી મારાં મનોવાંચ્છિત સિદ્ધ થયાં. હે તાંત ! તમારી શિક્ષા મેં માન્ય કરી, પણ હવે હું મણાં માડું મન શાસ્ત્રકળા ભણવામાં આતુર થયું છે; જેથી ભાણીગણીને પછી પિતાના ચરણ પૂજવાને માટે તમારી આજ્ઞા લઈને જઈશિ.” અગડદત્ત કુમારે એ પ્રમાણે કહીને ઉપાધ્યાયનું દિલ મનાવ્યું.

તેની એવા પ્રકારની વાણી સાંભળીને પંડિત મનમાં ઘણાજ ખુશી થયો. કુમારને પોતાને મંદિરે-મકાને તેડી જઈ સ્નાન પાન લોજન વગેરે કરાવી સ્વચ્છ વસ્ત્રો પહેરવા આપ્યાં. પછી ઉપાધ્યાય બોલ્યો. “વત્સ ! પિતાને ઘેર રહીને જેવો વિલાસ કરતો હતો, તેવીજ રીતે અહીં પણ રહીને મન માને તેવી મોજ કર.” પંડિતની લાગણી જાણી કુમારે ક્રોમનો આભાર માન્યો. ગુરૂ વચન પ્રમાણુ કરી માત-ચિતાની માફક ગુરૂની સેવા કરતાં ગુરૂ પાસે જ્ઞાનકળાનો તે અભ્યાસ કરવા લાગ્યો. શાસ્ત્રકળાનો અભ્યાસ પણ કરવા લાગ્યો. વિનયથી શાસ્ત્ર અને શાસ્ત્ર કળાનો તે પારંગામી થયો.

પ્રકરણ ૩૨ સું.

‘ મદનમંજરી. ’

“ કેવી સરસ પુષ્પોની સુવાસ આવે છે ? શું આ બાગમાંથી કોઈ વૃક્ષની સુગંધી આવે છે ? તે શું કમળની છે કે ગુલાબની છે ? કાંઈ

કળાતું નથી. છતાં સુગંધી તેા ચિત્તાકર્ષક છે એમાં સંદેહ નથી. આજે મારી ધનુર્વિદ્યા અજમાવું. એ સુગંધી ક્યાંથી આવે છે તેની તપાસ ચલાવું.” કાશી નગરના એક રમણીય ઉપવનમાં—વાટિકામાં સ્વેચ્છાએ વિહાર કરતા—રમતા એક ધનુર્ધારી વીર—ક્ષત્રીય જેવા જણાતા પુરૂષે ઉદ્યાનમાં ફરતાં એ પ્રમાણે વિચાર્યું. મંદમંદ પવન મનને ખુશ કરી રહ્યો હતો. ઉદ્યાનની એ નાનુક લતાઓ પવનની લહેરીઓથી વાંકી વળીને આગતુંકને વધામણાં દઈ રહી હતી. નમી નમીને સલામો કરી રહી હતી. તરતજ એ દિલખુશ સુગંધી ક્યાંથી આવે છે? તે જાણવાને તે વીરપુરૂષે ધનુષ્ય ઉપર બાણ ચલાવ્યું. બરાબર લક્ષ્યવેધી મંદમંદ પવનની એ શિતળ લહેરીઓ સુગંધને જે દિશામાંથી જોઈ લાવતી હતી, તે તરફ લક્ષ્ય રાખીને બાણ છોડ્યું. સાચા ધનુર્ધારીનું બાણ લક્ષ્યખિંદુનેજ વિધે છે પછી લક્ષ્યાખંડુ ગમે તે સ્થિતિમાં હોય. વૃક્ષ ઉપર રહેલી અમુક ડાળીના અમુક પાંદડાને બાણાવળી બાણથી વિધી નાંખે, છતાં નજીક રહેલાં પાંદડાંને લેશ માત્ર ઈજા થતી નથી. વીર ધનુર્ધારી અર્જુને તેજ રીતે શાધાવેષ સાધીને દ્રૌપદીને મેળવી હતી. ધનુષ્યમાંથી એ વીર પુરૂષનું અમેઘ બાણ છુટ્યું કે તરતજ કુસુમનો એક નાનુક દટો છિન્ન ભિન્ન થઈને જમીન ઉપર પડ્યો. કુમારની નજર તેની ઉપર પડતાં ચમક્યો. “અહો! આ શો ઉત્પાત! સ્ત્રીના દેશ કલાપને શોભાવનાર એ પુષ્પનો શુચ્છ છે. નિશ્ચયકોઈ રમણીનો એ હશે! એ સુંદરી નજીકમાંજ હોવી જોઈએ. જેનો કુસમ દટો આવો અત્યંત સુગંધમય છે તેની પહેરનારી રમણી દેવી મનમોહક હશે?” એટલામાં ખાછજ અપ્સરાનો તિરસ્કાર કરતી પોતાના મૃદુ અધરને મંદમદ રકુરાવતી નવીન યૌવનમાં આવેલી વસંતઋતુમાં વનવિહાર કરવાને બાણે વનદેવી આવી હોય તેવી બાળાને તેણે ઠીકી સાક્ષાત્ સક્રિયજ બાણે સ્ત્રીનું રૂપ કરીને આવી હોય એવી તેણીને જોઈને કુમાર મોહ પામ્યો. રમણી પણ કામદેવના અનુજ બંધુ સમાન આ વીર પુરૂષને જોઈને મોહ પામી. તેણીએ પોતાના બૂગટીરૂપી ધનુષ્યમાંથી શરસંધાન કરી નેત્ર દટાણરૂપો બાણો મૂક્યાં ચડે ક્યાં. જે કુમારનાં હૃદયમાં આરપાર ઉતરી ગયાં. આ કુમાર તે

આપણી કથાનો નાયક અગડદત્ત પોતેજ હતો. મંદ મંદ ડગલાં ભરતી ગજગાગિની એવી પદિની સમાન તે સુંદરી પાસે આવી. “કુમાર ! તુણને કાપવા માટે કુહાડાના ઘાવ ન લેઈએ.” પોતાનાં મૃગનયનો નચાવતી તે રમણી ગોલી. “બુઓ ! મારો કિંમતી કુસુમ દરો તમે છિન્ન ભિન્ન કરી નાખ્યો. મારા હૃદયની શાંતિનો તમે લાંગ કરી નાખ્યો.” બાળાએ મૃદુ ઠપકો આપ્યો.

“મહેરબાની કરીને તમારી આંખો ન નચાવો ! કામદેવના માર્ગે ચઢેલા આ મૃતકને વિશેષ ન મારો ! વિધિએ કઈ કુરસદે આ પ્રતિગિંબ પાડેલું છે કે જેને જોતાંજ માઈ દિલ અતિશય સુંઝાયું છે.” કુમારે સવિકાર દ્રષ્ટિથી તે રમણીને કહ્યું. કામના તાપથી સંતપ્ત થયેલું હૃદય તરફડતું હતું. શરીર વિહ્વળતાથી ધ્રુજતું હતું.

“મારી પણ એજ સ્થિતિ છે. જ્યારથી તમને જોયા છે, ત્યારથીજ ‘માઈ’ મન સુંઝાઈ ગયું છે. અંતરના દુઃખની છુપી વાત કોને કહીએ ? કહીએ તો જગતમાં ઉલટાં ફેરેત થઈએ—દિવાનાં ગણાઈએ.” સુંદરીએ પોતાના દિલની વાત કુમારને કહી સંભળાવી.

“સુંદરી ! તું કોણ છે ? ક્યાં રહે છે ? કોની પુત્રી છે ? તે ખુલાસાથી કહે. રમણી ! જેવી સ્થિતિ તારી છે તેવીજ મારી છે.” કુમારે સુંદરીની હકીકત જાણવાને ઇચ્છયું, છતાં હૃદયમાં તો કાંઈ કાંઈ મનોરથો થતા હતા. તેણીને પોતાની કરવાની આતુરતા વદન ઉપર સ્પષ્ટ જણાતી હતી. આકૃતિના સ્ફુટ લાવેજ હૃદયના શુદ્ધ લેદને ઉકેલી બતાવતા હતા.

“આજ કાશીનગરમાં બંધુદત્ત નામે ધુરંધર શેઠ વસે છે. બુઓ ! આ નાકની ઢાંડી સામે; દેવવિમાનને હસે તેવો પેલો સુંદર તેનો મહેલ છે. તે શેઠને લક્ષ્મીવતી નામે સ્ત્રી છે. જેને લક્ષ્મી હમેશાં પાથે પ્રડેલી રહે છે. તેમની હું મદનમંજરી નામે કુંવરી—એટી છું. વિધાતાએ મને સૌંદર્યવાન ઘડી છે. યૌવનવયમાં એ સૌંદર્યને તેણે અધિક ખીલાવ્યું. પિતાની મહેરથી ગુરૂનો યોગ પામીને સ્ત્રીની ચોસઠકળામાં તે પ્રવીણ થઈ.” એવી રીતે મંજરીએ પોતાની ઓળખ આપી. એ કોમળ હૈયું ધડક્યા કરતું હતું. એકાંત હતી. નવીન યૌવન હતું.

સુંદર તરુણો યોગ હતો. હૃદયમાં હાવભાવ ભરી દોષક ઉર્મિ ઉચ્છળી રહી હતી. ચન્દ્રો તેો બાજુએ ચન્દ્રવદનમાંથી મોંધેરાં પુષ્પો ખરતાં હતાં.

“તું ગરબી છે કે કુમારી ? તારા એ જવાબમાંજ આપણા ભવિષ્યના સુખનો આધાર છે.” પ્રશ્ન પૂછીને તેનો જવાબ સાંભળવાને કુમારતું હૃદય આતુર થઈ રહ્યું હતું.

“ચોડા વખત પહેલાં અહીં એક ચોકનો બાગક હતો. તેની સાથે-માતપિતા ને સગાંસંબંધીએ મળીને મારો વિવાહ કયો; પરંતુ મારો ને તેનો મેળ મળ્યો નહિ. એકદમ વસબુવનમાં અમે એકત્ર મળ્યાં, પણ તે મૂર્ખ મારાથી બીને નારી ગયો. તે પોતાને ઘેર જતો રહ્યો. કર્મથી વિદ્રંબના પામેલી હું નિરાશ થઈને મારે મંદિર આવી. કૃપણના હાથમાં લક્ષ્મી આવે તેના ઠરતાં તો ન આવે તે મારી; મંદમતિ ઉપર પ્રમત્ર થઈને ભારતી શું કરે ? તેમજ ચતુર નારીને મૂર્ખ પતિ મળે તેના ઠરતાં તો મરણ આવે તે અતિ મારું. એ વાતને આજે ઘણા દિવસો વહી ગયા. ભાગ્યેયો મહેલમાં ઉભા ઉભા અચાનક આજે તમારાં દર્શન થયાં, ને સ્નેહની મજબુત દોરીથી જેંચાણી સતી હું તમારે ચરણે આવી છું. જેમ ચન્દ્રમાના દર્શને ચકોરીતું હૈયું હરખાય તેમ તમારા દર્શને હું પહાવરી બની છું. હવે આ ભવમાં તો તમેજ મારા ભરથાર છે.” મંજરીએ આશાભરેલાં હૈયાવટે પોતાના અતરનો ભાવ સ્પષ્ટ કહી બતાવ્યો.

“બાળા ! સર્વાંશે તું મારે યોગ્ય છે. પણ જરીક વાંધાપડતું થયું છે. તારામાં યોગીક અચરણ આવી છે. એ લગાર વિચારવા જેવી વાત છે. હા ! તું તદ્દન વિવાહ રહિત-દોષ રહિત હોત તો દેવું સાડું થાત ?”

“પ્રિયતમ ! એમ ન બોલો ! આજથી તમે મારા સ્વામી છો, હું તમારી દાસી છું. હે ધન્યતરી ! કામરૂપી સર્પના ડંસથી હું ડંસાયેલ છું, તેનું આસ્તે રહીને જેર ઉતારો. ફેરડાનો કાટો હૈયામાં લોંકાયો છે, તેને ધીમે ધીમે બહાર કાઢો. મને શાંતિ આપો. હું તમારે ચરણે આવી છું. તમારા જેવા જાંશુલી મંત્રના બળે બહાલમ

વગર એ ઝેર, એ કાંટો, એ વિરહનો તાપ કોણ નષ્ટ કરે ? ગુણવંત ! મારો એ અદ્ય દોષ ન જોશો, રોગગ્રસ્ત દુર્ગંધવાળી અંગુળી કાંઈ અળગી થતી નથી. દોષાકર એવો ચંદ્રમા પણ શિવજીના મસ્તક ઉપર રહીને તેમને વદ્ધલ થયો; માટે ઉત્તમ પુરૂષો દોષ જોતા નથી, તે તો ગુણનેજ ગ્રહણ કરે છે. આકૃતિએ રાજકુમાર સમાન જાણીને મેં તમને મારા નાથ બનાવ્યા છે. ક્ષત્રીઓ શરણે આવેલાનો પ્રાણતે પણ ત્યાગ કરતા નથી. તેમ છતાં જો મારી પ્રાર્થનાનો ભંગ કરશો તો આપઘાત કરીને હું આજ રાત્રમાં જ મરી જઈશ અને આ અસહ્ય દુઃખથી મુક્ત થઈશ ! ”

“ સુવદને ! જેવી તું મને ચાહે છે તેવોજ હું તને ચાહું છું. આ માફ હૈયું ઉકેલીને જો ! તારે માટે કેવો પ્રેમનો ઉલરો તેમાં ભરેલો છે ? હૈયુંજ હૈયાની સાક્ષી પૂરે છે. ” કુમારે જણાવ્યું.

“ મને છોડશો તો નહિને ? બહાલમ ! વચનથી કહો કે હું હંમેશ તારો ને તારોજ રહીશ. ”

“ ખ્યારી ! તારા નેહ-સૌંદર્યે મને મુગ્ધ કર્યો છે. જીવન પર્યંતની હું તને મારી સહચરી બનાવીશ. ”

“ હાશ, હવે હું હરખાણી. આજે મારી આશા પૂર્ણ થઈ. ” બાળાએ કહ્યું.

“ અને હું પણ લાગ્યશાળી કે તારા જેવી રાત્ર્યરાણી મને મળી. ” એમ બોલતો ધડકતે હૈયે કુમાર એકદમ મંજરીની લગોલગ આવીપહોંચ્યો.

ગૃહના વિશાળ ઉપવનમાં અત્યારે એકાંત હતી, અવર જનના આવાગમનના અભાવથી શાંતિ જણાતી હતી; છતાં આ નવીન પ્રણયી યુગલનાં ભૂખ્યાં દિલ્હાં અશાંતિથી ધડકી રહ્યાં હતાં. કામદેવ પોતાનું દિવ્ય ધનુષ્ય ધારણ કરીને મદન યુદ્ધમાં તેમને પરાસ્ત કરવાને સજ્જ થઈ ઉભો હતો. એ વીર ધનુર્ધારીને કયો સંસારી જીવ જીતી ગયો છે ? નિરંતર વેદનું અધ્યયન કરનારા સૃષ્ટિ સ્વરૂપ બ્રહ્માને-ચતુર્ભુજધારીને પોતાની પુત્રીમાં તેણે લપટાવ્યા. હિમાલયતનયા પાર્વતી-લવાની જેવી પત્ની છતાં શંભુએ ગંગાને ઉપપત્ની બનાવીને પાર્વતી-

ના ભયથી તેને પોતાની મસ્તક ઉપર રહેલી જટામાં છુપાવી. અંદરે એથી પણ વધારે તો એ છે કે એક લીલ્લીમાં એ ભોજાનાથ-શંકરે આસક્ત બનીને ફરેલી કરાવી; અને વિપ્લુ તો સ્ત્રીઓના ઝઘડા મુક-વવામાંથીજ નવરા ન પડ્યા. એવા ઘણા મહાન પુરૂષોને પરાજય પમાડીને સ્ત્રીઓએ આધિન બનાવ્યા છે.

આગરહત કુમારે પણ એ કેળના ગર્ભ જેવી મંજરીનો નાતુક હસ્ત પોતાના હાથમાં લીધો. “મંજરી! પ્રિય મંજરી! આજથી સમજ કે તું મારી પ્રાણપ્રિયા છું.” અવાજમાં ધ્વજરી હતી. અંદર છુપાયેલી મદનની ભાવના હતી. તે ભાવના મંજરી કળી ગઈ.

“પ્રાણનાથ! હું આપની દાસી છું. આપની આજ્ઞાને આધિન છું.” મોહકતા, મૃદુતા સર્વ કાંઈ અવાજમાં હતું. એકાંતમાં ઉછગતા હૈયાના શબ્દો સાંભળનારને કેવા મધુર લાગે છે તે તો તેનો અનુભવીજ સમજી શકે.

“તો યાત્રો! આપણે આ લતાકુંજમાં જઈએ. ઉછગતાં હૈયાનાં હીર શાંત કરીએ.” રાજકુમારે કહ્યું.

“પણ હજી આપણાં લગ્ન થયાં નથી, ત્યાં લગી આપણે યોગ્યું નેહીએ, પ્રિયતમ!” પોતાનો કોમળ હાથ કુમારના ખભા ઉપર મુકતાં મંજરીએ કહ્યું. “આપણે ગાંધર્વ વિધિથી લગ્ન કરી લેશું, પ્રાણ!” કુમારે કહ્યું.

“હું અહીં રહું ત્યાં મુખી તારે પિતાને ધરે રહેવું ને સ્નેહ સાચવવો. ત્યારે અમે દેશ જઈશું ત્યારે તને તેડી જઈશું. પટ્ટરા-ણીપદ પણ તને આપશું.” કુવરના આ શબ્દો સાંભળી મંજરી ખુશી થઈ.

પછી મંજરીએ પુષ્પની માળા ગુંથીને “પ્રાણેશ! આપણા પ્રેમની નિશાનીરૂપ આ પુષ્પમાળ-વરમાળ આપને પહેરાવું છું.” એમ કહીને કુવરને માળા પહેરાવી અને પુષ્પથી વધાવ્યા. આંખો નૃત્ય કરવા લાગી, હૈયું હર્ષથી ઉલરાવા લાગ્યું. હૃદય ઉપર નીતિનો અંકુશ છતાં લોહ ચુંબકની માફક એ સ્નેહલીનાં હૃદય

એક બીજા તરફ આકર્ષાયાં. એક બીજાનાં મુગ્ધ થયેલાં એ હૃદયો
એક બીજા સાથે યંત્રની માફક અથડાયાં, મળ્યાં, ભેટ્યાં અને તૃપ્ત
થઇને છુટાં પડ્યાં. તૃપ્તિનો આનંદ, હૃદયની શાંતિ, મિલન પછીના
સમયમાં અવર્ણનિય હતાં,

પ્રકરણ ૩૩ મું.

‘ગજમદમદન’

“હાક પડે રાજપુત છુપે નહિ, સૂર્ય છુપે નહિ વાદળ છાયા;
દેશ ફરો પરદેશ પ્રીરો પણ, કર્મ છુપે નહિ ભભૂત લગાયા.”

સમસ્ત કાશીનગર અત્યારે ભયાકાંત છે. જેમ જેમ લોકો
વાતો સાંભળતા જાય છે તેમ તેમ આખા શહેરમાં નાસભાગ થતી
જેવાય છે. બજારમાં વ્યાપારીઓ દુકાનો ચપોચપ બંધ કરવા લાગ્યા,
કોઈ આમ તેમ સંતાવાની જગ્યા શોધવા લાગ્યા, તો કોઈ વૃક્ષ ઉપર
ચડીને પોતાનો જાન બચાવવાનો યત્ન કરવા લાગ્યા. લોકોમાં શોકની
છાયા પ્રસરી રહી છે. એવી કોળાહળભરી સ્થિતિમાં એક ક્ષત્રીય
જેવા જણાતા ઘોડેસ્વારે નગરીમાં પ્રવેશ કર્યો, દરવાજામાં પ્રવેશ
કરતાંજ દરવાજા બંધ કરી દીધો અને પોતે એક ખુણામાં ભરાઈ
બેઠો. ઘોડેસ્વાર વયમાં તરૂણ અને પરદેશી જેવો જણાતો હતો,
છતાં આ નગરીમાં રહેતો હોવાથી જાણીતો હતો. નગરીમાં
પ્રવેશ કરી તુરંજને રમાડતો આગળ ચાલ્યો, તો કોઈ વીર
સુલટો ભાલાં ધરીને ધસ્યા જતા હતા, કોઈ ખડ્ગ પકડીને દોડ્યા
જતા હતા, ત્યારે કોઈ ભયના માર્યા છુપાવાનો યત્ન કરી રહ્યા
હતા. તરૂણ ઘોડેસ્વાર વિચારમાં પડ્યો. “અરે ! આ છે શું ? તેની
કાંઈ સમજ પડતી નથી.” પૂછે પણ કોને ? અત્યારે વાત કરવા બેઠલી
કોને કુરસદ હોય કે જે વખત જાન ગુમાવવાની ભયંકર ભ્રમદારી
સમાધીલી હોય. આવી ભયભરી લોકોની કંદેડી સ્થિતિ જોતો તે
સાવધાનપણે અનુક્રમે બજારમાં આવ્યો. ત્યાં ગોખમાં ઉભેલા એક

માણસને પૂછ્યું “ કેમ જાણ ! આ શું તોફાન છે ? શું કંઈ બધ
ભરેલી વાત છે ? કહો, શા સમાચાર છે ? ”

“ અરે જાણ ! તમે નગરમાં રહો છો ને જાણતા નથી !
નગરીમાં મોટો ઉત્પાત થઈ રહ્યો છે. અહીંના રાજા ભૂવનપાલ જેનો
મહિમા પૃથ્વીમાં ગવાય છે, જગમાં પણ જેની કોઈ સ્પર્ધા કરી શકે
તેમ નથી, અને જેના નામમાત્રથી શત્રુઓનાં હૃદય થડકી રહ્યાં છે, તે
રાજાનો માનીતો પદ્મસ્તી અપકર્ષક દ્વાથીઓમાં સુખ્ય છે. મદમાં
આવેલા તે અત્યારે મહાવતને પણ નહિ ગણકારતો આલાનસ્થાન
ઉખેડીને નગરીમાં જ્યાં ત્યાં ભયંકર નુકસાન કરી રહ્યો છે. કોઈનાં ઘર
પાડે છે, કોઈનાં હાટ તોડી પાડે છે, વચમાં આવતા માણસોને સૂંઢમાં
ભરાવીને ઉછાળે છે, ભયંકર ત્રાસ વર્તાવે છે, તમે પણ નાસો,
નહિતર આ તુરંગને મારશે, તમને પણ સપડાવશે, જ્યાં લગી આ
તરફ આવ્યો નથી ત્યાં સુધી નાસવાની તમને તક છે. ભુજો ! આ
સુખો ! કોઈ જાણાં ધરીને, કોઈ ખડ્ગ જેથીને તેને વશ કરવાને
ધસ્યા જાય છે. છેવટે પોતાની સૂંઢથી ધૂળને પણ ઉછાળતો, વર્ષા-
ઋતુમાં આદ્યાસપર છવાયેલા આપાદી મેઘ સરખા રયામ સ્વરૂપવાળો,
તેમજ જેનાં નેત્ર ક્રોધથી અગ્નિમાં ધગાવેલાં તામ્ર સમાન રક્ત-
વર્ણીય બન્યાં છે, સાતે શ્રોત જેનાં ધવી રહ્યાં છે, જાણે આલતો
જંગમ ગિરિ હોય નહીં શું ? એવો આ દ્વાધી આવે છે, અને તેની
પાછળ સાંકળ ધસડાવી આવે છે. પણ કોઈની તેને પકડવાની હિંમત
આલતી નથી. ” એટલું કહીને તે માણસ અંદર આશ્યો ગયો. લોકો
પણ ખુબ્બાર વ કરતા ગજરાજના માર્ગમાંથી દૂર ને દૂર નાસવા લાગ્યા.
ગજરાજ સામેથી ધસ્યો આવતો હતો, પણ આ તરફ ઘોડેસ્વાર ભય
રહિતપણે તેની સામે ઘોડા ખેલાવતો આશ્યો જતો હતો. દરથી
પોતાની સન્મુખ તેને નિર્ભયપણે આવતો જોઈને ગજરાજ
અધિક ક્રોધવાળો થઈ તેની જ સામે ધસ્યો. ગજરાજને પોતાની
સન્મુખ આવતો જાણી એ ચતુર ઘોડેસ્વાર તરતજ ઘોડા ઉપરથી
નીચે ઉતરી પડ્યો. પોતાનું એક ઉત્તરીય વસ્ત્ર છોડી લઘુલાઘવી
કળાથી ગજરાજની સન્મુખ દોડી જઈ તેણે પાયરી દીધું, અને
દૂર જતો રહ્યો. ગજરાજે પણ તે વસ્ત્રને પુરૂષ જાણીને પોતાના દંતુ-

શળથી પ્રહાર કરવા માંડ્યા. તે સમયે તેની દૃષ્ટિ ચુકાવીને ઘોડે-સ્વાર તરતજ તેને પૂંછડે વળગ્યો, અને હાથીને દોડાદોડ કરાવી ખૂબ ભમાવ્યો. એવી રીતે હાથી અને કુમારનું બુદ્ધિયુક્ત થવા લાગ્યું. ઘોડેસ્વારે આમતેમ ભમાવી ભમરીઓ લેવડાવીને હાથીને ખૂબ ફેરવ્યો.

લોકો તો હાહાકાર કરવા લાગ્યા કે ‘હાથીએ એક પરદેશી મુસાફરને હણ્યો, પણ કોઈની વચમાં પડવાની હિંમત આણતી નહોતી. ગજરાજ કોધાંધ હતો, મદાંધ હતો, તે ની ભીષણ આકૃતિ જોઈને દૂરથીજ સુભટો તેને પ્રતિબદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા. એ મદોન્મત ગજરાજ તેમની આવી બાળચેષ્ટાની પરવા કરે તમ ક્યાં હતું.’

મદનમંજરીએ સખી મારફતે પોતાના પ્રિયતમની આ વાત સાંભળી તેવી મૂર્છા પામી ગઈ. સાવધ થતાં શોકાકુળ બનીને વિલાપ કરવા લાગી. અંતરમાં અતિ દુઃખ ધરવા લાગી. “હા ! જેને મેં પોતાનું જીવીત અર્પ્યું છે તે તો આમ મને રણમાં મૂકીને ચાલી જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો જણાય છે. અરે ! ફર વિધિ તેં આ શું કર્યું ? તું માણસને આશા આપી તેનો નાશ શામાટે કરે છે ? અથવા તો વિશેષ શું કહું ? હું જ એવી મંદભાગ્યવાળી છું કે પતિને મેળવી શકતી નથી. એક મૂર્ખ નીકળ્યો અને બીજો નાશી ગયો. ત્રીજો ચતુર-મનમાનતો મળ્યો ત્યારે વિધિએ-વકવિધિએ ઝુંટવી લેવા માંડ્યો ! હા ! હા ! હૈવ તેં આ શું કર્યું ? ”

“ બાઈ ! શા માટે શોક કરો છો ? જરા પરિણામની તો રાહ જુઓ ! જે વીરપુરૂષે જાણીબુજીને એ હાથી સામે ઝંપલાવ્યું હશે તે કાંઈ મરવાને માટે નહીં હોય ! હજી કાંઈ બાજી બગડી ગઈ નથી. એ હાથી અને એ પરદેશી એક બીજા પોતપોતાનો દાવપેચ ખેડી રહ્યા છે. એક બીજાને સકંજમાં લેવાની રમતો રમી રહ્યા છે. એમાં આખરે તો વિધિ સાફજ કરશે. દુષ્ટનું દમન થતાં સાચો માણસ વિજયને વરે છે. બેન ! ધીરજ ધરો. હૈયામાં શાંતિ રાખો. ” તેની માનીતી સખીએ મંજરીને ધીરજ આપી તેના શોકપૂર્ણ દિલને શાંતિ આપી.

“ સખી ! તું જા અને તેમની ખજર લાવ. મને તેમના વિજયની શુભ વધામણી આપ. હું તેમના વિજય માટે અનંત શક્તિમાન પરમંબ્રહ્મની પ્રાર્થના કરીશ. મારા એ પૂજ્ય સ્વામી હાથીને વશ કરી તેનું દમન કરે તેમાટે હું તેમને વિનવીશ.” મંજરીએ પોતાનું અણીક કર્તવ્ય સૂચવીને સખીને યોગ્ય સૂચના કરી.

“ સખી ! શાંતિ રાખો ! હું જઈને તેનું પરિણામ જોઈ આવું ને તમારું લાગ્ય હોય તો કાંઈ સારી વધામણી આપું. તેટલો સમય તમે શોક ન કરતાં ઇષ્ટસિદ્ધિના કર્તવ્યમાં મશગુલ રહેજો-તમારા આત્માને બ્રહ્મની ભક્તિમાં-તેના ધ્યાનમાં જોડજો, કે જેથી તમારું મનોવાંચિત સત્વર સિદ્ધ થાય, તમારી આશા પરિપૂર્ણ થાય.” સખી મંજરીને પોતાના કર્તવ્યમાં લીન રહેવાનું સૂચવીને પરિણામ જોવાને માટે તરતજ બજારમાં ગઈ.

હાથી અને કુમાર બન્ને એકબીજાને સંકલ્પમાં સપડાવવાની પેરવી કરી રહ્યા હતા, તેમાં કોઈ રીતે એ કુમાર હાથીના સપાટામાં આબંધો નહિ. પણ કુમારનો ઉદ્દેશ તો હાથીને દોડાવીને થકવવાનો હતો. પરિણામ પણ તેજ આબંધું. ગજરાજ આખરે થાક્યો અને મદરહિત થઈ ગયો. તેનો મદ ગળી ગયો એટલે તરતજ કુમાર તેની ઉપર ચઢી ગયો, અને તેના કુંભસ્થળમાં વજ્રસમાન મુદ્દિનું તાડન કરીને તેને હતાથ કરી દીધો. તેની ખુમારી ઉતરી જતાં તરતજ તે શાંત થઈ ગયો, અને પોતાનાથી પણ અધિક બળવાળા કુમાર ઉપર તે પ્રસન્ન થયો. પછી નીચે ઉતરી મહાવતને બોલાવી એ ગજરાજને કુમારે ઝોંપી દીધો. તે તેને હજારો મુલોટા અને માણસોની મધ્યમાં આલાનસ્થાન આગળ લઈ ગયો, ને આલાનસ્થાને તેને બાંધ્યો.

ગજરાજના મદનું મદન થતાંજ તેમની સાઠમારી જોનારા હજારો લોકો ખુશી થયા, ને તેનાં વખાણુ કરવા લાગ્યા. “ અરે ભાઈ ! તમે ભલે આવી ચડ્યા. જગતમાં તમે અમૂલ્ય ચિંતામણિ રત્ન સમાન છો. પરાક્રમમાં ઈંદ્રના અનુજ બધું સમાન છો, જેથી આજ આ નગરીને ગજરાજના ભયમાંથી તમે મુક્ત કરી. અમારા લાગ્યયોગેજ તમારા જેવા ઉત્તમ પુરૂષનું અહીં આવાગમન થયું.”

છે. ” એ પ્રમાણે લોકોથી પ્રશંસા કરાતો કુમાર પોતાના તુરંગ ઉપર ચઢીને પોતાને સ્થાનકે જવાની તૈયારી કરતો હતો, ત્યાં તો પવનચંડ ઉપાધ્યાય આવી પહોંચ્યા અને પુત્રની જેમ હર્ષથી તેને વધાવી લીધો. હાથી મહાવત સાથે રાજમંદિરે ગયો ત્યારે કુંવર પાઠક સાથે પોતાને સ્થાનકે જવા લાગ્યો. તે વારે નગરનાં નરનારીઓ હર્ષથી પુષ્પોવડે તેને વધાવતાં હતાં. સ્ત્રીઓ દ્વંદ્વથી તેનાં દુષ્પણાં લેતી હતી. એવી રીતે નગરીની સૌભાગ્યવંતીઓથી પૂજાતો અને પુરુષોથી વંદન-નમન કરતો કુમાર પાઠક સાથે પોતાને સ્થાનકે આવ્યો. ત્યાં તો રાજાનું તેડું આવ્યું, જેથી પાઠક અને કુમાર બન્ને લાખો નરનારીઓથી વધાવાતા નૃપસભામાં આવ્યા. કુમારે રાજાને પ્રણામ કર્યા. નૃપે તેને બહુમાન-આદરસત્કાર આપીને પોતાની પાસે બેસાડ્યો. ઉપાધ્યાયને પણ યોગ્ય સત્કાર કરી બેસાડ્યા. નૃપે કુમારની પ્રશંસા કરી પૂછ્યું. “ હે વત્સ ! તારા ગુણે કરીને જણાય છે કે તું ઉત્તમ એવા રાજકુળને શોભાવનારો હોઈશ. તેમાં પણ તારા જેવા પરાક્રમી તો લાખોમાં એકાદ જ નીકળે છે. કેમકે-હીરો તો રત્નની ખાણમાં જ પાકે છે.

“ શૈલે શૈલે ન માણિક્યં, મૌક્તિકં ન ગજે ગજે ।

સાવલો નહિ સર્વત્ર, ચંદનં નહિ વને વને ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—પર્વતે પર્વતે કાંઈ માણેક નિપજતાં નથી, તેમ દરેક હાથીઓમાંથી માત્રી ઉત્પન્ન થતાં નથી, સર્વત્ર ઉત્તમ એવા સાધુ પુરુષો હોતા નથી, તેમ દરેક વનમાં કાંઈ ચંદન હોતું નથી.

છતાં અમારી જાણની ખાતર કહો કે તમે કયો વંશ અને કયું નગર શોભાવો છો ? ” રાજાનો પ્રશ્ન સાંભળીને શરમથી કુમાર મૌન રહ્યો. ઉત્તમ પુરુષો આપવડાઈ સ્વમુખે કહેતા નથી; પણ ઉપાધ્યાયે રાજાની આજ્ઞા મેળવી તેનો સકળ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. રાજા એથી અધિક પ્રસન્ન થયો. “ આહા ! સુંદરરાય તો અમારા મિત્ર છે, અમારી ને તેમની વચે તેં અંતર રાખ્યો; તું આ નગરીમાં ક્યારનો આવ્યો છે. તે અમને જણાવ્યું પણ નહિ. વત્સ ! હવે આપણા રાજમંદિરમાં રહીને મનગમતા લોગો લોગવ. ”

“ મહારાજ ! આપની પ્રસન્નતા એ મારાં અહોભાગ્ય છે. હાલમાં હું પાઠકને ત્યાં રહીને શસ્ત્રકળા અને શાસ્ત્રકળામાં પ્રવિણતા મેળવું છું. પાઠક મારા ધર્મપિતા છે, આશ્રયદાતા છે, તેમનું મકાન પણ આપનું જ મંદિર છે ને ? ” અગડદત્ત કુમારે વિનયથી રાજાને પ્રત્યુત્તર આપ્યો.

“ વત્સ ! જેવી તારી ઈચ્છા ! આ મંદિર, આ રાજસભા તારા વગર સૂની છે, અવાર નંવાર આવી અમારી રાજ્યસભાને અલંકૃત કરજે-ચોસાવજે. અમારા સરખું કામકાજ સુખેથી ફરમાવજે. ” રાજાએ અતિ આમહ નહિ કરતાં કુમારની મનોઈ-મ્મજાને અનુસરીને કહ્યું, પણ રાજ્યસભામાં આવવાની ભલામણ કરી.

“ એમાં હું જોડું માન સમજું છું. આપે પુત્રની માફક માફ અધિક વાત્સલ્ય કર્યું છે, એ એશાન પણ શું આપનું જોઈ છે ? હવે હું આપની રજા લઈશ. ” કુમારે રાજાનો ઉપકાર માનીને રજા લીધી.

“ જો આ રાજ્ય તારું પોતાનું જ સમજજો. જેવો સુંદરશય તારો પિતા છે તેવો જ મને ગણજો. કાંઈપણ ભેદભાવ રાખીશ નહિ. ” એમ કહીને રાજાએ કુમારને ઉત્તમ વસ્ત્ર આભૂષણોનો સરપાવ આપ્યો. કુલલક્ષણોપિત ઉત્તમ અશ્વ કુંવરને બેસવાને ભેટ આપ્યો. એવી રીતે રાજાનું માન પામીને કુંવર પાઠક સાથે પોતાના આશ્રમમાં આવ્યો.

દાસીને પોતાના પ્રિયતમના સમાચાર લેવા મોકલીને મંજરી પવિત્ર સાદું વસ્ત્ર પહેરી દેવની પ્રાર્થના કરવા લાગી. એક ચિત્તે પ્રભુનું ધ્યાન કરવા લાગી. ધ્યાનમાં-ભક્તિ ભાવનામાં કેટલોક સમય લીટી ગયેલ. એટલામાં સખીએ આવીને વધામણી આપી “ બાઈ છા ! ખુશ ખબર ! ખુશ ખબર ! ”

સખીનાં શબ્દો અવલુગોચર થતાં મંજરીએ પોતાનું ધ્યાન પરિપૂર્ણ કર્યું. “ સખી ! કહે ! કહે ! શું થયું ? પરિણામ શું આવ્યું ? ” એ સાદા બાળાના શબ્દો કેવા ભાવભર્યા હતાં, તે દોષ સમજી શકે ? સાક્ષગનાર બિચારી અદ્યત્ત ત્રી હતી. એવી

ભાવશરી-હેતભરી વાણી તો બાણુલેહજ સમજી શકે-એનો મર્મ બાણી શકે કે એ કેવા હૈયાના ઉમંગના ના શબ્દો હતા ? ઉંડાણમાં રહેલા પ્રેમના પ્રવાહમાંથી નીકળીને એ બહાર આવેલા હતા.

“ બહેન ! તમારું પુણ્ય જાગૃત થયું. એ રાજકુવરે-તમારા માનીતાએ ગજમદમદન કરીને પોતાનું વિજયી કાર્ય પૂર્ણ કર્યું.”

“ તો સમજ કે તારૂં મ્હોં પણ સાકરથી ભર્યું ! ”

“ બસ ! માત્ર સાકરથીજ પતાવશે કે ! ”

“ ના ! ના ! લે, આ મારા હૈયાનો હાર. ” મંજરીએ પોતાના કંઠમાં રહેલો હાર કાઢીને સખીને અર્પણ કર્યો.

“ ના ! ના ! બેન ! રાખો; એ તો તમનેજ શોભે ! હું તો સહેજ હસું છું. ” દાગ્રીએ ભાવ કર્યો.

“ હવે ભાવ શાને ખાય છે ? વળી કોઈક દિવસ એની કિંમત મજરે લેવાશે. ” મંજરીએ એમ કહીને હાર અર્પણ કર્યો.

પ્રકરણ ૩૪ મું.

‘ અદ્ભૂત લુંટારો ’

“ મહારાજ ! દુઃખની વાત શું કરીએ, આપ સમાન શિરછત્ર છતાં તેમજ વારાણસી-કાશી નગરી દેવનગરી છતાં અત્યારે તુચ્છ ગામડાથી પણ તુચ્છ થઈ ગઈ છે. અહીં શ્રીમાન, અમીર, ઉમરાવ કે હરકોઈની લાજ રહી નથી. એવો ઉત્પાત હાલમાં દેટલોક વખત થયાં બન્યા કરે છે. કોઈક ચોર અદૃશ્ય રહીને આ નગરીને એવી તો લુંટી રહ્યો છે કે અમે બધા નિર્ધન થઈ ગયા છીએ, છતાં અમારો કેડો છોડતો નથી-પકડાતો નથી. રાજમંદિરમાં દેવસમાન સુખ ભોગવનાર આપને એ અમારા દુઃખની શી ખબર હોય ? આપને આવી પ્રજાના ત્રાસની વાત કોણ કરે ? ન છુટકે આજે અમે આપને અરજ કરવા આવ્યા છીએ,

માટે પ્રભુ ! તમે પ્રજાના સ્વામી છો—નકલ કરનારા છો—અમર્યં છો. માટે એ અદૃશ્ય સ્વામીને પ્રગટ કરીને તેને ગિણા કરો; નગરીને બચના ત્રાસમાંથી મુક્ત કરો. રાજ પ્રજાન થાય છે ને નથી નથી જમ પડે છે. આંખો મુજબ જ દોષભર્યા છતાં કોણ જાણે એ કેવી રીતે લુટે છે? તેને દાસ કરવાનો અમારો અર્થ તો જ્ઞાની અર્થો છે. માટે રાજાનું! આપે તે સંજોગથી પ્રયત્ન કરી અમને સંકટમાંથી મુક્ત કરવા લેણે. આપ સમાન ધણી છતાં અમારે—પ્રજાજનને ઝાની બીતિ હોય? સૂર્યને ઉદય છતાં શું અધિકાર હોય? ગંધે? પવન આ નો વિપરીત વાત જાની છે.” રાજ એક દિવસ રાજસભામાં બેઠેલા હતા, તેના અમીર, સામંત, સરદારો, મંત્રીઓ વગેરે પાનપાનાના આસને બિરાજતા હતા, તે સમયે અગ્રગણ્ય મહારાજનાં પાંચ હાથા પુરૂષોએ આવીને રાજાને ઉપરની ફરિયાદ કરી, કે જે પુરૂષો પ્રજામતથી ચુંટાયેલા હતા. તેઓ રાજાને પલ્લુ માનનીય એવા નગરના માનવંતા મુખ્ય પુરૂષો હતા, જુદા અને લક્ષ્મીથી ઉત્તમ મોટા વ્યવહારી હતા. વ્યવહાર અને વ્યાપારમાં પ્રમાણિક ને કળા-કુશળ હતા.

રાજાએ તેમની વાત સાંભળીને તરતજ ક્રોધાયમાન થઈ કાટ-વાગને બોલાવ્યો અને કહ્યું—“અરે હુદ! અધમ! રાજાનો પગાર ખાય છે ને પ્રજાની રક્ષા તો આવીજ રીતે કરે છે! કોણ સ્વામી પોતાની કુટિલ કળાઓ ફેરવી પ્રજાને લુટે છે—દેશન કરે છે, છતાં જે નરાધમ! તેની તું ઉપેક્ષા કેમ કરે છે? યાદ રાખ કે એની શિક્ષા આજ તારે ભયંકર રીતે લોગવવી પડશે—અધિકાર ઉપરથી ફર થઈ તારે જેલખાને સહુ પડશે!”

“મહારાજ! શાંત થાઓ, પ્રભુ! એમાં મારો જરાય દોષ નથી. રાજદિવસ હું મુલોટો ગાથે જુદી જુદી જુદાના ઉપયોગ કરીને તેને પકડવાના પ્રયત્ન કરે છું, પરંતુ વિદ્યામંત્રાથી ભરેલો તે ક્યારે નગરમાં આવે છે? ક્યાં ફરે છે? તે સજ્જમાં સજ્જ અમારી ચાકી છતાં સમજાતું નથી. અનુમાન થાય છે કે રાજ તે નવા નવા વેશ કરી વખતે કવજને નગરમાં ધુને છે. અદૃશ્યપણે ને પ્રજાને લુટીને

હેરાન કરે છે, પણ પકડાતો નથી. " કોટવાળ ભયથી અચરતો હતો. રાજાનો કોઈ વિનયવંત શબ્દોવડે શાંત થાય તેવા ઉપાય યોધતો હતો, જ્યોતી તેણે નમ્રતાથી રાજાને આ પ્રમાણે કહ્યું.

કોટવાળનાં વચન સાંભળીને રાજા શાંત થયો, તેણે પ્રજાને તેના નાણાંને શાંતિ આપી. " શેઠજી ! એ કાંઈ સામાન્ય વ્યાર નથી હામતો. વિદ્યામંત્રથી ભરેલો એ અકબુત લુંટારો આજદિન સુધી નિર્ભયપણે તમોને હેરાન કરી રહ્યો છે. તે મોઢે ક્યે અમે સમ્રામાં સજા ઉપાય લેશું, થોડાક દિવસમાં તમારી એ આશુલ અમે ઠર કરશું, એ નિર્દયથી સમજાજો. " રાજાનાં વચન સાંભળીને પ્રજાના નાણાં રાજા આગળ પેંદાણું મૂકી, રાજાને નમીને પોતાને સ્થાનકે ગયા.

રાજાએ સવા ગરબારન કરી અને મંત્રણાગ્રહમાં રાજા મંડી, પુરોહિત, કોટવાળ અને રેનાપતિ એ પાંગની પંચાયતિ તે મોઢે વિચાર કરવા લાગી, કેમકે પંચ ત્યાં પરમેશ્વર એ કોડકરિ કોડકાર છે. ત્યાં કાર્ય પણ નવાથી નિહ થાય છે. રાજાએ કહ્યું. " શેઠજી ! અકબુત રક્ષિત એ વ્યાર પોતાની કુટિલ ઔર્ગતિયા અજ મર્જાને પ્રજાને કમરે છે. કોટવાળના રાજા ગદિગરવનો પણ કાંઈ વિચાર મણે છે ? "

" અરુ પડુ નહિ. એ વ્યારક પોતાની મનુષ્ય ઉપરજ મુરવા ક રો છે. કોટની પણ કાં પરવા કરે છે ? " મંત્રીએ રાજાનું કાલ સ્થાપિત કર્યું.

" મનુ ! હું વેાડી પોરના દેરા પણ નવાના નાણાં નથી. મારા દિવસ હું અને મુલકો મુલકારનાં કરી તેને પકડાવને કરીએ કરીએ. પણ એ કાલ મરદે અરો નથી. " કોટવાળે પોતાનું સ્થાનકે કર્યું.

" હવે રહેક પ્રજાને કોની ન પડે છે, એ પડેને ? " પુરોહિતે કમરે ન કર્યું.

" હવે મને કે મોટા મનુષ્યનું નથી. " રાજાને પડે કર્યું.

" મને કેમ નવાનું ને કોના મનુષ્યનું નથી. " રાજાને પડે કર્યું.

રમાં દાખલ થાય, ફેર-ફેર, તે દરેકને સ્નેહ શરૂ થયે તેને ઠાક ટેખી શકે નહિ. એ અદૃશ્ય વિદ્યાના જગતો ધાત્રેદિવમે ગમેને કરી શકે; છતાં એક તો શુભ અને આનંદ આપે છે. પોતાના મુખે સહિત તપાસ રાખે તોપણ તે દાસમાં ન આવે. ગમે તેની ધાત્રે અદોષતા છતાં તેની પાસે યજ્ઞને નીકળે અને એ ધાત્રે પહેરા-નેજ હુરે, પણ તેને બધ ન લાગે. તે દાસ તો તેને મન એક રમત જેવું હોય. " મંત્રીએ પોતાનો અભિપ્રાય રજુ કર્યો.

" ગમે તેમ હોય છતાં તેને પકડવાનો પ્રયત્ન તો કરવાજ જોઈએ. " રાજાએ કહ્યું.

" બેશક. ચાર ગમે તેવો સહિતસ્પત-આધનસ્પત હોય છતાં આપણે તેને પકડવાને એક પછી એક ઉપાયો અવરજ લેવા જોઈએ, નહિતર મજામાં રાજાની હાંમલી થાય. વળી નિર્ભય થઈને ચાર રાજમંદિરમાં પણ પ્રવેશ કરવાની હિંમત ધરે, ને આપણું રાજ્ય બચાવેલી સ્થિતિમાં આવી પડે. " મંત્રીએ કહ્યું.

" મંત્રીશ્વરની આગાહી બેશક સત્ય છે. પ્રભુનો ઉપકાર માનો કે હજી લગણ તેણે રાજમંદિરમાં પ્રવેશ કર્યો નથી. તે પહેલાં જ આપણે તેને માટે પ્રયત્નશીલ થવા હોએ. " પુરોહિતે વચમાં કહ્યું.

" તો તે માટે આપણે શું કરવું ? મંત્રીશ્વર ! તમારું ધ્યાન કંઈ પડેલું ? " રાજાએ પૂછ્યું.

" જુઓ ! એક રાત મહારાજે પૂર્વ દિશાના દરવાજે રહીને ઘોડી કરવી, પ્રધાને ઉત્તર દિશાના દ્વારે રહેવું, પુરોહિતે દક્ષિણ દિશાના દરવાજે આચવલો, સેનાપતિએ પશ્ચિમ દિશાએ રહેવું અને મુલોટાને લઈને ખુલાં શસ્ત્રોએ કોટવાળે નગરમાં ભ્રમણ કરતા રહેવું. પ્રથમ આ પ્રયોગ અજમાવી જોઈએ ! ચાર સપ્તાય છે કે નહિ. નહિતર વળી તે પછી કાંઈ બીજી મંત્રણા કરશું. " પ્રધાને પોતાને યોગ્ય લાગી તેવી સલાહ આપી.

એ ઠીક સલાહ છે આજ રાતના સર્વ જણાએ પોતપોતાની જગ્યા સંભાળી લેવી અને કોટવાળે મુલોટા સહિત નગરમાં બધે ફરતા રહીને તપાસ રાખવી. " રાજાએ કહ્યું.

“ આપનો હુકમ અમે અંગીકાર કરીએ છીએ. ” સર્વેએ રાજઆજ્ઞા મસ્તકે ચઢાવી.

“ ઠીક ત્યારે, રાત્રીના પ્રથમ પહોરથીજ સર્વે પોતપોતાનાં દ્વાર સાચવીને રહેજો. હું પણ તૈયાર થઈને પૂર્વ દિશાના દ્વારે સમય થતાં હાજર થઈ જઈશ. ” રાજાનો છેલ્લો હુકમ સાંભળીને સર્વે ત્યાંથી વીખરાયા.

પ્રકરણ ૩૫ મું.

‘ તસ્કરવિદ્યા. ’

“ ભાઈ ! આજે તમે જરૂર પકડાઈ જવાના છો. રાજા, પુરોહિત, મંત્રી, અને સેનાપતિ એ નગરના ચારે રત્નોએ ચારે દરવાજા પોતાના અધિકારમાં લીધા છે; અને રાત્રી દિવસ સુલટો સહિત કોટવાળ નગરમાં ફરતો રહેવાનો છે. કહો, હવે તમને બહાર જવા આવવાનો લાગ ક્યાંથી મળશે ? નક્કી હવે તમારો આ પાપનો ઘડો ભરાઈ ગયો છે, તે સ્વતઃ કુટી જશે. આમાંથી તમે છટકી જઈ શકો તેમ લાગતું નથી. ” નગરીની અંદર એક ધોળીનું ઘર આવેલું હતું. તે ઘરનો ધણી ધોળી તરતમાંજ બહારથી આ નવા સમાચાર લાવ્યો હતો. તેના મીજબાને નગરમાં નવીન બજાર જાણવાને તેને મોકલ્યો હતો. તેણે આવીને પોતાના ઘરમાં રહેલા મેમાનને બહારથી જે કાંઈ નવીન સમાચાર જાણ્યા હતા તે કહી દીધા. પહેલે મજલે અંદરના ચોરડામાં પલંગ ઉપર સુતેલો તે ધોળીની વાત સાંભળીને ઝેઠો થયો—સ્વસ્થ થયો અને જોડ્યો—“ શું એ ચારે જણા મને પકડવાને પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે અને આજે તે બધા ચોક્કી સાચવીને બેઠા છે ? તેમજ પેલો બાયલો કોટવાળ મને પકડવાને નગરમાં સુલટો સહિત રખડે છે ? કેવા મૂર્ખના સરદારો ! ઠીક છે, હું પણ જોઉં છું કે તેઓ મને કેવા પકડે છે અથવા તો તે પોતેજ મારી માયાનો ભોગ થઈ પડે છે કે કેમ ? ” એના એ શબ્દો મગફરીભર્યા હતા એમ સાંભળનારને જણાતું હતું. કુદરત જેને અનુકૂળ હોય,

પોતાના ગમે તેવા ધંધામાં પોતે કાવતો જતો હોય અને તેના પ્રતાપે સારું દ્રવ્ય પેદા કર્યું હોય ત્યારે દ્રવ્યની શક્તિ જ એવી છે કે માણસને સ્વાભાવિક રીતેજ મગજ ઉપર ખુમારી આવેછે. અભિમાન-અહંકારની કાટીએ તે ચઢે છે. અદ્વૈત એવા મનુષ્યને ભવિષ્યના પડદામાં છુપાયલા એ જ્ઞાનની ક્યાંથી ખબર હોય કે મગજ ઉપર પ્રસરી રહેલી એ ખુમારીની પાછળજ ખુવારી રહેલી છે. ઉંચે ચઢે તે પડવાનેજ માટે. તરકરને એ પ્રકારનું અભિમાન સ્ફૂર્તું હતું.

“ નગરના એ ભૂપલ સરખા રાજા, પ્રધાન, પૂરોહિત અને મેનાપતિ એ ચારેને તમે છની લેશો ? ” ધોળીએ મેમાતને કહ્યું.

“ બેશક ! એ મારી આગળ લાચાર છે. મારી વિદ્યા આગળ તે હતાથ છે. તમે જોશો કે મને પકડવા જતાં તે પોતેજ બની જશે, લોકોની હાંત્રીને પાત્ર થશે. ” ચારે તોછડાઇથી કહ્યું.

“ ત્યારે તો તમે બહુ બજવાન ! તે બધા જે તમારાથી હારી જાય તો તો હું તમને હોંશિયાર માનું ! તમારી ચતુરાઇ ત્યારેજ વખાણ ! ” ધોળીએ કહ્યું.

“ ઠીક છે જીઓ, ત્યારે ! રોજ એકેક જણને બનાવીશ ને તે તમને પણ બનાવીશ. ” વચ્ચાભૂપલ પહેરી સાવધ થઇને તે બજારમાં નીકળ્યો. બજારમાં લોકોના મુખેથી પણ તે પ્રમાણે વાત પોતે સાંભળવા લાગ્યો. એ પ્રમાણે જનશુભિથી શ્રવણ કરતો અને ફરતો તે ઠોઠ દેવાલય નજીક પહોંચ્યો, ત્યાં આગળ કોટવાળને જીગાર રમતો દીઠો. “ મૂર્ખા, મધેરા, ચાર પકડવા નીકળ્યો છે ! ” આમ મનમાં બજારતો ચાર પણ તેમની વચ્ચે જઇને રમવા બેઠો. હારજીતની હોડ થવા લાગી. એકબીજા ચડચ ઉપર આવ્યા અને રમત પૂર્ણ જોસથી લાગી. ચડચમાં ને ચડચમાં તલારફડે પોતાની નામાંકિત મુદ્રિત રમતમા મૂકી. રમત રમતા તે પણ પેલા ચારે છની લીધી. તે પછી કોટવાળ રમત પૂરી કરીને બજારમાં પોતાના ચોદાઓ સાથે ફરવા લાગ્યો. પેલા ચાર મુદ્રિકાને કેવી રીતે ઉપયોગ કર્યો તે બરાબર સમજતો હતો. કોટવાળ તો ચારની ચોધ માટે ચેસ્તાવાડે, ધોળીવાડે, કવારના સ્થાનકે, માળીવાડે.

કુંભારવાડામાં એમ અનેક ઠેકાણે તપાસ કરતો બ્રમણ કરતો હતો. ત્યારે ચોર તે મુદ્રિકા લઈને કોટવાળને ઘરે પહોંચ્યો. તેની પત્નીને જોલાવીને કહ્યું. “ જાઈ ! તમારા પતિ કોટવાળસાહેબ ચોરને પકડવાને નગરમાં ભાગે છે, તેમ જાણીને ચોરના મિત્રોએ દગાથી એકાંતમાં જોલાવીને તેમને મુશ્કેટાટ જાંખી લીધા છે. તે કાંઈ પણ આપ્યા વગર જોડે તેમ નથી. રાત્ર તેમની ફરજેતી જાણતાં તમારાં ઘરખાર છુટી લેશે, માટે જો તમારે તમારા સ્વામીને બચાવવા હોય તો ઘરમાંથી જે કાંઈ ધન હોય તે કાઢી આપો. ”

“ એ જાંખી વાત તમારી સાચી, પણ મારા સ્વામીએ કાંઈ નિશાની તમને આપી છે કે એમજ કહ્યું છે ? ” કોટવાળની પત્નીએ ચતુરાઈ ચલાવવા માંડી.

“ હા, જુઓ આ મુદ્રિકા તેમની છે તે તમે જોળજો છો ? ઠીક થયું કે તમે યાદ કરી. ” એમ કહીને ચોરે કોટવાળ પાસેથી જીતી લીધેલી નામાંકિત મુદ્રિકા બતાવી. કોટવાળપત્નીએ તે જોઈને જોળખી. હવે પૂરેપૂરી ખાત્રી થવાથી ઘરમાં જેટલી માલ મીલકત, ઝવેરાત, વસ્ત્ર, જરીયાનહતું તે કાઢી આપ્યું. તે સર્વ વિદ્યાને બળે ચોર પ્રચ્છન્ન રીતે ઉપાડી ગયો. એવી રીતે કોટવાળને અત્યારે તો ભીખ માગતો ને ભૂખે મરતો કર્યો. એકતું પતાવી ચોર નિશ્ચિત થયો.

થોડી વારે તે ચોર સામાન્ય વેશ કરીને પશ્ચિમદિશાએ થોડી ઉપર રહેલા સેનાપતિ પાસે જઈને એકાંતમાં કહેવા લાગ્યો—“ સેના પતિસાહેબ ! મુજ ગરીબની એક અરજ છે તે જરા સાંભળીને મંજૂર કરો. અહીં વાણરશી નગરીની બહાર વનમાં એક અગધૂત જોગી રહે છે. તે મંત્ર તંત્રનો જાણુ છે. આજ વર્ષ દિવસથી હું ભવિષ્યના સુખની આશાએ રાત દિવસ તેમની સેવા કરતો હતો. આજે તે મહાપુરુષ મને પ્રસન્ન થયા, ને એક અદ્ભુત મંત્ર આપ્યો, પણ એની સાધન કરવાની વિધિ દુષ્કર હોવાથી અમે વણિક એનાથી ડરીએ, તેથી અમારાથી સઘાય તેમ નથી. ”

વણિકરૂપે ચોરની વાણી સાંભળીને લોળા સેનાપતિએ કહ્યું—
“કેવો છે તે મંત્ર ? તેની વિધિ કેવી છે ? તે કરવાથી ફાયદો શું થાય ? ”

“ સાહેબ ! ફક્ત એકજ રાત નિર્ઘાયપણે જાપ કરે તો દેવતા પ્રગટ થઈને વરદાન—ઈચ્છાન વર આપે. એ વરદાનથી આખું વિશ્વ નજરે પડે, તો એક દ્યારમાત્રનો તે શું દિસાળ ? તેમજ વગી એ દાથીનું જાળ આવે, એથી તમે જગતવિખ્યાન થગ્રા—સારી નામના મેળવશો.” દ્યારરૂપ વળિકે મીઠી મીઠી આકર પીરમી અને સેનાપતિ સાહેબના મોઢાંએ તેનો રસ ગર્ભો.

“ જોગી તે વનમાં અદૃશ્યપણે રહે છે. પ્રથમ આપણે તે સ્થળે જઈને પાંચ રત્નથી યોગીના પદને પૂજી, ધૂતનો દીપક ને ધૂપપટા—કરીએ પછી હું તમને મંત્ર શિખવીશ ને સધાવીશ. જો તમને તે મંત્ર સિદ્ધ થાય અને તમારી ઇચ્છા પાર પડે તો એકાદ ગામ મને આપજો, એટલે મને સંતોષ ! ” તે વળિકે—ચારે જણાવ્યું.

સેનાપતિએ વિચાર્યું—“ વાહ ! વાત તો બહુ સારી છે. મંત્રને આધ્ય દર્શીને જગતમાં માફ નામ અમર કરે ! ચક્રાગ કાર્ય સિદ્ધ કરે ! ” એમ વિચારી તરતજ ત્યાંનું કાર્ય પોતાના માણસોને ભગાવી પોતે ઘોડેધાર થયો અને તે ચારની સાથે વનમાં ચાલ્યો. પછી એક મોટા વડવૃક્ષ જેવા ઝાડ તળે આવીને સેનાપતિએ જમીન ઉપર પાંચ રત્ન મૂકીને અદૃશ્ય રહેલા યોગીની પૂજા કરી. પછી મંત્ર સાધન કરવાને માટે ત્યાં એક પડદો બંધાવ્યો અને તે ચારના કબ્બા પ્રમાણે અંગ ઉપરથી આબૂપણ વસ્ત્ર વગેરે ઉતારી પડદામાં જાપ કરવાને બેઠો. ચારે મનઃકલ્પિત એક મંત્રનું સ્મરણ કરાવી તે જાપવાને હજું. એ પ્રમાણે સેનાપતિ બધી દુનિયાનું રાજ્ય લેવાને માટે મંત્ર જાપવા લાગ્યો. પેઢો ચાર રત્ન તથા સેનાપતિના આબૂપણ વસ્ત્ર વગેરે મંડેલી ઘોડે બેસી રવાને થઈ ગયો. જેમ સૂર્ય અસ્ત થયે છતે તાપ અદૃશ્ય થાય તેમ સેનાપતિ પડદે પેઢો કે ચાર તરતજ નજર ચૂકાવીને નાગી ગયો. એવી રીતે ચારનો બીજો દાવ પૂર્ણ થયો.

હવે ત્રીજો દાવ અજમાવવાને પ્રધાન ઉત્તર દિશામાં ચાલી ઉપર રહ્યા છે ત્યાં જઈ પ્રધાનને ઠગવાનો ચારે વિચાર કર્યો. ધોળીને ઘેર જઈ રૂપાળી આદીરણનો સ્વાંગ ધર્યો. જાણે નરી રૂપચુંદરી મહિયારણ ! માથે દહીંની મટુકી મૂકીને તે આદીરણ ધોળીને મકાનેથી બહાર

નાકની. મટકીમાં દહીંને બદલે ચદદાર મહિસા પ્રધાનજીને ધાર
મળવાને ભરી હતી. બજારના લોકો તો એ કુખ્યુંદરીને જોઈને પોતાનાં
ભાન બૂલી જવા લાગ્યા. “વાહ ! શી રૂમઝૂમ કરતી આટી અવ
કે ? એનાં નાપરાં તો જુગ્યા ! બજારમાં જોરસ—દહીં વેચતી વેચતી.
સ્તંભતા અણસારા કરતી. મંત્રીગર જ્યાં પાટી ઉપર બેસ છે ત્યાં
આવીર અને એ મધુરી કોપલની જેમ દાહતી. “દહીં લેવું છે હવે.
આ ખીર જોરસ હોય જોરસ.” એ મીઠી મનમોહક રાહ મંત્રી
જાના અંતરમાં ઉડે ઉતરી ગયો. તે સાચેજ તેમના વિવેક અપર
વર્ષા. “પુલિ અંદર મારી ગઈ. કર્તવ્યના વિચારાં ગઈ. “આમાં
એ મહિપાદીને !” તરતજ હુકમ થયો.

એ કીવાનનાં મહિપાદીને વિખાઈએ મંત્રીગરની પાંચ દાહત
દહીં એક દાહત પ્રધાન અને મહિપાદી એકદાં પડ્યાં. મહિપાદી પણ
જાણતોજાણતો પોતાના મંત્રીનાં વખાણ કરતી નેવડયાં પ્રધાન
જાણે છે એ પાટી “પ્રધાનજી ! એ મળી ગઈ નથી, પણ મળીના
રખતો પાંચ નેવડતું છે. આંખ ! એનાં શું વખાણ કરે ? જાણ પાંચનાં
જાણે, વિશે ?”

મહિપાદી પુલિ પાંચનાં ને મોડનાં જાણેથી પ્રધાન તો શીર
જે દાહત મળે. મહિપાદીનાં વખાણમાં લાથ નાખી “જ્યાં અરી
તો આમાં !” એ આ નાજુક પાંચથી તાકે આ ન્યાયિય મળી અને
તરતજ—મહા અવર બહિષ્કાર !” એમ કહી તેને પાંચ એવાઈ
જાણે તેને. નાજુક તાકે એવાઈ જાણે.

એ મોડે મહિપાદીને મહિપાદી “આવ નાકે મહિપાદીને.
એને મહિપાદીને આ દાહતે કિલ નવજા મળેના તો પડે વિચાર
એ મહિપાદીને આ દાહતે મહિપાદીને મહિપાદીને વિચારવું—કેવડાં

એ મહિપાદીને મહિપાદીને મહિપાદીને મહિપાદીને મહિપાદીને
એ મહિપાદીને મહિપાદીને મહિપાદીને મહિપાદીને મહિપાદીને
એ મહિપાદીને મહિપાદીને મહિપાદીને મહિપાદીને મહિપાદીને

એ મહિપાદીને મહિપાદીને મહિપાદીને મહિપાદીને મહિપાદીને
એ મહિપાદીને મહિપાદીને મહિપાદીને મહિપાદીને મહિપાદીને

અડાદી: “ ખીઓ ! મારા સાર્હેભ ! આ હાંસીની તુચ્છ વાનગી !
ખીઓ ! ” વિષયી નરો હમેશાં વિશ્વાસુ હોય છે. એ વિશ્વાસમાં
મૂર્ખ બનીને અન્તે ઘણા અનર્થોના લોગ બને છે. તે સ્ત્રી-આહરણે
એ ચાર પ્યાલી ઉપરાઉપરી પ્રધાનને પાઈ દીધી. તરતજ મંત્રીનું
ચેનન્ય નષ્ટ થયું. તે અર્ચિત થઈને ભૂમિ ઉપર પડ્યો. પછી તેમનાં
દાદી અને મૂંઝ અર્ધાં અર્ધાં ચારે મુંડી નાંખ્યાં અને બન્ને પગ હેડમાં
જડી લીધા. મુખ ઉપર ખાસકું મૂક્યું, અને તેના વસ્ત્ર આંબરણ સૂર્ય
ઉતારી લીધાં. ખીજી પલ્લ ત્યાંથી જે મીલકત હતી તે જોઈ તપાસીને
દગલે કરી દીધી. જેમ આવી હતી તેમ ઘણાના હૃદય ધડકાવતી તે
નિર્ભયપણે મંત્રીને કુંડી-મેહાલ દરીને ધોળીને ધરે ચાલી ગઈ. સ્વસ્થ
થઈને પોતાનો નારી વેશ ઉતારી નાખ્યો, અને નિરાંતે શ્રમ ઉતાર્યો.

આથા દાવ માટે પૂર્વદિશાએ રાજા પોતે દરવાજો ચાકી કરતો
રહ્યો છે. હવે રાજાને ઠગવા માટે પોતે ધોળીનો વેશ કરીને ગધેડા
ઉપર હુમડાંની લાદી નાખી મધ્યરાત્રે ચાલ્યો. રાજા ત્યાં ચાકી
કરતો હતો. ત્યાં પૂર્વ દિશાના દરવાજાપર નિર્ભયપણે તે આંચો.
દરવાજામાંથી બહાર નીકળે છે, ત્યાં રાજાએ પૂછ્યું “ તું કોણ છે ?
અને ક્યાં જાય છે ? આજકાલ નગરીમાં આટલો બધો ચારનો
ઉપદ્રવ છતાં આશ્ચર્ય છે કે તું નિર્ભય બન્યો છે ! ”

“ મહારાજ ! શું કહે ? નોકર છું, તેથી આ કરવું પડે છે.”
તે ચાર-ધોળીએ જવાબ આપ્યો.

“ કોનો નોકર છે ? નોકરી તો દિવસની હોય કે રાતની ? ”
રાજાએ પૂછ્યું.

“ મહારાજ ! આપની પટ્ટરાણીનાં-પદ્મનીનાં ચીર ધોવા
માટે મધ્યરાત્રના મારે નીકળવું પડે છે, કેમકે દિવસે તે ભીન્ન-
ચેલા ચીરની મુત્ર ખીંચી જમરાએ આવીને ચીર ઉપર બેસી તેને
બગાડી નાંખે છે; માટે રાણીસાહેબનો હુકમ એવો છે કે તારે નિય-
મિતપણે મધ્યરાત્રે જવું શું કરીએ ? કઠીણમાં કઠીણ સેવા પણ
અમારે ગમે તેવા જવના ઉદાવણી પડે છે.” ધોળીએ ખુલાસો કર્યો.

દરવાજે આબ્યો તો દરવાજે બંધ હતો. ચોરે દરવાજે બંધ કરાવી પક્કો બંદોબસ્ત કરીને રાજાને રખડાબ્યો હતો. બહારથી તેણે દરવાજે ખખડાવવા માંડ્યો, પણ દરવાજા દરવાજે બંધ કરીને મુતેલા તે દરવાજે ઉધાડે નહીં. ઘણુંએ કહ્યું કે, “હુંજ રાજા છું, ચાર મને દુબીને મારાં વસો પહેરી લઈ મારા ઘોડા ઉપર બેસી નગરમાં બાગી ગયો છે.” પણ રાજા સાહેબની વાત અત્યારે તો નામંલુર થઈ.

દરવાજે કહ્યું “રાજાજી તો ક્યારનાય ચોરને બહાર કાઢીને શહેરમાં ચાલ્યા ગયા છે; માટે નક્કી છુંજ ચોર છે. અત્યારે કોઈ પ્રયત્ને દરવાજે નહીં ઉધડે.” ઠંડીના દિવસોની એ ઠંડી સહન કરીને રાજાએ રાત્રી નગર બહારજ વ્યતીત કરી. પ્રભાતે દરવાજે ઉધડતાં સૌએ રાજાને ઓળખ્યા.

હવે પાંચમે દાવે ચોર પુરોહિતની હાજરી લેવાને દક્ષિણ દિશાના દરવાજા તરફ નીકળ્યો. પુરોહિત ગણપતિના મંદિરે ચોર પકડવાને માટે જાપ કરતો બેઠો હતો. ત્યાં અદ્વૈતપણે ગણપતિની મૂર્તિ પાછળ રહ્યો. તરતજ ચોર પ્રત્યક્ષ રીતે બોલ્યો—“વત્સ ! માગ ! માગ ! તારે શું જોઈએ, તારી જાણિથી હું તારા ઉપર પ્રસન્ન થયો છું.”

“પ્રભુ ! ગણપતિદેવ ! જો તમે પ્રસન્ન થયા હો તો આ નગરીને રંજનનારો ચોર મને સોંપો, એજ મારે અભિષેક ફળ જોઈએ છીએ.” પુરોહિતે ગણપતિ પ્રસન્ન થઈને બોલ્યા, એટલે ચોરની માગણી કરી.

“તારે ચોર જોઈએ છીએ. ઠીક, ચાલ મારી સાથે હું તને તેના રહેઠાણમાંથી તને સોંપી દઉં.” એમ કહી ગણપતિની આકૃતિ સમાન એક આકૃતિ મૂર્તિમાંથી બાહ્યે પ્રગટ થઈ દોષ તેમ પ્રગટ થઈ. તેના હાથ પકડીને પુરોહિત ઘસમસ્યો, તેની સાથે સાથે ચાલ્યો. જંગલમાં લઈ જઈને ચોરે તેને મંત્રજાળથી વાંદરો બનાવી એક પીપળાના વૃક્ષે બાંધી તેને હાથે ટીપણું બાંધ્યું. હાથમાં જપમાળા આપી, અને મસ્તક ઉપર યજ્ઞોપવિત નાખી ત્યાં રાખ્યો. એક ચીડી લખીને માટે ચોરી તેમાં જળાબ્યું કે—“રાજા તમારા માટે બે દિવસ

મહોત્સવપૂર્વક શાંતિકર્મ કરશે, તો તમે પાછા પુરોહિત થશો. ત્યાંલગી બે દિવસની આ ઠકુરાઈ લોગવો.’ એ મુજબનો પત્ર બ્રહ્મે ચોડી ચોર પોતાને સ્થાનકે આપ્યો ગયો.

પ્રભાતમાં રાજાને ખબર પડી, ત્યાં આવી ખેદપૂર્વક મહોત્સવ કર્યો, એટલે પુરોહિત મૂળ સ્વરૂપે પ્રગટ થયો, અને રાજા સાથે પોતાને ઘેર ગયો. રાજા પાસે ચારે જાણુની કુરિયાદ આવી કે ચોર અમુક અમુક રીતિએ અમને ઠગી ગયો છે. રાજા પોતે પણ ઠગાયો હતો, જેથી નગરમાં ઉત્તમ ગણાતા આ પાંચે બ્રામણ પડ્યા. લોકમાં હાંસીને પાત્ર થયા. હનરો લોકો એમનાં કોતુક જોવાને એકઠા થયા. વારંવાર હસી, ઠઠા-મશ્કરી કરવા લાગ્યા. આ રીતે પાંચે જાણુનો પ્રયત્ન એક સાથે નિષ્ફળ ગયો, જેથી એ સર્વેનાં મોં પડી ગયાં હતાં. ચિંતાની આછી આછી વાદળીથી શ્યામ સ્વરૂપ થયાં હતાં. હવે પાંચમે દિવસે રાજસભામાં સાત દિવસમાં શત્રુને હમન કરવાનું પણ અગડદત્તકુમારે કર્યું.

પ્રકરણ ૩૬ મું.

‘રિપુહમન.’

સાત દિવસનું પણ કરીને અગડદત્તકુમાર હાથમાં ખડ્ગ ગ્રહી રાજાની આજ્ઞા મેળવીને નીકળ્યો. રાજ્યસભા અને રાજા તેનું સાત દિવસનું પણ જોઈને આશ્ચર્ય પામી. ‘આવો મહાધૂર્ત ચોર ચતુરાઈમાં નિપુણ તે રાજકુંવરથી કેમ પકડાશે ?’ જો સાત દિવસમાં તે નહિ સપડાય તો અગ્નિમાં પ્રવેશ કરી કુમાર નકકી પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરશે, અને આવું અમૂલ્ય રત્ન આ જગતમાંથી અને આ નગરીમાંથી નાશ પામશે. પ્રભુ ! પ્રભુ ! વિધિ ઇચ્છા બળવાન છે. જેમ જેમ વાત નગરમાં ગચ્છાતી ગઈ તેમ તેમ સર્વ કોઈ કુંવરનો વિનય ઇચ્છવા લાગ્યું. કેટલાંક નરનારીઓ તો કુંવરનું કાર્ય સિદ્ધ થાય, તેને વિનય મળે ને નગરીની આકૃત દ્રોણે તે માટે બાધા, માનતા

કરવા લાગ્યા. કેટલીક સ્ત્રીઓએ અમુક મતનાં નિયમ લીધાં. કેટલાંક દાન, પુણ્ય, ધર્મ વગેરે ઉત્તમ કાર્યો કરી વિજયી વીરનો વિજય મન્નવા લાગ્યાં. વિાધની કળા કળી કેમ ચક્રાય ? જે નર પોતાની જન્મ-ભૂમિમાં. પોતાના માતાપિતાને અકારે થયો તે પરભૂમિમાં રાજ-સન્માન પામ્યો, લોકપ્રિય થયો. ખરે મનુષ્યના સામ્યનો છુપો ભેદ અદ્યક્ષ મનુષ્યોથી અબજ હોય છે. વિધિ કોઈ વખતે ખોટામાંથી પણ સાફ કરે છે. નિરાશામાંજ અમર આશા છુપાયેલી હોય છે. અધિકારનો નાશ થતાંજ સવિતાનાશયજ્ઞ પોતે ઉદય પામે છે. દુઃખ-માંથીજ સુખની ઉત્પત્તિ થાય છે. ગજમદ મદન કરીને આ રાજ-કુવંદે નગરવાસી નરનારીનાં હૃદય છૂટા લીધાં હતાં, એમાં વધારો કરવાની, કુદરતે તેને આ બીજી અમૂલ્ય તક આપી હતી; જેથી નગરીનાં નરનારીઓ તેની કાર્યસિદ્ધિ માટે સ્વતઃ ઉદ્દાસથીજ તપ, જપ, મત, નિયમ અને દાન પુણ્યમાં સાવધાન થયાં હતાં.

કમરમાં તલવાર આનંદથી નૃત્ય કરી રહી છે, એવો આ રાજકુમાર નગરમાં ફરતો ફરતો કહોઈ, વેશ્યા વગેરે સ્થાનકોનું અવલોકન કરતો દામદેવના મંદિરે ગયો. હૃદયમાં અચાનક કંઈ વિચાર આવવાથી પૂલરીને જોણાવી નાહી પોઈ સ્વચ્છ નિર્મળ થઈ દામદેવને નમી પૂજને તેની આગળ ધૂપ, દીપ પ્રગટાવી પોતે ધ્યાન લગાવીને રાત્રીને સમયે બેઠો. પૂલરીને ધ્યાન રાખવા સૂચ-બ્યું. તેના ધ્યાનથી દામદેવ પ્રગટ થઈ જોડ્યો—“હે મહાસત્વ ! એ મહાકૃત્ત ચારની તને શી વાત કહું ? તે મને પણ હુંટી ગયો છે ! મારી પ્રિયારતિની પ્રીતિમાં નિમિત્તભૂત એવા મારાં શજીગાર પણ રાત્રીને સમયે તે હરી ગયો છે. મંદિરમાં એણે જે સ્ત્રીઓને નમ્ર કરી, તેમાં હું વયમાં પડ્યો, તો મેં માર ખાધા.”

રાજકુવંદ નિરાગ થઈ પોતાનું કાર્ય આટોપી વસ્ત્ર સજીને ત્યાંથી નીકળ્યો. “આહા ! આ ચાર કોઈ ઉસ્તાદ બાદુગર જણાય છે, જેણે દેવોને હુંટવાની હિંમન કરી, તેને મનુષ્ય શું હિંમણમાં હોય ? એ માનવ અને તેમાં પણ ચાર હતાં કોઈ અગ્રાધારણ બ્યક્તિ જણાય છે, ઠીક છે, અત્યારે તો હવે પ્રભાત થઈ ચુકી છે, આવની રાતના

હવે મહાકાશીનું આરાધન કરશું. " એમ વિચારી કુમાર પોતાના સ્થાનકે ગયો.

બીજે દિવસે નિશા સમયે તે રાજકુવર મહાકાશીના મંદિરે આગ્યો. ત્યાં શુદ્ધ થઈને જાપ જપતો બેઠો, તે વારે મહાકાશી પદ્માનાંતે પ્રગટ થઈને બોલી—“ હે વત્સ ! એ કગારાની શું વાત કરું ? એક દિવસ મારા મંદિરમાં આવ્યો. તે શકુન જોવાની આગત કાણુવાર સોબ્યો. અને મારા પગનાં આંતર ઉપર નજર પાડી, તે પાત્ર તે અધમ ઉપાડી ગયો.”

“ અરે ! એ અધમ મારે દેવાની પાત્ર લાજ દેવામાં બાકી નથી રાખી. તો પછી હવે બીજા કોની રાજે ? માટે હવે તો અભ્યર્ચના ઉપજી ભરેલાં રાખવો. ” કુમારે વિચાર્યું.

“ નવ્ય કે, નાશ સત્વથીજ એ સપડાવાનો હશે તો સપડાશે. અર્થે મંદિરની બીજી કે તારી વિજ્ય થાય. ” એમ કહી તેની મહાકાશી અદરુચ્છ થઈ ગઈ.

રાજકુવર ત્યાંથી નીકળ્યો. અનુક્રમે નગરમાં કરવાં કરવાં છ દિવસ મોકલી ગયા. છતાં મારનો કાંઈ પાત્ર પત્તો નજરો નહિ. અંધી રેતે ચિંત, શૂન્ય અને નગરીના લોકો પાત્ર વિદ્યાના ગયા. એ ધર્મ આપત્રી કાંઈ નુસિયાં ન પડ્યાંય તો મહી કુવરનો જાત જશે. મહા ભાંડું થઈ— ચિંતનનાં આત્મ દિવનનો પ્રવાન થયો. કાશીનગરીમાં ન જશે, દિવસ સમેટાઈ મદન્ય બન્યો હતો.

નગરના દિવનના પ્રવાનનાં રાજકુવર નગરના દરેકા કરતાં મનને બહાર નીકળી ગયે. ચિન્તનાં અર્થાંતિ કથાયેલી હતી, જાત કેવળ રેતેલી કાવા કેલેલી હતી. એવા કુમાર નગર બહાર ઉઠાવ નિમેલનનાં સ્થાનનાં સ્થાનકે મારા પડવાના વડા નીચેનિચાવ થઈ ગયો. એકે એકાં કાંઈ નિઃશ્વાસ મુક્યો. “ આજે કાળનાં દિવસે હોય વિજયનાં મનનાં કોણેનો મદન્ય જાંવે દિવસ હતો. મદન્ય તે અજક કોઈ કે. કે. તે દેવતાનાં અર્ચન ઉ. આજે એ કોણેનો પતે ન નીચે તે આપત્રી કાશી પ્રજાનાં કુવરનાં અ. અનુપમ કોણેનો વિજે અપરિહત કહી મદન્ય નહિ. વિજે ? કોણે

વિધિની ધ્રુવ્ય !” વિચારમાં—ઉદ્દાસીનતામાં તે ત્યાં બેઠાં, અને ચારે દિશાએ અવલોકન કરવા લાગ્યો. તલવારને કપડાની અંદર છુપાવી હતી, એની વિદ્વજતા વધી ગઈ હતી, એવી નિયતિમાં મધ્યાન્હ સમય વીતી ગયો. દિવસનો અતુર પ્રહર શરૂ થયો. “અતુર” હવે અતુર પ્રહર વીતી જતાં પોતાના જીવનની સમાપ્તિ હતી. બહુ તો આજની રાત ! આવતી કાલે પ્રભાતમાં તો પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરવાની હતી. કાર્ય થાઓ કે નહિ, લોકો નિંદો વા સ્તવો, લક્ષ્મી રહો કે જાઓ, મરણ કાલ આવતું હોય તો ભલે આજ આવો, પણ ઉત્તમ પુરુષ કદિ પોતાની પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરતા નથી.” એવા વિચારમાં દિવસના આઠા પહોરે દરથી કોઈ અગધૂત યોગીને આવતો પોતાની નીડળ નજરે ભેળો. કંઠમાં રૂદ્રાક્ષની માળા નાભી પર્યંત રહી ગઈ હતી, શરીરે રક્ત વસ્ત્ર ધારણ કર્યા હતાં, ત્રિશૂલ કુંડી હાથમાં ધર્યા હતા, ભાલપ્રદેશ ઉપર ભક્તની મોટી આડ રેખાઓ કરેલી હતી, મસ્તકે છત્રી ધારણ કરી હતી, ખીલેલા કુલની માફક જેની નાસિકાનાં પોપચાં ખીલી રહ્યાં હતા, મસ્તકના કેશ પીળા અને આંખ રક્ત વર્ણ વાળી હતી, જેના હાથ જંઘા શીવા મોટાં હતાં. એવા વેશ પરાવર્તન કરેલો, પરદેશી જેવા જણાતો, આદૃતિએ કરીને ભયંકર લાગતો પરિમાજક તેની તરફ આશ્યો આવતો કુમારે દીઠો. “હાં ! મેમાન આવે છે ખરા ! મહારાજ ધાળીથી હગાયા, મંત્રીશ્વર મોહિની—આહરણમાં ફસાયા, પુરંદ્રિત ગજપતિના જમમાં બૂડ્યા, સેનાપતિ વલ્લિક વેપધારીમાં ફૂંટ્યા, કોટ વાળ જુગારમાં બૂડ્યા, એ સર્વે રૂપ કરનાર એકજ વ્યક્તિ ! અને તે વ્યક્તિ અદ્ભુત શક્તિ ધરાવનાર એ ચાર ! આજે વળી આ કોઈ પરિમાજક આવે છે. આપણે તો એ ચાર છે એમ સમજીને જ શરૂઆત કરવી.” એવા વિચાર તરંગમાં તો મેમાન નજીક આવી પહોંચ્યો.

એ પરિમાજકને આ રાજકુવર પગે પગો. અદ્ભુત વેપધારી પરિમાજકે તેને આશિષ આપી. “વત્સ ! કેમ નિરાશ જણાય છે, કંઈ દુઃખ હોય તે કહે !” બાણે મહાન ઉપકાર કરનારો કોઈ પરમ પુરુષ હોય તેવી હેતુ પ્રીતની ઉદાર લાગણીથી મિત્રભાવે તે પરિમાજકે રાજકુવરને પૂછ્યું.

“મહારાજ ! મહાન્ન ! આપ નો દોષ દિવ્ય પુરુષ જણાવ

છો. ક્યાં તમે ને ક્યાં હું ? તમે સમર્થ યોગી અને હું સંસારમાં ગરીબાઈના દુઃખમાં સડતો કંગાળ પ્રાણી-પરદેશી. જુગારમાં સર્વ દ્રવ્ય હારી જવાથી અત્યારે દ્રવ્ય વગર હું મહા મુશીબતમાં આવી પડ્યો છું. આપઘાત કરવાના વિચારમાં છું ! દુઃખના એ દોહલો દિવસો હવે શે ગુજરવા ? દ્રવ્ય ન હોય તો મરણ એજ કંગાળને માટે તો શરણ છે. કેમકે વ્યાધિ, વ્યસન, વિવાદ, વૈધાનર ને વૈર એ પંચ વવા વધ્યા, તો જરૂર દુઃખમાં નાખે !” કુંવરે પોતાની વાત કરી.

“એ તુરંત દ્રવ્યની ખાતર તું આટલો બધો દુઃખી બન્યો છે.” જોગીએ પૂછ્યું.

“બેશક ! દારિદ્ર છે એ મનુષ્યનું આયુષ્ય છતાં મૃત્યુ છે. રોગ નહિ છતાં પણ એજ મહાન્ રોગ છે. જગતમાં એથી બીજું કયું મહાન્ દુઃખ હોય ?” કુંવરે કહ્યું.

“એ સર્વ તેં અસત્ય કહ્યું, સૂર્યના ઉદયે કદાપિ હિમ પડે કે ? દારિદ્રરૂપી મૂળનો નાશ કરવાને મને કુહાડા સરખો વિધમાન તું સમજ ?” યોગી બોલ્યા.

“મારું દારિદ્ર દૂર કરો તો આપનો મોટો ઉપકાર ! જોગીરાજ !” કુંવરે મર્મમાં કહ્યું “ઠીક છે, હાલમાં તું અહીંજ બેસ ને સમય થતાં હું તને તેડવા આવીશ. તારું દારિદ્ર કાપીશ.” એમ કહી જોગી સ્મશાન તરફ ચાલ્યો ગયો.

કુંવરે વિચાર્યું—“આ ભાઈમાંજ કંઈક દાળમાં કાળું જણાય છે. નગરીમા તોફાન આમના સિવાય બીજા કોનું હોય ? ચાલો જોઈએ ! રાતના તે આવીને શું કરે છે ?” એમ વિચાર કરતાં રાત્રી પડી.

રાત્રી હમેશાં ચાર જણને પ્રિય હોય છે. ધ્રુવડ, ચોર, ભૂત ને વ્યભિચારી. લોહનાં બે મોટાં કાતરીયાં લઈને તેમજ હાથમાં તરવાર ધારણ કરીને પરિવ્રાજક કુમારની પાસે પહોંચી રાત્રીને સમયે આવ્યો, અને તેને લઈને તે નગરીમાં પેઠો. પ્રથમ તેણે લોકોની નજર ખાંધી અને અદૃશ્ય વિદ્યાએ તે નગરમા ચાલ્યો. એક કોટીધ્વજના ઘર આગળ આવી કાતરિયાથી ભીંત કાપીને—તેમાં બાકોડું પાડી ઘરમાં પેઠો. તેની સાથે કુમાર પણ પેઠો. વસ્ત્રાલંચણ તથા અન્ય

સાતની પેટીઓ લાઇને બન્ને જણા ત્યાંથી યશના મંદિરમાં આવ્યા. ત્યાં આગળ દોઢ પરદેશી સુતા દુતા તેમને હાથ આપવાના કરી પેટીઓ તેમના મસ્તકે ચડાવી. તેઓ નગર બહાર પિતૃ-વનની પાસેના આશ્રવનમાં આવ્યા. ત્યાં મોટા વડલાના તરૂવર-તળે પેટીઓ ઉતારાવી વિશ્રાંતિ લેવાને સૂતા. ચાર પણ કપટ-નિદ્રાએ પોદી ગયો. પેલા મનુર પણ એક બાજુએ ઘોરનિદ્રામાં પડ્યા. રાજકુંવર સુતાં સુતાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે “આમ શત્રુ-ઉપર વિશ્વાસ રાખીને સુવું એ જોખમભર્યું છે. તે ઘણી શક્તિવાળો, પ્રખંધી અને અપાર ધૈર્યવંત તેમજ બુદ્ધિવંત છે. રજેને બકડું કાઢતાં ઉંટ ધુમ્મી જાય.” આમ વિચારી તરતજ બહુને સંતાડી પોતાના બીછાને વસ્ત્ર રાખીને તે આસ્તેથી ઉડી વડના કોતરમાં ગડી ગયો. થોડીવારે શાંતિ થઇ અને જાધા જગ્યા એટલે ચોરે હાથમાં ખડ્ગ ઓઢીને ભારવાહક પરદેશીને મારી નાંખ્યા અને કુંવરની પધારી ઉપર ઘા કર્યો. પધારીના બે ભાગ થયા. ચોર ચમક્યો. “અરે પધારી તો શૂન્ય છે, એ ધૂર્ત ક્યાં ભાગી ગયો ?” આમતેમ જોવા લાગ્યો. એટલામાં એકદમ કોતરમાંથી ખડ્ગ ખેંચીને કુંવર કુધો. તે વિચાર કરતા ચોરની ઉપર પડ્યો. તેને ગળાચીથી એક હાથે પકડ્યો અને કહ્યું—“અરે વિશ્વાસઘાતી ! પાતકી ! જેમ દેશરીસિંહ આગળ હરણીયું રાંક છે તેમ મારી આગળ તને સમજજે.”

અચાનક ઉપર પડી ગળાચી પકડવાથી—દગાવાથી ચોર સુંઝાયો, તેણે છુટવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ સખ્ત દગાણુ હોવાથી ગુંગળાવા લાગ્યો. પોતે મજબુત હતો છતાં અત્યારે તેને સમજ પડી કે મજબુતને માથે પણ મજબુત તેને મળ્યો હતો. વિધિએ શેરને માથે સવાશેર પેદા કર્યો હતો. ચોરે તરતજ પોતાની તલવાર ઉચકી, ને જેવો કુમાર ઉપર ઘા કરવા જાય છે તેવીજ કુમારની તલવાર તેની તલવાર ઉપર પડી, જેથી તેની તલવાર ખળખળ કરવી દૂર જઈને પડી. ચોર નિઃશસ્ત્ર થયો. ચોરે જાણ્યું કે ‘આજે સોયે વર્ષ પૂરાં થઈ જશે, મનના મનોરથ મનમાંજ રહેશે.’ જેથી પોતાનું હૃદય તેટલું જાગ અજમાવ્યું, પણ લાચાર તેના પાપનો ઘટો બારાઈ ગયો હતો. પુણ્ય અને પાપની

યતી જતી હતી. એ મજબૂત અને સમર્થ બ્રહ્મમાં અત્યાદે અદ્ય પશુ શક્તિ ન હતી. “ જોયું પાપ પુન્યનું પરિણામ ! આખરે તો આ હાલ છે. જે ધનમાલ માટે તેં અનર્થ કર્યા, વિદ્યાઓ સાધ્ય કરી, અજમાવી, શક્તિઓનો ગેરઉપયોગ કર્યો, એ સર્વ આજે ઠ્યાં છે ? અરે મુસાફર ! કરોઠો ગમે એકકુ કરેલું દ્રવ્ય આપનાં મૃત્યુથી બચતો હો તો બચ ! ” કુંવરે તેને કહ્યું.

ચાર બોલ્યો—“એ ફર મૃત્યુના ભયથી ઠોણ બચાવનાર નથી, પ્રભુ એકજ એના યદી છોડાવનાર છે.” તે વિશેષ ન બોલી શક્યો. તુટક તુટક માત્ર એટલાજ શબ્દો તેના મુખમાંથી નીકળ્યા. શરીર ઠંડું પડવા લાગ્યું.

“ તારા ત્રાસથી આખું આ કાશી નગર ભયથી વિદ્વળ અને અશાંત હતું. આપતીકાલથી તે નિર્ભય થયો. તારો નાશ સાંભળીને તે સર્વે ઘણા ખુશી થયો. જેનો જેનો માલ હશે તે તે લોકોને સોંપવામાં આવશે. ભલા માણસ ! તેં એકકી કરેલી દોલત તો અહીંયાંજ રહી, તે કાંઈ તારી સાથે આવી નહી. પણ ખચીત તે નિમિત્તે એકકું કરેલું પાપકર્મ તો જરૂર તારી સાથે આવશેજ. ઘણા દાગ પર્ચત તે તને હેરાન કરશે. સમજજે કે આ તો હજી તેની શરૂઆત છે. ” એટલું સાંભળતાં તો ચારને હચકાં આવવા લાગ્યાં. ત્રીજે હચકે આ સંસારની જીવનયાત્રા પૂરી થઈ. એ અમર આત્મા આ મનુષ્યભવનું મકાન ખાલી કરીને તથાપ્રકારના દર્મોને અનુસારે મળેલા નવા મકાનમાં ચાલ્યો ગયો. તેના મૃતકને જોતો કુમાર ગજગવ્યો. “ કેવો મજબૂત અને વિદ્યાસંપન્ન વીરનર હતો છતાં અનીતિથી એનો નાશ થયો. આખરે તો સત્યનોજ જય થયો. ”

—❀(○)❀—

પ્રકરણ ૩૭ મું.

વિરમાત.

અગડહત કુમાર ચારનું વાસજીવન જોવાને તેની આપેલી નિયાનીએ ગયો. મોટા વડલાના ઢોતરમાં પ્રવેશ કરીને બળપૂર્વક પત્થરની શિલા તેણે ખસેડી નાખી અને તે લોંબરામાં-પાતાલમાં

ઉતરી ગયો. પરાક્રમી પુરુષોને ગમે ત્યાં જવા છતાં લય હોતોજ નથી. એ અણુમોલ જળહળતું રત્નભુવન રાજાઓનાં મંદિર કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ હતું. અંદર જતાંજ તેની રચના જોતાં કુમારને શાંતિ થઈ. તેની આંખો અતિશય આનંદ પામી. દ્વાર પાસે જઈ વીરમતિ નામનો પોકાર કરીને દ્વાર ઉઘડાવ્યું. વીરમતિ પણ પોતાના બાંધુને બદલે અન્ય સ્વરૂપવાન વ્યક્તિને આમ અણુધારી રીતે આવા શુભ સ્થાનકમાં જોઈને ચમકી. એ મનમોહન બાળા એકી ટસે જોઈ રહી. આ કુમારિકા અત્યાર પર્યંત અવિવાહીત હતી. સ્ત્રીઓની કળાઓમાં કુશળ હતી. રૂપ, ચૈવન, ચતુરાઈ, લક્ષ્મી સર્વે તેની ઉપર પ્રસન્ન હતાં. છતાં તેનું લાગ્ય કવચિત તેને ઉલટી મતિ સૂજાડતું હતું. વિદ્યાતાએ કુરસદને સમયે ઘડેલી આ બાળા હજી સુધી અણિશુદ્ધ હતી, તેનું કારણ કાંઈ તેનું માનસિક બળ નહી પણ આવી એકાંત એજ પ્રધાન કારણ હતું. તેના હૃદયમાં પુખ્તધન્વાના ધનુષ્યનો મધુરો ટંકાર ઉડો ઉતરી ગયો હતો; છતાં એ હૃદયને લાવતું મેળવવામાં તેના લાઈની આવી ચોકસાઈથી કંઈ પણ સાધન તેને અનુકૂળ નહોતું. મહનના તાપથી ઉપરથી સુંદર એવા સુખ સગવડનાં અનેક મનમાનતાં સાધનો છતાં તેને ઉંડાણમાં દુઃખ હતું. લોચરામાં આવ્યા પછી કોઈ પણ પુરૂષના સુખનું દર્શન થયું હોય તો તે આજે જ થયું હતું. પોતાના લાઈનો આવો તેની ઉપર બંદોબસ્ત છતાં એ બાળા લાઈને પૂર્ણપણે આહતી હતી.

રાત્રીનો ચતુર્થ પ્રહર પોતાનું કાર્ય કરી રહ્યો હતો, તેવા સમયમાં આમ એકાકી અન્ય સુંદર યુવકને જોઈને એ નવચૈવન બાળા ચમકી-આશ્ચર્ય પામી. તેમજ એ કામદેવના મંત્રને આમંત્રણ કરતી મનમોહક બાળાને જોઈને રાજકુંવરની આંખો પણ આનંદથી નૃત્ય કરવા લાગી. વારંવાર જોયા છતાં જગતમાં કોઈને તૃપ્તિ થઈ છે કે આને થાય ? બન્ને યુવાન હતાં, એકાંતમાં હતાં, પ્રદુષ્કના મદથી મદોન્મત્ત હતાં; છતાં સમય પ્રતિકૂળ હતો. કામદેવના મંત્રનું આમંત્રણ હમેશાં જો ત્રીયાથી શરૂ થાય છે તો અંતિમ પરિણામ પર્યંત મીઠાશ ટકી રહે છે. હૃદયમાં જેવી

મીઠાશ હોય છે તેવું જ ક્ષણ-મુખ પ્રાપ્ત થાય છે. અહીંયાં વિધિનો રંગ કાંઈક જુદો જ હતો. વીરમતિએ કુમારને પૂછ્યું.

“ મારો બાંધવ ક્યાં છે ? અને તમે કોણ છો ? ” એ પડકારા દ્વંદ્વે પૂછાયેલા સખ્તો હતા. તેનું વામેતર-જગણું લોચન ફરક્યું. અંતરમાં અનિદ્રની ચંકાઓ થવા લાગી. પ્રશ્નનો પ્રત્યુત્તર સાંભળવાને દ્વંદ્વ અધીરું અધીરું થઈ રહ્યું હતું. આતુર આંખો અત્યારે બીજી કોઈ પણ બાબત બૂલી જઈ આ પ્રશ્નોત્તર સાંભળવામાં જ લીન હતી.

“ વીરમતિ ! તારો ભાઈ અત્યારે આ દુનિયા :ઉપર નથી. તને આવા સમાચાર આપવાને માટે હું આવ્યો છું. ” રાજકુવરે સ્થિરતાથી કહ્યું.

“ હા ! મારો ભાઈ આ જગતમાં નથી ? તે ક્યાં ગયો ? શું તે મરી ગયો ? ક્યા હુદ્દે તેને માર્યો ? ” બેભાનમાં ને બેભાનમાં તે લવી ગઈ. ચોકથી વિદ્વજ થઈ ગઈ.

“ હા ! બાળા ! તે મરી ગયો. કદેલા પાપોની-બદકામોની શિક્ષા લોગવવાને તે પરલોકમાં ગયો. ” ધીરજથી કુમારે જવાબ આપ્યો.

“ પાપ ! બદકામ ! શિક્ષા લોગવવાને પરલોકમાં ગયો ! તે બવૃથું પરંતુ થમને પણ ભયંકર એવા મારા ભાઈને ક્યા હુદ્દે માર્યો ? ”

“ મેં ! બાળા ! મેં માર્યો ! ” હિંમતથી કુવરે કહ્યું.

“ તમે ! શા માટે માર્યો ? માફ કરજો; ભાઈના મરણના ગમથી હું દિવાની થઈ ગઈ છું. મને પોતાને પણ હમણાં બૂલી ગઈ છું. ” બાળા કાચું કાપે જતી હતી પણ વળી બગડતી બાજી સુધારી.

“ તેના અત્યાચારથી ! મહારાજના હુકમથી ! ” આમ કહી દુઃકમાં ચાર સંજોથી સર્વે વ્યાખ્યા કુવરે કહી બતાવી, અને નિશાનીમાં ચોરનું બડગ કપડામાં છુપાવેલું તે બતાવ્યું.

ભાઈનું બડગ તેણીએ ઝોળખ્યું, તે વડે ભાઈએ સૂચવેલી નિશાની બાળા સમજી ગઈ, અને ભાઈનું વેર-ખુતને બદલે ખુન કરવાને તત્પર થઈ. તેણીએ માયા વિચારવા માંડી. ગમગીન થયેલી બાળા એકદમ ખુશી થઈ. “ સ્વામિન્ ! તમારી જેવા વીરપુરુષને

પામીને મારી જીંદગી આજે સફળ થઈ. આપ આ પલંગ ઉપર બેસો, હું ઉપર જઈને વિવાહની સામગ્રી તૈયાર કરું, પછી લગ્ન કરીને આપ અહીંયાં-આ રત્નભુવનમાં રહો ! મારી સાથે અખંડ મુખ આનંદ લોગવો. ” એમ કહી કુંવરને પલંગ ખતાવી તે માળ ઉપર ચાલી ગઈ.

કુમાર આરામ લેવાને પલંગ તરફ ચાલ્યો. પણ વિચાર થયો કે-“ આ સુંદરીનું કપટ તો ન હોય ! કેમકે એ પણ ધૂત્તની જેન છે, કેાણ જાણે ચોરે આ ખડ્ગ ખતાવવા વડે કાંઈ શુભ નિશાની પણ સૂચવી હોય. ઉપરથી ઉજ્જવળ અને પવિત્રતાનો ડોળ કરતા મનુષ્યો અંતરમાં કાળા હોય છે, તેમ આ સુંદર બાળાની કૃતિ તેવી તો ન હોય ? માટે સાવધ રહેવામાં આપણું શું જાય છે ? વળી પ્રમુખ રહેલી આકૃતમાંથી સાવધ રહેતાં લાભ તો અવશ્ય થાય છે. તેમજ સર્પ, શત્રુ, વાણીયા, શસ્ત્રધારી, વાંદરા, ઠગ, ઠાકર, સોની, પરદારા અને મંનર-તેનો વિશ્વાસ શ્યો ! સમય પામીને તેઓ શું કરી નાખશે તેની ખાતરી શી ? ” એમ વિચારી એક મોટો પથ્થર તે પલંગ ઉપર નાખ્યો કે જેથી એ કૃત્રિમ પલંગ ચૂર્ણ થયો ને પથ્થર નીચે કુવામાં પડ્યો. કુંવર ચમક્યો અને ખુણામાં ભરાઈ ગયો.

પલંગ તુટી અંધાર કુવામાં પડવાના ઘળકારાથી બાળા ખુશી થઈને નીચે ઉતરી. “ હુટ ! મારા બાંધવને હણવાનું કૃપા લોગવ ! તું પણ એ અંધારા કુવામાં રીળાઈ રીળાઈને મર ! ” એમ કહી કુવા પાસે આવી.

તરતજ કુમારે છલંગ મારી તેને પકડી લીધી અને કેશે ગ્રહીને નીચે પટકી બેચાર લાતનો પ્રહાર કર્યો. “ માયાવી રંડા ! શું કરું કે તું અબળા છે નહીતર આ અંધારકૂપમાં તનેજ હોમી દેત, પણ તારા જેવો નિર્દય હું થતો નથી. ચાલ, હવે રાજદરબારમાં, ત્યાં તારો ન્યાય થશે. ” એમ કહી તેને મજબૂત રીતે બાંધીને વાસ-ભુવનમાંથી બહાર નીકળ્યો અને મંદિર શિલાએ કરીને બંધ કર્યું.

વીરમતિ તો રાજકુંવરને જીવતો જાગતો અને પોતાની ઉપર આક્રમણ કરતો બેઠા અંધારામાં જેમ વિજળી ઝળકે તેમ ઝબકી. પણ

તે વિચાર કરે તે પહેલાં તો રાજકુંવરે તેને જરાબર સપડાવી દીધી. દેશ એવી ઘસડતાં તેણીને રત્નબુવનમાંથી રાજસભામાં લાવવાને બહાર ઠાકી. તે બહાર નીકળ્યો એટલામાં તો તેનું ચિંતારૂપી અંધકાર અદૃશ્ય થયું અને સહસ્રકિરણનો ઉદય થયો, ઉદયાચલ પર્વત તરફ સાત અંધોએ નોતરેલા અને અરુણ નામે લંગડા સારથીથી શોભતા તેણે પોતાની મુસાફરીનો રસ્તો શરૂ કર્યો ને નભોમંડલમાં તે ઉચેને ઉચે ચઢવા લાગ્યો.

આઠમા દિવસનો લગભગ પ્રહર દિવસ ચલ્યો ત્યારે રાજકુંવર વીરમતિને આગળ કરીને નગરના દરવાજામાં પેઠો બંધને બાંધી આગળ કરેલી એક મુંદર કુમારિકાને જોઈને લોકો હસવા લાગ્યા. જોવાને આખું નગર ઉલટયું. “ હોય ! કુંવરજી ચોરને પકડી લાગ્યા ! ” એવી હાંસીવાળી લોકોક્તિ સાંભળતો કુંવર તે બાળાને લઈને રાજસભામાં આવ્યો અને ચોરની સહોદરી રાજાને ચરણે ઊંડી પોતે નૃપને નમ્યો. પછી અથથી ઇતિ પર્યંત સર્વે હકીકત કહી સંભળાવી અને જ્યાં ચોરનું મૃતક પડ્યું હતું ત્યાં મુબટો મોકલી તે મંગાવ્યું. રાજાએ પછી ચંટાળેને સોંપી અગ્નિસંસ્કાર કરવાનો દુક્રમ આપ્યો. ભોંયરામાં જે જે જરૂરવેરાત હતું તે સર્વ રાજાએ સેનાપતિ-મંત્રીને મોકલીને મુબટો મારફતે રાજસભામાં મંગાવ્યું. જેનો જેનો માલ હુંટાયો હતો તેની ખાતરી કરીને પંચ મારફતે સૌસાને હવાલે કર્યો. એવી રીતે નગરની પ્રજા ત્રાસમાંથી મુક્ત થઈ પછી વીરમતિને માત્રી આપી જેથી તે પોતાની પશ્ચિમાં ચાલી ગઈ.

રાજકુંવરના આ બીજા અફબુજ કાર્યથી રાજા અને પ્રમુખ થયા. રાજાને કમલસેના નામે પુત્રી હતી, જે આજ લગી કુમારી હતી. રાજાએ તે કમલસેના કુમારને આપી. જોશીને ગોલાવી શુભ સુદને તેમના બન્નેનાં મોટા મહોત્સવપૂર્વક લગ્ન થયાં. મોટા મોટા વરપોણ કાઢ્યા. કન્યાદાનમાં રાજાએ અલંકારથી શોભતા દબર દાધી, દશ દબર તુરગ, કોઠ સોનૈયા અને લક્ષ ગામે કરીને શોભતો એક રમ્ય દેશ એટલું આપ્યું. વસ્ત્રો, અલકાદો, જરૂરવરાત, વાહન, દાન દાત્રી એ સર્વે મનમાનતું આપ્યું. એક મુંદર મહેલ બંધાવી આપ્યો, જેમાં કમલસેના અને રાજકુમાર અનેક

પ્રકારનાં સુખોનો અનુભવ કરતાં અને વિવિધ પ્રકારના વિલાસ લોગ-
વતાં રાત્રના અધિક માન સન્માનથી આનંદમાં દિવસો નિર્ગમન
કરવા લાગ્યાં. દીન દુઃખી અને અનાથજનોનો ઉદ્ધાર કરતાં અનેક
પ્રકારે લક્ષ્મીનો સહવ્યય કરવા લાગ્યા. એવી ઠકુરાઈની સ્થિતિમાં
પણ રાજકુંવર ઉપાધ્યાયજીને તાત સમાન માન-સન્માન આપતો
હતો. દાનધર્મમાં લક્ષ્મીનો સહવ્યય કરતો હતો. વૈભવવંત સ્થિતિમાં
માનવજન્મની સાર્થકતા કરવા માટે અપૂર્વ લહાવો લેતો હતા.

વ્યવહારને પાળતાં છતાં પણ મુનિવર જેમ નિશ્ચય પદ તરફ
સ્થિર દૃષ્ટિ રાખીને કાર્ય કરે છે, તેવી રીતે કમળસેના સાથે લક્ષ્મીની
મદદ વડે પ્રભુતાના ગૌરવવડે મનુષ્યજન્મનાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ સુખ
લોગવતાં છતાં તેની દૃષ્ટિ વણીકતનયા મદનમંજરીમાં લીન હતી.
એટલું મદનમંજરીનું સહભાગ્ય હતું કે તે તેણીને ભૂલી શકતો
નહોતો. મંજરી તેની આશામાં ને આશામાં જીવન વીતાડતી હતી.
સ્વામીના વિયોગે સ્વામીના ધ્યાનમાં જ ચિત્તને પરોવતી ભવિષ્યના
સુખની આકાંક્ષાઓ કરતી વિરહવ્યથામાં પોતાના દિવસો વ્યતીત
કરતી હતી. જ્યાં લગી ઉપાધ્યાયને ત્યાં કુમાર હતો ત્યાંમુધી તો
કવચિત તેના દર્શનનો લાભ મળતો હતો. એકબીજાની આંખોવડે,
એટા વડે હૃદયના ભાવો સમજવાની અમૂલ્ય ઘડી પ્રાપ્ત થતી હતી,
તે સર્વે હાલમાં તો ગ્રીષ્મઋતુમાં તડાવડીની જેમ સુકાઈ ગયું-કરમાઈ
ગયું. એકને સુખ મળ્યું તો બીજાને દુઃખ પ્રાપ્ત થયું.

સ્વદેશમાં માણસને પોતાનું ભાગ્ય વિરોધી જણાય તો
પરદેશમાં જઈને ભાગ્યની કસોટી કરવી. એક સ્થાનકે પરાભવ થાય
તો સ્થાનાંતર કરવું. ઉત્તમ પુરૂષો એકજ સ્થાનકે રહીને નાશ
પામતા નથી.

एकस्थाने न तिष्ठन्ति, सिंहा सत्पुरुषा गजाः ।

तत्रैव निधनं यान्ति, काकाः कापुरुषास्तथा ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—એકજ સ્થાનકે રહેવાથી કાગ અને કાપુરૂષ-
-મૂર્ખ પુરૂષ નાશ પામે છે, પરંતુ સિંહો, સત્પુરૂષો અને ગજો
પરાભવ થતાં તુરતજ અન્ય સ્થાનકે ચાલ્યા જાય છે.

પ્રકરણ ૩૮ મું.

‘ મન્મથની મુંઝવણ. ’

“ તપુ છું કું જશું છું કું, મરું છું કું અરે પ્યારાઃ
રીઝારે શું મનાવે શું ? કું તારી છું તું મારો થા. ”

બજારમાં એક મુંઢર તરૂણ તુરંગને રમાડતો ચાલ્યો જતો હતો. અનેક લોકો તેને માન આપતા અને તેની અંધ ખેલવવાની ચાલાકીથી ખુશી થતા હતા. પ્રથમ હંમેશા અંધ રમાડવાને જે પુરૂષ શહેરમાં નીકળતો હતો તેનું તો અત્યારે દર્શન પણ દુર્લભ હતું. હવે તો કથચિત્ત તેને બહાર નીકળવાનો લાભ મળતો હતો, કેમકે પુખ્તધન્યાના રમણીય મંદિરમાં કામદેવના મંત્રનો ભાષ જપાતો હોવાથી-રાજકન્યાના લગ્ન પછી તેની સાથે પ્રીતિના સંગઠનમાં જોડાવાથી બહાર ફરવા હરવાનું બંધ થઈ ગયું હતું. કેટલેક દિવસે આજે પ્રિયાના પ્રેમપાશમાંથી છુટો થઈને કુંવર અંધ ખેલાવતો બજારમાં જતો હોવાથી લોકોને દર્શન કરવાની ઘણે દિવસે તક હાથમાં આવી હતી. એમ કરતાં કુંવર ઘણા ફર નિકળી ગયો-એકલો પડ્યો. અંધની ગતિ પણ ધીમી કરી. તેવામાં એક સ્ત્રીએ પાસે આવીને કુંવરને પુખ્તથી વધાવી એકાંતમાં તેને એક કાગળ આપ્યો. કુંવરે કાગળ ઉઠેલીને વાંચવા માંડ્યો.

પરમ પ્રિય બહાલા સ્નેહી !

પત્ર લખતાં વિરહના મર્મોલોદી ઉભરાથી હૃદય આપના વિયોગે રી રહ્યું છે. આપના સ્નેહસમાગમ માટે તલસી રહ્યું છે. હવે તો આપ મોટા માણસ થયા, રાજા થયા, રાજાના જમાઈ થયા, એટલે આ દાસી ક્યાંથી ચાલ આવે ? જેને આપે પટ્ટરાણી પદ આપવાનો કેવલ હીમા છે તેના સાક્ષીભૂત વન, તરૂ અને વ્યંતર દેવ છે. તેનો આજે તમે ત્યાગ કર્યો. પ્રાણેશ ! આ કંઈ દિશાનો વાયુ વાય છે તે સમજતું નથી. ખરેખર, ગંગાજળ પામીને છિછર જળ કાણુ પીએ ?

સૂર્ય પૂર્વદિશામાં ઉદય પામે છે ત્યારેજ પ્રકાશમય દિવસ મ
છે, બાકી પશ્ચિમ દિશાએ જતાં તો રાત્રીને નામેજ તે ઓળા
છે. આપે પણ બન્ને પ્રિયાઓને સાચવવી એજ નીતિ છે. વન
ભટકતો ભમરો કેતકી અને માલતીમાંજ પ્રસન્ન રહે એજ વાસ્ત
છે. જાંઘેલી આદિ નવીન ફુલની સુગંધ લેતો જાય, અને
કીને વિસારી દે એ શું કીક છે ? પણ જ્યારે એ પ્રેમપરિ
કેતકીનું સ્મરણ થતાં ભ્રમર વિરહથી દહન થવા લાગ્યો, તે
હંસે પૂછ્યું—‘કેમ લાઇ ! આ શું કરો છો ?’

તે વારે ભ્રમરે કહ્યું. “મરવો, ડમરો, જાઇ, જીવ ક’ઈ રૂચ
નથી, પણ કેતકીનાં માણં મન મુંઝાઇ ગયું છે. તેના વિયોગે હું દ
થાઉં છું, કેમકે વેધકતાની ગતિ વેધકજ નાણી શકે છે. અંધ વસ્તુ
સ્વરૂપ શું કહી શકે ? બહેરો ગાણું કેમ સાંભળી શકે ?”

હંસ કહે.—“લાઇ ! હું પણ તમારા જેવો વિયોગી-વેધકી
તેથી પૂછુ છું કે તમારું શરીર સર્વે સ્થામ સ્વરૂપ છે અને પુ
કેમ પીળી છે ?”

“મને પ્રેમપીડાનો ધાવ લાગ્યો છે, જેથી શરીર સ્થામ થ
ગયું છે. પણ પુઠે હલદી ચોપડી છે, માટે પીળાશ જણાય છે.
ભ્રમરે કહ્યું.

એવીજ રીતે મનુષ્યો પણ ભ્રમરની ઉપમા સરળા છે. એ
વાત હે રાજન ! હૈયામાં ધારી રાખજો. રણશૂરા ક્ષત્રીને કમલિનીમ
શું ધાવ લાગ્યો કે બીજું બધું ભૂલી ગયા છે ? વનમાં ભમર
પોપટને દાડમમાં લલચાવી પાંજરામાં પૂર્યો. એવોજ ઘાટ આપને
પણ છે; અને સ્નેહવેદી મેના રડતી રડતી રાહ જુવે છે કે સ્વામી
ક્યારે આવે ? ક્યારે ભેટે ? જ્યાં જગી આપ વાયુધર હતા ત્યાં
જગી તો દ્રષ્ટિ મેળાપ થતો, કદિ કદિ આંખો પણ નાચતી, શરીર
પણ ચેટા કરતું હતું, એ બધું અત્યારે તો કરમાઇ ગયું. વિરહની
વ્યથાથી પ્રેમની વેદિકા ઉપર પ્રાણની આહુતિ અર્પવાને તત્પર થઈ,
પણ ઉત્તમ જનના વચનથી હું આશા બાંધીને ધીરજ ધરી રહી છું
ને તમારા નામનો જાપ કરું છું.

પ્રાણનાથ ! એક વચનના મિત્રે કરીને વિધીવળને રામે લંકા-
પતિ બનાવ્યો હતો તે યાદ રાખજો. અને આ પત્ર પાંચી વચારી
આપનું વચન યાદ કરીને ઉત્તર આપજો. એજ વિનંતિ.

હી.

આપના ચરણકમળની દાસી.

“ બાઈ ! આ કાગળ લખનારી કોણ છે ? ” વિગ્રેષ ખુલાસો
જાણવાના હેતુએ કુંવરે દાસીને પૂછ્યું.

“ મદારાજ ! પેલા બાગમાં જે બાગા સાથે આપને પ્રથમ
દ્રષ્ટિમિલન થયું હતું, જેનીને વચનામૃતે કરીને, પ્રેમભીના તૃદય-
વટે કરીને આપે સ્વીચી હતી. જે રાત દિવસ પ્રેમનજરથી આપને
નીરખી રહી હતી, એવી શોકમૃતા મદનમંજરીએ આ પત્ર રડતે હ-
૬થે લખ્યો છે.” દાસીએ પૂર્વ વાતનું સ્મરણ કરાવી સ્ફુટ રીતે કહ્યું.

“ પ્રાણમિયા મદનમંજરીએ ? ” રાજકુંવરે ઉત્સુકતાથી
પૂછ્યું.

“ હા, તે તમારી દાસીએ. હસ્તીદમન કરી રાત્રીને પ્રસન્ન
ક્યાં, અને ચારનો પાત કરીને રાજકન્યાને પરણ્યા, એવા એક
પરદેશી રાજકુંવરના શબ્દો સંભળીને હર્ષિત થયેલી તેણીએ આપની
ઉપર વિદ્યામ્મ લાવીને મને મોકલી છે.” એમ કહીને તેણીએ આપેલી
મોતીની માળા કુંવરના કંઠમાં પહેરાવી.

“ આહા ! શું આવો બેદર પ્રેમ મારી ઉપર ધરાવે છે ? હું
દૂર : છતાં રાત્રીદિવસ તે મારું જ રતણ કરે છે ? ” કુંવરે આશ્ચર્ય
પામતાં કહ્યું.

“ અરે ! રતણ તો શું ? આપના વિયોગે એ સતીના દુઃખની
વાત શું કહું ? એક વખત મેં તેણીને વિષપાન કરતાં બચાવી,
બીજી વખત ગંગાકાસો ખાતી દેખીને તે મેં કાપી નાંખ્યો,
ધીરજ આપી અને આપની ઉપર કાગળ લખવા સૂચ્યું.” ચતુર
દાસીએ મંજરીની વિતક વાન કહી સંભળાવી અને કુંવરની લાગણીને
અધિક આકર્ષી દીધી.

“ અરે ! પ્રાણવશાનાની આટલી બધી અધીરાઈ ! એને કહેજે કે પ્રિયે ! ધીરજ ધરીને રહો ! થોડા દિવસમાં તમને તેડી જઈશું ! અમારું વચન કદિ ભિન્ન નહીં થાય. ” એમ કહી વસ્ત્ર આભૂષણ, તાંબુલ, આદિવડે હાત્રીનો સત્કાર કર્યો.

“ આપના વચનથી હું તેણીને ધીરજ આપીશ. સંતોષથી થોડા દિવસ ગુજરવા લલામણ કરીશ. ” હાત્રીએ કહ્યું.

“ બેશક, એને શાન્તિ આપજો. આ મારી રત્નજડિત મુદ્રિકા એ મારી પટ્ટરાણીને આપજો ને કહેજે કે આ તારા સ્વામીની મુદ્રિકા તું તારી અંગુળીએ ધારણ કરીને મુદ્રિકાને શોભાવજો. ” એમ કહીને હાત્રીને વિદાય કરી, પોતે પણ રાજમંદિર તરફ આદ્યો ગયો.

પ્રકરણ ૩૯ મું.

‘ સ્વદેશ ગમન ’

એક દિવસ જમીને રાજકુંવર આરામથી પોતાના દિવાનખાનામાં બેઠો હતો, ત્યાં પ્રતિહારીએ આવી નમન કરીને અરજ કરી. “ સ્વામિન્ ! શંખપુરીથી કોઈ બે ઉત્તમ માણસો આપનાં દર્શન કરવાને ઇચ્છે છે. આપનો શું હુકમ છે ? ”

રાજકુંવર શંખપુરી નામ સાંભળીને ચમક્યો. દીર્ઘ સમયે તેને પોતાનું વતન યાદ આવ્યું. “ કોણ પુરૂષો આવ્યા હશે ? શું પિતાએ મોકલ્યા હશે કે સ્વતઃ તે લોકો આવ્યા હશે ? ” એમ વિચારી તરતજ હુકમ કર્યો. “ જા, તેમને અંદર તેડી લાવ. ”

પ્રતિહારી રાજકુંવરના હુકમથી તે બન્નેને અંદર કુંવર પાસે તેડી લાવ્યો. બેતાંજ કુમારે ઝોળખ્યા, સુવેગ અને વાયુવેગ એ નામના પિતાના તે બે વિશ્વાસુ પ્રધાનો હતા. તેમણે પણ કુમારને ઝોળખીને આનંદિત હૃદયવડે પ્રણામ કર્યા. કુંવરે પણ ઉઠીને તેમને સ્નેહથી આલિંગન દીધું, પોતાની પાસે બેસાડી સ્નેહથી માતાપિતા-

ના સમાચાર પૂછવા માંડ્યા. “મારાં પૂજ્ય માતાપતા આદિ
મર્વે કુશળ તો છે ને ?”

“કુમાર ! તમારાં માતા અને પિતા બન્ને કુશળ છે,
પણ પુત્રને વિશેષે તે દુઃખે દિવસો નિર્ગમે છે. આંખમાંથી અશ્રુ સારતાં
પણ તેમના હૃદયનો તાપ શાંત થતો નથી, જેથી મરણને ઇચ્છતા
તમારા પિતાજી તમારી કીર્તિ સાંભળીને આશા બાંધી જીવન વ્ય-
તીત કરી રહ્યા છે. તમારું ગજમદમદન અને ચારદમનનું વૃત્તાંત
સાંભળી આપણા નગરના લોકો મહારાજ સહિત સર્વે ખુશી થયા
છે. આપ સજ્જન્યાને પરણ્યા છે અને દેવની પેઠે મુખમાં સમય
નિર્ગમન કરો છો, તે મુળીને બધા લોકો ખુશી થયા છે, જેથી
મહારાજે અમને આપની ખાસે મોકલ્યા છે.” સુવેગે મથાસ્થિત
સ્થિતિ વર્ણવી બતાવીને કહ્યું. “જેવા આપણા નગરવાસીજનો
આપની કીર્તિ સાંભળીને ખુશી થયા છે, તેવીજ રીતે અમે નગરે
જેમને આજે વિશેષ પ્રસન્ન થયા છીએ.”

સુવેગનાં વચન સાંભળીને સ્વદેશ તરફની લાગણી ને માતા-
પિતાની ભક્તિ કુંવરના હૃદયમાં ઉભરાઈ આવી. તેની આંખમાંથી
પણ અધ મરવા લાગ્યાં અને દુઃખિત થઈને બોલ્યો—“જગતમાં મારા
અવતારને ધિક્કાર છે કે માતા પિતાને હું શત્રુ સમાન થયો. અવિનિત
ને દુરાચારી થયો. પુત્ર તો અંદન સરખા હોવા જોઈએ કે અંદન
ધમ્મવાથી જેમ યુગંધ આપે તેમ પુત્રો પણ પિતાના ઉત્તવળ વંશની
કીર્તિ વધારે; હું તો માતાપિતાને કલેશનું કારણ થયો. ગૃહે
વસનાં પણ હું તેમના દુઃખનું કારણ બન્યો, દેશાવર જતાં પણ મેં
દુરાત્માએ તેમને દુઃખી કર્યાં, છતાં આશ્ચર્ય છે કે અવિનિત એવો
હું મુખશ્રીને કેમ વર્ગો ?” કુંવરે પશ્ચાત્તાપ કરતાં દુઃખથી હૃદયનો
ઉભરો દર્શાવ્યો.

“કુમાર ! ખેદ કરો નહીં. માતાપિતાને કાંઈ પુત્ર દુઃખદાયક
ન હોય, પણ એનામા જે દોષ રહેલ છે તેજ માત્ર દુઃખકારક છે. જ-
ગતમાં પોતાના શરીરથી અધિક લક્ષ્મી, તેથી અધિક પ્રિયા, તેનાથી
વધારે પુત્ર અને તેથી વિશેષ ધર્મ હોય એવો સામાન્ય નિયમ છે.

તે માટે પુત્રનું અધિક ગૌરવ છતાં તમારું ભાગ્ય કસવાને મહારાજે-
તાતે તમને દેશવટો આપ્યો, અને પરદેશમાં જવાથી તમારા દોષો
દૂર થયા, ગુણો પ્રગટ થઈને તે સૌભાગ્ય લક્ષ્મીને વર્યા. દૂરથી પણ
પુત્રનાં વખાણ સાંભળીને તમારા તાત પ્રમુદિત થયા. પુત્રના પરદેશ-
માં આવાં પરાક્રમ સાંભળીને ક્યા પિતાને હર્ષ ન થાય ? લોકો
મલીન જોવા વસને તને છે તે ધોળીને ઘરે કુટાઈ-ધોવાઈ તડકે
તપે છે, ત્યારેજ ઉજ્જવળ-નિર્મળ થાય છે. ઘસાય છે ત્યારેજ ચંદન
મુગંધી પામીને દેવસેવા સમયે તેનો ઉપયોગ થાય છે. કુમાર !
તમારા દર્શનરૂપી મંદ મંદ વાયુની શિતળ લહેરીથી તાતના હૃદ-
યનો તાપ શાંત થશે. તમારા મુખનું દર્શન કરવાને માતાપિતા
અધિક ઉત્કંઠિત છે-આતુર છે. શંખપુરીની રૈયત પણ તમને જોવાને
ગાંડી ઘેલી થઈ રહી છે. એક ક્ષણ પણ તેમની જુગ જુગ સમાન
જાય છે. તમને અધિક શું વિનંતિ કરીએ ? ” સુવેગે સર્વ હકીકત
કહી સંભળાવી.

પોતાના વતનની સ્થિતિ સાંભળીને કુંવરનું હૃદય સ્વદેશ
તરફ જવાને પ્રેરાયું. દેશ અને ગામોની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરીને
અધિકારીઓ નીમી દીધા. તે સર્વેના ઉપર એક પટાવત નીચ્યો.
પછી પવનચંડ ઉપાધ્યાયને તેડાવી વિનયથી નમીને સ્વદેશગમનની
વાત કહી. ગુરૂએ તરતજ અનુમતિ આપી-આશિષ આપી. “વત્સ !
કામ, અર્થ ણન્ને પરિપૂર્ણ સાધ્યા પણ ધર્મ સાધ્યા વિના તે
શોભતા નથી, ધર્મથીજ પુરૂષનો જયકાર થાય છે માટે ધર્મસાધન
કરજે. ” ગુરૂનાં વચન સાંભળીને કુમારે આઠ દિવસ પર્યંત અઠાઈ
મહોત્સવ કરીને જિનચૈત્ય, જિનપૂજન આદિ અધિક ધર્મસાધના
કરી. અનેક પ્રકારે જિનમંડપમાં ઉત્સવ, નાટક વગેરે થવા લાગ્યાં.
તે જોવાને નગરના ગુણી લોકો એકઠા થયા. સ્વામીવત્સલ
કર્યાં. યોગ્યજનોને પહેરામણી આપીને સત્કાર્યા, અને મંજરીને
હીરારતનજડિત કસળી કંચુઓ મોકલાવ્યો, ને જવાનું મુહૂર્ત પણ
જણાવી તૈયાર થવાને સૂચન કર્યું.

અઠાઈ મહોત્સવ પૂર્ણ થયા પછી કુંવર પાઠકપત્ની રતનવતી

ને પગે લાગવા ગયો. ત્યાં જઈ તેમના અશ્વખાં નમીને કહ્યું.—
 “માતા ! તમે મને શુભ આશિષ આપો ! તાતનું તેડું આવવાથી
 હું હવે સ્વદેશ જવાને ઇચ્છું છું.”

“વત્સ ! તું હવે સ્વદેશ સીધાવીશ. એ વિયોગનાં દુઃખ
 અમારાથી કેવી રીતે સહેવાયે ? એ સુલસા સતીને ધન્ય છે કે જેણીએ
 તારી જગ્યા વીરને જન્મ આપ્યો છે.” રત્નવતી દુઃખી દીક્રે કહેવા લાગી.

“માતા ! ઉત્તમ નર સાસરે ન ચોલે. એથી માતા
 પિતા સ્વજનજન લજવાય; માટે આપ આજ્ઞા આપો. અમે હવે
 સ્વદેશ જઈશું.”

“બેટા ! કુશલ રહો ! દૂર છતાં તમે મારા હૃદયમાં નિરંતર
 વસેલા છો.” શુરપત્નીએ કુંવરને આશિષ આપી. કુમારે શુર-
 પત્નીને દશ ગામ અર્પણ કર્યા.

રાજકુંવર શુરપત્નીની રજા લઈને રાજા પાસે આવ્યો. રાજાને
 પ્રણામ કરી અરજ કરી. “મહારાજ ! તાતનું તેડું આવ્યું છે, માતા-
 પિતાને મળવાને માટે દિલ ઉભરાતું છે, તેથી અમને હવે રજા આપો.
 કેમકે શંખપુરી જવાનો માર્ગ ધણો દૂર છે.” કુંવરે રજા માગી.

“કુંવર આટલાબધા દિવસ રહ્યા પણ ક્ષણની માફક તે વહી
 ગયા. ખરે ! પુત્રી ઉત્પન્ન થઈ તે અંતે તો પારકી જ છે. એમાં
 ખોટાઈ શું સમજવી ? ક્યાં તે આપણા ઘરની વસ્તી છે ? બદામનું
 નાણું એ નાણું નહિ, ઘેંશ છાશનું ખાણું એ ખાણું નહિ, કાંસા-
 નું વાસણ એ કાંઈ ધન નહિ, તમરાનું ગાણું એ ગાણું નહિ,
 ખડકીનું હાણું એ હાણું નહિ, પારકા ઘરનું ઘરેલું તે કાંઈ
 ઘરેલું નહિ, બેરકુટનું અઘાણું તે અઘાણું નહિ. વગી વાદળની
 છાયા, દંણી જનની માયા, પરદેશીની પ્રીત, બગી બૂમિએ ખેતી
 અને પરાયે ઘેર વસ્તી રાખવી એ કેમ બને ?” એમ વિચારી
 રાજાએ અંતઃપુરમાં જઈને રાણીને સર્વે હકીકત નિવેદન કરી.
 કુંવરને વળાવવાની સર્વે તૈયારી કરી. રથ, ઘોડા, હાથી, વઝ્ર,
 આશુપણ, દાસ, દાસી વિગેરે કુમારને આપીને રાજાએ પુત્રીને માટે
 કુંવરને લગાવ્યું કરી. “કુંવર ! એ મારી પુત્રી ઉચ્છરંગમાં

ઉછરી-લાડકી થઈ છે, તેને હે શુભવંત ! તમારે ખોળે અમે મૂકી છે. જેથી તમે નવી નારી પરણો, પણ એને વિસરશો નહિ-એનું દિલ દુલવશો નાહુ. ” રાજાએ પુત્રી માટે લલામણ કરી, કુંવરે તે સર્વે વાત માથે ચઢાવી.

લોજન સમય થવાથી આ છેલ્લું લોજન સર્વ પરિવાર સાથે રત્નવતીને ઘેર કર્યું. પાઠકપત્નીએ સર્વ પરિવારને ભક્તિએ કરી જમાડ્યા, સંતોષ્યા. શુરપત્નીએ પુત્રને તિલક કરીને શણગાર સજાવી વધાવ્યા, હુઝારાં લીધાં અને કહ્યું-“ વત્સ ! વહેલા આવજો ! માતાને જઈને શિદ્ધ મળજો ને શાતામાં રહેજો. કોઈ કોઈ વેળાએ અમને સંભારજો. ” કુંવરે પાઠકને ઘરે ઘણું ધન ભર્યું. પછી રજા લઈ પરિવાર સહિત ત્યાંથી નીકળ્યો. રાજાએ પણ પુત્રીને વળાવી. બધો સજ્જન પરિવાર નગર બહાર આવ્યો. નગરના લોકો કુમારના શુભ વખાણુતા વળાવવા આદ્યા. શુભ શુક્રને ચાલતાં નગરની બહાર આવ્યા. ઓળખીતા સર્વને ત્યાં મળવા બોલાવ્યા. રાજારાણી પણ સૈન્યસુભટો સાથે ત્યાં આવ્યા. કમળસેનાને બોલાવી હિતશિક્ષા આપી. “ બેટા ! પતિની આજ્ઞામાં રહેજો. લગ્ન એજ સ્ત્રીનું ભૂખણુ છે તે ભૂલતી નહીં. સાસુ સસરાની માતૃપિતાની પેઠે સેવા કરજો. શોક્યની સાથે સખીપણાથી વર્તજો. નણુદી-દેરાણીનાં મન સાચવજો. શુરનો વિનય કરજો. સમતા રાખજો. દાનશુણુ દીપાવજો. એ સર્વે તું ભૂલતી નહીં. શ્વસુર અને પિતૃવંશને શોભાવજો. ” એમ શિખામણુ આપીને આંસુભરી આંખે દીકરીને લેટીને રાજારાણી નગર તરફ વળ્યાં. કમળસેના સખીવૃંદ સાથે રથમાં બેઠી અને કુમારે સેના સાથે ધીરે ધીરે પંથે પડવા જણાવ્યું. તે મુજબ આગળ જઈ દિવસ અસ્ત થયે તેમણે પડાવ નાંખ્યો.

થોડા બાકી રહેલા સુભટોને નગરબહાર મૂકીને એકાકી કુંવર સૂર્ય અસ્તાચળ તરફ ગયો ત્યારે અંધકાર સમયે નગરમાં ગયો. ત્યાં માલણુને ઘરે મદનમંજરીનો મેળાપ થતાં તેને લઈને રથમાં બેસારી કુંવર નગરબહાર આવી સુભટોને મળ્યો અને માલણુને દાનદક્ષિણા આપીને વિદાય કરી. હવે સુભટો સહિત મદનમંજરીને રથમાં બેસારીને કુંવર શૂન્ય માર્ગે આદ્યો. જગતમાં સામાન્ય નિયમ છે કે જે

નિવૃત્ત થતાં કુંવરે રણબૂમિમાં પોતાનું સૈન્ય જોયું નહિ. મનમાં અનેક ભાંજગટ કરતાં કુંવરની ચરોવરતટે આવી સ્નાન, હંતધાવન કરી તરૂનીચે પિસામો લેતા બેઠા, આરામ લઈને મુસાફરીની તૈયારી કરવા માંડી. બાજુનું શાયું પીઠઉપર લાધી ખભે ધનુષ્ય હોરવી મંજરીને રથમાં બેસાડી કમલાની ચિંતા કરતો કુમાર રથે લા મુસદો સહિત તે શંખપુરીને માર્ગે ચાલ્યો. અનુક્રમે અર્ધ પંથ કાપતાં બે પુરૂષ તેને રસ્તામાં મળ્યા, તેમને કુંવરે પૂછ્યું—“ભાઈઓ ! આ રસ્તો તો શંખપુરી તરફ જાય છે ને ?”

“અહીંથી બે રસ્તા જાય છે, તેમાં આ રસ્તો લાંબો છે તે શંખપુરી તરફ નિર્વિઘ્નપણે જાય છે, બીજો રસ્તો ધણો નજીકનો છે, તે પણ શંખપુરી જાય છે છતાં ધણો વિપત્તિ અને બચસરેલો છે.” એક મુસાફરે કહ્યું.

“કેવી રીતે બચ ભરેલો છે ?” કુંવરે પૂછ્યું.

“આ રસ્તે માર્ગમાં દુર્યોધન નામે જળરજસ્ત ઘાટ બહુરૂપીની માફક અનેક રૂપ કરતો, જોને તેને ઇજતો, હાંટતો ને ધમરાજને મંદિરે મોકલતો એવો દુષ્ટગતિના પરિણામવાળો ફરે છે. વળી ધમરાજના અનુજાળું સમાન સાક્ષાત કાગડોય એવો એક વનહસ્તી ફરે છે. મદોન્મત એવો મૃગેન્દ્ર ભયંકર ગર્જના કરતો મનુષ્યોના સંહાર કરતો ફરે છે. તમે અર્ધ રણ પટાવ્યું છે, હવે અર્ધ રણ બાકી રહ્યું છે. ટુંક રસ્તામાં આવા બધા રહેલા છે. તમને ચોચ લાગે તે પથે જાઓ. તમારું કંઠ્યાણુ ચાઓ.” એમ કહી તેઓ જવા લાગ્યા. કુંવરે તેની આશિષ અંગીકાર કરીને તેને પાંચ મહારે આપી. રથ આગળ કરીને તે ટુંક રસ્તે ચાલ્યો. આગળ જતાં બાર મનુષ્યો તેને મળ્યા. તે અપ્પથનધારી મુનિઓ હતા. ગીતાર્થને અનુસરતા એવા તેઓ કુંવરનો સાથ પામીને તેની સાથે ચાલવા લાગ્યા. મધ્યરણમાં પહોંચતા એક કાપાલિક જોગી મળ્યો. શરીરે ભસ્મ લગાવી, મસ્તક જટાથી ઘેરાયેલો, કપાળની માથા કંઠમાં ધારણ કરી, હાથમાં કમંદળ લઈને તે કુમાર પાસે આવી. દક્ષિણ કર ઉઘાડી કરી આગ્રિષ આપતો ને બોલ્યો. “હે સાર્થક ! કોઈ વરમ્મ પથ ન જવે. સંસારનું કુટલ્લક્ષ્ય પ્રેમચારી જોગી બનીને હું ગેઠુજ ગામમાં રહું છું. કાપાલિક જોગી પાસે બેખને ધારણ કરી ધણા દિવસથી નીર્ધવાત્રા કરતો

નિવૃત્ત થતાં કુંવરે રણબૂમિમાં પોતાનું સૈન્ય એથું નહિ. મનમાં અનેક ભાંજગડ કરતાં કંપની સરોવરતટે આવી સ્નાન, દંતધાવન કરી તરૂનીચે વિલામો લેતા બેઠા, આરામ લઈને મુઝાફરીની તૈયારી કરવા માંડી. ખાણનું શાયું પીઠઉપર લાધી ખલે ધનુષ્ય લેરવી મંજરીને રથમાં બેસાડી કમલાની ચિંતા કરતો કુમાર એપ રહેલા મુભટો સહિત તે શંખપુરીને માર્ગે ચાલ્યો. અનુક્રમે અર્ધ પંથ કાપતાં બે પુરૂષ તેને રસ્તામાં મળ્યા, તેમને કુંવરે પૂછ્યું—“ભાઈઓ ! આ રસ્તો તો શંખપુરી તરફ જાય છે ને ?”

“અહીંથી બે રસ્તા જાય છે, તેમાં આ રસ્તો લાંબો છે તે શંખપુરી તરફ નિર્વિપળે જાય છે, બીજો રસ્તો ઘણો નજીકનો છે, તે પણ શંખપુરી જાય છે છતાં ઘણો વિપમ અને ભયભરેલો છે.” એક મુઝાફરે કહ્યું.

“કેવી રીતે ભય ભરેલો છે ?” કુંવરે પૂછ્યું.

“આ રસ્તે માર્ગમાં દુર્યોધન નામે જળરજસ્ત ચોર બહુરૂપીની માફક અનેક રૂપ કરતો, જેને તેને હજતો, હુંટતો ને યમરાજને મંદિરે મોકલતો એવો દુષ્ટગતિના પરિણામવાળો રૂર છે. વળી યમરાજના અનુજ બંધુ સમાન સાક્ષાત કાળ હોય એવો એક વનહસ્તી રૂર છે. મદોન્મત્ત એવો મૃગેન્દ્ર ભયંકર ગર્જના કરતો મનુષ્યોનો સંહાર કરતો રૂર છે. તમે અર્ધ રણ વટાવ્યું છે, હવે અર્ધ રણ બાકી રહ્યું છે. ટુંક રસ્તામાં આવા ભયો રહેલા છે. તમને ચોચ લાગે તે પંથે જાઓ. તમારું કંટાળુ થાશે.” એમ કહી તેઓ જવા લાગ્યા. કુંવરે તેની આશિષ અંગીકાર કરીને તેને પાંચ મહોરો આપી. રથ આગળ કરીને તે ટુંકે રસ્તે ચાલ્યો. આગળ જતાં ખાર મનુષ્યો તેને મળ્યા. તે અદ્યધૃતધારી મુનિઓ હતા. ગીતાર્થને અનુસરતા એવા તેઓ કુંવરનો સાથ પાત્રીને તેની સાથે ચાલવા લાગ્યા. મધ્યરણમાં પહોંચતાં એક દાયાલિક જોગી મળ્યો. શરીરે લસમ લગાવી, મસ્તક જટાથી ચોભાવી, કપાળની માળા કંઠમાં ધારણ કરી, હાથમાં કમંડળ લઈને તે કુમાર પાસે આવ્યો. દક્ષિણ કર ઉંચો કરી આશિષ આપતાં તે બોલ્યો. “હે સાર્થક ! કોડ વરસ પર્થ ત છવો. સંસારનું ક્રુદ્ધવરૂપ વિચારી જોગી જનીને હું ગોકુળ ગામમાં રહું છું. કાપાલિક જોગી પાસે લેખને ધારણ કરી ઘણા દિવસોથી તીર્થયાત્રા કરતો

નિવૃત્ત થનાં કુંવરે રણભૂમિમાં પોતાનું સૈન્ય જોયું નહિ. મનમાં અનેક ભાંજગડ કરતાં ઠંપની સુરોવરતટે આવી સ્નાન, કંતધાવન કરી તરૂનીચે પિસામો લેતા જોઠા, આરામ લઇને સુઆફરીની તૈયારી કરવા માંડી. બાણનું બાથું પીઠઉપર લાધી ખસે ધનુષ્યલેરવી મંજરીને રથમાં બેસાડી કમલાની ચિંતા કરતો કુમારચેષ રહેતા મુભટ્ટે સહિત તે શંખપુરીને માર્ગે ચાલ્યો. અનુક્રમે અર્ધ પંથ કાપતાં બે પુરૂષ તેને રસ્તામાં મળ્યા, તેમને કુંવરે પૂછ્યું—“ભાઈઓ ! આ રસ્તો તો શંખપુરી તરફ જાય છે ને ?”

“અહીંથી બે રસ્તા જાય છે, તેમાં આ રસ્તો લાંબો છે તે શંખપુરી તરફ નિર્વિપ્રપણે જાય છે, બીજો રસ્તો ઘણો નજીકનો છે, તે પણ શંખપુરી જાય છે છતાં ઘણો વિષમ અને ભયભરેલો છે.” એક સુસાફરે કહ્યું.

“કેવી રીતે ભય ભરેલો છે ?” કુંવરે પૂછ્યું.

“આ રસ્તે માર્ગમાં દુર્યોધન નામે જળરજસ્ત ચોર બહુરૂપીની માફક અનેક રૂપ કરતો, જેને તેને ઇજાતો, હુંડતો ને યમરાજને મંદિરે મોકલતો એવો દુષ્ટગતિના પરિણામવાળો ફરે છે. વળી યમરાજના અનુજળંધુ સમાન સાક્ષાત કાગ હોય એવો એક વનહુસ્તી ફરે છે. મહોન્મત્ત એવો મૃગેન્દ્ર ભયંકર ગર્જના કરતો મનુષ્યોનો સંહાર કરતો ફરે છે. તમે અર્ધ રણ વટાવ્યું છે, હવે અર્ધ રણ બાકી રહ્યું છે. દુકંડ રસ્તામાં આવા ભયો રહેલા છે. તમને ચોંચ્ય લાગે, તે પંથે જાઓ. તમારું કંટ્યાણુ થાઓ.” એમ કહી તેઓ જવા લાગ્યા. કુંવરે તેની આશિષ અંગીકાર કરીને તેને પાંચ મહોદો આપી. રથ આગળ કરીને તે દુકંડે રસ્તે ચાલ્યો. આગળ જતાં બાર મનુષ્યો તેને મળ્યા. તે અદ્યધનધારી સુનિઓ હતા. ગીતાર્થને અનુસરતા એવા તેઓ કુંવરનો સાથ પામીને તેની આથે ચાલવા લાગ્યા. મધ્યરણમાં પહોંચતાં એક કાપાલિક જોગી મળ્યો. શરીરે ભસ્મ લગાવી, મસ્તક જટાથી ગ્રોથાવી, કપાળની માળા કંઠમાં ધારણ કરી, હાથમાં કમંડળ લઇને તે કુમાર પાસે આવ્યો. દક્ષિણ કર ઉંચો કરી આશિષ આપતા તે બોલ્યો. “હં સાર્થેશ ! કોઈ વરસ પર્યંત છવો, સંસારનું કુટંબરૂપ વિચારી જોગી જનીને હું ગોકુળ ગામમાં રહું છું. કાપાલિક જોગી પાસે ભેળને ધારણ કરી ઘણા દિવસોથી તીર્થયાત્રા કરતો

છાવણીમાંથી અઢળક દોલત હુંટીને દ્રવ્યપ્રાપ્તિનો આયોગ અમૂલ્ય સમય મળેલો જાણી મૃત્યુને લોગે પણ તેઓ આતુર હતા. લગભગ મધ્યરાત્રી થતાં તરતજ આસ્તેથી રણશિંગાનો સંકેત થયો અને એ શબરનું ટોળું છાવણી ઉપર તુટી પડ્યું. રક્ષણ કરનારા સૈનિકો તેમને ધસ્યા આવતાં જોતાં તરતજ ધ્યુગદ્દ કુંકતાં તેમની સામે ધસ્યા, મુતેલા સૈનિકો પણ જાગ્યા. લીડો અને કુમારના સૈન્યનું દાણુ યુદ્ધ મર્યું. સેનાપતિ પણ વીર મુલ-ટોને આગળ કરતો લીડો ઉપર તુટી પડ્યો. કોળાહળ સાંભળીને કુમાર જાગ્યો. તરતજ રથમાં બેસીને લીડલપતિ લીમની સામે તે યુદ્ધે ચઢ્યો. ઠેકાણે ઠેકાણે ઝગઝગતી-સંગતી મશાલોએ અંધકારને દૂર નસાડ્યું. પક્ષીપતિ પણ તુરંગ ઉપર ચઢીને પોતાનાં આયુધોથી સૈન્યને હણતો કુમાર સન્મુખ આવ્યો અને તેને પડકાર્યો. લીડો સૈન્યના મારાથી હાર પામીને પાછા હઠ્યા, પણ લીમ અને કુંવરનું દાણુ યુદ્ધ જામ્યું. કોઈ કોઈનાથી થાકે નહીં. જયશ્રી પણ વિચારમાં પડી કે ‘વરમાળ કેને આરોપું ?’ અનેક પ્રકારે યુદ્ધ કરતાં પણ પક્ષીપતિ દુર્જય થયો, તેવારે પાસે આવીને મંજરી બોલી “નાથ ! હું સારથી થઈશ તો તમે ક્ષણવારમાં એને જીતી લેશો.”

કુંવરે તરતજ અનુમતિ આપી, તે પ્રમાણે મંજરી સારથી થઈને રથ હાંકવા બેઠી. તે સમયે મશાલના તીવ્ર પ્રકાશમાં રંભાનો તિરસ્કાર કરતી એવી તે મંજરીને રથ હાંકતી જોઈ પક્ષીપતિ લીમ ચોક્યો. મંજરીની અશ્વો નચાવવાની કળા, તેનું લાવણ્ય અને ચાલાકી જોઈ પક્ષીપતિ છબ્યો—મોહ પામ્યો, તેનું ચિત્ત ચંચળ થયું. લડાઈની તીવ્રતા મંદ પડી, પ્રમાદી થયો, એટલે કુમારના બાણોથી એ ભૂમિ-શાયી થયો—ઘાયલ થયો. એવે સમયે અંધકારનો નાશ કરનારી અરુણી પ્રભા જગત ઉપર સ્વારી કરવાને નીકળી. લીલ લશ્કર તો ભય પામીને જેમ કાંવે તેમ નાચી ગયું હતું. નાસતા લીડોની પછવાડે મુલટો દોડ્યા. એ કોળાહળમાં કમલસેનાનો રથ લઈને તેના મુલટો શંખપુરીને માર્ગે પડ્યા.

પ્રભાત સમયે સૂર્યોદય થતાં સરોવરના તટ ઉપર કાન્ટની ચિતા રચીને જે રહ્યા તેમણે મૃતક શબોના અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. રણમાંથી

નિવૃત્ત થતાં કુંવરે રણભૂમિમાં પોતાનું સૈન્ય જોયું નહિ. મનમાં અનેક ભાવગત કરતાં હંપતી મરોવરતરે આવી સ્નાન, હંતધાવન કરી તરૂનીચે પિસામો લેતા જોહા, આરામ લઇને મુસાફરીની તૈયારી કરવા માંડી. બાજુનું લાઘુ પીઠકપર લાપી ખલે ધનુષ્ય ભેરવી મંજરીને રથમાં બેસાડી કમલાની ચિંતા કરતો કુમાર રોય રહેલા મુબટ્રો સહિત તે શંખપુરીને માર્ગે આવ્યો. અનુક્રમે અર્ધ પંથ કાપતાં બે મુઝ્ઝ તેને રસ્તામાં મળ્યા, તેમને કુંવરે પૂછ્યું—“લાઈઓ ! આ રસ્તો તો શંખપુરી તરફ જાય છે ને ?”

“અહીંથી જ રસ્તા જાય છે, તેમાં આ રસ્તો લાંબો છે તે શંખપુરી તરફ નિર્વિઘ્નપણે જાય છે, બીજો રસ્તો ઘણો નજીકનો છે, તે પણ શંખપુરી જાય છે છતાં ઘણો વિપત્તિ અને ભયભરેલો છે.” એક મુસાફરે કહ્યું.

“કેવી રીતે ભય ભરેલો છે ?” કુંવરે પૂછ્યું.

“આ રસ્તો માર્ગમાં દુર્યોધન નામે જખરજસ્ત ચાર બહુરૂપીની માફક અનેક રૂપ કરતો, જેને તેને છળતો, હાંટતો ને યમરાજને મંદિરે મોકલતો એવો દુષ્ટગતિના પરિણામવાળો ફરે છે. વળી યમરાજના અનુજ બંધુ સમાન સાક્ષાત્ કાળ હોય એવો એક વનહસ્તી ફરે છે. મદોન્મત્ત એવો મૃગેન્દ્ર ભયંકર ગર્જના કરતો મનુષ્યોના સંહાર કરતો ફરે છે. તમે અર્ધ રણ વટાવ્યું છે, હવે અર્ધ રણ બાકી રહ્યું છે. દુઃક રસ્તામાં આવા ભયો રહેલા છે. તમને યોગ્ય લાગે, તે પંથે જાઓ. તમારું કલ્યાણ થાઓ.” એમ કહી તેઓ જવા લાગ્યા. કુંવરે તેની આશિષ અંગીકાર કરીને તેને પાંચ મહોરો આપી. રથ આગળ કરીને તે દુઃક રસ્તે આવ્યો. આગળ જતાં બાર મનુષ્યો તેને મળ્યા. તે અદ્યપશુનધારી મુનિઓ હતા. ગીતાર્થને અનુસરતા એવા તેઓ કુંવરનો સાથ પામીને તેની સાથે ચાલવા લાગ્યા. મધ્યરણમાં પહોંચતાં એક કાપાલિક જોગી મળ્યો. શરીરે ભસ્મ લગાવી, મસ્તક જટાથી ગોલાવી, કપાળની માથા કંઠમાં ધારણ કરી, હાથમાં કમંડળ લઇને તે કુમાર પાસે આવ્યો. દક્ષિણ કર ઉંચો કરી આશિષ આપતાં તે જોડ્યો. “હે સાર્ધશ ! હોઠ વરસ પર્યંત છવો. સંસારનું કુટંબરૂપ વિચારી જોગી બનીને હું જોકુળ ગામમાં રહું છું. કાપાલિક જોગી પાસે બેળને ધારણ કરી ધણા દિવસોથી તીર્થયાત્રા કરતો

તો સાવધન હતો. જોગીએ ધાવ લગાવતાં કહ્યું—“મંદુર! મંદુર! મુખી જેવી રમણીને લખેને કયાં જઈશ? હવે જો, હુંજ દુર્યોધન ચાર નું! તારા પંથી બધા હંમેશને માટે યુગા છે તેમ સમજ! હવે તેજ તારી ગતિ છે.” એ પ્રમાણે જોગી ધાવ કરવા જતાં તરતજ કુમારની તલવાર તેના હાથ ઉપર પડી, તલવાર સહિત તેનો હાથ નીચે પડ્યો. તરતજ કુંવરે તેની કુસિમાં જોવો તો જોઈથી લાતનો પ્રહાર કર્યો કે “હા! હા!” કરતો તે ભૂમિશામી થયો. જગતમાં જોવો નિષમ છે કે જે વહેલો તે પહેલો. એજ પ્રમાણે કુમારે સાવધપણે ખડેજ કરી તો તેની જીત થઈ. મરવા પડેલા દુર્યોધનને પાણીની તૃષા લાગી જેથી કુમારે પાણી લાવીને તેને પાચું.

પાણી પીને મરણની આખરની ઘડીએ ઠાંઈ સ્વસ્થ થતો તે પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો અને રાજકુવરના શુભોર્તુ સ્મરણ કરવા લાગ્યો. “અહા! ધન્ય છે એની ક્યાગુનાને! હું શત્રુ છતાં તેણે મારી ઉપર દેવી કરૂણા બતાવી? મારો જન્મ તો પાપકૃત્યમાંજ પૂર્ણ થયો. પાપીઓનાં મરણ અકાળેજ નિર્માણ હોય છે. ધિમ્ છે મારા અવતારને! હિંમ્, ચોરી, બિચાર આદિ અત્યાચારો—દુરાચારોમાં મારું જીવતર સમાપ્ત થયું. પાપ કરીને મેળવેલી એ અનર્ગળ ઋદ્ધિ આ લોકમાંજ ત્યાગ કરીને મારો જવાનો સમય આવ્યો. જેની ખાતર મેં પાપ કરવામાં પાછું જોયું નથી એ લક્ષ્મી મને અત્યાદે નથી બચાવી શકતી, નથી મારી સાથે આવી શકતી! હા! હતાથ! મહા પ્રયાસે—પાપ કરીને મેળવેલી એ લક્ષ્મી અને પ્રિયા મુવા પછી ખીજનેજ હાથ જાય છે. આજે મારી પણ એજ રિયતિ થઈ. જેવું લવિષ્ય હોય છે તેવીજ શુદ્ધિ થાય છે. પરલોકમાં જેવી ગતિ થવાની હોય છે તેવાંજ પ્રાણીનાં આચરણ હોય છે. અરે! છેવટે જતાં આ બિચારા અતિથીઓને મેં પ્રાદૂષણ કરીને માયા. એ બાળ, વૃદ્ધ અને ધર્મી એવા ઉત્તમ જનોની હત્યા કરવાથી મારી શી ગતિ થશે? એ પાપરાશિનો પુંજ દીર્ઘકાળપર્યંત મારે અવશ્ય જોગવવો પડશે. તો હવે મારી લક્ષ્મી ઘરખાર વગેરે આ શુણ્ણપંતને સમર્પીને જળપાનનો પ્રત્યુપકાર વાળું” એમ વિચારીને ચોરે કુમારને કહ્યું. “હું શુણ્ણ! હું તારા શુભોદી પ્રસન્ન

ચંદ્ર સંસુ' તમારું વદનકમળ જોઈને હું મને પોતાને પણ ભૂલી
 ગઈ છું. એ હૃદયના ઉંડાણમાં પ્રગટેલા પ્રેમથી હું પરવશ થઈ
 ગઈ છું. ધાયલ થયેલા મારા પતિને શિતળ જળ પાઈને તેની
 ઉપર ઉપકાર કર્યો, તે રીતે જ પ્રેમામૃત પાઈને મારો ઉદ્ધાર કરો.
 તમારી સર્વે પત્નીઓની હું દાસી થઈને રહીશ. તેમનાં કઠવાં
 વચનો પણ તમારા હુકમે કરીને હું સહન કરીશ. પણ હું
 પરત્વી છું એમ જાણીને તમે મારો તિરસ્કાર કરશો નહિ. રત્ન
 જે કાલવમાં પડ્યું હોય તો પણ તેના પરીક્ષકો ત્યાંથી તેને લઈ
 લે છે. સ્વાભાવિક નીકળેલું બાળકનું વચન પણ જે હિતકારી હોય
 તો શુભી પુરૂષો તેને ગ્રહણ કરે છે. ચંડાળ પાસેથી પણ ઉત્તમ
 વિદ્યા શીખવી અને સ્ત્રીરત્ન ગમે તે જગ્યાએથી-દુષ્કૃતિમાંથી પણ
 ગ્રહણ કરવું એમ કહ્યું છે. જુઓ ! હરિએ લવણમુતા-લક્ષ્મીને પો-
 તાની પટ્ટરાણી બનાવી. પર્વતતનયા ગૌરી-સ્વામા સ્વામસ્વરૂપ છતાં
 મહાદેવે તેનું પાણિગ્રહણ કર્યું. માટે આ કરોટોગમે સુવર્ણ
 તમને સાંપીને હું તમારા ચરણકમળની સેવા કરીશ-આ ભવમાં
 દેવસમાન ગણી હું તમારી ભક્તિ કરીશ. " જયમુંદરીના પ્રેમભર્યા
 વચન સાંભળીને કુંવરે સર્વ કળુલ કર્યું, જેથી મંજરી ચિત્તમાં
 ચમકી-આશ્ચર્ય પામી. " સ્વામી ! આ શું કરો છો ? એક
 પરત્વીના મોહમાં પડીને તદન નિર્લજ કેમ બનેા છો ? તમારે માટે
 કેવી કેવી આશાઓ બાંધીને હું તમારા હૃદમાં ફસી ગઈ. ન્હોતી
 જાણતી કે તમે આવા પરત્વીલંપટ હશે. તમારું રાજપુત્રનું પવિત્ર
 મત ક્યાં રહ્યું ? આ માર્ગે જતાં તમારું કુળમત ક્યાં ગયું ?
 તમારું શત્રુપણું ગયું-કુળવટપણું પણ વહી ગયું. મારી સાથે
 કેવું કેવું બોલીને તમે મને વચન આપ્યાં હતાં. અરે ! એક
 ચોરની સ્ત્રીમાં તમે લંપટ થયા ! સ્વામી ! તમે તદન અધમ
 ઠોટીપર કેન જાઓ છો ? તમારા કરતાં તો હું વલિકસુતા
 ઉત્તમ કે સખીને વચને મર્યાદા રાખીને કેટલા વરસ સુધી કુમારી
 રહી. તમારી ઉત્તમ ભક્તિ જાણી દે પ્રાણેશ્વર ! તમને હું વરી !
 મારી સાહેલીનો સાથ તજીને તમારી સાથે ચાલી, તમારા વયજે
 બંધાઈ. માતાપિતાનો ત્યાગ કરી તમારી અર્ધાંગના બની. ખીયરિયાં
 અને સાસરીયાંના કુળને કલંક લગાડીને તમારી સાથે નીકળી. દે

સ્વામિન્ ! એ અધુ તમારે માટે મેં કર્યું. પણ હા ! દૈવ ! મેં આ શું વિપરીત કીધું કે આવા પીયુ સાથે મારું પાનું જોડ્યું ! મારો એકે આરો ન રહ્યો. પતિ તો પરદારાણપદ થયો. હવે અમે મુક્તિ સાધુને ચરણે નમી કહેશું કે તમારા પુત્ર કૃષ્ણ પેઠે પાતાળ સાધવા ગયા ને ત્યાંથી આ નાગકન્યાને ઉપાડી લાવ્યા.” આ પ્રમાણે કહીને મંજરી સ્વામીને ઠપકો આપી કંઠપાંત કરવા લાગી.

પ્રિયાનાં આવાં વચનોથી શરમાઇને અગડદત્ત કુમાર ચોરની સંપદા અને પ્રિયાને તણને મંજરી સાથે રથમાં બેસી આડી નીકળ્યો. પંથ કાપતાં તેઓ ગહન વનમાં આવ્યા, ત્યાં કાળસમેા હસ્તી મદે ચઢેલો જોયો. જેના તોફાનથી લિલ્લવૃંદ ત્રાસ પામતું ચારે દિશાએ નાશભાગ કરવા લાગ્યું. તેને વશ કરીને કુંવર આગળ ચાડ્યો. ત્યાં તો શુક્ર જેવું પોતાનું વિકરાળ મોં પહોળું કરતો વાઘ તેના રાફડામાંથી નીકળીને ઘસી આવ્યો. તેની ગર્જના સાંભળીને મનમંજરી ભયવિહ્વળ થઈ ગઈ. તેને ધીરજ આપી રાજકુંવર રથમાંથી નીચે ઉતર્યો. ડાબા હાથે વસ્ત્ર વીંટીને વાઘના મોં આગળ ધર્યો. વાઘ એ હાથ ઉપર પડ્યો, તેટલામાં તો જમણા હાથે તેના કટીપ્રદેશ ઉપર ખડ્ગનો ઘા કરીને તેનાણે ભાગ કરી નાખ્યા. વાઘ રાડ પાડતો પૃથ્વી ઉપર તુટી પડ્યો—મરણ પામ્યો.

રથમાં બેસીને વનમાં ને વનમાં આગળ જતાં અતિ ઉત્કટ એવા મહિધર સર્પ મળ્યો. ક્રોધથી જેની આંખો રક્ત થયેલી છે એવા. ફણાથી ફુટકાર કરતો, મનુષ્યના મૃત્યુને માટે યત્નને જાણે શ્યામદંડ હોય તેવા વિકરાળપણે સામે ધસી આવતો કુમારે તેને જોયો. એ ભયંકર પ્રાણીને જોઈને મંજરી ભય પામીને પતિને કંઠે વળગી પડી. કુંવરે તેને ધીરજ આપી. “પ્રિયા ! ભય પામીશ નહિ. જો હું તેને વશ કરી લઉં છું.” પછી તરતજ રથમાંથી નીચે ઉતરી મંત્રથી તેને રથમાં બાવી દીધો. ગાડીની પેઠે તેને દમી રથમાં બેસી કુમાર આગળ ચાડ્યો. અનુક્રમે ચાલતાં ચાલતાં શંખપુરીના સીમાદે આવ્યા. એટલે જાણે સંત્રાર અટવી જોળાંનીને નરભવમાં આવ્યા હોય તેમ શંખપુરીના સીમાદે આવીને ઉતારા કર્યા.

પ્રકરણ ૪૧ મું.

‘ વનવિહાર. ’

અગદદત્તકુમારે દૂર રહેલા સૈન્યના ડેરા તંબુ ભોળા, તેમજ તે લોકોએ પણ દૂરથી પોતાના જેવો નાનો ઉતારો ભોળેને કમળ-સેનાના મોકલેલા મુળદો અંશયથી ટોલતા ત્યાં આવ્યા, તો કુમારને ભોળે પ્રજ્ઞામી ખુશી થયા ને કમળસેનાને વધામણી કહેવા દોડ્યા, કેટલાક કુમાર પાસે બેઠા. યોદ્ધાવારમાં કમલસેના, મંત્રી પ્રમુખ સહજ સૈન્ય આવીને કુમારને નમ્યું. અણુધાર્યો કમલસેનાનો મેળાપ થવાથી કુંવર ખુશી થયો, સર્વને સત્કાર્યા. પોતાની શિબિરમાં કમલસેનાને ઉતારી. મંત્રીના મુળદોએ ત્યાં બીજા તંબુ તાણ્યા અને એક મોટી છાવણીની માફક દેખાપ થઈ રહ્યો. લોજનકાર્યથી પરવારી કુંવર અને મંત્રી પ્રમુખ વાર્તાવિનોદ કરવા લાગ્યા. કુમારે પૂછ્યું કે—“ અમારો ત્યાગ કરીને તમે કેમ જીવ્યા પડ્યા? ”

કુમારનો પ્રશ્ન સાંભળીને સેનાપતિ કહેવા લાગ્યો—“ મહારાજ ! વિંધ્યાચળ પર્વત આગળ સહજ સૈન્યના મુળદો નિદ્રાધિન થયા હતા, તેવામાં અચાનક ધાડ પડી. અમે સર્વે ભગૃત થયા; પણ રાત્રીનો ઘોર અંધકાર આ ગફલતનું કારણભૂત થયો. તમે રથમાં બેઠીને ચાલ્યા ગયા એવું અમે કોઈક સુલટ પાસે સાંભળવાથી તથા ધણા મુળદો આપણા નાકી જવાથી અમે પણ સર્વે સુલટોં એકઠા મળીને રાત્રીજીને રથમાં બેસાડીને સુલટોનો ફરતો કોટ કરી અમારી ઉપર ધમ્યા આવતા પીડ્યોને અમારાં હાથ બતાવ્યા એટલે તેઓ નાશી ગયા. પછી રથની ચારે બાજુ અમે રક્ષણ કરતા રાત્રીમાંજ નીકળ્યા. માર્ગે જતાં આસપાસ સુલટો મોકલીને આપની અમે બહુ તપાસ કરાવી; છેવટે રણ કાપીને શંખપુરીને સીમાટે આવી આપની વાટ બોલતા તંબુ તાણીને અમે રહ્યા. આજે આપના દર્શનથી અમારી આશા સફળ થઈ. ” આ બધી હકીકત સાંભળી કુમાર અધિક પ્રસન્ન થયા.

પછી સકળ સૈન્ય સાથે અંખડ પ્રયાણ કરતાં શંખપુરીની નજીક આવ્યા. ત્યાં આગળ પડાવ નાખવા હુકમ થયો. અત્યસમયમાં તંબુઓ ખડા થઈ ગયા. એક સુલટને નગરમાં રાજાને વધામણી આપવાને મોકલ્યો. વધામણી સાંભળીને માતાપિતા આદિ પરિવાર અતિ હર્ષિત થયો. વધામણી લાવનારને વધામણીમાં રાજાએ મુગટ સિવાય સર્વે અલંકારો આપી દીધા. નગરમાં તોરણ સર્વ ઠેકાણે ખંધાયાં, વાજાંત્રો વાગવા લાગ્યા. મંત્રી પ્રમુખ નગરની પ્રજા વાજાંત્ર સાથે કુમારની સામે આવવાને નીકળી. પૂર્ણિમાનો ચંદ્રમા ઉદય પામે ત્યારે જેમ સાગર ઉછળી રહે તેમ નગરની પ્રજાનાં અને મંત્રી આદિ સર્વેનાં હૃદય પ્રકુલિત થયાં. ભૂપતિ પણ કુમારને મળવાને ઉલટલેર આવ્યા. પિતાને સન્મુખ આવતા જોઈ કુમાર ગૌરવથી સામે દોડી જઈ તાતને ચરણે નમ્યો. રાજાએ તેને ઉઠાડી આલિંગન દીધું. પિતા પુત્ર અતિ હર્ષથી-ઉદ્ધાસથી મળ્યા, આનંદિત થયા. વાજતે ગાજતે સર્વે નગરમાં રાજમંદિર તરફ ચાલ્યા. પ્રજાએ ઘરે ઘરે તોરણો ખાંધ્યા અને આ આનંદ નિમિત્તે નગરમાં મહોત્સવ થવા લાગ્યા. નગરની સ્ત્રીઓ મંગળગીતો ગાવા લાગી. નગરની સ્ત્રીઓવડે પુષ્પથી વધાવાતા, ખંદીજનોની ગિરદાવણી શ્રવણ કરતા, ડગલે ડગલે પ્રજાની સલામો ઝીલતા કુમાર રાજદરબારમાં આવ્યા. હાથી ઉપરથી ઉતરી તાતના ચરણે રાજસભામાં પાગુ નમ્યા, ઋદ્ધિ અને લક્ષ્મી તથા સ્ત્રી સહિત પુત્રને જોઈને રાજાની આંખમાં આનંદનાં અશ્રુ આવ્યાં. તે વખતે રાજસભા ચિકાર ભરાઈ ગઈ હતી, છતાં સર્વત્ર શાંતિ હતી. પછી રાજાએ કહ્યું. “ખચીત ! રાત્રી વટી ગઈ અને સુવર્ણમય પ્રભાત થયું. તું પરદેશ ગયો તો તારા પુત્ર્યને ઉદય થયો. પુત્ર્યના ઉદયે તું પરદેશમાં રાજ્યઋદ્ધિ, સુખસમૃદ્ધિ પામ્યો, શુભે કરીને ગૌરવવંત થયો. તારો અને મારો મનોરથ આજ સફળ થયો.”

“પિતાશ ! આજે તમારા દર્શનથી મારે કલ્પતરૂં ફળ્યાં. અમીના મેહ વરસ્યા, અશ્રુભ દિવસો નાડા અને શુભ દિવસ વળ્યા.” જેમ કહીને કુમારે તાતને ચરણે મસ્તક નમાવ્યું.

એવી રીતે પરદેશની અનેક વાતો કરીને તાતની રજા લઈ

કુમાર માતાના મહેલે ગયો, ત્યાં જઈ માતાને થરણે નમ્યો. માતા-
એ આશિષ આપી. “ચિરંજીવો ! આનંદમાં રહો ! તમને લેવાથી
અમારા હૃદયને શાંતિ થઈ. હે વત્સ ! શોક સંતાપ દૂર થયો,
વિયોગની વ્યથા દૂર થઈ.” પુત્રને લેઈને માતાને હૃર્ષનાં આંસુ
આંખ્યાં, દેવળાગા શ્રમી-જાન વહુઓ આવીને સુલસા સામુને પગે
પડી. સામુએ આશિષ આપી-“ પુત્રવડે ગૌરવ પામજો. ઉભય
કુળને શોભાવજો.”

રાજકુંવર માતાપિતાને નમી જનનીના હાથનું લોજન કરી
રાજસભામાં આવ્યા, ત્યાં જે જે મળવા આવતા તેમને જાંઘવની
માફક સત્કારતા-સન્માન આપતા. નગરજનોથી સન્માનિત કુંવર
પોતાને મહેલે ગયા.

એક દિવસ રાજાએ ઉત્તમ મહા જોઈ કુંવરને યુવરાજ પદવી
આપી. એવી રીતે યુવરાજની પદવીથી શોભતો રાજકુંવર મુખમાં
પોતાનો જતો કાળ પણ બાણતો નહોતો. કુંવરે મંજરીને પદરાણી
પદ આપીને, મોટી બનાવી, કમળસેનાને લઘુપદે રાખી, એવી રીતે
અગત્યને મંજરીને આપેલું વચન સિદ્ધ કરી જતાવ્યું. મંજરીના
ચાતુર્યમાં ને સૌંદર્યમાં આમ્મજન થયો થકો. યુવરાજ રાતદિવસ
તેનાજ પ્રેમમાં લીન રહેતો હતો; છતાં કમલસેના તાતની ચિખા-
મણ સંભારતી પતિને દેવ સન્માન ગણી બક્ષિત કરતી હતી. શોકયને
ખેડેન સન્માન ગણી તેનું માન સાચવતી હતી; પણ મરસરભાવ
રાખતી નહોતી. ગુરૂજન ઉપર પૂજ્ય ભુદ્ધિ રાખતી હતી, સેવકજનને
તેની યોગ્યતા પ્રમાણે સંતોષતી હતી, કેમકે ચક્રના દર્શને કુમુદિની
મહુક્ષિત થાય છે એવા તેનો જાતિસ્વભાવ છે; તેવીજ રીતે પતિની
ઉપેક્ષિત છતાં કમલસેના પતિભક્ષિમાં પરાયણ રહેતી.

રાજકુંવર તો પદરાણીમાં જ રહ્યો રહ્યો થકો નિત્ય તેનાજ
સહવાસમાં રહેતો હતો. લોહચુબકની માફક તેનું ચિત્ત મંજરીએ
હર્ષ હર્ષ, જેથી જન્મે જણાં એક લણ માત્રપણ અગમ્ય રહી ચક્રતા
નહોતા. યગનમાં પણ લેવાય છે કે પાણીને પોતાની સાથે મળેલું
જેઈને દુધ પોતાના ગુણ પાણીને અપ્યા. પડી જન્મે એક બીજાની

ખાતર અગ્નિથી બળવા લાગ્યા. પોતાના ઉપકારી દુધને બળતું જોઈ પાણીએ બળવા માંડ્યું તે જોઈ દુધે અગ્નિમાં ઝંખલાવી પોતાનું છવિત સગમ્યું. એવી રીતે બન્ને પ્રીતિથી જેલતાં સંસારનું ખર્ચ સ્વરૂપ ભૂલી ગયાં, અને પિતાનું રાજ્ય અને પરાક્રમથી મેળવેલું રાજ્ય લોગવવા લાગ્યા.

એકદા વસંતઋતુ આવી, જેથી વનની શોભાઓ નવપક્ષવ લતાઓના પ્રકુલિતપણાથી અધિક સુંદર જણાતી હતી. સમય સાધી આ ઋતુમાં પુષ્પધન્યા મનુષ્યલોકમાં આવીને વીરપુરુષોના હૃદયને વીંધનારા પંચખાણોને તૈયાર કરતો, પોતાના વિજયથી અદ્વૈત મનુષ્યોની અજ્ઞાનતાની હાંસી કરતો, ધનુષ્યનો ટંકારવ કરતો, અનેક નર નારીનાં હૃદયોમાં એ મીઠી પીડાના સચોટ ધાવ કરી રહ્યો હતો; અને એ પ્રચ્છન્ન રહેલા વિજયી વીરનાં શુભામ અનેલાં નરનારીઓ એ ધાવની શાંતિને માટે અનેક બાહ્ય ઉપચાર કરવાને માટે વાડી વન આરામમાં ફાંફાં મારી રહ્યાં હતાં. મદોન્મત ભ્રમરો અનેક પુષ્પોની પરાગોમાં રાગ કરીને આનંદથી શુન્દર શબ્દ કરતા પોતાનો આનંદ વ્યક્ત કરી રહ્યા હતા અને જાઈ, કેતકી, માલતી, ડમરો, મોગરવેલ, શુભાળમાં વારંવાર આસક્ત છતાં અતૃપ્ત રહેતા હતા. મેના પોપટનાં યુગલો વનની રમણિયતાથી આનંદ કરી રહ્યા હતા. હંસહંસી સરોવર તટે કીડા કરતા સુખી જણાતા હતા. એક બાળુ વસંતઋતુની વદલલા કોચલ મદલરી મીઠી મીઠી ટહુકા કરી નૃત્ય કરી રહી હતી. વનમાં આમ્રતરૂની મનોહર મંજરીઓ મલકાઈ રહી હતી. ક્ષુસ, આંપો, નારંગી, રાયણ, દાઢિમ, સહકાર, શેતુર, સીતાફલ, જાંબુડી આદિ તરૂવરો ફળના ભારથી લચી લચીને વસંતને નમન કરી રહ્યા હતા. મલયાચલનો મંદમંદ સુગંધિત વાયુ વિરહિણી રમણીઓના હૃદય સંતાપી રહ્યો હતો અને યુવાન પુરુષોના હૃદયમાં તોફાન જગાવી તેમને પ્રિયાઓને ભેટવાને આતુર બનાવી રહ્યો હતો. તે વખતે સ્વાભાવિક સૌંદર્યની લીલાઓ પ્રગટ થવાથી નગરજનની સાથે રાજા ઉદ્યાનમાં રમવાને ગયા. એટલે શિતળ પવનથી પ્રેરાયેલા તરૂવરો નમી નમીને વનમાં આવતા રાજાને અભિવંદન કરવા લાગ્યા.

રાજા ઉદ્યાનમાં વસંતઋતુનો લાલ લેવાને ગયા, એટલે અગડ-

દત્ત પણ શલુગાર સહ પ્રિયા મંજરીને રથમાં બેગાડીને પોતાના પરિવાર સાથે વનમાં બેઠવાને ગયો. એમ સર્વે નગરના મુખી જનો વનની હીલાને પોતાની હીલાથી ચોભાવવા ગયા; પણ કમલસેના, મુલશ્યા, દિયર ને દેરાણીઓ ભોળાઈની બદ્ધિ નિમિત્તે ન ગયા. કમલસેના અલુભાનીતી હોવાથી ન ગઈ, તે જોઈને એના સંબંધી જનો પણ ઘેર રહ્યા. દેરાણીએ બેદાણીને પૂછ્યું “લાભીજી ! આ વાત કેમ વિપરીત બની ? તમે જીવનપાસ રાજનાં નંદિની છતાં એક દિવસ પણ તમારો વારો નહિ અને આ મંજરી કાણ જાતિની છે કે રાત દિવસ બેઠી એને જોઈનેજ મુંઝાઈ ગયા છે—એને આંધીન થઈ ગયા છે ? આ તો નવાઈ જેવું છે.”

“રાજાને ગમી તે રાણી ! પ્રિયમયું મન એનામાં માન્યું ! મારાથી અધિક એ શુભવાન છે ! ઉત્તમ વલ્લિક જાતિ છે.” આ પ્રમાણે કમલા બોલતી હતી તે સમયે કુંવરના ભોગની સામગ્રીઓ દાસી લઈ જતી હતી તે જોઈને તે દાસીને તેણે કહ્યું—“દાસી ! મારા પિયુને કહેજે કે એક નગરમાં ધોળીને ઘેર રાસલ હતો, તે રાત્રીએ પોતાના ધણીને કહેતો હતો કે રાજાને કહો એ એક દિવસ મારી ઉપર પરિચાણ કરે. નિશિચર એવા રાજાએ તે વાત સાંભળીને રજકને તેડાવ્યો અને તેણે કારણ પૂછ્યું, ત્યારે ધોળીએ કહ્યું—સ્વામી ! એને કોઈ વ્યંતરે છેલ્લો છે, માટે તે એમ બોલે છે. પછી રાજા રાત્રે તેને લાવીને જળથી ન્હવરાવી શલુગાર મળવી તેની ઉપર અસ્વાર થયો. સેનાને લઈને પુર બહાર ગયો. ત્યારે તેની ચાલ, ચતુરાઈ જોઈને લોકોએ અશ્વને બહુ વખાણ્યો, પોતાની જાતિને બદલે અશ્વની, મશંસા થતી સાંભળીને તે મુંઝ્યો, જેથી રાજા ફરજત થયો. વળી કોઈ કાગડી આંખાની ડાળ ઉપર બેઠી હતી, તેને જોઈને કોયલના મતધારી જનો તેની પૂજા કરવા લાગ્યા, એટલામાં તેનાં વચન સાંભળીને ચોક કરવા લાગ્યા બળવાન પુરુષો પણ મોહવશે ઠગાય છે, માટે રખે બાગમાં કાંઈ નવા જીવની ન થાય.” કમલાએ દાસીને જેવો સંદેશો કહ્યો તેવો દાસીએ વનમાં જઈને સુવરાજને કહી સંભળાવ્યો; પણ પ્રેમના મોહમાં શુભનાન થયેલા સુવરાજને એ સંદેશની ઝોળીજ પરવા હતી. અહીં તો પ્રિયાના રંગરાગમાં

પુરૂષો મસ્ત બની ગયા હતા. અનેક રીતે આનંદ લઈ રહ્યા હતા. કોઈ વસંતના આગમનના મંગળગીત ગાઈ રહ્યા હતા. કોઈ પ્રિયાના કંઠમાં કુલની માળાઓ પહેરાવી વિનોદ કરી રહ્યા હતા. કોઈ મહિરાપાન કરી નૃત્ય કરી રહ્યા હતા. કોઈ પ્રિયાને હાથ લઈને કંસતાળ બળવતા ગમત કરી રહ્યા હતા. કોઈ સ્ત્રી પુરૂષો કેળનાં ઘર કરીને પ્રેમની મસ્તી રમી રહ્યા હતા, કોઈ ચોપાટ ખેલી રહ્યા હતા, કોઈ પોતાની પ્રિયાને હિંડોળે બેસારી તેને ઝુલાવી રહ્યા હતા, તો કોઈ પ્રિયાને બોળે બેસાડી પોતે ઝુલી રહ્યા હતા. એવી રીતે કુદરતી ખીલેલા આ સૌંદર્યવનમાં અનેક પ્રકારની લીલાઓ અત્યારે લજવાઈ રહી હતી.

તે સમયે યુવરાજ કુસુમવનમાં તરૂવર ડાળે હિંડોળો ખાંધી મંજરીને બોળામાં ધરી નવનવીન નાટક ભેતો ઝુલી રહ્યો હતો. જેમ કમલાની સાથે કૃષ્ણ રમે તેમ મંજરી સાથે રમીને પછી સરોવરે જઈ સરોવરમાં જળકીડા કરી. એવી રીતે અનેક લીલાઓ કરતાં સવિતાપતિ અસ્ત થયો અને લોકો નગરમાં જવા લાગ્યા. સંધ્યા સમય થતાં તો રાજા સહિત નરનારીઓ પોતપોતાને ઘેર ગયા. તે સમયે મંજરીએ લાડ કરતાં કહ્યું “સ્વામી ! આ કેવી રમવા જેવી રાત્રી છે, પરિવારને ઘેર મોકલો ને આપણે બે જણ પ્રભાતે મંદિરે જશું.” પ્રિયાના એ પ્રેમગર્ભિત વચ્ચનો સાંભળીને યુવરાજે પરિવારને વિદાય કર્યો.

રાજકુમારે તરૂવરની તળે રથને સ્થાપ્યો. પછી સંધ્યા સમયે બન્ને એક બીજાના ગળે હાથ નાંખીને વનમાં ફરવા લાગ્યા. એ પ્રેમના ઉડતા પંખીડા રમવા લાગ્યા. ચરણુતળમાં ઝાંઝરની ઘુઘરીઓ મનોહર શબ્દ કરી રહી હતી, મુખે તંબોળ ચવાઈ રહ્યા હતા. વનના સુગંધમય પવનનો સ્પર્શ લેતાં આ વનવિહારી યુગલની ચાર ઘડી રાત્રી પસાર થઈ. પછી શ્રમથી થાકેલા તે બન્ને રથમાં આવીને એક બીજાની ભુજલતામાં આલિંગન આપીને સુબલર પોલી ગયા. શ્રમથી થાકેલા તે નિદ્રાવશ થઈ ગયા.

સંસારમાં મોહના બંધનને ધિક્કાર છે કે જેથી સમર્થ પ્રાણીઓ પણ તેની પાસે રાંક બની જાય છે. તપ જપ બધું દૂર જઈ

રહે, હા. રાગદ્વંથી નવીના હાંદ પ્રવાહમાં ને પડ્યા તે કુખ્યાજ સમજવા.
અરે તેઓ મોઝા પાણુ જડના નધી, જોજ રાત્રે કરીને રાત્રુ મીનાનું
દગળ કરી દુહાંચાને પાગ્યો, નેધી કુર્યોધન કોપરીમાં લોખાઈ રે
દવાલે મરણ પાગ્યો. જાણદન વારમની, વારમની કરતો આતમી
નારકીએ ગયો.

પ્રહર રાત્રી વીજો છતે મંદીનો એક દાઘ રગની ભદાવ
સદકતો હતો. ત્યાં રોડો એક સર્પ તે દાઘ ઉપર દરવે. તેમી
એકદમ ઉંઘમાંથી જાગ્યા યાને તેણે ચીસ પાડી. “ હા ! હા ! મને
ભુજાવે દમી.” એમ બોલતી સદસા મૂર્ખા પામી ગઈ. તરતજ કુંવર
જાગ્યો અને રથની રેઠે સીધા ઉતર્યો, તો રાત્રીના માદ અધમારમાં
જેના મસ્તકે ગણિ રોડી છે એવો દમીધર સીધા દવે પોનાની પ્રિયાને
મૂર્ધિછત જોઈને દુઃખમી કુંવર પણ મૂર્ખા પામ્યો. વાપને દેખીને
છાગના જેવા હાલ યાવ તેવી સ્થિતિ યુવરાજની થઈ. એ પ્રંદ
પવનની ચિત્તજ લહરીથી કુંવરની મૂર્ખા વળી, પણ પ્રિયાની મૂર્ખા
ન વળી, ધણા ઉપચાર કર્યા, મંત્ર તંત્રાદિ પ્રયોગ અજમાવ્યા, પણ
કાંઈ અસર થઈ નહિ. મૂતક સમી તેણીની અરોગ એવી નાચિકાએ
આસોઆસ પણ લેતી નહોતી, તેમી તેને જોજામાં બેસાડી કુમાર
મોહમુગ્ધ બનીને રૂદન કરવા લાગ્યો. જેમ કાંઈ વિરહિણી નારી
પતિને સંભારતી કર્ણસ્વરે રૂદન કરે તેવી સ્થિતિ યુવરાજની થઈ
હતી. પ્રિયાના મોહમાં અત્યારે એની શુદ્ધબુદ્ધિ ગુમ થઈ ગઈ હતી.

પ્રકરણ ૪૨ મું.

‘ અમૃતમાં ઝેર. ’

“ રડી મીઠાસ ના આજે, દવે આ આંસુમાં એ છે;
હવેને ચીરવાને એ, રહો ના વખત મોકા તે. ”

“ હા ! હા ! પ્રાણપ્રિયા તું ક્યાં ગઈ ? અરે ! વનવગડ માં મને
એકલો રખડતો મૂકીને તું ચાલી ગઈ. હા ! ફર દેવ તેં આ શું કર્યું ?
આ વિશાળ રાત્ર્યલોગ હવે તારા વગર શું કામના ? હે લક્ષ્મી-
કંમળાસમી મુંઢર ! હે અંદ્રમુખી ! તારા વચનામૃતનું પાન

કરાવ. એકવાર બોલ. અરે તારા દક્ષ એવાં નેત્ર કટાક્ષ એક વા
ફરકાવ ! હે ગંગામિની ! હે હંસગામિની ! શું મારી સાથે રીસા
છો ? અરે જો તું ઉત્તર ન આવે તો હવે મારા જીવિતવ્યને ધિક્કા
છે ! હે મૃદ હૃદય ! પ્રિયા દીર્ઘ પંથે આલી છતાં તું કેમ કુટી જતું નથી
અથવા તો અધિક વિલાપ કરવાથી શું ? પ્રિયાની સાથે કાષ્ટ
ખળી મરવું, જેથી દુઃખ ને કલેશ શાંત થયે, મૃત્યુના એ અંતિ
આમંત્રણથી આત્માને આરામ થશે. ” એમ ચિંતવીને કાષ્ટ એક
કરીને ચિંતા તૈયાર કરી. તેમાં પ્રિયાને સુવાડી વનદેવને પ્રાર્થન
કરવા લાગ્યો.

“ હે વનદેવતા ! પરલવમાં પણ અમે જન્મે સ્ત્રી ભરથાર થજો.
એમ કહી હાથમાં અગ્નિ લઈ તેને પ્રગટાવીને જેવો ચિંતામાં પ્રવેશ
કરે છે, તેવામાં આકાશમાંથી જે વિદ્યાધર ઉતરી આવ્યા. “અરે ધી
પુરૂષ ! કાયર પુરૂષને યોગ્ય આ શું સાહસ કરે છે ? સાંભળ ! અ
ભરતક્ષેત્રને જે ભાગ કરીને મધ્યમાં પડેલા વૈતાલ્ય પર્વતના રથનુપુ
નગરમાં રહેનારા અમે વિદ્યાધર છીએ, સમેતશિખરની યાત્રા કરી
આ વનમાં થઈને અમે જતા હતા, એવામાં તારું આ સાહસ કૃત્ય
દેખીને અમે તને નિવારવા આવ્યા છીએ. કયા દુઃખે તું અવિવેકીને
યોગ્ય આવું અકાળે મરણ વાંછે છે ? મહાનુભાવ ! સત્ય વાત કહે. ”

આકસ્મિક આવીને અટકાયત કરનારા જે વિદ્યાધરનાં અમૃત-
મય વચન સાંભળીને કુંવરે હુંકમાં પોતાનું વૃત્તાંત કહી બતાવ્યું
અને મરણ પામેલી પોતાની પ્રિયા બતાવી. એટલે વિદ્યાધરે વિદ્યાથી
મંત્રીને જળ છાટ્યું કે તરતજ નયનોને નચાવતી મંજરી બેઠી થઈ
ગઈ. “ સ્વામિન્ ! આ શું ? આપણે ક્યાં છીએ ? દેવસમા આ જે
ઉત્તમ પુરૂષો કોણ છે ? ” મંજરીએ મૃદુતાથી કહ્યું. મંજરીને સજીવન
જોઈને કુમાર આશ્ચર્ય ખમ્યો. સર્વ ખુલાસો કહીને તે જાન્ને જણનો
ઉપકાર માન્યો. “ હે મહાનુભાવો ! પરોપકારમાં રસિક એવા
તમેને ધન્ય છે. મારા પુણ્યોદયે તમે અહીં પધારીને મારી ઉપર મોટો
ઉપકાર કર્યો છે. તમારા સમા ઉત્તમ જનનાં દર્શન માણસને પૂર્વ
પુણ્યના ઉદયેજ થાય છે, જેમ મારવાડના લોકોને સુરતરૂની શિતળ
છાયા હર્લેલ હોય છે તેમ. જગતમાં તમારા સુરખા રત્નોથીજ પૃથ્વી

સ્વગભાં કહેવાય છે, જેથી તમારા પધારવાથી આજે મારા સકળ મનોરથ સિદ્ધ થયા. ”

“ ભાઈ ! એમાં અમે કાંઈ ઉપકાર કર્યો નથી. જેડુત પોતાના સ્વાર્થને માટે જેતી કરે છે, છતાં કુદરતીજ પશુપક્ષીઓને તેમાં નિભાવ થાય છે. ” એમ કહી તેઓ આકાશમાર્ગે ચાલ્યા ગયા.

વિદ્યાધરના ગમન પછી કુંવરે પ્રિયાને ઉઠાડી. મંજરી સ્વામીને ખસે હાથ મૂકી મંદમંદ ગતિએ ગમન કરતી ગાઢ અંધકારમાં કામદેવને મંદિરે ગઈ. ત્યાં કુંવરે તેણીને પોતાનું વસ્ત્ર ાગાવીને સુવરાવી. મધ્ય રાત્રી વીતી ગયેલી હોવાથી ઠંડીએ પોતાનો પ્રભાવ ત્રીજે પ્રહરે જમાવ્યો, જેથી મંજરીને ઠંડ લાગવા માંડી. “ નાથ ! ઠંડી લાગે છે. ” મંજરીએ કહ્યું.

કુંવર મંજરીને ત્યાં સુવાડીને વનમાં ગયો, અરણીનાં લાકડાં-માંથી અગ્નિ ઉત્પન્ન કર્યો. આગુઆગુથી કાષ્ટ એકકાં કરીને કાષ્ટની ભારી લઈ અતિવેગથી પ્રિયા પાસે કામદેવને મંદિરે આવવાને નીકળ્યો. તો દરથી મંદિરમાં દીપક દેખાયો ને તરત જુગાયો. કુમાર મંદિરમાં આવી પ્રિયાને કહેવા લાગ્યો કે—“ પ્રિયા ! અહીં પ્રકાશ ક્યાંથી ? ”

“ પ્રકાશ અને તે વગી મંદિરમાં ? આશ્ચર્ય ! ” મંદ મંદ શબ્દે મંજરી બોલી. એ શબ્દોમાં રહેલી દંભતા મોહાંધ મનુષ્યના મગજમાં ક્યાંથી ઉતરે ? રાત્રી પુરૂષ દોષને ન જ એમ શકે એવો સામાન્ય નિયમ છે.

“ હા, પ્રિયા ! અહીં કાંઈ આવ્યું હતું ? ”

“ આવા ઘોર અંધકારમાં અહીં કોણ આવે ? મને લાગે છે કે તમે અગ્નિ લાટને આવતા હશે, તેની જ્યોત મંદિરની ઉત્કળ બીંતમાં પડવાથી તમને ઉગ્ગોળ જણાયો હશે, બાકી અહીં તો કોઈએ રીપક પ્રગટાવ્યો નથી. ” મંજરીના આ દંભથી પરિપૂર્ણ શબ્દો કુંવરને મુલ્ય લાગ્યા.

પુણ્યજનને પામે મેળવાઈ પડ્યું પ્રિયના હાથમાં અપીને
 હોયે મરતે અગ્નિ સુવર્ણના નાખો, એ પ્રામા મંજરીના હાથમાં
 રહેયું બહુ મેળવરી હોયે નીચે પડ્યું. આપણી મેળના કિલ્લોમાં
 અપણી પિંજીમાં જેમ મેળ મળે સાના અગ્નિ સંભળ્યા તેવો શબ્દ
 નાંખીને કમાર વિજામ પામ્યો. નવજી હોયે આપ્યો. “પ્રાણેશ્વરી!
 એ મેળ મળે તારા હાથમાંથી એ બહુ કેમ છડી ગયું?”

“વચન! આનંદિતપ્રણયો શરીર મુજ કે, તેથી મુજતા
 હાથમાંથી અપાનક અગ્નિ નીકળી વપમાન ઉપર પડી, તેનો એ
 અપાનક થયો. અન્યા! હાથી મારા હાથ હરી ગયા છે.” એ દાંભિક
 યુનિયો બહાર પડેલા અગ્નિના પાનનાં દિગ્ગંધીમયું. કૃષ્ણે
 બહુ મેળ મળ્યું.

અગ્નિ નાખવાથી પ્રિયને બુધ તપાવી, રોજવી. સકળ સારી
 એવી રીતે વ્યવિત કરી. એક વડી સારો શેષ રહી ત્યારે મંજરીની
 આખા નિદ્રા બરાબી, કંઈ પ્રિયા પતિના અંકમાં મસ્તક રાખીને
 બરનિદ્રામાં ચુલી રાજકુવર પાણુ હોયે શ્વાસે અર્ધનિદ્રિત અવસ્થામાં
 ઉઠવા લાગ્યો. શ્વાસીવારે દમન અને કુલમયનને પ્રકુલિત કરનાર
 સહસ્રકિરણ (સૂર) ઉઠ્ય પામ્યો, અંતરે રાતરે મોડસે સુભટનો
 પરિવાર કુવરને નંદવાને આપ્યો. યુવરાજ લોભને વેદ્યને એ મન-
 મોહિનીનાં મુગસમાન લોચન નિરખતો અધુર શબ્દોવડે વશૂતે
 કરવા લાગ્યો. “હે પ્રિયે! રજની વીતી ગઈ અને સૂર્યનો ઉદય થયો!
 પ્રાણેશ્વરી! જાગ, જાગ.”

પ્રોજ્જંમતે પરિમલઃ કમલાવલીનાં,

શબ્દાયતે ક્ષિતિરૂહોપરિ તામ્રચુડઃ ॥

શૃંગં પવિત્રયતિ મેઠુગિરેર્વિવસ્વા—

નુત્થીયતાં સુનયને રજની જગામ ॥ ૧ ॥

एते व्रजन्ति हरिणास्तृणभक्षणार्थं,

चूर्णविधातुमथ याति हि पक्षिणोपि ॥

मार्गस्तथापि सुवहः किल शीतलेश्या—

दुत्થીयતાं સુનયને રજની જગામ ॥ ૨ ॥

બાબાઈ—“હે પ્રિયે ! કમળોની એ આદલાદજનક પરાગ પ્રસરી રહી છે, તરુર ઉપર રહેલા કુકડા શબ્દ કરીને જગતને જાગૃત કરી રહ્યા છે, સૂર્યનારાયણ પણ ઉદયવંત થઈને મેરૂપર્વતનાં શિખરને પવિત્ર કરી રહ્યો છે, એવી રીતે હે સુનયને ! રજની પડી ગઈ છે ને પ્રભાત થયું છે, માટે જાગ ! જાગ ! ૧.”

“પ્રાણેશ્વરી ! મૃગશાંઓ ચારે ચરવાને જો કેવાં દોડાદોડી કરી રહ્યાં છે ? પંખીઓ કળ શોધવાને કિલ્લ કિલ્લ શબ્દ કરતાં જગનમાં કેવા વિહાર કરી રહ્યાં છે—નૃત્ય કરી રહ્યાં છે ? ઠંડ દ્રવ થઈને માર્ગ પણ અત્યારે ઠીક થયો છે, માટે હે સુવદને ! જાગ ! જાગ ! રજની જતી રહી છે ને પ્રાતઃકાળ થયો છે. ૨.”

મંજરી જાગૃત થઈ. સુખશુદ્ધિ કરીને રથમાં બેઠી. સુવરાજ પણ મુલટોએ પરવડેલો નગરમાં આવ્યો. તાતને નમીને માતાના ચરણમાં નમવાને આવ્યો. ત્યારે માતાએ કહ્યું—“હીકર ! જે જનો એક આંખે જુઓ છે, એક હાથે કામ કરે છે અને એક પગે ચાલે છે તે જગતમાં કાંઈ પ્રસંગે અપમાનિત થાય છે. તું પટ્ટરાણીમાં રકત થઈને કમલસેનાને વિસારી દે છે તે શ્રાફ નથી. હવે તને ઠીક લાગે તેમ કર. કમલા પણ તારી પત્ની છે. જન્મે તરફ તારે અમાન દૃષ્ટિથી જોવું જોઈએ, કે જેથી વિધિની—નજરમાં તારૂં કાર્ય અન્યાયયુક્ત ગણાય નહીં.” માતાએ ગર્ભિત શબ્દોમાં કેટલીક પુત્રને શિક્ષા આપી, તે સાંભળી કુંવર પોતાના મંદિરમાં ગયો.

—❦❦❦—

પ્રકરણ ૪૩ મું.

કમલસેના.

સોરઠો.

“સાગર સુખ ન હોય, રાનદિવસ હીલોળતો.

લાલ લોલક દોય, હૈયે દમારે દે મળે !”

“લોકો પ્રભુને ભજે છે. પ્રભુ તો સાત રાજલોક ઉંચા મુકિત-

પુરીમાં ગયા છે-શિવવધુને વર્યા છે; છતાં એટલે દૂર રહેલા પ્રભુની સેવા ભજનારને ફળદાતા થાય છે. મનુષ્યો દેવતાનું આરાધન કરે છે. દેવો તો પોતાના સ્વર્ગીય વિલાસોમાં મગ્ન થાય છે, છતાં એ આરાધના કરનારને એટલે દૂરથી પણ આવીને દર્શન આપે છે-તેનાં કંઈ કાંઈ છે. અત્યારે હું મોહવશે પતિને લજ્જું છું. તેમને વિયોગે નિરંતર તેમની આ પ્રતિકૃતિનું અવલંબન લઈ તેનું પૂજન કરું છું. એ પતિ ખીજીને લગે છે. સંસારનું કેવું નાટક છે ? કમળ ભ્રમરને આડે છે, ભ્રમર ખીજાનું પુષ્પોની પરાગમાં મસ્ત રહે છે. કેવી સુંદર પ્રતિકૃતિ છે ? મારા આત્માનું જીવન, મારા જીવનનો આધાર અત્યારે તો માત્ર આ નિર્જીવ ચિત્રમાં રહેલો આકાર છે. વિધિની ઇચ્છા હશે તો એ ભક્તિનું ફળ ફોધ દિવસ જરૂર પ્રાપ્ત થશે, મનના એ કોડ પૂરા થશે. અત્યારે તો પતિ નજીક છતાં મારે તો સેંકડો ગાઉ દૂર છે. ધીરજથી સર્વે દુઃખો સહન કરતાં સાડું થાય છે. અંજનાને ખાવીશ વર્ષ પછી પણ સ્વામીનો મેળાપ નહોતો થયો ? રામવડે તબયેલાં મહાસતી સ્ત્રીતા પાછાં શું રામને ન મેળવી શક્યાં ? સંસારમાં તો એ બધી ભાગ્યની રમતો છે.” પહોર દિવસ ચઢી ગયો છે, તે વખતે પોતાના મહાલયની ઉદ્યાનમાં પડતી ખારી આગળ ઉભી ઉભી એક નવયૌવના પોતાના નાનુક હાથમાં રહેલા એક રમણીય ચિત્રને જોતી ને વિચાર કરતી ખારીમાંથી બગીચા તરફ કુદરતનું સૌંદર્ય ઉદાસ ચહેરે નિરખી રહી છે. લક્ષ્મી, વૈભવ, ઠંકુરાઈ, દાસ, દાસી, સખીવર્ગ વગેરે સર્વે તેને અનુકૂળ હતું. આશ્ચર્યજનક એવી સુખ સમૃદ્ધિ છતાં એ સુંદરીનું હૃદય ઉદાસ હતું. ભાગ્યવતી છતાં તેના ભાગ્યમાં થોડીક ખામી હતી. તે રાજતનયા હતી, રાજકુંવર-યુવરાજની પત્ની હતી, માતા પિતાની લાડકી અને સાસુ-સસરાની માનીતી હતી, છતાં તે પતિની તો અણમાનીતીજ હતી.

પોતાના વિશાળ મહેલની ખારી આગળ ઉભેલી સરળ સ્વભાવી નવયૌવના તે અગડદત્ત યુવરાજની પ્રાણપ્રિયા, રાજતનયા-કમલ-સેના હતી. પોતાના સ્વામી અન્ય પત્નિમાં આસક્ત થયેલા હોવાથી આજ તે કેટલાય સમયથી પતિદર્શનથી પણ વંચિત હતી. તે પતિની છબીનું અવલંબન લઈને ઉદાસ ભાવે તેની સેવા, ભક્તિ, પૂજન

કરી પોતાનો સમય અતિત કરતી હતી. અત્યારે પણ પતિનીજ છગી હાથમાં રાખીને તેની આંખો માગે આંખો મિલાવી એ અંતરના ઉંડાણમાં રહેલી ઉર્મિઓ આગ એકાંતમાં બહાર કાઢતી હતી. "આહા ! આજે સ્વપ્ન" પણ કેવું મનોહર આગ્યું અને તે પણ પ્રભાત સમયે ! બાલે હું રીસાઈ છું, સ્વામી મને મનાવી રહ્યા છે, કાકકુરી કરી રહ્યા છે, છતાંજે હું માનતી નથી, ત્યારે તે પોતે રીસાય છે ! વગી હું તેમને મનાવું છું ! યુગધમ્ય પુષ્પની માળા તેમના કંઠમાં પહેરાવું છું. અમે જે હાસ્ય કરતાં એક બીજાને બાંધી પડીએ છીએ, ત્યાં તો આંખ ઉઘડી ગઈ. ઉઠીને જોઉં છું તો ક્યાં પતિ ને ક્યાં હું ? સૂર્યનો ઉદય થઈ ગયો હતો. લોકો કહે છે—શાસ્ત્ર કહે છે કે સુવારનાં સ્વપ્નમાં સાચાં પડે છે. ત્યારે શું આજે મને પતિનો મેળાપ થશે ? કેવી અસંભવિત વાત ? એ શું બની શકે તેમ છે ? હા ! આ શું ! માઝં વામ-ડાણું અંગ સ્ફુરે છે. સ્ત્રીઓને માટે ડાણું અંગ ફરકે તો શુભકારક છે. ખચીત આજે કંઈક શુભ દિવસ તો છે. પણ એમાં મારે શું ! પતિ તો અત્યારે મંજરીના પ્રેમમાં મશગુલ હશે ખરે ! એ મંજરી એકજ લાખ્યવતી છે, સ્વામીના મુખને માટે વિધિએ એનેજ સરજી છે." એ અરસામાં યુવરાજ માતાને નમીને માતાની શિખામણનું સ્મરણ કરતો કમલસેનાને મંદિરે આવ્યો. યુવરાજનું આગમન થતાં દાઝી તેની સ્વામીનીને ખબર કરવા દોડી, પણ તેને એકદમ અટકાવી પોતેજ તે કેવી નિયતિમાં છે ? શું કરે છે ? તે જોવાને એકદમ માળ ઉપર ચડી ગયો. તો પૂર્વવત્ હૂંયાની ઉર્મિઓને કાલવતી અને છગી સાથે એક ચિત્તે વાતો કરતી, સાદાં વસ્ત્રમાં વિભૂષિત, સુંદર છનાં જેનું ચંદ્રવદન ઉદાસ ભાવથી કિંચિત્ વ્હાનિ પામ્યું છે એવી પ્રિયાને હાથમાં ચિત્ર લખીને બારી આગળ ઉભેલી દીઠી. "આહા ! એના હાથમાં કોની છગી છે ? એ શું બોલે છે ?" એમ વિચારી પ્રચ્છન્નપણે તેના મનોભાવ સાંભળતો કુંવર ઉભો રહ્યો. કલ્પાતા એ દ્રુદ્યના ઉબરા તેના થવળે અથડાયા. રમણી શું બોલે કે કોઈ વ્યક્તિ પ્રચ્છન્નપણે તેની વાતો સાંભળે છે, એ દયાને ઉત્પન્ન કરતું, શાંત ભાવભર્યું કમનીય ચંદ્રવદન જોઈ યુવરાજના અંતરમાં માનની લાગણી ઉદ્ભવી. "મારા વિયોગે એ

મારી છગ્ગીની સેનાપતિ કરે જિ, જેવો સરજ સ્વભાવ ! પનિને પ્રભુ
નરીકે માનનારી આદર્શકૃપ આર્તિરમણી ! તને ધન્ય છે ! તારા
જેની પનિમના સુંદરીઓથીજ ભારત ગર્વભર્યું છે. માતાપિતાને
તું કેવી સાકરી હતી ? મેં મૂળે તારા હાથ બાંધી તને દુઃખમાં
હરોડેલી. તારો સારસંભાળ મેં કાંઈપણ નહીંથી, એ મારી ગેવકુશલ
કુદરત કેમ સહન કરશે ? ” ખીમે હાથે તે કમલસેનાની પછવાડે
આવીને ઉભા રહ્યો. કમલસેના ઉઘાન તરફ ઉભી ઉભી એકીટસે
છગ્ગીમાં જોઈ રહી હતી. જેવડે તેણે તેમાંથી મુખ કાઢી દીર્ઘ
નિઃશ્વાસ નાખ્યો. ત્યાં તો તેની આંખો યુવરાજ ઉપર પડી, તે
અમરી. અંતરમાં કંઈ કંઈ ઉર્મિ પગાર થઈ ગઈ. બન્ને એક
બીજા સામે જોઈ રહ્યાં, પણ કોઈ ગોટી શક્યું નહિ. બંને પર-
બીજાની પાંદડીજ ઘડી નહોત્ય તેમ થઈ ગયું; કેમકે આજે ઘણે સમયે
તેઓ મળ્યાં હતાં. સંયોગની વચમાં ઘણા મહિનાનાં બદલાણાં તેમના
વચ્ચે વાટી ગયાં હતાં. “ કમલા ! કમલા ! ” યુવરાજે કહ્યું.

“ નાથ ! પ્રભુ ! ” કમલસેનાએ તુટક તુટક શબ્દો ઉચ્ચાર્યા.

“ બડાલી ! મેં એકમાં લલચાઈ બીજીને તણ દીધી એ કાંઈ
સારું કંઈ નહિ, તેનો તું મને માફી આપશે કે ? ”

“ પ્રભુનાથ ! એમાં આપનો હોય શું ? એ સર્વ મારા પૂર્વ
કર્મની પ્રગળતા છે. એથી અધિક બીજું શું છે ? ” કમલસેનાએ
ભાવભર્યા શબ્દો વડે કહ્યું.

“ ખચીત હું તારા ગુન્હેગાર છું ! એ મારી ભૂલ ઘણે કાળે
પણ આજે હું જોઈ શક્યો છું. ” યુવરાજે જણાવ્યું.

“ પ્રભુ ! હવે જણાય છે કે આજે મારું ભાગ્ય જાગૃત થયું.
આવું જ્ઞાન કેના કહેવાથી થયું ? ” રમણીએ પૂછ્યું.

“ માતાના ! જે અનન્ય મનથી તારા ઉપર પણ ઘણું હેત
રાજે છે તેમના કહેવાથી જ્ઞાન થયું છે. ” તેણે કહ્યું.

“ તો આજે મારે સોનાના સુરજ ઉઘ્યા ! અમીભર્યા મેઘ
વરસ્યા ! ” સુંદરીએ ઉપકાર માન્યો. “ સ્વામિન ! ઘણે દિવસે
આજ આ દાગીને યાદ કરી ! ”

“ બરાબર છે ! ઘણે દિવસે પણ આજે મારી આંખ ઉપરી છે. જેટલા એનો દુઃખ છે તેટલોજ તારા હૃદય છે, છતાં તારા એ હૃદયને મેં રહ કર્યો એ શું વાસ્તવિક છે ? આજથી સમજ કે મારે તું અને તે બન્ને સમાન છે. ” યુવરાજે પોતાના આગમનનો હેતુ રૂપ કહી બતાવ્યો.

“ એ વિચારો આપના કાયમ રહે એવી હું પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના કરું છું. ”

“ પણ આ તારા હાથમાં શું છે ? એ પૃથ્વું તો હું જુલો જ ગયો. ” કુંવરે વાતને પથરાવી તેની પાસે ગાળી તેનો નાશુક હાથ પકડતાં કહ્યું.

“ તમારે તેનું શું કામ છે ? એ એક જાદુગર છે, એને મારે કપકો દેવો છે. ” રમણી હસી. “ જોઈ તારો જાદુગર ! ” તેણીના હાથમાંથી પોતાની છબી લઈ લીધી.

“ હા ! હા ! હા ! આ શું કરો છો ! એ મારો જાદુગર વાળી પાછો રીસાયો તો તેને મનવંચો ભારે થઈ પડશે. ” કમલા બોલી.

“ હવે એ જડ જાદુગરનું તારે શું પ્રયોજન છે ? આ જીવતો જાગતો જાદુગર જનનઃ મનાઈને તારી સેવામાં હાજર થયો છે. સમજ કે તારે આધીન થયો છે. ” યુવરાજે કહ્યું.

“ તો તો મારા ભાગ્યનો પાસો ફરી ગયો ! ” એમ બોલતી કમલા તરૂવરને વેલટી વિંટાય તેમ રાજકુમારને વીંટાઈ ગઈ.

યુવરાજે ઘણા દિવસથી કરમાયલી એ લતાને પ્રેમરૂપ અમૃતથી સીંચી નવપલ્લવિત કરી. એ અંદ્રવદના ઉપર છવાયલી ગ્લાનિ, ઉદાસિનતા, સુંઝવણ સર્વ નષ્ટ કરી. પ્રેમની, આનંદની, માધુર્યતાની, તેજની ને પ્રકાશની દિવ્ય જ્યોતિ પ્રિયાના અતઃકરણમાં આગાદ ઉતારી દીધી. તે દિવસ કમલાદેવીના મંદિરમાંજ વ્યતિત કર્યો. પછી વારાફરતી બન્ને પ્રેમદાઓ સાથે સંસારસુખનો અનુભવ કરતાં યુવરાજનાં કેટલાય વર્ષો પાછીના પ્રવાહની માફક વહી ગયાં. ધર્મ; અર્થ અને કામને અજાધિતપણે સાધતો તે મનુષ્ય ઉત્તમ પૌષ્ઠગણિક સુખોમાં જતા કાળને પણ જાણતો ન હતો.

પ્રકરણ ૪૪ મું.

ભેદનો સ્કોટ.

“ માણસ કહે એ મેં ક્યું, કરનારો છે કામ;
આદર્શો અધવચ રહે, વિધિ કરે એ હોય. ”

પૂર્વની ઘટના જન્યા પછી પાળીના રેલના માફક ઘણા વર્ષો વ્યતિત થયા. એક દિવસે યુવરાજ રાજસભામાં બેઠેલો હતો, અમીર ઉમરાવો ને સરદારો પોતપોતાના આસને બિરાજેલા હતા, તેવે સમયે પ્રતિહારીએ યુવરાજને પ્રણામ કરી એ હાથ જોડીને અરજ કરી કે—“ યુવરાજ ! ઉત્તર દિશાએથી કેટલાક સોદાગર આવ્યા છે, જે પોતાની સાથે ઉત્તમ અશ્વરત્નો લાવેલા છે. તે આપ શ્રીમાનને મળવાની ઇચ્છાએ બહાર ઉભા છે. ”

“ આવવા દે તેમને. ” યુવરાજે આજ્ઞા આપી. પ્રતિહારી ચાલતો થયો.

અદ્ય સમયમાં તે સોદાગર વ્યાપારીઓ સભામાં આવ્યા, યુવરાજને પ્રણામ કરી સુખાસને બેઠા. તેમાંથી એક મુખ્ય સોદાગર બોલ્યો—“ મહારાજ ! અમારી પાસે મુંદર લાક્ષણિક અનેક અશ્વો છે, તેમાં પણ એક અશ્વ તો સર્વ લક્ષણે કરીને યુક્ત પવનની માફક ગતિ કરનારો છે, આપ શ્રીમાનને તે બચીત જોવા યોગ્ય છે. લાખ ફેજમાં પણ એ ઘોડો શોભી ઉઠે એવો છે. ”

“ ક્યાં છે તમારા અશ્વો ? ” યુવરાજે પૂછ્યું.

“ શહેર બહાર અમારા ઉતારે આપ આવો, જુઓ અને એની પરીક્ષા કરો. ”

સોદાગરનાં વચન સાંભળીને કુંવર સુભટો સહિત ઉદ્યાનમાં નગર બહાર આવ્યો. એક એકથી વધે એવા અશ્વોને જોઈ કુંવર વિસ્મય પામ્યો. કેટલાકનાં રૂવાંટાં સ્નિગ્ધ અને સુદૃઢ હતાં, કેટલાક વક્ર કંધરાવાળા, તથા જેનું વક્ષસ્થળ સ્થૂલતાને પામેલું અને પુંઠે લઘુ-પૃથુ હતા. વળી કાન લઘુ અને પીઠ વિશાળ એવા, જંઘાંબળે

કરીને ગગનમાં આવનારા-તીવ્રગતિએ ગમન કરનારા હતા. તેમજ દેવલાક ચરાખના સ્પર્શ માત્રથી આકાશમાં ઉછળે એવા હતા. મુખ ઉપર માંસ અત્ય ઇલાં ધણી લક્ષણવંત એવા અનેક તુરંગરત્નોને ભેદી સુવરાજ ચિત્તમાં ચમત્કાર પામ્યો.

જેનું ઉચું શરીર છે એવા એક લાક્ષણિક અશ્વ ઉપર આરૂઢ થઈને સુવરાજે તેને નગર બહાર આમ તેમ પરિપાટી દેતાં ફેરવ્યો. તેની આલથી મુભટોનાં મન શંકાશીલ થયાં કે 'રખે કાંઈ અનુચિત ન થઈ જાય ?' એટલામાં તો કુંવરે ઉભો રાખવાને લગામ ખેંચી ત્યાં તો આકાશમાં ઉટે તેમ પંખીની જેમ તે અશ્વ હોડ્યો-હોડ્યો. જેમ જેમ વધારે લગામ ખેંચે તેમ તેમ અધિક વેગથી હોડે. કોઈ રીતે તે અશ્વની ગતિ રોકાઈ શકી નહિ. 'પવનની ગતિ કોઈ રોકી શકે છે ?' એવું મુભટો અશ્વને પકડવાને હોડ્યા પણ એ અશ્વની ગતિને કોણ પહોંચી શકે ? આખરે અશ્વ દેખાતો ણંધ થઈ ગયો, ને થાકેલા મુભટો નિરાશ થઈને પાછા વળ્યા. નગરમાં આવીને રાત્રીને સમાચાર આપ્યા. અચાનક કુંવર સુમ થવાથી રાત્ર મૂર્છા પામ્યો. રાણીએને ખબર પડતાં વિલાપ કરવા લાગી. રાત્રની મૂર્છા પળી એટલે તે વ્યાપારીએને પકડીને ણંધીયાને નાખ્યા. રહતે દૃઢયે પુત્રની તપાસ માટે ચાતરફ અશ્વો હોડાવ્યા. કુંવરના આગમનની પ્રતિષ્ઠા કરતો રાત્ર દુઃખમાં પોતાનો કાળ વ્યતિત કરવા લાગ્યો.

નિર્જન અરણ્યપ્રદેશમાં અશ્વ હોડે જતો હતો, તેવામાં એક મોટું વડલાનું વૃક્ષ આવ્યું, તેની હાળ પકડીને કુંવર ઉપર ચઢી ગયો એટલે તે અશ્વ પણ ત્યાં સ્થિર થઈ ગયો. ચિત્રમાં રહેલો અશ્વ જેમ ગમનાગમન દે શ્વાસોશ્વાસ લઈ શકે નહિ તેવી સ્થિતિ અશ્વની થઈ. જેમ દુષ્ટ એલો ગુરૂને મળવાથી સંતાપ કરનારો થાય તેવી રીતે વક્રચિહ્નિત એ અશ્વ સુવરાજને વનમાં ઉપાડી ગયો. સગાં, સંબંધી, સ્નેહી, સ્વજનથી દૂર લઈ ગયો. અશ્વની અચાનક આ સ્થિતિ જોઈ કુંવર ચિંતાનુર થયો, તેણે તેની લગામ ખેંચી પણ તે જરાય આડ્યો

નહિ પણ નીચે પડી ગયો. અપને તરણ પામેલો કોઈ કુલને
 વિચાર થયો. પત્ની એ આજ પરીને મારેજ માટે છુટ્યો હતો.
 એમ વિચારતા તે મેળાબદ્ધ સમયે વનમાં ફરવા લાગ્યો. સહેલ
 વનમાં લડવરો, હાથો, જાંદનાવન આદિ જોતો અને તેની મુગમી
 લેતો. થન અને તાપની અગામે તે હર હરતો હતો. અત્યારે સહ
 મર પુણી કામ લગર બેઠી કાનિયા આવ્યમજરીની મીકાણ
 અનુભવની અજ્ઞાપ ગજાપ કરી પાતાની મધુરી છદ્ધા ખોલી
 રહી હતી. અમકદલાકુમાર તે સહકાર વનની મુંઢવવા જોતો આગળ
 આગ્યો, તો નચક્યાં રહ્દિક પાપાજની પીઠિકા ત્રીડી તેમજ
 પમશમભણિએ પ્રકેવું અને નિવિધ રત્નોથી જડેલી અંતુ જિનસામંત
 રમણીય મોહર હીકું, જંગના મંદનો અતમ જાણે કેડ સ્વર્ગમાં
 પડેલીને અમરજંગનાના કાનને સમકાવતો હાથ એવો યોર
 હતો. પવનનો લોહરીઆથી એ મોહરની જ્વલતા અગનમાં નૃત્ય
 કરી રહી હતી, તે જાણે દિગ્વપ્ત્યાને લુંછણાં દેતી હોય
 તેવી રીતે ઝાભતી હતી. નચક રહેલી પુષ્કરિણી-વાવમાં
 સ્નાન કરીને, કનકકમળ હાથમાં લઈ કુમાર પ્રમુખા મુંદર પ્રામા-
 દમાં અતિ ઉમંગથી પેડો. મુગાદિદેવ શ્રી આદિનાથ-અપભદેવને
 નમી વિધિએ કરીને તંમની અર્ચના કરી. પછી ભાવભક્તિથી સ્તુતિ
 કરવા લાગ્યો. “હે સ્વામિન! તમે લોકાક્રમે રહ્યા છતાં ભક્તિએ
 કરીને અમારા હૃદયમાંજ રહ્યા છે. દેવ, દાનવ અને મનુષ્યના સ્વા-
 મીઓ પણ પાતાના આન્મકલ્યાણ માટે તમને નમી રહ્યા છે, પૃથ્વ
 રહ્યા છે. હે અનંત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને શક્તિવાળા! શાસ્ત્રમાં
 જેવા તમને વર્ણવ્યા છે તેવાજ આપ છે. એ અનંત શક્તિ
 ભક્તિથી કાંઈ વેગળી નથી. ક્ષાયિક ભાવે તમારી શક્તિઓ પ્રગટેલી
 છે ને અમારી શુભ રહેલી છે. હે ભગવન! મારાપર પ્રસન્ન થાઓ,
 તમારા પ્રભાવે કરીને મારા અનંતકાળનાં પાપ હર થાઓ.” આ પ્રમા-
 ãે ભક્તિથી ભરેલા હૃદયથી સ્તુતિ કરી તે ગહાર નીકળ્યો, તો અશોક
 વૃક્ષની નીચે મુનિગણે કરીને યુક્ત ચાર જ્ઞાને સહિત એવા વિદ્યાચા-
 રણ ‘સાહસગતિ’ નામના મુનિ શિષ્યપરિવારને ઉપદેશ કરતા તેના જો-
 વામાં આવ્યા. જંગમ તીર્થરૂપ ને કદપવૃક્ષ સમાન, શાંતરસરૂપી અમુ-

ના આગર એવા અને જેવું નામ તેવાજ પરિણામવાળા, સંસારના દુઃખરૂપી દવની આગમાં બળતા પ્રાણીઓને શીતલ છાયા સમાન, અર્થાત્ દુઃખમાં વિસામા સરખા મુનિને દેખીને ઉલટસેર કુંવરે ત્યાં આવી તેમને વાંઘા. પછી ભુખ, તૃષ્ણા આદિ અંતર વેદનાને તણને વિનય સહિત તે દેશના સાંભળવા બેઠો. શુરૂ બોલ્યા—“ હે ભગ્યે ! જગતમાં દશ દેશો દોહિલો મનુષ્ય જન્મપ્રાપ્ત કરીને ધર્મ વિના છયો હારી જાય છે. ઉત્તમ એવો નરભવ પામીને પાપાનુબંધી પાપ, કે પાપાનુબંધી પુણ્ય ભોગવતાં પરલોકમાં શૈરવ નરકે જાય છે. ત્યાં અનંત દુઃખના ભોગવનારા થાય છે. કિંગદુના ! જે માનવના અવતારમાં સ્વશુદ્ધના વચન અનુસારે વર્તી યથાશક્તિ અથવા તો ઉશ્કારાશક્તિએ મતને ધારણ કરે છે તે સંસારરૂપી ગહન વનને ઝોળાંગી શિવવધુના મુખને પામે છે. માટે હે ભગ્યજનો ! ભગત થાઓ અને ધર્મકાર્યમાં તત્પર થાઓ.” એ પ્રમાણેની દેશના સાંભળતાં કુંવરની નજર વૈરાગ્યના રંગથી રંગાયેલા છ મુવાન પુરૂષ ઉપર પડી, એટલે તેણે આશ્ચર્યથી શુદ્ધે પૂછ્યું. “ ભગવન્ ! આ ૭ સાધુઓ કેવે રંગે સરખી આકૃતિવાળા અને વૈરાગ્યથી ભરેલા જણાય છે. તેમને તારૂંચાવસ્થામાં આવું દુષ્કર તપ તપવાને કેવી રીતે વૈરાગ્ય થયો ? વળી આ મુંદર મંદિર અહીં કોણ ભાગ્યવતે બંધાયું છે ?”

શુરૂ બોલ્યા “ મહાનુભાવ ! વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર રહેલા રથનુપુર નગરના વિદ્યાધરે આ મુંદર મંદિર બનાવી ઋષભદેવ સ્વામીની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી છે. હવે આ છ પુરૂષના વૈરાગ્યનું કારણ તુ સાંભળ ! ગગનમંડળમાં વાતો કરતો અને પોતાના જોળામાં ગજરાજોને ર-માલો વિધ્યાન્ય પર્વત ચોળી રહ્યો છે કે અથવા ગજરાજોના મહત્તી મુગધેથી આકર્ષાયેલા જમરો મુંબરવ શબ્દ કરતા પચિટોને ત્રાસ આપી રહ્યા છે, માર્ગમાં પદે પદે અભુભાલ મોહિતકની ધારા વરમાવી રહ્યા છે. ત્યાં આગળ લુટહાટ કરવાનો છે વ્યવસાય જોનો એવા બિલ્લ લોહોની એક માર્ટી પહોં આવેલી છે તેનો અધિપતિ અભુન નામે મહા બા.વાન બિલ્લ જગતને નૃણવન ગણતો રહેતો હતો. આ છ જણ તેના બાંધેલા છે પોતપોતાના કૃત્યના અનુર એવા આ બાંધેલા તેનેજ અનુસરનારા હતા

એક દિવસ પોતાની પ્રિયા સહિત ત્યાં દોઢ રાત્રિ પુત્ર આવ્યો. પશ્ચિમિ અર્ધન પોતાના બિટલોસહિત તેને હાંટવાને ગયો. પણ નૃપપુત્ર અને તેના સુભટોએ પોતાનો હાથ જાળવ્યો. એટલે બિટલો કોકો તો નાશી ગયા, પણ પશ્ચિમિ અર્ધન કુંવરની સામે ધસ્યો. બન્નેનું ઢંઢયુદ્ધ દીર્ઘકાળ પર્વિત ચાલ્યું. પણ પશ્ચિમિ અર્ધને કુંવરને અજોથ જાણ્યો, ત્યારે રથના અગળાએ કુંવરે પોતાની પ્રિયા મજરી-શ્યામલાતાને ઘેરાડી. હાવજયની પ્રતિમા મંચી તેને જોઈને અર્ધન ક્રોધ પામ્યો, ને રણોત્સાહમાં મંદયુધિયોગો ગોળા તે અગળે તેને મર્મસ્થાનમાં તીક્ષ્ણ બાણ મારીને કુંવરે મારી મોલ્યો. ને તે વિજયી થઈ પોતાને દેશ ગયો. અદ્ય સમયમાં યામાં ત્ય મયંતા તેના છ ભાઈઓ ઘરે આવ્યા, તેમાં ભાઈનું મરણ જાણી રનાન ફરી તેનું મૃતકાર્ય કર્યું; પણ તેની માતાને પુત્રમરણનું દાગ લીધ હતું. તેણે છ ભાઈઓને બોલાવીને કહ્યું કે—“અર્ધ નિર્લજ્જ ! તમારા ભાઈનું મરણ તમે કેમ ચાલન કરી શકો છો ? એના માન કરનારને શોધી કોઈપણ રીતે તેને મારી ઘેરના પ્રતિ કાર કરો તોજ તમે મારા પુત્ર બરા. લોકમાં તમે જોવા મળી કે પાણી મને લેવી અગ્નિને બુઝાવી નાંખે છે, તો એ અગ્નિનો બધું ચક્રવર્તન પોતાના મંથનું યેર શોધતો સમુદ્રના જળનું પણ શોષણ કરે, નહિ છે. એ મિત્રનો ઉપદ્રવ કરવાને અશ્વિમાન મથી અને શત્રુ ઉપર અપદ્રવ કરવાને સમર્થ મથી તે જીવતાં છતાં પણ અપમરણ પામે છે.” જનનીના અગત્ય વદુરતાબદેલા વચનો સાંભળીને તેને રોડે પહોંચી કરી કે “અમે અર્ધનો નાશ કર્યું ત્યારેજ ઘરે આવ્યો.” નિર્લજ્જ કરીને તેના રથના અનુભાવે એની નગરીએ ગયા અને ફર પામ્યાં જોઈ જાવનાં. પ્રવેશ કરવાના છિદ્ર વડે તેમ કુંવરને જાણા મળે તેમ, છિદ્ર કોંઈવાર હાલ્યો.

અનુભવનું એક દિવસે જન્મી સહિત કુમુદિયાતમાં કુવર વિદ્યાર કરવાને ગયો. અર્ધને વિરે પદ પોતાના પશ્ચિમિ અર્ધને વિદ્યાર કરીને કુવર પાસેના કોંઈકાં વચના કર્યા. મુઠ્ઠાકિડા સમયે નિર્લજ્જ પશ્ચિમિ નગરમાં એકાએક તેણે નાચવા લાગ્યું. કુવરે જાણ્યું એ વિરે નગરના કોઈકાં રાજાને વિદ્યા કરાડે અને તેની મુશ્કેલી મળે.

વાને નૈવાર કયો, તે સમયે તેની બાગદેશ ત્યાં થઈને મનમાં જતા એ વિધાયના જોવામાં આવી, જેથી તેમણે મંત્રના બંધે કરીને મંજરી-સ્વામીનાને જાણી કરી ને વિદાય થયા. પછી કુવર તેને લઈને કામદેવના મંદિરમાં આવ્યો. "

મુનિનાં વચન સાંભળીને કુમારે કહ્યું. " ભગવન ! તે કુવર હું પોતેજ. આ સર્વે માટે જ વૃત્તાંત છે. પછી આગળ શું થયું ? "

" આગળ ! કામદેવના મંદિરે આવી પ્રિયાને તેણે પોતાનું વસ્ત્ર પાથરીને સુવાડી; પણ પ્રિયા ઠંડી થઈને સ્વામી તેણીએ કહ્યું- " સ્વામી ! ઠંડી થઈને લાગે છે ! અગ્નિ લાવો. "

પ્રિયાનું વચન અંગીકાર કરીને તે અગ્નિ લેવાને ગયો અગ્નિ લઈને આવતાં તેણે મંદિરમાં દીપક લેયો.

કુવર અગ્નિ લેવા ગયો તે સમયે આ છ ચારણધુઓ અંધ-કારમાં મંદિરની અંદર છુપાયેલા હતા. તેમાંથી એક જણે તે સ્ત્રીને જોવાને માટે દીપક પ્રગટ્યો. દીપકના પ્રકાશમાં તે સ્ત્રીએ તેને જોયો, તેણે સ્ત્રીને જોઈ, બન્નેનું તારામૈત્રક થયું. મંજરી ચારને જોઈ મોહ પામી. ઉઠીને તેને બાજી પડી. " આજથી તુંજ મારો સ્વામી, તારા સૌંદર્યમાં હું દીવાની બની છું. તું કેણું છે તે કહે. રાજકુવરની સાથે વિલાસ કરતાં મારો જન્મ અદ્ય ગયો છે, માટે તું મારી પ્રાર્થના ભંજ કરીશ નહિ. "

તેણીનાં વચન સાંભળીને તે ચારે કહ્યું. " તારા ધણીએ અમારા વડીલ બંધુને નાશ કર્યો છે. આજે તારા સ્વામીને મારી અમારા બંધુનું વેર લઈ પછી તને ગ્રહણ કરશું. "

પછી તે સમયે કહ્યું " આહા ! ધણુંજ ઉત્તમ ! એથી વિશેષ બીજું શું ઉત્તમ હોય ? તમારી એ ઇચ્છા પરિપૂર્ણ થાઓ. હું પોતેજ તેને હણીને તમને સુખરૂપ થઈશ. " એવી રીતે આશ્વાસન આપીને તે સ્ત્રીએ તેમને પ્રચ્છન્ન રાખ્યા, એટલામાં પતિને અગ્નિ લઈને આવતાં જોયો, એટલે દીપક બુઝવી પોતે સુઈ ગઈ. પતિએ આવીને પૂછ્યું તો તેણીએ કહ્યું કે " તમારી અગ્નિનું પ્રતિબિંબ પડવાથી તમને દીપક જણાયો હશે. " રાગાંધ પતિએ તે વાત સત્ય માની.

પછી પ્રિયાના હાથમાં ખડ્ગ આપીને તે અગ્નિ સળગાવવા લાગ્યો. સ્ત્રી તેની ગરદન ઉપર ખડ્ગ ચલાવવાને તૈયાર થઈ. તે જોઈને લઘુ તસ્કરે વિચાર્યું—“ આહા ! આ સ્ત્રી ગુલામની પેઠે કામ કરનાર પોતાના પતિને મારવાને તૈયાર થઈ, તો તે કોઈ દિવસ અમારો પણ નાશ કરશે. સ્ત્રીઓની ધૃષ્ટતાને ધિક્કાર થાઓ ! કે જે આવા પોતાના સ્નેહીનો નાશ કરવાને પણ અચકાતી નથી. રૂપવાન્, સૌભાગ્યવાન્, સ્નેહવાન્ એવા આ સ્વામીમાંથી પ્રીતિ છોડીને વળી મારે વિષે આસક્ત થઈ, પણ કયો બુદ્ધિવાન્ પુરૂષ આવી નારીનો વિશ્વાસ કરે ? જેણે પોતાનું સર્વ કંઈપણ પ્રિયાના ચરણમાં અર્પેલું છે એવા પતિને પણ સ્ત્રીઓ હણે છે. વિષયની ઇચ્છાએ તુચ્છ બુદ્ધિવાળી આ સ્ત્રી ગગનમાં ચંદ્ર સરખા આ પુરૂષને મારવાને તૈયાર થઈ. પારાને સ્થિર કરી શકાય છે, ઔપધના રસોને વૈદ્યો શુદ્ધ કરી શકે છે, પ્રકંપાયમાન એવી વૃક્ષની શાખાઓ દોરડીવડે નિશ્ચિત કરી શકાય છે, પણ કામિનીજનનાં ચપળ મન કોઈપણ રીતે સ્થિર કરી શકાતા નથી. ”

આ પ્રમાણે વિચારીને દયાળુ એવા લઘુ તસ્કરે વાયુવડે કરીને જેમ કેળનો ડાંડો પાડી નાખે તેમ તે વિશ્વાસઘાતિની, અન્યાય કરવામાં તત્પર થયેલી એવી સ્ત્રીના સ્પર્શને નહિ ઇચ્છતાં તેણીના હાથમાંથી મારવાને ઉપડેલી તલવાર પાડી નાંખી. તલવારનો અવાજ સાંભળીને કુંવર ચમક્યો. “ આહા ! આ શું થયું ? ” સ્વસ્થ થઈને કુંવરે પૂછ્યું. ‘ સ્ત્રી બોલી—

“ ગાઠ અંધકારમાં શીતના ભયથી થરથર કંપતાં હાથમાંથી ખડ્ગ એકદમ છટકી ગયું. ” સ્વામીએ પ્રિયાનું વચન સત્ય માન્યું. ‘ આસજનના વચનમાં જરી પણ શક હોય ખરો ? ’

તેને કયાં ખબર હતી કે તે ખડ્ગ આ વ્યભિચારિણીની સોળતથી હું સ્વપતિને હણવાને તૈયાર થાઉં છું ! એવા વિચારથી જાણે તેને અત્યંત દુઃખ થયું હોય તેમ તે પૃથ્વી ઉપર પડીને પશ્ચાન્નાપથી લોટતું હતું.

પ્રિયા સહિત ત્યાં રાત્રી પસાર કરી. પ્રભાત થતાં તે પોતાને

મંદિર ગયો. મંદિરના અંતર ભાગમાં રહેલા ધુપાયેલા દના તેમનાં વિવેકચક્ષુ ઉપરી ગયાં. તેમણે નક્કી કર્યું કે—“હવે અમારે યદે ત્વં નદિ, સંસારના બંધનમાંથી મક્કા પ્રયાસે મુક્ત થયા છતાં કોણ એવકુદ્દરીને તે બંધનમાં પડવા સ્વાહે? આજે અમારાં વિવેકચક્ષુ વૈરાગ્યરૂપ અંજનવંદ કરીને ખુલ્યાં છે. ભેડે ઘેરથી તો અમે માતાની આજ્ઞાથી જ્ઞાતાનું ઘેર લેવાને પ્રવિષ્ટ કરીને નીકળ્યા છીએ, પણ આ મરેલાના મારવાથી શું? જગતમાં પ્રાણીઓ બાહ્ય શત્રુઓને હતવાને માટે ધરતીનાં પડ દારી નાખે છે પણ તેમ કરવા જતાં અંતર્ગત-કામ ક્રોધ આદિ તેના સર્વસ્વનો નાશ કરે છે, તે મુક હવે બચી શકના નથી. દુનિયામાં બાંધવાદિ કુટુંબ એ બંધન, સુવનીઓ દોષનું સ્થાન, ને વિષયો ઝેરથી ભરેલાં છે. એવું બાળનાં છતાં પણ હવે પોતાના આત્મદિનના કાર્યથી પરાક્રમુખ થાય છે. અરે! પાપથી બંધાયેલા આત્મા-ને મરણ પછી નરકરૂપ અંધકારમય કુવામાં પડનાં એ પ્રેમના પામરૂપ વનિતા નથી બચાવી શકતી, જેને માટે અનેક અનાચારો-દુરાચારો સેવ્યા છે એવી લક્ષ્મી ત્યાં આધારરૂપ નથી થતી, કે દીકરાઓ ત્યાં આવીને સાંચ આપી છોડાવી શકના નથી.” આ પ્રમાણે સંસાર-ચક્રી વૈરાગ્ય પામીને વિષવહ્નીની માફક પહ્લીનો ત્યાગ કરી તે જ એ જળા પ્રભાવ થતાં ત્યાંથી કોઈ પણ તીર્થસ્થાન પ્રાપ્ત કરીને પાપનો નાશ કરવાના હેતુએ આત્મ્યા. તેમને અમે જોયા. અમારો ઉપદેશ સાંભળી તેમણે અમારી પાસે દીક્ષા લીધી; કેમકે સમુદ્રમાં રહેલું ચિંતામણિ તો ભાગ્યશાળીજ મેળવી શકે છે. એમના નામ, દદર્શન, ધર્મરૂચિ, ધર્મદાસ, સુમત, દદર્શન ને ધર્મપ્રિય-અનુક્રમે રાખેલાં છે. દીક્ષા લીધા પછી અમારી સાથે પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરવા લાગ્યા અને વૈરાગ્યથી તપ તપવામાંજ પોતાનું હવન વ્યતિત કરવા લાગ્યા, તેમજ આત્મહિતમાંજ તત્પર રહેવા લાગ્યા. હે મહાનુભાગ! આ પ્રમાણે તમના વૈરાગ્યનું કારણ છે. ”

અગડદત્ત એ પ્રમાણે સાંભળીને સ સારથી ખેદ પામ્યો ને તે જ જણને કહેવા લાગ્યો—“ ભગવન! તે તમારા બંધુનો વધ કરનાર હુંજ હતો. મારી પત્નીનું એ દુશ્ચરિત ભગવંતના મુખથી સાંભળી જેમ ઘેરેરીના મુખથી ગામડીઓ ખોટા મણિની કૃત્રિમતા સમજે

એમ આજે મારી શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધી ગઈ છે. ખચીત હજી હું ભાગ્યવાન છું કે તમે મને માર્યો નહીં, નહિતર રાગવશે કરોને આત્મધ્યાનથી મરણ પામી હું દુર્ગતિનું જ આમંત્રણ કરત. સ્ત્રીઓ તો દોષથીજ ભરેલી છે. સમુદ્રના ખિંદનું અને નલોમંડળના તારાનું માપ કોણ કરી શકે? તેમજ માયાની ખાણ, જૂઠું મંદિર, વૈરાગ્યપત્તિની ભૂમિકા એવા અગણિત દોષોનું સ્થાન સ્ત્રીનું માપ પણ કયો દક્ષ પુરૂષ કરી શકે? હા! તે મને પ્રાણથી પણ ખચીત હતી. તેના કંદામાં :આટલો કાળ હું મોડની જાળમાં બંધાઈને મુઝાયો હતો. જેમ વાંદરો શીતથી દુઃખી થઈને અગ્નિની ઇચ્છાથી દુઃખ પામે છે તેમ જડ પુરૂષો વિષયની વાંચાએ કરીને યુવતી જનને આધીન થઈ દુઃખ પામે છે. સ્ત્રીઓના સ્નેહમાં મગ્ન થયેલા પ્રાણીઓ મધમાખી જેમ મધપુડામાં મગ્ન રહેવાથી પરિણામે નાશ પામે છે તેમ મૃત્યુનેજ આમંત્રણ કરે છે. પ્રભુ! હું પણ દીક્ષા લેવાને હવે ઉત્સુક છું.” તે છ જણને કહીને પછી તેણે ગુરને કહ્યું.

ગુર સાહસગતિએ કહ્યું—“ તારે પણ હવે આત્મકલ્યાણ કરવું એજ ઉચિત છે. ” તે સાંભળી કુંવરે કહ્યું—

“ ભગવન્ ! એક છેલ્લા ઇચ્છા માતતાતને નમવાની છે. તેમને નમી પિતૃકૃત મહોત્સવવડે તમારી પાસે દીક્ષા લઈશ. ” કુંવરે કહ્યું.

એટલામાં એક વિદ્યાધર રત્નચૂડ આકાશમાંથી ઉતરતો ગુરને નમીને જોડો. ગુરએ તેને અગડદત્તને તેના નગરમાં પહોંચાડવા કહ્યું. રત્નચૂડ વિદ્યાધરે પોતાના વિમાનમાં બેસાડી કુંવરને શંખપુરીના ઉદ્યાનમાં મૂક્યો. ગુર પણ ત્યાંથી વિહાર કરી શંખપુરી તરફ ગયા.

પ્રકરણ ૪૫ મું.

દીક્ષા મહોત્સવ.

“ વૈરાગ્યના લાવ ધારીને, ભયું મુદ્ધિને પથે,
પ્રીતિના પંથ ત્યાગીને, આવીશું શાંતિને રસ્તે;
પરવા જરી નાં દુનિયાની, અમોને છેડીશ નાં કાઇ,
સગારી ધન સિદ્ધોની, અજળ એ માર્ગ છે કાઇ. ”

“ પ્રિયા કમલા ! તારા સરખી સતી શિરોમણિનેા મેં ત્યાગ કરીને મદનમંજરીમાં આસક્તિ કરી ખચીત મેં તારો અપરાધ કર્યો હતો. એ કુલટા-અભિચારિણીના ઉપરના આડંબરમાં હું ફસ્યો, દીવાનો બન્યો, ધૂનને મેં તેજંતુરી સમાન ગાળી મુવર્જીને ધૂન બ-રાબર ગવડ્યું.” એમ કહીને મંજરીનું હૃદયરિત ટુંકમાં કમલાને કહી બનાવ્યું. અગડદત્ત કુમારે કમલસેના આગળ પોતાનો દીક્ષા લેવાનો હેતુ જણાવી તેની રજા લેવાને વાર્તાની શરૂઆત કરી.

“ હશે, પ્રિય ! એ વાત હવે જુની થઈ, ગઈ વાતનો શોક કરવાથી શું ? ” આજના આ પ્રસ્નાવથી કમલાના હૃદયમાં કુદરતી ફેરફાર થયો હતો. તેણીએ પૂર્વની વાત બૂલી જવાનો ઉપદેશ કર્યો.

“ હા ! અજાનવશે એ દુહાનું ચારિત્ર મેં જાણ્યું નહીં, આંખોએ અમુ નાખતી, મનમાં હસતી અને મુખથી વિચિત્ર વાતો કરતી, સબલને પણ સાનમાં સમજાવતી એવી સીના હૃદયનો પડિતો પણ પાર પામી શકતા નથી. સબલા છતાં અબલા નામજ તેનું જૂઠું છે. પ્રિયા ! આજે મારાં જ્ઞાનરૂપ ચક્ર ઉઘડી ગયાં, મોહરૂપી અધ-કારમય રબળી દૂર થઈ ને જ્ઞાનના ઉદયરૂપી પ્રભાતના સૂર્યનો ઉદય થયો. આપણા નગરે પધારેલા ચર્તુજ્ઞાની મુનિવરના ઉપદેશથી મારી વાસનાઓ નષ્ટ થઈ ગઈ. હવે આવતી કાલે પ્રભાતમાં સંન્યા-સના તાપને નાશ કરનારી દીક્ષા અમે તેની પાસે લેશું અને અમારા આત્માનું ક્ષેપ સાધશું ” કુમારે મૃગ વાનનો બેદરકાર કર્યો.

“ દીક્ષા ! પ્રભુ ! આવી તરૂણ વયમાં ! ” કમલા ચમકી ને બોલી. “ હા પ્રિયા ! સૂર્યોદયે માતાપિતાની રજા લઈ ગુરૂ પાસે હું ચારિત્ર ગ્રહણ કરીશ. તું સાસુ સસરાની સેવા કરી સંસારમાં સુખે રહેજે. ” અગડદત્તે કહ્યું.

“ જે પતિની મતિ એજ સતીની ગતિ ! જ્યાં દેહ ત્યાં છાયા ! સંસારમાં સ્ત્રીને પતિથી બીજું શું વિશેષ છે ? પ્રભો ! હું પણ તમારી સાથે સંયમ આદરીશ. મારા આત્માનું હિત કરીશ. ” સતીએ પતિના કાર્યને અનુમોદન આપીને દીક્ષા લેવાની પોતાની મરજી પણ જણાવી.

“ તું આવી સુકોમળ છતાં વ્રતોનું કષ્ટ શી રીતે સહી શકીશ ! સંસારમાં રહીનેજ ધર્મ સાધન કર. તારા આત્માને કલેશ થાય તેમ ન કર. ”

“ સ્વામી ! જે તમારી ગતિ તેજ મારી ગતિ ! નરકાદિકમાં પરાધિનપણે આત્મા અનેક દુઃખો સહન કરે છે, તો તેની આગળ સ્વાધિનપણે વ્રતોનું અલ્પ કષ્ટ શું હિસાબમાં છે ? ”

“ ડીક ! જેવી તારી મરજી ? ” પતિએ અનુમતિ આપી પ્રભાતમાં તૈયાર થવાને સૂચ્યું અને પોતે મદનમંજરી-સ્થામદ્ધ-ત્તાને મહેલે ગયો. ત્યાં જઈ તેણીને પોતાનો ઉદ્દેશ કહી સંભળાવ્યો. “ મંજરી ! નરલવના લોગો એ રોગોને કરનાર છે, તેમજ પ્રાણાંતે દુર્ગતિને આપનાર છે, માટે હે રમણી ! પ્રભાતે હું ગુરૂની પાસે વ્રત ગ્રહણ કરીશ-સંયમ આદરીશ. તમે સાસુ સસરાની સેવા કરજો-સંસારમાં સુખભર રહેજો. ”

મદનમંજરીની રજા મેળવી માતા-પિતાના આવાસમાં આવ્યો. તેમને નમી દીક્ષા લેવાની અનુમતિ માગી. “ માતા ! ઉપકારી ગુરૂ દઢભૂતિ ઉદાનમાં સમવસર્યા છે. તેમના ઉપદેશથી મારું અંતર સંસારના તાપથી તપી ગયું છે. પૂજ્ય માતા પિતા ! તમારી આજ્ઞા હોય તો પ્રભાતમાં હું દીક્ષા અંગીકાર કરી મારા આત્માનું શ્રેય સાધું. ”

માતાપિતાએ તેને અનેક રીતે સમજાવ્યો, માતાએ જાંસારમાં રહી ધર્મ સાધન કરવાની ભલામણ કરી, પણ કુમારે પોતાનો વિચાર છોડ્યો નહિ. તેનો દૃઢ આચક્ષ્ણ જોઈ માતાપિતાએ તેના વિચારને અનુમોદન આપ્યું.

પોતાના એકાંત જીવનમાં જેમ તેમ રાત્રી વ્યતિત કરી. પ્રાતઃ-કાળમાં સુવર્ણમય સૂર્યોદય થયા પછી પહેલ દિવસ ચંદ્રે શિબિકામાં જોત્રીને કુંવર મુક્ત હાથે અનાથોને દાન આપતો આવ્યો. પાછળ કુ-દુંબની સ્ત્રીઓ મંગળ ગીતો ગાઈ રહી હતી, આગળ અભિનવ વાજાંત્રો વાગી રહ્યાં હતાં, પરિવારજન પોતપોતાને અનુસરતો પોશાક પહેરી વરઘોડામાં સામેલ થયો હતો, તે વખતે કુમારની સાથે સાસુએ શબ્દ-ગારેલી કમલસેના પણ શિબિકામાં જોત્રીને બહુ સાક્ષાત્ શાસનમુરી હોય તેમ આવી. રાત્રીએ તે સમયે અધિક મહોત્સવ કર્યો. એવી રીતે મહોત્સવથી સર્વે મુનિરાજપાસે ઉદ્યાનમાં આવ્યાં. ત્યાં આવી શિબિકામાંથી ઉતરી અગડદત્તે આજુપણે તજવા માંડ્યાં અને ગુરુ-પાસે સકળ સંઘસમક્ષ ચાર મહાવ્રત ઉચ્ચાર્યા. દેવતાઓએ પુષ્પવૃષ્ટિ કરી. ગુરુએ વ્રતારોપણ કરીને તેના મસ્તકે વાસશેષ નાખ્યો. કમલસેનાએ પણ યુવરાજની સાથે સંયમ અંગીકાર કર્યું. સર્વે પરિવાર મુનિગણને વંદન કરીને નગર તરફ પાછા ફર્યો. મુનિઓએ પણ વિહારની તૈયારી કરી, તે સમયે રાત્રશણીએ આખરનાં વંદન-નમન કર્યાં. સાસુએ કમલસેનાને દુઃખ ભરેલા દીલે અને આંશુ ભરી આંખે કહ્યું—“જેટા ! તું દેહે સુકુમાર હોવાથી પુષ્પનો ભાર ન ઉપાડી શકે તો આ મેરુસમાન મતનો ભાર કેમ સહન કરીશ ? સતીઓમાં શિરોમણિ અને એક પતિનેજ માર્ગે અનુસરનારી તેં ત્રણે પક્ષ—ધગુરુ પક્ષ, પિતૃપક્ષ, માતૃપક્ષને ઉન્નયન કર્યા છે અને અતુર્થ ગુરુકુળવાસ પણ તેં શોભાવ્યો છે. તને મુનિપણ કાંઈ ફર્લસ નથી. તું અમને નિરાશ કરી નિઃસ્નેહી થઈને આવી નીકળી. જેટા ! તારા વગર હું એકલી મંદિરમાં—એ વિશાળ મહાલયમાં કેવી રીતે સમય ગુમાવીશ ? હું એકલી કેમ ઘેર રહી શકીશ ? ભોજન—ખાન પાન કેની સાથે કરીશ ? તારાં માતાપિતા પૃથ્થે તો હું શું ઉત્તર આપીશ ? આજે દીક્ષા લેવાનો અવસર તો

અમારે હતો, પણ નિવિડ મોહના અંધકારમાં ભૂલેલાં અમે સત્ત્વ માર્ગ શોધી શક્યાં નહિ, ત્યાં તો તમે સુખ લોગવવાને સમયે મોહના અંધકારનું વાદળ ભેદી બહાર નીકળી ગયા. વરસમાં એકવાર પણ મારે સુલસા સાસુ હતી એમ સંભારજો. સંસારમાં ફસેલા એવા અમારી ઉપર દયા કરીને કોઈ વખત અમને દર્શન આપવાની કૃપા કરજો. હમેશાં ક્રીડાની લીલામાં આનંદ આપતું આ વન આજે મારે શત્રુ સમું થયું છે. હવે પછી કોઈ દિવસ આ વનમાં હું પગ મૂકીશ નહિ.” ઇત્યાદિ વચનો કમલસેનાને કહેવાથી સુલસાનું હૃદય ભરાઈ જવાથી ધુસ્કે ધુસ્કે રડી પડી. સમવયસ્ક સખીઓ તોણીને દીલાસો આપતી રાજમહેલમાં લઈ ગઈ. મુનિઓ અગડદત્ત કુમાર મુનિ સાથે વિહાર કરી ગયા. સકળ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરીને અગડદત્ત મુનિ શાસ્ત્રના પારંગામી થયા. ઉત્કૃષ્ટપણે મુનિનો આચાર પાળતા અને આત્મહિતનાજ માર્ગમાં સાવધપણે રહેતા એવા અગડદત્તમુનિ ગુરૂની આજ્ઞા મેળવી શ્રુતધર થયા પછી એકલા વિહાર કરતા કરતા આજે અહીં આવેલા છે. હે ધાર્મિક ધમ્મિત્ત ! એ સર્વ મારું ચારિત્ર જાણ. તે અગડદત્ત હું પોતેજ. આજે સંસારના તાપથી તપીને દીક્ષા અવસ્થામાં પરમ શાંતિ અનુભવું છું. સંસારમાં મોહની એ બધી ભ્રાંતિજ છે. એ ભ્રાંતિની ભ્રમણામાં જીવો અજ્ઞાનવશે ભવાવસ્થામાં ભટકે છે. એમાંજ સુખ માની અનેક પાપકર્મ કરે છે.” અગડદત્તમુનિએ એ પ્રમાણે પોતાની પૂર્વાવસ્થાનું વર્ણન કરી સંભળાવ્યું.

“ આપનું આવું સ્ત્રીથી પરાલવ્યુક્ત ચરિત્ર સાંભળી મને અતિ દુઃખ થાય છે. ” અત્રાપિ જેની ભોળેચ્છા ક્ષીણ થઈ નથી એવા ધમ્મિત્તે કહ્યું.

“ સ્ત્રીઓ તો માયાનું મંદિર છે, અને એ માયામાં તું ફસેલા છે. ધમ્મિત્ત ! એ કપટની પુતળીનો તું ત્યાગ કર અને તારા આત્માનું દિત કર. ” મુનિ અગડદત્તે કહ્યું.

“ મહાત્મન ! સર્વે સ્ત્રીઓ કાંઈ એકસરખા ચારિત્રવાળી હોતી નથી. જુઓ. હાથનો નવો અંગુળીઓ કાંઈ સરખી છે ?

સી તો જંગમ રત્નખાણ છે. જેની કુસિમાંથી જિનેશ્વર, ચકવર્તી વામુદેવ આદિ ઉત્તમ પુરૂષો ઉત્પન્ન થયા છે. તો એક દુષ્ટ સ્ત્રીની ખાતર આવી ઉત્તમ સ્ત્રીઓને પણ નિંદવી એ શું ઉચિત છે ? જગતમાં વિષવૃક્ષની માફક જાદુ આચારવાળા પુરૂષો લાગવા યોગ્ય છે, ત્યારે દુષ્ટપવઃલીની માફક સુશીલ મહિલાઓ સેવવા યોગ્ય છે; કેમકે ક્રોધ એક સ્ત્રી કુશીલવાળી હોય એથી બધી સ્ત્રીઓ કાંઈ તેવી હોતી નથી. સમુદ્રનું જળ ખારું હોય એથી શું નદી માત્રનાં જળ ખારાં હોય છે ? ખાન, પાન, સ્નાનાદિકનું સૌખ્ય, દેવાર્થનાદિક ધર્મ, એ યથાવગર સ્ત્રીરૂપ ઘર વગર ગ્રહસ્થને હોતાં નથી, શિવ શબ્દ કલ્યાણનો કરનારો અને મોક્ષના અનંત સુખને ઉત્પન્ન કરનારો છે, કિંતુ એમાંથી હૃદયાર્થ ઉડી જતા તે શવપણાને પામે છે. પુરૂષો તો ઘણી સ્ત્રીઓ કરી શકે છે તેમ કાંઈ સ્ત્રીઓને નથી. વળી પતિ એક વખત મરણ પામ્યો કે સ્ત્રીઓ પુરૂષની માફક બીજવાર પાણિમહણ કરતી નથી. તે અપેક્ષાએ પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીઓમાં કાંઈક અધિક ગુણ જોવાય છે. સાતમી નારદીએ પુરૂષો જાય છે, સ્ત્રીઓ જતી નથી. વળી શાસ્ત્રમાં સ્ત્રી અને પુરૂષ ઉભયને સ્વર્ગો મોક્ષ કહ્યો છે. લગ્ન, અંગોપાંગનું સંવૃત્તપણું, કેમળ ચિત્ત, મૃદુભાવણ, અને ધર્મ કર્મ એ સર્વે પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીઓમાં અધિક હોય છે. તે છતાં તમે સ્ત્રીઓને કેમ નિંદો છો ? જગતમાં પંડિત જનો પણ સ્ત્રીઓનું અશ્વભૂત ચરિત્ર સાંભળીને—જોઈને આશ્ચર્યથી પોતાનું મસ્તક ધ્રુણાયે છે. ધનશ્રીનું દૃષ્ટાંત તમે સાંભળ્યું છે ? ” ધામ્મત્તે પોતાનો નારી તરફનો પ્રમુખાન કહી સંભળાવીને પોતાના પક્ષના સમર્થન અર્થે ધનશ્રીનું દૃષ્ટાંત સૂચવ્યું.

“ ના, કોણુ એ ધનશ્રી ? ” અન્ય સમુદાયવર્ગે પૂછ્યું.

ધમ્મત્તે ધનશ્રીની કથા નીચે પ્રમાણે કહી સંભળાવી.

પ્રકરણ ૪૬ મું.

ધનશ્રી.

“ નાગણ્યી નારી ખૂરી, બન્ને મુખથી ખાય;
જીવતાં ખાયે કાળજી, મુઝે નરક લઈ જાય. ”

“ આહા ! સ્ત્રીઓ કેવી નીચગામિની હોય છે ? માખી જેમ ચંદનના પદાર્થનો ત્યાગ કરીને દુર્ગંધવાળા કદ આદિનો સ્પર્શ કરે છે, તેવી રીતે સ્ત્રીઓ પણ ઉત્તમ એવું શીલ ત્યાગીને તુચ્છ પુરુષોમાં આસક્ત થાય છે. વિશ્વવ્યાપક ઉન્નવળ યશઃપટ ઉપર શાહીનો કુચો ફેરવી મલીન કરે છે. સમુદ્રની ઉછળતી વેલ જેમ પર્વતનો નાશ કરે છે તેમ વિશાળ, ઉન્નવળ અને મોટા કુળનો સ્ત્રી મર્યાદા છોડીને ક્ષણમાત્રમાં વિનાશ કરી નાખે છે. જેમ અગ્નિ પોતાના આશ્રયનો નાશ કરે છે તેવી રીતે આ દુષ્ટ પરિવારક સંન્યાસીએ દુરાચારથી પોતાનું પાખંડપણું બતાવી આપ્યું છે, આ પાખંડી પોતેજ મોહની ગર્તામાં પડેલો મને શું બોધ આપશે ? સમુદ્રમાં પોતેજ ડુબતો છતો બીજને કેમ તારશે ? આહા ! આ દુષ્ટ સંન્યાસી મારો ગુરૂ છે, આ મારી માતા છે, એ બન્ને શીલમર્યાદા ત્યાગી કેવું દુષ્ટ કામ કરી રહ્યા છે, બન્ને મારે પૂજ્ય છે. જેથી તેમનું દુશ્ચરિત્ર પિતાને પણ કહેવાય તેમ નથી. ખુદ મારી માતા આવો દુરાચાર સેવે છે, તો જગતની સર્વ સ્ત્રીઓ ક્યાંથી સારી હશે ? કેમકે સમુદ્રની એક વેલ જેવી ચપળ છે તેવીજ તેની સર્વે વેલ-મોજાં ચપળ હોય છે. પ્રત્યક્ષ આવું નારીનું દુષ્ટ કર્મ જોઈને હવે હું કોઈ દિવસ લગ્ન કરીશ નહિ. કાગડા હમેશાં કાળાજ હોય છે, પોપટો લીલાજ હોય છે, એવી રીતે સ્વભાવથીજ સ્ત્રીઓ કુળમર્યાદાનો ત્યાગ કરનારી હોય છે. ” ઇત્યાદિક વિચાર કરતો એક અદ્યવચસ્ક બાળક પોતાની માતા અને ગુરૂ સંન્યાસીનું દુશ્ચરિત્ર જોઈ પાછો ફર્યો. અત્યારે તે ગણિતનો પાટલો મૂકવાને પરિવારકના મઠમાં આવ્યો હતો. ત્યાં પૃથ્વીપણે તેણે આ ચેષ્ટા જોઈ, અને ઉપર પ્રમાણે પોતે નહિ પરણવાની પ્રતિજ્ઞા કરતો પોતાને ઘેર ગયો.

પૂર્વે અવંતી મંડળમાં-દેશમાં ઉજ્જયિની નગરીને વિષે પરા-
ક્રમી એવો જિતારી રાજા રાજ્ય કરતો હતો. જેની આજ્ઞા સામંત
રાજાઓ પોતાના મસ્તક ઉપરનો મુકુટ ઉતારીને મસ્તકે ધારણ
કરતા હતા. ત્યાં જગતમાં પ્રસિદ્ધ એવો મહાધનિક વ્યવહારી
સાગરદત્ત નામે શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. રૂપ અને સૌભાગ્યના આબૂષણ-
રૂપ ચંદ્રશ્રી નામે તેને પત્ની હતી. જેના દેહરૂપી દુર્ગાનું-કીલ્લાનું
અવલંબન લઇને શ્રેષ્ઠીને પુષ્પધન્વાએ છતી લીધો હતો. તે બન્નેને
સંસાર મુખ ભોગવનાં અનુક્રમે 'સમુદ્રચંદ્ર' નામે પુત્ર ઉત્પન્ન થયો.
યોગ્ય ઉમરે વિદ્યાભ્યાસ કરવાને શ્રેષ્ઠીએ પોતાની નજીક પરિમાજકને
મઠ હતો ત્યાં તેને મૂક્યો. લાંબી ગણીને તે અનુક્રમે યોગ્ય ઉમરમાં
આવ્યો, તે અવસરે એક દિવસે મધ્યાહ્ન સમયે ગણિતનો પાટલો
મૂકવા જતાં પોતાની માતા અને પરિમાજકનું દુશ્ચરિત્ર તેણે જોયું
ને ઉપર પ્રમાણે વિચાર કરતો તે પોતાને મંદિરે આવ્યો. અનુક્રમે
ઘોષનવય પ્રાપ્ત થતાં શ્રેષ્ઠીએ પુત્રને માટે યોગ્ય કન્યાની શોધ
કરવા માંડી, તે બીણીને સમુદ્રચંદ્રે મિત્રોદારા નિષેધ કરાવ્યો. તેથી
પિતાએ એક દિવસ એકાંતમાં પુત્રને બોલાવીને સમજાવ્યો. "વત્સ !
શા માટે લગ્નની ના પાડે છે ? યોગ્ય ઉમરે તારે પરણવું જોઈએ.
પિતાને વિષે ભક્તિમાન એવા તારે કદાચહ કરવો જોઈએ નહિ.
મનુષ્યો લગ્ન કરે, પુત્ર થાય ત્યારે તેનું લાલન પાલન કરી યોગ્ય
ઉમરે એને વિદ્યાધ્યયન કરાવે, ઘોષન વયમાં વિવાહમહોત્સવવટે
પુત્રના કોડ પૂરે, ત્યારેજ તે પૂર્વજોના જલ્મમાંથી મુક્ત થાય. તું તો
મુકુલીન છે, ભક્તિમાન છે, તો લગ્નોત્સવ કરવાવટે મને પૂર્વજોના
કરજમાંથી મુક્ત કર. માફ વચન અંગીકાર કરીને મારા એ
મનોરથો પૂર્ણ કર."

"પિતાજી ! સંસારના બંધનરૂપ એ વિવાહયદી દુઃ
પરાશ્મુખ રહેવા માયું છું. માટે આપે એ વિષયમાં મને આ-
મહ કરવો નહિ. જ્ઞાનાભ્યાસમાજ-તેના રસમાજ મને મગ્ન રહેવા
વો, કેમકે સુતના રસમા લીન થયેલા જનોને તેમાં જેટલો રસ પડે
છે તેટલો રસ જ્ઞાનપાનના રસમા કે ત્રીના તુલ્ય વિષયમાં ક્યાંથી
હોય ? માટે તાત ! એવા તુલ્ય વૈષયિક ભાવમાં તમારી પ્રેરણા

વૃથા છે. કોઈની પણ શિખામણ કે સમજવટની એમાં મને અપેક્ષા નથી. નીચે જવાના દારભૂત એવી તુચ્છ સ્ત્રીઓના લગ્ન સંબંધી વાત તમે કરશોજ નહિ.” પોતાના હૃદયનો ગૂઢ ભાવ પિતાને કહી બતાવી તેને નિરૂત્તર કરી દીધો. પુત્રનું વચન સાંભળીને મૌનને ધારણ કરતો શ્રેષ્ઠી હૃદયમાં દુઃખ ધરવા લાગ્યો અને દીકરાના વિવાહ માટે પોતાના બંધુવર્ગ-કુટુંબીજનોને પુત્રને સમજાવવાની તેણે ભલામણ કરી. તે પ્રમાણે બંધુવર્ગે પણ સમુદ્રચંદ્રને ઘણો સમજાવ્યો છતાં તેણે પોતાનો આગ્રહ છોડ્યો નહીં. ત્યારપછી કેટલોક સમય વ્યતિત થયો.

એક દિવસ સાગરદત્ત શ્રેષ્ઠી પોતાના બહોળા વ્યાપારને લઈને સ્થાવર અને જંગમ લક્ષ્મીના આભૂષણરૂપ સૌરાષ્ટ્ર મંડળમાં આવ્યો. ત્યાં ગિરિનગરમાં-છર્ણદુર્ગમાં વ્યવસાય કરતાં ઘણા કાળ તે રહ્યો, વ્યાપારના સંબંધે કરીને ગિરિનગરના ધન શ્રેષ્ઠી સાથે તેને સૌહાર્દપણ થયું. કસ્તુરીથી જેમ સુગંધ ક્યારે પણ છર્ણ થતી નથી એવી તેમની મિત્રાઈ અનુક્રમે દઢ થતી ગઈ. “હે મિત્ર ! ભવ્ય પુરૂષ જેમ નરભવ પામીને પુણ્ય ઉપાર્જન કરી પોતાના આત્માનું હિત કરે તેમ આપણે ઘણું ધન ઉપાર્જન કર્યું. તે સાથે આપણી પ્રીતિ પણ મજબુત થઈ. એ દઢ પ્રીતિ બુદ્ધા પડતાં કેવી રીતે ટૂંકી રહેશે ?” સાગરદત્તે એક દિવસ ધન સાર્થવાહને ત્યાં બેઠા હતા, ત્યારે બન્નેનો મિત્રતાનો સંબંધ હમેશાં કાયમ રહે તે માટે મજબુતાઈ કરવાના ઉદ્દેશથી કહ્યું.

“સદ્ગુણોની પ્રીતિ દૂર છતાં પણ હમેશાં વધતીજ રહે છે. પૂર્ણિમાનો ચંદ્રમા જેમ જેમ સાગર દર્શથી ઉભરાઈ જાય છે તેમ આપણી પ્રીતિ પણ દૂર છતાં હમેશા કાયમ રહેશે, છતાં તેના દઢ માટે તમે કોઈ ઉપાય બતાવો તો આપણે તેમ કરીએ.” સાર્થવાહ કહ્યું.

“મિત્ર ! જે તમારી કૃત્તિ લેાય તો એક વાત કહું. આપણે દીકરા દીકરીને સંબંધ બાંધીએ, જેથી હાથી જેમ આજ્ઞાન ધિરાઈ છુટી શકે નહિ તેમ આપણી મિત્રતા પણ કાયમ રહે.”

પ્રદ્યુમ્નકામિની રતિની જેવી તમારે ધનશ્રી નામે પુત્રી છે, તે મારા પુત્ર સમુદ્રને આપો કે જેથી આપણો સંબંધ દૃઢ થાય. ” સાગર-દત્ત શ્રેષ્ઠીએ પોતાનો મૂળ ઉદ્દેશ કહી સંબળાવ્યો.

શ્રેષ્ઠીએ ધનસાર્થવાહે સાથેની પ્રથમ યોગખાણેજ ધનશ્રીને જોઇ હતી. ૩૫, શુભ, સૌંદર્યે તે પોતાના પુત્રને યોગ્ય હતી. વિશેષ પરિચયે તેને લાગ્યું કે જેવી તે બહારથી સુંદર હતી તેવીજ હૃદયથી પણ શુદ્ધ, પવિત્ર, સદાચારવાળી, શિયલવાળી અને ઉભયકુળને અજ-વાળે તેવી હતી. પોતાના પુત્રને માટે તેતેને યોગ્ય લાગી હતી. બન્ને જોકજ્ઞ જ્ઞાતિના, ઋદ્ધિએ સમાન, કુલશીલે કરીને પણ સરખા હતા. જેવો શ્રેષ્ઠીનો પુત્ર સુંદર, તરૂણ અને વિદ્વાન હતો તેવીજ ધનશ્રી હતી. સાગરદત્તનું એ પ્રમાણેનું વચન ધનસાર્થવાહે હર્ષસાથે શ્રવીકાર્યું. તે પણ પુત્રી યોગ્ય ઉમરમાં આવવાથી વરમાટે ચિંતાતુર હતો. જેથી ઘણા દિવસથી તેના હૃદયમાં શક્ય પ્રમાણે તે ખુંચતી હતી. સાગરદત્ત જેવો સંબંધી થવાથી લક્ષ્મી ચાલી ચલાવી તિલક કરવા આવે તો સુખ ધોવા જેટલી વાર લગાડે તેવો તે મૂર્ખ નહોતો. સુવર્ણમાં માણેક જડાય એવો આ યોગ સર્વથા તેને મંજુર હતો. જેથી તેણે જણાવ્યું. “ મિત્ર ! તમારી એ વાત મારે કબુલ છે. મારી ધનશ્રી હું તમારા પુત્ર સમુદ્રને આપું છું. ” એમ કહી તરતજ તેનું વચન માન્ય કર્યું. અનાયાસે આવો આમ-જન સરખો સંબંધી મળવાથી હીકરીના નરીબની પ્રશંસા કરતો શ્રેષ્ઠી ખુશી થયો, બન્નેનો સંબંધ એવી રીતે દૃઢ થયો.

તે પછી સંસારના રીત રિવાજ પ્રમાણે બંધુવર્ગને નોતરી-આમંત્રી ધનસાર્થવાહે પોતાની હીકરી ધનશ્રીનું વેવિશાળ સમુદ્ર-ચંદ્ર સાથે કર્યું; ને પોતાના કુળને ઉચિત કરવા યોગ્ય તેણે કર્યું. કેટલાક સમય બાદ સાગરદત્ત શ્રેષ્ઠીએ ધનશ્રેષ્ઠીને કહ્યું “ હું અવંતી જઈને સમુદ્રને કાંઈપણ કાર્યના મિત્રે મિત્રો સહિત આ તરફ મોક-લીશ. તમે આતિથ્યના પદ્ધતિને સત્કાર કરી તેનું મન મનાવી વિવાહ કરી દેજો, કારણકે શ્રુતધારી પુરુષોથી ડરતો એવો માણસ જેમ

તેનાથી દૂર રહે તેમ સમુદ્રચંદ્ર સ્ત્રીથી પરાહુમણ થઇને હમેશાં દૂર રહ્યા કરે છે. ”

“ તે માટે આપે ફીકર કરવી નહિ. તેના અહીં આબ્યા પછી અમે યોગ્ય પ્રબંધ કરી કાર્ય સાધ્ય કરશું. ” શેઠે અભિપ્રાય આપ્યો.

તે પછી ધનસાર્થવાહને સત્ય હકીકતથી માહિતગાર કરીને સાગરદત્ત ઉર્જિની પ્રતિ આહ્વાન ગયો. સ્વદેશમાં આવીને તે પોતાના કુટુંબીજનને ઉત્કંઠાપૂર્વક મળ્યો-લેણ્યો.

જે ત્રણ દિવસ વિત્યાગાઢ શ્રેષ્ઠીએ પુત્રને બોલાવીને કહ્યું.—“હું ગિરિનગરમાં આપણે માલ મૂકીને આવ્યો છું, કેમકે તે વખતે ઞરાળર લાલ થતો નહોતો. હવે કદાચ લાલની પ્રાપ્તિ થાય, માટે તું ત્યાં જા અને હે બુદ્ધિમાન ! ઞરાળર લાવ આવે તો સારો લાલ લઈ વેચીને તું વહેંચે આવ. લાલ વિના વ્યાપાર કરવો તે વ્યાપારીને માટે કાયદાકારક નથી. હાલમાં એ વસ્તુ વેચવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે, માટે તું સત્વર જઈ આપણે માલ વેચી નાખ. ”

પિતાનાં વચનને મસ્તકે ચઢાવતો, તેમજ પિતૃલક્ષિમાં નિશ્ચય એકચિત્તવાળો સમુદ્ર પોતાના મિત્રો સહિત ગમન કરતો અનુક્રમે ગિરિનગર-જીર્ણદુર્ગમાં આવ્યો. ગમન સમયે સાગરદત્તે તેના મિત્રોને તેના વિવાહની સર્વને હકીકત સમજાવી. તે મિત્રો કોઈ પણ ઉપાયે તેનો વિવાહ જોડવાને કટીબદ્ધ થઇને બોલ્યા કે—“ આપનું કાર્ય અમે પાર ઉતારશું. સમુદ્રને ગમે તે પ્રકારે અમે પરણાવશું. ” ઇત્યાદિ શબ્દોવડે શ્રેષ્ઠીને નિશ્ચિંત રહેવા વિનંતિ કરી.

જીર્ણદુર્ગમાં આવીને સમુદ્રદત્તે પિતાનું સર્વ કાર્ય આટોપી લીધું. અનુક્રમે વસંત ઋતુ આવી ત્યારે મિત્રો સહિત સમુદ્રને ધન શ્રેષ્ઠીએ જમવાનું આમંત્રણ કર્યું ને ઘરે વિવાહસામગ્રીની ગુપ્તપણે તૈયારી પણ કરી. રાત્રીને સમયે મિત્રો સહિત સમુદ્ર ધનસાર્થવાહને ઘરે આવ્યો, ત્યાં ધનશ્રી પોતાના ભાવી સ્વામીને જોઇને હૃદયમાં અત્યંત ખુશી થઈ. નિશા સમયે ચંદ્રમાને જોઇને જેમ ચંકોરીનું હૃદય ઉદ્ભાસ

પામે તેમ પ્રિયની અકબુત કાંતિ નિરખી તેના હૃદયમાં પ્રેમની બરતી ઉભરાવા માંડી. સાર્થવાહે મિત્રો સહિત તેને ઘણી ભક્તિથી સોજન કરાવ્યું. પાન બીડાં આપીને મધુર શબ્દોવટે તેનું ચિત્ત રંજન કર્યું. પોતાના હવિતચક્રી પણ વહલભ એવા સમુદ્રને પ્રસન્ન કરવા માટે તેણે પૂરતી કોરીય કરી.

પ્રપંચચતુર એવો સાર્થવાહ મિત્રો સહિત તેને મંડપ જતેવાને તેડી લાવ્યો. ત્યાં તિલક કરી, બીડું આપી માયરામાં બેસાડ્યો. તરતજ સીઓ મંગળગીન ગાવા લાગી. એક તરફથી ગોરબ્રાહ્મણ નીકળી આવ્યો, તેણે વિવાહસામગ્રી તૈયાર કરી. આ બધું જોઇ સમુદ્રે મિત્રોને પૂછ્યું—“ આ બધું શું જાને છે ? ”

“ તારાં લગ્ન, સમુદ્ર ! તારા પિતાએ તારે માટે આ સર્વે ગોઠવણ કરી છે, ને અમને તે કાર્ય પાર ઉતારવાની પૂરતી તાકીદ કરી છે, માટે તારે પરણવું પડશે, નહિતર હવે ઉભયકુળની કુળેતી થશે.” એક મિત્રે છેલ્લે સરવાળે સર્વે ખુલાસો કર્યો. સમુદ્ર સમજ્યો કે હવે કદામદ આલી શકે તેમ નથી.

પછી પીઠી ચોળી નાહી વસ્ત્રાભૂષણ સજી પૂરકાકમાટે વરઘોટે ચઢ્યો અને રીતરિવાજ પ્રમાણે ધનશી સાથે વિવાહના સંબંધથી જોડાયો. લગ્નકાર્ય સમાપ્ત થયા પછી વરવહુને શેષ રાત્રી નિર્ગમન કરવાને માટે એક મકાન આપ્યું, તેમાં તેઓ શયન માટે ગયા. મિત્રો પોતાનું કાર્ય ફતેહમંદ પાર ઉતારવાથી ખુશી થતા પોતાને ઉતારે જઈ સૂઈ ગયા. શ્રેષ્ઠી પણ મનમાં સંતોષ પામ્યો.

વરકન્યા સૂતાં છતાં ચોળીની માફક જાગતો સમુદ્ર કન્યા નિદ્રિત થાય તેનીજ રાહ જોતો હતો. વિષવટલીની માફક સમજીને તે પ્રિયાને હાથ પણ અડાડતો નહિ. આખરે પ્રિયાને નિદ્રામાં છોડીને કાર્યને મિથે વાસમહમાંથી નીકળી તે મિત્રમંડળને ઉતારે ચાલ્યો આવ્યો.

પ્રકરણ ૪૭ મું

સમુદ્રચંદ્ર.

“ દૈવં ફલતિ સર્વત્ર, ન વિદ્યા ન ચ પૌરુષં;
સમુદ્રમથનાલ્લેમે, હરિર્લક્ષ્મી હરો વિષં ॥ ”

ભાવાર્થ—જગતમાં પ્રાણીઓને દૈવ જ ક્ષણ આપનાર છે. વિદ્યા કે પુરુષાર્થ અતિ હોવા છતાં પણ તે ક્ષણીભૂત થતાં નથી. જુઓ ! સમુદ્રનું મંથન કરતાં વિષ્ણુને લક્ષ્મી મળી ને શિવજીને વિષપાન કરવું પડ્યું.

પ્રભાત સમયે પહોર દિવસ અદ્યે ધનશ્રી નિદ્રામાંથી જાગૃત થઈ તો પોતાનો સ્વામી જોવામાં આવ્યો નહિ. તેણે તરતજ જાહેર કર્યું. આ તરફ સર્વે મિત્રમંડળ પ્રભાતે વનકીડા કરવાને ઉદ્યાનમાં ગયું, ત્યાં વિચારવમળમાં મુંઝાયેલો સમુદ્ર પણ ગયો. “ જેણે પ્રત્યક્ષ સ્ત્રીઓનાં દોષો જોયાં છે એવો કયો પુરુષ નારીના !વશ્વાસમાં ઠગાય ? જો કે બધાએ બળાત્કારે મને પરણાવ્યો છે, છતાં સ્ત્રીઓ વિષે મારું ચિત્ત મુદ્દલે હર્ષ પામતું નથી. પિતાએ પણ કપટથી મારો વિવાહ કરી દીધો, તો હવે મારે ઘરનો પણ ત્યાગ કરીને ક્યાંક અન્યત્ર ચાલ્યા જવું પડશે. ” આમ વિચારતો સમુદ્ર મિત્રોને રમવામાં વ્યાકુળ ચિત્તવાળા જાણીને દંભથી એક વૃક્ષથી ખીન્ન વૃક્ષ-પાસે જતો અદૃશ્ય થઈ ગયો. મિત્રોએ ઘરે આવીને તપાસ કરી તો સમુદ્રદત્તનો પત્તો મળ્યો નહીં. સર્વે ચિંતામાં પડ્યા. તેના શ્વશુરગૃહે તપાસ કરાવી તો ત્યાં પણ તે નહોતો. મિત્રમંડળ અને ધનશ્રેષ્ઠીએ સર્વ ઠેકાણે તપાસ કરી, માણસો દ્વારા ગામ પરગામ સમુદ્રની શોધ કરાવી, પણ શુભ થયેલા સમુદ્રનો ક્યાંઈ પણ પત્તો લાગ્યો નહીં. હાથમાંથી પડેલું રત્ન જેમ ફરીને હાથ ન આવે તેમ સમુદ્રના શોધ નહિ મળવાથી સર્વ કોઈ ચિંતાતુર થયા. ધનશ્રી પણ પતિના વિયોગથી વિલાપ કરવા લાગી, ક્ષણ જેટલો સમય તેને યુગ સમાન લાગવા

માંડ્યા. આંખમાંથી અશ્રુની ધારાઓ વરસાદની માફક વરસવા લાગી. નિરાશ થયેલા માતાપિતા દોકરીને આશ્વાસન દેવા લાગ્યા. “બેટા! એ સર્વે પૂર્વના દુષ્કર્મના વિપાક છે. શાને ખેદ કરીને દુઃખી થાય છે? પ્રેર્યું ધારણ કર. પૂર્વભવે કરેલું શુભાશુભ કર્મ ભોગવ્યા બગર કોઈ પણ છુટકું છે ?

નિવૃત્તં પ્રાગ્ભવે કર્મ, જંતુના ચચ્છુમાશુર્મ ।

પ્રભૂયન્તે નિરોઢું તદ્વિપાકં નાકિનોપિ ન ॥ ૧ ॥

પ્રાગ્ભવોપાર્જિતં કર્મ, દદાતીહ ભવે ફલં ।

ગર્મિતો જલદઃ શીત-કાલે વર્ષાસુ વર્ષતિ ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ—પ્રાણીઓને પૂર્વભવને વિષે જાંધેલું શુભાશુભ કર્મ અવશ્ય ભોગવવું પડે છે. દેવતાઓ પણ તેના વિપાકને ટાળવાને સમર્થ થતા નથી. ૧

પૂર્વભવમાં જાંધેલું કર્મ આ ભવમાં નિશ્ચય ફળ આપનારૂં થાય છે. આ જગતમાં પણ જોવાય છે કે શીતકાળનો ગર્ભિત-જાંધાયેલો મેઘ વર્ષાકાળમાં વરસે છે. ૨

વિશ્વને વિષે જંતુઓ માતા, પિતા, પુત્ર ને ભાઈપણાને પાત્રીને કરેલું કર્મ ભોગવે છે. અન્ય જનો તો માત્ર નિમિત્ત રૂપ છે, માટે જગતમાં જાગ્ય એજ બગવાન છે. કોઈનો દોષ શા માટે દાઢવો? હે વત્સે! તું અહીં અમારી પાસે રહીને પુણ્યકાર્ય કર. ધર્મકાર્ય કરતાં જોગાંતરાયકર્મ ક્ષય થશે, ત્યારે તારૂં મનોવાંચિત પૂર્ણ થશે. ”

ધનશ્રી માતાપિતાની શિક્ષા પાત્રીને ૧૫૪૨માં રહી ધર્મ-કાર્યમાં તત્પર થઈ અને પતિવિયોગે પોતાના દિવસો દુઃખમાં નિર્ગમન કરવા લાગી.

રોધની આશામાં નિરાશ થયેલા સમુદ્રના મિત્રો ‘સાગરદત્તને શું જવાબ આપશું? ’ એવી લજ્જાથી મંદહૃદ્સાદવાળા થઈને અનુક્રમે હૃદયિની આપ્યા. રત્નાનમુખવાળા એવા તેઓ ઁઠ્ઠી પાસે આવીને અધીવદને ઉભા રહ્યા. પોતાના પુત્રને નહીં જોવાથી

સાગરદત્તો ધડકતે હૈયે પૂછ્યું—“ પ્રિયાએ કરી યુક્ત મારે પુત્ર ક્યાં છે ? ”

સાગરદત્તનાં વચન સાંભળીને આંખમાં આંસુ ખેરવતા તેઓ મૌનપણે ઉભા રહ્યા. શ્રેષ્ઠીએ ફરીને ધડકતે હૈયે કહ્યું. “ સંસુદ્રને કુશળ તો છે ના ? ”

ઉત્સુકતાથી વારંવાર પૂછતા સંસુદ્રના પિતાને તેમણે સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી. શ્રેષ્ઠી અફસોસ કરતો બોલ્યો કે—“ હા ! હા ! આ તો વ્યાજનો લાભ લેવા જતાં મૂળ રકમ પણ ખોઈ બેઠો.” સર્વે કુટુંબીજન માતાપિતા વગેરે હુઃખી થયાં, ને મિત્રો રડતે હૈયે પોતાને ઘેર ગયા.

હુઃખ ધરતો સાગરદત્ત ગિરિનગરમાં આવ્યો, ત્યાં ધનસાર્થવાહુને મળીને દેશ પરદેશ રાજમારફતે માણસો દ્વારા તપાસ કરાવી, પોતે બન્ને જણા આમાનુઆમ કર્યા, પણ સંસુદ્રની શુદ્ધિ મળી નહિ. વિલખા થયેલા તેઓ પાછા ગિરિદુર્ગમાં ગયા. પુત્રની આશામાં કેટલાક દિવસ શેઠ ત્યાં રહ્યા, આખરે સાર્થવાહુને કેટલીક ભલામણ કરીને શેઠ રડતે હૃદયે ઉજયિની આપ્યા ગયા.

x

x

x

x

પિંજરમાંથી મુક્ત થયેલા પક્ષીની માફક સંસુદ્રને ગિરિનગરમાંથી નીકળીને દેશપરદેશ સંન્યાસીના વેશમાં ફરતાં ફરતાં બાર વર્ષ વહી ગયાં. બાર વર્ષ પછી પોતાની પ્રિયાનું વૃત્તાંત જાણવાને માટે તે પાછો ગિરિદુર્ગમાં આવી લાંબા કેશ નખવાળો કાપડીનો વેશ ધારણ કરીને ધનસાર્થવાહુના બાગમાં આવી શેઠને મળ્યો. અને કહ્યું કે—“ આપના બાગમાં આ સર્વ વૃક્ષોની હું સંભાળ રાખીને ઉછેરીશ, આપ મને નોકર તરીકે રાખશો ? ”

કોઈ નવીન પ્રવાસીને જોઈને શેઠ વિચારમાં પડ્યા. “ ઝોળ-ખ્યા પારખ્યા વગર કોઈને નોકરીમાં કેમ રાખવો ? છતાં બગીચાની રખવાળી ભલે કરે, અદ્ય સમયમાં જણાઈ આવશે કે તે યોગ્ય છે કે અયોગ્ય ? ” એમ વિચારી શેઠે કહ્યું—“ તું શું શું કામ જાણે છે ? ”

વેશધારી કાપડીએ ઉત્તર આપ્યો કે—“હું સર્વ કંઈ જાણું છું.”

“નારી નોકરીનું શું વેતન લાઈશ ?” શેઠે પૂછ્યું.

“ફક્ત ખાવા પીવાનું આપજો.” તે વેશધારી વિનયધરે જણાવ્યું. તેણે પોતાનું નામ વિનયધર રાખ્યું હતું. પ્રાંતે કહ્યું કે—“મારી નોકરી જોઈને પછી અને ખુશી કરજો.”

“હીક ત્યારે જગીયાનાં આ વૃક્ષોને વધારજે, ઉછેરજે, તને રોજનો એક રૂપેયો આપશું. પછી જો નારી હાંશિયારી જોઈશ તો હું તને વિશેષ અધિકાર આપીશ.” મધુર વચને શેઠે વિનયધરને સંતોષ્યો.

રાત દિવસ બાગ પછવાડે મહેનત કરીને વિનયધરે બાગને ઘણાજ સુંદર બનાવ્યો. તરફરોની ઘટાઓ, ફુગમહો ને લગાના માંડવાઓની રમણીય શોભા વધારી. ફળ ફુલોની સુગંધીથી નગરના જનોનું તે આકર્ષણ કરવા લાગ્યો. નાગરિકો પણ બાગમાં મોહ પામીને પોતાનો સ્વમય ત્યાંજ પસાર કરવા લાગ્યા. પંખીઓ રાતદિવસ કિલ્લકિલાટ કરતાં અને નૃત્ય કરતાં લોકોને આનંદ આપી રહ્યાં હતાં. ધન શેઠ અદ્ય દિવસોમાં પોતાના ઉદ્યાનની આવી અપૂર્વ શોભા જોઈને બેહદ ખુશી થયા. તેણે સુક્રાકંઠે વિનયધરની પ્રશંસા કરી અને તેને માટે મનમાં ઉચ્ચ અભિપ્રાય બાંધ્યો. પછી “આ કોઈ ઉત્તમ કળાકાર જણાય છે, માટે તે આવા હલકા કાર્યને યોગ્ય નથી.” એમ વિચારી તેને બાગમાંથી નિવારીને હુકાનના કામકાજમાં જોડ્યો. ત્યાં પોતાની મૃદુ વાણીવટે આહોકોનાં મન રંજન કરી તેણે શેઠની ઘરાણી વધારી દીધી, જેથી શેઠને પુષ્કળ ધનની આવક થઈ. ગોવાળ જેમ શાંત બનીને ઘાસ દેવાવડે ગાયનું દૂધ મેળવી લેય તેવી રીતે આહોકો પાનંથી તેણે ઘણું ધન મેળવ્યું. અમૃતવર્ષી કળાવાન ચંદ્ર ઉદય પામે ત્યારે કુસુદ જેમ વિકસ્વર થાય તેમ શેઠના હાટમાંથી આહોકો ખુશી થતા અનેક વસ્તુઓ ખરીદ કરવા લાગ્યા; કેમકે રાગ એ ખચીત હર્લભ વસ્તુ છે. વિનયથી લોકોનાં મન-રંજન કરતાં તેણે વિનયધર એ નામ સાર્યક કર્યું. આવો ઉત્તમ

કળાવિદ્ જાણીને શેઠે તેને પોતાનો કોષાધ્યક્ષ-લ ડારી બનાવી, સર્વે નોકર વર્ગનો ઉપરી બનાવ્યો અને પોતાના પરિજન વર્ગને જણાવી દીધું કે “આ નીતિમાન વિનયધર જે કંઈ આદેશ કરે તે તમારે સર્વેએ માન્ય કરવો.” કુટુંબીજનોએ શેઠનું એ વચન માન્ય કર્યું.

વિનયધરે દાન અને માનવડે કરીને સર્વે પરિજનનાં મન વશ કરી લીધાં. સર્વનો વિશ્વાસ તેણે મેળવી લીધો. વિશેષે કરીને ધનશ્રીનો વિશ્વાસ અધિક મેળવ્યો. તેનું કામકાજ તે પોતે જાતેજ કરવા લાગ્યો. તેણીના હુકમને તે પ્રભુના હુકમની માફક ગણીને લેશ પણ ઉલ્લંઘન ન કરતો, અને જેમ તેણીના ચિત્તને રૂચે તદનુસાર વર્તતો, જેથી અદ્ય દિવસમાં તે ધનશ્રીનો વિશ્વાસપાત્ર થઈ પડ્યો. કોઈ કોઈ પ્રસંગે ધનશ્રી કામકાજને માટે તેને એકાંતમાં બોલાવતી. એક દિવસ ધનશ્રી પોતાની સાતમાળની લૂમિકા ઉપર બારી પાસે ઉભી ઉભી સખીઓ સાથે તાંબુળ ચાવતી હતી, તે પાન ચાવતાં બારી વાટે થુંકી, અકસ્માત કાકતાલીય ન્યાયે કરીને ત્યાંથી જતા નગરના કોટવાળ ઉપર તે થુંક પડ્યું. તરતનાં ધોયેલાં સુંદર અને સફાઈદાર સુગંધમય વસ્ત્રોપર પાન ચાવેલો ગરલ પડવાથી ‘થું થયું આ ?’ એ પ્રમાણે ઉત્સુકપણે તેણે ઉંચે નજર કરી, તો મનોહર કમળની બ્રાંતિને દેનાર ધનશ્રીનું વદનકમળ દીઠું. “આહા ! થું આ વદનકમળ કે જેને જોતાંજ મારાં નેત્રકમળ મેષોન્મેષ રહિત થઈ ગયાં છે. એ તાંબુળ તો મસ્તક ઉપર પડ્યું ને એનો રંગ તો હૃદયમાં વૃદ્ધિ પામ્યો. હવે કોઈ રીતે આ રમણીરતનને હાથ કરવી જોઈએ.” ઇત્યાદિક વિચાર કરતો અને સ્નેહભીની ચેષ્ટા કરી તેનું ધ્યાન ખેંચતો તે એકધ્યાને તેને જોઈ રહ્યો. એટલામાં ધનશ્રીની પાસે ઉભેલા વિનયધરને જોયો. જેથી “આ વિનયધરને વશ કરવાથી મારું કાર્ય સત્વર સિદ્ધ થશે, કેમકે ધનસાર્થવાહનો તે માનીતો ને ધનશ્રીનો પણ વિશ્વાસપાત્ર હોવાથી તેનાથીજ ધનશ્રીને હું પ્રાપ્ત કરી શકીશ.” એમ ચિંતવતો તત્કારણકે કોઈપણ રીતે વિનયધરને બોલાવી પોતાને ઘેર લેડી ગયો. અને પોતાના કુળદેવતાની માફક વસ્ત્ર આભૂષણથી તેનો સત્કાર કર્યો. “જગતમાં મનુષ્યોને વશ કરવાને માટે દાન એ એકજ અપૂર્વ વશીકરણ છે, કેમકે દાન-

શાળામાં દાન દેનારા માતંગને પણ લોકો એવે છે.' દાન આપ્યા પછી તેનું સન્માન કરી કોટવાળે બે હાથ જોડી કહ્યું—“મિત્ર ! જો તું પ્રસન્ન થયો હોય તો ધનશ્રી સાથે મારા મેળાપ કરાવ. ”

“તારા માટે હું મારી બનતી કોશિયે તેણીને સમજાવીશ.” એમ કહી તેનું વચન અંગીકાર કરીને તે પોતાને સ્થાનકે ગયો. એકાંતમાં ધનશ્રીને કોટવાળની હકીકત કહી સંભળાવી. તેનીવતી તેણે ભલામણ કરી. વિનયધરનાં એ પ્રમાણેનાં વચન સાંભળી ધનશ્રી પોતાની બ્રહ્મીને ભયંકર રીતે નચાવતી બોલી—“ હુદ્દ ! નરાધમ ! મારા વિશ્વાસનો આવો હુદ્દપયોગ ? જો કોઇ બીજો આ પ્રમાણે બોલ્યો હોત તો તેને તરતજ ચમપુરીમાં મોકલી દેત. તને માન્યો ત્યારે તું સદંતર માથે ચડી ગયો. બા, તારું મોં લઇને અહીંથી દૂર થા. ફરીને એવું કદુક વચન બોલીશ તો અહીંથી કાઢી મૂકીશ.” વિલજો થઇને વિનયધર શુપચુપ ત્યાંથી પસાર થઇ ગયો. ને કોટવાળને તે સમાચાર આપ્યા. પુનઃ વગી તલ્લારશકે ભલામણ કરી અસિદ્ધ કાર્યને સિદ્ધ કરવા કહ્યું.

બારંબાર કોટવાળ તેની પછવાડે લાગેલો હોવાથી તેનું વદન ચિંતાતુર છે એવો, વહાણ ભાગેલા વહાણવરી જેવો, તે ઉદાસપણે નિરંતર શહેવા લાગ્યો. તેને ઉદાસ જોઇને—તેનું મ્હાન વદન અવલોકી ધનનંદિનીએ પૂછ્યું. “ વિનયધર ! સર્પથી દેડકો ભય પામે તેમ શું આરક્ષકથી તું ડરે છે ? ”

“ હા, એમજ છે. ” વિનયધરે જવાબ આપ્યો.

“ તો તુ શા માટે તેને મળે છે ? ” ધનશ્રીએ તેને કહ્યું.

વગી ત્રણ ચાર દિવસ બાદ પાછો તે વિનયધર વિવાદ પામતો હતો ધનશ્રીને કહેવા લાગ્યો—“તમારે માટે મારે સહન કરવું પડે છે. ”

“ ઠીક છે, ભણ્યુ મેં એ કાનીજનનું ચેષ્ટિત ! મારે માટે તે બીજાને દુઃખી કરે છે તો લાખ દામ લઇને આજ રાતે તેને અથોડ વનમાં લાવજે. ” ધનશ્રીએ દંભતાવે કહ્યું.

ધનશ્રીનાં વગન સાંભળી વિનયધરે તલારક્ષકને સમાચાર આપ્યા ને રાત્રીને સમયે લાખ દ્રવ્ય લઈ જાગમાં આવવાનું સૂચવી વિચાર કરતો મરલાણી ચાડ્યો. “ હા ! ધિગ્ સ્ત્રીજનની અપજ્ઞતાને; નારીમાં તે સુશીલપણું ક્યાંથી હોય ? અને હોય તો તે હીર્ષકાળ પર્વત કેવી રીતે ટકે ? જોયું, સર્વે સ્ત્રીઓ કુશીલતાથી ભરેલીજ હોય છે. હા ! એ વિધિને શું કહીએ ? સ્ત્રીની વાણીમાં મધુરતા ભરી. રૂપ તો રમણીનુંજ કહેવાય ! કીડા તો સ્ત્રીનીજ ! સૌભાગ્યપાત્રું આદિ સર્વે મુક્યું પણ એનામાં સ્થિરતા કેમ ન મૂકી ? ” ઇત્યાદિ વિચારતો તે ઉપવનમાં ગયો. ત્યાં મંદિરમાં વાસગૃહમાં શય્યા તૈયાર કરાવીને ધનશ્રીએ કહ્યા પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરાવી.

હવે સંધ્યા સમય થયો ત્યારે તલારક્ષક સ્નાન કરી વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરી જાણે શ્વસુરને ઘર જતો હોય તેમ અશોકવનમાં આવીને ધનશ્રીની રાહ જોવા લાગ્યો. અરૂપસમયમાં શૃંગારને ધારણ કરતી પ્રત્યક્ષ વનદેવી હોય તેવી ગજગામિની ધનશ્રી વસ્ત્ર આભૂષણ સહજે ત્યાં આવી પહોંચી. કેટલાક સીપાઇઓને શુભ રાખી પોતે જે સમયે તલારક્ષકની સામે આવી ત્યારે ઈંદુની કળાને જોઈને સમુદ્રનું જળ જેમ ઉછળે તેમ કોટવાળનું હૃદય પ્રેમપ્રવાહથી ઉછળવા લાગ્યું. ધનશ્રી વાસગૃહમાં આવીને પલંગ ઉપર જોડી, વિદુષી એવી તેણીએ મૃદુ ઉદ્ગિથી તેને મધપાન કરાવી દીધું. ચંદ્રહાસ મંદિરાના તીવ્ર પાનથી કોટવાળ તરતજ નિશ્ચેષ્ટ થઈ ગયો; એટલે જાંજર કાઢીને એના પેટમાં ચલાવી દીધું. ખરે સ્ત્રીઓમાં સાહસ અદ્ભૂત હોય છે. પોતાના હાથે જોદેલા ખાડામાં પોતે પડે તેમ તેની હુર્બુદ્ધિથી તેનો નાશ થયો. તલારક્ષકનો એ રીતે નાશ કરીને તેણી વિનયધરને આમ તેમ જોવા લાગી. દૂર ઉભેલા તેને જોઈને ઉગ્ર કોપને ધારણ કરતી જાંજર લઈને તેને મારવા તે ધસી. મહા ભયંકર કાલિકાસમી પોતાના સામે ધસી આવતી જોઈને પ્રસ્તાવને જાણનારો કુંવર વિનયધર જે હાથ જોડી તેના પગમાં પડ્યો-પોતાનો અપરાધ ખમાવવા લાગ્યો. તેના આવા નમ્રશીલ વર્તનથી શાંત થયેલી ધનશ્રી કોપ સમાવીને કહેવા

લાગી—“ રે મૂર્ખ ! તેં મને આવાં અધમ કાર્યમાં પ્રેરી; પાણીનો પ્રવાહ જેમ નીચો જાય છે તેમ તેં શું મને એવી અધમ નારી ધારી. મેં તો તને કૃત વિનોદની ખાતર કહ્યું હતું; પણ તારા દુષ્ટ અધ્યવસાયથી તેં સત્ત્વ કરી જતાવ્યું, ત્યારે મારે હાથે તેનો નાશ કરવો પડ્યો. લોકો ઘરમાં દીવો પ્રકાશને માટે કરે છે, નહિ કે ઘર બાળવાને માટે; શીજ એ તો સ્ત્રીઓનું પરમ ભૂષણ છે. નારીને એ અમૂલ્ય શોભારૂપ છે. ‘નારી રૂપં પતિવ્રતા.’ સાચી સ્ત્રી તેનો ત્યાગ કરે ખરી ? મૃતક શરીર શું હેમમણિનો ભાર ધારણ કરી શકે ? એવી રીતે ઉત્તમ નારીરત્નનું શીલ પણ કોઈ ન લેદી શકે. અસ્તુ, સાક્ષાત્ મુરેંદ્ર પણ મારા શીલરૂપી મહામણિને હૃદયમંજુષામાંથી હરવાને શક્તિવાન નથી. ” એ પ્રમાણેનો તેનો નિશ્ચય જાણીને વિનયંધર ચમત્કાર પામ્યો. તેના હુકમથી તત્કારણકના મૃતકને નિાધની માફક પૃથ્વીમાં દાટી દીધું. પછી તે સર્વે પોતપોતાને મકાને ચાલ્યા ગયા.

એક દિવસ અવસર પામીને વિનયંધરે ધનશ્રીને પૂછ્યું—
“ તમે પરણેલાં છો, તો તમારો સ્વામી કોણ છે ? તમારું સાસરું ક્યાં છે ? ”

વિનયંધરનું આ પ્રમાણેનું વચન સાંભળીને ધનશ્રી બોલી. અવંતીમાં રહેનાર સાગરદત્ત શ્રેષ્ઠીને ‘ સમુદ્ર ’ નામે પુત્ર છે, તેની સાથે મારો વિવાહસંબંધ થયો છે, પરંતુ પરણ્યાની પ્રથમજ રાત્રીએ તે મને ત્યાગીને ક્યાંક ચાલ્યા ગયા છે. મેં જળધારાએ વર્ષે છતાં ચાતકના મુખમાં જિંદુમાત્ર જળ પણ ન પડે, તેમ મારા મંદ ભાગ્યે કરીને તે મને છોડી ગયા છે; ત્યારથી આજ દિન પર્યંત બોમોપ-લોગની છતી સામગ્રી છતાં પરાક્રમુખ એવી હું અરણ્યમાં રહેલા માલતીની પેઠે હુંજમાં મારા દિવસો નિર્ગમન કરું છું. ” અશ્રુએ કરીને આર્દ્ર નયનોથી તેણીએ કહ્યું.

“ જે તમારો આદેશ હોય તો દેશાંતરમાં જમીને પણ તમારા વિવાહિત પતિને હું ચોધી લાવું. ” ધ્યારે કરીને જેનું ચિત્ત કોમળ થયું છે એવા વિનયંધરે ધનશ્રીને કહ્યું.

ફળ આપે છે. પૃથ્વીના યોગથી આગ્રતરૂ જેમ ઉદ્ધને પ્રાપ્ત કરે છે; કેમકે તેના વગર તાત્કાલિક વા વિલંબથી આગ્રમંજરીરૂપ ફળ પ્રગટ થતું નથી; તેજ પ્રમાણે ધર્મનું ફળ સમજી લેવું. તે માટે હે સૌમ્ય! તારે છ માસ સુધી આત્યામલ તપ કરવું. સાધુની માફક આચાર પાળતાં ને દોષ રહિત આયંગિલનો તપ કરતાં તું ત્યાં લગી ધર્મ આરાધીશ, તો તારૂં ઇષ્ટ સત્વર સિદ્ધ થશે. સૌભાગ્યલક્ષ્મીની લીલાને તું પામીશ. જો કે એટલો સમય તારે કષ્ટ ભોગવવું પડશે પણ કષ્ટ વિના કાર્ય સિદ્ધ ન થાય. ‘દેહે દુઃખં મહાફલં!’ સુવર્ણને અગ્નિમાં તપાવે ત્યારે જ શુદ્ધ થાય. ગ્રીષ્મઋતુનો ઉકળાટ વધે તો વર્ષા જલદી આવે, વસ્ત્રમાં ક્ષાર નાખે તો તેને શુદ્ધ કરે, કડવું ઔષધ રોગ હરે, જિંબ ઉપર ટાંકણાં મારે ત્યારે તે પૂજ્ય યોગ્ય થાય, હુળથી પૃથ્વીને ખેડે તોજ તેમાંથી ઘાસ ઉત્પન્ન થાય, તેમજ તપના કષ્ટથી પણ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય એ નિઃશંક છે.” એ પ્રમાણે મુનિનું વચન સાંભળીને ધમ્મિલ તેમ કરવાને તૈયાર થયો.

તે પછી ભોગની વાંચ્છામાં આતુર એવા ધમ્મિલે દ્રવ્યસાધુનો વેશ પહેરીને પ્રથમ દિવસે ઉપવાસ કરી પછી ગોચરીવડે છ માસ પર્યંત આયંગિલનું તપ કરવા માંડ્યું. શુરૂએ ખતાવેલી વિધિ પ્રમાણે નવલક્ષ પરમેષ્ઠીમંત્રનો ન્તપ કરવો શરૂ કર્યો. પ્રયોજન છતાં પણ તે મૈત્રાવણે રહીને સાધુની માફક મુનિવેશ ધારણ કરીને શુદ્ધ ક્રિયા કરવા લાગ્યો. માંકણ, મચ્છર, ભુ ઇત્યાદિક ભુદ્ર જંતુઓનો દંશ થવા છતાં પણ તે નિર્ઝંથની માફક સહન કરતો પણ તેમને દુઃખ થાય તેવો પ્રયત્ન ન કરતો. તદ્વાવત એટલોજ હતો કે નિર્ઝંથ ધ્યાનારૂઠ થયા સતા આવા ઉપસર્ગો નિર્વાણ-મોક્ષને અર્થે મહે છે; ધમ્મિલ સંસારના ભોગોને મેળવવાને આ પ્રમાણે દેહદમન કરવા લાગ્યો. વિધિપૂર્વક પોડશ અક્ષરી પરમેષ્ઠી મંત્રનો ન્તપ કરતો, આધાકર્માદિક દોષ તજીને સામુદાણી ગોચરી સાધુની પેઠે ફરીને લાવતો અને જ્રમરની માફક વૃત્તિ કરી આહાર લેતો હતો. આ તપન્યા ચઉવિહારથી કરતો હતો. મનમાં શુભપરિણામ ધારી નિત્ય પ્રત્યે પદ આવશ્યક સંભાળતો તે પાતાનો કાળ વ્યતિન કરવા લાગ્યો. સંસારની પીડાને છોડીને ધમ્મિલ એવી રીતે ધર્મકાર્યમાં ઉજમાળ

થયો. દેહં વાસ્યામિ યા કાર્યં માપ્યામિ । એ નિશ્ચય મનમાં ધારીને ઉત્તમ નિર્મલ યની માફક જન પજુ દોષ લગાડતો નરિ. એ રોને શુદ્ધ અત્યંત સ્ત્રી વિધિપૂર્વક આયંજિલના તપમાં એના છ મહિના પસાર થયા.

—શ્રી ૭૧—

પ્રકરણ ૪૮ મું.

‘સંસાર સુખને કારણે.’

ધર્મિભક્તને આયંજિલ કરતાં છમાય પસાર થઈ ગયા ત્યારે છમાસને અંતે આકાશવાણી થઈ. “ધર્મિભક્ત ! તું મનુષ્યલોકમાં દેવતાની માફક ભોજોને ભોગવીશ, વિદ્યાધર અને રાજાઓની ગત્રીશ કન્યાઓનો તું સ્વામી થઈશ.” આકાશમાંથી જેમ મેઘની ધારા પડે તેમ છમાસની પૂર્ણાદુતિની રાત્રીએ ધર્મિભક્તના કાનમાં એવી વાણી અથડાણી. અમૃતથી પજુ મીઠી એ વાણી સાંભળીને ધર્મિભક્તને અતિ દુર્લભ થયો, તેની મહેનત સફળ થઈ. પ્રભાતમાં તેણે શુદ્ધમહારાજને નમી એ દ્રવ્યવંશ તેમને અર્પણ કરી તપનું પારણું કર્યું. એ કે તેનું શરીર તદ્દન શુદ્ધ થઈ ગયું હતું, દવાગ્નિથી દગ્ધ થયેલી જાણે વૃક્ષની શાખા હોય તેવું જણાતું હતું, છતાં તેનું ચિત્ત પ્રસન્ન હતું. ભાગ્યોદય સંબંધી તેના મનમાં અનેક સંકટપવિકર્યા થતા હતા. અનેક પ્રકારની ગડમથલ તેના હૃદયમાં થયા કરતી હતી.

આખો દિવસ તેણે ફરવા હરવામાં ને આનંદમાં વ્યતિત કર્યો. સૂર્યાસ્ત પછી શહેરનાં કાર્યથી પરવારીને નગરની બહાર છર્ણોદાનના એક છર્ણમંદિરમાં આવીને સુતો. એ દિવ્ય વાણીના પરધા તેની કર્ણદ્રિયમાં અથડાતા હતા. ક્યાં જાઉં ? શું કરું ? ભાગ્યોદય ક્યાં થશે ? કેવા સંયોગોમાં લક્ષ્મી મળશે ? વિગેરે વિચારો એને સુતાં સુતાં પજુ થયા કરતા હતા. ભવિષ્યનાં એ પ્રમાણે સુખનાં સ્વપ્નાં અનુભવતો હતો; ભાવી સુખના વિચારોમાં એ એકચિત્ત હતો.

જગતમાં પુણ્ય અને પાપ એ અજળ વસ્તુઓ છે. કોટી

પાપનો ક્ષય છે. છળ પામીને ધમ્મલે એકજ ઘાથી એ ચારનાયકને યમસદન પહોંચાડી દીધો. પછી પવનથી જેમ ઘાસ ઉડે તેમ એના સાથીઓ ચારે દિશાએ ભાગી ગયા.

“ દીકરી ! જોયુંને આનું પરાક્રમ ? કેવો ક્ષત્રીય રાજપુત સમાન યુદ્ધમાં એ લિલ્લોની સાથે તેમજ આ લિલ્લપતિની સાથે લડે છે ? વણિકપુત્ર છે છતાં એ પરાક્રમે તો રાજવંશી જણાય છે. તારે મન એ રાંકે હશે પણ એક દિવસ મોટા રાજાઓનાં મસ્તક પણ એ પોતાના પરાક્રમથી નમાવશે. ” જે સમયે ધમ્મલ લિલ્લપતિ સાથે લડતો હતો તે સમયે અવસર સાધીને વિમળાને કમળાએ કહ્યું.

“ તને અત્યારે બોલવાનો લાગ મળ્યો કેમ ? એની વાતજ તારે મારી આગળ કરવી નહિ. ક્યાં હું હંસીને ક્યાં એ કાગ ? ”

“ હું જોતું કહું છું ? કેવા કેવા લયમાંથી આપણને એ પોતાના જીવના જોખમે બચાવે છે ? એની શૌર્યકળાજ એનું કુલીનપણું કહી આપે છે. કૌસ્તુભ રત્નની ઉત્પત્તિ રત્નાકર વિના ખીજે શું સંભવે કે ? આવી અપૂર્વકળાથી દૂર દેશમાં પણ એ મહાભાગ્યવાન સત્કારને પામશે. બાકી દેખને લઈ મને લાગે છે કે એક તું જ માત્ર કળહ કરશે. ”

“ તને એનાં વખાણ કરવાં બહુ ગમે છે ખરુંને ? જ્યારે ને ત્યારે એનોજ પક્ષ ખેંચીને તું વાત કરે છે ? એવું તે એનામાં શું બળ્યું છે કે જેથી માઝું મન એના પ્રાત આકર્ષાય ? ”

“ તું બધું ભૂલે છે. પુરૂષ રહિત એકલી અબળા જન તે ક્યાં લગી રહી શકે. ચપળ સ્વભાવ ને અચળ ચિત્તવાળી લતાની માફક કોઈના આધાર વગર ન રહી શકનારી તું આવા પરાક્રમી પુરૂષનો તિરસ્કાર કરીને કેટલા કાળ પર્યંત નિરાધાર રહીશ ? ભર્તાર વગરની એકાકી સ્ત્રીઓની પરદેશમાં કેટલી બધી લઘુતા થાય છે ? નટ વિટ પુરૂષો તેને હેરાન કરવાને કેટલું કરે છે તે તું જાણે છે ? જો કે હે પુત્રી ! તને જાણવાને હું સમર્થ છું, છતાં પણ પુરૂષને સ્વીકારવાને તું યોગ્ય છે; કેમકે જનિવંત મણિ પણ સોનાની અપેક્ષા રાખી સુવર્ણ સાથે સંગઘ બાંધે છે તો અધિક શોભાને પામે છે. ” કમળાએ તેને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

“મારે તો મારા મનમાં ગમેલો એજ ધર્મિભક્ત ખરો છે. મારું ચિત્ત તો એનામાં જ રકન છે—સ્નેહવંત છે. ચાર ને દરિદ્રી જેવા આણે તો આપણી સાથે ઠગાર્થ કરી છે. પરાણે આપણને એ ગળે પડતો આવ્યો છે; તો એથી શું એ કાંઈ એમ ક્ષાવી જશે?” વિમળા બોલી.

“દીકરી ! તારો ધર્મિભક્ત કેવળ રૂપવાનજ હતો, પણ જો તને શુભની કદર હોય, તું શુભની પરીક્ષા કરી શકતી હો તો આ શુભ-જનનેજ વર, કે જેથી તારા સકળ મનોરથ સિદ્ધ થાય. ” કમલાએ એ બાળાને કહ્યું.

પાણીના પ્રવાહની માફક શીતળ અને મધુર એવાં કમલાનાં વચન સાંભળીને પોતાનું મનક ધૂલાવતી વિમળા બોલી “હું માનું છું કે તું અત્યારે ઘેલી ચર્મ્મ ગર્મ્મ છું કે વારંવાર એનું નામ લેવાનો હું તને નિષેધ કરું છું છતાં તું મને એની જ સમાયણ કહી સંભળાવે છે. આજે હું અભાગિની છું અને હૈવથી હું ઠગાર્થ છું તેથીજ તું આવી રીતે ક્ષત ઉપર દાર દઈ રહી છું. તને વિશેષ શું કહું ? એનું નામ સાંભળતાં પણ મને પ્રીતિ થતી નથી, એનું દર્શન તો મને આગ ક્રિપ્ત કરે છે. એ પુરૂષની સાથેનો ગૃહસ્થાવાસ ગહનિ યોગ્ય-નિંદનીય થાય તેવો છે. બાવલના ઝાડનો આશ્રપલેવાથી તો કાંટા જ વાગે. એકાકીની પણ સાત્ત્વિકી સ્ત્રી ભણેને ગમે ત્યાં હોય, છતાં કોઈની પરવા કરતી નથી. એકલી પણ વાપણ વાધના સમૂહમાં પડેલી છતાં ભય પામતી નથી. મહાસતી શીલવતીનું ચરિત્ર હે માતા ! તું કેમ બૂલી બાય છે ? જેણે દૂર રાજા વગેરેની રંકની માફક નિર્ભર્ત્સના દરી હતી.”

“કોણ એ શીલવતી ? ” ધાવમાતાના એમ પૂછવાથી વિમળાએ તેનું ચરિત્ર કહેવાનું શરૂ કર્યું.

પ્રકરણ ૫૧ મું

‘શીલવતી.’

પૂર્વે આ ભરતક્ષેત્રમાં લક્ષ્મીનિવાસ નામનું નગર હતું. ત્યાં મહાપરાક્રમી એવો અરિમર્દન નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. દેવ-લોકમાં જેમ ઇંદ્ર હોય તેમ પોતાના બળથી શત્રુના ગર્વને હરીને તેની સ્ત્રીઓનાં નેત્રો હમેશાં આંસુભીનાંજ તે રાખતો હતો. એના રાજ્યમાં પ્રજા હરહંમેશ સુખી ને સંતોષી હતી. એ નગરમાં સાગરદત્ત નામે ધનવંદ કરીને કુબેર સરખો એક ધનવંત શ્રેષ્ઠ રહેતો હતો. તેના ધનની કોઈ ગણના કરી શકતું નહિ. તેને વિનયશ્રી એ નામે પ્રસિદ્ધ થયેલી, મેરૂત્લિકાની માફક ગંભીર અને સ્થિર સ્વભાવવાળી પત્ની હતી. તેમને સંસારસુખ લોગવતાં અતુકમે સમુદ્રની માફક ગંભીર અને નિર્ભય બુદ્ધિવાળો સમુદ્રદત્ત નામે પુત્ર થયો. ચંદ્ર-માની કળાની માફક વૃદ્ધિ પામતો તે અતુકમે યૌવનવયમાં આવ્યો. પિતાએ લોગને યોગ્ય બાણીને ઇંદ્રદત્ત શેઠની શીલવતી નામે પુત્રી સાથે તેને પરણાવ્યો. પિતાના પ્રાસાદથી નિશ્ચિત થઈને ત્રીજા પુરૂષાર્થ કામને સાધતો તે રાત્રીદિવસ પ્રિયાની સાથેજ પોતાનો કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.

એક દિવસ જરાવસ્થાના આવાગમનની તૈયારી થઈ રહી હતી, તેથી સાગરદત્ત શ્રેષ્ઠ વિચારવા લાગ્યો કે—“ખાનપાનથી સારી રીતે રક્ષણ કરાયલું આ યૌવન અંજળીમાં રહેલા જળની માફક હવે ક્રમે ક્રમે ક્ષય થતું જાય છે, છતાં જીવન તો મેં આ કયું છે અને આ કરવાનું બાકીમાં છે, એવાજ અવનવા વિચારોમાં અધુરુંને અધુરું જ જણાય છે. વૈરીની ઘાટીમાં પડેલો માણસ જેમ કંઈપણ કરવાને અસમર્થ છે, તેમજ જરાયસ્ત માણસ જરાથી આકાંત થયો સતો શું કરવાને સમર્થ રહે છે? તે સમયે રૂપ નષ્ટ થાય છે, બળ નાશ પામે છે, કંઠ અવરૂદ્ધ થઈ જાય છે, છતાં ચિત્તવૃત્તિઓ યુવાન થાય છે, કેશ બધા સ્વેદ થાય છે, શરીર બધું શીકું, પાંદુરવર્ણ-વાળું ને ક્ષીણ થાય છે, ત્યારે તૃણા વૃદ્ધિ પામે છે. તો હવે મારે

તો એજ ધર્મ છે કે જ્યાંગળી ધ્યાનમુદ્રના પાઠને હું પાઠ્યો નથી તેટલામાં પરલોકને કિતકારી એવું મુખ કાર્ય હું કરી દઉં. આજ સુધી મેં લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરીને જોગ અને કામનીજ સાધના કરી છે. એ બધા દ્રવ્યનું મૂલ્ય એવા ધર્મને સાધવાનો ફલે મારે અવસર પ્રાપ્ત થયો છે. જગતમાં અદ્ય દિવસના પ્રયાણને માટે પણ જીવે ભાતાની તૈયારી કરે છે, તો આવા પરલોકના પ્રયાણમાં કેમ નિશ્ચિતપણે રહેતા હશે એ આશ્ચર્ય છે ? એક સામાન્ય શત્રુ માથે હોય તો પુરૂષોને મુખે ઉઘ આવતી નથી તો પછી મૃત્યુરૂપી પ્રબળ શત્રુ નિરંતર પાસે છતાં મૂઢ પુરૂષો કેમ સ્વસ્થ રહી શકતા હશે ? માટે જ્યાં સુધીમાં જરા શદ્દામી આવી નથી ત્યાં સુધીમાં મારે આત્મહિતમાં તત્પર થવું જોઈ ચોખ્ખું છે." એમ નિશ્ચય કરીને પોતાના કુટુંબીજનોને પોતાને ઘેર નોતરી તેમને જમાડી સંતોષી તેમની અનુજા મેળવીને પુત્રને કુટુંબનો ભાર બજાવી પોતાની માફક વહેરા તરીકે સ્થાપીને સંસારના બંધનને તોડનારી એવી દીક્ષા મુગુરૂપાસે સાગરદત્ત શ્રેષ્ઠીએ લીધી. અને તીવ્ર તપ કરવાવડે પાપને દૂર કરી પુણ્યરૂપી પાથેય ઉપાર્જન કરી તે સ્વર્ગલોકમાં ગયા.

સમુદ્રદત્ત પિતાની માફક પોતાના કુટુંબનો ભાર વહન કરવા લાગ્યો. સતપુત્રે નિશ્ચયપિતાની જેવા જ હોય છે, કેમકે જેવું બીજ તેવું ફળ હોય છે. પ્રાતઃકાળના સમયમાં એક દિવસે તે વિચારવા લાગ્યો કે—“ મારે મંદિરે કોટીગમે ઋદ્ધિ પિતા મૂઢી ગયા છે, પણ પિતાની ઉપાર્જન કરેલી તે લક્ષ્મી મારે માતા સમાન છે, તેથી મારે ભોગવવા ચોખ્ખું આ લક્ષ્મી નથી. માટે દાન અને ભોગના કાર્યમાં જ પિતાની લક્ષ્મીનો વ્યય ભલે ચાઓ, પણ એમાં ગર્વ કરવાનું કાંઈ કારણ નથી. કસોટી તો ત્યારેજ થાય કે પોતાના બાહુબળે કરીને ત્યારે લક્ષ્મી ઉપાર્જી હોય અને તેને ભોગવીએ; માટે વિદેશમાં જઈને હું પણ એને ઉપાર્જન કરીશ. અહીંના વ્યવહાર મારા માણસો ચલાવતા હોય એમ ભલે ચલાવે. ” ઇત્યાદિક વિચાર કરતા તે પરદેશ જવાની ઇચ્છાવાળો થઈને પોતાની સ્ત્રી

પારે રજા લેવા આવ્યો. એ ઉત્તમ શિયળવાળી પ્રિયાને તેણે બધી વાત કહી સાંભળાવીને કહ્યું કે—“ પ્રિયે ! એ તારી અનુજ્ઞા હોય તો પરદેશ જઈ ધન કમાવી લાવવાને હું ઇચ્છું છું ? ”

પતિનાં આવાં વચન સાંભળીને એ મહાસતી શિયલવતી આંખમાંથી અશુ પાડતી ગદ્ગદ કંઠે કહેવા લાગી. “નાથ ! આપણે ઘેર શું ખામી છે કે પરદેશ દ્રવ્ય પેદા કરવાને જવા ઇચ્છા કરો છો ? વળી હું તમારો વિયોગ સહન કરવાને સર્વથા અસમર્થ છું. અગ્નિથી દહન થતો આ દેહ જલદી ભસ્મ થઈ જાય તે સારું પણ તમારો વિરહાનળ નિત્ય હૃદયને દહન કરે એ ઠીક નહીં. હે સ્વામિન્ ! તેમ છતાં જો તમે પરદેશ જશો તો હું તમારી સાથે જાતકારે પણ આવીશ. ”

પ્રિયાનો આવો દૃઢ આગ્રહ જોઈને સમુદ્રદત્ત તેણીને સમજાવવા લાગ્યો. “ વિદેશમાં સ્ત્રીઓ સાથે હોવાથી તે પુરૂષને હમેશાં કલેશ કરનારી થઈ પડે છે. વળી શિરીષના સરખી મૂઠું અંગવાળી તું વિદેશમાં કલેશ પામશે—કરમાઈ જશે. માર્ગમાં સ્ત્રી પુરૂષને સુખકારી ન થતાં કેવળ ચિંતા કરાવનારી જ થઈ પડે છે; માટે તું ઘરે જ રહે. તારા પ્રેમથી દૂર દેશાવર ગયેલો છતાં હું જલદી કાર્ય સિદ્ધ કરીને ઘરે આવીશ. તું હમેશાં મારા હૃદયમાં જ રહેનારી છું. તું શા માટે લાપ પામે છે ? મારી શિખામણ પ્રમાણે ઘરમાં રહીને તું ચાલને, દીન, અનાથ, અતિથિનો સત્કાર કરને, સાધુ જનોને દાન આપને, પોતાના કુટુંબીજનોને દાનાદિકથી સંતોષને ને સાસુની સેવા કરને. હમેશાં યતનથી પણ તું શિયલનું પરિપાલન કરને. લોકાચાર વિરૂદ્ધ કોઈ પણ કાર્ય કરીશ નહિ. જેવું તારું નામ શિયલવતી છે તેવીજ તું શિયલવતી રહેજે. તું સમજી છે. વિશેષ તને હું શું કહું ? ” સ્વામીનાં વચન પ્રિયાએ મસ્તકે ચઢાવ્યાં અને કચવાતે હૈયે પતિને પરદેશ જવાની રજા આપી.

પ્રિયાને આશ્વાસન આપી પરદેશને યોગ્ય કરિયાણું લઈને શુભ સુહૃત્ સમુદ્રદત્તે પ્રયાણ કર્યું.

તે નગરમાં સોમભૂતિ નામનો વિપ્ર સમુદ્રદત્તનો મિત્ર હતો.

તેને સમુદ્રકતે બોલાવીને સાથે આવવાને કહ્યું કે—“ હે મિત્ર ! પર-
દેશમાં અન્ય માણસોની મધ્યમાં કોઈ પોતાનું હિતસ્વી હોતું નથી,
તેથી મન મૂકીને વાણીવિનોદ કોઈની સાથે મન મળ્યા વગર થતો
નથી, માટે તું મારી સાથે દેશાવર ચાલ. તારી સાથે મારે વળત
આનંદમાં જશે. તારા આવવાથી મારું મન પણ હુમેશાં પ્રસન્ન રહેશે
તું સાથે હોવાથી વિદેશ પણ મને સ્વદેશ જેવો લાગશે.” સમુદ્રકતે એ
પ્રભાણે સમજાવેલો દ્વિજ સોમશૂતિ તેની સાથે વિદેશ જવાને
તૈયાર થયો. શુભ દિવસે પ્રયાણ કરતાં અનુક્રમે તેઓ પોતાના
દુષ્કિત નગરે પહોંચ્યા. ત્યાં શેઠને વ્યાપાર કરતાં કેટલાય દિવસો
વહી ગયા તેની ખબર પડી નહિ, પણ પ્રાણલુપ્તો તે કામધંધા
વગરના, એટલે સાત આઠ દિવસમાંજ તે તો મુંઝાઈ જઈ
પોતાના કુટુંબવર્ગને યાદ કરવા લાગ્યા. વારંવાર બાળબચ્ચાં યાદ
આવવા લાગ્યાં, જેથી શેઠીને તે એકાંતમાં ઠહેચા લાગ્યો કે—
“ પોતાનું વતન ઓળ્યાને આપણને ધણા દિવસો વહી ગયા છે.
સગાં કુટુંબને મળ્યા વગર મારી અમુઓ આકુળવ્યાકુળ બની
ગઈ છે. મિત્ર ! તારે તો અહીં અર્થલાભ માટે ધણો દાગ
રહેવાનું છે; પણ મારે તો એક દિવસ એક વરસ સમાન લાય છે,
માટે મને જો રજા આપો તો હું મારે દેશ જઈ સ્વજન કુટુંબને
મળું. હું હવે ક્ષણ માત્ર પણ અહીં રહેવાને સમર્થ નથી. જેમ
હાથી વિધ્યાચળનું ધ્યાન કરતો ત્યાં લાય ત્યારેજ એને શાંતિ થાય,
તેમ મારું મન પણ સ્વદેશ તરફ જવાને અતિ ઉત્સુક બન્યું છે.”

મિત્રની એ પ્રભાણેની વાણી શાંભળીને શેઠીએ કહ્યું—
“ મિત્ર ! તને જેમ કીક લાગે તેમ કર. હું તને કંઈ બાંધતકારે
અહીં રોકવા માગતો નથી. વયસ્ય ! તું મારે બાગસ્નેહી છે. તારા
કરતાં મારે શું વિશેષ છે ? તારે એમાં મને પૂછવું શું ? તારે
જવું યા રહેવું એ તારી મરજીની વાત છે. મનને મને ત્યાં લગી રહે
અહીં ન ગમે અને સ્વદેશ તરફ જવું હોય તો તું જઈ શકે છે. તું
અહીં હો, થાકે દૂર હો, પણ હુમેશાં મારા દુઃસ્વપ્ન રહેલો છે એમ
માનજો. બ્યારે તું જા ત્યારે આટલો કારગ અને આ આશરણ
લઈ જજો. તે ઘરે જઈને મારી પ્રિયાને આપજો.”

અનુક્રમે મિત્રની જાત્રે વસ્તુઓ લઈને વિપ્ર સ્વદેશ જવાને નીકળ્યો. ઉતાવળે ચાલતો તે પોતાને નગરે આવ્યો ને પોતાના સ્વજન કુટુંબને મળ્યો. મિત્રનો આપેલો લેખ અને આભરણ એક સ્થાનકે રાખીને પોતે સ્નાન કરી લોજનકાર્યથી પરવારીને માળ ઉપર પરિશ્રમને દૂર કરવાને સુઈ ગયો.

સ્વામીની સાથે ગયેલો એનો સોમભૂતિ મિત્ર પાછો આવેલો સાંભળીને શીલવતી પતિના સમાચાર જાણવાને તેને ઘેર આવી અને તેના કુટુંબીજનોને પૂછ્યું. “ સોમભૂતિ ક્યાં છે ? ”

“ હાલમાંજ લોજન કરીને તે માળ ઉપર સુતા છે. ” એક જણે કહ્યું.

તેને એકલો સુતેલો જાણીને તેની પાસે જવું કે નહિ ? તેમ શીલવતી વિચારમાં પડી. “ જો કે એ મારા સ્વામીના મિત્ર છે, છતાં એકલાં મારે તેની પાસે એકાંતમાં જવું યોગ્ય નથી. એકાંત એ એવી ખરાબ વસ્તુ છે કે પુરૂષ અને સ્ત્રીનાં મન તે સમયે અગ્નિ ઉપર રહેલા તૂતની જેમ પીગળી જાય છે, માટે એકાંતમાં સુવાન પરપુરૂષ સાથે મળવું એ કુલીન સ્ત્રીઓને યુક્ત નથી. પછી ભલે તે પિતા, બ્રાતા કે પુત્ર હોય. એવી કુળવતી સ્ત્રીઓની મર્યાદા છે. ” આમ વિચાર્યા છતાં એ મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરીને પ્રિયતા સમાચાર જાણવાને માટે આતુરતાથી પ્રેરાયેલી તેણીએ પોતાનું મન દઢ કરીને જવાને ઇચ્છ્યું. “ અહો ! દઢ એવું મારું મન ભેદવાને શક પણ સમર્થ નથી, તો આ પામર પુરૂષ ગિચારો શું વિસાતમાં છે ? ” એમ વિચારતી બેધડક એ શીલવતી અંદ્રશાલા તરફ ચાલી ગઈ.

કંઈ પર્યંત મિષ્ટ લોજન કરેલું હતું ને સર્વાંગે ચંદનનો લેપ કર્યો હતો. તાંબુળથી અધર રક્ત થયા હતા ને પલંગ ઉપર અજગરની માફક એકલો આળોટતો હતો. એવા તે બ્રાહ્મણને શીલવતીએ જોયો. સય પામેલી હોય એમ મંદ મંદ ડગલાં ભરતી શીલવતીને પાસે આવેલી જોઈને સોમભૂતિ પલંગ ઉપરથી મહા મહેનતે ઉઠ્યો, એટલે શીલવતીએ મીઠી વાણીવડે પૂછ્યું. “ ભદ્ર ! મારા સ્વામી ત્યાં કુશલ તો છે ને ? તુ મારા સ્વામીના મિત્ર છે માટે તેમના શુભ સમાચાર આપ. તેમણે કંઈપણ કાગળાદિક આપ્યું હોય તો મને આપ. ”

મિત્રપત્નીનાં ગગન સંબળીને વિગ્રે કર્યું—“ કદ્યાલિ ! તારા પતિ ખુશીમાં છે, આપાર સારો ગાલતો હોવાથી એ કેટલાક કાગળો ત્યાં રોકાઈ પુકડા થઈ જઈને આવશે. તારા પતિએ ખુશી અગરનો એક કાગળ અને એક હૃદયાગરણ આપ્યું છે. ” આમ ગાલતાં છતાં પણ પ્રાથમે કાગળ અને હૃદયાગરણ બંને વસ્તુઓ શીલવતીને સ્વાધિન કરવાની આનાકાની કરી.

સોમભૂતિ શીલવતી સાથે વાર્તાલાપ કરતાં સર્વાંગે મુંદર એવું તેનું સ્વરૂપ જોવા લાગ્યો. એકાંતમાં આવી નવયૌવન નવોડા લલ્લનાને જોઈને છળને જાણનાર અનંગે પ્રાથમ્યને વિવેક રહિત કરી નાખી તેના અંગમાં પ્રવેશ કર્યો.

પ્રાથમ્ય આ મુંદરી સાથે વાર્તાલાપ કરતાં એકદમ વિચારમાં પડી ગયો. “ જોહો ! શું એનું લાવણ્ય છે ? મારો મૂર્ખ મિત્ર આવી નવયૌવના પ્રિયાના મુખને છોડીને ધનમાં લુબ્ધ થઈ દેશાવરમાં અનેક પ્રકારનાં સંકટ ખમી છે. એના લાવણ્યરૂપ સાગરમાં મમ થયેલાં મારાં ચક્ર હજી પણ પારને પામી શકતાં નથી. કામદેવની પુતળી સખી અને સર્વે સ્ત્રીઓમાં શિરોમણિ એવી આ સ્ત્રીના સમાગમ પૂર્વના ભાગ્યને યોગેજ થઈ શકે છે; તેથી ખચીત હું આજે મને પોતાને ભાગ્યવાન માનું છું, કે હરિદ્રને ઘેર જેમ કામદેવના આગે તેમ ચાલી ચલાવીને આ પોતાની મેળેજ મારે આંગણે આવી છે, નહિતર તો એનું દર્શન પ્રભુ દુર્લભ હોય. ”

વિચારમાં ને વિચારમાં અનંગના રંગમાં તે રંગાઈ ગયો, એટલે શરીર કામના તાપથી તપતું કંપવા લાગ્યું, પરસેવો વળવા લાગ્યો, પછી કામવિહંગ થયેલો સોમભૂતિ શીલવતીને કહેવા લાગ્યો—“ હે મુખ ! તારા સ્વામીએ દૂર રહીને આ કાગળનો દુકટો તારા આત્માનુ માટે મોકલાવ્યો છે અને તે તો ત્યાં મળી શકે છે. પણ હે મુંદરી ! જો તારી રજા હોય—મરજી હોય તો આ લાવણ્યસાગરમાં કીડા કરવાવડે આપણે યૌવનને સાર્થક કરીએ, આવા યૌવનવયમાં તું પતિવિરહનું દુઃખ શા માટે ખમી છે ? નાહક દેહને દમે છે. ” કામના તાપથી સંતપ્ત થયેલો તે પ્રાથમ્ય બોલ્યો.

તેનું આવું દુઃશ્રાવ્ય વચન સાંભળીને શીલવતી વિચારમાં પડી. “હાય ! અફસોસ ! જે પૂર્વે અહીં આવ્યા પહેલાં મેં ચિંતવ્યું હતું તે હવે અત્યારે સાક્ષાત્ ઉપસ્થિત થયું. છિદ્રાન્વેષી કામદેવનું કેવું કર્મ છે એ તો જુઓ ! પુરૂષ હો વા સ્ત્રી, ગમે તેવાને પણ એ દુષ્ટ હેરાન કરીને તેમના શિથલનો ઘાત કરે છે. સ્ત્રી પુરૂષો, પાંડિત જનો અને ગંભીર પુરૂષો પણ કામદેવના તાપથી તપ્યા થકા મોહાંધ થઈ ઉન્નમાર્ગગામી થાય છે; તો પછી દુર્બુદ્ધિવાળા પુરૂષોની તો વાતજ શી ? જે ઉંડા જળમાં મોટા ગજેંદ્રો મગ્ન થઈ જાય ત્યાં પછી ધિચારા બકરાનો હિસાબ શો ? ” ઇત્યાદિક વિચાર કરતી શીલવતી એ વિપ્રને કહેવા લાગી—“ મહાભાગ ! તારું કુળ કોણ ? તું ઉત્તમ જાતિ વિપ્ર ? શાસ્ત્રનો જાણકાર થઈને નીચ જનને યોગ્ય એવું આવું હલકું વેણ કેમ બોલે છે ? મારું સુંદર શરીર દેખીને તેમાં તું મોહ ન પામ મહાન પુરૂષો પણ પરસ્ત્રીની સોળતથી લઘુતા પામ્યા છે, માન-સંગ થયા છે. ઋષિપત્ની સાથે રતિકોડા કરવાથી ઇંદ્રે શું કળ મેળવ્યું ? જે મૂઢ પુરૂષો યૌવનમાં અંધ બનીને અધર્મ કાર્ય કરે છે, તે પાપથી લેપાઈને રૌરવ દુર્ગતિનાં ગમન કરે છે, માટે આવાં દુર્વાક્યવડે તારી જીજ્ઞાસે કલંકિત ન કર. અને જે પાતક થયું તેને શાસ્ત્રરૂપ અમૃતમાં સ્નાન કરી ધોઈ નાખ. ” શીલવતીએ તેનું ચિત્ત ઠેકાણે લાવવાને કહ્યું.

મેઘમાંથી પડતા ઉજ્જવળ જળ જેવી શીલવતીની અમૃતમય વાણી સાંભળ્યા છતાં તે વિપ્રના ચિત્તરૂપ તળાવમાંજ કામદેવ રૂંધાઈ ગયો, જેથી તે બ્રાહ્મણ બોલ્યો—“ હે ભદ્રે ! તારું આવું કથન બસ કર. એ સર્વે પાંડિત્ય હું જાણું છું. કિંતુ કામથી સંતપ્ત થયેલો હું શું કરું ? માટે તું મારું વચન માન્ય કર. ”

એના ક્લિષ્ટ અધ્યવસાય જાણીને શીલવતી વિચારમાં પડી કે—“ આ બોધના ઔપધવડે સાધ્ય કરી શકાશે. એનો કામરૂપી રોગ જરૂર એ ઔપધથી દૂર થશે; પણ વિપ્રથી કલુષિત થયેલા મનમાં તરત તો ઉપદેશ પણ વિકાર કરનારો થાય છે, માટે અત્યારે તો પત્યર તળે હાય આવ્યો તે કળે કરીને કાઢી લેવો. અત્યારે વ્યાઘ્ર અને બકરીનો ન્યાય

યયો છે, માટે માટે શીલ સાચવવા સારૂ કોઈ પણ રીતે આને સમ-
જાવીને હુમલાં તો અડીથી નીકળી જવું. જેમ લેખ લેખકના હાથ-
માં શોભે—અર્થાત્ કોઈ સારા હાથે લખાયેલ હોય તો તે જેમ ધણા
ભાવવાળો હોય તેમ શિયલ તે સીઓનો સર્વાંગ સજ્જાર ગણાય
છે માટે એ શિયલના જગ્યા સારૂ માટે કંઈક નાટક લખવું જોઈ-
એ અને એના પાપની એને શિક્ષા પણ કરવી જોઈએ. ”

પ્રકરણ પર મું.

શીયલને માટે.

શીયલની બોલી—“હે યુગ્મ! તું અને તારું કામ કેને અસીધ
ન હોય? ધૈર્યનરૂપ વૃક્ષનાં ફળ જ એ છે કે સંગ્રહમાં અપૂર્વ લોગવિ-
લાસ લોગવયાં. તેમાં વળી તું તો મારા પ્રિયનો મિત્ર છે; તારા પ્રિય અને
પ્રિયના મિત્રમાં તું કંઈપણ જોઈ લેતી નથી. મારા પ્રિયનો તું માનીતો
છે તો મારા પત્નિ માનીતો ગણાય, માટે મેં કંઈ વિરૂદ્ધ તને કહ્યું હોય
નો ખોટું લગાડીશ નહિ; કેમકે જગતમાં પ્રાપ્ત કરીને એવું જણાય છે
કે અંતરમાં સંમત હોય છે, છતાં સીઓ પ્રથમ તો એકવાર નિષેધ જ
કરે છે, અથવા તો જાનપણ ધારણ કરે છે. કિંતુ હે સોમ્ય! અહીં
તારા કુટુંબીજનોનું ગમનાગમન હોવાથી મારું ચિત્ત અસ્થિર રહે
એથી આપણને પૂર્ણ સંતોષ મળે નહિ, માટે આજ રાત્રીને પહેલે
પહેલે તું મારે ઘેર આવજે.” એ પ્રમાણે શીયલનીએ એ કામદેવના
શુભામને સમજાવ્યો ને તેણે માન સહિત વિદાય દરેલી તે પોતાને
ઘેર જવાને ઉતાવળે પગલે ત્યાંથી નીકળી. તે વિચારમાં પડી કે
“નહી સૂઈ નહિ આથમે ત્યાં તો એ વિષ મારે ઘેર આવી પહોંચશે
તો પછી અમૃત્ય એવા મારા શીયલની રક્ષા કેવી રીતે થશે?
માટે મારે કોઈપણ રીતે નેત્ર જાત રાત દરેક જોઈએ કે એ મને
ઉપાન કરી રહે નહિ. હવે ને નહિમાં રહેવા તકારસક-કોટવાગને
પર પહોંચી અને એના પાપની અંતરમાં દહી સંભળાવી કે—” હે
શીયલ! તારા પ્રેમવચ્ચી દરેકદરેકી જમ આસલોડો નાથી જાય

તેમ ઉચ્છ્રંખળ પુરૂષો અહીં રહી શકતા નથી. રંકજનોને જીવમીએ હેરાન કરતા નથી. પરંતુ સોમભૂતિ નામના વિપ્ર સાથે મારા ઘણીએ દેશાવરથી કાગળ આદિ મોકલ્યું છે તે હું લેવા ગઈ છતાં ન આપ્યું ને યદ્વા તદ્વા બોલવા લાગ્યો, તો તમારા જેવા ન્યાયી પુરૂષો અપરાધીને શિક્ષા કરનારા છતાં એ દિવસ એ જીવ્હા ધારણ કરતો જેમ તેમ મને બોલે છે માટે એને આપે શિક્ષા કરવી જોઈએ.”

શીલવતીને જોઈને મદનના મારથી મુંઝાયેલો એ તલારક્ષક શીલવતીની વાણી સાંભળીને કહેવા લાગ્યો—“ સુંદરી ! તારી બધી વાત સાચી ! એ બ્રાહ્મણને હું શિક્ષા કરીશ; પરંતુ તે પહેલાં મારું કાંઈક ધારીશ કે ? ”

‘છોડ બલા તો કે પકડ ગલા.’ બ્રાહ્મણના લયમાંથી છુટવાને તે કોટવાળ પાસે આવી તો અહીં પણ ઉલટી સપડાઈ ગઈ. તે વિચારવા લાગી કે—“ રાજાના નગરનું ચોરાદિકથી રક્ષણ કરનારો આ કોટવાળ પોતેજ કામદેવથી હુંટાઈ રહ્યો છે તે તો જોઈ શકતો નથી. આવે સમયે જો હું એની નિર્ભર્ત્સના કરીશ તો કદાચ મારી ઉપર બળાત્કાર કરશે, તો એને અહીં કોણ વારનાર છે ? માટે કોઈ પણ ઉપાયે એને પણ સાધ્ય કરવો. ” એમ વિચારી શીલવતી બોલી—“ રાત્રીને બીજે પહોરે તમે મારે ઘેર આવજો. ” શીલવતીનાં એ વચન સાંભળી તલારક્ષક ખુશી થયો ને તેને રજા આપી.

પાશમાંથી મુક્ત થયેલું પક્ષી જેમ નીકળે તેમ તલારક્ષકને ત્યાંથી નીકળીને તે સત્વર પ્રધાનના લવને ગઈ. પ્રધાન પણ એને જોઈને મદનાતુર થયો. એ કામાતુર પ્રધાન આગળ એણે બ્રાહ્મણની અને તલારક્ષક-કોટવાળની ફરિયાદ કરી અને તેમને શિક્ષા કરવાને એણે પ્રધાનની મદદ માગી; જેથી પ્રધાને કહ્યું—“ સુંદરી ! તારું કામ હું કરી દઉં, પણ તે પહેલાં તું મારી અનંગ પીડા સમાવતી બન-મારું કલેજું થંડુ કરતી બન. ” પ્રધાનની આવી વાણી સાંભળીને એ વિલક્ષ થઈ ગઈ.

પોતાના શિયલની રક્ષા માટે પ્રધાનને રાત્રીને ત્રીજે પહોરે આવવાને જણાવ્યું. તે પછી તે સિંહના પંજમાંથી મૃગલી છુટે

તેમ તેની પાસેથી નીકળીને રાજાના મહાલય તરફ ગઇ. ભવિતવ્ય-
તા યોગે રાજા પણ અત્યાદે એકલોજ બેઠો હતો. ઇદ્રજાગિક વિદ્યાના
પ્રભાવવટે જેમ કોઈ માણસ અંજાઈ જાય, તેમ રાજા આ સુંદરીને
જેવાથી મોહમુગ્ધ થઈ ગયો. શીલવતીએ કહ્યું—“હે મહારાજ ! અના-
થ, દીન, રંકજનોતું તમે થરણુ છો. તમારા રાજ્યમાં પ્રજા સુખી અને
અંતોષી છે. તમે ન્યાયથી રાજ્ય ચલાવો છો, તેથી જુલમગારોની
તાકાન શું છે કે તેઓ અનાથોને સંતાવી શકે, પરંતુ તમારા એ
ન્યાયી રાજ્યમાં પણ મારા ઉપર આકૃત આવી પડી છે, માટે મને
બચાવો.” શીલવતીએ આ પ્રમાણે ફરિયાદ કરતાં બ્રાહ્મણ, તક્ષારશક,
ને પ્રધાનની વાત રાજાને કહી સંભળાવી.

રાજા ત્રણેનું વૃત્તાંત સાંભળીને શીલવતી વ્યથાથી જેમ
માણસ કંપે તેમ કામાનગથી કંપતો બોલ્યો—“ હે કામિની ! મારા
નગરમાં એવા ખલ પુરૂષો હશે તેના હું અવશ્ય નિઝહ કરીશ; પણ
પહેલાં મારા અંતરમાં ઉપજેલો કામાનગ તું શાંત કર. ”

રાજાનું આ પ્રકારનું વચન સાંભળીને શીલવતી મનમાં વિ-
ચાર કરવા લાગી. “ આ તો હું મોટા સંકટમાં આવી પડી. જે
રક્ષકો હતા તેજ મારા અભાગ્યના વશયદ્વી લક્ષકો થયા. વાહજ
ક્ષેત્રને ખાઈ જાય, પિતાજ પુત્રને હણે, જળથી અગ્નિની માફક અંગ
દહન થાય, દીપક અંધકારને ફેલાવે, આકાશમાંથી મેઘની ધારાને
બદલે અંગારા વરસે, દિવસે તારાઓ ઉગે એમ રાજાજ ન્યાયે ઉઠીને
અન્યાય કરે તો પછી માણસોની શી ગતિ થાય ?

“ અથવા તો વસ્તુતઃ આ રૂપજ અનર્થનું મૂળ છે. વિધિએ
મારામાં તે રૂપ શા માટે ભર્યું હશે ? કેમકે બકરાનું પુટપણ એજ
તેના વધ બંધનનું કારણ થાય છે. શું હૈવ પોતેજ મારા શીલની
કસોટી કરે છે કે જંથી આ બધા મારામાં અધ બન્યા છે ?

“ અગ્નિમાં બળી જઈ કે વિષ લક્ષણ કરે, અથવા તો આ
છૂંદવા ઉઠીને મરે, પણ મારે શીલવતનો લોપ તો નથીજ કરવો.
આ લોકોની મદદથી હવે સર્ચું. બજેલુ વૃક્ષ જેમ ફળીભૂત

થતું નથી તેમ આ લોકોથી મને તો કાંઈ લાલ નથી, છતાં કોઈ પણ ઉપાયથી આમને પણ બોધ કરવા જોઈએ.” આ પ્રમાણે વિચાર કરતી સુંદરીને જોઈને અધિરતાથી રાજાએ ફરીને પૂછ્યું—“સુંદરી! મારા પ્રશ્નનો ઉત્તર કેમ આપતી નથી ? ”

શીલવતી જોડી—“મહારાજ ! આણુધારેલી તમારી આટલી બધી મહેરબાનીને હું અયોગ્ય છું; છતાં મારી ઉપર તમારી આટલી બધી કૃપા થઈ, જેથી હું હર્ષોન્મત્ત થઈ ગઈ છું. જે તમે કહ્યું એમાં સ્ત્રીઓની તો સંમતિજ હોય. અરે ! તમારો સમાગમ તો દૂર રહો, પણ તમારી પ્રીતિભરી વાણી પણ માણસો મહાભાગ્યેજ મેળવી શકે છે, પણ અહીં આગળ આપણી કીડા લોકમાં અપવાદ ને નિંદાજનક થઈ પડશે, માટે જેમ બને તેમ આપણે એવા લોકાપવાદથી દૂર રહીને એકાંતમાં કીડા કરવી જોઈએ. આપણું નિર્મળ કુળ નિંદાપાત્ર ન થાય માટે એની પણ યતનથી રક્ષા કરવી જોઈએ, તો આવે રાત્રીને ચોથે પ્રહરે આપ મારે મકાને ખુશીથી પધારજો, પણ ખાનગી રીતે આવજો કે જેથી કોઈ આપને ઓળખી શકે નહીં.” આ પ્રમાણેનાં ઉપલક્ષ્ય મીઠાં વચનથી રાજાને વિશ્વાસ પમાડ્યો અને રાત્રીના ચતુર્થ પ્રહરનો વાયદો કર્યો.

રાજાએ એની એ વાત કળુલ કરીને તરતજ રજા આપી, જેથી તરતજ તે પોતાના ઘરે આવી; અને પોતાની સાસુને કહ્યું કે “ માતા ! આજની રાત્રી તમે આપણા પડોશના ઘરમાં રહો. ” પછી એક મોટી મંજુષા વગર ઘરની તમામ વસ્તુ—રાશ્વરાશ્વલું વગેરે એ નજીકના ઘરમાં ભર્યું. એક મોટી મંજુષા અને શીલરૂપી બખ્તરને ધારણ કરીને શીલવતી પોતે એકલી સુલટની માફક ઘરમાં રહી અને તેમના આવાજમનની પ્રતીક્ષા કરતી સમયની રાહ જોવા લાગી.

અનુક્રમે સૂર્ય અસ્ત થયો અને દિવ્વ સોમભૂતિના કદમ શીલવતીના મકાન તરફ લાંબાયાં. જેમ જેમ પૃથ્વી ઉપર અંધકારનું જોર જામવા લાગ્યું, તેમ તેમ તેના હૃદયમાં પણ અંધકાર વિસ્તરવા લાગ્યું. એટલામાં સમય થવાથી અંગારાની માફક શૃંગાર ધારણ કરીને એ દુર્મતિ સોમભૂતિ ભટ્ટ આવી પહોંચ્યો.

શીલવતીએ તેને આવતો જોઈ કૃત્રિમ હાવભાવ બતાવી આસન આપીને બેસાડ્યો, ને નીચી નજરે તેની સાથે વાતચિત કરવા માંડી. એના કૃત્રિમ હાવભાવ જોઈને આ દુર્ભતિ તો થેલોજ બની ગયો. કામનો ગુલામ આ પ્રાણી એના હંભજરેલા હાવભાવ સમજી શક્યો નહિ. વિષયનો ધીડો બનેલો એ ઉપર ઉપરનો ખોટો ડોળ સમજી શક્યો નહીં.

ઉપરના એ હાવભાવોમાં દેટલોક સમય પસાર થયો. પ્રાણી તે પછી પોતાની સ્ત્રીની માફક તેની સાથે વાતચિત કરવા લાગ્યો. એવી રીતે તે દુર્ભતિ પોતાનો ગયો. સમય પણ બાકીતો નહોતો. તે બોલ્યો—“ભાભી ! આજ ઘણું દિવસે તમારે ઘરે હું આવ્યો. તમે જે જે મારી ભક્તિ કરી છે તે સર્વેનાં હું શું વખાણ કરું ? ”

“તમારા મિત્રનું ઘર તે તમારું જ છે ને ? મારા સ્વામીના તમે પ્રિય વયસ્ય હોવાથી તમારી ભક્તિ તો મારે બરાબર કરવીજ જોઈએ, કે નેથી તમારા મિત્ર મારી ઉપર પ્રસન્ન થાય.” આમ કહીને શીલવતીએ તેના માટે જટ સ્નાનની સામગ્રી તૈયાર કરવા માંડી.

પ્રાણી તેની આવી ભક્તિ જોઈ તાલુજ થઈ ગયો. “એહો ! શું એની ભક્તિ ? શું આનો વિવેક ? મારે વિષે તેના કેવો અપૂર્વ સ્નેહ છે ? ” એમ ચિંતવતો તે શીલવતીના કહેવાથી સ્નાન કરવાને ઉઠ્યો. શાસ્ત્રમાં સત્રીએ સ્નાન કરવાનું નિષેધ કર્યું છે, એ વાત એ સમજતો હતો કે ‘સ્નાન, દાન અને ખાનપાન નિશાએ કરેલાં નુકશાનકારક અને ઉભયલોક વિરુદ્ધ છે.’ છતાં એ સ્ત્રીની મીઠી વાણીથી અંધ બનેલો સ્નાન કરવાને ઉઠ્યો.

પ્રકરણ ૫૩ મું.

‘આ તે અખળા કે પ્રખળા ?’

જગતમાં કામને પરવશ થયેલા પુરૂષો કયું અકાર્ય કરતા નથી ? અરે સમય કુસમય પણ તેઓ જાણતા નથી, પણ માથુકના ફક્ત હુકમ ઉઠાવવા જેટલું જ તેમનું જ્ઞાન હોય છે. તે સિવાય તેમની મતિ વિવેકબ્રહ્મ થયેલી હોય છે. સોમભૂતિ તેલ અત્તર લગાવતો તેની સુગંધમાં મશગુલ થયેલો સ્નાન કરતાં જતા કાળને પણ જાણતો નહોતો. તે તો જાણતો હતો કે આખી રાત તેના હાથમાં જ હતી; પણ તેને લાગ્યે જ ખબર હતી કે એ જ રાત્રીના ચારે પ્રહર ચાર જણ માટે નિર્માણ થઈ ચૂક્યા હતા. પ્રથમ પ્રહર એના નશીબમાં હતો. પળમાં શું થવાનું છે એની કોઈને ખબર પડતી નથી, તો સુખમાં મગ્ન થયેલા અને શીલવતીના હાવભાવમાં મુંઝાઈ ગયેલા એ પામર પ્રાણીને ઘડી પછી શું થવાનું છે એની ક્યાંથી ખબર હોય ? તે તો અત્યારે સુખમાં જ મગ્ન હતો. ક્ષણવાર પછીનાં સુખનાં સ્વપ્નાં જ અત્યારે નિહાળતો હતો.

લગલગ અર્ધ સ્નાન થયું હતું, એટલામાં તો રાત્રીનો પ્રથમ પ્રહર ખલાસ થઈ ગયો; જેથી આપેલા સંકેત મુજબ કામની વ્યથાથી પીડાયેલો તલારક્ષક બીજાં સર્વે કાર્ય છોડીને તેને ઘરે આવ્યો. ખરાબર રીતે બંધ કરેલાં દ્વાર એણે ખખડાવવા માંડ્યાં, એ સાંભળીને પ્રાણી ચમક્યો. તેણે આસ્તેથી ભયભીત થઈને શીલવતીને પૂછ્યું—“કોણ છે એ ?”

શીલવતીએ હસીને કહ્યું. “કોટવાળ સાહેબ આવ્યા હશે એમ અનુમાન થાય છે. હે વિચક્ષણ ! આ સમયે તે રોજ મારે ઘેર આવે છે.”

કોટવાળનું નામ સાંભળીને જેમ જાગૃતી મંત્રથી સર્પ ભય પામે તેમ સોમભૂતિ ધ્રુજવા લાગ્યો. અર્ધ સ્નાન કરેલી સ્થિતિમાં તે સ્નાન કરવું પણ ભૂલી ગયો. એની વિષયાકાંક્ષા પણ લાગી ગઈ અને હવે તો જીવ બચાવવાની જ માત્ર વૃત્તિ ઉત્પન્ન થઈ. મનમાં

વિચાર થયો. “ જોહો ! શાસ્ત્રનો જાણ છતાં કુબુદ્ધિએ કરીને મેં મિત્રની પત્ની ઉપર ક્રેવી માડી નજર કરી ? એનું કૃણ મને તરતજ મળ્યું. આણું જો જાણત કે જેની ઉપર કૃષ્ણિધર ટોલી રહ્યો છે એવા નિધાન ઉપર મારે જવાનું છે, તો આ તરફ શું કામ આવત ? જો આ તલારક્ષક મને અહીં આવેલો જાણ્યો તો માફ કર વિગેરે સર્વસ્વ છુટતાં પણ મને જીવતો છોડ્યો નહીં.” એમ ચિંતવના તેને શીલવતીએ કહ્યું. “ અરે સોમભૂતિ ! સ્વસ્થ થાઓ, મરદ થઇને હરો છો શું ? ક્ષણમાત્ર રહીને એ તો જતો રહેશે ને રાત્રી ઘણી લાંબી છે; માટે ગભરાઓ નહિ. ” એમ કહીને પેલી મોટી મંજુપાના એક ખાનામાં તેને છુપાઈ જવા કહ્યું.

જુ છુટકે આશામાં ને આશામાં હજી પણ અવિધ્યના મુખની ઘંઘાએ તે મંજુપાના ખાનામાં પેઠા, એટલે પ્રયત્ન કરીને ઉપાજન કરેલું દ્રવ્ય જેમ નિધાનમાં-લંડારમાં રાખીને તેનો અદોષસ્થ કરવામાં આવે તેમ શીલવતીએ જો મંજુપાનું લાંકણ અંધ કરીને તરતજ તાણું લગાવી દીધું. તે મનમાં ગણગણી-“ હાશ ! એક પંખીડું તો સપડાઈ ગયું ! ”

એ મંજુપાના ગર્ભમાં-ઉદરમાં પૂરાવલો વિપ્ર અનેક પ્રકારની મનમાં શંકા કરતો, અનેક મુદ્દેલીઓ સહન કરતો ભાવી નરકાવસ્થા અત્યારે અનુભવતો હોય તેમ રહેવા લાગ્યો.

હવે શીલવતીએ એક કામ નક્કી કરી બારણું ઉઘાડી એ અધીરા થયેલા મદનાતુર તલારક્ષકને અંદર લીધો. ઉપર ઉપરના હાવભાવથી એને વધાવ્યો-પ્રસન્ન કર્યો. ગ્રામજનની માફક એની પણ જાણી કરવા માંડી. પૂર્ણની માફક વાર્તાવિનોદ કરતાં કેટલોક સમય પસાર થઈ ગયો. બીજો પ્રહર સમાપ્ત થયો, એટલામાં ગ્રામજનની માફક એને પણ સ્નાન કરવાને ઉડાડ્યો. અર્ધ સ્નાન કરતાં તો તેનો બીજો પ્રહર વીતી ગયો. એટલે એ મુદરીનુંજ ધ્યાન ધરતો મંત્રી સમય થવાથી તેના દારે આવ્યો અને બારણું ખખડાવ્યું. તલારક્ષકે આશ્ચર્ય પામીને પૂછ્યું-“ આવી મધ્ય રાતે કોણ એ ખખડાવે છે ? ”

“એ તો મહાઅમાત્ય આવ્યા હશે. એમાં તમે કેમ મુંઝાઈ ગયા ? ” ઠંડે કલેજે શીલવતીએ જણાવ્યું.

બાજ પક્ષીને જોઈને જેમ તેતર પક્ષી લય પામે એમ તલ્લારક્ષક મહાઅમાત્યનું નામ સાંભળીને લયથી ધ્રુજવા લાગ્યો.

તેના અતિ કાલાવાલાથી શીલવતીએ તેને મંજુષાના બીજા ખાનામાં નાખી છુપાવીને તે ખાનું બંધ કરી તાણું લગાવી દીધું. એ ઘેર અંધકારરૂપ વખારમાં પડ્યો પડ્યો પોતાનાં કરેલાં પાપોનો તે પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો. એવી રીતે બન્ને કામ પૂર્ણ થયા. હવે મહામંત્રીનો વારો આવ્યો.

તરતજ શીલવતીએ કમાડ ઉઘાડીને મંત્રીને અંદર લીધો અને આસન ઉપર બેસાડી હાવલાવ બતાવતી તે વાણીવિનોદમાં સમય વ્યતીત કરવા લાગી. સમય થવા અવતાં તેને પણ સ્નાન કરવાને ઉકાલ્યો. મંત્રી જોટલામાં સ્નાન કરી રહ્યો, તેટલામાં ત્રીજો પ્રહર સમાપ્ત થતાં રાજા આવી પહોંચ્યો. અત્યારે એક પણ આયુધ એના શરીર ઉપર નહોતું. ઓળખાઈ જવાની ભીતિથી પોતાના વેશનું પણ તેણે પરાવર્તન કર્યું હતું. પોતાના મહેલમાંથી પરિજન વર્ગને પણ કહ્યા વગર તે નીકળેલો હતો. પોતાના ગૃહમંત્રીને પણ જણાવ્યા વગર તે કામગ્રસ્ત થયેલો રાજા સ્વયમેવ એકાકી એને ઘરે આવ્યો. ચોરની માફક એની દૃષ્ટિ લયભરેલી હતી. ‘કોઈ ઓળખશે તો આખરૂંના કાંકરા થઈ જશે’ એમ વિચારી હૃદયમાં તે ડરતો હતો, છતાં કામદેવના રોગથી પીડાયેલો તે સર્વે ભાવી આકૃતનો વિચાર કર્યા વગર શીલવતીને ઘેર આવીને તેનું દ્વાર બખડાવવા લાગ્યો. ત્યારે મંત્રીએ શીલવતીને પૂછ્યું—“આવે સમયે તારૂં દ્વાર કેણે બખડાવ્યું ? ” પૂછનારનું હૈયું લયથી ધડકતું હતું.

“એ તો રાજાજી આવ્યા હશે, તેઓ રોજ મારે ઘેર આવે છે.” ઠંડે કલેજે તેને જોલતી સાંભળીને મંત્રી હૃદયમાં ક’યો ને જાણ્યો—“જીલમ થયો ! રાજા આવ્યો ! મને બળર હોત તો હું કદિપણ તારે ઘેર આવત નહિ. હવે શું કરવું ? મારી લાજ—આખરૂં ધૂળ-ધાણી થઈ જશે, કંનેતી પૂરેપૂરી થશે, ગમે તેમ કરીને મને ક્યાંય

હવે સંતાડ. ” બચબદેશી મંત્રીની વાણી સાંભળીને એને છુપાવવાને મોટી મંજુરાનું ત્રીજું ખાનું બતાવ્યું. એમાં એ મંત્રી પેત્રી ગયો, એટલે શીલવતીએ ખાનું બંધ કરીને તાજું લગાવી દીધું ને દરવાજે ઉઘાડી રાજાને અંદર બોલાવ્યો. મીઠી મીઠી વાતો કરીને એનું ચિત્ત પ્રસન્ન કર્યું. વાર્તાલાપમાં દેટલોક સમય પસાર કરાવો કર્યું કે—“ મહારાજ ! આપ સ્નાન કરી દયો : રાત્રી હજી ઘણી બાકી છે. સ્નાન કર્યા વગરના અશુદ્ધ શરીરે કીડા કરવી એ રાસભની એટા સરખું કહેવાય. ” તેણીનાં એવાં વચન સાંભળીને નેટલામાં રાજા સ્નાન કરવાને તૈયાર થતો હતો, એટલામાં સંકેત પ્રમાણે એની સામુએ આવીને દ્વાર ખખડાવ્યું ને બોલી—“ વટુ ! દ્વાર ઉઘાડ મૂર્યોદય થવા આવ્યો છતાં હજી સુતી છે શું ? ”

એ સાંભળી રાજાએ પૂછ્યું—“ આ કોણ તને બોલાવે છે ? ”

“ દેવ ! એ તો મારી સાસુ જુમો પાડે છે. પ્રભાતિક કાર્યને સમય થયો હોવાથી તે રોજ આવે સમયે જોડેના ઘરમાંથી આવીને મને જગાડે છે. ” હસીને શીલવતીએ જવાબ આપ્યો. સાસુ વારંવાર કમાડ ખખડાવતી હોવાથી રાજા તો ભય પામ્યો ને વિચારવા લાગ્યો—“ વૃદ્ધાવસ્થામાં નવઘાવનની પેઠે આ અપયશવાળું કાર્ય મેં શું કર્યું ? લોકોમાં હવે દેટલો બધો મારો અપયશ થયો ? ખચીત સમુદ્ધની વેલાની જેમ નિર્ભય અને નિરંકુશ સ્ત્રીઓ રાજાને પણ રંકની માફક ફજેત કરી નાખે છે. ગમે તેવાનું પણ જોતજોતામાં તે માન મૂકાવે છે—પાણી ઉતારી નાખે છે. અહો ! આને વૃદ્ધાવસ્થામાં મારે આ શો અપવાદ ઉપસ્થિત થયો ? ” એ પ્રમાણે સ્થાન સુખવાળા રાજાને વિચારમાં પડેલો જોઇને શીલવતી બોલી—“ પુરુષોત્તમ ! ખેદ ન કરો. આ જુદી આવીને જાય ત્યાંજગી આપ આ મંજુપામાંના ખાનામાં છુપાઇ રહો. ” એમ કહીને ચોથું ખાનું બતાવ્યું. રાજા એમાં ભરાઇ ગયો, એટલે એણે તાજું દઈને છુટકારાનો દમ ખેંચ્યો.

જગતમાં પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓનું ધૈર્ય અફૂલત હોય છે. પોતાના નગરમાં અને પોતાના દેશમાં જે પોતાના પરિવાર સહિત ફરે, ત્યાં જાય ત્યાં માનસત્કાર પામે, એવો રાજા અત્યારે પોતાના દોષથી મંજુપાના ખાનામાં પડ્યો.

એકજ મોટી મંજુષામાં રહેલા અને પાટીયા માત્રના અંતરમાં છતાં એ દ્વિબદ્ધિક ચારે તાપસોની માફક મૌનપણે જ ઘણા કાળ પર્યંત ચુપચાપ પડી રહ્યા.

ચારે જણાને એ પ્રમાણે એક મંજુષામાં બરાબર સપડાવીને તેની ઉપર તાળું લગાવી શીલવતીએ ઘરનું દ્વાર ઉઘાડ્યું અને એની સાસુ અંદર આવી; એટલે સાસુના કંઠનું અવલંબન લઈ પેટ ભરીને તે મુક્તકંઠે રડી પડી.

“આમ અકસ્માત તારે રડવાનું શું કારણ છે ?” સાસુએ રડતી વહુને પૂછ્યું.

“સાસુજી ! શું કહું ! હું મંદભાગ્યવાળી છું. એમનો મિત્ર સોમભૂતિ પરદેશથી એમની પાસે હતો તે આવ્યો છે તે માઠા સમાચાર લાવ્યો છે.”

વહુનાં શબ્દો સાંભળીને સાસુના હૃદયમાં ધ્રાસકો પડ્યો. “શું છે ? શું છે ? અટ કહે જોઈએ ?” સાસુએ ઉત્સુકતાપૂર્વક કહ્યું.

“શું કહું ? વિદેશમાં રહેલા આપના પુત્ર ત્યાંજ સ્વર્ગવાસ થયા ! મારા ભાગ્યના પાસા એ રીતે બદલાઈ ગયા !”

વહુની આ વાત સરલ આશયવાળી સાસુએ સત્ય માનીને અંગીકાર કરી અને તે પણ તેની સાથે વિલાપ કરવા લાગી. સાસુ વહુ બન્નેએ પ્રમાણે વિલાપ કરવા લાગ્યા. ટુંક સમયમાં નગરમાં વાત ફેલાઈ ગઈ, કેમકે વાયુથકી પણ વાર્તાની ગતિ ત્વરિત હોય છે.

અનુક્રમે સમુદ્રદત્તનાં સગાંવહાલાં સર્વે લેગાં થયાં અને તેનું મૃત્યુકાર્ય તેના ગૃહાંગણે સર્વેએ કર્યું. દૂર રહેલો સમુદ્રદત્ત આ વૃદ્ધાનો એકનો એક પુત્ર મરી ગયો. હવે એ અપુત્રનું ધન રાજના-જ કબજામાં જવું જોઈએ, પરંતુ રાજની આજ્ઞા વગર તેના મકાનમાં પ્રવેશ કરવાને કોઈ સમર્થ થયો નહિ; કેમકે અગ્નિની જવાળાનો આશ્રય લેવો સારો પણ રાજની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરીને રહેવું એ અતિ લયંકર છે. જેથી મહાજનના પુરૂષો રાજનો હુકમ લેવાને રાજમહેલમાં ગયા, તો રાજનો મેલાપ થયો નહિ, બધે તપાસ કરતાં રાજનો પત્તો કાંઈ લાગ્યો નહિ; તેથી મહેલમાં રહેલા રાજ-

માણસોને પાછા પળું હૈવેજ જાણે હરણ કર્યો હોય તેમ રાજની ભાગ કોઈ આપી શક્યું નહિ. રાજની તપાસ નહિ લાગવાથી મહા-જનના પુરૂષો નિરાશ થતાં એ સુમાચાર આપવાને મહાઅમાત્યના ઘરે ગયા, તો મંત્રી પણ ગુમ થઈ ગયા હતા. તેમનો પત્તો પણ મળ્યો નહિ, જેથી સર્વે અધિક અજ્ઞાન થયા. ત્યાંથી નિરાશ થઈ પાછા ફરીને તજારશક સિંહદત્તના મંદિરે આપ્યા, તો જેમ દુર્ભાગી માણસ નિધિને ન પામે તેમ તજારશકનો મેળાપ પણ થયો નહિ. વિરહ થયેલા તે સર્વે ત્યાંથી પાછા ફરીને રાજકુમાર શુભસાગર પાસે આવીને તેને અંજલી ભેટી અરજ કરવા લાગ્યા. “કુમાર ! મુન્નાફરીએ ગયેલા સમુદ્રદત્તની અકથ્યાત્વકારી વાર્તા સાંભળીને તેના ઘરની દોલત રાજસંહારમાં લાપવા માટે અમે રાજની આજ્ઞાની શહુ ભેટીએ છીએ, પણ મહારાજનો પત્તો જણાતો નથી, માટે આપને શું હુકમ છે ?”

“શું મારા પિતા ક્યાંય નથી ? ક્યાં ગયા હશે ?” કુમારે આશ્ચર્ય પામીને કહ્યું.

“ગમે તેમ પણ અત્યારે તો તમારે રાજપુરૂષોને એને ઘેર મોકલવા ભેટીએ, કે એના ઘરમાં શું શું છે તે જુએ તો ખરા ! એનું ઉર્ધ્વ કાર્ય-મૃતકાર્ય પણ કરી સર્વે પોતપોતાને ઘેર ગયા. ” મહાજનના પુરૂષોએ કહ્યું.

“એહો ! હું પુરૂષવાન છું કે તમે કેલિપ્રિય એવા મારું આટલું બધું ગૌરવ સાચવીને અરજ કરાં છો; પણ જે કાર્ય મોટાનું હોય તે તો તેજ કરે, નાનાં છોકરાંનું એમાં શું કામ ? પિતા જો ન હોય તો પ્રધાનશ પાસે જાઓ-તજારશક પાસે જાઓ; અને તેઓ જેમ કહે તેમ કરો. ” કુમારે એ સર્વે લોકોને કહ્યું.

“કુમારેદ્ર ! જેમ અશબ્દ રત્નત્રયી ન પાત્રી શકે તેમ રાજ, મંત્રી કે તજારશક એ ત્રણમાંથી એકેનો પત્તો નથી. ”

તેમની આવી વાણી સાંભળીને કુમાર આશ્ચર્ય પામ્યો.

શીલવતીની એવી વાણી સાંભળીને કુમારે માણસો મારફતે એ મંબુષા ઉપડાવી રાજદરબારમાં મંગાવી. સર્વે લોકોના મનમાં હતું કે રત્નાલંકારથી ભરેલી આ મંબુષા હશે, તે રાજસભામાં જઈને એને ખોલી નેશું.”

મંબુષામાં રહેલું દ્રવ્ય જોવાને હજારો લોક માર્ગમાં લેગા થયા. મંબુષા રાજસભામાં લઈ જવામાં આવી. પછવાડે કૌતુક જોનારા હજારો નાગરિકો, રાજપુરૂષો, મોટા મોટા અધિકારીઓ ત્યાં લેગા થયા. હજારો માણસો જોતે છતે એમાંથી રત્નાલંકારો મેળવવાને માટે હર્ષભરે કુમારે પેટી ખોલવાનો હુકમ કર્યો.

કુમારના હુકમ મુજબ માણસે એનું એક તાણુ ઉઘાડ્યું ને એનું એક ખાતું ખોલ્યું તો પૂર્વનો પરિચિત રાજનો પુરોહિત બ્રાહ્મણ નીકળ્યો. અન્નયજ્ઞ થતા સર્વે લોકોએ એને પૂછ્યું. “એહો ! તમે આ ખાનામાં દેવી રીતે પૂરાણા ?”

જવાબમાં પુરોહિત બોલ્યો—“એનો જવાબ પછી આપીશ, પણ તમે આ બીજું તાણું ઉઘાડો !”

તે પછી રાજપુરૂષે બીજું તાણું ઉઘાડી એ ખાતું ખોલ્યું, તો અંદરથી તજારક્ષક નીકળ્યો. પર્વતની શુક્રમાંથી જેમ કૌશિક સ્પર્ષ નીકળે તેમ તજારક્ષકને જોઈને સર્વે અન્નયજ્ઞ થયા. અનુક્રમે ત્રીજું અને ચોથું તાણું ઉઘાડ્યું, તો અંદરથી મહા અમાત્ય અને રાજા બહાર નીકળ્યા. લજ્જાવટે કરીને જેમનાં મુખ નીચાં નમી ગયાં છે એવા તેમને જોઈને સર્વે લોક અન્નયજ્ઞ થયા. એ ચાર એવા તો ઘરમાઈ ગયા હતા કે દોઈ દોઈના સાથું જોવાને પણ સમર્થ થયા નહિ. તેમની આવી સ્થિતિ જોઈને દોઈ વિનોદીએ કહ્યું—“એહો ! રાજકુમાર ! તમારું ભાગ્ય તો અદ્ભૂત છે કે તમારી મંદિરામાત્રમાં આ પુરૂષો અહીં ઉત્પન્ન થયા.”

પછી બીજાએ બોલ્યા—“એહો ! રાજાને વિષે ભક્તિવાળા એવા આ અમાત્ય, તજારક્ષક અને પુરોહિત એમણે પોતાના સ્વામીને દુઃખે દુઃખી અને મુખે મુખી એવી ખરી સ્વામીભક્તિ બતાવી છે કે જેથી સ્વામીની સાથે એ પણ સંદેહમાં પડેલા છે.”

એ તો લોકપ્રવાહ છે તેથી જેને જેમ કાવે તેમ આ સમયે બધા બોલતા હતા. કુમારે ખેદ પામી કહ્યું—“ હે તાત ! કયા દુષ્ટ પુરૂષે તમારી આવી સ્થિતિ કરી ? આપ શિદ્ધ કહો, હું એને સખ્તમાં સખ્ત શિક્ષા કરીશ. ”

ગુણસાગર કુમારનો આ પ્રમાણેનો દોષ જોઈને રાજાએ એનો ગુસ્સો શાંત પાડ્યો ને કહ્યું—“ પુત્ર ! તત્ત્વને જાણ્યા વગર તું નાહક ક્રોધ કરીશ નહિં. આ બધું એ શ્રેષ્ઠીની પ્રિયાનું ચરિત્ર છે. ” રાજાએ પછી સલા વિસર્જન કરી અને સર્વે લોકોને રજા આપી.

પછી સ્નાન કરી લોજનકાર્યથી પરવારી રાજા અમૂલ્ય વસ્ત્રાલંકારણ સજ્જને સિંહાસનારૂઢ થયો. પુરોહિત, તળારક્ષક અને મંત્રીને પણ સ્નાન વગેરે કરાવીને સલામાં બોલાવી બેસાડ્યા ને તરત જ રાજાએ શીલવતીને પાલખી મોકલીને સલામાં બોલાવી. શીલવતી રાજસલામાં આવી એટલે રાજાએ સિંહાસન ઉપરથી ઉઠીને કુળદેવીની માફક તેને પ્રણામ કરી અંજલી જોડી એની સ્તુતિ કરી પછી કહ્યું—“ શીલવતી ! તું સાચે સાચી શીલવતીજ છો. દરેક નારીઓમાં તું રત્નસમાન છો. હે મહાસતી ! તું ખરે વંદનને યોગ્ય છે કે જેણે વિકટ સંકટમાં પણ પોતાનો નિશ્ચય યથાર્થ પરિપાલન કર્યો. રણ-સંઘ્રામમાં વીરપુરૂષો પણ મને જીતવાને સમર્થ થયા નહિં પણ તેં એક સ્ત્રીજાતિ છતાં મારો પરાજય કર્યો. તારા જેવા મહાસતીના શ્રાપથી મોટી સહનતા પણ ખચીત નાશ પામી જાય છે, જેથી તારો મારી ઉપર મોટો પ્રાસાદ થયો કે મને તેં જીવતો રહેવા દીધો. ગુરૂની માફક તારી શિક્ષા જીવતાં લગી અમે ભૂલશું નહિ. જગતમાં વિદ્વાન, ગુણવાન અને ગંભીર માણસો પણ આવી ભૂલો કરે છે તે પ્રાયઃ પૂર્વ કર્મનો દોષ જ સમજવો. પ્રાયઃ કરીને બીજાને ઉપદેશ કરવામાં માણસો ઘણા શૂરા અને પંડિત હોય છે; પણ પોતેજ એ ઉપદેશનો ઉપયોગ કરે એવા તો ડોષકર્ષક હોય છે. લાખો લવમાં મુખ કરનારા શિયલનો ક્ષણ મુખને દેનારા વિષયો માટે કોણ વિચક્ષણ પુરૂષ નાશ કરે ? કોટીજન્મે પણ દુર્લભ એવા ચિંતામણિ રત્ન સમાન શીલને પંડિત પુરૂષોએ રતિમુખની લાલચથી દુષિત ન કરવું જોઈએ. ”

રાત્રીએ આ શીલવતીના શિયલની સલાજન આગળ પ્રશંસા કરી, પર્વતની માફક નિશ્ચય એવો એનો શિયલમહિમા વર્ણવ્યો. રાત્રીની સમક્ષ પુરોહિતે પણ એ લેખ અને આભરણ શીલવતીને આપ્યાં અને પોતાના મિત્રનો સર્વ વૃત્તાંત એણે કરી અંભળાવ્યો.

તે પછી રાત્રીથી સન્માન પામેલી શીલવતી ઉત્સવપૂર્વક પોતાને ઘેર ગઈ.

કાળાંતરે સમુદ્રદત્ત દેશાવરથી ઘણું દ્રવ્ય લઈને ઘેર આવ્યો, તેણે પોતાની સ્ત્રીના શિયલના માહાત્મ્યની વાત સાંભળી. તેથી તે મનમાં અધિક પ્રસન્ન થયો. અન્યદા ત્યાં ત્રણ જ્ઞાનના ધારણ કરનારા શ્રી શીલગુરુ પધાર્યા. તેમને નમવાને નગર લોક જેમ જેમ ખબર પડતી ગઈ તેમ તેમ જવા લાગ્યા. રાત્રી પણ પોતાના અમાત્યાદિક પરિવાર સાથે ઉત્તમ વાહન ઉપર આડઠ થઈને દેવતાઓની સાથે જેમ ઈંદ્ર નીકળે તેમ નીકળ્યો. બીજી તરફથી સમુદ્રદત્ત પોતાની એ પ્રભાવશાળી પત્નીને લઈને ગુરૂને વંદન કરવાને આવ્યો. ગુરૂને નમીને સર્વે બેઠા, એટલે ગુરૂએ મધુરગિરાથી સંસારના તાપને નાશ કરનારી દેશના આપી—“આ સંસારરૂપી અટવીમાં ભૂલા પડેલા પ્રાણીઓ મહાદુઃખે કરીને મનુષ્યનો લવ પામે છે. પરંતુ એવા મહાદુઃખે પામવા યોગ્ય માનવજાતને પ્રમાદવટે જડબુદ્ધિવાળા મનુષ્યો નિરર્થક જોઈ નાખે છે. મદનને સહાય કરનારા પ્રમાદના પાંચ પ્રકાર છે. એમાં સુગ્રાયા થકા પ્રાણીઓ માનવલવ હારીને નરકમાં જવાનો રસ્તો ખુલ્લો કરે છે. પાંચ પ્રકારના પ્રમાદ શાસ્ત્રમાં કહ્યા છે. એમાં પ્રથમ મધ-મદિરાપાનથી માણસ ઉન્મત્ત થઈને મૃતકના જેવો થઈ જાય છે. બોલવા-ચાલવાનું એને કાંઈ જ્ઞાન રહેતું નથી, જેતું સેવન કરવાથી મૃદ પુરૂષ સ્વતઃ નાશ પામે છે

બીજો પ્રમાદ વિપય-પ્રાણીઓને કાચમણિની જેમ તે કણ્ઠભર મનોહર જણાય છે, પણ વસ્તુતઃ તો એ ચોરની માફક આત્માના ગુણોનો ઘાત કરનાર છે. મોટા પુરૂષો પણ એને આધિન થઈને આ લોકમાં અપવાદ પામ્યા છે અને એમા રકન થઈને પરલોકમાં દુર્ગતિ તરફ ગયા છે.

ત્રીજો પ્રમાદ કપાય—પ્રાણીઓને એ સંનિપાતની માફક આકૃષ્ણ વ્યાકૃષ્ણ કરનારો છે. કપાયોને વશ પડેલા ઘણા છવો સંસારમાં ડુબી ગયા છે કે જેનો દુઃખ લગી પત્તો પણ લાગ્યો નથી.

ચોથો પ્રમાદ નિદ્રા—એ પુરૂષના સર્વ ગુણોનો ઘાત કરનાર છે; નિદ્રાધીન થયેલો માણસ પોતાનું શું થાય છે ? તે પણ સમજી શકતો નથી.

પાંચમો પ્રમાદ વિકૃતિ—અનેક પ્રકારની કુટિલ કથાઓ કરવાથી છવો વ્યર્થ કર્મોળંઘનમાં પડે છે. એ પાંચે પ્રમાદો ચિત્તની સ્થિરતાનો નાશ કરે છે. મોહના આ પાંચે ભેદો સમજવા. શિકારી જેમ શિકારને સપડાવે તેમ પ્રાણીઓને એ વારંવાર સપાટામાં સપડાવે છે—ફસાવે છે. તેમ જ જન્મમરણની જંતળમાં અને અનેક સંકટોમાં તે પાડે છે.

જેનો મોહ શાંત થયો છે એવા ચાર જ્ઞાનને ધારણ કરનારા શ્રુતકેવળી. પણ પ્રમાદવશ પડવાથી કોટી લવમાં ભ્રમણ કરે છે, માટે હે લવ્યજનો ! તમે પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને ધર્મકાર્યમાં ઉદ્યમવંત થાઓ. અપ્રમાદી ઉદ્યમી પુરૂષોને જગતમાં એવી કોઈ વસ્તુ દુર્લભ નથી કે જે તે મેળવી ન શકે. ” મહાપુરૂષની એવી દેશના સાંલણીને નગરજનો મનમાં ઘણા સંતોષ પામ્યા, અને પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે સર્વેએ નિયમ ગ્રહણ કર્યા.

દેશના સમાપ્ત થયા પછી શીલવતી ગુરૂરાજને નમીને વિનંતિ કરવા લાગી—“ પ્રભો ! આ રાજાદિક મારે વિષે રાગવાળા કેમ થયા ? ”

“હે ધન્યે ! કર્મ એજ જગતમાં ગળવાનું છે; પૂર્વલવના અભ્યાસથીજ આ લવમાં પણ એ તારી ઉપર સ્નેહવાળા થયા છે.”

“ પ્રભો ! તે કેવી રીતે ? ”

શીલવતીના પૂછવાથી ગુરૂએ એનું પૂર્વલવનું વૃત્તાંત કહી સંલગાવવા માંડયું.

પ્રકરણ ૫૫ મું.

‘શીલવતીનો પ્રાગ્ ભવ.’

આ જાંબૂદ્વીપના ઐરવતશ્વેત્રમાં દ્યુતિલક નામના નગરમાં શિવભૂતિ નામનો વિભૂતિએ કરીને શ્રેષ્ઠ ગણાતો એક શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. મહાશ્રી નામે તેની સહધર્મિણીને સિંહસ્વપ્ને સૂચિત સિંહ નામે પુત્ર થયો; અને ચંદ્રકળાએ સૂચિત ચંદ્રકળા નામે પુત્રી થઈ. અનુક્રમે તે મોટાં થયાં, તે વારે શિવભૂતિએ સિંહના લગ્ન દેવશ્રી નામની એક ધનિકની પુત્રી સાથે કર્યાં.

શિવભૂતિને એક દેવધર નામે જાંબુ હતો, તે વ્યવસાયને કારણે કનકપુર નગરે ગયો, ત્યાં એક શ્રેષ્ઠીને ઘેર ઉતર્યો. તેની સાથે અનુક્રમે એને ગાઢ મૈત્રી થઈ; જેથી એ ધણીના પુત્ર શુભધરને સુવાન અને શુભવાન જોઈને તેણે પોતાના ભાઈની કન્યાનું એની સાથે વેવિશાળ કર્યું.

શિવભૂતિનો કુમાર સિંહ પણ વ્યાપાર અર્થે ચંપાનગરીમાં ગયો, ત્યાં શ્રેષ્ઠીપુત્ર મુરદેવ સાથે પોતાની ગાઢ મિત્રાચારી થવાથી પોતાની ખડેનનું સગપણ એણે મુરદેવ સાથે કર્યું.

ચંદ્રલેખાની માતા મહાશ્રી પણ કારણવશાત્ પિતાને ઘેર ગયેલી, ત્યાં પોતાની જનપણીના પુત્ર શુભવાન શુભચંદ્રને જોયો, એટલે પોતાની પુત્રીનું તેણે એની સાથે સગપણ કર્યું.

ચંદ્રપુર નગરથી શિવભૂતિનો જુનો મિત્ર મહેશ્વરદત્ત શ્રેષ્ઠી દ્યુતિલકપુર નગરે આવ્યો, તેને જોઈને પ્રસન્ન થયેલા શિવભૂતિએ પોતાની પુત્રીનું સગપણ એના પુત્ર ચંપદત્તની સાથે કર્યું.

કાકતાલીય ન્યાયે કરીને એ ચારેનાં સાથે લગ્ન લીધાં ને ચારે વર સાથે પરણવાને આવ્યા. એકદમ ચારે વરને પરણ્યા આવેલા જાણીને શિવભૂતિ કિંકર્તવ્યમૂઢ બની ગયો. લોકો કોળાહળ કરતા મશ્કરીમાં જેમ કાવે તેમ બોલવા લાગ્યા. વરના જાનૈયાઓ

પણ આપસઆપસમાં વાદવિવાદ કરવા લાગ્યા. આવો અકસ્માત જોઈને કન્યા વિવાદ પામી ગઈ. ચિંતામાં પરાભવ પામેલી મનમાં અનેક સંકટપવિકટપ કરતી તે બાળા વનમાં ચાલી ગઈ; અને ત્યાં એક વૃક્ષની શાખાતું અવલંબન લઈને જેટલામાં ગળે ફાંસો ખાતી હતી, એટલામાં એક અવાજ એને કાને આવ્યો. “ મુઝે ! આપું સાહસ ન કર. ”

આ અવાજ સાંભળીને કન્યા ચમકી કે “ મને કોઈ માણસ અથવા તો દેવ ગળે ફાંસો ખાવાનો નિષેધ કરે છે. ” એ પ્રમાણે ચિંતાવન કરતી હતી, એટલામાં નજીકના વૃક્ષ નીચે એક મુનિને તેણે જોયા. તેમને જોઈને વિસ્મય પામતી કન્યાએ મરણતું કાર્ય આટોપીને સુખદાયક એ મુનિની પાસે જઈ એમના ચરણમાં વંદન કર્યું. મુનિએ કહ્યું. “ હે મહાભાગી ! તને શું દુઃખ છે કે જેથી તેં મરવાનો પ્રસંગ આદર્યો છે ? સુખ દુઃખ એ પ્રાણીઓને પૂર્વલવના કર્મવિપાકને અનુસારેજ પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યાં સુધી કર્મોની સ્થિતિ પૂરેપૂરી પાકી ગઈ ન હોય, ત્યાં લગી એ કર્મો પ્રાણીને છોડતા નથી. માટે એ દુષ્ટ કર્મોનો નાશ કરવાને હે ધીરબુદ્ધિવાળી ! તું કંઈક યત્ન કર. હુર્જન પુરૂષ પણ રાજવડે કરીને શું નથી દંડાતો ? ”

મુનિની એવી મૃદુ વાણી સાંભળીને તે બાળા બોલી—“ પ્રભો ! એ દુષ્કર્મનો કેવી રીતે જય કરવો ? ”

“કર્મનો મર્મ લેદવાને તો ફક્ત એક ધર્મનોજ આશ્રય લેવો. હે બાળા ! સુખને કરનારો, સંસારના તાપને શાંત કરનારો એવો ધર્મજ છે, માટે તેનેજ તું અંગીકાર કર. ” ગુરૂએ તેને ધર્મનું શરણ અંગીકાર કરવાને કહ્યું.

“ પ્રભો ! એવો કયો ધર્મ દુષ્કર્મનો નાશ કરવા સમર્થ થશે ? ” બાળાએ પૂછ્યું. તેના ઉત્તરમાં ગુરૂ બોલ્યા—

“ જગતમાં સર્વ ધર્મોને વિષે સંયમધર્મ એ એકજ સારભૂત છે. આ સંસારસાગરમાં ડુબતા પ્રાણીઓ જહાજ સેમાન સંયમ-ધર્મને પ્રાપ્ત કરીને પરમપદને પ્રાપ્ત કરે છે. ” ઉત્તમ એવા સાધુ-માર્ગનું શ્રવણ કરીને તે બાળા સંયમધર્મને પ્રાપ્ત કરી સાધ્વી.

ઓની સંગતિમાં રહી ચિરકાળ પર્વત સંયમધર્મનું પાત્રન કરવા લાગી. મરણ સમયે અનગન પ્રાપ્ત કરીને શુદ્ધ આરાધનમાં તત્પર રહી તે ધીબ દેવલોકે અદિતીય કાંતિમાન દેવી તરીકે ઉત્પન્ન થઇ, દેવના સંભંધી અનુપમ લોભોને ભોગવી આયુષ્ય પૂર્ણ થયે ત્યાંથી સ્વયંને તું શીલવતી નામે શ્રેષ્ઠીપત્ની થઈ છું.

પ્રાગ્ભવમાં તને પરણવા આવેલા ચારે વરરાજ્યો તને મનવાળી બેઠીને ચિંતવવા લાગ્યા. “ જોહા ! પ્રિયાને પ્રાપ્ત કર્યા વગર આપણે પાછા જઈશું, તો મિત્રોમાં અને લોકોમાં મરકરીના પાત્ર થઈશું માટે પરણ્યાવગર આપણે આપણા ગામમાં હવે પાછા ફેરી રીતે જીવું ? ” એમ વિચારી વનમાં જઈને તેઓ ચારે તાપસ થયા. આયુષ્ય પૂર્ણ થયે મરણ પામીને તેઓ ભુવનર્પનમાં દેવપત્ને ઉત્પન્ન થયા. ત્યાંથી સ્વયંને તે આ રાજ્ય, મંત્રી, કોટવાગ વગેરેપત્ને ઉત્પન્ન થયા છે. પૂર્વના સંસ્કારથી તે આ જન્મમાં નારી ઉપર અનુરાગ વાળા થયા છે; કેમકે રાગ દેવ કોટા જન્મ પર્વત પ્રાણીઓને જવ-પરંપરાએ શાક્યા આવે છે. પૂર્વજન્મમાં જે નારી જાઈ દેવો તે આ જન્મમાં નારી સ્વામી થયો છે. ખરે આ સંતારનું નાટક વિચિત્ર છે. ” મુનિના મુખથી એ પ્રભાણેના પેતાના પૂર્વજન્મ સંભારીને પ્રતિબોધ પામેલા તેઓ એકની પાસે ચારિત્રની કાવના કરવા લાગ્યા. શીલવતી સદિગ એ સર્વને મુનિએ લીધા આવી શીલવતી અને તે રાજાદિક પદધારાની આશ રીક્ષા કરીને તીવ્ર તપ તપવા લાગ્યા. સંયમનુ આરાધન કરીને શુભ જાવશે માને તે સર્વે સ્વર્ગ-લોકમાં ગયા, ત્યારી અનુક્રમે એ બધા ક્ષિત્તિમુખને પામી.

તેથી રીતે શીલવતી પેતાની મુર્તિવત્તરો પૃથ્વી ઉપર વિખ્યાત થઇ. એથી માને નિવન શીલવતીવાળા નવનારેના આ જન્મમાં પણ પવિત્ર ભવનના સર્વે પુત્ર ઉત્પન્ન કરે છે. એકલી પણ એ નદાસના શીલવતીને શિવદેવી કીર્તિને કરીને એ સર્વને પેતાને વર કર્યા માં મારી શિવદેવના નામને તું પડ્યા આ કુરુપત્ન રીતે શુભ દેવ રીતે.

એ પ્રમાણે વિમલાના મુળથી કથા સાંભળીને કમલા મૌન રહી. એટલામાં આવતા રથથી કેટલીક અટવીને ઉત્તર પંથ કાપતાં આગળ માર્ગમાં શંખાદિ વાજ્રના ધ્વનિ તેમને કાને પડ્યા. તે સાથે હાથી, ઘોડા, રથ વર્ગેરથી મુગમુગ મુગમોતું લશ્કર સાથે આવતું અને ધ્વજગો ફરકાવતું એમણે જોયું.

— ❧ —

પ્રકરણ પદ મું.

‘ અંધારામાં. ’

“ માર્ગમાં આવતાં જે ચોરોને મેં હજુયા હતા એના સાગરીતો વૈરીતું પ્રતિજ્ઞાધન કરતાં મારી સાથે લડવાને આવ્યા જણાય છે. અસ્તુ ! એવા વિશાળ સૈન્યની પણ શી ચિંતા ? હૈવના કાર્યની ચિંતા તો એ પોતેજ રાખે છે, માણસ તો માત્ર પ્રયત્ન કરે છે. ” ધમ્મિલ ઉપર પ્રમાણે ચિંતવતો હતો. તેમજ આવું મોટું લશ્કર જોઈને વિમલા ને કમલા પણ લયથી આકુળ વ્યાકુળ-બહાવરાં બની ગયાં હતાં. તેમને ધમ્મિલે ધીરજ આપીને કે-“ હું છુવું છું ત્યાં લગી તમારે ડરવું નહિ. જે હૈવે આજમુખી આપણું રક્ષણ કર્યું છે તેજ આપણને અત્યારે પણ બચાવશે, માટે તમારે ચિંતા કરવી નહિ. ” ધમ્મિલ તેમને તે પ્રમાણે સમજાવતો હતો, એટલામાં તો એ સૈન્યમાંથી એક સુંદર પુરૂષ હથીયાર રહિત સૌમ્યવેશ ધારણ કરેલો ધમ્મિલની આગળ આવ્યો. તેને આવતો જોઈને ધમ્મિલે ચિંતવ્યું કે-“ આ કોઈ દૂત જેવો સમાચાર લઈને આવતો જણાય છે. ” એટલામાં તે પુરૂષ ધમ્મિલ પાસે આવીને પોતાના મસ્તકે બે હાથ જોડી એને પ્રણામ કરતો બોલ્યો-“ હે આર્યપુત્ર ! અહીં નજીકમાં અંજનાચલ ગિરિ દેખાય છે, ત્યાંના પહાડીપતિ અજીતસેન રાજા મોટો પૃથ્વીપતિ છે, તમે જે અર્જુન ચોરને માર્યો તે અમારા સ્વામી ઉપર બહુ દ્રેષ કરતો હતો અને હિરાન કરતો હતો. તેને હમણાંજ તમે મારી નાખ્યો, એવું ચરદારા સાંભળીને તમારી ઉપર સ્નેહભાવ

સવે આમગ્રી ભરી દીધી. તેમજ રોજ નવાં નવાં વસ્ત્રોથી—ધર્મિલનો સત્કાર કરવા લાગ્યો. એવી અનેક સુખ સગવડપૂર્વક ધર્મિલ ત્યાં રહેવા લાગ્યો.

અવસર આધીને એક દિવસ વિમળા આગળ કમળાએ ધર્મિલના ગુણોનું વર્ણન કરવા માંડ્યું, પણ કડવા ઔષધનું પાન કરતાં જેમ સુખ સંકાચાય તેમ વિમળાએ એ કટુક લાગતા શબ્દોનું કર્ણેન્દ્રિય દ્વારા શ્રવણ કરતાં સુખ મચકોડ્યું.

કેટલાક દિવસ પર્થત સુખપૂર્વક દેવતાની માફક ત્યાં રહીને ધર્મિલે અંપા તરફ જવાને માટે રાજાની રજા મેળવી અને આડંબરપૂર્વક અણતસેન રાજાએ વળાવેલાં તેઓ રથમાં બેસીને આગળ આદ્યા. અનુક્રમે રથ ચાલતો ચાલતો અંપાનગરીના સ્ત્રીમાડે આવ્યો.

પતિતપાવની ગંગા પોતાના પવિત્ર જળથી સકળ જનોના પાપની શુદ્ધિ કરતી, તેમના બાહ્ય મગ સાફ કરતી, પૂર્ણ જોખનપણે સખીઓના પરિવારે પરવરેલી, પોતાના પતિ સાગરને મળવાને ઉત્કંઠા ભેર ત્વરિત ગતિએ ગમન કરી રહી છે. લોહો વાતો કરે છે કે આ ગંગાનું અપજ મન પહેલાં શંકરનું મોટું નામ સાંભળીને એનામાં આસક્ત થયું હતું, જેથી ગંગા એ લોખાનાથને મળવાને કાશી દોડી ગઇ. અને પરિણામે મોહમુગ્ધ થઇને તે વિશ્વનાથની ઉપમા પામેલા શંકરની સાથે પ્યારમાં પડી. રોજ તેની સાથે ખેલવા લાગી. શંકરને એક ભવાની—પાર્વતી પત્ની હોવાથી તેમજ શંકરની ઉપર એની સત્તા અધિક હોવાથી ઉમાપતિ—શંકર, ગંગાને પોતાની જટામાં છુપાવી રાખતા હતા અને એની ઉપર અતિ બ્હાલ હોવાથી નિરંતર તેને સાથે રાખતા હતા. પોતે શરીરે ભસ્મ લગાવીને સ્મશાનમાં—જંગલમાં ફરતા હતા અને કવચિત્ ધ્યાનમાં તો કવચિત્ ગંગામાં મસ્ત રહેતા હતા.

પાર્વતીને એક દિવસ કંઈક શક પડવાથી શીવજીની કસોટી કરવાનો એણે વિચાર કર્યો અને એક સુંદર બિલ્લીનું સ્વરૂપ ધારણ કરીને જ્યાં શીવજી સમાધિ લગાવીને બેઠા હતા, ત્યાં અકસ્માત પ્રગટ થઇ. એ વારંવાર મહાદેવની દૃષ્ટિએ પડવા લાગી ને

દાવનાય બનાવ્યા હાની, શંકર પણ અમામિયોરીને વાજવાર મુંદર નાંધીયના બિલ્ડીને આવી એકાંત જગ્યાએ પાતાની આંખે દારમત કરતી જેમ તેના પર એક પાગી ગળા, દિવાના ગળ્યા અને મેને મે ર-
ગવાને—જેટવાને દોડ્યા. ગંગાજી રીચાએ જોતું પણ જાન એ જોતાના-
થને રજુ નહીં. હજાર થયેલું એ વિદ્યા મન બિલ્ડીને જેટવાને જનિ
આનુર થઈ ગયું. જટામાં ફેરવી રહ્યો શરીરમાગિતી ગંગાએ જોતી
આ એકા જોઈ, જેથી એ પણ આ નિવદા શંકર ઉપર રૂઢમાન થઈ ગયું.

બિલ્ડીને જેટવા ગમેતા શંકર એકાએક બિલ્ડી અદશ્ય થવાથી તાલુકા થઈ ગયા. બીછ તરફથી ગંગાએ પ્રગટ થઈ જોમને જોગાંજો આપ્યો, શંકરે પાતાની બૂલની જોની આગળ લખા માગી,
પણ મનસ્વિની ગંગા તેની ઉપર શંકર પણ પાન આપ્યા વગર નિગમ થઈને ગુરુલોકમાં પાપનું પ્રાપ્તિત કરવાને આતી ગઈ.
મદારેવની સંગતિથી વિતખી થયેલી ગંગાને સ્વર્ગલોકમાં કોઈએ ભાવ પૂછ્યો નહિ, જોડે જોડે રાવાપમાન થઈને સ્વર્ગભૂમિના એક દુકાડા સમા દિમગત પર્વત ઉપર આવેલા પદ્મદ્વમાં અંપાપાન કર્યો અને પુનઃ નારીરૂપ ધારણ કરી દેવ નદી—ગંગા નામ રાખી પાતાની સાહેલી શિંધુને પાતાની સાથે લઈને દિમાલપની નીચે ઉતરી. બહુ સાહેલીઓના પરિવારે પરવરેલી તે આ અંપાની બાગોળે થઈને તેના પ્રિયતમ ગમુદને વરવાને દોડી ગઈ.

એ ગંગાના કિનારા ઉપર અનેક નાનાં મોટાં તરવરે શોભી રહ્યાં છે. જ્યાં સહકારના ગૃહ ઉપર કોમલ મધુર ધ્વનિથી રાગરા-
ગણી હોડી રહી છે, એવા રમણીય ઉવાનસમા વનને જોઈને કુમારે ત્યાં રથ છોડ્યો. સર્વેએ ગંગાને કિનારે આવી હાથ મેડાં ધોઈને મુખ મુદ્ધિ કરી, અમૃતસમાન એ સ્નાદિત જગતું પાન ક્યું. પાતાની પાસે ખાવાનું હતું તે ખાઈને યોડીવાર વિદ્યાંતિ લઈ શ્રમને દૂર થયો. વનની એ રમ્ય મંદમદ હવાથી સર્વેનાં મન પ્રકુ-
હિત થયાં. કેટલીક વાર સુધી વિદ્યાંતિ લીધા પછી ગામમાં કોઈ સાડું સગવડવાળું મકાન શોધવાને ધર્મિભલ નગરમાં જવા તૈયાર થયો, જતાં જતાં સ્નેહભાવથી કમલાએ ધર્મિભલને કહ્યું—“વત્સ ! સંભાળજો. આ અંપાનગરી અનેક ધૂર્ત લોકોથી ભરેલી છે. તું.

નિર્મળ બુદ્ધિવાળો હોવાથી એ ધૂતોના સપાટામાં ફસાતો નહીં. અને કામઃકરીને જોડેલો આવજો. પેલા કુટ વણિકની માફક તું ઠગાઈશ નહિ, નહિતો અમે અહીં તારી રાહ જોતાં બેસી રહેશું.”

“હે માત ! તમારે મનમાં લેશપણ એ સંજંધી ચિંતા કરવી નહિ. હું હવે સર્વે જગતને ઠગવાને સમર્થ છું, મને કોઈ ઠગી શકે તેમ નથી.” એમ કહીને તેમને જાનને ધૈર્ય આપી પોતે મકાનની તપાસ કરી આવે ત્યાંસગી અહીંજ તેમને રહેવાનું જણાવી પોતે નગર તરફ ચાલ્યો. ચાલતાં ચાલતાં ધમ્મિક અનુક્રમે વનની સુંદર લીલાને જોતો ચંપાની નજીકમાં ચંદ્રનાં કિરણોસમી ઉજ્જવળ જળ દલોલો ફેંકતી ચંદ્રા નદી પોતાના પ્રવાહવડે કરીને ઉત્કંઠાપૂર્વક બાળિકા જેમ માતાને મળવાને ધસે તેમ રૂમઝૂમ કરતી જ્યાં ગંગાને મળે છે તે જગાનો તેમનો સંગમ જોતો બે ઘડી ઉભો રહ્યો; અને ત્યાં નદીમાં રહેલાં જળકમળો સાથે તે ક્ષણભર કીડા કરવા લાગ્યો. અનુક્રમે તે જળકમળોને છેદતો-તેને ચિત્ર વિચિત્ર બનાવતો ચંદ્રાના અથાગ જળમાં ફેંકવા લાગ્યો. તે કમળો જળની આંટીધુટીની ભમરીમાં નાચતાં કુદતાં ગંગાના ઉંડા જળને જેમ યતિઓનાં ચિત્ત આગમોવડે પવિત્ર થઇને શુદ્ધધ્યાનને પામે તેમ પામી ગયા.

ગંગાના તટ ઉપર પોતાના મિત્રની સાથે ફરતા ચંપાધીશ કપિલ બ્રૂપાલના કુમાર રવિસેને કૌતુકવડે કરીને આશ્ચર્યજનક કમળોના વિકારો-જુદા જુદા આકારો જોયા. એણે પોતાના મિત્રને કહ્યું.—“મિત્ર ! જ્યાં આ કમળો ! તેને આવાં વિચિત્ર બનાવીને કોણ ફેંકતું હશે ? મિત્ર મિત્ર પ્રકારની ગુથળી ગુથી આ કમળોને જળમાં ફેંકનારો કોઈ કળાનિધિ જણાય છે, માટે જ એને જોડારી લાવ, આપણે એનું વિજ્ઞાન જોઈએ.”

મિત્રે એક માણસને જોડાવી એને સર્વે વાત સમજાવી કમ જોનો છેદ કરીને જળમાં ફેંકનાર પુરૂષને જોડાવવા મોકલ્યો. તેને કહ્યું કે—“એ ગુળી પુરૂષને માન સાથે સન્દાર કરીને અહીં તેડી લાવજો.” સજ્જકુમારના કહેવાથી માણસને મોકલી પાને એ કમળોની ચિત્રવિચિત્ર લીલા જોતો ત્યાજ ઉભો રહ્યો.

રાજકુમારે મોકલેલો માણસ એ કમળો સાથે રમત કરતા ધર્મિભક્ત આગળ જઈને કહેવા લાગ્યો—“હે કલાનિધાન ! શુભવાન ! તમારું આશ્ચર્યજનક આ કમળો સંબંધી વિજ્ઞાન જોઈને અમારા રાજકુમાર અતિ પ્રસન્ન થયા છે; અને તમારા દર્શનની રાહ જોતા તે ગંગાના કિનારા ઉપર પોતાના મિત્રો સાથે ઉભા છે.”

આગંતુક પુરૂષની આ પ્રકારની વાણી સાંભળીને ધર્મિભક્ત રાજકુમારને મળવાની ઇચ્છાથી તેની સાથે ગયા. અંધા નગરનું જાણે સાક્ષાત મૂર્તિમંત શૂર, નૂર અને સૌંદર્ય હોય એવા રાજકુમારને જોઈને તેણે પ્રભામ કર્યા.

કુમારે પણ પાસે જઈને બાહુવટે આલિંગન દઈ ધર્મિભક્તને આદરસહિત મળીને કુશળ વર્તમાન પૂછ્યા અને એની કળાકુશળતાની સ્તુતિ કરતાં કહ્યું કે—“મારા ચિત્તરૂપી પ્રવાહને તારી કળાએ દ્રવીભૂત કર્યો છે. હે સૌંદર્ય ! ઘણા સમયથી તારી કળાનું કૌતુક હું જોઈ રહ્યો છું. તારી આવી અપૂર્વકળાવટે જાણાય છે કે તું વિજ્ઞાની છે. બાઈ ! કહો, તમે ક્યાંથી આવો છો ? ક્યાંના વતની છો ? સાથે પરિવારમાં કોણ છે ?”

“રાજકુમાર ! કુશામપુર નગર થકી હું આવું છું. મારી સાથેનો પરિવાર અહીં નજીકના વનમાં જ ઉતરેલો છે.” ધર્મિભક્તે પોતાની હકીકત કહી સંભળાવી.

“ત્યારે મિત્ર ! હવે તમે અહીંયાજ રહેવા ચાહો છો કે આગળ જવા ચાહો છો ?” કુમારે ફરીને પૂછ્યું.

ધર્મિભક્તે કહ્યું કે—“અહીંજ રહેવા ઇચ્છા છે. વનમાં રથ છોડીને ગામમાં હું મકાનની સગવડ કરવા જતો હતો, એટલામાં અંધાના શુભ્રજનમાં ઉત્પન્ન થયેલાં સુંદર કમળો જોઈ તેની સાથે રમણ કરવાનું મને મન થયું, ત્યાં તો અદ્વકાળમાંજ આપનું પુણ્યમય દર્શન થયું.”

“ઘણી સારી વાત, મિત્ર ! તમે અમારાજ મેમાન થઈને રહો. મારા માણસો તમારે માટે સર્વ સગવડ કરી આપશે.” એમ કહીને કુમારે માણસે ને આજ્ઞા કરી કે—“જાઓ, એક સુંદર મકાન આમને માટે સાફ કરી અદર ખાનપાનની સર્વ વસ્તુઓની ગોઠવણ કરો.” આ પ્રમાણે માણસોને હુકમ આપી રાજકુમાર ધર્મિભક્તના

પરિવારને તેડવાને માટે ધમ્મિલની સાથે હાથી ઉપર બેઠો. અને વિમલા તથા કમલા જે અપકવનમાં ઉતર્યા હતા ત્યાં જાને આવ્યા. તેમને દરથી આવતા બેઠાને વિમલાએ પૂછ્યું—
“ હાથી ઉપર બેઠીને બીજા અનેક માણસો સાથે આ કોણ આવતું હશે ? ”

“ એમ જણાય છે કે હાથી ઉપર બેઠીને તારો પ્રિય ધમ્મિલ આ પરિવાર સાથે તને પ્રિયાને લેવાને આવે છે. ” કમલાએ હસતાં હસતાં કહ્યું ને વિમલાએ મોં મચકોડ્યું.

“ આ કળાવાન ધમ્મિલ કેટલો બધો પરિવાર લઈને તને તેડવા આવે છે ? ખરે સુકૃતવંત પુરુષોના ભાગ્યનો અવધિ નિરવધિ જ હોય છે. ” ફરીને કમલાએ કહ્યું.

“ મૂર્ખા એવો આ મને બીજકુલ પ્રિય નથી. એની વાત સાંભળીને પણ મને તાવ આવે છે. હવે આપણે ધારેલે સ્થળે આવી પહોંચ્યાં છીએ, તો તું એને ક્યારે દૂર કરીશ ? આ ઉચ્ચ આસન ઉપર બેઠો છતાં એ સદ્ગુણ જનોની શોભાને પામતો નથી. પર્વતના શિખર ઉપર રહેલું ગમે તેવું સુંદર વૃક્ષ પણ શું કદપવૃક્ષની ઉપમા પામી શકે છે ? ” વિમલાએ કહ્યું.

“ બે કે આ ઘણા પરિવાર સાથે આવે છે છતાં એમાં મને તો કાંઈ પણ આશ્ચર્ય થતું નથી; કેમકે અનેક પ્રકારે કુચેષ્ટા કરવાવાળા વિદુષકને લોકો શું વીંટી વળતા નથી ? ” કમલાના વચનથી મ્હાન મુખવાળી થયેલી વિમલાએ ફરીને બેઠવડે કહ્યું.

એટલામાં રાજકુમાર અને ધમ્મિલ પરિવાર સહિત ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને ઉપર પ્રમાણે પોતાની ધાવમાતા સાથે વાતો કરતી વિમલા અને કમલાને રથમાં બેસાડીને રથને નગરમાં હંકાર્યો. સર્વ પરિવાર સાથે તેઓ શહેરમાં આવ્યા. રાજકુમારે પોતાની પાસેના જ સુંદર મકાનમાં—જે અત્યાર આગમ્ય સાકુસુક થયું હતું તેમાં ઉતારો આપ્યો. ત્યાં દરેક ચીજો—ખાન, પાન, વસ્ત્ર, પાત્ર વગેરે સર્વની વ્યવસ્થા થઈ ગઈ હતી, છતાં કુમારે અધિક વ્યવસ્થા કરી આપી, અને પોતાના મિત્રને બેઠતી સગવડો પૂરી પાડવાની નોકરીને તાકીદ આપી.

અનુક્રમે દિવસ ઉપર દિવસ જનાં રાજકુમાર અને ધમ્મિલ-કુમારને જ્ઞાનગોષ્ઠિની વાતો કરતાં ગાઢ દોસ્તી થઈ. એના જ્ઞાનની-એના વિજ્ઞાનની એની કૃપાકુશળતાની રાજકુમારે પરીક્ષા કરી, તેમાં ધમ્મિલ બતિવંતં સુવર્ણની માફક ફોલ્લ પામ્યો. જેથી બન્નેનો પરિચય દિવસાનુદિવસ વધતોજ ગયો. રાજકુમાર વન, ઉપવનમાં કીડાદિ જે જે કરતો હતો તેમાં ધમ્મિલ ત્રીજા નેત્રની જેમ સાથે ને સાથે રહેતો હતો. એવી રીતે ધમ્મિલ અને રાજકુમારનાં દૃઢ અન્યોઅન્ય ઐક્યવાને પામી ગયાં. રાજકુમારના મિત્રો તે પણ ધમ્મિલની મીઠી જબાનને આધિન થઈ ગયા. ક્રમે કરીને જેમ જેમ તેની ઓળખાણ વધતી ગઈ તેમ તેમ તે આખા નગરમાં લોકપ્રિય થયો. પરંતુ જેમ ચંદ્રમા સમસ્ત જગતનો પ્રકાશ કરે છે-હુનિયાને પોતાના ગુણથી અજવાળે છે; પણ પોતાનું મૃગવટે કલંકિત ઘર તો કલંકિત જ રહે છે એમ ધમ્મિલ પણ પોતાના ઘરમાં અણગમતો હતો.

ધમ્મિલ પણ ક્રોધ તેલ અત્તર વગેરે યાગીને દ્વંધન કરવા લાગ્યો, મિદ્ધ-મનગમતાં લોજનનો સ્વાદ લેવા લાગ્યો અને રાજકુમાર સાથે કીડા દરતાં આનંદમાં વળત વ્યતીત કરવા લાગ્યો; જેથી દિવસે દિવસે એની ક્રાંતિ અને તેજ વૃદ્ધિ પામ્યાં, શરીર પણ પુષ્ટ અને તંદુરસ્ત થયું. એમ કરતાં ચંપાનગરીમાં તેમને મહીનાથી અધિક સમય પસાર થઈ ગયો.

એક દિવસ મિત્રો મારફતે રાજકુમારે ધમ્મિલના ઘર સંબંધી એક બાણી, જેથી એની ખાતરી કરવાનું મન થયું, કેમકે જ્ઞાની પુરુષોને ન સમજાય એવું કંઈદોણું નથી ત્યારપછી પણ ધવ્વ દિવસ વહી ગયા.

દેટલાક દિવસ પછી રાજકુમાર ધામ્મલ સદ્વિત સર્વ મિત્રોની સાથે બેઠો હતો. તેવામાં અકસ્માત ધમ્મિલની ત્રાસ આવેલી સુંદરી ધમ્મિલની સ્ત્રી છે કે કાંઈ બીજી છે? તેની પરીક્ષા કરવાનો વિચાર તેને રુચ્યો, તેથી એણે પોતાના મિત્રોને કહ્યું—“દોસ્તો! આપની માર્ગ પ્રાપ્તિને તમે સર્વે તમારી સ્ત્રીઓની સાથે નગરની બહાર

આપણી વાડીમાં આવજો. ત્યાં આપણે ઉત્તણી કરશું અને આખો દિવસ ગમ્મત કરીને મોજ મેળવશું.” એમ કહીને સર્વે મિત્રોને રજા આપી. ધમ્મિક સમજી ગયા કે “આ બધું તોફાન મારી પરીક્ષા માટે થતું જણાય છે. નક્કી કાલે પ્રભાતે આપણો ભ્રમ ખુલ્લો થશે.” ઇત્યાદિક વિચારતો ધમ્મિક પોતાને ઘેર આવ્યો. તેના હૃદયમાં ચિંતા હતી અને વદન ઉપર મલિનતા તેમજ ગ્લાનિ હતી. હવે ‘શું કરવું?’ એ માટે મુંઝાયેલો ધમ્મિક ખાધા પીધા વગર એમને એમ ઘરની નીચે એક ખાટલી ઉપર સુતો અને વિચારમાં ડુબી ગયો.

તેની આવી સ્થિતિ જોઈને ‘એને શું થયું હશે?’ એમ વિચારતી કમળા ધમ્મિકની પાસે આવી અને તેને પૂછવા લાગી.—“વત્સ! શા માટે આજે આટલો બધો દુઃખી જણાય છે?”

“માતા! હવે તમારી સાથે હું વિશેષ વળત રહી શકીશ નહિ. આજ રાતનાજ હું અહીંથી જવાના વિચારમાં છું.” ધમ્મિકે જણાવ્યું.

“પણ તેનું કાંઈ કારણ? ધીરજ ધર. ધીરજનાં પરિણામ મીઠાંજ હોય છે.” ધાવમાતાએ કહ્યું.

“અરે! ધીરજ તે ક્યાં સુધી ધરે? આવતી કાલે પ્રભાતેજ મારી કમળાક્ષી થવાની છે, તે શું મારાથી સહેવાવાની છે?”

“કેમ, શું થયું છે વાર? કાંઈ નવાબુતું થયું કે શું?” ધાવમાતાએ પૂછ્યું.

“હા, આવતી કાલે પ્રાતઃકાળે રાજકુમારે પોતાના સર્વે મિત્રોને પ્રિયા સાથે બહાર ઉદ્યાનમાં આવવાનું આમંત્રણ કર્યું છે. એ બધું મારી પરીક્ષા કરવાને માટેજ થયું છે.”

“એમ થવાનું કારણ?” ધાવમાતાએ પૂછ્યું.

“કારણ મારે હુદ્દેવ મારી ઉપર કોપ્યું છે તે! કોઈ ચરદારાએ રાજકુમારે મારા ઘરનું ગુહ્ય વૃત્તાંત ન્તણ્યું છે. તે જોવાની ખાતરજ પ્રભાતે પ્રિયા સહિત સર્વેને વનમાં બોલાવ્યા છે. તેથી જો વિમળા

મારી સાથે નહીં આવે તો હું સર્વે જનોમાં હાંસીનું પાત્ર થઈશ. માટે તારાથી જો બની શકે તો તું વિમલાને સમજાવ કે જેથી તે પ્રીતિ વિના પણ પ્રભાતમાં મારી સાથે ઉઘાનમાં આવે.” ધમ્મિલે મુદ્દાની વાત કમલાને સંભળાવી.

“હું તારી ઇચ્છા પ્રમાણે પ્રબંધ કરીશ.” એમ કહી તેને આશ્વાસન આપીને કમલા તરતજ વિમલા પાસે ગઈ. માતાની માફક જો પ્રોઠા વિમલાને શિક્ષા આપવા લાગી—સમજાવવા લાગી. “વત્સે ! આવતી ઠાલે પ્રભાતે રાજકુમારે પોતાના સર્વે મિત્રોને પ્રિયા સહિત વનમાં નોતર્યા છે. એમાં ધમ્મિલને પણ જવાનું છે. માટે તું પણ ત્યાં ધમ્મિલની સાથે જા. આટલા બધા કોપવાળી ન થા. અગ્નિ જેમ સર્વને બાળી નાખે છે તેમ તારા આ અતિક્રોધ આપણા આ સર્વે મુખનું સત્યાનાથ વાજશે. જો તને ધમ્મિલ ન ગમતો હોય તો પણ આવતી ઠાલે તું એની સાથે ઉઘાનમાં જા અને ત્યાં અનેક કુમારો ભેગા થશે, તેમને જોઈ પસંદ કરીને તને ગમે તેને તું પરણી જા. પરંતુ ટીકરી ! આવી સ્વચ્છંદતા કોઈને ક્યારે પણ મુખ કરનારી થઈ નથી. વમુદત્તા અને અરિદમનને પણ જો સ્વચ્છંદતા મુખ આપનારી ન થઈ તો બીજાને કેમ થશે ?”

“માતા ! તે વમુદત્તા કોણ ? અથવા જો અરિદમન શાન કોણ ?” વિમલાએ પૂછ્યું.

એના જવાબમાં કમલાએ જો દહાંત કહેવા માંડ્યું.

પ્રકરણ ૫૭ મું.

વમુદત્તાની સ્વચ્છંદતા

“પૂર્વે અવતીનગરીમાં ધનદત્ત નામનો મોટો ધનાઢ્ય શાહુકાર રહેતો હતો. એને ધનશ્રી નામે પ્રિયાથી ધનવત્સુ નામે પુત્ર હતો અને એના બીજા વમુદત્તા નામે પુત્રી હતી. શાહુકારી નમ્રદીના ધનિક સાર્થવાદ ધનદેવ ને વમુદત્તા પુત્રી આપી. અનુક્રમે અવતીમાં

એ સાર્થેવાહ વેપાર કરવાથી ઘણી લક્ષ્મી કમાયો. પછી એ લક્ષ્મી અને લક્ષ્મીથી અધિક પ્રિયાને લઈને તે ખુશી થતો પોતાને વતન ગયો. ત્યાં પોતાની પ્રિયા સાથે નિવૃત્ત ચિત્તે તે સંસાર સંબંધી વૈષયિક સુખ ભોગવવા લાગ્યો. કાળે કરીને વસુદત્તાને એ પુત્ર થયા, ને ત્રીજો ગર્ભમાં હતો. અનુક્રમે યશ ને ધર્મની માફક જગતમાં એ જાને જણા માન્ય થયા. જ્યાં લક્ષ્મી હોય છે ત્યાં મનુષ્ય પણ માન પામે છે. અન્યદા ધનદેવ ધનપ્રાપ્તિ અર્થે માતા પિતા તથા ગર્ભવંતી સ્ત્રીની રજા લઈને દેશાંતર ગયો. પોતાનો ઘણી દેશાવર ગયો એટલે વસુદત્તાનું મન માતાપિતાને મળવાને ઉલટ્યું. તેને કેટલાક મહિના વ્યતિત થયા. એટલામાં ઉજ્જયિની તરફ જતો દૂર દેશાવરથી એક સાર્થ આવેલો ત્યાં ઉતર્યો. એ જાણીને સ્વચ્છંદી વસુદત્તા એની સાથે પીયર જવાને તૈયાર થઈ, તેના સસરાએ એને ઘણી સમજાવી કે “આવા પરદેશી સથવારા સાથે એકાકીપણે જવું યોગ્ય નથી.”

“માતાપિતાને મળવા માફ મન ઘણી ઉત્કંઠાવાળું થઈ મયું છે, આ સાર્થ પણ ત્યાં જવાનો છે, તો એની સાથે જવામાં કંઈ હરકત નથી.” વસુદત્તાએ શ્વસુરને કહ્યું.

“પણ હાલમાં તમે અહીંજ રહો, તમારો વર આવે ત્યારે જાઓ. વળી હમણાં તમને નવમો માસ છે, અવંતી ઘણે દૂર છે, સાર્થ કંઈ આપણા સંબંધવાળો નથી કે તમારી ખાતરણરદાસ રાખે; તો અજાણ્યા સથવારા સાથે એકાએક આપણાથી કેવી રીતે જવાય ?”

સાસુસસરાએ ઘણું સમજાવી, તો પણ એ સ્વેચ્છાચારિણી-મનસ્વિની વસુદત્તા સાર્થની સાથે જવા તૈયાર થઈ. જગતમાં એવો નિયમ છે કે “પંડિતજનોએ સ્વચ્છંદીને હીતકારી વચન પણ ન કહેવું.” એમ સમજીને સાસુ સસરા મૌન રહ્યાં.

વસુદત્તા પોતાના પુત્રોને લઈને પ્રભાત સમયે ઘેરથી નીકળી અને નગરની બહાર જઈને બુચે છે તો સાર્થ તો ચાલ્યો ગયો હતો, છતાં એ લજ્જતથી પાછી ઘરે ન આવતાં સાર્થને મળવાની આશાએ ઉજ્જયિનીને રસ્તે ચાલી. ઉતાવળી ગતિએ ચાલતાં છતાં પણ વસુ-

દત્તા આગળ ગયેલા સાર્થકને તો મળી શકી નહિ, પણ બીજેજ રસ્તે નીકળી ગઇ.

ધનદેવ પણ દેશાવરથી તેજ દિવસે ઘેર આવ્યો. પોતાની સ્ત્રીને નહિ જોવાથી એણે માતાને પૂછ્યું કે—“મારી સ્ત્રી પુત્રોની સાથે ક્યાં ગઇ ?”

“પુત્ર ! અમે એને ઘણું સમજાવી, પણ અમારું કથન ન માનતાં આવડેજ તે પોતાના જન્મે પુત્રોને લઈને ઉજ્જયિની તરફ ગઇ.” માતાએ કહ્યું.

માતાનાં એવાં વચન સાંભળીને અંતરમાં ઘણું દુઃખ ધારણ કરતો ધનદેવ સ્ત્રી અને પુત્રના સ્નેહથી તેમની પછવાડે ચાલ્યો. “હે પ્રિયે ! માર્ગમાં તું એકલી કેવી રીતે જઈશ ? પુત્રો તારી પાસે કેમ રહેશે ?” એ પ્રમાણે વિચાર કરતો તે ઉજ્જયિનીને રસ્તે જવા લાગ્યો. અનુક્રમે વનમાં ભ્રમતાં ભ્રમતાં અશરણ્ય રીતે અરણ્યમાં ભ્રમતાં અને ખેદવાળાં થયેલા સ્ત્રી પુત્રને ધનદેવે જોયાં, જેથી પ્રસન્ન થતો તેમની પાને આવીને “કાંતે ! શાંખિત થયેલીની માફક આમ એકાદી તું ક્યાં ચાલી જાય છે ?” એમ બોલતો પ્રિયા અને પુત્રને મળ્યો. પ્રિયાને હૃદ આલિંગીને પુત્રને ખોળામાં ળેસાડ્યા. પછી સાથે લાવેલું લાલું સર્વએ ખાધું.

નિશા સમય થતાં રસ્તો છોડીને વનની એક એકાંત જગ્યામાં એમણે ધૂળની શય્યા કરીને સૂઇ જવાનો વિચાર કર્યો. વસુદત્તા પણ પોતાના પતિની સાથે વિનોદ કરતી વાસલવનની માફક એ ધૂળની શય્યામાં સૂતી. વનમાં રહેલાં મૃગલાંની માફક સુખપૂર્વક ત્યાં સૂઇ રહ્યાં હતાં, એટલામાં વસુદત્તાને પ્રસૂતિ થઇ. એ નવ પ્રસવના ગંધથી વનમાં રહેલો એક ભયંકર વ્યાઘ્ર ગર્જના કરતો ત્યાં આવ્યો. પૂર્વ જન્મનો જાણે વૈરીજ હોય તેમ એણે પ્રથમ ધનદેવનેજ ઉપાડ્યો અને સંહાર્યો. પોતાના પતિની આવી દશાને જોની વસુદત્તા ભયંકર મૂર્ચ્છામાં પડી, એટલે નગ્નનો જન્મેલો બાળક પણ મરી ગયો. મૂર્ચ્છા હતર્યા પછી વસુદત્તા વિલાપ કરવા લાગી—“હા ! હા ! કાંત ! તું ક્યાં ગયો ? હૃદયેશ્વર ! એકવાર બોલ ! તારા

પ્રેમ, તારા ગુણ, ગૌરવ, ક્ષમા, એ બધું આકાશની છાયા સમાન થઈ ગયું ! હાથ ! તારું દર્શન મને ક્યાં થશે ? હે ગુણાકર ! ક્ષમા કર ! તારા વગર મારું શું થશે ? આ દુષ્ટ વ્યાદ્ર ક્યાં લવને દુશ્મન બાંધ્યો કે જેણે આને પૂરેપૂરાં વેર વાળ્યાં ? અરે એ દુષ્ટ વ્યાદ્રે પણ કેવી પરીક્ષા કરી કે નિર્ગુણી એવી મને છોડીને તમને ગુણવંતને ઉપાડી ગયો. જગતમાં સુવિનીતોમાં તમે એક જ ઉત્તમ શિરોમણિ હતા, કે અશક્ત છતાં પણ અમારી શોધ કરતાં અમારી પાછળ આટલા આવ્યા. હા ! મારા સાહસિકપણને—સ્વચ્છંદપણને ધિક્કાર થાઓ, કે ગુરૂજનની હિતશિક્ષાને નહિ ગણકારીને તેમની ઉપરવટ થઈ હું ચાલી નીકળી, તો એનું ક્ષણ મને ખરાબર મળ્યું ને વિષલતાની માફક પતિ ને પુત્રનો ક્ષય કરનારી થઈ ! ” ઇત્યાદિક શોક કરતી વસુદત્તા પોતાનાં બન્ને પુત્રોને લઈને આગળ ચાલી. આગળ જતાં એક મોટી નદી આવી. અકાળે વૃષ્ટિ થવાથી નદીમાં પાણી પુષ્કળ ભરાયું હતું.

“ આહા ! આનો પિતા પર્વત છે, કેમકે નદી પર્વતમાંથી નીકળી છે અને સ્વામી રતનાકર—સમુદ્ર છે, છતાં કેવી ચપલ અને વર્કસ્વભાવવાળી છે. શું મારી માફક આ પણ હીન હશે ? ” એમ ચિંતવતી નદીને કાંઠે એક બાળકને મૂકી બીજાનો હાથ પકડી નદી ઉતરવા લાગી. નદીના મધ્ય ભાગે આવતાં પથ્થર સાથે પગની ઠોકર લાગવાથી તે નદીમાં પડી ગઈ ને બાળકનો હાથ તેના હાથમાંથી છુટી ગયો. તેમજ કાંઠે રહેલો બાળક પણ માતાની આ સ્થિતિ જોઈને ક્ષણ મારતો નદીમાં પડ્યો તે ત્યાંજ ડુબી ગયો. સાથે લીધેલો બાળક હાથ છુટો થઈ જવાથી ડુબી ગયો. મિથ્યાત્વથી મૂઢ થયેલાને જિનોદિત ધર્મ દુર્લભ હોય તેમ બન્ને બાળક ગુમાવીને પોતાના અંગને પણ નદીના પ્રવાહમાં રાખવાને અસમર્થ વસુદત્તા પાણીમાં તણાતી ચાલી. તણાતાં તણાતાં તે કાંઠે રહેલા એક વૃક્ષની શાળાને વળગી પડી. પછી તેનું અવલંબન લઈને આસ્તેથી તેણી બહાર નીકળી. તે બહાર નીકળીને જેવી શ્વાસોશ્વાસ લઈ સ્વસ્થ થાય છે, એટલામાં ચોર લોકોએ એને પકડી અને બાંધીને સિંહગુહા નામની પોતાની પડલીમાં લઈ જઈ પડલીપતિને અર્પણ કરી. ત્યાં સ્નાન

ખાન, ખાન, અથગ આદિ આમગ્રીથી તેની કાંતિ પાછી ખીલી ની-
કળી, જેથી પોતાને પાણી ચાલીએ હતી છતાં પણ પાણીપતિએ એના
રૂપમાં લુપ્ત થઈને તેને પટરાળી કરીને સ્થાપી. પછી તે પ્રતિદિવસ
એની સામેજ કોણ કરવા લાગ્યો અને બીજી બમી સ્ત્રીએને તેણે તજી
દીધી. જેથી એ સર્વ સ્ત્રીઓ ઈર્ષ્યાથી બગલી એનાં છિદ્ર શોધવા લાગી.

વસ્તુદત્તાને પડલીપતિ સાથે રહેતાં કેટલાક માસ પસાર થઈ
ગયા; એટલે તેની સમાન તેજસ્વી કાંતિવાળો એને એક પુત્ર
પ્રસન્ન્યો. જગતમાં પ્રાયઃ કરીને પુત્રો પિતા સમાન ને પુત્રી
માતા સમાન હોય છે. એને પુત્રવાળી જોઈને અંતઃપુરની સર્વે
રાણીઓ રાપવાળી થઈ ગઈ ને કોપથી અધર દંશી વિચારવા લાગી
કે-“એનો શી રીતે ઘાટ ધડી નાખવો ?”

એક દિવસ જનમાં કાંઈક નક્કી કરીને તે સર્વે સ્વામી પાસે આવી-
ને કહેવા લાગી-“હે સ્વામી ! તમને અધિક શું કહીએ ? અમારાથી
વિરકત થયેલા તમે અમારું વચન સાંભળ્યો નહિ; તો પણ સ્નેહના
બગથી હિતકારક વાત કહેવાને અમારી શક્તિ આકુળવ્યાકુળ થાય
છે. આ વસ્તુદત્તા પરનરમાં આસક્ત છે. આપનાથી શુભ રીતે આ
વસ્તુદત્તા અન્યપુરૂષ સાથે રમે છે, નહિ તો પુત્રનું મુખ તમારા જેવું
હોવું જોઈએ, છતાં એના મારના જેવું એનું મુખ છે. આ બાગક
કાંઈ તમારો નથી, જુઓ તમારો ને એનો ઘાટ સરખો છે ? હવે
વિશેષ એથી આપને શું પ્રમાણ આપીએ ?

જગતમાં સામાન્ય નિયમ છે કે પંડિત પુરૂષ ઘણા ધણી
કરનારી પત્ની, વારવાર સ્વામી કરતો નોકર અને બહુનું ઉ-
ચ્છિદ લોગન-આ ત્રણે વસ્તુનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.” સ્ત્રીઓની
આવી વાણી સાંભળીને તુચ્છ ભુદિવાળો સિદ્ધપતિ ખડગમાં
પોતાનું મુખ જોવા લાગ્યો તો શદ્દુ જેવું સ્થામ, ખીલાડા જેવી
આંખો, લાંબા અધરોષ, નમેલી નાસિકા એવી પોતાની સ્થિતિ
જોઈને પછી પુત્રનું મુખ જોયું તો ચંદ્રમા સમું ગૌર વદન, કમળ
સમી આંખો અને જિંબાકાર સમા અધરપણવ, આવું પોતાના મોંથી
વિપરીત મોં જોઈને ક્રોધથી ધમધમતા એણે તલવારના પ્રહારથી
બાગકનો નાશ કર્યો.

પછી વસુદત્તાના ક્રેશ મુંડાવીને યદિ મુદિના પ્રહારથી મારી અ-
ધમુદ કરીને લિલ્લોને સોંપી વૃક્ષની શાખાએ લટકાવવા હુકમ કર્યો. તે
મુજળ લિલ્લોએ એને પુર બહાર લઈ જઈ કાંટાવાળા ઝાડ સાથે બાંધી.
વૃક્ષ સાથે બાંધાયેલી અને જેની સર્વ આશા નષ્ટ થઈ છે એવી તે
જાળમાં સપડાયેલી પક્ષિણીની માફક દુઃખિત થતી ચારે દિશાએ
જેવા લાગી અને મનમાં અતિ વિષાદ પામી વિચારવા લાગી—“અહો !
શુરજનનાં વચનનો લોપ કરવાથી જાણે કોપાયમાન થયેલા પ્રજ્ઞાએ
જ કરી ન હોય તેમ આ મનુષ્યલવમાં જ મને નરકસ્થાનની
વેદના પ્રાપ્ત થઈ. માર્ગમાં પતિતું મરણ, પુત્રોનો વિયોગ, તેમનું
નદીમાં ડુબી જવું, તેમજ આવું દૃઢ બાંધન—આ સર્વે મારે આજ
લવમાં જેવાનું હશે ! આવા વિજન વનમાં હું કોને ભળું ? કોની
સાથે બોલું ? અને શું કરું ? ” ઇત્યાદિ સંકટપચિકટપ કરતી અને
ખેદને ધારણ કરતી તે કેટલાક વળત મુઘી એવીજ હાલંતમાં રહી.

મધ્ય દિવસ થયે ઉઝ્ઝિયિની જતો એક સાર્થ ત્યાં ઉતર્યો. તે
સાર્થના માણસો પાણીની આશાએ વનમાં ભમતા હતા એવામાં
વૃક્ષની સાથે બાંધેલી વસુદત્તાને જેવાથી દયા બુદ્ધિવાળા એ પુરૂષો-
એ એને છોડી, અને પોતાની સાથે સાર્થમાં તેડી લાવી સાર્થવાહને
સમર્પણ કરી. સાર્થપતિના પૂછવાથી વસુદત્તાએ પોતાનું આત્મવૃ-
ત્તાંત હુંકાણમાં કહી દીધું. સાર્થપતિએ એને ખાવાપીવાની તેમજ
કપડાં વગેરેની સગવડ કરી આપીને આશ્વાસન દેતાં કહ્યું—“ પુત્રી !
શા માટે ખેદ કરે છે ? શું આ તારૂં કુટુંબ નથી ? અમારી સાથે
તું પણ ઉઝ્ઝિયિની ચાલ.” આ પ્રમાણે કોમળ વચનથી સાર્થપતિએ
વસુદત્તાને શાંત કરી. જેથી તેણી સાર્થની સાથે ઉઝ્ઝિયિની તરફ ચાલી.

એ સાર્થમાં ઘણી સાધ્વીના પરિવારવાળા સુવ્રતા નામે
સાધ્વી હતા, તે ઉઝ્ઝિયિનીમાં જીવંતસ્વામિની પ્રતિમાને વંદન કરવાને
જતા હતા, એનો વસુદત્તાને મેળાપ થયો. લવપરંપરાના મુખને
કરનારો ધર્મ એની પાસેથી એણે સાંભળ્યો. જન્મ જરા મરણના
ભયથી ભય પામેલી વસુદત્તાએ સંસારસમુદ્ર તરવાને માટે સાર્થપતિ-
ની અનુસા મેળવીને સાધ્વી સુવ્રતાની પાસે વ્રત ગ્રહણ કર્યું. સંયોગના
રંગમાં લીન થઈ, શાસ્ત્રનાં વચનોનું પાન કરી, અનુક્રમે શુદ્ધી સાથે

વિદ્યાર કરની ઉદ્ધૃષિની આતી. ત્યાં એનાં માતાપિતા મર્યા. એમને પોતાની ચર્ચ દરીકત જણાવીને પ્રનિઓષ પમાડ્યો. એની રીતે વચુદતા માનપિના અને બાઈને પ્રનિઓષી દેનધર્મના પ્રમા-વથી દુષ્કર તપ તપીને સ્વર્ગલોકમાં ગયું.

વચુદતાનું આશ્ચર્યજનક અરિત્ર આંસજીને વિમળા આશ્ચર્ય પામી. “અહા ! આણું સાંભળ્યા પછી કેવું જુદિતંત દિનકારી વાતાનો તિરસ્કાર કરે !”

અરે સ્ત્રીઓ જો દિલશિશુ નથી માનતી તો દુઃખી થાય છે, પરંતુ જો રાજાઓ પણ અદ્યતનને નથી માનતા તો અરિદમન રાજાની માફક બીજાઓથી પરાભવને પામે છે.”

વિમલાના પૂછવાથી કમલાએ અરિદમનની કથા કહેવી શરૂ કરી.

પ્રકરણ ૫૮ મું.

‘સ્વચ્છંદતાને ખાતર.’

“તામ્રલિપ્તી-ત્રંગાવટી નગરીનો ધણી અરિદમન નામે રાજા હતો. એને કમલિની માફક ગુણોનાં સ્થાનરૂપ પ્રિયમતી નામે રાણી હતી, એ નગરમાં રાજાનો બાળસ્નેહી ધનપતિ નામે એકા રહેતો હતો. લક્ષ્મી અંચળ છે. એની અપગતા એવી છે કે હોય તો કોટીગમે હોય ને ન હોય ત્યાં ખાવાના પણ કડાકા પડે. એ ધનપતિને ઘેર ધનદ નામે એક કંગાળ સૂત્રધારનો બાળક રહેતો હતો. એના માતાપિતા મરણ પામેલા હોવાથી શેકના ધરનું પરચુરણ કામકાજ કરીને તે પેટ ભરતો હતો.

ધનપતિને ધનવસુ નામે પુત્ર થયો, તે ધાવમાતાથી લાલન પાલન કરાતો અને નાગરિક જનોથી રમાડાતો વૃદ્ધિને પામ્યો. અનુક્રમે યૌવન વય પામ્યો ત્યારે લક્ષ્મી પેદા કરવાને તે યવનદ્વીપ જવાને જહાજ તૈયાર કરવા લાગ્યો. પોતાનો મિત્ર-સૂત્રધારનો પુત્ર

જે કોકાસનામે પ્રસિદ્ધ ગયો હતો. તેને પણ યવનદ્રીપમાં તેણે સાથે લેવા ધાર્યું. પરદેશમાં અધિક લાભ થાય એવી ઉત્તમ સ્ત્રીને વડાણમાં ભરીને માતાપિતાની રજા લઈ વડાણની તૈયારી કરી. સુભટોની માફક હમેશાં જગસાથેજ મસ્તી કરનારા, વડાણ ચલાવવાની ક્રિયામાં નિપુણ એવા સર્વે નાવિકોને દાનવડે એણે ખુશી કર્યા. જોડી પાસે ઉત્તમ સુદૂત્ત જેવરાવી તે ઉત્તમ સુદૂત્ત માતાપિતાએ વધારેલા ઉત્સાહપૂર્વક શુભ શકુને વિમાનમાં જેમ વિદ્યાધર જેસે તેમ તે જહાજ ઉપર ચડ્યો. પિતાની રજા મેળવીને કોકાસને પણ સાથે લીધો.

અનુકૂળ યવન અને નાવિકોની કુશળતાથી જહાજ થોડા દિવસમાં યવનદ્રીપના ખારામાં લાંગર્યું. તે યવનદ્રીપની લાગોળે આવી તંબુ તાણી પડાવ નાખ્યો. નગરના મોટા મોટા વ્યવહારી-આઓ એનો માત્ર જોવાને આવ્યા. અનુક્રમે ધનવસ્તુએ વ્યાપારીઓ સાથે કથવિકથનો બાદુ વ્યવસાય કરીને પુષ્કળ દ્રવ્ય મેળવ્યું.

રથકાર કોકાસ નવરો પડવાથી તે નગરમાં કળા જાણનાર કળાનિધિની પાસે ગયો. ત્યાં ઘણા છાત્રોને વિવિધ કળાનો અભ્યાસ કરતા એણે જોયા. કોકાસ પણ વિનયથી પાઠકને નમીને કાષ્ટની અલિનવ વસ્તુઓ બનાવવાનું કામ શીખવાને રહ્યો. કળાચાર્ય પોતે કુશળ હતો પણ કળા શીખનારા વિદ્યાર્થીઓ પ્રમાદી હોવાથી તેની પાસેથી કળાનો લાભ તેઓ મેળવી શકતા નહોતા; કેમકે જેમ વ્યક્તિચારી પુરૂષ સુરૂપ એવી પણ પોતાની પ્રિયામાં પ્રીતિવાળો થતો નથી, તેમ ગૃહને આંગણે નિરંકુશ બાળકો વિદ્યાનો લાભ બરાબર મેળવી શકતા નથી. કોકાસે તો એકચિત્તે શીખવામાંજ ધ્યાન રાખીને પોતાનું કાર્ય કરવા માંડ્યું.

અરૂપ દિવસમાં અનુક્રમે કોકાસ સહજ કળા કુશળ થયો. તે કાષ્ટની ગમે તે સ્ત્રીને હાથી ઘોડા વગેરે બનાવતો અને એવી કળ ગોઠવતો કે જેથી તેઓ આકાશમાં ચાલતા હતા. એવો એ કલાવિ-શારદ થયો. શુરૂએ એને ચતુર અને વિનયવંત જોઈને ઉમંગથી બધું શીખવ્યું.

શુરની રહેમ નજર હોય ને શિષ્ય ઉમંગી, વિનયવંત ને ખુદિ-
વંત હોય તો એને વિદ્યાકળા કાંઈ દૂર નથી. ભૂખથી પીડાયલા
માણસને જમવામાં શું વાર લાગે ? એમ તેણે અદ્ય કાળમાં ઘણી
કળાઓ શીખી લીધી.

ધનવસુએ લક્ષ્મી પેદા કરી અને કોકાસે કળા શીખી લીધી.
પછી બન્ને પોતપોતાનું કાર્ય પરિપૂર્ણ કરીને પોતાને વતન ત્રંગાવટી
આવ્યા. કોકાસ પોતાને વતન આપીને શેકની રજા લઈ પોતાને
ઘેર ગયો; અને આશુવિકાના ઉપાય માટે કાદનીકોઈ વસ્તુ બનાવી
રાજાને ચમત્કાર બતાવી તેની મહેરબાની મેળવવાને ઇચ્છ્યું.

કોકાસે કાદનું કણુતર બનાવ્યું; તે જેમ જીવતું કણુતર
આકાશમાં ઉડે તેમ કળાસએ કરીને આકાશમાં ઉડવા લાગ્યું. તે
પ્રથમ તો દરિદ્રીના માથામાં જેમ શૂળ ઉત્પન્ન થાય, તેમ રાજાને
શૂળ ઉત્પન્ન કરનારૂં થયું.

રાજાના શાલિ અગામીમાં મુકનાતા હતા, તેમાંથી આ કપોત-
દારાએ સૂત્રધાર પોતાને ઘેર મંગાવવા લાગ્યો, તેમજ બીજાં બધાં
ક્ષેત્ર આદિમાં રહેલાં ધાન્યનું પણ એવી રીતે દરજી કરવા લાગ્યો.
અન્ય કાર્યો કરવામાં બેદરકાર રચકાર આ પ્રભાણે પોતાની આજી-
વિકા ચલાવવા લાગ્યો. રોજ રોજ શાલિ હરાના હોવાથી રખેવા-
ળાએ રાજા આગળ પોકાર કર્યો. રાજાએ પ્રધાનને કહ્યું.

પ્રધાને બીજે દિવસે અગામી ઉપર શાલિ મુકવ્યા પછી શુન્ત
માણસો રાખ્યા. તેમણે જોયું કે કાદનો કપોત શાલિને ફરી
જતો હતો. એ વૃત્તાત એમણે રાજાને કહ્યો.

રાજા આવું વિજ્ઞાન જોઇને ચમત્કાર પામ્યો. “આવું કોનામાં
વિજ્ઞાન છે કે જે વિજ્ઞાનીઓમાં પણ રત્નસમાન હોઈ કાદનાં આવાં
આવાં આકાશગમન કરનારા ચમત્કાર બનાવે છે ?” રાજાએ પ્રધાનને
કહ્યું કે—“આવો કળાવિશારદ આપણા નગરમાં કોણ છે ? તેની
તપાસ કરાવો.”

પ્રધાને તપાસ કરીને રચકાર કોકાસને બોલાવી રાજા આગળ
દાખર કર્યો; એટલે રાજાએ એને હુકમ કર્યો. “કોકાસ ! તારી

કળા જોઈને હું પ્રસન્ન થયો છું. કાષ્ટનું કષોત આકાશ ગમન કરીને રોજ મારા શાલિ લઈ જતું, પણ રક્ષકો બિચારા જાણી શકતા નહિ. એક દિવસ શુભ પુરૂષો અગાત્રીમાં રાખ્યા, ત્યારેજ કષોતની અમને ખબર પડી. દૂતનું કાર્ય કરવામાં ચતુર એવા ચરપુરૂષોને એ કષોતને અનુસારે મોકલીને અમે તારી તપાસ કરાવી તને તેડાવ્યો છે, તો તારું વિજ્ઞાન જાણવાની ખાતર તું ગગનગમન કરી શકે એવું એક યંત્ર બનાવી લાવ.” રાજાએ સ્નેહસહિત એ પ્રમાણે કહી વસોથી સત્કારી એને ઘેર વિદાય કર્યો.

કોકાસે થોડા દિવસમાં એ માણસ બેસી શકે તેવું કાષ્ટનું એક અદ્ભૂત વિમાન તૈયાર કર્યું, જે ખરા વિમાનની શોભાનો પણ તિરસ્કાર કરે એવું સુંદર થયું. એવું મનમોહક કાષ્ટયંત્ર કરીને એણે રાજાને બતાવ્યું. પછી કોઈ પર્વને દિવસે રાજા અને એ કળાવિશારદ કોકાસ બન્ને તે કાષ્ટવિમાનમાં બેસીને વિદ્યાધરોની માફક આકાશની સહેલ કરી આવ્યા. જે જે દૂર હતું-દુઃખે કરીને ચઢી શકાય તેવું હતું, જે સુશ્કેલ હતું, તે સર્વે આ વિમાનની મદદવડે તેમને કીડાચહુની માફક સરલ થયું; અર્થાત્ એ સર્વે તેમણે જોયું. રાજા અને કોકાસ બન્ને રોજ એ વિમાનદ્વારા એ પ્રમાણે સહેલ કરતા. કોઈ દિવસ નદીના કાંઠે તો કોઈ દિવસ પર્વતના શિખર ઉપર, વળી કોઈ દિવસ રમણીય વનમાં, એવી રીતે કુતુહળી રાજા હમેશાં કીડા કરવા લાગ્યો.

રાજાને રોજ આવી રીતે આકાશની મુસાફરી કરતો જોઈ રાણી પ્રીતિમતી બોલી-“ મહારાજ ! મેં તમારો શું અપરાધ કર્યો છે કે નવા નવા દેશ દર્શન કરવાથી મને દૂર રાખો છો ? પોતાના સ્નેહીજનને દૂર કરીને તમે એકલા જ કેમ આવી રીતે રોજ આનંદ કરો છો ? આવી તમારી દૃષ્ટિ ક્યારની થઈ ? તમે રોજ નવા નવા દેશ જુઓ, આકાશમાં ગમન કરો, પર્વતના શૃંગ ઉપર હરો કરો ને કુવાના દેડકાની માફક અમે તો આખો દિવસ મહેલમાંજ ભરાઈ રહીએ; માટે ગમે તેમ કરીને એકવાર મને લઈ જાઓ. ” રાણી પ્રીતિમતીની એવી મોહમુગ્ધ વાણી સાંભળીને રાજાએ તે માન્ય કરી અને રથકારને જણાવ્યું-“ આજે

રાણી પણ આપણી સાથે આવશે. " રાજાનું આ કથન ગ્રાંભગીને રથકાર ચમકયો.

" મહારાજ ! વિમાન જે જળજ બેસી શકે તેવું છે. જે કરતાં જે વધારે બેસશે તેા અધિક ભારથી વિમાન ભાંગી જશે, માટે આપની વાત યોગ્ય નથી. " રથકારે ખુલાસો કર્યો.

રથકારે નિષેધ કર્યા છતાં પણ અરિદમન રાજાએ રાણીને વિમાનમાં બેસાડી. 'અહો ! બગવાન પુરૂષો પણ એક અબગાનાં વચન માત્રથી બંધાઈ જાય છે.' દોકાસ ઘણો પસ્તાવો કરીને બોલ્યો— "રાજાનું ! સ્વચ્છંદતા એ મનુષ્યોને દુઃખ કરનારી યાય છે. આપને આગળ ઘણો પસ્તાવો કરવો પડશે, કેમકે વિમાન ભાંગશે તેા મારી પાસે તેને સાંધવાની કળા નથી; માટે હજી પણ સમય હાથમાં છે, તેા રાણીને મહેલમાં પાછા મોકલો. " રથકારની શીખામણ રાજાએ ધ્યાનમાં લીધી નહિ.

આખરે વિમાન આકાશમાંજેં ચાડ્યું. જ્યારે તે થોડે દૂર ગયું ત્યારે વિમાનમાં અધિક ભાર હોવાથી એની કળા એટલો ભાર જીરવી શકી નહિ. લગભગ સહસ્ર કોશ ગયા પછી એના યંત્રની કીલિકા-ખીલીના તાર તુટી ગયા, અને યંત્ર પૃથ્વીતળ ઉપર પડ્યું.

રાજા અતિ ચિંતાતુર થયો. " અરે આપણે આ કયા દેશમાં આવ્યા ? કોઈ શત્રુનો દેશ હશે તેા મારું શું થશે ? " એમ વિચારતાં કોકાસે એને ધીરજ આપીને કહ્યું— " મહારાજ ! જેદથી રાહ્યું ! આપના શત્રુનોજ આ દેશ છે, માટે શુભ્તપણે રહો, નહિતર મોટી વિપત્તિ આવશે. આપ આ તરફ નીચે જાને જણ આરામ લ્યો. હું નગરમાં જઈને યંત્રને મુધારવાનાં ઉપકરણ લઈ આવું. " એમ કહીને રાજાને તરફ નીચે બેસાડી પોતે તોસલીપુર શહેરમાં ગયો. નગરમાં પૂછતાં પૂછતાં તે સૂત્રધાર કોઈ રથકારને શેર ગયો અને એની પાસે યંત્ર મુધારવાનાં નાનાં મોટાં હથિયાર માગવા લાગ્યો. ત્યારે સૂત્રધારે કહ્યું " ભાઈ ! તોસલીપુરપતિ કાકજંઘ રાજાનો રથ મુધારૂં છું, જેથી આ જોગાર રથ મુધાર્યા વગર તને આપી શકીશ નહિ. "

" ઠીક, મને એ તારા રાજાનો રથ જોવા દે. " કોકાસે એમ

કહીને એ સૂત્રધાર પાસેથી રથ લઇને એતું ચક્ર ચઢાવી મધ્ય કરીને પાછો સૂત્રધારને આપ્યો.

સૂત્રધાર એની કળા જોઇને આશ્ચર્ય પામ્યો અને ઓળખ્યો કે “આ તો ત્રંગાવટીનો કોકાસ જણાય છે.” પછી તેણે કોકાસને કહ્યું. “ભાઈ! તમે ખરે કળાનિધિ છો. તમારે યોગ્ય સુંદર હથિયારો મારા ભંડારમાં છે તે ક્ષણમાત્રમાં લઇને આવું છું.” એમ કહી તે સૂત્રધાર રાજ કાકજંઘની પાસે દોડ્યો અને તેની આગળ કલાનિધિ કોકાસના આગમનની વાત જણાવી.

રાજાએ તરતજ પેતાના મુલટોને મોકલીને કોકાસને પકડી મંગાવ્યો. જગતમાં એવું જણાય છે કે માણસોતું પુણ્ય ક્ષય પામે છે ત્યારેજ તેમને ક્રુમતિ સૂઝે છે. પુણ્ય ક્ષય થતાં અનેક પ્રકારની આફતો પ્રસિદ્ધજ છે. કાકજંઘ રાજાએ કોપ કરીને તેને પૂછ્યું— “કે કોકાસ! જોશ, મારો શત્રુ અરિદમન રાજા ક્યાં છે? જ્યાં તું હોય ત્યાં તે હોવોજ જોઇએ. વાયુ અને અગ્નિની માફક તમારા જન્મેનો વિરુદ્ધ હોયજ નહિ.”

કાકજંઘના પૃથ્વીવાથી એણે જ્યાં રાજા રાણી બેઠેલાં હતાં એ સ્થાનક બતાવ્યું, એટલે રાજાના પ્રેરેલા મુલટો છુટ્યા. રાજા જ્યાં બેઠો હતો ત્યાં જર્મ પ્રિયા સહિત એને પકડ્યો. જેમ મોહનીય કર્મ ચેતના યુક્ત એવા હવેને પકડીને સંસારરૂપી કારાગારમાં નાખે તેમ એને ગાંધીને રાજા પાસે લાવ્યા અને રાજાએ એને કેદખાનામાં નાખ્યો અને તેની રાણીને અંતઃપુરમાં મોકલી દીધી.

હવે રાજા કાકજંઘ કોકાસની પાસે પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો— “હિ મહાનુભાવ! તું તારી આ અપૂર્વ કળાઓ મારા રાજા કુમારને શીખવ.”

“હિ રાજાજી! ગજકુમારેએ આવી કળા શીખવી ચોગ્ય નથી. જેમ શ્રીચોને શરીરે ચેતનાચક્રવાંટી શોધે નહિ, તેમ રથધારને ચોગ્ય આવી કળાઓ રાજકુમારને શોધાવવડ નથી.” કોકાસે કહ્યું.

હતાં રાજાએ અગત્યસરે રાજકુમારને શીખાવવાની ફરજ

પાડી, જેથી રહસ્ય વગર કોકાસે શીખવવા માંડી. પછી કોકાસે મુંદર કાપના એ અશ્વો તૈયાર કર્યા. રાજકુમારોએ કોકાસ પાસે પોતાને બેસવા સાડાં એ ઘોડાઓની માગણી કરી, જેથી કોકાસે દૃઢ્યમાં તેમના ઉપર સ્નેહ લાવીને કહ્યું—“વત્સ! એ ગ્રેતગ્રરણા ઘોડા ઉપર બેસવાની તમારે માગણી કરવી નહિ.” એમ કહીને તેમને નિવાર્યા.

એક દિવસ કોકાસ શરઉધમાં હતો અને તે ઘોડાઓ સંજ્ઞા દેતા, એનો લાભ લઈને તે બન્ને રાજકુમારો અશ્વ ઉપર ચઢીને આકાશમાં ઉડ્યા.

થોડીવારમાં કોકાસ ઉઠ્યો અને એ અશ્વો નહિ જોવાથી બીજા કુમારોને પૂછ્યું કે—“અશ્વો ક્યાં ગયા ?”

“એ અશ્વો ઉપર બન્ને રાજકુમારો બેસીને આકાશમાં ઉડી ગયા.” બીજા રાજકુમારોએ જણાવ્યું.

“અહા ! માહું થયું ! ધિક્કાર છે એ બાલ્યાપત્યને ! તમારા એ બન્ને બાંધવો હવે શુભતા પાછા ફરશે નહિ, કેમકે કળનું મૃગ તેઓ જાણતા નથી; તેથી પાછા કેવી રીતે ફરશે ? અશ્વને ઉતારવાની દીલિકા તેઓ જાણતા નથી જેથી તમારા બન્ને બાંધવો એમના બાળ્યાપત્યથી હ મેથ માટે ગયા સમજવા !” કોકાસે ખરી વાત જણાવી દીધી.

પરિણામે આકાશમાં ઉડેલા એ બન્ને જાગકો ઉતારવાની કળા નહી જાણવાથી કાળે કરીને પોતાની મેળેજ નાશ પામી ગયા.

કોકાસ વિચારમાં પડ્યો કે—“રાજા પૂછે તો શું ઉત્તર આપવા ? નહીં એ મને મોતની સજા ફરશે.”

લોકોના મ્હોટથી રાજાને આ વાતની ખબર પડતાં કાકજંઘ રાજાએ કોકાસને શૂળીએ ચડાવવાનો હુકમ કર્યો. જંગલમાં રાજાઓની મૈત્રી તો એવી ચ ચગજ હોય છે.

શુરવાત્સલ્યભાવને ધારણ કરતા એક રાજકુમાર પાસેથી કોકાસને આ વાતની ખબર પડતાં તરતજ એણે પોતાનો લાવી વધ જાણીને એક મોટું ચક્ર તૈયાર કર્યું; અને એના વચગાળે

રાજકુમાર સાથે કેટલાક સેવકજન હતા. કીડા ઠરવાને માટે રથ, હાથી, ઘોડા વગેરે બીજાં પણ કેટલાંક સાધનો તેમની સાથે હતાં. રાજસેવકોને યોગ્ય કામકાજની સૂચના કરીને સમવયસ્ક મિત્રોની સાથે રાજકુમાર એ મનોહર વનમાં આનંદની દહાણ લેવા લાગ્યો; કે ત્યાં સેવકોએ પુરોપનીલતાના બુદ્ધા બુદ્ધા કીડામંડપો બનાવ્યા હતાં. શુભાભજન મિશ્રિત જળ છાંટીને ભૂમિ પવિત્ર-શુદ્ધ કરી હતી. ચિત્ર વિચિત્ર ગાલિયાઓ પાથર્યા હતા; અને ગગનમાં ઉંચે ચંદ્રવા બાંધ્યા હતા. સ્ત્રીઓના મંડવા બુદ્ધા હતા. પુરુષોના પણ બુદ્ધા હતા. બધાં ત્યાં આવીને થાક ખાતાં બેઠાં; એટલે જરા સંગીત ચાલ્યું. પછી જમવાનો સમય થવાથી લોજન માટે સર્વને નિમંત્રણ થયું. તરતજ બધા નજીકના મંડપમાં જમવાને ગોઠવાયા, સુવરાજ અને ધમ્મિલ બન્ને જોડાજોડ બેઠા; એટલે મણિરત્ને જડેલા સુવર્ણના થાળ સર્વેની પાસે મૂક્યા. સુંદર સુગંધી જળ ભરેલા કળશો ભરવામાં આવ્યા. રાણી અને વિમળાએ એ સર્વ ક્રિયા થઈ ગયા પછી ઉત્તમ ઉત્તમ જાતની રસવતી સર્વેને પીરસી; અને બીજા મિત્રોની પ્રિયાઓ પાંખા લઈને જમનારાઓને પવન નાખવા લાગી. ઉદ્યાનમાં લોજનખાતાની વ્યવસ્થા કરવામાં તેમજ પુરુષોની સગવડ સાચવવામાં સર્વે સ્ત્રીઓમાં સરદાર કમળ-સેના-કમળા જ હતી, તેણીના હુકમ મુજબજ સર્વે થતું હતું.

શાંતિથી રાજકુમાર સહિત સર્વે મિત્રો ઉત્તમ પ્રકારનાં સ્વાદિષ્ટ લોજન જમ્યા. રાજકુમાર ધમ્મિલ અને વિમળાને જોતો પોતાંનું મસ્તક ધૂણાવતો વિચાર કરવા લાગ્યો. “ઓહો! આ બન્નેનો પ્રેમ તો અલૌકિક-અદ્વિતીય છે. કોઈ બળ પુરુષોએ નક્કી મને ખોટું સમજાવ્યું હતું, આ ઉભય જોડાનો પ્રેમ તો સ્વર અને વ્યંજન એકરૂપ થયેલા હોય તેની માફક લાક્ષણિક છે.”

લોજનકાર્યથી પરવારી મંડપમાં બેઠા બેઠા તેઓ પાન બીડા ખાવા લાગ્યા; અને તે પછી પોતપોતાના પતિના આસન ઉપર સર્વે સ્ત્રીઓ ગોઠવાઈ ગઈ. હવે તેમનું જમણ ચાલ્યું. રાણી સુવરાજના આસને બેઠી હતી. વિમળા ધમ્મિલના આસન ઉપર બેસીને લોજન કરતી હતી. એવી રીતે સર્વે સ્ત્રીઓનું લો-

જનકાર્યે સમાપ્ત થયું કે તબોળ ખાતી તેઓ પણ મંડપમાં આવી. સર્વે જણાં બે ઘડી જમ્યાનો આરામ લીધા પછી જળકીડા કરવાને ગયાં. સર્વે પુરૂષો પોતપોતાની પ્રિયાઓ સાથે જળકીડા કરવા લાગ્યા. ધર્મિભલ પણ વિમળાની સાથે જેમ હાથી રેવાં સાથે કીડા કરે તેમ કીડાજળમાં ખેલવા લાગ્યો. બન્નેની વિલક્ષણ જળકીડા જોઈને સર્વે યુગલો એમની આ પ્રમાણે પ્રશંસા કરવા લાગ્યાં—“જગતમાં ધર્મિભલ મોટું પુણ્ય કરીને ઉત્પન્ન થયો છે કે વિમળા જેવી ચતુર સ્ત્રી સાથે એનો સંબંધ થયો છે. મહાદેવ અને પાર્વતી, ઈંદ્ર અને ઈંદ્રાણી, ચંદ્ર અને રોહિણી, કમળા અને વિષ્ણુ તથા સીતા અને રામ સરખી આ જોડી વિધાતાએ પણ કુરસદે ઘડી જણાય છે.”

જળકીડા કરીને જળમાંથી નીકળ્યા પછી સર્વે શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી મંડપમાં આવ્યા; ને પોતપોતાની પ્રિયા સાથે હિંડોળે ઝુલવા લાગ્યા. સાથે સાથે આગળ થતો વેશ્યાનો નાટ્યરંગ જોવા લાગ્યા. સર્વે જોનારાની એક નજર ધર્મિભલ તરફ હતી ને બીજી નાટક ઉપર હતી, છતાં એ નજરોને તુલિ થતી નહોતી.

આખો દિવસ ઉદ્યાનમાં એવી રીતે મોજશોખમાં પસાર કર્યો ને યુવરાજ અને તેના મિત્રોને જે શંકા હતી તે દૂર થઈ. ઉલટું તે યુગલના અદ્ભૂત પ્રેમનું એ સર્વેને દર્શન થયું.

તેમની આગળ થતું વેશ્યાઓનું અદ્ભૂત નાટક પૂર્ણ થયા પછી સર્વેને કુમારે રજા આપી. મૂર્ચ પછુ હવે રાતો-પીજો થઈ ભમીભમીને થાકી ગયેલો જણાતો હતો, જેથી અસ્ત પામવાની—હુપાઈ જવાની—આરામ લેવાની તૈયારીઓ કરતો હતો. એટલે યુવરાજની સ્વારી મિત્રો સહિત નગર બહારી ચાલી. રાજકુમાર અને ધર્મિભલ હાથી ઉપર બેઠા. કોઈ પોતા ઉપર, કોઈ હાથી ઉપર, કોઈ રથમાં એવી રીતે પોતપોતાના વાહનમાં બેસીને સર્વે નગર બહારી ચાલ્યા, અને પોતપોતાના મંદિરે ગયા. ધર્મિભલ પણ કમળા અને વિમળાની સાથે પોતાના મહાલયમાં આવ્યો.

અત્યારે તેના દિલમાં અર્પવ આનંદ હતો. એ આનંદના વેગથી

શરીર ઉદ્ધસાયમાન થતું હતું. વિમળાએ ઉદ્યાનમાં ધર્મિલે નહિ ધારેલો એવો અપૂર્વ પ્રેમભાવ બતાવ્યો હતો. ગદ્ય કાલની સાંજે તો બન્નેનાં મન વૈમનસ્યભાવને પામેલાં હતાં, છતાં આજે એકદમ આવું વિમળાનું પરિવર્તન જોઈ તેણે ધાયુ કે 'દૈવવાણી ભૂતકાળમાં જે થઈ હતી તેની શરૂઆત થઈ ચુકી હતી,' આજથી તેના પુણ્યનો ઉદય થયો હતો. આ ભવમાં જ કરેલું તપ તેને કૃપા માંડયું હતું, કે જેથી શત્રુમાં કે મિત્રમાં સર્વત્ર તેનો વિજય થતો હતો. દેશ-પરદેશમાં તે માન-સત્કાર પામતો હતો, સમર્થ રિપુને પણ પલકમાં રોળી નાખતો હતો અને છેવટે આ મનસ્વિની વિમળાનું દઢ દિલ પણ ભેદવાને સમર્થ થયો હતો. એ સર્વે કાર્યો પૂર્વે કરેલાં પુણ્યના ઉદયનાં સાક્ષીસ્વરૂપ હતાં.

પ્રકરણ ૬૦ મું.

નાગદત્તા.

જેવો અયોગ વિયોગ થવાનો હોય છે તેવી જ રીતે માનવીના મગજમાં પણ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનાં સંસારના વર્તમાન પ્રસ્તાવને અનુસારે પરિવર્તનો થયાં કરે છે. આજનો સ્નેહી મિત્ર આવતી કાલનો શત્રુ બને છે, ત્યારે એક વખતનો શત્રુ મિત્ર કરતાં પણ અધિકપણે આપણા હિતકાર્યમાં ભાગીદાર થાય છે. એક મુંદર મહેલમાં પુષ્પશય્યા ઉપર નિરાંતે શયન કરનારને-જગત ઉપર દુક્રમ ચલાવનારને ખાવાનો દુકડો પણ મળતો નથી. ખાવાના દુકડા માટે રણડતો બિખારી પૂર્વના પ્રબળ પુણ્યના ઉદયવટે આલમની ઉપર ઠકુરાઈ ભોગવે છે. એવાં ઘણાં પરિવર્તનો ભવિષ્યના ઉડા સમયમાં પડેલાં હોય છે. અદ્યત્ન માનવી એનાથી પ્રચ્છન્નપણે થતા ભાવીના પરકારને શું સમજી શકે ? જગતની લીલાનો પાર તો એક સર્વજ્ઞ પામી શકે.

જે વિમલાને ધર્મિલવ્રતું મુખ જોવું પણ નહોતું ગમતું, કદાચ

બૂદ્ધિયુક્તે જોવાઈ જાય તો ઈર્ષ્યાની આગમાં એ બળીને બરમ થઈ જતી; કેમકે એના હૃદયમાં ધર્મિભક્ત માટે દ્વેષ હતો-અમતોય હતો, જેથી એ બાળા એનાથી દૂર રહેતી હતી. ધર્મિભક્તને નહિ પરજીવાને! એનો દૃઢ નિશ્ચય ફેરવવાની દોષની તાકાત નહોતી. કમળા એને સમજાવીને યાદી ગઈ હતી ને આખરે તે નિરાશ થઈ ગઈ હતી. છતાં જગતમાં રહેલા એવા અસંખ્ય કૃદાગ્રહી ને માની છવે ઉપર પણ વિધિ એવી સત્તા ચલાવે છે કે ગમે તેવાની પાસેથી પણ તે પોતાની ઇચ્છા મુજબ તે કાર્ય કરાવે છે-અમળા સત્તા ચલાવે છે. એના કર્તાને બચાવે ગમે. કે રમણીય કહે, પણ તે એક વિધિ-વિધાતાજ છે.

આખરે એવો સમય પણ આવી પહોંચ્યો કે વિમલા ધર્મિભક્તને પરત્વી ગઈ. શરીર છતાં તેમના સ્નેહની એક માંડ વજની માફક અસેદ થઈ ગઈ.

બન્નેનાં મન મળ્યાં પછી વચને કરીને વિનોદમાં પડ્યા. એ વચનનાં લબ્ધ પછી તેઓનાં કાયિક લબ્ધ થયાં. પ્રકૃતિ પ્રાણીની સાથે જેમ એકમેક થઈ જાય છે-જડાર્થ જાય છે, જેમ હુધમાં પાણી કે સાકર પડતાં તે એકબીજાને પામી જાય છે તેમ તે બન્નેનો સંબંધ અકલ્પ્યતાને પામી ગયો. આજનો દિવસ એમને માટે એવો આવ્યો કે જે બન્નેના અપાર મુખનો હતો. એવી રીતે મુખ લોગવતાં કેટલાક દિવસ વહી ગયાં.

સંસારમુખ લોગવતાં એક દિવસ એમને પ્રેમકુળક થયો. સ્નેહલીની મીઠી માઠી વાતો કરતાં આ યુગલ મોજની મસ્તીમાં બેઠું હતું, એવામાં કારણવશાત વિમળા રીસાળી. ધર્મિભક્તે એને અનેક પ્રકારનાં મીઠાં વચનોએ સમજાવી પણ મનસ્વિની વિમળા અત્યારે સંપૂર્ણ હઠમાં હતી. “પ્રિયા! ઉત્તમ સ્ત્રીઓ પોતાના પતિ સાથે આવું સખ્ત રૂસણું કરતી નથી. રીસાય તોપણ તારી માફક એ કૃદાગ્રહમાં તો નજ પડે.” એવી રીતે અતિ મધુર શબ્દોએ પ્રિયાને મનાવવા માંડી, પણ એ મનસ્વિની માને એમ ક્યાં હતી? હઠમાં ચઢેલી એ રમણીએ ધર્મિભક્તના એક પણ શબ્દની

પરવા કરી નહિ--એને કાંઈપણ દાદ આપી નહિ; કેમકે સ્ત્રી હઠ એ દુઃખે તજવા યોગ્ય છે. રાજહઠ, જોગીહઠ ને બાળહઠનું માફક સ્ત્રીઓ પણ હઠ ઉપર આવતાં ભવિષ્યમાં થતા ભાવી અનર્થ નો લેશ પણ વિચાર કરતી નથી. એ ક્યા રસ્તે જાય છે અને સાફ કરે છે કે જોડું ? તેનો ખ્યાલ પણ કરતી નથી.

“ હા ! ખરેખર સ્ત્રી તો એ વસંતતિલકાજ ! એની જેવે સ્ત્રીઓ તો જગતમાં ભાગ્યેજ મળી શકે, કે જે પ્રેમકલહમાં પોતે રીસાય જ નહિ ને કદાચ પતિ રીસાય તો એને મનાવવાને એ રમણી પ્રેમભર્યા શબ્દોથી એને મનાવે, રીઝવે, એજ સ્ત્રી ખરેખર સ્ત્રીઓમાં શિરોમણિ હતી. ” ધર્મિસના આ શબ્દો સાંભળતાં વિજળીનો ગોળો પોતાની ઉપર પડે અને તેની જેવી વેદના થાય એવી હૃદસહ વેદના વિમળાને અકસ્માત થઇ પડી.

સ્વામીનો રાગ બીજી કોઈપણ સ્ત્રી ઉપર જોઇને એના હૃદયમાં ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો. આંખમાં ખુન વ્યાપ્યું. અગ્નિથી તપેલાની માફક ક્રોધથી ધમધમતું એતું શરીર કંપવા લાગ્યું. વદન ઉપર કોપની ભયંકર છાયા છવાઇ ગઇ. એના અંતરમાં યુવાનીનો મદ હતો, પોતાના રૂપનું એને પૂર્ણ અભિમાન હતું, લક્ષ્મીનું અતિ ગૌરવ હતું, રાજવંશનું નૂર એનામાં તપી રહ્યું હતું. યૌવનના એ ગર્વે-સૌંદર્યના એ અભિમાને અને કૌશલ્યના મદે એને ઝતુની બનાવી, સામાન્ય સ્ત્રીઓ પણ શોકયનું નામ સાંભળી શકે નહિ તો આ તો વિમળકુળમાં જન્મેલી વિમળા હતી. સ્વામીનું અગ્નિની જ્વાળા-સમાન આ કદુ વચન એ સાંભળી શકી નહિ. તિરસ્કારપૂર્ણ દૃષ્ટિએ સ્વામીને એણે પુષ્પાંજલિ આપવા માંડી. તે બોલી--“ ધર્ત ! આ ખરે તમારા હૃદયની વાત મારા જાણુવામાં આવી. તમારા ચિત્તરૂપી ભૂમિમાં ઘણા કાળથી નિધાનની માફક રહેલી આ સ્ત્રીનું નામ આજે તમે બહાર કાઢ્યું એ ઠીક થયું અને મારી સાથે ઉપર ઉપરનો ખ્યાર બતાવી કેવળ દંભથી જ દેખાવ બતાવો છો તેની આજે ખાતરી થઇ; કેમકે તત્ત્વથી તો તમારા હૃદયમાં વસંતતિલકાજ રહેલી છે. હા ! તમારી આવી હુચ્ચાઇ તો મેં આજેજ જાણી, જે વસંતતિલકા વહાલી

હતી, તો અર્થ આવો ઉપરનો ગ્રેમ બતાવીને તમે મને શા માટે દસાવી ? શાસ્ત્રકારો વૃથા જ સ્ત્રીઓની નિંદા કરે છે; પણ તમારા સરખા અધમ પુરુષોજ ખચીત એવી નિંદાને યોગ્ય છે. ઠીક છે, તો બાલો, હવે એને જ ધરે જઈને રહો ! હે દાંભિક ! મારું તમારે હવે શું કામ છે ? ” એ પ્રમાણે બોલતી ને હૃદય ઉપર રહેલા હારને તોડતી, રોષથી હુંકાર કરતી ને અધર ડસતી, એ મનસ્વિની વિમળાએ પોતાના કેમળ ચરણની એક લાત ધમ્મિલની છાતીમાં લગાવી.

જગતનો ઉધો કાયદો તો ભુલો ! જગતના માનનીય પુરુષો, તેજવંત, ગૌરવવંત અને લોકમાં પૂજા સત્કારને પામેલા ઉત્તમ જનો, સદાચારવંત એવા સજ્જન જનો તેમજ ભૂમિનો ભાર ઉપાડવામાં સમર્થ એવા જગત ઉપર હકુમત ચલાવનાર બળવંત પુરુષો પણ પ્રિયાઓથી પરાભવ પામે છે. એનાં તિરસ્કારભર્યા વચન સાંભળતાં છતાં એને રીઝવવા માટે અનેક પ્રકારે પ્રુથામત કરે છે, એને આધિન રહે છે. શું સમર્થ ગજરાજો નાનાસરખા અંકુશને આધિન નથી રહેતા ? ગાઠ અંધકાર નાની સરખી હીપકની ન્યોનથી નાશ નથી પામતો ? અરે બગથી ઉદ્ધત એવા વૃષભો પણ રબળુથડી બંધાઈ જાય છે, લતાઓ તરૂને વીંટાવી ઠેઠ એના મસ્તક ઉપર પણ ચડી જાય છે, તેમ સ્ત્રી પણ લતાઓની પેઠે પતિને માથે ચડી બેસે તો એમાં નવાઈ શું ? તે પુરુષને વીંટાઈને એને પોતાને આધિન રાખે જ છે.

પ્રિયાના આવા અપમાનને સહન કરતો ને મીઠાશથી એની સાથે હન્ટીને વાત કરતો ધમ્મિલ ધરમાંથી બહાર નીકળ્યો. સુવરાજને ત્યાં ગયો, અસ્વસ્થ ચિત્તે એની સાથે વાતચિતમાં ભાગ લીધો, બોજન સમય થતાં રાજકુંવરની સાથે જમ્યો પણ એનું ચિત્ત અત્યારે અપ્રમુદ્ધ હતું, નનમાં નાપ હતો, અંતરમાં સંતાપ હતો, વિમળા ઉપર અતિ રોષ છતાં આજે એનો ઉકાળા દત્તો, જેથી ક્યાંય પણ એને ઠીક પડ્યું નહિ; એટલે ચિત્ત સ્વસ્થ કરવા સારું તે વનમાં ચાલ્યો ગયો. મનને પ્રસન્ન કરવાને તે એટલો નમર બહાર ગયો. ઉદ્યાનમાં ફરતાં અને ઉપવનની શોભા

જોતાં આજો દિવસ એણે વ્યતીત કર્યો. ઉપવનની મીઠી મોજમાંજ એણે સૂર્યને અસ્ત થવા દીધો. પછી અનુક્રમે તે નગર તરફ વળ્યો. અત્યારે એના મનમાં અનેક વિચારો ઉઠતા હતા. હૃદયમાં વિમલા માટે કાંઈ કાંઈ થતું હતું.

નગરમાં જેનું પુણ્ય જાગૃત હોય છે એને કોઈ વિદ્ય ઉપસ્થિત થતું નથી. પડેલા ઉંઘા દાવમાંથી પણ લાલ પ્રગટ થાય છે. કાંકરો લેવા જતાં રત્ન હાથમાં આવે છે. પાણી માગતાં દુધ હાજર થાય છે. જંગલમાં પણ મંગળ-લક્ષ્મી પ્રગટ થાય છે. સર્વે અગવડો સગવડોના રૂપમાં આવી મળે છે; કેમકે સાડું થવાનું હોય છે તો એ ખોટામાંથી પણ પ્રગટ થાય છે. હઃખમાંથી પણ સુખના અંકુરો કુટે છે. નિરાશામાંજ આશા રહેલી હોય છે. સાડું અથવા તો ખોટું માણસની જે કલ્પનામાં પણ નથી હોતું તે દેવની મરજીથી નિમેષ-માત્રમાં પ્રગટ થાય છે. કેમકે માણસ જે નથી કરી શકતું તે દેવ સહેલાઈથી કરી શકે છે.

નગરમાં આવવાના માર્ગે ચાલતાં ધર્મિભલને એક અલૌકિક મંદિર જોવામાં આવ્યું. સાયંકાળના અસ્ત થતા સૂર્યના સુવર્ણમય કિરણો તે મંદિરની શોભામાં વધારો કરી રહ્યાં હતાં. એ મંદિર તે નાગનાથનું દેવળ હતું. મંદિરની અપૂર્વ રચના અને શોભાથી પ્રસન્ન થયેલા ધર્મિભલે અર્ધદ્વાર જેનું બંધ છે ને અર્ધ જેનું ઉઘાડું છે એવા તે મંદિરમાં દ્વાર ઉઘાડીને પ્રવેશ કર્યો. નાગદેવને નમીને એક બાબુએ તે ઉભો રહ્યો. પછી હૃદયમાં ગુસ્સે થયેલી પ્રિયાને ચિંતવતો તે મંદિરના અંદરના ભાગમાં ગયો.

એટલામાં એક નવયૌવન બાળા સખીઓ સાથે હાથમાં પૂજા-પાનો સામાન લઈને નાગદેવને પૂજવાને આવી. પુષ્પધન્વાએ જેના સુંદર અંગની રંગેરંગમાં પોતાનું નિવાસસ્થાન બનાવ્યું છે એવી એ સ્મરવિહ્વળ બાળા પતિ મેળવવાને આતુર થયેલી સારો વર મળવા હમેશાં નાગદેવનું પૂજન કરતી હતી. સખીના હાથમાં પૂજનો સામાન આપીને પોતે હાથપગ ઘોઈ સુખશુદ્ધિ કરીને પવિત્ર થઈ વિવેક સહિત મંદિરમાં પેઠી. પૂજની અભિનવ સામગ્રી

વટે નાગનાથને પૂજીને સંતોષ્યા. દ્રવ્યપૂજા કરીને તેમની આગળ ભાવપૂર્ણ કરવાને એકાગ્ર ચિત્તે તેમની સ્તુતિ કરવા લાગી—“ઓ નાગનાથ ! પ્રસન્ન થાઓ, પ્રસન્ન થાઓ. મને મનગમતો વર આપી મારો એ મનોભિલાષ પૂર્ણ કરો.”

“કલ્યાણિ ! તારૂં મનોવાંચિત આજે સિદ્ધ થશે. મારી પ્રસન્નતાથી આજે તને અર્હંત તારા ભાવી પતિનો મેળાપ થશે” નાગદેવે પ્રસન્ન થઇને અદશ્યપણે કહ્યું. નાગદેવના સ્વરૂપમાં બાળાને અભીષ્ટ વર આપનાર ધર્મિભણ પોતેજ હતો.

નાગદેવનું એ વચન સાંભળીને એ બાળા અતિ પ્રસન્ન થઇ. ઘણા દિવસની ભક્તિ આજે સફળ થઇ હતી, જેથી તેના હિલમાં હર્ષ ઉભરાતો હતો. હર્ષના પ્રવાહમાં એણે નાગદેવની સ્તુતિ કરી લીધી અને ત્યાંથી ઉઠીને સખીઓ પાસે જવા જાય છે તેટલામાં નજીક ઉભેલા એક સ્વરૂપવાન પુરૂષ ઉપર એની નજર પડી. મહાનગી સાક્ષાત્ મૂર્તિ જાણે અકસ્માત્ પ્રલોભન કરવાને ત્યાં પ્રગટ થઇ હોય એવા એ નવયુવાનને જોઇને બાળાનાં વિહ્વળ અંતરે એ રૂપનું પાન કરતાં અતૂંધપણે અને નિરખી રહ્યાં. આંખે આંખ મળી એટલે દૃઢયે દૃઢય પલ્લ એક બીજાનો મર્મ સમજ્યાં; કેમકે બન્નેનો રસ્તો એકજ હતો. બન્નેને એકજ ઠેકાણે જવાનું હતું. બન્નેના અંતરના ઉડાણમાં એકજ વાસના હતી. પુષ્પધન્વાનો પ્રતાપ બન્નેના ઉપર એક સરખોજ હતો. બન્નેને એકબીજાનો મેળાપ—સમાગમ વધારવાની તીવ્ર અભિલાષા હતી.

બાળા સણમાં ધર્મિભણી સામે એની, સણમાં પોતાનાં અંતરે ભજનથી પૃથ્વી તરફ ઢાળતી અને મનમાં અનેક સંકરૂપ વિકરૂપ કરતી હતી. આ તરફ ધર્મિભણ અનિમેષ નયનોએ બાળાને નિહાળતો એના રૂપમાં, એના સૌભાગ્યમાં, વિધિએ ફરસદે ઘટેલી એ અભિનવ પુતળીમાં અતૂંધપણે અને એકચિત્તે વિધાતાનો કળાને પ્રશંસી રહ્યો હતો. પ્રિયાએ કરેલો નિરસ્કાર પલ્લે પ્રશંસી રહ્યો હતો. ‘પ્રિયા ! વિમલા ! તારા એ ચરણનું કલ્યાણુ ઘણે કે જેના સંસ્પર્શથી હું બહાર નીકળ્યો અને બા ઉત્તમ ધરીનો લાભ લેવાને સમર્થ થયો—તેને માટે

લાગ્યશાળી થયો ! તે' જો મને લતાપ્રહાર કરીને બહાર હોત તો આવો સમય મને ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાત ? તારો કોપ પણ લાલદાયક થયો. કેમકે ત્રીષ્મકતુનો સખત તાપ પણ મેઘ આકર્ષણ કરે છે. ” એ પ્રમાણે ચિંતવતા ધમ્મિલને બાળ જથી પૂછ્યું—“ હે ઉત્તમ ! તમે કોણ છો ? અને ક્યાંથી આવો છો ? ” એ ચંદ્રવદનમાંથી શબ્દોરૂપી અમૃત ઝરતાં તેને લાગ્ય તો ધમ્મિલનું જ હતું. હૃદયના બિંડાણમાં રહેલા કોઈ અપૂર્વ ભાવભર્યા એ શબ્દો હતા.

એવીજ મીઠાશવાળી વાણીથી પ્રત્યુત્તર આપતાં ધમ્મિલે કહ્યું—“ મગધદેશમાં કુશાત્રપુર નામનું નગર છે. ત્યાંથી તમારા સ્નેહથી ખેંચાઈને હું અહીં આવ્યો છું. ” ધમ્મિલની વાણી સાંભળીને તે બાળા વિસ્મય પામી.

“ બાળા ! જરી તમારી ઓળખાણ આપશો ? ” કરીને ધમ્મિલે પૂછ્યું.

“ આર્ય ! હું પણ આ નગરમાં જ રહું છું. આ નગરમાં નાગવસુ નામે ધનિક સાર્થવાહ રહે છે. તેની નાગશ્રી નામની વલ્લભા થકી ઉત્પન્ન થયેલી હું નાગદત્તા નામે કન્યા છું. આ નાગદેવની રોજ અભ્યર્ચના કરીને તેની પાસે ઉત્તમ વરની ચાચના કરૂં છું. આને એમણે પ્રસન્ન થઈને આપ મારા પતિ થશે એવી આશીષ આપી છે. માટે થોડો સમય આપ અહીં બેસો; એટલે આપને આમંત્રણ કરવા આવશે. ” એમ કહીને બાળા નાગદત્તા સખીઓ સાથે ઘેર ગઈ. માતાપિતાને સખીઓદ્વારા વાત જણાવી. તેમણે નાગદેવના મંદિરથી ધમ્મિલને પોતાને ત્યાં તેડાવી શુભ મુહૂર્તે નાગદત્તા સાથે ધમ્મિલનું વિવાહકાર્ય કર્યું. તે નિમિત્તે શ્રેષ્ઠીએ મોટો મહોત્સવ આરંભ્યો. વિવાહમહોત્સવ સમાપ્ત કરીને નાગવસુએ એ નવ યુગલ વરવધુને રહેવાને સુંદર મકાન આપ્યું. તેમાં તેઓ મુખપૂર્વક રહેવા લાગ્યાં. થોડે ધમ્મિલનું અતિ માન સન્માન સાચવવા માંડ્યું. એ નવીન મકાનમાં ખાન પાન ને વસ્ત્ર પાત્રની સઘળી સામગ્રી એણે પૂર્ણ ભરી દીધી હતી.

દેશ દેશાવરના રાજા અને રાજકુમારો અંગાનગરના અંગકવન નામના ઉદ્યાનમાં ઉતર્યા. યોગ્ય અવસરે સ્વયંવરમંડપના મંચ ઉપર સર્વે ગોઠવાયા. ધણી લક્ષ્મી હોય છતાં માણસનું મન જેમ અતૃપ્ત જ હોય તેમ સ્ત્રીને વિષે અતૃપ્ત એવા સર્વ ક્ષત્રિય અને મહ્યના કુમારો કપિલા રાજકુમારીને વરવાની આશાએ આવ્યા અને તે મંડપમાં પોતપોતાને યોગ્ય આસને ગોઠવાયા. ધર્મિભલ પણ યુવરાજની સાથે એ સ્વયંવરમંડપમાં એની સાથે ગેઠો. હવે સર્વેની આંખો કન્યાને જોવાને આતુર થઈ રહી.

રાજકુમારી કપિલા મનુષ્યકૃત વિમાનમાં—પાલખીમાં બેસીને આકાશમાંથી જેમ દેવળાળા ઉતરીને આવે તેમ સખીઓના પરિવારે વરમાળા કરકમળમાં ધારીને સ્વયંવરમંડપમાં આવી, એટલે સર્વે ચક્રુઓ એ શોભાની અદ્ભૂત મૂર્તિ ઉપર ઠરી. આશા, ઉત્સાહ, કન્યા મેળવવાનો લોભ એ સર્વને હતું; છતાં વિધિએ માત્ર એક જ જણને માટે એ વરમાળ પહેરવાનું લાગ્ય નિર્મિત કર્યું હતું.

સર્વેના ગુણ દોષ જાણનારી પ્રતિહારિણીએ દરેકને ઉદ્દેશીને એમનાં ટુંક વૃત્તાંત રાજાળાને જણાવવા માંડ્યાં; પણ એને સાંભળવાની ક્યાં પરવા હતી ? એ સર્વે જનમંડળમાં તેને તો ફક્ત એકજ વ્યક્તિ સાથે લગનો લાગેલી હતી. જેથી સર્વે જનોની અવગણના કરતી તે આગળ ચાલી. અનુક્રમે ધર્મિભલ પાસે આવીને એના કંઠમાં કપિલા રાજકુમારીએ વરમાળા પહેરાવી.

મંડપમાં આવેલા સર્વે મહર્ષિઃ જનોની સાક્ષીએ કપિલભૂ-પાળે રાજકુમારીનો મોટો વિવાહમહોત્સવ આરંભ્યો ને ધર્મિભલ સાથે એનું પાણિગ્રહણ કરાવ્યું. રાજાએ કન્યાદાનમાં હાથી, घोडा, સુભટો, રથ, ભૂપણ, ગામ વગેરે ઘણી સમૃદ્ધિ આપી. પોતાના જ સમાન સમૃદ્ધિથી ભરેલું એક મોટું વિશાળ મકાન રાજાએ એ નવલ વરવધુને રહેવાને આપ્યું. ત્યાં તે રાજાની માફક ઘણાજ ઠાઠમાઠથી રહેવા લાગ્યો. નાગદત્તાને પણ ધર્મિભલે પોતાને ત્યાં તેડાવી ને યન્ને સાહેલીઓ સાથે ને સુખમાં પોતાનો કાળ દેવતાની માફક વ્યતિત કરવા લાગ્યા; છતાં વિમળા ધર્મિભલના હૃદયમાં હતી,

માટમાટલી મુખ અમૃતિ છતાં એ વિમલાને બૂલી ગયો નડોતો; કેમકે રાગનું બંધન છે એ પ્રાણીઓને જગતમાં દુર્નિવાર છે. માનથી નરકના માટ મુંઘાદમાં રહેલા જીવદત્ત પણ રાગના બંધનને 'કુરુમનિ' 'કુરુમનિ' પોકારી રહ્યો છે. છઠ્ઠીમાં ગયેલી કુરુમનિ જીવદત્તને મંથી રહી છે. છતાં એ બંધન ને બંધનજ ! એમાં મુખ તે ક્યાંથી લેાય ? આ સંસારના બવનાટકમાં દરનાં એ લોકો પાછા ક્યારે જોવા ઘરે એ તો જાની જાણે, પણ વિયોગનું દુઃખ તો એ જોગથી જ રહ્યા છે.

ઈકને પોતાને બાપીય કાલકોટી પંચાગ્રી લાખકરોડ ઇકાતેર દુનર કોડ, ચારસો ને અઠાવીસ કોડ, સત્તાવન લાખ, ચૌદ દુનર બસોને એંમી ઈદાળીઓ એક બાગમાં યાય છે. છતાં જો તેમાંથી એક પણ રીસાય તો શક તેને જ મનાવવા જાય અને એ જો મનાય તોજ ઈકને મુખ ધાય એવું આ સંસારનું રાગબંધનરૂપી નાટક છે.

ધર્મિભવ ગૃહમાંથી બહાર નીકળ્યો, વિમલાએ એનો તીરસ્કાર કર્યો ને પૂર્ણપણે એના તરફ જેરદારી બતાવી. ગુસ્સાના લુસ્સામાં એ પ્રમાણે એણે કર્યું તો ખરું પણ પતિના ગયા પછી એને બહુ પશ્ચાત્તાપ થયો. ત્રીઓનાં હૃદય પ્રાયઃ સ્વભાવધરીજ કામળા દોય છે. તેથી પછી એણે દેવલોક સમય અતિ કલેશથી વ્યતિત કર્યો, છતાં એને નિશ્ચય હતો કે પ્રાણપ્રિય પાછા સમય થતાં અવશ્ય ઘેર આવશેજ, પણ એનું ધાર્યું એના હૃદયમાંજ રહ્યું. કેમકે એ નિમિત્તો વિધિએ તો ક્યારનુંય ધર્મિભવનું ભાવ્ય લુહંજ ઘડ્યું હતું. વિધિને આવી સારી કે ખોટી, મીઠી કે કડવી જીવોની મશકરી કરવી બહુ મહે છે. વિમલાએ ઘણી રાહ જોઈ પણ પતિનું તો ક્યાંય દર્શન થયું નહિ, જેથી તેણી બહુ મુંઝાવા લાગી. બારીએ ઉભી જામી એનો આવવાનો માર્ગ જોતી, આંચુબરી આંખે પશ્ચાત્તાપ કરતી ને પતિની વાટ જોતી વિલાપ કરતી, પોતાની જાતને નિંદતી તે ઘણું કંકળતી હતી. પણ ધનુષ્યમાથી છુટેલું તીર હવે તો છુટી ગયું હતું. તે વિચારતી કે—“અહા ! મારો અમૃતકુંબ ઢળી ગયો ! અરે મારું કલ્પ-વૃક્ષ નષ્ટ થઈ ગયું ! ચિંતામણિ રત્ન હાથમાં આવીને સરકી ગયું ! હા ! સ્વામી ! તમારો તીરસ્કાર કરીને કેવી હું પસ્તાઈ છું, દુઃખી થાઉં

એક દિવસ રાજગભાતા ધર્મિલ શૃંગારસજ્જીત હાથી ઉપર બેઠીને નગરનીઃશેષાં જોવાને પરિવાર સહિત નીકળ્યો. એની બેઠે કપિલા અને નાગદત્તા બેઠેલી હતી. આગળ પાછળ સર્જ થયેલા ઘોડેસ્વાર સેવકો ચાલતા હતા. ફરતાં ફરતાં તેઓ અતુકમે વિમલાના મકાન આગળ આવ્યા. ધર્મિલના મનમાં તે સમયે અનેક વિચારો જાગ્યા. એટલે તે ત્યાં થોભાણા.

સ્વામીનું આગમન સેવકો મારફતે જાણીને વિમળા સ્નાન કરી, શુદ્ધ વસ્ત્રાભરણો પહેરી, જગ ભરેલો મુવર્ણ કળશ અને પૂજાપાનો સામાન લઈ પતિને પૂજવાને ઘરની જહાર નીકળી. પતિને પ્રથમ પ્રદક્ષિણા દઈને કુસુમવડે વધાવ્યા. એવી રીતે સ્વામીની પૂજા કરી. એની ભક્તિથી પ્રસન્ન થયેલા ધર્મિલે એને હાથનું અવલંબન આપીને પોતાની પાસે બેંચી લીધી. અને તેને લઈને ધર્મિલ ત્રણે સ્ત્રીઓ સાથે રાજમહેલમાં આવ્યો. પછી નિરંતર એ ત્રણે સ્ત્રીઓની સાથે અપૂર્વ સુખ ભોગવવા લાગ્યો. નાગદત્તા અને કપિલા વિમલાને મોટી જહેન જાણી એને પગે પડી. એ સન્નારીઓ અરુપરસ વિનોદમાં પતિ સાથે પોતાનો કાળ વ્યતિત કરવા લાગી. એવા સુખમાં કેટલોક સમય પસાર થઈ ગયો.

પ્રકરણ ૬૨ મું.

અટવીમાં.

એક દિવસ ધર્મિલ રાજસભામાં બેઠો હતો, સભામાં અનેક પ્રકારે વાણી વિનોદ ચાલી રહ્યો હતો, આનંદનો ભિત્ત્યાહ છવાઈ રહ્યો હતો. એવામાં ઠોપ્પે રાજને ભેટ કરેલો અશ્વ રાજની પાસે લાવવામાં આવ્યો. જે ગરીરે મુંદર, ઉજ્જવળ વર્ણયુક્ત, પાટીલો અને પવનના વેગ કરતાં પણ ત્વરિત ગતિપાળો હતો. બીજા અનેક મુલ્ય ભરણુવાળો એ અશ્વરત્ન હતો. અનંદ્યાસ વશે આ અશ્વ મને ન હતો એમ વિચારતો પવન નિત્ય એની આગળ દોડતો હતો.

છતાં એવા અનિલ કરતાં પણ વેગમાં આ અશ્વ આગળ જતો હતો. અશ્વને રમાડવાની કળા જાણનાર ધમ્મિલને એ નવા અશ્વ ઉપર બેસીને એની કસોટી કરવાનું મન થયું, જેથી અશ્વને બરાબર શૃંગાર સંભવી રાજાની આજ્ઞા મેળવી ધમ્મિલ એ ઘોડા ઉપર સ્વાર થઇને સુલટના પરિવાર સાથે નગર બહાર નીકળ્યો. નગર બહાર આવ્યા પછી ઉતાવળે ચલાવવાને આળુકનો પ્રહાર કર્યો. જેથી અશ્વ પૃથ્વીને અસ્પૃશ્યતો ચારે પગે ઉછળ્યો-દોડ્યો. લગામ ખેંચવા છતાં પણ એ વેગ કાળુમાં રહી શક્યો નહિ. સૈન્યના સુલ-ટોથી એકલો પાડી તે ધમ્મિલને દૂર અરણ્યમાં ઉપાડી ગયો-શત્રુની માફક ધમ્મિલનું હરણ કરવાજ જાણે આવ્યો હોય તેમ એને ઉપાડીને તે ચાલતો જ થયો.

શત્રુરાજાએ અંતરના દ્રેષલાવથી-ધમ્મિલના સુખની ઇર્ષ્યા થવાથી એને સુખથી ભ્રષ્ટ કરવાનોજ ઉપાય શોધ્યો હોય તેમ ભયં-કર જંગલમાં કુમારને ઉપાડી જઈ શત્રુ રાજાની મનોભિલાષા એ અશ્વે પરિપૂર્ણ કરી.

શત્રુનું કાર્ય પૂર્ણ કરીને એ અશ્વ હવે જાણે પોતાની ફરજ બરાબર અદા કરી રહ્યો હોય તેમ જંગલની મધ્યમાં આવેલી એક નદીને કીનારે પરિશ્રમથી હાંફતો હાંફતો થોભ્યો, એટલે એની લગામ છોડી દઇને ધમ્મિલ અશ્વ ઉપરથી નીચે કુદી પડ્યો અને તદ્દયમાં પર-મેઘી મંત્રનું સ્મરણ કરતો હાથમાં શસ્ત્ર ધારણ કરીને એ કનકવાલુકા નદીની આસપાસ વનનું કૌતુક જોતો જોતો ભમવા લાગ્યો. એવામાં એક વૃક્ષની ધનરાજી નજીક આવતાં એક તરવરની ડાળે લટકતી ઉત્તમ લાંબી તલવાર જોઇને એને નવાઈ ઉપજી. એટલે એણે પોતાના હાથમાં એ ખડ્ગ લીધું, આમતેમ ફેરવી જોયું. પાણીદાર, તેજસ્વી, અને અપૂર્વ ખડ્ગ જોઇને એનો મહિમા જાણવા માટે એની પરીક્ષા કરવાનું એને મન થયું. રત્ને જડેલી સુવર્ણની એની મુક હતી. મણિધરની માફક એનું સુંદર મ્યાન હતું. એ જોઈ કુમારે ચિંતવ્યું કે “કોઇ ખેચર કે વિદ્યાધર કાર્યની વ્યવસ્થાએ આ ખડ્ગને અદ્વી વિસરીને દેવાય ચાલ્યો ગયો હશે.”

ધમ્મિલે બહુ મ્હાનમાંથી બહાર કાઢ્યું તો વીજળી જેમ અગ્નિ
તેમ ઝમક્યા લાગ્યું. એવું તેજસ્વી ખદ્મ એમને તેની પરીક્ષા
કરવાને માટે એક ધનવંશ (ધણા વાંસ એક સાથે મળેલા છે
એવા) સાઠ વંશની ધનરાઈ ઉપર એણે વાપર્યું તો એક જ ઘાથી
એ સાઠ વાંસ તૂટી ગઈ છેદાઈ ગયા. ‘મદોન્મત અગ્નિયને લોક-
વાને કેસરીસિદ્ધને વાર લાગે ખરી કે ? ’ પરંતુ આશ્ચર્ય એ થયું કે
એ સાઠ વાંસ સમકાળે એણે ઉઘા તો ખરા, પણ ખદ્મ તરફ નજર
કરી તો તે રૂધિરથી બ્યાસ એવું. તેથી એણે વંશબલની પ્રદક્ષિણા
કરીને ચારે બાજુ તપાસ કરી તો એક અગ્નિકુંડ આગળ ધૂપ
દીપ, ને હોમહવન કરતો એક પુરૂષ હાથમાં જપમાળા લઇને બેઠો
હતો. એનું કુંડળથી ચોલતું મસ્તક કયાંય દૂર પડ્યું હતું અને એનું
ફેંક એ પુરૂષ બેઠો હતો ત્યાંજ મસ્તક વગર પડ્યું હતું. વિનાકારણે
આવા તપસ્વી પુરૂષની પોતાના પ્રમાદવડે હત્યા થયેલી જોઈ એને બહુ
અફસોસ થયો. તે વિચારવા લાગ્યો કે—“ અહો ! આવા અરણ્યમાં
તપ તપતા પુરૂષને મેં ખદ્મવડે કાપી નાખ્યો. નિરાગી સરખા આ
માણસનો મેં વૃથા ઘાત કર્યો. સર્પ, બાઘ, મગર અને ગૃહ કરતાં
પણ હું અધમ થયો. આવા તીક્ષ્ણ અને તેજસ્વી ખદ્મવડે કરીને-
શું ? અથવા તો આવા મારા માણવડે પણ શું કે જેથી આવા પ્રકા-
રનો વધ મારાથી થઈ ભય ? અહીં તના ભક્ત એવા સુશ્રાવકને—ગૃહ-
સ્થને આવો અનર્થ સર્વથા નિષિદ્ધ છે. મારાથી આવા અપૂર્વ
માનવરત્નનો સંહાર થઈ ગયો તે બહુ ખોટું થયું મને કાલાશનો
દાય આ ભવ પર્યંતનો લાગ્યો. હા ! હા ! હવે મારે શું કરવું ? ”
એ પ્રકારે એ મહાસત્વ આત્માને નિંદતો ને પોતાના પાપનો
પશ્ચાત્તાપ કરતો ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો, તો એ મહાવનમાં એક
ઉત્તમ વાવ એના એવામાં આવી. જેનાં ઉંડા જળ પાતાળમાં રહેલા
સુધાકુંડ સમાન મીઠાશથી ભરેલાં હતાં. બ્યારે ધમ્મિલ એ
વાપિકાની નજીક આવ્યો ત્યારે વાવમાંથી સ્નાન કરીને નીકળતી
એક અપૂર્વ લાવણ્યમયી કન્યા એની નજરે પડી. કામદેવના આવા-
ગમનના મંત્રોનું સ્મરણ કરતી અને પોતાની બૂલતાને આમતેમ

પ્રમાણેજ ગુણવાળો કામોન્મત્ત નામે તેને પુત્ર છે. તેમજ વિષુન્મત્તી અને વિષુદ્ધતા નામની બે પુત્રીઓ છે.

એક દિવસ એ નગરના ઉદ્યાનમાં આકાશગમન કરતાં મૂર્તિ-મંત ધર્મી હોય એવા ધર્મધોષ અણગાર આવ્યા, તેમના આગમનના સમાચાર જાણીને નગરજનો તેમને વાંદવાને આવ્યા. રાજા પણ પરિવાર સહિત મુનિને વંદન કરવાને આવ્યો. રાજા વાંદીને બેઠો, એટલે મુનિએ લવના તાપને નાશ કરનારી ધર્મદેશના આપી—“હે લવ્યો ! અનંતકાળ પર્યંત આનંદમય મુખને આપનારી મુક્તિવધુને વરવાની જે તમને ઉત્સુકતા હોય તો, અને જે આ લવાટવીને ઉદ્ધવવાની તમારી જીજ્ઞાસા હોય તો ભગવંતે કયેલા દાન શીલ તપ ને ભાવ એ ચાર પ્રકારના ધર્મનું શરણુ આદરો.” ઇત્યાદિક ધર્મદેશના આપીને મુનિ મૌન રહ્યા, એટલે રાણીએ પૂછ્યું—“હે પૂજ્ય ! મારી આ બન્ને દીકરીઓનો ભાવી પતિ કોણ થશે ?”

“જે તમારા પુત્રને હણશે તે તમારો જામાતા થશે. આ બન્ને બાળાનો એકજ પતિ થશે.” મુનિએ કહ્યું.

એ મહામુનિની વાણી સાંભળી પુત્રમરણથી શોક અને જમાઈ મળવાથી હર્ષ એમ રોપતોપ સાથે ધરતી રાણી રાજા સહિત પારવારધુક્ટ મુનિને વાંદીને ઘેર આવી.

પિતાની રજા લઈને કામોન્મત્ત કેટલીક વિદ્યા સિદ્ધ કરવાને માટે પોતાની ખેડેનો સાથે આ વનમાં આવ્યો. અને નદીના કાંઠા ઉપર આ મુંદર મહેલ બંધાવીને તેણે તૈયાર કર્યો. તે મહેલ તાણે કેલાસ પર્વતનું સ્ફટિક રત્નમય શિખર ચોલી રહ્યું હોય એવો ચોભે છે. એમાં ખેચર અને ભૂચર રાજાઓના વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલી મુંદર સોગ કન્યાઓને લાવીને તેણે રાખી છે. ચ દ્રા, શ્રી, ગાંધારી, સેમા, વિચક્ષણા, રથેના, વિષ્ણુ, સેના, શ્રીદેવી, મુખ ગલા, મિત્રવતી, શ્રીમતી, યશોમતી, મુમિત્રા, વમુમિત્રા ને મિત્રસેના એ એમનાં નામ છે. એમાંથી માર્દુ નામ મિત્રસેના છે. એ વિદ્યાધર ‘કામોન્મત્ત’ અહીં જ આ નદીને કાંઠે ગદન વંશજાગમાં રહીને વિદ્યા સાધે છે. છતાંજે વિદ્યા સિદ્ધ થતાં તે અમને સર્વને પરણીને પોતાને નગર લઇ જવાનો છે. હાલમાં અમે અમારી બન્ને નણ્ણીની સાથે રહી આનંદ વિનોદમાં કાગ નિર્ગમન

નચાવતી એ બાળા બાણે કાંઈ જોઈ રહી હોય અથવા તો કોઈના આવાગમનની રાહ જોતી હોય એમ વિહ્વળપણે ઉભી હતી. જ્યેષ્ઠ વિજયી પુષ્પધન્વાએ જગતને જીત્યું—બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વર એવા દુર્જય વીરોને પણ હરાવ્યા, તેથી વિજયોન્મત્ત બનીને જેમ ચક્રવર્તી ઋષભદ્રૂટ ઉપર પોતાનું નામ લખીને રાજ થાય છે તેમ તેણે વિશેષ વિજયી બનવાને માટે જગતના મનુષ્યોને જીતવાને સાડ આ સુંદર સાધન તૈયાર કર્યું હોય તેવી તે લાગતી હતી.

આવા ઘોર અરણ્યમાં આમ એકાકી નવોઢા સુંદર બાળાને જોઈ ધર્મિન્દ્ર વિચારમાં પડ્યો—“શું આ જળદેવી હશે કે વનદેવી હશે? અથવા કિન્નરી, વ્યંતરી કે વિદ્યાધરી હશે? મનુષ્યની બાળાનો તો આવા અરણ્યમાં ક્યાંથી સંચાર હોય?” એમ ચિંતવતો એ બાળાની નજીક આવ્યો. અને એ ઉત્તમ વર્ણુવાળી, શોભાએ કરીને જેનું કાંતિમય ગૌરવ ઝળકી રહ્યું છે એવી તે બાળાને પૂછ્યું—“હે મુગ્ધે! તું કોણ છે? ક્યાંથી આવી છે? અને કેમ આવી છે?”

એના પ્રત્યુત્તરમાં એણે ન છુટકે પોતાનું વૃત્તાંત દુઃકમાં જણાવ્યું—“હે ઉત્તમ! સાંભળો. આ ભારતવર્ષમાં થઈ ગયેલા જિનેશ્વરોનો મૂર્તિમંત યશપુંજ હોય એવો ભારતક્ષેત્રની મધ્યમાં વૈતાલ્ય પર્વત આવેલો છે. ભારતમાં સર્વે શૈલોને વિષે મુખ્ય એવો એ વૈતાલ્ય પોતે શરીરે અતિ ગૌરકાંતિને ધારણ કરી મસ્તકે સિદ્ધાયતનરૂપ રત્નને મુકુટની માફક રાખે છે. એની પહેલી મેખલાએ ઉત્તર દક્ષિણ શ્રેણિ ઉપર વિદ્યાધરોનાં પચાસ ને સાઠ નગરો આવેલાં છે, તેમાં દક્ષિણ શ્રેણિએ શંખ સદૃશ ઉન્નત યશવાળું શંખપુર નામે નગર છે. ઉદ્ભવ પવનવટે જે નગરીના રમણીય પ્રાસાદોની ધ્વજાઓ ફરકી રહી છે એવા પ્રાસાદોમાં ઓમચારી નરોનો—વિદ્યાધરોનો નિવાસ છે. આ નગરનો પુર્યાનંદ નામે રાજ સમરાંગણમાં શત્રુઓને પોતાની અસિધારાથી વશ કરવામાં એવો તો પરાક્રમી છે કે મહાભારતનાં યુદ્ધમાં પ્રસિદ્ધ થયેલો ભારતનો અદ્વિતીય વિજયી વીર અર્જુન પણ એને મન વિચાર બમાં નથી. શ્યામા એ નામની તે રાજતને મહારાણી છે અને નામ

પ્રમદેશ ગુણગણે કામોન્મત્ત નામે તેને પુત્ર છે. તેમજ વિદ્યુન્મત્તી અને વિદ્યુલતા નામની બે પુત્રીઓ છે.

એક દિવસ એ નગરના ઉદ્યાનમાં આકાશગમન કરતાં મુર્તિ-મંત્ર ધર્મી દેવ એવા ધર્મયોગ અવગ્રહ આપ્યા. તેમના આગમનના સમાચાર જાણીને નગરજનો તેમને વાંદવાને આવ્યા. રાત્ર પજુ પરિવાર સહિત મુનિને વાંદન કરવાને આવ્યો. રાત્ર વાંદીને બેઠો, એટલે મુનિએ બવના તાપને નાશ કરનારી ધર્મદેશના આપી—“હે ભયો! અનંતકાળ પર્યં આનંદમય મુખને આપનારી મુક્તિવધુને વરવાળી જો તમને હસ્તુકતા હોય તો, અને જો આ બવાટવીને ઉલ્લંઘવાળી તમારી છસાસા હોય તો ભગવંતે કહેલા દાન શીલ તપ ને ભાવ એ ચાર પ્રકારના ધર્મનું ચરણ આદરો.” ઇત્યાદિક ધર્મદેશના આપીને મુનિ મૌન રહ્યા, એટલે રાણીએ પૂછ્યું—“હે પૂજ્ય! મારી આ બન્ને દીકરીઓનો ભાવી પતિ કોણ થશે ?”

“જે તમારા પુત્રને હણશે તે તમારો જામાતા થશે. આ બન્ને ભાગાનો એકજ પતિ થશે.” મુનિએ કહ્યું.

એ મહામુનિની વાણી સાંભળી પુત્રમરણથી શોક અને જમાઇ મગવાથી દુર્ધ એમ દોષતોષ સાથે ધરતી રાણી રાત્ર સહિત પોરવારયુક્ત મુનિને વાંદીને ઘેર આવી.

પિતાની રજા લઇને કામોન્મત્ત કેટલીક વિદ્યા સિદ્ધ કરવાને માટે પોતાની ખેડેનો સાથે આ વનમાં આવ્યો. અને નદીના કાંઠા ઉપર આ સુંદર મહેલ બાંધાવીને તેણે તૈયાર કર્યો. તે મહેલ બંને ઠેલાસ પર્વતનું સ્ફટિક રત્નમય શિખર ચોળી રહ્યું હોય એવો ચોળો છે. એમાં એચર અને બચર રાત્રઓના વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલી સુંદર સોળ કન્યાઓને લાવીને તેણે રાખી છે. ચંદ્રા, શ્રી, ગાધારી, સોમા, વિચક્ષણા, રચેના, વિજયા, સેના, શ્રીદેવી, મુમંગલા, મિત્રવતી, શ્રીમતી, યશોમતી, સુમિત્રા, વસુમિત્રા ને મિત્રસેના એ એમનાં નામ છે. એમાંથી મારું નામ મિત્રસેના છે. એ વિદ્યાધર ‘કામોન્મત્ત’ અહીં જ આ નદીને કાંઠે ગહન વંશજાગમાં રહીને વિદ્યા સાધે છે. છમાસે વિદ્યા સિદ્ધ થતાં તે અમને સુવને પરણીને પોતાને નગર લઇ જવાનો છે. હાલમાં અમે અમારી બન્ને નણ્ણીની સાથે રહી આનંદ વિનોદમાં કાળ નિર્ગમન

કરીએ છીએ. તમારી આગળ હું જે આ વૃત્તાંત કહું છું તે સર્વે સત્ય છે. નણ્ણીની સાથે ગોષ્ઠી કરતાં જેવું મેં સાંભળ્યું છે તેવું તમને જણાયું છે.” એમ કહીને મિત્રસેનાએ પોતાની વાત પૂર્ણ કરી.

બાળાનું વૃત્તાંત સાંભળીને ધર્મિય વિચારમાં પડ્યો. “ નણ્ણી તે એજ ખેચર કે જેને મેં આ ગાઠ વંશજાળમાં લીલા કરતાં હુણ્યો. હા ! હુણ્ણીની માફક મેં બહુગરુપ શુરુ થયી આ રમણીઓ-રૂપ પક્ષીઓના વિશ્રામસ્થાન જેવા એ તરૂવરને હુણ્યો એ કીક ન ક્યું. આ બાળાઓ એ વાત સાંભળશે એટલે એમની આશાલતા ઉપર કેવો વજ પ્રહાર થશે ? ”

પ્રકરણ ૬૩ મું.

‘ ભૂલ અને તેનું પરિણામ. ’

પાછી તે બાળા બોલી કે—“ અમારા મનોરથ તો સફળ થયા. હવે અદ્ય કાળમાં એની વિદ્યા સિદ્ધ થશે એટલે અમારાં લગ્ન તો થઈ જશે. કિંતુ એ જ્ઞાની ગુરૂએ કહેલું તો ન જ થયું. અમને તો પતિ મળ્યો, પણ એ ખેચરકુમારીઓ રહી ગઈ. ન સમજાયું કે ગુરૂની વાણી કેમ અન્યથા થઈ ? અમે પરણી જશું એટલે એ બન્ને ખડેનો યોગ્ય વરની તપાસ કરીને વરશે. આજે એ વિદ્યાધરની વિદ્યા સિદ્ધ થવાની છે જેથી મને એમની ખબર લેવાને મોકલી છે. અરે ! હું કેવી છું કે ક્યારની તમારી સાથે વાતોમાં લુબ્ધ થઈ ગઈ છું ? સમયને પણ ભૂલી ગઈ છું.” આ પ્રમાણે એ બાળા વાવને કાંઠે ઉભી ઉભી ધર્મિય સાથે ઉલ્લાસથી વાતો કરી રહી હતી; પણ તેને ધિરારીને ક્યાં ખબર હતી કે વિધિએ પોતાનું કાર્ય એના આગમન પહેલાં જ પૂર્ણ કરી નાંખ્યું હતું. જ્ઞાનીએ જે સમયે જે પ્રમાણે બનવાનું કહેલું ભવિષ્ય તે તે પ્રમાણે થઈ ગયું હતું.

અહીં આસ્તેથી ધર્મિયે એને દુઃખ ન થાય એવી મૃદુતાથી કહ્યું—“ બાળા ! જરી થોભ ! ઉતાવળી ન થા ! જતાં પહેલાં મારી એક વાત સાંભળ. ”

“કહો ! અટ કહો ! તમારી તે વાત ! મારી બહેનપણીઓ તમારી મારી રાહ જોતી હશે.”

“આટલી બધી ઉતાવળ, અને તે કોને માટે ?” ધમ્મિએ કહ્યું.

“કેમ કોને માટે ? મેં તમને કહ્યું જોને માટે !” બાળાએ કહ્યું.

“બાળા ! ક્યારે પણ જ્ઞાનીનું કથન જોઈું પડે છે ખરું ?”

“પણ આ વખતે એમજ જણાય છે.”

“તારી બૂલ થાય છે એમ ધારવામાં....”

“કેમ વાર ?”

“તને દુઃખ ન થાય તો એક વાત કહું !”

“કહોને !”

“બાળા ! આખરે જ્ઞાનીનું વચન સત્ય થયું છે, અજાણપણે મારાવડેજ એ કામોન્મત્તનું મૂલ્ય થયું છે.” ધમ્મિએ જણાવ્યું.

“હે.....” બાળા અમી.

“હા ! એ નિરપરાધીને હજીને મારા હાથ મેં કાળા કર્યા છે.” નીચાનીમાં રૂધિર વ્યાપ્ત દિવ્ય ખદ્મ તેણે બતાવ્યું.

એ સંભળીને-એ ખદ્મ જોઈને મસ્તક ધૂણાવતી અને કંપા-યમાન થતી એ બાળા મક્કમ કંઠે બોલી-“ખરેખર ભવિત્યતા જાણાન છે. ભવિષ્ય વાળી કદી અન્યથા થાય ખરી કે ?” એ બાળા દુઃખમાં અત્યંત દુઃખ ધરતી એટલે કરવા લાગી.

“બાળા ! શા માટે દોગડ એટલે કરે છે ? જે કાંઈ દેવને આશિન રહેલાં છે, એનો મન-ચોક કરવાથી શું ?” ધમ્મિએ એને શાંતિ આપવા માંડી.

“હે સાહસિક ! મને એ માટે કાંઈ દુઃખ નથી, કેમકે મેં પરિવર્તનાં દિપર કદાચ અગાધમાન થાય, પરન્તુ જ્ઞાનવાન મુનિનું અનોખ વચન ક્યારે પણ અન્યથા થયું નથી, પણ હે ઉત્તમ ! તમારું આ જુવાંવ હું એ ખેસર બાગાઓને જણાવું, ત્યાં હજી તમે

લીધું પછી એને પોતાને મહેલે જવાની રાત્રીએ રજા આપી. કેટલાક દિવસ પછી શુભ શુક્રને ધર્મિન્ન, રાત્રીની આજ્ઞાથી ચંપાનગરી તરફ પ્રયાણ કરી ગયો.

અનુક્રમે તે ચંપાનગરીના દરવાજા આગળ આવી પહોંચ્યો.

પ્રકરણ ૬૪ મું.

‘રામનું સ્વપ્ન’ ભરતને કળ્યું.’

“ઓહો ! આ શું ! ચંપાનગરીના લોકો કેમ આટલી બધી દોઢધામ કરી રહ્યાં છે ? શું ક્યાંય આગ લાગી છે કે દાવાનલ સળગ્યો છે અથવા પરચકનો લય આવી પડ્યો છે કે જલપ્રલય થયો છે ?” ઇત્યાદિક વિચારતો એક પુરૂષ પોતાના મુલકાદિક પરિવાર સહિત ચંપાના દરવાજામાં પેઠો અને નાશ લાગ કરતા દરવાજાને એતું કારણ પૂછ્યું. દરવાજા બોલ્યો—

“હે ભદ્ર ! રાત્રીનો પટ્ટહસ્ટી વ્યસનીની માફક મદે ચઢીને આલાનન્દ્યાંલ લાંગી નગરમાં ચારેબાજુ દોડતો ઉત્પાત મચાવી રહ્યો છે, પણ કોઈ એને વશ કરવાને સમર્થ થતું નથી. નગરમાં સમતાં એ ઘણાનાં ઘર પાડી નાખે છે, ઘણી દુકાનો જમીનદોસ્ત કરે છે, હડદેટે ચઢેલા માણસોની ખબરો લેવા પણ ભૂલતો નથી. તેથી જેમ પ્રચંડ વાયુથી સમુદ્ર ફોલાયમાન થાય એમ બધું નગર હળમળી રહ્યું છે.” એમ કહીને તે ત્વરાથી દોડી ગયો.

દરવાજામાં પેસનાર પુરૂષ તે ધર્મિન્ન પોતેજ હતો. તે એવી હકીકત સાંભળીને ત્વરાથી નિર્ભયપણે બજારના મધ્ય ભાગમાં આવ્યો, ત્યાં પણ અનેક લોકોને આકુળવ્યાકુળ થયેલા જોયા. તેમાં પણ આઠ દન્યાઓ સાથે એક શ્રેષ્ઠીપુત્રને ઠાઠમાઠથી જતો જોઈને ધર્મિન્ને કોઈને પૂછ્યું કે—“આ કોણ છે ?”

“અહીં રહેનારા ઈંદ્રદત્ત સાર્થવાહનો સાગરદત્ત નામે આપુત્ર

છે, આઠ દિશાકુમારીઓની માફક આઠ સ્ત્રીઓને મેળવીને રથમાં બે-
સાડી રનાત્ર મોઢાંસવ કરવા માટે જાય છે. કુમુદા, કુમુદાનંદા, ધનશ્રી,
વસુમતી, પદ્મશ્રી, વિમલા, દેવપ્રી, ને ચંદ્રપ્રી એ આઠે કન્યાનાં નામ
છે. એ આઠે કન્યાઓને એક સાથે પરણવાને સાગરહત સ્વજન
વર્ગ સાથે અહીં આવેલો છે, જેથી આ લોકમેળો ભરાયેલો છે. ”
તે માણસ જેટલામાં આ પ્રમાણે કહે છે, જેટલામાં તો આમ-
તેમ દોડતો હાથી એ ટોળામાં આવી પહોંચ્યો. તેને રોકવાને
કોઈ પણ સમર્થ થયું નહિ. તરતજ માણસોમાં લંગાણ પડ્યું.
એને ધસ્યો આવતો જોઈને જોને જેમ ફાંચું તેમ લય પામતું
લોક નાસવા લાગ્યું. એ સ્વજન વર્ગ લય પામીને નાસી ગયો,
મુક્તો ભાગ્યા અને જીવિતવ્યનો નાશ નજીક જોતાં એ સાગરહત
પણ પ્રિયાઓને છોડીને નાસી ગયો. ‘ મરણલયની વાત આવે
ત્યારે કોઈ કોઈતું સચું થતું નથી. ’ કિંકર્તવ્યમૂઢ થયેલી એ
કન્યાઓ અશરણ્ય, અચેતન્ય એવી ત્યાંજ ઉભી રહી-સ્થીર થઈ ગઈ.
યો દિશાએ જોતી ને રાતી, મૃગલીની માફક લય પામતી, પાંદડાંની
માફક કંપતી અને ચિતમાં મુંઝાતી તે દિશ્મૂઢ થઈ ગઈ.

ત્યારે હાથી એ કમલિની સમાન કન્યાઓ ઉપર ધસ્યો
ત્યારે વચમાં ધગ્ગિભલે પડકાર કરી હાથીને ખીજવ્યો અને પોતાની
સામે યુદ્ધ કરવાને એને આમંત્રણ કર્યું. તે બોલ્યો-“ રે મૂઢ !
એ દીન, અનાથ, લયથી કંપતી નિર્જળ બાળકા ઉપર મુંઢ ઉલા-
ળતો કેમ લાજતો નથી ? જો તારામાં કાંઈપણ શક્તિ હોય તો
તારી સામે ઉભેલા આ બળવાનની સામે આવ. ”

કન્યાઓ ઉપર ધસી આવતા હાથીના કાનમાં આ શબ્દો અ-
યથાયા અને તે સમકયો. પોતાની નજર એણે ધગ્ગિભલ તરફ ફેરવી.
અને રોષાયમાન થઈને એ કન્યાઓને છોડી તે ધગ્ગિભલ તરફ ધસ્યો.

ધગ્ગિભલ તરતજ ઘોડા ઉપરથી નીચે ઉતરી પડ્યો. એ લઘુ
દેહધારી હતો, હાથી સ્થૂળ હતો. ધગ્ગિભલ શિક્ષિત હતો, ગજ અ-
શિક્ષિત હતો. કુમાર આંટી ઘુંટી ખાઈ દોડતો હતો ને હાથી એની

પછવાડે એને પકડવાને દોડતો હતો. હાથીને એવી રીતે ચિરકાળ પર્યંત ખૂળ દોડાવ્યો, જેથી એ ખેદ પામી ગયો, એનો મદ ઉતરી ગયો, તે ગુપચુપ શાંત બનીને ઉભો રહ્યો, એટલે એના દંતુશળ પકડીને કુમાર તેની ઉપર ચડી ગયો. પછી ગજશિક્ષામાં કુશળ ધર્મિભલે અંકુશ મારીને એને ખૂળ લમાવ્યો. આખરે તે ત્રીસેત્રીસ પાડતો નિર્વીર્ય થઇ ગયો, ત્યારે કુંવરે એને છોડી દીધો. તેણે હાથી ઉપરથી ઉતરી તેને મહાવતને સાંખ્યો મહાવતે એને આલાનસ્થાન પાસે લાવીને ખાંધ્યો.

ધર્મિભલનું આવું અપૂર્વ પરાક્રમ જોઇને નાગરિકો વિસ્મય પામી એની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે પોતાની કળા અજમાવીને ધર્મિભલ રાજદરબારમાં આવી આશ્ચર્ય પામેલા રાજાને નમ્યો. રાજાએ પોતાનો જામાતા જાણીને ગૌરવથી ઉભા થઈ પોતાની બુજાઓથી એ મહાબુજને આલિંગન દઇ પ્રસન્નતાપૂર્વક પૂછ્યું. “વત્સ ! આજ ઘણે દિવસે તમે દેખાયા. તમને જોવાથી આજે અમને અતિ આનંદ થયો. અશ્વ તમને હરી ગયો, તે પછીનું તમારું વૃત્તાંત પ્રગટ કરો. ”

રાજાના પૂછવાથી પોતાનું સમસ્ત વૃત્તાંત સભામાં કુમારે કહી સંભળાવ્યું. એનું વૃત્તાંત સાંભળીને રાજા આદિ સર્વે ખુશી થયા.

ધર્મિભલના આગમનનો નગરમાં કેટલાક દિવસ પર્યંત મહોત્સવ ચાલ્યો. રાજાએ માનસત્કારથી વિદાય કરેલો ધર્મિભલ પોતાને મંદિરે આવ્યો. ધર્મિભલના આગમનની વધામણી વિમલાને પ્રથમથીજ મળી ગઈ હતી, જેથી ઘેર આવતાંજ વિમલાએ અધિક ઉત્સાહપૂર્વક એને વધાવી લીધો. હાથી ઉપર વિજય મેળવી કુંવર આનંદ સહિત પ્રિયાઓને મળ્યો.

અશ્વકેડા કરતાં ધર્મિભલને એકાએક અશ્વ ઉપાડી જવાથી તેની વિમલા, નાગદત્તા અને કપિલા ત્રણે સ્ત્રીઓ શોકમાં સમય વ્યતીત કરતી હતી, આજે તેમનો એ શોક દૂર થયો.

હાથીનો ઉપદ્રવ શાંત થતાંજ નગરમાં શાંતિ ફેલાણી, તરતજ

ખેં પટેલો બચ્ચાર શરૂ થયો. સૌ દોડી પોતપોતાના કામધંધે લાખા. સાગરદત્ત પણ કન્યાઓ મૂકીને નાસી ગયેલો તે હવે એ માટેને પરણવાને તત્પર થયો, જેમી એ આઠે કન્યાઓને તેડું કર્યું. એટલે તેણીઓએ કહેવરાવ્યું કે—“હવે અમારી આશા છોડી દો. વાનર દાગ ચૂરી ગયો. અમને તો તેં ચમરાજના મુખમાં નાખી હતી તે શું બૂલી ગયો, કે જેથી પુનઃ તેડું કરતાં લાજતો નથી? એ મહા-ભાગ્યવંત ધર્મિભક્તુમારના પરાક્રમથી અમે જીવતી રહી. તારી એ આઠે સ્ત્રીઓ તો મરી ગઇ છે એમજ તું સમજજે. તું જાણુકની પેઠે અમને મૂકીને નાસી ગયો. અરે ! દુઃખના સમયમાં પશુઓ પણ પોતાની સ્ત્રીને તજતાં નથી; તો મનુષ્ય જેવો મનુષ્ય થઈને અમને મૂલ્યના મુખમાં નાખીને ભાગી જનાર તું અમને પરણવા આવતાં લાજતો નથી? એ તો જે થયું તે સાઈજ થયું કે જેથી તારા જેવા રાંકડાના પંભમાંથી અમે છુટા થયાં. શૂળીનું વિદ્ર સોયથી દગો ગયું. માટે અમારી આશા છોડીને તું નિરંતર ઘરમાં બસાઈ રહે. આદૃતિમાં જો કે તું પુરૂષ જેવો છે, છતાં સ્ત્રીથી પણ હીનસત્વ છે. તારા જેવા હીનસત્વને પરણ્યા કરતાં જીવિતપર્યંત કુમારા રહેવું એ વધારે સાઈ છે.”

આઠે સ્ત્રીઓની કહેવરાવેલી આવી કડુક વાણી સાંભળીને સાગરદત્તે રાજા આગળ ફરિયાદ કરી. રાજાએ બાળાઓને જોલાવી સાગરદત્તને પરણવાને સમજાવ્યું, પણ એ આઠે જણીએ પોતાનો અભિપ્રાય રાજા આગળ જાહેર કર્યો કે—“એણે તો અમને ચમના મ્હોડામાં નાખી હતી, હવે શા માટે એ પરણવા આવે છે? અમે મરણ પામી હોત તો તે શું કરત? આ ધર્મિભક્તુવંદના પસાયે સર્વે સાઈ થયું, નહિતર એ તો પોતાનો જીવ સંભાળવાને નાહો હતો, માટે એ રાંકને અમે કદાપિ વરનાર નથી. અમે આઠે જણી અણીશુદ્ધ સતીઓ છીએ. અમારાં માતા-પિતા અને જ્ઞાની એના સાક્ષીમૂલ છે. ચોરીમાં ચોરું મંગળ કરતાં પણ જો પતિ મરી જાય તો ફરીને પરણવાની એને છુટ છે તો અમારો એમાં શું વાંક છે કે એ રાંક આલેલો બપો અમને દગાવે છે? જુઓ ! કૃષ્ણજી રૂક્મણિને હરીને લાવ્યા હતા છતાં એ સતીમાં સિરોમણિ કહેવાણી, શિશુપાલ સાથે એનો વિવાહ થયો હતો છતાં કૃષ્ણ એને હરણ કરી

દ્વારિકામાં લઈ ગયા. સત્યભામાના કુંવર ભીડ માટે નવાણુ કન્યાઓ એકઠી કરી હતી, છતાં શાંખકુંવર એ નવાણુની સાથે પરણીને પોતાને મહેલે તેડી ગયો. તેથી અમને ળચાવનાર અમારો ઉપકારી ધમ્મિલ કુમાર એજ આ ભવમાં તો અમારો ભરથાર થાઓ ! હે રાજન ! તેમ છતાં જો અમારા ઉપર ફરજ પાડશે તો અમે આઠે જણીઓ આપઘાત કરશું, પણ એ ખારાસાગરને તો અમે નહિ વરશું તે નિશ્ચય છે. ” કન્યાઓની એવી વાણી સાંભળીને રાજાએ સાગરદત્તને કહ્યું કે—“ તું આ કન્યા માટેની હઠ છોડી દે. ”

રાજાનું વચન સાંભળીને સાગરદત્ત મનમાં ળડખડતો ત્યાંથી ચાડ્યો ગયો. રાજાએ એનાં માળાપને બોલાવી મોટા મહોત્સવ-પૂર્વક એ આઠ કન્યાઓને ધમ્મિલ સાથે પરણાવી દીધી. કન્યાદાનમાં એ આઠેના માળાપે ધમ્મિલને પુષ્કળ ઋદ્ધિ આપી.

જગતમાં સામાન્ય એવો નિયમ છે કે ભરતીમાં ભરતી જ થાય છે. લક્ષ્મી પ્રસન્ન થાય છે ત્યારે ચારે બાજુથી આવવા માંડે છે. ભરેલા વિશાળ સમુદ્રમાંજ નદીઓનું પાણી પણ સમાઈ જાય છે. આઠે કન્યાઓને લઈને ધમ્મિલ વિમલાને ઘેર આવ્યો ને સુખભર દિવસો વ્યતીત કરવા લાગ્યો.

એક દિવસ ધમ્મિલ અંધાપતિ પાસે બેઠો હતો, તે વળતે અનેક પ્રકારે જ્ઞાનગોષ્ઠી કરતાં એને પ્રસન્ન કરી સંબાહપતિ વસુદત્તની સાથે સંધી કરાવી દીધી. એ બજાર કુંવરે સંબાહપતિને મોકલ્યા. સંબાહપતિએ પોતાની પુત્રી પદ્માવતીને ઋદ્ધિ સમૃદ્ધિ સાથે અંધા-નગરીએ મોકલી. તે પોતાના પ્રિયતમ પાસે આવી. એવી રીતે સર્વે સ્ત્રીઓની સાથે સંસારસુખ ભોગવતો ધમ્મિલ પૂર્ણ સુખમાં પોતાનો કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૬૫ મું.

‘ જેચરબાળા વિદ્યુન્મતિ ને વિદ્યુલતા. ’

એક દિવસ ધર્મિભવકુમાર પોતાના મહેલમાં ગ્રાંતિથી જમીને ફિટામે આરામ લેતો બેઠો હતો, મનમાં પોતાના મુખી સંસારની અનેક ગડમથલો કરી રહ્યો હતો. એવામાં આકાશમાંથી વિજળી જેમ અમકારા કરતી પૃથ્વી ઉપર ઉતરે તેમ વિદ્યુતના સરખી કંતિમાન એક કન્યા એ મહેલમાં ઉતરી. મુખમાં બેઠેલા કુંવરની આગળ અકસ્માત્ વિદ્યુતની જેમ તે પ્રગટ થઈ અને કહેવા લાગી. (એ કન્યા તે વિદ્યુલતા નામની જેચરકન્યા હતી, કે જેના ભાઈને વનની હીલા ભેતાં કુંવરે વંશભાગ છેલ્લા જતાં હણ્યો હતો અને જેણે મતાવેલી સ્વેત ધ્વજાથી કુમાર ત્યાંથી આપ્યો ગયો હતો.)

“ તે દિવસે કનકવાલુકા નદીના તટ ઉપર તપ કરતા મારા બંધુને ખડ્ગપ્રહારે તમેજ હણ્યો હતો કે ? હે પરોપકાર રસિક ! આણું કાર્ય કરવું તમને શું યોગ્ય હતું ? વળી મારી બેન તથા બીજી સોળ કન્યાઓનાં મનહરણ કરીને તમે ત્યાંથી નામી ગયા એ તો બહુ સાઈ કયું ? ” જેચર કન્યાએ આ પ્રમાણે કુંવરને પૂછ્યું.

ધર્મિભલે કહ્યું—“ તારું કહેવું સર્વથા સત્ય છે. અજ્ઞાનથી મારા વડે એ પાપ થઈ ગયું છે, જેથી હું તારા કપકાને યોગ્ય છું. ખડ્ગની ધારાની પરીણા કરવા માટે હું એ વાંસનું આંત્રીધુંટીવાણું બાણું છેલ્લા ગયો, તેમાં અજ્ઞાનવશે તારો બંધુ હણાય ગયો. એ અજ્ઞાન જન્ય એવિત છે. એ અપરાધ મારાથી થયો છે, તો હરે તુંજ કહે કે મારે એનું શું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું ? ”

“ એ માટે તમારે પ્રાયશ્ચિત્ત તો કરવુંજ પડ્યું, પણ કહો તો ખરા કે ત્યાંથી નારી જવાનું તમારે શું કારણ હતું ? ” જેચરબાળા વિદ્યુલતાએ પૂછ્યું.

“ ત્યાંથી આપ્યા જવાનું કારણ તો મિત્રસેનાનો સંકેત હતો. તેની સાથેની મુલાકાતમાં મને એવું જણાવ્યું હતું કે—એ સર્વે બાળાઓ

તમારી ઉપર સ્નેહવાળી થશે તો લાલ ધ્વજ હલાવીશ, જેથી તમે રોકાજો ને વિરક્ત થશે તો શ્વેત ધ્વજ હલાવીશ એટલે તમે જતા રહેજો, બાળાએ શ્વેત ધ્વજ હલાવી જેથી બંધુના હૃદયનાર તરફ તમારો અભાવ જોઈ હું ત્યાંથી સત્વર ચાલી નીકળ્યો.” ધર્મભક્તે કહ્યું.

વિદુષ્ટતા બોલી કે—“ એમાં એની ભયંકર ભૂલ થઈ છે. તમારું વૃત્તાંત મિત્રસેનાના મુખથકી સાંભળીને અમોને પ્રથમ ક્ષણ માત્ર શોક થયો. પછી અમે વિચાર્યું કે—આખરે જ્ઞાનીનું વચન સત્ય થયું. ક્યારે પણ ભવિતવ્યતા અન્યથા થતી નથી. એમ ચિંતવી શોકનો ત્યાગ કરીને અમે એને જણાવ્યું કે તું ઝટ જા અને તેમને અહીં તેડી લાવ ! અમારો મનોભાવ જાણી મિત્રસેના મહેલની ઉપર અગાશીમાં ગઈ અને હર્ષોન્મત્તતાથી રક્ત ધ્વજને બદલે એણે શ્વેત ધ્વજ હલાવી. ઘણો સમય થવા છતાં જ્યારે તમે ન આવ્યા ત્યારે અમે અરસપરસ વાતચિતો કરતી વિચારમાં પડી કે—આ શું ? પતાકા જોયા છતાં તે કેમ આવ્યા નહિ હોય ? પછી મિત્રસેનાને અમે તપાસ કરવા મોકલી પણ એ રોતી રોતી પાછી ફરી અને એણે જાણ્યું કે આ બધું એની ભૂલનું પરિણામ હતું. અમારા પૂછવાથી એણે સત્ય હકીકત કહી સંભળાવી. પછી ‘હવે અમારે શું કરવું ?’ એ માટે અમે સર્વે વિચારમાં પડ્યાં. અનુક્રમે અમે એક નિર્ણય કર્યો અને મારી ખેંદનના હુકમથી હું તમને શોધવાને દેશવિદેશ ફરવા નીકળી. સૂર્યને જેમ ઉદ્ભવક-ધ્રુવક જોઈ શકે નહિ, તેમ ઘણી પૃથ્વી ભમ્યા છતાં મને તમારી શોધ જડી નહી, તોપણ તમને શોધવાની આશા મેં છોડી નહિ, કારણકે સ્નેહ છે તે દુઃખે કરીને તજવા યોગ્ય છે. આખરે આજે ચંપામાં આવીને મેં તમને પકડ્યા છે—શોધી કાઢ્યા છે. મારી ખેંદન અને એ સોજે કન્યાઓ રાત દિવસ તમારું સ્મરણ કરતી મનમાં અતિ સંતાપ કરતી હશે તો હવે તમારો શું હુકમ છે તે કહો.” વિદુષ્ટતાએ એમ કહીને પોતાની વાત પૂરી કરી.

“ એ સર્વેને તમે અહીંના ઉદ્યાનમાં તેડી લાવો. ” કુમારે આજ્ઞા આપી.

વિષ્ણુજ્ઞતા તેપછી વિઝળીની માફક જેમ અકસ્માત્ પ્રગટ થઈ હતી એવીજ રીતે અદૃશ્ય થઈ તરતજ આકાશમાર્ગે ચાલી ગઈ. તેણે પોતાને ધ્યાનકે 'પહોંચીને સર્વેને આ વાત કહી સંભળાવી, નેથી સર્વેએ ચંપા જવાની તૈયારી કરવા માંડી.

થોડા સમયમાં તો એ અદારે કન્યાઓ ચંપાના વનમાં આવીને પ્રગટ થઈ. ત્યાં કનકમય મહેલ બનાવીને એમાં પોતાનો ઉતારો કર્યો. ખેચરકન્યાનાં માતાપિતાઓ પણ પોતાની કન્યાઓને પરણાવવાને માટે ત્યાં આવ્યાં.

નગરની બહાર ઉદ્યાનમાં વિદ્યાધરકુંવરીઓની આવી અપૂર્વ રચના જોઈને આખું નગર જોવાને ઉલટ્યું. “શું આ તે દેવાંગનાઓ ચંપાના ઉદ્યાનમાં કીડા કરવાને આવી હશે કે શું હશે ?” એમ અનેક પ્રકારની વાતો કરતાં લાખો માણસો ત્યાં જોવા આવવા લાગ્યાં.

ધર્મિભલ મોટા વિવાહમહોત્સવથી એ અદાર કન્યાઓ સાથે પરણે. ‘કામી પુરુષોને ગમે તેટલી સ્ત્રીઓ છતાં તૃપ્તિ થતી નથી, કેમકે અનેક નદીઓ પોતાનામાં પડવા છતાં સમુદ્ર કદિ સંતોષ પામતો નથી.’ રાત્રીએ ઉદ્યાનમાં રહીને પ્રભાત સમયે એ અદારે કન્યાઓને લઈ વાજતે ગાજતે કુંવર પોતાને ઘેર આવ્યો.

પછી સર્વે સ્ત્રીઓની સાથે દેવની માફક તે પોતાનો કાળ બ્ય-લીત કરવા લાગ્યો. અદાર ખેચરકન્યાઓ, આક સાગરહત્તવાળી કન્યાઓ, એક સંબાહપતિ વમુહત્તની કુંવરી પદ્માવતી, નાગદત્તા, ચંપા પતિની કુમારી કપિલાદેવી ને વિમલા-એ ત્રીયે રમણીઓ પરસ્પર પ્યાર ધરતી રંગે રમવા લાગી; કેમકે ત્યાં ભાવ્યનું પૂર્ણ જોર હોય છે ત્યાં કલેશને સંભવ હોતો નથી. જેનું પુણ્ય પરવારું હોય ત્યાંજ યેર ઝેરનાં બીજ વધાય છે—કલેશ કહાત ઉપજાય છે. અહીં તો એક બીજી નાના મોટાને વિવેક સાચવતી આનંદભર રહેતી હતી.

ત્યાં એક બીજાના એક બીજાની નજર ચાર ચાલ છે, જે પરમાં બ્યભિચાર જણાય છે, ત્યાંથી તફની ગુસ્સો કરીને ચાલી જાય છે. ત્યાં સ્ત્રીપુરુષના નિરતર કહાત ચાલતો હોય છે ને સ્ત્રી ઉપર પુરુષ વેરે ભરાયો રહે છે ત્યાં એવા રાવણના પુરુષનું મુખ હરમી કદિ પણ જોતી નથી.

ત્રીશ સ્ત્રીઓની સાથે ધર્મિભલ સુખમાં રહેતો હતો. ચંપાના સર્વે નગરવાસી જનો એનાં અદ્ભૂત લાગ્યને પ્રશંસી રહ્યા હતા. “અહો ! એણે શું પુણ્ય કર્યું હશે કે જેથી આવી સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ ? એનું અદ્ભૂત ને અતિ ઉત્તમ લાગ્ય તો બુદ્ધો કે એ ભૂચર મનુષ્ય છતાં વિદ્યાધરીઓ સાથે દેવતાનાં સુખ ભોગવે છે. ”

મનુષ્ય અને વિદ્યાધરની બાળાઓ સાથે લગ્ન કરીને ધર્મિભલને સંસારસુખ ભોગવતાં કેટલોક કાળ સુખમાં વ્યતીત થયો.

એક દિવસ અન્યોઅન્ય વાણી વિનોદ કરતાં વિદ્યુન્મતિએ વિમલાને પૂછ્યું—“ સખી ! પતિ એ સ્ત્રીનો પ્રભુ કહેવાય છે, છતાં જે ગરીબની સ્ત્રી પણ ન કરે એવું સાહસ તમે કેમ કર્યું ? નિર્ધન હોય, કુરૂપ હોય, વ્યસની હોય છતાં એવા પતિને પણ દેવ માનીને સતી સેવા કરે. ”

“ ખરીત એ મારી ભૂલ થઈ ગઈ છે, છતાં પણ સ્વામીને શું એમ કરવું યોગ્ય હતું કે ? ” વિમલાએ એના જવાબમાં જણાવ્યું.

“ શું વાર ? ” ખેચરબાળાએ પૂછ્યું.

“ રતિસુખની સંધીએ પત્નીની આગળ શોક્યનાં વખાણ કરવાં યોગ્ય છે ? કેમકે સ્વાભાવિક રીતે પણ શોક્યનું નામ સ્નાને શસ્ત્રવગર ધા કરનારું, અગ્નિ વગર દહન કરનારું અને અતિ ઉચ્ચાટ કરનારું હોય છે. જો કે જહેનને નામે એને બોલાવાય છે, છતાં એ શોક્ય સુખકારી થતી નથી. શર્કરાના નામે પ્રસિદ્ધ થયેલી વાલુકા—રેતી શું ગુણ કરનારી હોય છે ? સ્ત્રીઓને મરી જવું એ અતિ ઉત્તમ છે, પણ શોક્યનું દુઃખ ભોગવતાં જીવવું એ સારું નથી. ” વિમળાએ જણાવ્યું.

“ ભદ્રે ! પુરૂષ એ તો પ્રભુ કહેવાય, જેથી અંતરની ઇષ્ટ વસ્તુનું નામ ગ્રહણ કરતાં કાંઈ એનો અપરાધ ગણાતો નથી. પણ પ્રિયતમની અવજ્ઞા કરનારા આ તમારા ચરણને તો અમારે અવશ્ય શિક્ષા કરવી જોઈએ. ” ખેચરકન્યા વિદ્યુન્મતિ બોલી અને સર્વે જણીઓ એક બીજી સાથે તાળી દેતી હસી પડી.

“ ખરાબર છે, મારી એક વાત સાંભળો. પ્રથમ તમે સર્વે

કરીને મારે પગે પડે અને કગશમાં જળ લાવી એનાથી સ્નાન કરી ચંદનથી આ ચરણની પૂજા કરે. ”

“એનું શું કારણ !” સર્વેએ પૂછ્યું.

“જે મેં પ્રિયતમને આ પગે કરીને પ્રહાર ન કર્યો હોત, તો તમે બધી કુમારિકાઓ કયા ભરથારને પરણત ? મારા ચરણના પસાયથીજ તમે બધીએ મારો પતિ પડાવી લીધો છે, માટે કહો, હવે આ પાદને તમારે પૂજવો જોઈએ કે તાડવો જોઈએ ?” વિમળાની આવી શુદ્ધિવાળી વાણી સાંભળીને સર્વે બહુ ખુશી થઈ.

એ વાતચિતને અંતે વિદ્યુન્મતિએ પતિને પૂછ્યું—“સ્વામી ! મૂર્તિએ કરીને ભિન્ન છતાં આપણામાં કંઈ ભેદભાવ નથી, માટે આપ એનું સ્વરૂપ યથાતથ્ય રીતે મને કહો કે એનું નામ તમારી શુદ્ધ ઉપર નિરંતર રમ્યા કરે છે, તો એ મહાભાગવત્તત્ત્વકા કોણ છે ?”

“હા ! હા ! મુંદરી ! એવું બોલ મા ! આ બધીમાંથી વળી કોઈકને રીસ અડશે. એકથી જ ભય પામીને ધરાઈ ગયો છું, હવે તો તમે ત્રીશ જણીઓ મળી છો. અનાયાસે પૂર્વે તેનું નામ અહણ કરતાં જેને કોપ થયો તે હમણાં સાંભળીને વળી શું કરે ?” ધર્મિમત્તે ટૂંક સમય બતાવતાં એચરબાજાને કહ્યું.

“નાથ ! શા માટે એવો ભય રાખો છો ? સ્વસ્થ થઈને તમારા હૃદયમાં રહેલી એને આજે બહાર તો કાઢો. અમે સર્વે તેની વાત સાંભળીએ, તો વળી કોઈક દિવસ તેને જોશું પણ ખરાં.” વિમળાએ હસીને કહ્યું. અને ત્રીઓ બધી એનું વર્ણન સાંભળવાને કૌતુકથી ઉત્સુક ચિત્તવાળી થઈ.

“મગધદેશની અંદર આવેલું વિશાળ કુશામ્બુર નામે નગર છે. ત્યાં મહિમાલુક્ય સમાન વસંતતિલકા નામે એક વેશ્યા રહેતી હતી. હું લગભગ બાર વર્ષ પર્યંત એના ઘરમાં રહ્યો છું. એના લાવણ્યાબ્ધિમાં હું એવો તો ડુબી ગયો હતો કે ઘરબાર માતાપિતાદિક કુટુંબ પરિવાર પણ ભૂલી ગયો હતો. અરે ! એની શું વાત હતું ? નહિ સાંભળેલી, નહિ જોયેલી અને નહિ અનુભવેલી એવી ભોગ-

વિલાસ સંબંધી કાગાની એ કાગાવિશારદા-પડિતા હતી. સમુદ્રના જળમાં જેમ ઉલ્લાવેલો કડ્ડોલ-આવે એમ એના સૌહાર્દવડે આજે પણ મારું મન એની પછવાડે દોડે છે. ” ધર્મિયે વસંતતિલકાનું ટુંકે ખ્યાન કહી સંભળાવ્યું.

“જો આપની આજ્ઞા હોય તો હું પ્રથમ ખાનગી રીતે એની તપાસ કરી આવું અને ત્યાં જઈને એને જોઈ આવું?” વિદ્યુન્મતિએ કહ્યું.

“આ સર્વે સ્ત્રીઓની અનુમતિ લઈને જેમ ઠીક લાગે તેમ કરો, અને તેમાં પણ જે ગુસ્સે થતું હોય એની રજા તો પહેલાં લેવી જોઈએ. ” એમ બોલતાં ધર્મિયે વિમળા તરફ જોયું ને હસ્યો.

“કેમ સખી ! તારી શી ધૂનછા છે ? વસંતતિલકાની તપાસ કરવા જાઉં ? ” એ બેચરણાળાએ વિમળાની અનુમતિ માગી.

જવાબમાં વિમળા હસીને બોલી-“ સખી ! પ્રિયતમના હિલને સુખ થાય તેમ કર ! વળી જો તો ખરી કે એ વેશ્યાની પતિભક્તિ કેવીક છે ? ”

“હા ! તે માટે તો હું જાઉં છું. જોજો તો ખરી કે પુરૂષનો સ્વાંગ ધરીને કેવી રીતે હું એને લલચાવું છું અને કેવી કસોટી ઉપર ચઢાવું છું ? ”

“કાર્ય કરીને સત્વર વહેલાં પધારજો. ” વિમળાએ અનુમતિ આપી.

સર્વેની અનુમતિ મેળવીને એ બેચરણાળા વિદ્યુન્મતિ સર્વેની આંખો સમક્ષ ઉઠતી આકાશનાગે અદ્ભુત થઈ ગઈ.

—❦❦❦—

પ્રકરણ ૬૬ મું.

‘સ્વદેશ સ્મરણ.’

“હીકરી ! તારા શરીર સામું તો જો ? ક્યાસુધી તું આવું તપ આવરીશ ? અરે ! આપણો ધર્મ, આપણું કૃમ, આપણો રિવાજ, એ બધું તું કંઈ બૂલી જાય છે ? જનનાર વાત જની ગઈ, એનો હવે કાંઈ ઉપાય થાય છે ? ” એક દુહા તુરંતે તેને ઉપસા શબ્દો બોલી.

“આ બધું તારા પરાક્રમનું પરિણામ છે. માતા ! તારા વિવાહ, તારૂં કુળ એ બધું તનેજ મુજારક ! તું જાણે છે કે જે ગતિ કોમ્પ્રમીટીની તે જ મારી ? ” એક નરજી બાગા-તલનાએ જણાવ્યું.

“પણ યશોમતી તો એની પરણેલી પત્ની છે, ને જગતમાં તું તો મુખ્ય સોગવવાનેજ સરન્દયેલી છે. એ ક્યાં જૂલી જાય છે ? ” મેરણી બોલી.

“મુખ ! એ મુખમાંથી તો તે મને દુઃખમાં ધકેલી દીધી છે ! મારું મુખ લોપ્પને તો તું અડેખી જની છે ! ”

“હશે, હવે એ ગઈ વાતને જૂલી જા. આજે એ વાતને ઘણા વરસોના પડ વળી ગયાં છે. ધમ્મિલ ગયો પણ કાંઈ આખું કુશાચ-નગર તો સાથે નથી લઈ ગયો ને ? ”

“ચૂપ ! માતા ! રોજ રોજ તું આ એકજ વાત કરે છે. તું જાણે છે કે જગતમાં સ્ત્રી એકજ પતિને વડે છે. મારે મન ધમ્મિલ એકજ છે. તું જાણે કે તારી બધી મહેનત ફેકટ છે. ”

“પણ આજે વર્ષો થયાં તારા ધમ્મિલનો તો પતો નથી. આખા કુશાચપુરમાંથી એની સિવાય બીજો કોઈ તને જડતો નથી ? ”

“બસ ! ચૂપ કર ! જીવનના અંતપર્યંત હું એના સિવાય બીજાની સામું જોનાર નથી. મારી મરજી વગર તું કાંઈ કરાવી શકનાર નથી. ધમ્મિલને કાઢી મૂક્યો, મને જીવતી મારી નાખી, અરે ! તે મને હેરાન કરવામાં શી બાકી રાખી છે ? ” તરણીએ કહ્યું.

“આમને આમ મરી જઈશ તોપણ ધમ્મિલ તને મળે તેમ નથી. નાહક શામોટે દુઃખી યાય છે ? આશાભર્યા ઘણા અમીરો તારે માટે આવી આવીને પાછા જાય છે-ધકકા ખાય છે. ”

“તો એ જ્ઞાને કરેલાં પાપોનું પ્રાયાશ્વિત્ત યાય છે. એમાં તારું શું જાય છે ? આ ઝેરી દુનિયા તો હવે મને ખાવા ધાય છે. ”

“ત્યારે શું તારો આવેજ નિશ્ચય છે ? બધી જીંદગી તું આમજ દુઃખમાં પસાર કરીશ ? કોઈ દિવસ બરાબર ખાવું નહિ, પીવું નહિ અને ખાવું તો કેવળ નિરસ અન્ન જમવું સારાં લુગડાં પહેરવા નહિ.

આભૂષણ સજવાં નહિ, આનંદમાં લાગ લેવો નહિ, એ બધું શું તું સાડું કરે છે? નાહક તારા જીવને તું ગામાટે કલેશ કરી સંતાપે છે?”

“મારે નશીબે તો હવે એજ રહેલું છે. જે દોલતના દોલે તે મારા પતિને-ધમ્મિકને કાઢી મૂક્યો, તે આ દોલતને પરભવમાં હવે તું સાથે લઈ જાજે, એ તારી સાથે આવશે, તને દુઃખથી બચાવશે!!”

“ઠીક છે. જેમ તને સુખ ઉપજે તેમ કર. હઠીલી છોકરી! મને ખાતરી છે કે મરતાં સુધી પણ તું ધમ્મિકને ભૂલશે નહિ. આજ વર્ષે થયાં પણ તું તેને ભૂલતી નથી; દ્રવ્ય સંબંધી કંગાલિયત તારે નશીબે લગેલી છે. દુઃખ લોગવવા માટેજ તું મનુષ્યલોકમાં આવેલી છે, તેથીજ સુખ તને ગમતું નથી.” ડોશીએ દુઃખી દિલે કહ્યું.

એક મકાનમાં વાત કરનારી આ મા-દીકરીના વિચારો એક બીજાથી તદ્દન ભિન્ન હતા. કુશાગ્રનગરના વેશ્યાઓના લતામાં આપણું પૂર્વપરિચિત વસંતસેનાનું આ મંદિર હતું. અત્યારે વસંતસેના વસંતતિલકાને સમજાવતી હતી. આવી હઠ છોડવાને આજ સુધીમાં એણે ઘણો પ્રયત્ન કર્યો હતો; પણ વસંતતિલકાએ એક સતી કરતાં પણ અધિક પતિભક્તિ બતાવી આપી હતી; જેથી ગરીબ બિચારી અઝકા-ડોશીની મહેનત બરબાદ ગઈ હતી.

વસંતતિલકા ધમ્મિકને પ્રપંચથી ડોશીએ બહાર કાઢ્યો, ત્યારથી અન્ય પુરૂષની સાથે વાતચિત તો શું પણ એનું સુખ પણ જોતી નહીં, એણે સ્ત્રીઓ સિવાય પુરૂષ સાથે ન બોલવાનો નિયમ કર્યો હતો. સાદા વસ્ત્રોમાં નિરંતર પ્રભુનું સ્મરણ કરતી અને નિરસ આહાર જમતી તેણી પોતાના દિવસો આશામાં ને આશામાં વ્યતીત કરતી હતી.

બન્ને મા દીકરી વાતો કરતાં હતાં તે સમયે એક વ્યક્તિ પ્રચ્છન્ન રહીને તેમની વાર્તા સાંભળતી હતી. ડોશીના ગયા પછી એ વ્યક્તિ અકસ્માત ત્યાં પ્રગટ થઈ. વસંતતિલકાની એની ઉપર દ્રષ્ટિ પડી, તો અન્ય પુરૂષ જોઈ એણે પોતાની આંખો બંધ કરી દીધી. પોતે સુંદર સુવાન હોવાથી ને આભૂષણથી એનું શરીર બરેલ

સોવાથી તેમજ તેની પાસે જીવું દ્રવ્ય પણ પુષ્કળ સોવાથી વસંત-
તિલકા તેના સામું જોશે એમ ધાર્યું હતું પણ એ મનસ્વીનીએ
એના સામું પણ જોયું નહિ. એણે મનમાં ચિંતવ્યું કે-“ આ પણ
અપ્રાનોજ કાંઈ પ્રપંચ હશે.”

તરતજ એ બ્યહિષ્ણિ પોતાની ધારણામાં નિષ્કૃષ્ણ જવાથી એણે
પુરૂષનું રૂપ બદલી નાંખ્યું અને પોતાનું સ્ત્રીરૂપ પ્રગટ કરી વસંત-
તિલકા આગળ હાજર થઈ અને બોલી-“ જ્ઞેન ! હું તને વધામળી
દેવા આવી છું. તારા સ્વામી ધર્મિભક્તના સમાચાર આપવા આવી
છું. તારી પાસે મને ધર્મિભક્તકુમારે મોકલી છે. હું તેની દામ્ત્રી છું.
એનો સંદેશો લાવી છું, તો તું મને શું કહે છે ? ” સુંદર સ્ત્રીના
વદનમાંથી પુષ્પની માફક ખરતા આ શબ્દો ઝીલવી વસંતતિલકા
સદસા ઉભી થઈ ગઈ. એને ગાઢ આશ્ચર્યન દીર્ઘ. સ્નેહના આદરથી
એને પોતાની પાસે જોસાડી, એના કુશળવર્તમાન પૂછી પતિના
સમાચાર પૂછવા લાગી-“ કહો, મારા પ્રિયતમ ધર્મિભક્ત હાલમાં
ક્યાં છે ? કેમ છે ? શું કરે છે ? ”

“ સખી ! હાલ એ અંધાનગરીમાં રહેલા છે, અતુલ્ય રાજસ-
પદા પામ્યા છે, ત્રીશ લલનાઓ સાથે દેવની માફક સુખ લોગવતા
ગયેલા કાળને પણ જાણતા નથી.” એ બાળાએ કહ્યું. એ બાળા તે
ધર્મિભક્ત પાસેથી વસંતતિલકાની ખબર લેવાને આવેલી વિદ્યાધર-
કુમારી । વધુનાંત હતી.

“ હા ! એ પ્રિયતમ મને છોડીને પરદેશમાં ચલાવે છે. અરે !
પોતાની પ્રથમ પ્રિયાને છોડીને એને લોજન પણ કેમ લાવે છે ?
જેમ કૃપની છાયા કૃપમાંજ સમાય એમ અમારી તો મનની મનમાંજ
રહી ગઈ. પતિ વિનાની સ્ત્રીની તે જગતમાં કાંઈ ગતિ છે ? ” આમ
બોલતાં બોલતાં વસંતતિલકા નિઃશ્વાસ ઉપર નિઃશ્વાસ નાંખતી
હતી, અંતરમાં યત્ન દુઃખ એ પોતેજ સમજી શકતી હતી.
આંખમાંથી ટપકતાં આંસુઓ એની આંખી પૂરતાં હતાં.

“ સખી ! જોઈ ના કર ' દુઃખનો સમય હવે વહી ગયો એમ
સમજ. થોડા દિવસમાં જ હવે તારો પતિ સાથે મેળાપ થશે,
પણ તારે ને એને આવી પ્રીતિ ક્યાંથી લાગી ? કે ત્રીશ સ્ત્રીઓ છતાં

એ તને યાદ ક્યાં કરે છે અને મુખમાં છતાં તારા વિશેષને એ દુઃખ સહન કરે છે. ” એચરકુમારી બોલી.

એના જવાબમાં વસંતતિલકાએ ટુંકમાં પોતાનું પૂર્વ ચરિત્ર કહી સંભળાવી છેવટે કહ્યું કે-“ ત્યારથી મારી માતાએ કપટ કરીને એમને ઘરમાંથી બહાર કઢાવ્યા છે, ત્યારથી મેં સરસ્વતીબાજ, દિનગ્ધ આહાર, સારાં વસ્ત્રાભરણ, મુખશાસ્ત્ર વગેરે સર્વે તથા દીધાં છે ને તપસ્વીની માફક કાયાનું દમન કરીને તીવ્ર મન પાળું છું. અરે ! આને આશામાં ને આશામાં ઘણાં વરસોનાં વરસો વહી ગયાં, છતાં પતિનાં દર્શન મને થતાં જ નથી. જેમ હું અહીં રહું છું તેવીજ રીતે તેના પિયરમાં મારી સખી યશોમતી રહે છે. અમારું એમકુશળ છે. અમારો સદેશો તમે પતિને કહેજો કે જેમ પ્રથમ પરણેલીને છંદી એમ હવે બીજી નવી પરણેલીને છંડશો નહીં. અમારી માફક એમને દુઃખી કરશો નહીં. ”

“ યશોમતી કોણ ? ” વિદુન્મતિએ પૂછ્યું.

“ એ સતી યશોમતી, જેની તમને શું વાત કરું ? પોતાનાં ઘર ઘરેણાં વેચીને એણે પ્રિયતમ પાછળ દુરબાન ક્યાં અને પ્રિયના મુખની ખાતર એ સર્વે ધન એણે વેચ્યાને આપ્યું. છેલ્લામાં છેલ્લી ઘડી મુઠ્ઠી એણે એ પ્રિયતમના મુખની ખાતર પોતાનાં અંગનાં ઘરેણાં પણ વેચ્યાને-મારી અક્કાને મોકલી આપ્યાં. હાય ! એ સતી સાધ્વા સ્ત્રી અત્યારે પિયરમાં દુકડા માગીને ખાય છે. આ નંદર કાયાને એમજ નભાવે છે. ભાભીઓનાં મહેણાંદુણાં, પિયરીયાંની કટુતા, સગાં સંબંધીઓની વિષમતા એ બધું એ ગરીબ સ્ત્રી અત્યારે સહન કરે છે. આજ ઘણાં વર્ષો એવા દુઃખમાં એનાં વહી ગયાં; અને એના પરણેલો પતિ એને ભૂલી જઈને અત્યારે પરદેશમાં અપૂર્વ વૈભવ ભોગવે છે. શાખાશ છે એવા પતિને ! એવા પતિને અમે વિશેષ શું કહીએ ? પતિએ છોડી સતીનો તો જગતમાં એક પ્રભુજ ભેલી છે. એ પ્રભુના ભરોસે યશોમતી દુઃખમાં પણ દિવસો ગુજારે છે. આશામાં જ એ હવે છે. બહુન મારો સદેશો એમને બરાબર પહોંચાડેને ને કહેજો કે મન-આ વસંતતિલકાને ભૂલી ગયા તો ભલે પણ શું, આ સતીઓમાં

યશોમતીને પલ્લ બૂલી ગયા ? એની એકાંત પતિભક્તિનું આ પરિણામ ? ” વસંતતિલકાનું લાગણીભર્યું કથન સાંભળીને વિદ્યુન્મતિનું હૃદય પીગળી ગયું તેથી એણે કહ્યું કે—“ સુખી ! ધીરજ રે. જેમ બનશે તેમ જલદીથી ધર્મિભક્તુમારને તારી પાસે હું મોકલ કરીશ. અને એ યશોમતીને પલ્લ સુખી કરીશ. હવે હું રળ કડક છું. ” એમ કહીને વિદ્યુન્મતિ ગગનમાર્ગે ચાલી, ને શીઘ્ર અંધાનગરીએ આવી પહોંચી.

વિદ્યુન્મતિને આવેલી જોઇને સર્વે સ્ત્રીઓ એના આસપાસ ફરી વળી. વિદ્યુન્મતિએ ધર્મિભક્તુમારની આગળ આવીને સર્વે દીકરી કન કહી સંભળાવી, જે સાંભળવાથી ધર્મિભક્તુ શાંત હૃદય અતિ ખગભળી ઉઠ્યું. વિદ્યુન્મતિ જાણી—“ સ્વામિન ! તે બિચારી આશામાં ને આશામાં દિવસો ગુજરે છે, હવે યશોમતી અને વસંતતિલકાની તમારે તાકીદે ખબર લેવી જોઈએ, મારે જો તમારી આજ્ઞા હોય તો જેમ બને તેમ જલદીથી આપણે કુશામ્બુર જઈએ. ” ખેચરીનાં આ વચનને ધર્મિભક્તે અને સર્વેએ અનુમતિ આપી.

વિદ્યુન્મતિનાં વચન સાંભળીને ધર્મિભક્તે પૂર્વની સ્મૃતિ નાશ થઈ, નેથી એની આંખમાંથી પલ્લ આંસુ પડવા લાગ્યાં. પોતાનું વતન, યશોમતી, વસંતતિલકા એ સર્વે એની આંખો આગળ ખડું થવા લાગ્યાં. “ અહા ! એ વફાદાર યશોમતીને એવું કેવું દગ્ગા દીધા હશે ? પરણીને યોદ્ધા જ માત્રમા એની સાથેનો સંબંધ એવું તોડી નાંખ્યો હશે. છતાં એ સુની ભવિષ્યની આશાનાં સ્વપ્નાં જોતી હજી દુઃખમાં જીવતી હતી. ” ઇત્યાદિ વિચારોનાં એના દેહમાં ધણા ધણા સુંઝવાલા વગવા હતા, જેથી સ્વદેશ તરફ જવાની અભિલાષા એના હૃદયમાં અતિ ઉચ્ચકપણે બાદળ થઈ હતી. તેથી તરતજ રાજાની રજા મેળવીને પોતાને વતન જવાની તૈયારી કરી.

પ્રકરણ ૬૭ મું.

વતનમાં.

કુશાત્રપુર નગરની બહારના ઉદ્યાનમાં વિશાળ તંબુઓ જગતને આશ્ચર્ય કરતા ઉભા હતા. નાના મોટા અનેક તંબુઓ, તેની ચિત્ર વિચિત્ર શોભાઓ, એને શોભાવનારા સુલટો તેમજ ધમ્મિલ અને એની સ્ત્રીઓ વગેરેથી નાનકડા શહેર જેવો દેખાવ ત્યાં થઈ રહ્યો હતો. લોકો વિચારતા હતા કે-‘ આ કોણ હશે ? ’

ધમ્મિલે રાત્રને પોતાના આગમનની બખર મોકલાવી, એટલે રાત્ર એની ઋદ્ધિથી આશ્ચર્ય પામતો, તેમજ રાજકુમારી અને વિદ્યાધરીઓથી વસાયેલો અદ્ભુત ભાગ્યવાળો જાણી ખુશી થતો એને મળવા આવ્યો. નગરમાં પણ વાત ફેલાઈ ગઈ કે-‘ સુરેન્દ્રદત્તનો કુમાર ધમ્મિલ પરદેશમાંથી રાજ્યલક્ષ્મી લઈને બે વર્ષ પોતાના વતનમાં આવ્યો છે. ’ એના મિત્રો ખુશી થયા. લોકો પણ એના અદ્ભુત ભાગ્યથી આશ્ચર્યચકિત થયા. જેમ કહે તેમ વખાણના શબ્દો બોલવા લાગ્યા-“ જોયું, એ રાજકન્યાઓ પરણી લાવ્યો છે, વિદ્યાધરીઓ પણ સાથે લાવ્યો છે, આવી તો ઘણીએ સ્ત્રીઓ પરણી લાવ્યો છે. એની ઋદ્ધિનો તો પારજ નથી. આ તો બાપ કરતાં બેટો સવાયો જાગ્યો. ”

રાત્ર અમિત્રદમન વાજતે ગાજતે ધમ્મિલકુમારને નગરમાં તેડી ગયો. હુર્પથી રાત્રએ આખું નગર શણગારી મોટો પ્રવેશ-મહોત્સવ કર્યો. રાત્ર પણ ધમ્મિલની સમૃદ્ધિ જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યો. એક રતનનું વિમાન એમણે આકાશમાં રાખ્યું હતું. એની રચના ને શોભા જોઈને લોકો આશ્ચર્ય પામતા હતા.

રાત્ર અમિત્રદમને પ્રવેશમહોત્સવ પૂર્વક ધમ્મિલને નગરમાં લાવીને પોતાનું મકાન રહેવાને અર્પણ કર્યું; ને થોડા વખતમાં ધમ્મિલ માટે નવું મંદિર તૈયાર કરાવવામાં આવ્યું. એ નવા મકાનમાં ધમ્મિલ પોતાની પ્રિયાઓ સાથે રહેવાને ગયો.

પછી તરતજ એ વસંતમેનાને ઘેર ગયો. વસંતમેનાએ પણ એનો આદરસત્કાર કર્યો. પોતાની પુત્રીને ધમ્મિલકુમારના આગમનની ખબર પહોંચાડી ને અકાએક કુંવરનાં આવારણાં-કુખલાં લીધાં. “વત્સ ! આજે ઘણું વર્ષે પણ તારાં પનોતાં પગલાં અમારે ત્યાં થયાં, એથી અમારું ઘર પવિત્ર થયું. તારા વિયોગે વસંતતિલકાએ પતિભક્તિ કેવી સાચવી છે તે તો એનો આત્માજ બહુ છે ને મારું મન જાણે છે. પતિના વિયોગે એક સતી સ્ત્રી જેટલું કરી શકે એ સર્વે એણે કર્યું છે, કડીણુ મત્ પાળ્યું છે. એણે તારા સિવાય કોઈની સામે નજર પણ કરી નથી. તારા જવા પછી કોઈ દિવસે એનું મુખ પણ હસતું મેં જોયું નથી. વિયોગમાં, શોકમાં, વદ્ધાદારીમાં, તારી ભક્તિમાં અને પાપના પ્રાયશ્ચિત્તમાં તપશ્ચર્યાજ એણીએ કરી છે. આખરે વિધિએ એની અરજ સાંભળી અને તારા આવવાથી આજે એની તપશ્ચર્યા પૂર્ણ થઈ છે. જેવું એણે મત્ કર્યું છે તેવુંજ એને મુખ આપજે. એ તારી છે, શુભનના અંત પર્યંત એ હવે તારીજ રહેશે. હું તને એને અર્પણ કરું છું. એના મુખમાંજ હું મારું સર્વસ્વ સમજી છું ને મારા થયેલા અપરાધની :હું તારી આગળ ક્ષમા માગું છું.” અકા ટાશીએ ધમ્મિલને માન સત્કારથી વધાવી અંતરની વાત કહેતાં વસંતતિલકાની સ્થિતિ કહી સંભળાવી.

“માતા ! જે થાય છે તે સારાનેજ માટે ! જો તમે મને ન કાઢ્યો હોત તો મારા ભાગ્યની મને શું ખબર પડત ? આવી અપૂર્વ ઋણિઓ હું ક્યાંથી મેળવત ?” ધમ્મિલે એના હિલને શાંતિ થાય એવા મીઠા શબ્દો કહ્યા.

“શુભવાન પુરુષોની જગતમાં એવી સ્થિતિ છે કે તેઓ બીજાના દોષમાંથી પણ શુભ જ જુએ છે. વત્સ ! જગતમાં તેં તો તારા તાતના કુળને ઉજ્જવળ કર્યું છે. માણસ ન મેળવી શકે એવી ઋણિ સમૃદ્ધિથી તારું મહાત્મ્ય વધાર્યું ને શત્રુઓને પણ મિત્રસખા કયા.” ટાશી બોલી.

“માતા ! તમારે પસાયે સર્વે આરું થયું. મારું મનોવાંછિત બધું પરિપૂર્ણ થયું.”

પાત તરફ વફાદારી અપૂર્વ હતી. તે વિચારતી હતી કે—“ અહા ! પાતને સ્વદેશમાં પધાર્યે પણ આજે ઘણા દિવસો વ્યતીત થયા છતાં એટલી બધી સ્ત્રીઓમાં એને મારી શી ગરજ હોય ? અરે પૂર્વના મારા કોઈ પાપના ઉદ્ધત્તે એણે પરણીને મને તો તરતજ છોડી દીધી હતી. પ્રાણીઓએ કરેલું કર્મ કાળાંતરે પણ અવશ્ય લોગવવું જ પડે છે. એમાં બીજાને શું દોષ આપવો ? વસંતતિલકાને તરતજ મનાવી લાવ્યા ને એના કોડ પૂરા કર્યા, પણ આ દુઃખ લોગવવાને સરજાયેલીનાં તો નશીબજ કાંઈ જુદાં છે. હવે તો એ રાજ્યખટપટમાં પડ્યા હશે. ત્રીશ ત્રીશ રમણીઓમાં લુપ્થ બન્યા હશે, ત્યાં મારા જેવી કંગાળની જગ્યા ક્યાંથી હોય ? ” આમ વિચારે છે તેવામાં “ કેમ શું કરે છે ? ઘરમાં કેટલું બધું કામ પડ્યું છે, તેની કાંઈ તમને ખબર નહિ હોય. ખાવા ભેજો સૌથી વધારે ને કામ કરવા ટાણે ચિંતામગ્ન ! ” આ શબ્દો સાંભળીને યશોમતીના ચિત્તમાં ચાલતી વિચારમાળા એકદમ તુટી. એણે બોલનારના સામે જોયું ને બોલી—“આવું હું ભાભી ! શામાટે અધીરાં બને છે ? હજી તો હમણાંજ આવીને બેઠી છું, એટલામાં તમે મારી પાછળજ આવી પહોંચ્યાં છો. ”

“ એટલે શું ! અમે તમારી પાછળ પડ્યાં છીએ એમ તમે કહો છો ? બોલતાં જરી વિચાર રાખો છો કે એમજ બોલે જાઓ છો ? તમને ઠીક લાગે તો કરોને ? મને શું કામ હજો છે ? ” ભાભીએ કહ્યું.

“ ભાભી ! હું તો સહેજ તમને કહું છું. એમાં જોડું શાને લગાડો છે ? ” યશોમતી બોલી. “ જોડું તે ન લાગે ! તમારા બોલ તો અસિની ધારા સમા છે. પતિએ તજ્યાં તોય અમખાટ ક્યા બોલો છે ? કોની ઉપર આટલું બધું બોલો છે ? ” ભાભીએ કહ્યું.

ભાભીનાં એવાં કડવાં વેળાં સાંભળવાનો એને અભ્યાર હતો. વારાફરતી બીજી ભાભીઓ પણ અવસર મેળવીને આ દીવ્ય ભાગી નજીવની નજીવ થવાને જુલની નહિ. નજીવ બોલતીની આવાન એક ત્રીજી વ્યક્તિ પણ અચાનક ત્યાં આવીને પ્રચન્નપણે સાંભળતી હતી.

“ભાભી ! કહો, કહો, જે કંઈ મનમાં હોય તે કહો, આજે હું સાંભળવા ચોખ્ખ છું, તમે કહેવાને ચોખ્ખ છો !” યશોમતીએ નિઃશ્વાસ નાખતાં કહ્યું.

“જોડી કરતાં કેવી આવડે છે ? મફતનું ખાવું ને મરીદે મુખું ! મુતાં-મુતાં ખાવાનું હોય તો કીક પડે, કેમ ખરું ને ?” એમ જોડીને અભિમાની ભાષી ચાલતી થઇ.

જો કે ધનવસુદેવ-યશોમતીનો પિતા અને માતા એની તરફ મમતાશુ હતાં છતાં ભાભીએ એને શાંતિથી રહેવા દે એમ નહોતું. તે તો વારંવાર એની ખબર અવારનવાર લેતીજ હતી-એને પરવતી હતી; છતાં યશોમતી પોતાનાં માતાપિતા કે ભાઈની આગળ એક શબ્દ માત્ર પણ એમની ફરિયાદ કરતી નહિ. કેમકે એ સર્વ કંઈ ધીરજથી સહન કરવાની, કરેલાં પાપોનું પ્રાંચશ્વિત્ત કરવાની એણે ટેવ પાડી હતી.

ભાભીના ચાલી જવા પછી એણે એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂક્યો અને ધીરથી જોડી-“પાપીઓને આયક્રી વધારે દુઃખ જગતમાં ખીણું શું હોય ?” આમ જોડતી વેળા આંખમાં આંસુ હતાં. અંતર દુઃખથી ભરેલું હતું.

એટલામાં “પાપનો નાશ થતાં ભાગ્યનો ઉદય થાય છે.” આ શબ્દો એને કાને પડ્યા ને એ ચમકી. “કોણ જોડ્યું એ ? કોણ છે અહીં ?” ચારે બાજુ એણે જોયું તો તરતજ એક પ્રાભાવિક પુરૂષ એની નજરે પડ્યો. એ શબ્દો જોલતો એ પુરૂષ એની આગળ પ્રગટ થયો.

ચિત્તવિહવળ તરૂણી ફાંફળી ફાંફળી બની એકદમ ઉભી થઈ ગઈ. અણધારેલું આ પુરૂષનું અહીં આવાગમન જોઈ તે શું કરવું ને શું ન કરવું ? એ બધું એ ભૂલી ગઈ.

એ પુરૂષ તે બીજો કોણ હોય ? એને પરણીને છોડી દેનારો આજ વર્ષો થયાં એની ચારસંભાળ નહિ લેનારો એનો પરજોડો પતિ જ હતો. બનેએ ભાવબર્યા હૃદયે સહુવાર પર્યંત એક બીજા સામે જોયા કર્યું. એટલામાં તો એ હૃદયમાં અનેક ઉર્મિઓ પસાર થઈ ગઈ, અનેક ભાવો ઉત્પન્ન થયા ને એમાંજ સમાઈ ગયા. રથામ

આજ ફળીબૂત થઈ હતી. પછી “એ બધો મારા પૂર્વઠર્મનો દોષ હતો. એમાં તમે શું કરો ? એકજ ખાપના બે દીકરા છતાં એક અમીર હોય છે, બીજો ફકીર હોય છે. એકજ ગુરૂના બે ચેલાઓમાં એક વિદ્વાન ને બીજો મૂર્ખ હોય છે. એકજ સમયે જન્મેલા બે પુરૂષોમાં એક દુનિયાની ઠકુરાઈ મેળવે છે, બીજો ખાવાના દુકડા મેળવવાને રખડે છે. પ્રાણીઓને મુખ તો પૂર્વના પોતપોતાના પુણ્યને અનુસારેજ મળે છે. તે બાબત ગમે તેટલી હાય વરાગ ઠાઠવાથી શું વળે ? ” આ પ્રમાણે યથોમતી બોલી; કેમકે પતિભક્તિ એના હૃદયમાં જાગૃતજ હતી. તપશ્ચર્યાની આ એની અંતિમ ઘટિકા હતી.

“ પ્રિયે ! તારું દુઃખ મેં જોયું છે, આંશજ્યું છે. મારા જેવા એકદર સ્વામીને પાત્રી તેં છુંદગીભર દુઃખ જ મેળવ્યું છે. એ મારા સર્વે અપરાધો તું ક્ષમા કર. ”

“ સ્વામી ! વહાલા ! મારો કાંઈ અવિનય થયો હોય તો ઉલટી તમારી ક્ષમા મારે માગવી જોઈએ, પુરૂષ તો હંમેશા સ્વનંત્ર છે, નમારી મહેરબાની મેળવવાનો તો અમારો હક્ક છે. ”

“ મારાં માનાયિતા સ્વર્ગે ત્રિધાવ્યાં તેપછી અહીં મારું કોણ હતું ? પણ તારી હયાતી થકીજ મારું નામ અહીં જાગૃત હતું. પીરજથી દુઃખો સહન કરીને તેં ઉભય કુળને અજવાળ્યું છે. સંસારમાં મારું નામ ઉજવજ ક્યું છે. ”

“ જેવી ભવિતવ્યતા હતી તેમજ બન્યું છે, માણસને તો ફક્ત વિધિએ હથિયાર ગળ્યું છે. આપને મુખી જોઈ મારે મન તો સર્વસ્વ મળ્યું છે. ”

“ એ મુખમાં એક ખાત્રી રહેવાથી તે અધુરું રહ્યું છે ! ”

“ અને તે ખાત્રી ? ”

“ તું પોતે ? ”

“ એટલે ? ”

“ તારા આવવાથી એ ખાત્રી દર દર્શ જગે મુખમાં ખુંચતી એટલી અગવડ તારા પ્રિય મેળાપથી કર શકે જરૂર. ”

“આજે ઘણે વર્ષે મારું લાગ્યું અનુકૂળ થયું !” યશોમતીએ ઉદ્ગાર કાઢ્યા.

પછી સાસુસસરાએ જમાઈને આદરમાન દૃઢ મહોત્સવપૂર્વક પુત્રીને એને ઘેર વળાવી, ધર્મિભલ વાજતે ગાજતે મોટી ધામધુમથી યશોમતીને પોતાને ઘેર તેડી લાગ્યો. સર્વે સ્ત્રીઓમાં એ મુખ્ય હતી; તેથી સર્વે એને પગે પડી. એનાં દુખણાં લીધાં. વસંતતિલકા સહિત એકત્રીશ સ્ત્રીઓમાં ધર્મિભલે એને મોટી-પટ્ટરાણી કરીને સ્થાપી. મોટી ખેડનની માફક સર્વે એની આમન્યા-મર્યાદા સાચવવા લાગી.

અમિત્રદમને પોતાના રાજ્યનો ત્રીજો ભાગ ધર્મિભલને આપ્યો હતો, ઉપરાંત લક્ષ્મર વગેરે ઋદ્ધિ સિદ્ધિ સમૃદ્ધિ પણ આપી, જેથી રાજપણે એનો અભિષેક રાજરિવાજ પ્રમાણે થયો. યશોમતીને મુખ્ય પટ્ટરાણી કરીને સ્થાપી, બીજી વિમળા, ત્રીજી વિદુન્મતિ ને ચોથી વિદ્યુદ્ધતા એ ચારેને પટ્ટરાણીનો અભિષેક કર્યો.

વિમળાનાં માતાપિતાને પોતાની પુત્રીની ખજાર પડવાથી તેઓ કુશાગ્રપુરઃઆવી પુત્રી અને જમાઈને મળ્યા. અને દીકરીને સંપત્તિવડે સંતોષ પમાડી રજા લઈને સ્વદેશ ગયાં.

પોતાની શક્તિવડે ધર્મિભલે બીજાપણ અનેક દેશોના રાજાઓને નમાવ્યા. ધર્મ અર્થ અને કામને એવી રીતે અવ્યાબાધપણે સાધતો પોતાનો કાળ તે દેવતાની માફક એવા તો સુખમાં વ્યતીત કરવા લાગ્યો કે જતા કાળની પણ એને ખજાર પડી નહિ.

પ્રકરણ ૬૯ મું.

વિદ્યાધર બાળા મેઘમાળા.

એક દિવસ ધર્મિભલ પોતાના રમણીય મહેલમાંના એક લવ્ય દિવાનખાનામાં હિંડાળે જીલતો હતો. તેવામાં વસંતતિલકા એની પાસે આવી એના પડખામાં બેસીને બોલી—“સ્વામિન !

મઈ રાત્રીએ તમે વેશ બદલીને મારી સાથે કેમ રમ્યા ? પણ લોગ લોગવતાં જ મેં તમને જાણી લીધા. ” વસંતતિલકાની આવી વાણી માંસજીને ધગ્મિલ દિડમુઠ થઈ ગયો, છતાં એ સરલ આશયવાળીને એણે સમજાવ્યું—“ પ્રિયે ! કદા તારા મનની ગમત ખાતર એમાં બીજું કંઈ કારણ નથી. ” એમ કહીને તે વિચારમાં પડ્યો. “ નક્કી મારું સ્વરૂપ ધારણ કરીને કોઈક દુષ્ટ વિદ્યાધર મારી સ્ત્રીની અભિલાષા કરતો આવે છે; માટે એ દુષ્ટને મારવાને મારે હવે ઝડ ઉપાય કરવો જોઈએ, કેમકે વિદ્યાધર વગર મનુષ્યની તો કોઈની તાકાત નથી કે મારી સ્ત્રીઓ તરફ નજર પણ નાખી શકે. ” આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં એણે એક ઉપાય શોધી કાઢ્યો. પોતાના મહેલની પછવાડે એણે ચારે તરફ સિંદુર પથરાવ્યો; અને પોતે હાથમાં ખડ્ગ ધારણ કરીને છુપાઈને ઉભો રહ્યો.

કેટલાક સમય જવા પાડી રાત્રી સમયે એ દુષ્ટ વિદ્યાધર આવ્યો, એટલે એ ચતુર ધગ્મિલે પગલાં પડાં જોયાં, એ પદપંક્તિને અનુસાર તે તેની પાછળ આવ્યો. તરતજ ધગ્મિલે પ્રચ્છન્ન રહેલા એ વિદ્યાધર ઉપર પદપંક્તિને અનુસારે ખડ્ગનો પ્રહાર કર્યો કે એના બે વિભાગ થઈ ગયા ને તે જમીન ઉપર પડ્યો. એ દુષ્ટ ખેચર વ્યભિચારને લોકો ચમપુરીમાં ગયો. પછી રાયવટે જાણે પૃથ્વીને શિક્ષા કરતો હોય એમ કોદાળીથી પૃથ્વી ખોદીને “ આ પ્રાણી પોતાના નીચ કાર્યવટે નીચો ગયો છે, તો એનું શરીર પણ એની પાછળ નીચજ જાય. ” એમ કહીને એ શરીર ખાડામાં નાખ્યું ને ઉપર માટી નાખી પૂરી દીધું. તે પછી સ્નાન કરી શુદ્ધ થઈને તે પોતાના કામે લાગ્યો. ત્યારપછી એના દૃઢપણમાં પુરુષવધની શંકા નિરંતર થવા કરતી હતી, જેથી એનું ચિત્ત ઉદાસ રહેતું હતું. જગતમાં જગવાનને પરાક્રમી પુરુષોના ચિત્તને વેર અસ્થિર કરી નાખે છે શત્રુઓયત્રી પણ એનું મન હમેશાં શંકાવાળું રહે છે. ચંદ્ર:નિર્માળ છતાં રાહુવટે શું મસાતો નથી ?

એક દિવસ પોતાના ગૃહના ઉદ્યાનમાં એક શિલા ઉપર પોતાના ચિત્તની શાંતિને માટે બેઠો બેઠો તે આરામની લીલા જોઈ

રહ્યો હતો, અનેક પ્રકારની લતાઓના જુદા જુદા માંડવાઓની ચિત્ર વિચિત્ર રચના નિરખી રહ્યો હતો, પંખીઓનાં કિલ કિલ થતા ચાબ્દો એના તનના તાપને હરી રહ્યા હતા, એટલામાં આકાશ-માર્ગેથી ઉતરીને એક સર્વાંગ સુદર અપ્સરા સમી નવયૌવના બાળા એની આગળ પ્રગટ થઈ. એ કુંવરને શિલા ઉપર એઠેલો જોઈને એની પાસે આવી. ત્યારે એને જોઈને ધમ્મિલ ચમક્યો. “કોણ છે તું?” એને પૂછ્યું.

પ્રત્યુત્તરમાં એ વિદ્યાધરીએ પોતાનું વૃત્તાંત ટુંકમાં જણાવ્યું. “વૈતાલ્ય પર્વત ઉપરની દક્ષિણ શ્રેણિએ અશોકપુર નામે નગર છે. મેઘસેન નામે એ નગરનો રાજા અને શશિપ્રભા નામે એની રાણી છે. એમને સંસારસુખ ભોગવતાં અનુક્રમે મેઘજય નામે પુત્ર થયો અને મેઘમાળા નામે હું પુત્રી થઈ. પુત્ર પરદારાલંપટી, કુળાંગાર હોતો અને પુત્રી પોતાની કુળરીતિ પ્રમાણે ચાલનારી સુશિક્ષા હતી. જેથી એક દિવસ રાજા રાણી રાજપુત્રનો વિચાર કરતાં હતાં કે “આપણી પછી આ કુળાંગાર પુત્ર રાજ્યનું શું કરી નાખશે?” એમ વિચારી લવિધ્ય જાણવાને માટે પ્રજ્ઞાપિ વિદ્યાને રાજાએ પૂછ્યું. —“હા દેવી! આ અમારા કુળાંગાર પુત્રનું લવિધ્ય કેવું છે?”

“તારો પુત્ર સાતે વ્યસન સેવનારો છે એની ઉપર તને શું પ્રેમ છે? તારી મેઘમાળા કન્યાનો જે પતિ થશે એજ એને મારી નાખશે અને તારી રાજ્યલક્ષ્મી ખીજીને હાથ જશે.” એમ કહીને દેવી અદશ્ય થઈ ગઈ.

રાજાએ રાણીને આ હકીકત કહી સંભળાવી, જેથી મારી માતાને ઘણું દુઃખ થયું. “હા! હા! રાજ્ય પણ જશે ને પુત્ર પણ જશે.” આવા શોક સંતાપમાં રાણી પોતાના દિવસો કાઢતી હતી.

મારો જંધુ મેઘજય કોઈ રમણીય વનમાં ગિરિ ઉપર સુંદર મકાન રચીને ત્યાં રહેતો હતો ને હું પણ એની સાથે રહેતી હતી. અમે બાઈજીવેન ઘણા સ્નેહથી સાથે રહેતાં હતાં. તે જ્યાં જ્યાં જતો તે મને કહીને જતો હતો, જે જે કરીને આવતો તે મને જણાવતો હતો. મારાથી એક ક્ષણ પણ અજાગો રહેતો નહિ. અમે બન્ને કાર-

કુવર કાવ્ય માત્રપણ જુદાં પડનાં નહિ. એવો અમારો ભાઈ જોઈને
સ્નેહ હતો. હે યોગ્ય ! આજથી ત્રીજે દિવસે રાતના એણે મને
કહ્યું કે-“ આજે હું કુશામ્બુર જાઉં છું, ત્યાં એક જળની સાથે મારે
સ્નેહ છે. ” એમ કહીને એ ગયો તે ગયોજ, આજ સગી પાછો આ-
વ્યો નથી; તેથી એના સ્નેહથી જે આપને આજે હું અહીં આવી છું.
અહીં ભમનાં ભમનાં જનશ્રુતિએ મેં સાંભળ્યું કે-“ મારા ભા-
ઈનો વધ તમારાથી થયો છે, જેથી હું તમારા ઉપર ગુસ્સે થયેલી
વમને શોધતી ફરું છું. જેણે મારા બંધુનો નાશ કર્યો છે, તેનું આ-
યુષ્ય નિશ્ચય કાપ થયેલું જાણવું. સર્પનું પુત્ર છેતીને કોણ માણસ
કુળે રહી શકે છે ? જેથી તમને હજીવાને હું સત્વર અહીં આવી.
પરનું કોણ જાણે તમારી પાસે આવતાં પાળીથી જેમ અગ્નિ
શાંત થાય એમ મારો રોષ શમી ગયો છે ને મારા અંગોપાંગમાં
જાણે અમૃત વરસ્યું હોય એમ આનંદ પ્રસરી રહ્યો છે, તો આ
પરદેશી મેમાનની યોગ્ય મેમાનગતિ કરે. ” જાણાએ એ પ્રમાણે
સ્વવૃત્તાંત જણાવ્યું.

પ્રથમ રોષપૂર્ણ ને પાછળથી સ્નેહભરેલી એની વાણી સાંભ-
ળીને એ કાશિવ્યની સ્વયંપ્રતિમા સાથે ધર્મિત્વે ગાંધર્વવિધિએ
ત્યાંજ લગ્ન કર્યાં ને પોતાના મંદિરમાં લાવ્યો. એ પ્રમાણે બત્રીશ
પત્નીઓ સાથે સંસારમુખ લોગવતાં દેવતાની માફક કેટલાંક વર્ષો
વ્યતીત થયાં. તપરૂપી કલ્પવૃક્ષનાં પકવ ફળોની માફક અનાસક્ત-
પણે તેમજ નિશ્ચિંતપણે તે સ્ત્રીઓની સાથે ધર્મમક્ષ લોગોને
લોગવતો હતો.

કેટલેક કાળે સરોવરમાં જેમ કમળ ઉત્પન્ન થાય એમ લક્ષ્મીને
હીડા કરવાના સ્થાન જેવો વિમળાને પુત્ર થયો. સર્વાંગ સુંદર,
ગંભીર ધ્વનિવાળા, તેમજ કુટુંબનો ભાર ઉપાડવામાં સમર્થ એવા
તે પુત્રનો ધર્મિત્વે મોટો જન્મઉત્સવ કર્યો. સગાંવડાલાંને આમંત્રણ
કરી જમાડીને તેમને સંતોષ્યા ને જારમે દિવસે પુત્રનું પદનાભ
નામ પાડ્યું.

એ પુત્ર અનુક્રમે આઠ વર્ષનો થયો એટલે માતાપિતાએ એને
અવ્યાસ કરવા માટે નિશાળે મૂક્યો. તે પોતાની શૈલિચારીથી અને

ગુરૂની અમી નજરથી સકળ વિદ્યાનો પારગામી થયો. અનેક પ્રકારની કળાઓનો એણે અભ્યાસ કર્યો. અનેક શાસ્ત્રો પઢન કર્યાં. તે ભણી ગણીને યૌવનવયમાં આવ્યો, એટલે માતાપિતાએ એને પરણાવ્યો. પ્રિયાની સાથે એ પણ પોતાનો કાળ સુખમાં ગાળવા લાગ્યો.

પ્રણાળ પુણ્યપ્રભાવી ધર્મિભલને સ્ત્રીઓ, પુત્ર, મિત્ર આદિ સકળ પરિવાર વિનયવંત હતો. સજ્જનો એના ભાગ્યને પ્રશંસી રહ્યા હતા; કેમકે આ ભવમાં જ કરેલી તપશ્ચર્યાનું એ બધું ફળ હતું, એમ ધર્મિભલ સારી રીતે જાણતો હતો. તેથી જેણે ધર્મનો પ્રગટ મહિમા જાણ્યો છે એવા ધામ્મલે હવે ધર્મમાર્ગ તરફ ખાસ ધ્યાન આપવા માંડ્યું. એવા સુખમાં પણ તે પરમેષ્ટી મંત્રને જપતો, સુશુરૂતું ધ્યાન કરતો ને ધર્મમાં જ ચિત્ત રાખતો હતો. અન્યદા હૃદયમાં વિચાર થયો કે—“કોઈ સદ્ગુરૂ આવે તો તીર્થંકર ભગવંતની વાણી રૂપ સુધાનું પાન કરીને હું સંસારના બળતા દાવાનળમાંથી થોડી ઘણી પણ શાંતિ મેળવું.”

પ્રકરણ ૭૦ મું.

ધર્મદેશના.

એક દિવસ ચાર જ્ઞાનને ધારણ કરનારા ધર્મરૂચિ નામના અણુગાર કેટલાક શિષ્યોને પરિવારે પરવર્યા સતા કુશાગ્રપુરીના ઉદ્યાનમાં વૈભારગિરિ ઉપર સમવસર્યા. જેમનું જ્ઞાન નિરંતર પ્રકાશવાળું છે અને જેઓ લોકમાં રહેલા પ્રગટ અજ્ઞાનરૂપ અધિકારનો નાશ કરનારા છે એવા એ સૂરીશ્વરને અનેક સુવિહિત સાધુઓ સેવી રહ્યા હતા. તપ કરવાથી વિકારોને જેમણે હણ્યા હતા, એવા ઉત્તમ ગુણોયુક્ત સાધુ-સમુદાયને જોઈને વનપાલકે રાજાને વધામણી આપી; એટલે રાજા અને ધર્મિભલ ખુશી થયા. મંગળ ભેરી વગડાવતા ને નગરના લોકને જણાવતા તેઓ ગુરૂનાં દર્શન કરવાને જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. આડંબરથી મહોત્સવપૂર્વક તે ગુરૂને વંદન કરવાને આદ્યા. સાધુઓના સ્થાન નજીક આવતાં વાહનઉપરથી ઉતરી રાજ્યચિન્હોનો

સુનંદે કહ્યું—“ મારા હૃદયમાં દયા આવવાથી મેં એમને જળમાં છોડી દીધાં. હે તાત ! જેમ તમને, મને ને તમારા મિત્રને પોતપોતાના પ્રાણ બહાલા છે, તેમ સર્વે જંતુઓ જીવવાને ચાહે છે; એ શું તમે જાણતા નથી ? જેને માટે પાપ કરવામાં આવે છે એવું કુટુંબ અને આ વિનશ્વર શરીર તો પાપ કરી-કરાવીને દૂર થાય છે, પરંતુ જીવવધનું એ લયંકર પ્રાયશ્ચિત્ત પરલવમાં પણ આત્માનેજ લોગવવું-સહન કરવું પડે છે.” એનાં આવાં અમૃતની જેવાં શીતળ વચનો સાંભળ્યા છતાં જ્વર આવ્યો હોય એની માફક અધિક તાપથી તપેલો એનો પિતા બોલ્યો—“ રેદુષ્ટ ! શું આપણે જૈન છીએ કે આવી દયાનું તું વર્ણન કરે છે ? આપણા પિતા પિતામહ આદિ વડીલ જનોનો પરંપરાએ ચાલતો આવતો માર્ગ લોપવાને તું નિશ્ચય અમારે ત્યાં કુપુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થયો છે ! જેમ વડલાના વૃક્ષને કિંપાકનું ફળ લાગે, તેમ તું અમારા કુળમાં કુળાંગાર ઉત્પન્ન થયો છું ! ઘણા કાળે આવેલા મિત્રોનું તો પોતાના પ્રાણોવડે પણ પોષણ કરીએ તો પછી પારકા પ્રાણોવડે કરીને પોષવામાં તને શું શંકા થાય છે ? ” એ પ્રમાણે કહીને નિર્દય પિતાએ લાકડીવડે મારી દયાવાન એ બાળકને ઘરમાંથી બહાર કાઢી મૂક્યો. લોકોએ એને ઘણા સમજાવ્યો પણ કોપનો ત્યાગ નહીં કરતાં એને એથી પણ વધારે શિક્ષા કરવાનો વિચાર કર્યો. ‘ જગતમાં પ્રાયઃ એવું જોવાય છે કે અતિ રોષવાળા પુરૂષો સર્પોની સરખા લયંકર હોય છે.’ આવી રીતે વેદના સહન કર્યા છતાં પણ સુનંદ હૃદયમાં મલિનતાને ન પામ્યો. પોતાના પૂર્વકર્મનો પશ્ચાત્તાપ કરતો તે જેમ તેમ આજીવિકા ચલાવવા લાગ્યો. સ્વભાવથીજ દયાવાળો અને સરલ પ્રકૃતિવાળો હોવાથી એણે મધ્યમભાવે મનુષ્યનું આયુષ્ય બાંધ્યું. એક દિવસ ક્રોધથી ધમધમતા એના પિતાએ દંડના પ્રહારે કરીને એને મારી નાખ્યો.

કોઈ વિષમ ગિરિમાં વિષમ કંદરા નામે એક લિલ્લલોકોની પહી હતી. ત્યાં અમંદ રોષવાળો અને નિર્દય એવા મંદર નામે રાજા હતો. સ્વામીના જેવાજ ગુણવાળી વનમાલા નામની એને રાણી હતી. સુનંદનો જીવ અહીંથી મરણ પામીને તે વનમાલાની કુક્ષિમાં ઉત્પન્ન થયો.

પૂર્વ કાળે જોના પ્રભુ જયો. ગુણ પ્રમાણેજ 'મુગ્ધ' નીપું જોનું નામ
માનવામાં આપ્યું. સ્વદુર્ગતે દુઝિત ફોટાને કુનો એ ભાગક ગિમ્મ-
પણમાં પણ સ્વીચ્છાના નેત્રને આનંદજનક થયો.

સૌવનયમાં આવનાંજ મેગવગે કરી મંદરગત અકસ્માત
પરદોષમાં પ્રધાણ કરી ગયો. એટલે પત્નીના મુખ્ય પુરોએ, સ્વ-
જનોએ ને મુજીનોએ જોના પિતાના પદ ઉપર જોનો-અરડનો
અભિપ્રેક દર્શો. પોતાની પ્રજાને પાગનો તે, અરડ પરિજનવર્ગની સાથે
પોતાનો કાળ મુખમાં વ્યતીત કરવા તાગ્યો. પિતા કરતાં પુત્ર બીજી
રીતે સવાયો હતો, છતાં સ્વભાવે એ પિતા કરતાં જુદોજ હતો.
પિતા કોષથી ધમધમનો હતો અને પુત્ર પહીનો નાચક છતાં મંદ
દયાવાળો હતો.

—૪૦૭—

પ્રકરણ ૭૧ મું.

‘ધર્મિજનો પૂર્વ ભવ. (આલુ)’

સરલ પોતાના મુખટોની સાથે એક દિવસ પહીની નજીકના
જંગલમાં આમતેમ ભમતો હતો, એટલામાં દૂરથી આવતું મનુષ્યો-
નું એક ટાળું જોની નજરે પડ્યું. “ઓહો! આયુધ વગરના
કેટલાક પુરો ભૂમિ ઉપર કદિ રાખતા ને શરીરે દુર્બળ જણાતા
આ તરફ આવ્યા આવે છે. આપણી નગરીમાં જે માણસો છે તે
કરતાં આ વિચિત્ર પહેરવેશવાળા માણસોને જોઈ મને અસહ્ય
ધાય છે કે એ ક્યા નગરના હશે?” સરલે-પહીપતિએ પોતાના
માણસોને પૂછ્યું, તેમને નજીક આવેલા જોઈ તે પાછો બોલ્યો-“હું,
ભણ્યું એ તો પોતાનું નાશ પામેલું-જોવાયલું ધન શોધતા
જણાય છે, તેથીજ એમની નીચી નજર છે. એની ચિંતાથી શરીરે
પણ તેઓ દુર્બળ થઈ ગયા છે. એજ કારણથી એ મંદમંદ કમલાં
ભરતા આવે છે. આયુધ વગરના તેઓ પહીની ચારેકાર ભમતા જણાય
છે એ નવાઈ જવી વાત છે, કેમકે આ પહીમાં આયુધ વગર-

નો કોઈપણ પુરૂષ નથી જોવાતો, તો પછી આ કોણ હશે ? ” એમ ચિંતવતો પક્ષીપતિ તેમની પાસે ગયો. સરલને પાસે આવેલો જાણીને એ નિરાશુધ પુરૂષોએ ‘ ધર્મલાભ ’ એ પ્રમાણે આશિષ આપી.

“ આપ કોણ છો ? ને ક્યાંથી આવો છો ? ” પક્ષીપતિ-એ પૂછ્યું.

મધુર વાણીએ એમાંથી એક પુરૂષે કહ્યું—“ મહાનુભાવ ! અમે ળધા ધર્મને જાણનારા, ધર્મતત્ત્વનો ઉપદેશ કરનારા, શ્રમણ એ નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલા, ધર્મમાર્ગને જ અનુસરનારા છીએ. સાર્થની સાથે ચાલતાં આ ગિરિસ્થળ નજીક આવ્યા, એટલામાં ગફલતથી સાર્થ અમારી આગળ ચાલ્યો ગયો. અમે આ અટવીના માર્ગ નહિ જાણવાથી ભૂલા પડ્યા, તેથી અહીં તહીં ભટકીએ છીએ. હે સુન્દર ! અમારી આ હકીકત છે. ”

સાધુ સંતનો સમાગમ થવાથી જેને અતિ હર્ષ ઉત્પન્ન થયો છે ને જેનું હૃદય પુણ્યથી પવિત્ર થયું છે એવો સરલ બોલ્યો—“ ધર્મ એ શું વસ્તુ છે ? ”

સરલ સ્વભાવે પૂછાયેલા આવા પ્રશ્નથી એને ભદ્રક પરિણામવાળો જાણીને એક મુખ્ય સાધુએ કહ્યું—“ વત્સ ! તું નિર્મળ બુદ્ધિવાળો છે કે જેથી ધર્મનો જ્ઞાસુ થઈને તે જાણવાને ઇચ્છે છે; માટે દુઃકાણુમાં હું ધર્મનું રહસ્ય કહું છું તે સાંભળ. ધર્માર્થી પુરૂષ ણીજના જીવને ક્યારે પણ કષ્ટ આપે નહિ. ઠકુરાઈ હોય તોપણ ધર્મી જન અન્યાય કરે નહિ, દાંભિકપણું ચલાવી કોઈને ઠગે નહિ. દયાથી રહિત એવા ધર્મનો ત્યાગ કરે. જે જડપુરૂષો જાળની સહાયથી ઉંડા જળમાં વહાર કરતાં માછલાંને પકડે છે તે મત્સ્યરૂપે પોતે જાળમાં સપડાઈ પોતાના જીવિતવ્યનો નાશ કરે છે. જે માણસો શિકારના શોખીન બનીને અનેક જીવોનો ઘાત કરે છે, જીવહિંસાનો જ વ્યાપાર કરે છે, એવા જનો નરકલોકમાં જાય છે અને ત્યાં યમના પ્રહારે કરીને ઘણા કાળપર્યંત વિંધાય છે. જે પંખીની પાંખનો છેદ કરે છે એ નરાધમો પોતાની સુગતિનો પણ છેદ કરે છે. ઉત્તમ જીવો કુંથુઆ

જેવા સૂક્ષ્મ જીવોની પણ રક્ષા કરે છે. એવો દયામય ધર્મજ સર્જન પુરોને ઇષ્ટ છે; કેમકે દુષ્કર્મના મર્મને એજ લોહી શકે છે.” ઇત્યાદિક ધર્મના મર્મવટે મુનિએ સરલનું ચિત્ત ધર્મમાર્ગે વાળ્યું. મુનિના ઉપદેશથી એનું ચિત્ત દયાયક્ષી આર્દ્ર પરિણામવાળું થયું. મુનિએ તો તેણે ખતાવેલે માર્ગે તરતજ અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા. પક્ષીપતિ પોતાના પરિવાર સાથે પોતાને સ્થાનકે ગયો. પછી નિરંતર તે ધર્મમાર્ગમાં રહીને દયાનું તત્ત્વ ચિંતવવા લાગ્યો.

એક દિવસ પોતાના ભિલ્લોની સાથે ભિલ્લપતિએ એક ગામ ઉપર ધાડ પાડી. ગામમાં એના માણસોએ છુટકાટ ને મારામારી કરવા માંડી. આ વખતે પક્ષીપતિને મુનિનું વચન સાંભળ્યું. “અરે! આજીવિકાને માટે આ કેવું ઘોર પાપ કરવું પડે છે? છુટકાટ કરીને માલ તો જેના હાથમાં આવશે એનાજ ઘરમાં રહેશે અને પાપનો ભાર તો મારે શિર ચોંટશે, માટે આવો વ્યવસાય મારે આજીવીજ છોડી દેવો અને આ લોકોની સંગતિ પણ મારે તજી દેવી. એ મહાપુરુષોએ જે પ્રવૃત્તિનો નિવેશ કર્યો હતો એમાંજ મારી પ્રવૃત્તિ આજે તો લાગેલી છે. એમનાં વચનનું ઉદ્બંધન કરનારા એવા મને ધિક્કાર થાયો. માણસોને હલ્દીને, પારકાનાં ધનદરીને, એવા પાપકૃત્ય કરીને હું ક્યાં મુખી જીવી શકીશ? મૃગલાં અને ચર્પોની આજીવિકા તુજ અને વાયુવટે કરીને નિર્માણ થઈ છે, છતાં જુ મનુષ્યોને વિધિએ હુએ કરીને પૂરી શકાય એવા ઉદરવાળા બનાવ્યા છે કે તેવા જીવોને મારવાનું અધોર પાપ કરવાથી પણ તેઓ અચકાતા નથી? જુ. ખનું દુઃખ સહન કરીને ગહનવનમાં પડી રહેવું એ સાડું છે, પણ પાપથી ઉપાર્જીલી લક્ષ્મીમાં રાચવું એ સાડું નથી. જીવોની હત્યા કરનારાં આ મહાન આયુધોવટે કરીને શું? અથવા તો મંદા મુજબ વર્તનારા, સ્વેચ્છાચારી આ સૈનિકોવટે કરીને પણ શું?” એ પ્રમાણે વિચાર કરી સમગાડપી અમૃતમુદમાં સ્નાન કરીને મુદ્ધ થયેલા આસપાસો સરલ સર્વ આયુધોનો ન્યાગ કરી પરિવારને પાડ્યા વગર એકાદી ચાલી નીકળ્યો. કેમકે એના દરવનમાં દયા હતી, એ પાપથી હરતો હતો. તે મન્સર રહિત હતો તે પાપરહિત આજીવિકા કરીને પોતાનું જીવન વ્યતીત કરવા લાગ્યો.

અનુક્રમે આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં ત્યાંથી સમાધિપૂર્વક મૃત્યુ પામીને એ સરલનો છવ તું કુશાચપુર નગરમાં સુરેન્દ્રદત્ત શ્રેષ્ઠીના કુળમાં ધમ્મિકપણે ઉત્પન્ન થયો છે. ત્રીજા ભવમાં, તથા બીજા ભવમાં તેં દયાધર્મવડે કરીને ઘણું પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું હતું જેથી આ ભવમાં તને આવી અપૂર્વ સમૃદ્ધિ મળી છે. તે વચમાં પાપના ઉદયથી તુટી ગઈ અને પાછી પુનઃ પ્રાપ્ત થઈ છે.”

શુરનાં એ પ્રમાણેનાં વચન સાંભળીને ધમ્મિકને તરતજ જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેવડે એણે પોતાનો પૂર્વભવ જોયો. પછી શુર આગળ હાથ જોડીને તે કહેવા લાગ્યો “ભગવન્ ! ખરેખર આપે કહ્યું એ સર્વ તેજ પ્રમાણે છે.” પોતાનો પૂર્વભવ જોનાર તે ભોગથી રોગોની માફક અનાદર ચિત્તવાળો થયો. અત્યંત વૈરાગ્યના રંગમાં રંગાયેલો તે હૃદયમાં શુભ ચિંતવન ચિંતવવા લાગ્યો. એના હૃદયમાં વ્રત લેવાની ભાવના જાગૃત થઈ. તે વિચારે છે કે—“અહો ! મોહથી પ્રાણી જન્મ જરા ને મરણનાં દુઃખ પણ જાણી શકતો નથી. જેમ કામી પુરૂષ પરસ્ત્રીમાં રક્ત થતાં ભવિષ્યની આશ્વત્થ જોતો નથી તેમ આત્મા પણ સંસારમાં રાચીને જન્મ જરા ને મરણનાં સંકટ ભૂલી જાય છે. ઘણા કાળ પર્યંત ભોગોને વારંવાર ભોગવવામાં આવે, વિવિધ પ્રકારના આહારાદિવડે એને પોષવામાં આવે, છતાં આખરે તો એ વ્યાધિની માફક દુઃખનેજ કરનારા થાય છે; માટે પંડિત પુરૂષ આવા કલેશકારી વૈષયિક સુખમાં ક્યારે પણ રાચતા નથી. જન્મથી માંડીને કોટી કલેશ થકી જે ધન ઉપાર્જન કરવામાં આવે છે તેજ ધન આપણો નાશ થતાં બીજાનું થાય છે. અરે દુનિયાનું આ નાટક તો જુઓ ! પોતાના અંગ સમી સ્ત્રી અંગના સ્નેહથી એક વખત પતિને માટે મરી પડે છે, તેજ પતિની મરવાની તૈયારી વખતે પોતાનો સ્વાર્થ સાધવામાં તત્પર બને છે. જે પુત્રોનું પોતાથી પણ અધિક રીતે જાનપાનવડે—સ્નિગ્ધ આહારાદિવડે પોષણ કરવામાં આવે છે તે પુત્ર પણ પિતા મુવા પછી નિરાંતે પિતાના ધનનો ઉપભોગ કરીને મુજબ મડાલે છે, માટે કૃત્યાકૃત્યનો વિચાર કર્યા વગર કેવળ શરીરાદિને જ પુટ કરવામાં જે રક્ત રહે છે, તેને

છેવટે વૈરિણી જરા આવીને પોતાનાં પંજામાં બરાબર સપડાવે છે. અને પ્રાંતે મરણ પામતાં મળેલું અર્ધ નાશ પાગી બંધ છે. " આમ વિચારી સંસારનું એવું તાંડવનૃત્યસમું નાચ્યજીવન જોઈને વૈરાગ્ય પામેલો ધર્મિભક્ત ગુરૂને નમીને દીક્ષા માટે પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૭૨ મું.

દીક્ષા અને છેવટ.

“ પ્રતો ! મારા ભાગ્યવડે જ તમે અહીં આવ્યા છો, જગતમાં તમે કલ્પવૃક્ષ છો, માટે હે સ્વામી ! મને દીક્ષારૂપી ઉત્તમ દ્વંદ્વ આપો. ” ધર્મિભક્તે કહ્યું.

“ દેવાનુપ્રિય ! જેમ તમને સુખ ઉપજે તેમ કરો. ધર્મઠાઈમાં પ્રમાદ કર્યો નહીં. ” ગુરૂએ કહ્યું.

“ પ્રતો ! હું જ્યાં લગી નગરમાંથી આવું ત્યાં લગી આપ મારી ઉપર કૃપા કરીને અહીંજ રોકાવો. ” ધર્મિભક્તે કહ્યું.

પછી તરતજ પોતાની સ્ત્રીઓ સાથે ધર્મિભક્ત નગરમાં આવ્યો. અને વિમળાના પુત્ર પદ્મનાભને પોતાની ગાદીએ પટ્ટાભિષેક કરીને પ્રધાનજનોને એને માટે ભજામણ કરી. પછી રાત્રીએ જેને દીક્ષા-મહોત્સવ કર્યો છે એવા ધર્મિભક્તે યશોમતી અને વિમળા સાથે ધર્મરૂચિ સૂરિરાજ પાસે જઈને દીક્ષા લીધી.

સાધુનો આચાર વિચાર શીખીને ગુરૂની સાથે વિદ્યાર કરતાં ધર્મિભક્ત મુનિ અનુક્રમે અગિયાર અંગના જ્ઞાતા થયા. સૂત્ર અને અર્થનું પકન કરતા જરા માત્ર પણ તેના મનમાં વ્યગ્રતા થઈ નહીં. પ્રમાદને દૂર કરીને શુનના અભ્યાસમાં જ એમણે પોતાનું લક્ષ્ય રાખ્યું. જેમ સર્પ કાચળીને ઊંડી દે ને પછી ફરીને એના સામું જુએ નહીં તેમ ધર્મિભક્તે પણ ચીરકાળ પર્યંત ભોગવેલાં આ સંસારનાં મુખોને જરાપણ યાદ કર્યાં નહીં. તેઓ પદ્મકાય શુવેની

રક્ષા કરતા. પાંચે ઇંદ્રિયોને વશ રાખના ને વિવિધ ક્રમો ઉપર પાણુ-
પણે કાણુ મેળવતા. નવ પ્રકારની પ્રત્યક્ષની શુભિને ધારણ કરતા
હતા. નારીના કદામોગી તે લેશ પણ વિધાના નહીં. ટાઢ તાપ અને
પ્રચંડ પવનના કલેશોને નિરંતર સાદન કરતા તે વનચર હોવાના
ઉપસર્ગને પણ સાદન કરતા હતા. નવકરૂપી ઉગ્ર વિહાર કરી ચરણ
શિત્તરીને કરણશિત્તરી પાળતા, શાસ્ત્રના અભ્યાસમાં જ તે રક્ત રહેતા
હતા. જોંતાલીશ દોષ સાદત નિર્દોષ આદારની ગવેણા કરી શુરની
વૈયાવચ્ચ કરતા તે સંયમને આરાધવા માટે જ પ્રાણને ટકાવી
રાખતા હતા.

રોગ પીડાને કારણે. ઉપસર્ગ સાદન કરવાને માટે, પ્રત્યક્ષ
પાળવા સારૂ, મદનની વ્યથાને નિવારવા માટે, હૃવદયાને કારણે અને
અણસણ તપ કરવા માટે—એ છ કારણે મુનિ આદારનો ત્યાગ કરે
છે. પંચ સમિતિ ને ત્રણ શુષ્કિ એ આઠ પ્રવચન માતાને એ મહા
મુનિ નિરંતર ધારણ કરતા હતા ને દશ પ્રકારની ચક્રવાલ-સમા-
ચારીને રૂઢી રીતે પાળતા હતા. એવી રીતે ચીરકાળ પર્યંત એમણે
ત્રણે જણે વ્રતનું—ચારિત્રનું શિવવધુને વરવાની ઉત્કંઠાથી હૃપણ-
રહિત પ્રતિપાલન કર્યું. આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં એમણે એક માસનું
અણસણ કરી પોતાની કાયાને સંલેપણાપૂર્વક વોસિરાવી દીધી.

સદ્ધ્યાનમાં અણસણનો કાળ વ્યતીત કરીને આયુષ્ય પૂરું
થતાં ધર્મિન અચ્યુત નામે ગારમા દેવલોકમાં ગાવીશ સાગરો-
પમના આયુષ્યવાળા ઈંદ્રના સામાનિક દેવ થયા. યશોમતી અને
વિમળા પણ આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં, અણસણપૂર્વક મરીને ગારમે
દેવલોકે દેવપણે ઉત્પન્ન થઈ.

ગાવીશ સાગરોપમ સુધી સ્વર્ગનાં ઉત્તમ સુખો લોગવીને
મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્તમ રાજકુળમાં એ ત્રણે જણ મનુષ્ય જન્મ ધારણ
કરશે. ચૌવનવયમાં લોગ લોગવીને પછી સાધુસમાગમે ચારિત્ર
ગ્રહણ કરી અનેક પ્રકારનાં તપ તપશે. એ તપરૂપી અગ્નિથી સકળ
કર્મોના નાશ કરી દેવગણ પામીને અનુક્રમે અનંત સુખના ધામ
એવા શિવસુખને તેઓ પામશે.

એ પ્રમાણે ઉત્તમ જોધવાળું, તત્ત્વથી પરિપૂર્ણ, મુખા સમાન ધર્મિભલનું ચરિત્ર વાંચીને—ગારી રીતે સાંભળીને જે પ્રાણી આ લોકના મુખને માટે પણ ધર્મ કરવા એક નિઃશયથી કટીબદ્ધ થશે તે જરૂર ધર્મિભલની માફક ગમે તેવી દારિદ્રાવસ્થા છતાં પણ આ લોકમાં જ ઉત્તમ મુખ સંપાદાને વરશે.

પરિવર્તન એ સંસારનો મોટામાં મોટો નિયમ છે. એ નિયમ મંગારની દરેક વસ્તુઓ ઉપર ગ્રસ્તી રીતેજ લાગુ પડે છે. માનવીના એકજ જીવનપ્રવાહમાં કેવાં કેવાં પરિવર્તન થયા કરે છે તે એના અનુભવીઓ—પંડિતો સમજી શકે છે. જગતમાં પ્રાણીઓને માનવ જીવન એ એક એવી અમૃત્ય વસ્તુ મળેલી છે કે એ વસ્તુમાંથી ગમે તે પ્રકારનું તત્ત્વ તે ખેંચી શકે છે. મુક્તિમાં જનારને ઉપયોગી પંજી માનવ જીવન છે, લયંકર દુર્ગતિમાં જવાને પણ માનવજીવન તેટલુંજ ઉપયોગી છે. એ તો આ જીવન પછીની વાત થઈ, પણ ખુદ મનુષ્ય પોતાના આ જીવનમાં પણ સ્વર્ગ અને નરકસમાન સુખ અને દુઃખ જોઈ શકે છે—સોગવે છે. એ બધું થવાનું કારણ શું ?

એમાં મુખ્ય કારણ તો આત્માનું પૂર્ણભવમાં કરેલું શુભાશુભ કર્મજ છે. મુખ અને દુઃખની પ્રાપ્તિ એ બધો એનોજ પ્રતાપ છે. કોઈનું જીવન સુખમાં જાય છે, તો કોઈનું દુઃખમાં પસાર થાય છે. માનવજીવનમાં બધા દિવસો કાંઈ એક સરખા જતા નથી. એ તો સ્વર્ગ અને નરક લોકમાં જ એકસરખા જાય છે.

સ્વર્ગલોકમાં બધા દિવસો એકસરખા મુખમાં જાય છે, નરકલોકમાં બધા દિવસો એક સરખા દુઃખમાં જાય છે; ત્યારે માનવજીવનમાં સુખ અને દુઃખ બન્ને અનુભવાય છે. એ જાણવા માટે અતિ ઉપયોગી આ ધર્મિભલ કુમારનું કથાનક છે. એના જીવનમાં ધણી પરિવર્તનો થયાં છે. આજ ભવમાં કરેલાં સુકૃત્યોનાં ફળ એને આ ભવમાંજ મળેલાં છે.

હે મુખી માનવી ! જો તું મુખી હો તો ધર્મિભલકુમારનું આ ચરિત્ર વાંચી આગામી ભવમાં પંજી તું મુખી થાય તે માટે સાવધ થા અને એની માફક પરમાર્થમાં—ધર્મકાર્યમાં ઉદ્યમી થઈ જા.

અને જો તું હુઃખી હો તો હે હુઃખી માણસ ! જૈનધર્મ જે કષ્ટપટ્ટાનું અવલંબન લઇને ધમ્મિકની માફક તું તારું કાર્ય સત્ય ચિત્ત કર. એમ ન સમજતો કે આજે જૈનધર્મમાં કંઈ પણ દેવતા નથી તારું મન જો દ્રઢ હોય તો આજે પણ એ ચિંતામણિરત્નસમા જૈનધર્મના આરાધનથી જે ધારે-જે ઇચ્છે તે મળી શકે તેમ છે તેથી સદગુણો યોગ મેળવી, ધર્મ સાંભળી, ધર્મને જોળી, તેનું યથાર્થ આરાધન કર. તેમાં આ લોક સંજ્ઞા સુખની આશ રાખી શકે નહીં. તારી ઇચ્છા નહીં છતાં પણ ધર્મ તને આ લાભ પણ ધમ્મિકની જેમ મળી કરશે અને પરલોકમાં પણ દેવાદિત્ય મુક્તિ આપશે. શુદ્ધ ધર્મનું નિષ્પૃદ્ધલાવે કરેલું આરાધન નિષ્ફળ જતું જ નથી. જેવા તારા પ્રયાસ હશે તેવું તને ફળ મળશે. તેથી શુદ્ધ નિવૃત્તિ કરવાથી તેના આરાધનમાં તત્પર થઇ જત. હાલ તો આટલી નિહા જોવા છે. વધારેના ઇચ્છકને આ અસ્તિ વાંચવાથી વધારે મળી શકે તેમ છે. ઇત્યદમ.

સંવત્ ૨૦૭૬ સંવત્ ૨૦૭૬ નું કલ્યાણ થાઓ ! તથાસ્તુ.

